LEO MODENA LEVELEI ÉS IRÁSAI

ADALÉK AZ OLASZ ZSIDÓK ÉS A HÉBER MAGÁNSTILUS TÖRTÉNETÉHEZ

írta

Blau L.

28.

A BUDAPESTI ORSZÁGOS

RABBIKÉPZŐ-INTÉZET ÉRTESITŐJE

A 1904/1905. TANÉVRŐL.

☆

LEO MODENA LEVELEI ÉS IRÁSAI

ADALÉK AZ OLASZ ZSIDÓK ÉS A HÉBER MAGÁNSTILUS TÖRTÉNETÉHEZ.

KÉZIRATOKBÓL KIADTA,
MAGYARÁZATOKKAL ÉS BEVEZETÉSSEL ELLÁTTA

Dr. BLAU LAJOS
TANÁR.

BUDAPEST 1905.

Nyomatott Alkalay Adolf és Fia-nál Pozsonyban.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

28.

A BUDAPESTI ORSZÁGOS

RABBIKÉPZŐ-INTÉZET ÉRTESITŐJE

A 1904/1905. TANÉVRŐL.

☆

LEO MODENA LEVELEI ÉS IRÁSAI

ADALÉK AZ OLASZ ZSIDÓK ÉS A HÉBER MAGÁNSTILUS TÖRTÉNETÉHEZ.

KÉZIRATOKBÓL KIADTA,
MAGYARÁZATOKKAL ÉS BEVEZETÉSSEL ELLÁTTA

Dr. BLAU LAJOS
TANÁR.

BUDAPEST 1905.

Nyomatott Alkalay Adolf és Fia-nál Pozsonyban.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

Előszó.

Modena leveleinek és irásainak jelentőségéről mint történeti forrásról és mint a héber magánstilus példáiról a bevezetésben, az eljárásról pedig, melyet kiadásuknál követtem, a kéziratokról szóló fejezetben nyilatkoztam. A héber kommentár, melylyel őket kisértem, főleg a szöveg magyarázatára és a nagy számban előforduló személyek azonosítására szoritkozik. Az ismereteseknél elegendő volt néhány főbb adat és rövid utalás az irodalomra, az ismeretleneknél, ha lehetséges volt, rövid életrajzot adtam. Minden egyebet, jelesül a történelmi anyag megvilágítását és értékesítését a magyar bevezetés számára tartottam fenn, melyre a héber jegyzetekben mint első részre utaltam. A héber eredeti azonban, melyet előbb nyomattam ki, oly terjedelmet öltött, hogy kénytelen vagyok a magyar rész második felének megjelenését elhalasztani. Ez folytatólagos lapszámmal lesz ellátva és remélhetőleg egy éven belül fog kiadásra kerülni.

Blau Lajos.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

I.

Bevezetés.

A zsidóság tudománya a szó modern értelmében, a mely immár három emberöltő buzgó és termékeny munkásságára tekint vissza, történelmi tanulmányokkal kezdődött. Ezek természetszerűen a meglevő tudáshoz kapcsolódtak és a rabbinizmus irodalmából, ennek alapirataiból és feldolgozásaiból indultak ki. Csakhamar a zsidó nép és irodalmának története következett, mi által a tanulmányok szélesebb alapot nyertek és általános jelleget öltöttek. A felébredt erős történeti érzék szakadatlanul új területeket keresett és sikerült a zsidó történeti kutatások számára sokféle forrást megnyitni, közöttük a zsidó irodalom keretén kivül esőket is. A zsidók külső sorsának megismerése számára gazdag anyagot gyűjtöttek, melyet szorgalmas munkások hálát érdemlő mértékben még egyre gyarapítanak. A »visszatekintő kor« a modern zsidók szempontjából is helyes jellemzés.

A zsidó búvárok tudományos törekvései karöltve jártak koruk általános tudományos törekvéseivel. Ösztökélést kaptak tőlük és munkájukkal ezeket szaporították. Hosszabb idő óta az általános érdeklődés, melyet azelőtt kizárólag a politikai, majd a kulturtörténet kötött le, mindinkább a népek belső történetére irányul. A nép széles rétegeinek magánéletét kutatják, minthogy ezek a jelenkor társadalmi és állami életének jelentős tényezőivé váltak, épigy egyes társadalmi osztályok életét is. A zsidó történelmi tanulmányok szintén hozzá simultak az általános históriai tudomány eme átalakulásához, minek idevágó kisebb-nagyobb adalékok a gyümölcsei. A zsidók belső életének története már azért is nagyobb érdeklődést kelt, mert a zsidók múltjában nincsenek politikai és

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

hadi tettek, melyek a figyelmet lekötik. Zunz azt állította, hogy a zsidó nép azért nem teremtett történelmi irodalmat, mert csak in partibus nép. Ez az állítás mindaddig helyes volt, amig történet alatt politikai és hadi események elbeszélését értették. Belső története azonban a zsidó népnek is van, és talán még inkább mint másnak. Ha minden nép csakis történetéből ismerhető meg, akkor a zsidóknál ez első sorban a múltak belső életéről áll, mert külső sorsukból inkább azok a népek ismerhetők meg, melyek ezt a sorsot rájuk mérték, semmint a zsidók maguk. A siker, melyet a belső történetet tárgyaló munkák elértek, eleven érdeklődésről tanuskodik, és remélhető, hogy az e körbe tartozó munka haladásával ez az érdeklődés még fokozatosan emelkedni fog.

Ehhez a belső történethez szolgáltatnak adalékot Modena levelei és irásai, melyek e mű második részében először látnak napvilágot. Fontosságukról nem kell sok szót vesztegetni, elég hangosan beszélnek önmaguk. Keresztmetszetet adnak a zsidók magánéletéből a XVI. század fordulójától a XVII. száz d közepéig. Velencében irattak, az akkori idők egyik világvárosában, hol nagyhatalmi politikát csináltak és világkereskedelmet űztek. E két körülmény, főkép az utóbbi folytán, Velencében a zsidó élet sok szála csomósodott össze Ez nemcsak az olasz zsidók életéről áll, hanem a külföldiekéről is, jelesül a keleti vagyis a levantei zsidók életéről, mert Velence központul szolgált mindazon zsidók számára, kik a hatalmas köztársasággal összeköttetésben álló országokban laktak. A velencei rabbiság nem volt ugyan külső hatalommal felruházva, de döntő erkölcsi tekintélylyel bírt, melynek következtében mind egyesek mind községek vitás ügyekben sürün folyamodtak hozzá döntés végett. Leó irásgyűjteménye tehát képet ad nemcsak a velencei, hanem az egész olasz zsidóság életéről. Egyes levelek arról tanuskodnak, hogy a velencei zsidók leginkább kereskedelmi és pénzügyi összeköttetései igen messzire nyúltak. Bécs, Prága, Krakó, Brisk, Amsterdam, Jeruzsálem s más városok említtetnek. Irásgyűjteményünk nagy számban mutat intim vonásokat és szemeink előtt a középkori zsidó élet egyik érdekes részlete tárul fel.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

De a művelődés és szokás történetébe tartozó adatokat külön fejezet számára tartjuk fenn, ugyanezért itt csupán azt emeljük ki, hogy a zsidó irodalom eddigelé ily fajta nyomtatott művet nem vallhatott sajátjának. Vannak ugyan levélgyűjteményei, de lényeges különbség van valamely szerző szabad kompoziciói és valódi levelek közt. Más a levelező és más a levélokmány. A levelező tankönyv, az összegyűjtött levelek históriai források. Az első csoportba tartozik pl. a »Majan Gannim« (מעין גנים) című levelező, melyet Sámuel Archevolti[1]), Leó tanitója, szerzett és Velencében 1553-ban közrebocsájtott. Ennek tartalma 5 csoportban 25 levél és ugyanannyi válasz. A belső történet szempontjából nem érdektelenek. Az egyik levelet pl. a férj intézi feleségéhez, melyben szemrehányásokkal illeti azért, mert lányát táncolni vitte. A felelet egészen modern izű, arról szólván, hogy az ilyen összejövetelek szükségesek stb.[2]) Egyenes adatok azonban benne nem találhatók. Archevolti mesterkélt irálya után, mely annakidején csodás tiszteletet keltett, valósággal felüdíti az olvasót a felette egyszerű »Megillath Széfer« (מגלת ספר), a mely 113 számból áll és egy névtelennek a műve.[3]) Ez a művecske valóságos mintája a héber levélirás művészetének és a művelődéstörténet számára az előbbinél jóval több anyagot nyujt, de szintén nem valódi magánirásokat.[4]) Ilyenek találhatók az anonym »Széfer Jefé Nóf« (ספר יפה נוף) című iratgyűjteményben (Venezia s. a., Juan di Gara), de csupán 3 darab és ezeknek sincs semmiféle tartalmuk. Tisztára szóhalmazok, melyeket Jehuda Zarko intézett József Hamon orvoshoz lakodalma alkalmából (1. szám), József ibn Jachja orvoshoz (2.

---

[1]) Rövid életrajza található a héber részben 22. lap, 2. jegyzet.

[2]) 5. csoport (צנור) 1. és 2. szám. Ezt a könyvet, valamint a mindjárt említendő Jefé Nófet Dr. Porges (Lipcse) volt szives kölcsönadni.

[3]) A 2. kiadást (Cremona 1566) használtuk.

[4]) Utalunk még Mordekhai ben Gamliél levelezőjére, a mely bold. Kaufmann kézirata volt és melyből egy levelet a JQR.-ban IV, 512 kiadott. A felemlített művek a XVI. század 2. feléből valók, tehát abból a korból, mely után közvetlenül Modena működése kezdődött. Lásd még Benjacob אוצר הספרים sub אגרת שלומים.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

sz.) és Chajim Alfualhoz (3. sz.). Eliezer Melli igen ritka könyve »Lakól Chéfecz« (לכל חפץ, Venezia 1552) tisztára példagyűjtemény, melyben egyetlenegy okmány sem található.[1]) Leginkább hasonlít a mi gyűjteményünkhöz egy kéziratos kötet, melynek neve אגרות רחמנות, amely előbb Luzattóé, azután Halberstamé (196) volt és jelenleg a Montefiore College tulajdona (465. szám). Tartalma levelek és irások a XIV.—XV. századból, de nem egy kézből.[2]) Ilyen nyomtatott gyűjtemény eddig nem létezett.

Leó irásai, melyek gazdag forrást szolgáltatnak az olasz zsidók magánéletének megismerésére a XVI. század fordulójától a XVII. század közepéig, már ezen tartalmuknál fogva megérdemelték, hogy kiadassanak. De alakjuknál fogva is érdemesek erre, mert fölvilágosítanak bennünket azon kor héber magánirályáról. Irodai stílust a zsidók nem képeztek ki, mert hiányzott ehhez az iroda. Az okmányok stílusa, melyet a mintagyűjtemények és a közzétett idevágó okmányok mutatnak, nem tekinthető ilyennek. De azért volt és bizonyos mértékben ma is van héber magánstílus. Ugyanis különbség van a könyv és levél hébersége között még akkor is, ha mindkettőt ugyanaz az ember irta: a szerzőnek más irálya van, mint a magánembernek. Áll ez különösen a régi korokról, melyekben még nem voltak a tollnak emberei, kik úgy irnak, amint tolluk hegyére kerül. Archevolti fentemlített levélgyűjteménye tisztára könyvstílusban van irva, irodalmi termék levélalakban.

Modena levelei, melyek valóban irattak és nem elméletileg komponáltattak, az ő korának héber magánirályát mutatják. Megfelelnek kortársai izlésének, különben szerzőjüket

[1]) Ms. Schönblum 1888, 221. szám 115 házassági szerződést és egyéb csupa eredeti okmányt (1529—1811) és a paduai községi jegyzőkönyvet tartalmazza 1632-ből (Steinschneider, Die Geschichtsliteratur der Juden, I. Abteilung, Frankfurt am Main 1905, 99. lap, 105. §). Okmányokat Salonichiből 1571 és kövv. kiadott Danon REJ. XLI., 250—265 (ugyanott 123. §). Ms. Kaufmann 98. számban olasz kurzivirásos okmányok és minták (טופסי שטרות) vannak. Az utolsó okmány kelte Livorno 1603 (שם"נ, Weiss, Katalog p. 23).

[2]) Steinschneider i. h. 76. §.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

nem vették volna mindenfelöl igénybe. Műveltek és műveletlenek Leóval irattak maguknak bevezetéseket és ajánlásokat, dicsérő költeményeket és approbációkat, intő és ajánló leveleket. Kényes kérdéseket nagy ügyességgel kezelt, mert magas műveltséggel és finom tapintattal bírt. De nem kívánom itt a figyelmet Modena levelei és irásai tartalmi jelentőségére irányitani, hanem csupán nyelvi kiválóságára. Bővebb jellemzést a harmadik fejezetben adunk.

II.

A kéziratok.

Leó levelei és irásai, melyeket e mű második részében először adok ki, a British Museum kézirati kincsei, hol Or. 5396 és Or. 5395 jelzés alatt őriztetnek. A nagyobb számmal ellátott kodex a terjedelmesebb és a régibb keletű darabokat tartalmazza. Ugyanezért először ezt ismertetjük.

Ms. Or. **5396** papirosra van irva, magassága 20·5 cm., szélessége 6 cm., lapjainak száma 151, de az utolsó csupán védőlap. Az egyes lapok sorainak száma 16 és 36 között váltakozik. Olasz-héber kurzívval van irva és nagyobb része a szerző saját kezeirása. Ebből a kodexből származnak kiadásunkban az 1—170 (א—ק״ע) és 205—214 (ר״ד—ר״ה) számok, de van benne még néhány dupla szám, továbbá néhány jelentéktelen meghívó, összesen 20 darab egy és ugyanazon lakodalomra. Ezeket kihagytuk, mit az illető helyeken jeleztünk és miről más összefüggésben még szó lesz.

Ms. Or. **5395** szintén papirosra van irva és 26 lapból áll. Az egyes lapok magassága körülbelűl 20 cm., szélessége 15. cm. A sorok száma erősen változik. Irása az olasz-héber kurziv és végig Leó saját kezétől ered. Ebbe a kodexbe leveleken kívűl más szerzeményeket is fölvett, amint kiadásunk 171—204 (ר״ד—ק״א) számaiból látható. Valamennyit 1639 és 1640-ben irta (Margoliouth könyvtárnok szíves közlése nyomán.)

A két gyűjtemény nem csupán levelekből áll, amint a kéziratok elnevezése után (héberül מכתבים, angolúl l e t t e r s) gondolnánk, hanem tartalom- és alakra nézve különféle szer-

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

zeményekből. A törzstartalmat ugyan levelek alkotják, melyeket Modena saját vagy mások nevében írt, de a »levélgyűjtemény« nevet ő maga nem adta. Divánjában, melyet ő maga שירי יהודה. névvel jelöl és melynek címeit Neubauer a Letterbode III (1878) 99—109 lapjain közölte, a szóban forgó gyűjteményt כתבים irások név alatt idézi.[1]) A gyűjteményben olasz levelek is vannak, melyeket kiadásunkban mellőztünk. Steinschneider a zsidók olasz irodalmának tanúságos ismertetésében[2]) szóról szóra ezt írja: »Leó olasz nyelvű leveleiről közelebbi dolgot nem tudok; két levélből, melyeket Plantavitiushoz (ki nem volt Leó tanítványa)[3]) intézett, az egyik közölve van Jost Annalen III, 5 (Katal. Bodl. p. 1346).« Gyűjteményünkben számos olasz levél van, melyek kiadásunkban az illető helyeken jelezettek. Reggio az autográf egy részét látta (Bechinath Hakabbalah XIII) és Lattes (Revue V, 226) leírását igérte, de szándékát nem teljesítette. Libowitz, Modena legújabb életrajzírója, összetéveszti hősének írásgyűjteményét az általa megírni szándékolt héber levelezővel.[4])

Az első kérdés, amely fölvetődik, az, hogy a létező két gyűjtemény teljes-e? Már eleve világos, hogy nincs meg bennük minden kisebb irat, amely az írásra mindig kész szerző ügyes tollából hosszú és tevékeny életében kikerült, mert sokat bizonyára maga sem tartott érdemesnek arra, hogy másolat által az utókor számára megőrízze. De a másik kérdésre is, vajjon két gyűjteményünkben megvannak-e mindazok az írások.

---

[1]) Letterbode III, p. 103: הנה היא כתובה בין כתבי. Az »orazione«, melyre hivatkozik, tényleg megvan gyűjteményünkben (kiadásunkban 105. szám).

[2]) Monatsschrift 43, 316.

[3]) Nem tudom, hogy Steinschneider ezt az állítást honnan vette. Plantavitius »Thesaurus Synonymicus Hebraeo-Chald. Rabbinicus« c. művét, amelynek az első része a szerző nevének héber fordítása alapján a נטע הגפן (= Planta Vitis) címet viseli, Testimonia Eulogica előzik meg. Ebben ez áll: »Judae *(sic)* Leonis Mutinensis Archi-Synagogi Veneti, Illustrissimi Episcopi Lodovensis quondam praeceptoris in Rabbinícis. — Carmen duplex cum duplici Praefatiuncula.« V. ö. alább 6. fejezet.

[4]) Leon Modena, 2. kiadás, New York 1901, 112. lap חבור alatt. Lásd kiadásunk 159. számát.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

melyekből Leó másolatot visszatartott, határozott nemmel kell felelnünk. Ugyanis gyűjteményeink nem elég terjedelmesek, semhogy magukba foglalnák mindazt, amit egy szolgálatkész és hivatásos iratszerző oly világvárosban, amilyen Velence annak idején volt, pénzért és szép szóért készített. Azonban nem szorulunk általános természetű következtetésekre, minthogy a gyűjtemények maguk elárúlják hézagaikat, ha őket keleteik szempontjából vizsgáljuk.

Keltezve van 71, nincs keltezve 144 darab. Az utóbbiak közül a tartalomból és egyéb jelekből még mintegy 30 számnak keletjét lehetne biztosan megállapítani. Nagy valószínűséggel még több másét is, tudniillik a megelőző és követő keletből és hasonló ismertető jelekből. De valamennyinek kronológiai meghatározása sem nem lehetséges, sem nem különösen fontos. Ez okból a nem keltezett darabokat tekinteten kívül hagyjuk, hogy tisztára biztos keletekkel operáljunk. Ezt az eljárást az a körülmény is javasolja, hogy az időbeli adatok képe lényegében az összefüggésből meghatározott dátumok bevonásával sem változik meg. A legrégibb darabok Leó gyermekkori levelei. Ezek az 51—55., 60. és 61. számok, melyek az 1579—1581-iki évekből erednek. Habár ezek a levelek nincsenek kelettel ellátva — csupán a 61. számnál mondja Leó, hogy ezt az iratot 10 éves korában szerzette — mégis biztosan keltezhetők Leónak az önéletrajzából ismeretes életfolyásának tényeiből. E legrégibb darabok után ötesztendős ür marad, mert a legközelebbi két darab, a 20. és 21. szám, az 1586. évből származik. A következő tabella az összes keltezett darabok időrendi áttekintését adja. Az éveket a rendes időszámítás szerint adjuk, melynél a zsidó és polgári év külömbségét az utolsó hónapok tekintetében nem vettük figyelembe. Azon keleteket, melyek nincsenek világosan kitéve, hanem csupán biztos következtetés útján megállapítva, szögletes zárójelekbe tettük.

Kelet.	Szám.
1579—1581 :	51—55, 60, 61.
1586 :	20, 21.
1590 :	30, 33, 37—39.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

1593 : 42.
1596 : [66], 68, 72.
1597 : 1—4, 107.
1598 : 111.
1599 : 8, 10, 19.
1600 : 16, 18, 114, 210.
1601 : 81, 82, [123], 147, [152], 153, 161, [162], 163, [164], 212.
1602 : 122, 134, [165].
1603 : 121, 127, 132, 140.
1604 : 62, 131, 133, 135, 137, 141.
1605 : 79, 80, 83, 85, 88, 90, 116—118, [119, 120, 124, 159], 167, 168, 169.
1606 : 91—93, 109, 125.
1607 : 84, 126.
1608 : [143, 144].
1639 : 171, 173, 180, 181, 189.
1640 : [193], 194, 196, 199—201.

E lista szerint a leggazdagabban az 1604—1606. évek vannak képviselve. Ezt az időszakot Leó Ferrarában töltötte és sóvárgását a forrón szeretett lagunaváros[1]) után ott élő barátai és tanítóihoz intézett levelekkel csillapította. De ez csak látszólagos, minthogy a 171—204. számok, melyeket Or. 5395 kézirat foglal magában és melyek Leó autográfjai egytől-egyig az 1639. és 1640. két évből származnak. Leónak az előbbi évben, amint önéletrajzában olvasható, nem voltak tanítványai, a rabbihivatal pedig nem járt fixfizetéssel, kenyerét tehát ügyes tollával kellett megkeresnie. De az is lehetséges, hogy csak a véletlen szerencsének köszönhetjük, hogy a nevezett két évből oly sok írása maradt az utókorra.

[1]) A 91. számban keservesen panaszkodik sorsa fölött, amely őt arra kényszeríti, hogy Velencén kívül éljen. Ezután így folytatja: »Ha már én nem lakhatom e vidám városban, legalább a barátaim lakjanak ott.« Héber-olasz szótárát »Jehuda exiliumá«-nak nevezte (גלות יהודה, 1. kiadás Velence 1612, 2. kiadás Padua 1640), mert ezt a művet nagyobbrészt Ferrarában és Firenzében dolgozta ki, midőn ezeken a helyeken mint tanító működött. Az országok fejedelemnője (31. eleje), a híres város (37) és még többször.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

A legfeltünőbb azonban a fenti tabellában az, ami nincs benne: az 1609—1638. évek, tehát teljes három évtized szerzőnk életének virágkorából, talán csupán egyetlenegy irattal (156. szám) van képviselve. Más szóval ez azt jelenti, hogy Leó élte 38. évétől egészen 68. éveig írásgyűjteményét csupán egyetlenegy számmal gazdagította. Ez a feltevés természetesen nem képzelhető és ez a nagy hézag inkább azt bizonyitja, hogy a Leó írásaiból eddig ismert kodexek az egykori gyűjteménynek csupán egyik töredékét tartották fenn. Az sem valószínű, hogy életének utolsó nyolc esztendeje, melyekből egész biztosan egyetlenegy darab sincsen, ez irányban egészen terméketlen lett volna. Hiszen íráskedve akkor sem szünt meg, amit bizonyít az a tény, hogy önéletrajzát még élete utolsó heteiben is tovább vezette. De nem folytatjuk a vizsgálódást ebben az irányban és még csupán azt a biztos eredményt konstatáljuk, hogy Leó magánírásainak túlnyomó része elveszett.

Szétszórásukhoz és ezzel elkallódásukhoz maga Leó járult hozzá az által, hogy saját héber és olasz iratait végrendeletileg részben rokonainak, részben barátainak hagyta.[1]) Velencében, a világkereskedés akkori emporiumában, mindennel kereskedtek, különösen könyvekkel és kéziratokkal. A zsidó könyvnyomás és könyvkereskedés székhelye majdnem kizárólag Velence volt, amely az összes zsidólakta országokkal összeköttetésben állott. Csak az imént hozta napfényre Löwenstein azt a levelezést, amely Jakob Aboab velencei rabbi, Modena egy későbbi utódja, és Christian Theophil Unger, német hebraista közt folyt. Ebben főképpen héber iratok megvásárlásáról van szó. Az egyik levélben 1718 tájékáról Aboab keresztény barátjának azt igéri, hogy Szimcha Luzzatto és Leó Modena írásait díjtalanul fogja számára lemásoltatni, minthogy ezek iránt való szeretetét látja.[2]) 1718. Ijjar hó 15-én ezt írja:

---

[1]) Önéletrajz, Corriere Isr. III., 382.

[2]) Monatsschrift 48, 697: וגם אני אשר ראיתי חשקו בכתיבות החכם לוצאטו והחכם יהודה ממודינה אעשה כל מאמצי כחי לזקח טופסים ולהקריבם לאדון בלי הוצאה כי כן [בן] אחי כה״ר דוד מבחורי חמד הוא יכתבם. Leó iratát a karaiták ellen Wolf ismerte (Bibl. Hebr. III. 300). Libowitz

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

»Eladók itt Szimcha Luzzatto és Jehuda Modenától eredő becses kéziratok a karaiták ellen, körülbelül tíz lap nagy papirosra írva olasz nyelven, de az örökösök mindegyikért négy aranyat kérnek.«[1]) Ebből látjuk, hogy Modena kéziratai darabonként lettek árúba bocsájtva. A leveleket hasonló sors érte, szétszóródtak a szélrózsa minden irányába. Némelyek talán a könyvtárak porában hevernek ismeretlenül. Azokról a levelekről, melyeket kiváló kortársak Leóhoz intéztek és amelyek unokája, Izsák Levi birtokában voltak,[2]) semmit sem tudunk és valószínű, hogy ezek szintén a jelzett módon kallódtak el.

Ámbár Modena egyízben Divánjában »írásgyűjtemény«-ére hivatkozik,[3]) mégis kétséges, hogy ilyet szerkesztett-e. Költői termékeinél ilyen kételynek nincs jogosultsága, mert tényleg össze vannak gyűjtve, és a szerző idézeteiből az világlik ki, hogy rendezett gyűjteményre vonatkoznak. A prózai produktumoknál ez az eset nem forog fenn. Igaz ugyan, hogy a kisebb kéziratos kötet, mely saját kezeírása, idő szerint van rendezve és szemmelláthatólag teljes, de a másik kéziratos kötet, amint fönt a keletek által fel lett tüntetve, annyira fel van kavarva, hogy teljesen valószínűtlen, hogy a szerző jól elrendezett gyűjteményéből származzék. Továbbá kizártnak tekinthető, hogy Leó maga, ki saját döntvénygyűjteményt szerkesztett, amely זקני יהודה cím alatt még létezik,[4]) írásgyűjteményébe három valóságos döntvényt vett volna fel.[5]) A saját nevében vagy mások megbízásából készített levelek és írások másolatait kétségtelenül gyűjthette, de nem szerkesztette azokat. Futó lapok lehettek, melyek az idők folyamán össze-

---

ki Wolfból idézi, a 120. lapon azt az alaptalan feltevést kockáztatja, hogy Wolf Modena שאגת אריה-jára gondolt.

[1]) U. o. 699: וכן יש בכאן כתיבות משובחות נגד הקראים מעשה הרי שמחה לוצאטו ורי יהודה ממודינה והם כמו עשרה דפים נייר גדול בלשון איטליאני אך יורשיו רוצים די דוקאטי לאחת. Az utolsó mondat nem egészen világos.

[2]) Lásd a Mágén va-Chereb bevezetését Geiger, Leon da Modena, héber rész 11. lapján.

[3]) Fent 6. lap, 1. jegyzet.

[4]) Libowitz 111.

[5]) 70., 71., 195. szám.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

keveredtek, még pedig a szerző életében. Bizonyára másoknak is megengedte, hogy azokat lemásolják. Igy érthető a 9. szám végén olvasható megjegyzés: »eddig írta Efraim Karis[1]) három nap alatt«.

Az egyes darabok bizonyára futó lapokra voltak írva, melyek sohasem lettek rendezve. Igy érthető, hogy az autográf darabok sem mutatnak szoros időrendet. A másolatot, vagyis inkább a fogalmazványt tartalmazó lapokat talán maga a szerző rakta egymásra, amint az évek folyamán keletkeztek. Midőn összekeveredtek, kisebb-nagyobb sorozatok egymásmellett maradtak és ez által egyes csomók keletkeztek, melyek önállóan kronológiai sorban voltak rendezve. Tény az, hogy sok szám időrendben következik egymásután és ugyanezért sok esetben jogos, ha a szerzés időpontját a megelőző vagy következő keletből határozzuk meg. De azért nem rendeztük újra az egyes darabokat időrendben, mert ez az egész gyűjteményre amúgy sem lett volna lehetséges. Hogy azonban az időrend tekintetében a legfeltünőbbet kiküszöböljük, a következő változásokat eszközöltük. A terjedelmesebb kézirat utolsó számait (79—153) előbbre helyeztük. A kisebb kézirat számait (171-től 204-ig) a végére tettük, a középső számokat (154—170) hátratoltuk, az első számokat pedig (1—78) meghagytuk eredeti helyükön, ahol a kéziratban állanak. E szerint a hát kéziratban az egyes darabok kiadásunktól eltérően a következő sorrendben állanak: 171—204, 1—78, 154—170, 79—153. Az utolsó számokat (205—214) az első másolat új átvizsgálásánál kutattuk ki. Ezek a darabok szintén a British Museumban Oriental 5396-al jelzett gyűjteményben foglaltatnak. Ez a gyűjtemény kiadásunk élén áll és ezt nevezzük elsőnek. Ez adja az 1—170 számokat, a 205—209 számok benne a 112-ik, a 210—214

[1]) A 8. és 9. szám címiratában is előfordul. Minthogy Karis 1623-ban, tehát egy negyed századdal Modena előtt halt meg (hébel rész 7. lap, 2. jegyzet), csakis Modena életében vett másolatra gondolhatunk. Modena panaszkodik (124. sz.), hogy tudta nélkül lemásolták »Pastorale« című költeményét és arra kéri Luzzattot (119. sz.), hogy vigyázzon, hogy Canaruti, ki a Luzzattonál zálogban levő Modena-féle kéziratos szerzeményeket megvásorlni szándékozik, titokban róluk másolatot ne készítsen. Lásd alább a 6. fejezetet.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

számok pedig a 122-ik szám után állanak. Ezzel az új elrendezéssel, amely a gyűjtemény strukturáját a részletekben nem pusztítja el és az egyes darabok feltalálását a kéziratban nem nehezíti meg, az időbeli sorrendet némileg helyreállítottuk. Az olvasó az egészet áttekintheti, a kutató számára pedig megmarad a lehetőség arra, hogy az őt különösen érdeklő darabok kronológiai sorrendjét megállapítsa. Ez, mint említettük, külső jelekből, tudniillik a megelőző és követő darabokból is történhetik.

Leónak nemcsak ügyes tolla volt, hanem szép írása is. Sikereit, melyek alatt az anyagiakat értjük, melyekre ő maga hivatkozik a 154. számban és amelyekről önéletrajzában beszél, épp oly mértékben köszönhette az utóbbi, mint az előbbi körülménynek. Egy szépen stilizált és épp oly szépen irott levél régibb időben egész más benyomást tett, mint ma, midőn a napisajtó és az irodalom teljesen igénybe veszi a mindenki számára szűkösen kimért szabad időt. Egy magánlevél abban az időben az emberek szemében még irodalomszámba ment, különösen ha a nagyhírű velencei rabbiság nevében jelent meg. Ebből érthető, hogy vitás ügyekben miért keresték oly sokan Modena tollát. A felek, úgy látszik, maguk állították az írnokot, a rabbiságnak pedig csupán alá kellett írni. Ily módon keletkezhetett a legtöbb irat, melyeket Modena a »gáonok« vagyis a rabbiság nevében készített abban az időben, midőn ő maga még nem volt a velencei rabbiság tagja.[1]) Ilyen esetekben bizonyára csupán az első fogalmazványt (brouillon) tartotta vissza. Ebből a körülményből érthető, hogy némely darabok két egymástól eltérő recenzióban maradtak ránk[2]) és hogy az autográfok is törlésektől, toldalékoktól, tintafoltoktól és hasonló dolgoktól hemzsegnek. Az impurum Modenánál felette sürűn nagyon borzas volt. A korrektor a Midbar Jehuda című

[1]) Azokat az iratokat, melyeket Leó a rabbiság nevében szerkesztett, בשם הגאונים szavakkal jelöli. De valószínűleg más iratok is, melyeknél ez a jelölés hiányzik, vagy pedig csupán egy rabbi (בשם הגאון) említtetik, a rabbiság nevében készültek. Biztosan 6, 62, 69, 77; valószínűen 16 (1600), 18 (1600), 19 (1599), 79, 80 (1605), 94—96, 162—164 és 166 (1600—1601 Cividal), 210—214.

[2]) Lásd a 16, 76, 80—82, 93, 95—100 számokat.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

beszédgyűjtemény utószavában utal a kézirat ezen állapotára és maga Modena egy ízben e miatt bocsánatot kér.[2])

Az autográfoknak ezen állapotuknál fogva nincsenek meg azok az előnyeik, melyekkel ilyenek egyébkép kiadások szempontjából bírnak. Ezenfelűl immár közel 300 évesek, a levelek elsárgultak és a tinta elhalványult, ahol nem volt már előbb letörölve. A kodexek ezen szomorú állapota dacára csupán egyetlenegy számot (177) mellőztünk és ez is egy döntvény, melynek kiadása úgy sem tartozik e mű főcéljához. Egyébkép a szöveg, úgy hisszük, olvasható. Aránylag kevés helyen némi érdesség érezhető. Itt-ott talán szöveghibák rejlenek, de nem akartuk az olvasót a szokásos s i c és felkiáltójelekkel zavarni. Sok esetben szögletes zárjel közé tettünk egy-egy kérdőjelt Hallgatólag csupán csekély és biztos javításokat eszközöltünk, pl. jodot tettünk vav helyébe stb. Egész szavakat vagy mondatokat sohasem szúrtunk be a szövegbe, nem követvén ebben a héber művek kiadásánál sűrűn tapasztalt eljárást. Számos egészen biztos íráshibánál a javításokat rendszerint a jegyzetekben, kivételesen szögletes zárjel közt a szövegben adtuk, hogy az olvasó a szövegről és javításainkról hű képet kapjon. Hallgatólag küszöböltük ki sok pleneírásnál a középkori orthografiát, hogy ne sértsük a modern szemet (pl. עדתינו stb.). Nyelvtanellenes dolgokat és a szerző egyéb sajátosságait (pl. פוקפוק két vavval) természetesen meghagytuk és külön megjegyezzük, hogy ilyen sajátosságok nem tekintendők sajtóhibáknak.

III.

Az írásgyűjtemény héber stilusa.

A muzivstilus csak akkor keletkezett, midőn a héber nyelv az életből már eltünt. Találunk ugyan magukban a bibliai iratokban régibb írókból vett idézeteket, az idézet azon-

---

[2]) A 30. szám végén ezt mondja: ולא יגרע כח כתבי זה מחמת חסור או יתור לשון נרד או טשטוש או טפת דיו. Ezt a kitételt elmésen egy formulareből vette át. A ritka לכל חפץ c. Velence 1552-ben megjelent példagyűjtemény első számában (נוסח שטר הרשאת שידוכין) ezt olvassuk: ולא יגרע כח הרשאה זאת לא מחמת חסור או יתור לשון וכו׳ או נרד טפת דיו

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

ban épp az ellenkezője a muzivikus irálynak. Józsua Szirachnál bukkanunk már bibliai helyekre való célzásokra, de ő nem ír muzivstilben. A talmud szintén nem ismeri, habár akad itt-ott muzivikus hely. Ezek oly ritkák, hogy ujabb időben fel kellett őket fedezni. A szóbeli hagyomány korszakában irodalom egyáltalán nem fejlődött ki és a levelekben a bibliai idézeteket vonalozással és kipontozással jelölték meg.[1]) A szentírás szavának ily mély tisztelete a muzivstilus keletkezését megakadályozta. Csak a talmud utáni korban élt szerzők, jelesül nyelvtudósok és költők éltek szándékosan a biblia szavaival és idők multán bizonyos purismus képződött. A bibliából vett szó azonban nemcsak a valódi héberség bélyegét viselte magán, hanem a szentírás dicső fényét is visszasugározta. A szó nemcsak klasszikus volt, hanem egyszersmind szent is; nem pusztán esztétikai, hanem vallásos hatást is gyakorolt. A szerző és olvasó képzeletében az alkalmazott szó és mondat szomszédsága is megjelent s ezzel a szentírásnak egyik részlete a benne foglalt tanítással és egyéb tartalommal. A szóval egyidejüleg a biblia tekintélyét is kölcsönvették. Költészet és próza szivesen fölvette a mindenki által tiszteletben tartott biblia kedves köntösét.

A talmud tekintélye nyomban lezárása után minden vitán felül állott, de külső mezének, alakjának és szavának tisztelete csak későbbi időkben kezdődött. A talmudisták szókincsét és beszédmódját ugyan közvetlen utódaiknál és folytatóiknál is találjuk, de nem talmudhelyekből vett kölcsönképen, hanem mint tovább élő nyelvük elemeit. Tudtunkkal még nincs megállapítva, hogy hol és mikor lépnek fel először a talmud szavainak és formuláinak tudatos utánzatai. Talán nem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy azt a kérdést, hogy a talmudi muzivstilus mikor keletkezett, még egyáltalában nem vetették föl és eddigelé hiányzanak az ennek fejlődésére vonatkozó kutatások. Biztos azonban, hogy szerzőnk korában már virágjában állott. Akkor már a liturgia különféle alkatrészei is forrásiratok rang-

---

או קרע וכו׳. A korrektor a Midbar Jehuda utószavában egyebek között a következőket írja: ונמצא המחבר טרוד לחבר והמגיה צריך להבין חסור, יתור, ולישנא דתרי אפי, גרר, ומחק, ושטוש, וטפת דיו, וביני שיטי וכו׳.

[1]) Lásd Blau, Óhéber könyv, 128. és köv.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

jára emelkedtek, melyeknek elemeivel az írók stilusukat díszitették.

A biblia, a talmud és a liturgia Leó stilusanak főforrásai, melyek mellett a régibb költészet és bölcsészet csak másodsorban jönnek tekintetbe. Jegyzeteinkben azonban rendszerint csupán a talmudi kölcsönvételeket mutattuk ki, de a bibliai és liturgiai célzásokat mint ismeretesebbeket nem jeleztük, nehogy a kommentar a szöveg fölé nőjjön és a figyelmet róla elterelje. Teljességre az említett pontra nézve sem törekedtünk, minthogy az adott forráskimutatások a szöveg megértésére és Leó irályának megitélésére teljesen elegendők. Igen sűrün használja a biblia és talmud szavait és mondatait egész más értelemben, mint a mellyel ős helyükön birnak. Ezt a sajátságot más szerzőknél is látjuk, de főkép ő teszi azt, hogy egyes szavaknak és mondatoknak egy-egy betű, illetőleg szó megváltoztatásával egész más értelmet ad és ez által bibliai és talmudi hangzású szólamokat produkál.[1]) Ebben a tekintetben is voltak ugyan megelőzői, különösen tanitója Archevolti, kinek 1586-ban aggódó szivvel egy új fajta verset küldött be (21. szám) megbirálás végett, de mintáját messze tulhaladta. Héber stilusának legszembeötlőbb jellemzője tehát a hangzásbeli elmésség. Ez a vérében volt, mert már gyermekkorában csinálta egy megsebesült emberre, kinek neve Priamo volt, a 21. zsoltár 11. verse alapján azt a kegyetlen szójátékot, hogy »Priamo elpusztul a földről«.[2]) Az önéletrajzban, hol ezt elbeszéli, hozzá teszi, hogy jóslata beteljesedett. Elhunyt tanitójára 13 éves korában oly gyászdalt költött, amely

---

[1]) Bizonyitékok kiadásunkban, melyet ezután röviden II-vel fogunk jelezni, nagy számban találhatók. Csupán néhányat idézünk. 11. lap: השטן מקטרג בשעת התקנה j. Sabb. 5 b alapján: אין השטן מקטרג אלא בשעת הסכנה; 5. és 28. lap: זכרנו את הראגה Num. 11, 5 után: זכרנו את הדגה; 32 (28. sz. cimében): שרש פורה ראש וְלִי־עָנָה Deut. 29, 17. után: שרש פרה ראש וְלַעֲנָה; 54: כי זכר שר המחכים את יוסף Gen. 40, 23 után: ולא זכר שר המשקים את יוסף (a címzettet Józsefnek hivták); 182 lent: אצא והייתי רוח נשר I. Kir. 22, 22 után: אצא והייתי רוח שקר; 199. számban az asztali imából vette ezt: עד ראיתי גמר הכל בכל מכל כל.

[2]) פרימו מארץ תאבד.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

héberül is, olaszul is hangzott.[1]) Hogy a gyermeket igazi nevén nevezzük, ez nem más, mint egy nagystilü szójáték, ugynevezett »Kalauer«, melynek megfelelő magyar neve sincs. Az e fajta elméskedés abban a korban a velencei nemzeti költészetben nagyban virágzott. »Pour se faire admirer des femmes á qui ils adressaient leur vers langoureuse, les poétes allaient á la chasse des calembourgs les plus bizarres.«[2]). Leó ebben is korának gyermeke volt. Ez a hangstilus nem felel ugyan meg korunk izlésének, de meg kell engedni, hogy Modena tapintatosan kezeli. Azon kevés kivétellel, hol a mesterkéltséget túlzásba viszi, Modena stilusát manapság is mintaszerűnek tekinthetjük. Írásgyűjteményének tehát nem csupán történeti becse van, mert különféle iratok szerkesztésére mintákat nyújt és ily módon didaktikai célt is szolgálhat.

IV.

A költői termékek.

E helyen mindenek előtt Modena egyik sajátságát kell röviden megbeszélnünk. Mint már említettük, ő a szójátékoknak nagy barátja volt. Különös előszeretettel céloz sírfeliratiban a családnevekre, hozzájuk hasonló hangzású héber szavak által. A 175. számban Comonymo dominikánus nevét utánozza תקום-עמי nem egészen híven megőrzött szavakkal. E tekintetben ő nem volt eredeti, mert a nemzsidó nevek hangutánzó visszaadása igen régi. Már Ibn Gabirol egyik versében található ארז רלת Aristoteles helyett.[3]) Brüll ily utánzatot a 14. században élt olasz-zsidó költőnél, Immanuel de Fermonál vél feltalálni, aki nyolcadik makámájában אלמוד נבי kifejezésével állítólag Al-Motanebbire céloz.[4])

Kaufmann a héber költészet bizonyos faját »visszhang-költemények« elnevezés alá kívánja foglalni és ezt a következő szavakkal okolja meg: »Ezen megjelölés a dalok azon fajtájára vonatkozhatna legtalálóbban, melyekben minden verssor vég-

[1]) II 36, 2. jegyzet.
[2]) Molmenti, La vie privée à Venise, Venise 188?, 346. lap.
[3]) Geiger, Salomon ben Gabirol 125—127.
[4]) Jahrbücher VIII, 43 köv.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

zav a a vers utolsóelőtti szavának visszhangjaként hangzik. Eltekintve az egész versen keresztülhúzódó, mindvégig megtartott és azonkivül minden sorban kétszer fellépő rím művészetétől, ezen műfaj nehézsége az által válik majdnem leküzdhetetlenné, hogy az esetek csekély száma folytán a költő keze ezen hangjáték megvalósításában már eleve meg van kötve. És mégis azt látjuk, hogy éppen az elégia számára előszeretettel választják ezt az értelmet és érzelmet látszólag megbénító és kizáró formát. Valóban, a fájdalom kifejezésére a született művészi forma az a vers, melyben, mint a visszhang künn a természetben, egy titkos hang vegyül az elhaló panasz közé! Ezen műfaj története még nincs megírva. De az biztos, hogy sokáig lehetett használatban és alkalmazásban, mielőtt még József ben Salamon Ibn Jachja a XIV. század elején elhatározta magát arra, hogy Salamon Ibn Adret halálára írt elegiájában alkalmazza«.[1]) Mennyire örült volna, ha ismerte volna Leó siralmát mostohafivére, Ábrahám Parenzo korai halála fölött.[2]) Ebben megtalálta volna a tárgyat a névvel együtt. Leó az ő siralmát azon terjedelmes leírással vezeti be, hogyan ment a szabad természetbe és hogyan észlel oly eseményeket, melyek őt szerencsétlenségére emlékeztetik. Ezen prózában tartott bevezetést általánosságban mozgó siralom követi, erre bánatát ecseteli azon pusztítás fölött, melyet a pestis családjában okozott. Hangulata egyre izgatottabbá válik, míg végre az egész természetet aposztrofálja. »Mező, s ami ölében, erdő fái, s ami belsejében, hegyek és völgyek, tengerek és halmok mondjátok: hallottatok-e már ilyesmit vagy történt-e már ily szerencsétlenség? És ez J e h u d a [a költő]. Ekkor szózatot hallék: J e h u d a! Mondám: ki szólít e n g e m? Igy elel: é n, a mindenható Isten! Ki beszél? Embert nem l á t o k! Visszhang v a g y o k! Ki ez a v i s s z h a n g (echo), férfi vagy asszony, démon vagy démonnő, vagy csak h a n g, h a n g![3])

---

[1]) Zeitschrift für Hebr. Bibliographie I, 22 köv.

[2]) 26. szám, 27—31. l.

[3]) Az eredeti így hangzik: השדה וכל אשר בו, עצי יער ואשר בקרבו והרים ובקעות, ומים וגבעות אמרו נא השמעתם ואם נהיתה כזאת, וזאת ליהודה, או שמעתי קול קורא יהודה, ואמר מי הוא זה אשר קראני, ויען אני אל

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

Igy folytatódik, míg a visszhang szavai egész mondatot tesznek ki, melyek a siránkozó Jehudát bátorítják és vigasztalják.[1])

Kaufmann (i. h. 145) közzé tette Jomtob Valvasson elégiáját, melyet Leó Modena és a vele egy napon elhunyt Elia Mazaltob Modena halálára költött. Ez a gyászdal szintén a visszhangversek közé tartozik és ugyanazokat az alaki sajátosságokat mutatja, melyeket Modena gyászköltményénél megfigyelhetünk. Ebben az elégiában Kaufmann helyes megjegyzése szerint a költő »nem törődik a szavak irott képével és tisztán a hangképet, melyet a visszhang visszavet, veszi tekintetbe«. Ez Modenánál szembeötlő. Nála pl. אה בה (אר)אה visszhangja איקו és שלאחריו-é לעוברים. Ezt a sajátságot az olasz zsidók költői termékeinek rendeltetése magyarázza meg, mert ezeket nemcsak írták és olvasták, hanem előadták és hallgatták is. Modena pl. gyászbeszédei után egy kinát (elegia) adott elő, amit Midbar Jehuda című beszédgyűjteményéből tudunk. Szatirájában, melyben kigúnyolja Jakob בשלום Szefardi versét, melyet ez József Aboabhoz fia születése alkalmából intézett, azt hangsúlyozza, hogy hiányzik belőle a ritmus.[2]) Abban a rövid kritikában, melyet a Gerson Coen Coloina beküldött verse fölött gyakorol, azt jegyzi meg, hogy »az olvasó füle nem hall ritmust«.[3])

Modena gyászköltményének másik tulajdonsága az, hogy a visszhang egyes szavai egy vigasztaló mondattá fűződnek

---

שדי, מי את המדבר ואדם לא ארא ה כ ה, א י ק ו [echo], ומה זה איקו איש או אשה, או שד או שדה או קול, קול. Leó tehát, úgy mint Kaufmann mondja, az egész természet részvételét tünteti fel és az »Echo« szót is használja.

[1]) A mondat így hangzik: יהודה אני א י ק ו קול נחם חוק נולד מות אל לעוכריו טוב לא יראוהו כן אברם עם אל שדי עד יבא אליה מהרה אמן. »Jehuda! Én visszhang vagyok. vigasztaló szó stb.

[2]) II., 178. sz., 4—6. sor. Kifogásolja, hogy nem ügyel a szavak hangsúlyára és hogy kiejtése német és ezt a pontot a következő verssorral fejezi be: ואיה נעימות באיכה וכמות לקורא בשירים ברישיה לסיפה.

[3]) II., 48. sz.: השיר אשר בא בכתבך הראשון הגיעני והמשקל לא ראיתי בתוכו ואיננו טוב כי הוא מחמשה חלקים וכן לא יעשה כי אם מארבעה או ששה או זוג כי לא יבא הניגון לאזני הקורא היטב מה שאין יכול לעבור תחת השבט וכו'.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

össze. Ez a művészeti forma eddig ismeretlen volt. De azt hiszem, hogy a visszhang egyes szavai Valvassonnak Modena halálára költött gyászdalában is önálló értelmet adnak és mintegy miniatűr gyászdalt alkotnak.[1]) A mesterkélt versforma mellett a visszhang összerendezett szavaiból mesterkéletlen értelem nem kerül ki, de valószínű, hogy a költő ilyen értelem elérésére törekedett és hogy ez valóban meg is van. Hisz a visszhangmondat Modenánál sem sima.

Nem tudjuk, hogy a költő gyászdalát előadta-e és hogy a gyászgyülekezet ezen előadás alatt néma maradt-e? Talán szabad azt a föltevést megkockáztatni, hogy a gyülekezet minden verssor befejezésénél gyásza jeléül az utolsó szót ismételte. E föltevés szerint a visszhang a község ajakáról verődött vissza és érthető volna, hogy a költő oly visszhangszavak választására törekedett, melyek önmagukban szintén siralmat fejeznek ki. Érdemes volna kutatni, vajjon az elegiánál más irodalmakban — tekintetbe jön az arabs, spanyol és olasz irodalom — található-e a megbeszélt versforma, ha pedig megvan, mikép keletkezett? A keletkezés természetes módja az általunk kifejtett volna.

Utalunk még végül Steinschneider egyik idevonatkozó megjegyzésére[2]) és átmegyünk gyűjteményünk többi poetikus darabjaira. Összes számuk 13, úgymint 26, 56, 112, 139, 172, 175, 176, 178, 179, 186, 187, 190, 202. Ezek közül 2 gyászdal: 26, 56. Humorisztikus 112 és 139. Igazi költemények azonban csupán a második gyűjteményben levő többi 9 szám. Minthogy ez a kézirat Modena saját kézírása nem fér kétség hozzá, hogy ő maga kebelezte be ezeket írás- és nem költeménygyűjteményébe. A 172. szám egy ottava (שמינית), amely 8 sorból és minden sor 8—8 szótagból áll[3]) és akrostichonnal van ellátva. A 175. szám egy szonett.

---

[1]) A visszhang szavai ezek: מלאך עמם ? אושר ? אנה ? מי זה? מה זה ? אחר אראל זה הוא הנו שמה יום מר נספוד זה רע היום יה חיש נא נא.

[2]) Monatschrift 43, 421.

[3]) Frances az ottavát השיר על השמינית-nek nevezi. Lásd erről Hartmann, Die hebräische Verskunst nach dem metek sefatajim des Immanuel Fransis etc. Berlin 1894, p. 34.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

Metruma — — — — ⏑ — — — — ⏑ — — vagyis két magánhangzó és egy szótag stb.[1]) Ugyanebben a versmértékben íródott a 179. számú dicsőitő költemény és mások. Tartalmilag csupán a 112. és 190. szám homályos.

E költői termékek méltatása, minthogy az írásgyűjteménybe csak betévedtek, itt nincs helyén. De azért egy pontot ki kell emelnünk. Leó már korán gyakorolta magát a verselésben[2]) — hiszen csak tíz éves volt, midőn Archevoltitól, kit ebben a művészetben mesterének vall, elsajátította — és a velencei nemzeti költészet iránt is melegen érdeklődött. Ebbe a korán érett ifjú nemzeti büszkesége is belejátszott. Midőn egyszer tanítójától, Mózestól, egy olasz költeményt kért, ezekkel a szavakkal okolta meg : »vásítsuk el a gonoszok fogait, kik azt hajtogatják, hogy közöttünk nincs senki, a ki az ő költészetükben valamit teremthetne. Hadd lássák, hogy a zsidó művészet nem olyan, mint a keresztény, ezt is és azt is felkarolja és mindkettőre képes«.[3]) Sokat közlekedett a

---

[1]) שתי תנועות ויתד שתי תנועות ויתד שלש תנועות spanyol-héber mintára.

[2]) A 47. számban ifjukori barátjának, ki leveléhez egy verset mellékelt, azt feleli: »Ehhez a mesterséghez nagy járatosság szükséges, csak állandó gyakorlat mellett sikerül.«

[3]) 59. szám: כי לו כדעות הנוצריות העבריות. A נוצרי (nazarenus, keresztény) szóval az olasz nyelvet jelöli. Néhány bizonyíték. Elégiájáról, mely hébernek és olasznak olvasható (II 36, 2. és fent 3. fej. vége felé), azt mondja a 31. szám végén: שוה היא הן שתקרא בלשון הקודש או בלשון נוצרי; 44. sz. prédikációiról: ודי נתן לך לשון למודים גם בלשון הנוצרי למה תחריש; 182. sz. (170. lap) Ábrahám Calimani tanítója volt: בפסוק דקדוק ודרש נוצרי; Önéletrajz Reggionál XI. lap fent: כמה חבורים אשר עשיתי בפשט שכבר נדפסו עברית ונוצרית, a mi csakis az olasz nyelvre vonatkozhatik, mert latin nyelven semmit sem nyomatott és Reggio helyesen jegyzi meg: כך היא דרכו לקרוא ללשון לעז או איטלקית שהוא מדבר בה בשם נוצרי. Midőn az önéletrajzban (Reggio i. h.) azt mondja: צמח צדיק והוא פי"ר ד"י ויר"ט העתקתיו מן הנוצרי לעברי, már e szavak f i o r d i v i r t u mutatják, hogy נוצרי alatt az olasz értendő. Steinschneider (Monatschr. 43, 316) azt kérdi: »Mit jelent תחת סוניטו נוצרי (szám nélkül, Letterbode III 108)?; Uriel Chajjim (József della Rocca) lakodalmára נדפס עם סוניטו נוצרי (u. o. 101. lap, 110—133 szám között.)« Idézhette volna még a 313. számot: בנישואי קציני נוצרים בבולונייא והוא נדפס ונם פתרונו נוצרי,

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

keresztényekkel. különösen papokkal, kikkel vitatkozott, és ezeknek akart egyszer egy zsidótól eredő olasz költeményt mutatni. Irodalmi produktumai azt mutatják, hogy az olasz nyelvet, a mely anyanyelve volt, prózában és versben egyaránt ügyesen kezelte. »A tulajdonképi zsidóktól származó olasz irodalom — irja Steinschneider, Mschr. 43, 316 — a mennyire én ismerem, távolról sem mutat elfajulást vagy akár csak elévült szólamokat, mint a német-zsidó vagy spanyol irodalom.« Ez fokozottan áll Leóról, kinek olasz nyelvezetét igazi olasznak minősíti St. u. o. 43, 316. Sőt azon fáradozott, hogy a tiszta toscan dialektust honosítsa meg.[1]) Mindent olvasott[2]) és tulajdonképen a velencei irodalomban élt.[3]) Korának velencei költészete pedig, Molmenti jellemzése szerint az idézett helyen, felette mesterkélt volt.

---

melyben פתרון a fordítást jelenti. Ugyanott Steinschneider azt kérdi: »Feldolgozott-e Leó olasz terméket héberül? — a »pastorale« (pásztorköltemény) Rachel és Jákob állítólag olaszúl volt irva, bizonyára csak e cím alapján?» Az első kérdésre a צמח צדיק-ról adott idézet után igennel kell felelni és, ha emlékezetem nem csal, St. maga valahol olasz eredetit vesz fel. A 2. kérdésre szintén igennel felelhetünk. Ez nemcsak a névből következik, hanem kiadásunk 124. számából is. (cf. 119). Steinschneider, Mschr. 42, 264 Lamprontiból sub עור fol. 84 b a következőt idézi: בצווי השר השטר נוצרי és azt véli, hogy latin nyelvű szerződésekről van szó, mert az »olasz bizonyára לועז szóval jelöltetnék«. Ez is helytelen. Az olasz zsidók ugyan rendesen keresztény nótariusokkal készítették okmányaikat, házassági szerződéseket, végrendeleteket stb., de kétségtelenűl olaszúl, hiszen latinúl a zsidók nem értettek. Schiavi (Nuova Antologia, 3. sorozat, vol. XLVII p. 501) néhány sort idéz a Museo Correr. Codici Donából és nem veszi észre, hogy ezek nem egyebek, mint a kethuba egy részletének hű olasz fordítása. A פסקי ריקאנטי האחרונים 24. számában is találjuk נוצרי שטר דטלי (dotale). Lásd még תולדות גדולי ישראל 289. l., 9. sz מכח חיוב שטר נוצרי (1621 évből). Utoljára a »Geschichtsliteratur der Juden« 90. §-ában foglalkozott St. a נוצרי szóval, hol a שבט יהודה-ból idézi és ismét kérdezi, vajjon latint jelent-e?

[1]) Vogelstein-Rieger II 300.

[2]) Lásd alább a 6. fejezetben az idézetet לב אריה című munkájából.

[3]) Még gyászbeszédeiben is idézett nemzsidó könyveket. Midbar Jehuda 75 b lent: אקדים לזה משל ומליצה קראתי בספר הצונני אספרנו בקיצור ואוסיף משלי הכמתו לדברי רז"ל.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

Leó szintén e körhöz tartozik. Költői alkotásai a velencei költészet termékei héber nyelven.

Végül nem akarom elhallgatni, hogy Leóról mint költőről mi a nézetem. Virtuóz volt a héber nyelv kezelésében és a verselésnek is ura volt. Bővelkedett szellemben és elmés is volt, de nem volt fantáziája és hiányzik nála a lendület. Röviden: ügyes verscsináló volt, de nem született költő.

V.

A tartalom áttekintése.

E fejezet célja részint az, hogy gyors tájékozást nyujtson és figyelmeztessen a megfelelő helyeken az összefüggő darabokra, melyek a kéziratokban el vannak szórva, részint pedig az, hogy egyes pontokhoz magyarázatokat adjon, a melyek, nem tartozván a szöveg magyarázására, a szöveget kisérő héber jegyzetekbe nem vétettek fel. A nagyszámban előforduló személyek azonosítását, a velencei rabbik kivételével, kikről egy külön fejezet szól, a megfelelő helyeken végeztük el. Ennek ismétlése fölösleges lett volna és azért csak azokra a személyekre hívom fel a figyelmet, kiket nem sikerült kimutatnom. A segédeszközök, melyekkel a zsidó történettudomány rendelkezik, erre a célra elégteleneknek bizonyultak. Remélem azonban, hogy speciális kutatóknak sikerül majd e hézagot legalább részben kitölteni. Általában az a benyomásom, hogy Modena teljesen jelentéktelen személyeket csak ritkán nevezett meg névleg. E tartalommutató igen rövid és nem pótolhatja az eredeti elolvasását, a mint a héber jegyzetek nem teszik fölöslegessé a német bevezetést. Szögletes zárójelekbe tettem az általam csupán kikutatott, de egész biztos helyneveket és keletadatokat.

I—IV.

Meghívó kettős lakodalomra, mely 1597. Elul hó 8-ára, egy pénteki napra van kitűzve. A meghívó a vőlegény nevében szól, aki jelenti, hogy ugyanazon a napon az ő unokahúga (vagy unokája, mert נכדתי mind a kettőt jelentheti) Jom Tob

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

Coen-[1])nal tartja esküvőjét. Leó stilisztikai ügyességét jellemzi az a tény, hogy ezen alkalomra 20 különféle meghívót fogalmazott. Azt hisszük azonban, hogy a többi 16-ot mellőzhetjük.

V. József Fanóhoz.

Felszólítás, hogy egy Porto és egy meg nem nevezett közötti viszályban tekintélyét érvényesítse. Vajjon Porto azonos-e a 88. számú Mózes Coen Portóval? A levél nincs keltezve, de a gyűjteményben elfoglalt helye szerint körülbelül 1597-ben íródott. Ha így van, akkor nagyon kérdéses, vajjon a 17-éves Leó saját nevében intézte-e »József Fanó fejedelemhez« ?

VI. Menáchem Azarja Fanohoz.

Ajánlólevél egy Rachamim nevű férfiú részére, ki Rómából Palesztinába vándorolt ki, ott kezemunkája után élt és most kiküldöttnek választották, hogy a szent föld szegényei számára adományokat gyűjtsön.

(M. A. Fanó, 97—100., 115., 131., 157. szám.)

VII. Menáchem Marcariahoz Capo di Istria.

Felszólítás, kiközösítés terhe alatt a velencei rabbinátus nevében, hogy a sátorosünnep után megjelenjen, hogy árva gyermekek gyámjával elszámoljon.

VIII—X. Leb Levi tanítóhoz Montagnana.

Tudományos tartalmú levelek. A 10. sz. azzal a kérdéssel foglalkozik, vajjon asszonyok rituális fürdőt vehetnek-e alkonyat előtt? A montagnanaiak tanítójuk (מלמד) ellen, aki nyilván a rabbiteendőket is végezte, Modenára hivatkoztak. Ő mentegetődzik és nyilatkozatát helyreigazítja.

XI. Előszó a Széfer Hamalkuth-hoz,

amely ki van nyomtatva. Maga az előszó nincs közölve. A héber jegyzetekben ezen előszóról egy feltevés található.

XII. Felszólítás

valamely jótékony egylet tagjához, ki már 3 éve nem fizetett és már 10 arannyal tartozik, hogy kötelességének tegyen eleget.

[1]) Azt a feltevést, hogy C. azonos volna az עולת שבת kiadójával, amint azt 1. sz. 3. jegyz. kifejeztem, visszavonom, mert az említett könyv nem 1596-ban, hanem 1577-ben lett kinyomatva.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

XIII. Menáchem bar Semarja nevű tanítványának levele.

Tartalma nem elég világos. Talán rossz pénz vásárlásáról van szó. V. ö. 47. és 50. sz.

XIV. Egy benedikció alakjáról (ועל פירותיה).

XV. Jákob Jechizkijához.

Leó kész fia kiházasításáról, ámbár még fiatal és gyenge, tárgyalásokba bocsátkozni. Ezt csakis Jákob, a közvetítő, személyére való tekintetből teszi, minthogy valaha nála tanult. Azt is mondja még, hogy a két családot régi idők óta barátság és rokonság fűzi össze, de Jákob Jechizkiját mégsem tudom identifikálni.

XVI. Levél a veronai községhez,

melyben arra buzdítják, hogy a rituális bort, melynek készítését beszüntették, készítsék újból. Több velencei már kötelezte magát, hogy kiddus- és habdálához csak kóser bort fog használni (1600).

XVII. Ajánlólevél

egy szerencsétlen szegény embernek.

XVIII. Ajánlólevél valamely rabbisághoz

egy velencei ember érdekében, kinek ama község egyik tagja ellen pénzkövetelése van (1600).

XIX. Felszólítás a capo di istriai zsidókhoz, hogy járjanak a templomba (1599).

XX. Mostoha fivéréhez, Ábrahám Parenzohoz, Ancona.

Hosszabb mentegetődzés, hogy miért nem ír. Montagnana kis helységben nincsen erre sem anyag, sem ösztökélés. (1586. V. ö. 23., 24., 26. sz.)

XXI. Tanítójához, Sámuel Archevolti rabbihoz, Padua.

Kisérőlevél egy gyűjteményünkben elő nem fordulo vershez, melyet mesterének a költésben elnéző megbirálás

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

végett beküld (Montagnana, 1586). Archevolti előfordúl még 39., 42., 135., 136., 159., 162.—164. sz.

XXII. Simson Mesullamhoz, Ferrara.

Baráti levél, melyben jelenti, hogy Montagnanába megérkezett. Ez a levél valószinűleg 1580-ban iródott, midőn a tiz éves Leó Ferrarából, ahol Chizkija Finzi rabbinál egy évig tanúlt, szűlővárosába visszatért.

XXIII. Ábrahám Parenzohoz, [Ancona].

Örömmel jelenti, hogy levelét megkapta. A dicséretet, melylyel levelét elhalmozta, nem fogadhatja el [Montagnana].

XXIV. Ugyanahhoz.

Baráti levél aram nyelven [Montagnana].

XXV. Egy levantei költőhöz, Ancona.

Levél rímes prózában, melyet Leó Anconában irt [midőn testvérét meglátogatta, tehát 1586 előtt].

XXVI. Siralom fivére, Ábrahám Parenzo halála fölött.

(V. ö. 4. fej. 17. l.)

XXVII. Jakob Coen Estehez, Velence.

Szemrehányások, mert nem írt neki és részvétét sem fejezte ki [Montagnana 1586.] A címzett előfordúl még a 30. sz. végén, de külömben ismeretlen előttem.

XXVIII. Ugyanahhoz.

(Ez következik ענה — ולי-ból és a levél helyéből.) Leó némileg már megvigasztalódott. A cáfolatokat [a kereszténység ellen] irásban nem küldheti be, mert ez veszedelmes, majd előszóval közli őket [Montagnana].

XXIX. József ben Immanuel Conianhoz.

Baráti levél verssel, a mely Leó divánjában található. A címzettről lásd a héber jegyzetet e levélhez [Montagnana].

XXX—XXXI. Áser Clerlehez, Velence.

Két baráti levél. Beküldi neki elégiáját tanitója Mózes

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

Basula della Rocca halálára (שמינית = Ottava = 8 sorból álló vers), a mely héberül is, olaszúl is olvasható. »Ez a műfaj — mondja Leó — új és ezért a nyelvezet kissé homályos, mert a dolog nagyon fáradságos és felette nehéz« (31 végén) [Montagnana]. Clerle még 36 és 37.

XXXII. Sámuel Bakhoz, Velence.

Kivánságára neki is megküldi a kétnyelvű elégiát. A címzett ismert család tagja, de nem bukkantam máshol nevére. Leónál fiatalabb volt. [Montagnana.]

XXXIII. Salamon Sfornóhoz, Velence.

Az elején valószinűleg a vágási szabályok versbeszedéséről van szó, mit Leó a címzett számára tényleg elvégzett. Az elhúnyt pápáról gyászdalt költött, melyet egy keresztény pap gyűjteményébe fel fog venni [Montagnana]. A diván 51. száma (Letterbode III, 99) igy hangzik: למהר"ר ש"ט. Bizonyára olvasandó ש"ם (= שלמה ספורנו.) V. ö. 65. sz.

XXXIV. A mantovai község előljáróihoz Ábrahám Levi nevében.

Levi címzetteket arra kéri, hogy vegyék rá feleségét, hogy gyermekeivel együtt kövesse őt Montagnanába. Mantuában nem tarthatta fenn magát, Montagnában, a mely szülővárosa, sakter és templomszolga és e mellett rokonai is támogatják. Ha felesége őt nem követi, a mantuai községnek terhére fog esni. Ábrahám Levi egyébkép ismeretlen.

XXXV. Simson Coenhez, Mantova.

Egyik földjét ajánlja neki. A címzett nincs azonositva. [Montagnana.]

XXXVI.—XXXVII. Áser Clerlehez, Velence.

1. Kisérő levél egy kétsoros sirvershez a címzett elhunyt fivére számára (cf. Divan 16. sz.). Montagnana. A פרט-ot (kelet) talán ezek a szavak: (לאיש אשר) אלה לו אנכי הרה foglalják magukban. A zárjel közé tett két szó a címzettre céloz, kit אֲשֵׁר-nek hittak és ki számára »ezekkel [a sorokkal] terhes«. A többi négy szó számértéke השנ"ח, a mi kissé sok, mert a

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

levél השנ (1590) körül iródott Montagnanában, mint a következő négy szám.

2. Baráti levél. Atyja két hónap előtt Bolognába utazott és a házat most ő látja el.

XXXVIII. Atyja öcscséhez, Abtaljon Modenához, Ferrara.

Meghivó lakodalmához, a mely szivan 13-ára van kitűzve. [Montagnana] 1590 a szefira 36. napján [junius táján]. V. ö. 82. sz.

XXXIX. Sámuel Archevoltihoz, Padua.

Meghivó lakodalmára 1590. A menyasszony azon a napon halt meg, a mely lakodalmára volt kitűzve és Leó alig három héttel reá nővérét vette el. V. ö. 21. sz.

XL. Jehuda Katzenellenbogen rabbihoz, Velence.

Kivánságára a megjelölt montagnanai embert kikérdezte és az bevallotta, hogy évek óta sem juhokat, sem marhákat nem küldött Velencébe. Aki reá hivatkozott, hazudott. Bizonyára kóserhúsügyről volt szó. [Montagnana 1590.] J. Katzenellenbogenről l. a 8. fejezetet.

XLI. Gerson Coen Coloniához (מקולוניא), Montagnana.

Szemrehányások ezen ifjúkori barátja ellen, mert nem írt neki. Gerson minden szombaton prédikál a zsinagógában. Rosz pénzt kapott tőle. [Velence 1590.] V. ö. 13. sz.

XLII. Sámuel Archevoltihoz, Padua.

Hüvelyes veteményeket küldött neki ajándékba. Átköltözködik Velencébe, mert spanyol zsidók egész vagyonából (több mint 150 arany) kiforgatták. Sírverset kér atyja számára. Velence 1592. végén. Archev. 21. szám.

XLIII—XLVIII. Gerson Coen Coloniához [Montagnana?].

XLIII. Ajánlás egy keresztény számára, ki ott egy örökösödési ügyet akar rendezni. Ez az ember egyszer Leóval együtt vendége volt. Szerezzen neki jogtanácsost.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

XLIV. Néptanító Velencében, hol egy fél év óta lakik, Sabbuoth ünnepén [1593] először fog a zsinagógában prédikálni. Meghívja őt kritikusának.

XLV. Panasz az ellenséges égi hatalmak ellen. A neki küldött holmit a vámszedők lefoglalták, pénzbe fog kerülni.

XLVI. Exegetikai és filozófiai megjegyzések.

XLVII. A zsidók a pápa tartományaiból hír szerint kiűzetnek és csupán Rómában, Anconában és Avignonban maradhatnak. [VII. Clemens pápa rendelete 1593. február 25.] Bolognában 7—8 összetört keresztet találtak és csakis a helytartó erélye mentette meg a zsidókat. Leó a tanultak előadásaira jár, hol a zsidóságról és kereszténységről vitatkoznak. De ilyesmit nem szabad leírni V. ö. 28. Gerson beküldött verse megjárja, de még gyakorolnia kell magát a költésben. Egy lakodalom alkalmával a föltálalt ételek olasz neveire elmés héber verseket faragott, melyek általános bámulatot keltettek.

XLVIII. Bibliamagyarázat. Mellékli a hét művészet magyarázatát, de a 10 szefiráról még magának is felvilágosítást kell szerezni. Gerson még 120. számban.

XLIX. Zárach Levihez, Montagnana.

Tréfás elégia Levi ellopott tyúkjairól.

L. Egy névtelenhez.

Vigasztalás balsorsa fölött. Küldeményt vár valakitől. [Név olvashatatlan.] A rossz pénzt kész visszacserélni. V. ö. 13.

LI—LV. Atyjához.

A tíz éves Leó levelei, valószínűleg Ferrarából. 55. szám: Egy hű keresztény Marco Malvezzi (még most is létező család Velencében) az üdvözleteket átadta neki, jó tanácsokkal látta el és megajándékozta.

XVI. Elégia egy zsidóüldözés alkalmából.

Azt gyanítjuk, hogy az 1605-iki montagnánai üldözésre vonatkozik. (Lásd a héber jegyzetet e helyre.)

LVII. József Levi levele Montagnanából »második fivéréhez«. (Bizonyára unokatestvére.)

Barátságos válasz és tanulásra való buzdítás.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

LVIII. Egy névtelenhez.

Azt kéri tőle, hogy a neki kilátásba helyezett támogatást gyorsan küldje meg, hogy egy bizonyos iskolába fölvétethesse magát.

LIX. Mózeshez (előttem ismeretlen).

Kéri, hogy az igért költeményt küldje meg, hogy a kereszténveknek bebizonyíthassa, hogy a zsidók az ő nyelvükön (bizonyára olasz, nem latin) is költhetnek. A levél valószínűleg Ferrarából vagy Montagnanából intéztetett Velencébe.

LX. Atyjához.

Köszönet a küldött pénzért. Énekelni és [latin] írást tanul, melyből alkalmilag mutatványt fog küldeni. Valakit már háromszor kért föl, hogy jőjjön vele sapkát venni, de hiába. Az iskola tüzénél melegedik.

LXI. Védőirat ש"ת ש"י [?] számára, ki az istentisztelet alatt a zsinagógát elhagyta.

A vádlottól számonkérték, hogy mint tizedik elhagyta a zsinagógát és ezáltal az istentisztelet megakadt. A 10-éves Leó a hibát az előimádkozóra hárítja és jelentékeny halákhai tudást fejt ki.

LXII. Rómába, Sámuel Corcos ügyében, a velencei rabbiság nevében.

A héber jegyzet e helyre törlendő, mert מהר"ש קורקים nem Salamon, hanem Sámuel Corcosra oldandó fel, ki Velencében élt (mh. 1611. Diván 365; ל"א 14). A rabbiság reklamálja Sámuel bérletjogát (חזקה) egy római lakásra; hivatkozik a községek jogerős határozataira és a névtelent ellenkezés esetén erélyesebb eszközökkel fenyegeti. Velence 1599.

LXIII. Egy névtelenhez.

Döntvényt kért írás és levél nélkül. Leó ezt feleli: Egy staro liszt ára 28 líra, 10 litra boré 4 zecchino, évi lakásbér 44 arany, Lebus malkhuth (Mordechai Jafe döntései) kötetlenül 5 arany. Mit bánom én, vajjon Reubénnek 3 vagy 30 fia volt, kik vadszamarakon lovagoltak. (Pénz nélkül nincs döntvény.)

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

Velence 1604. Leónak ezidőtájt semmiféle jövedelme nem volt és tényleg magántanítónak ment Ferrarába.

LXIV. Ábrahám Lombroso rokonához, Sámuel Roviohoz.

Baráti levél, melyben valakit, kit hozományával megcsaltak, ajánl. Ez helyet keres, hol keze munkája után megélhetne. Marin Grimanit általános lelkesedéssel dogevé választották [1595 április 26].

LXV. Salamon Sfornohoz Astiban.

Leó jelenti, hogy valamely viszály ügyében egy iratot terjesztenek Velencében, amely Sfornót rossz világításba helyezi. Felvilágosítást kér és egyszersmind azt is, hogy levelét égesse el. Velence 1596 junius 24. V. ö. 33. sz.

LXVI. Chajim Poggettóhoz Asti-ban Jehuda Katzenellenbogen nevében ugyanabban az ügyben.

Katzenellenbogen arra kéri Poggettót, hogy az Astiban Sfornó és egy orvos közt kitört viszályban, melyben Ábrahám Provenzal, casalei rabbi a Sfornotól exkommunikált orvos pártjára állott, közvetítse a békét.

LXVII. Ábrahám Luzatto József Levihez, Montagnana.

Szerencsekivánat a Bar-Micvához. Negyedik fivére született. Az aláirás אי"ם: אריה יהודה מטודינא nevet adná. De ez nem illik a levél tartalmához. József Levi 57. sz.

LXVIII. Dávid Coen ugyanahhoz.

Baráti levél. Velence 1596.

LXIX. A prágai rabbikhoz Cesana özvegy kérelmére a rabbiság nevében.

Jákob Cesana velencei lakos Prágában meghalt és testvére Naftáli nem volt képes ügyét öt hónap alatt rendezni. A velencei rabbiság tehát az itélethozatalt megsürgeti. [A לחות אבנים 88. és 89. számában levő akrostichon Hirz és Selomo Cesanat jelöli.]

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

LXX. Rabbinikus döntvény

arról, hogy a férjnek tíz éves meddő házasság után feleségétől el kell válni.

LXXI. Rabbinikus döntvény bigámia ellen.

LXXII. Menasse Montagnanahoz Mózes ben Jechiél Tardiol kérelmére.

Bocsánatkérő levél. Útitáskáját, melyet Tardiolnak kölcsönadott, ő szakította el. Velence 1595.

LXXIII. Ajánlólevél szegény tanulónak a rabbiság nevében.

LXXIV. Körlevél egy Porto Gruaroban megszerzendő temető ügyében. V. ö. REJ. V, 226.

LXXV. Triestbe Joel Belgrado kérésére.

Két testvér perben állott, melyben egy trieszti választott bíróságnak kellett volna dönteni. De ez egyik fél ez ellen tiltakozott, mert a triesztiek túlnyomó része egymással rokonságban áll. Belgrado ezért Paduát, Veronát, Mantuát vagy Ferrarát javasolja. Velence. A Belgrado családról lásd a héber jegyzetet a 148. számhoz.

LXXVI. A Carmi testvérekhez.

Náthán Ottolengonak követelése volt a Carmi testvérek ellen, kik közösen pénzügyletekkel foglalkoztak. Midőn elváltak, közös hitelezőjüket, a tudós Ottolengot, mindegyik a másikhoz utasította. A per sokáig húzódott, mert az adósok nem akartak törvény elé állani. Több rabbiság járt közbe, de siker nélkül. Erről az ügyről szólnak a 77., 78., 94., 95., 102. és 103. számok. A Carmi család igen tekintélyes és elterjedt volt. A jelen irat a velencei rabbiság nevében megerősítésül a ferrarai rabbiság döntése alá tétetett.

LXXVII. Ábrahám Provenzal casalei rabbihoz Náthán Ottolengo kérésére a rabbiság nevében.

Ugyanabban az ügyben.

LXXVIII. Ugyanahhoz és Mózes Coenhez.

Ugyanabban az ügyben.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

LXXIX. Liva [bar Becalel] prágai rabbihoz a rabbiság nevében.

Mózes Segala velencei lakos 1178 tronit [és?] 12 velencei aranyat követel Jákob Montikir (מונטיקיר) és Izráel ben Perec prágai lakosoktól, mely összeg megfizetését két év óta hiába sürgeti. A címzett vetne véget a pernek.

LXXX. A krakói rabbikhoz ugyanannak kérésére.

Segal több mint 500 aranyat fizetett Mózes Kalahora krakói lakos váltóiért és jótállására. Az elszámolást beküldte neki, miről Pinchasz Horovitz [v. ö. róla 206. szám] is tud. A krakói rabbiság intézze el sürgősen az ügyet, különben a hitelező a világi törvényszékhez fordúlhat. Velence 1605.

LXXXI. Chizkija Finzi ferrarai rabbihoz József Pardo nevében.

Válólevél ügyében. Velence 1601. V. ö. 152. és 153. szám.

LXXXII. Atyja öcsséhez, Abtaljon Modenához, [Ferrara].

A levantei község rabbijainak kérésére ajánlja neki a palesztinai zsidók kérelmét. Jelenti, hogy fia [Zebulun] született, kinek körülmetélési ünnepét Ijjar 6-án fogják megtartani. Velence 1601.

LXXXIII. Fia Izsák nagyatyjához [Izsák Szimchához, Velence].

Családi levél. Ferrara 1605 julius 20.

LXXXIV. Fiához, Mordechajhoz, Velence.

Feddés hibás héber levele miatt és oktatás. Sajnálja, hogy barátja [Ábrahám Cammeo], kitől még sok jót vár, beteg. Az éhség nagy és az aranyak sasokként repűlnek a zacskóból. Mellékli Izsák levelét, ki egy disznó ujjaival ír és haszontalan kölyök. Ferrara 1607 január 5.

LXXXV. Ábrahám Cammeohoz, Velence.

Örűl, hogy fölépűlt. Egy bölcs férfiú messze földről jött Ferrarába, ki egy ujholdat mutatott neki, egy talizmánt tűz

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

és víz ellen, amely tízszer álotta ki a próbát. Ezeket félaranyával adogatná, ha sok kelne el. »Ez nem pára és füst, hanem az igazság maga.« Feleljen neki vagy pedig élőszóval fogják megbeszélni a dolgot. Ferrara 1605.

LXXXVI. Luliano Alatrinohoz.

Leó fölemelte kezét ellene, mert megsértette őt. Atyja kedvéért, kinek sokszorosan le van kötelezve, kész őt ismét szeretettel fogadni.

LXXXVII. Azarja Pichiohoz (Figo), Velence.

Felette mesterkélt héberséggel írt levél, melyben a ביצה (tojás) szót minden lehető jelentésben variálja. Fölvilágosítást kér a Velencében levő talmudpéldányból Berákhóth 44 b idevágó helyéről és nyílván vételárról is beszél, mellyel neki szállított tojásokért tartozik. [Ferrara]. Figóról lásd 182. szám.

LXXXVIII. Mózes Porto-Coenhez, Rovígo.

Megkapta haragos levelét, melyet annak, kihez intézve volt, átadott. Ferrara, 1605 julius 8.

LXXXIX. Izráel Conianhoz, [Velence].

Tárgyal egy tanítói állás átvételéről. Nem világos, hogy az iskola hol állíttatnék föl. Ferrara, 1605 junius 26.

XC. Salamon Sullamhoz, Velence.

Köszönőlevél, melyben a címzett egyik exegetikai megjegyzésére ellenvetést jelez.

XCI. Ábrahám Cammeohoz, Róma.

Sajnálja, hogy Cammeo Velencét elhagyta. Szeretett volna hamarosan Velencébe visszatérni, de a ferraraiak visszatartják. Ferrara 1606.

XCII. Bencion Carfathi rabbihoz, Velence.

Egy német ifjúról, ki azt mondotta, hogy ki akar térni. E nyilatkozat következtében a neofiták házába vitetett, honnan többé ki nem szabadítható. Egy zsidó sem mer ebben az ügyben lépést tenni, mert nagyon veszélyes. Ferrara, 1606 december 13.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

XCIII. Rokonához, Jehuda Saltaro Fanohoz, [Velence].

Egy szálló levelet kér, amely a rovigói rituális fürdő körűl kitört nagy vitáról szól, melyről egymással beszélgettek, midőn Paduából Rovigoba mentek. Ferrara 1606. Lásd 9. fejezet.

XCIV—XCV. A Carmi testvérekhez.

Lásd 76. szám.

XCVI. A római községhez a velencei gáon nevében.

Dávid Amaru, szentföldi küldött, Rómában behozta, hogy pénteken az est beállta előtt minden munkát abbahagyjanak. Ennek az intézkedésnek végrehajtását a község 36 tagja vállalta magára, kik a népet a közelgő szombatra figyelmeztetik. Velencében már jóval a szombat beállta előtt az utcákon szólítják föl a népet, hogy a munkát szüntesse be. Ennek a felszólításnak németek, olaszok (לועזים) és levantebeliek egyaránt engedelmeskednek. A rabbik sajnálattal értesültek, hogy Rómában azt terjesztik, hogy ők a nemzsidó sajt élvezését megengedik. Ez rágalom, mert ők azt szigorúan tiltják. Ha valaki titokban teszi, nem akadályozhatják meg.

XCVII—C. Menachem Azarja Fanohoz.

Tárgyalások Fano »Szeder Abóda« című műve kinyomásáról, kiállításáról és költségeiről [Velence 1596?]. Lásd a 9. fejezetet. Menachem Azarja Fanoról 6. szám.

CI. Sámuel dal Vecchio ferrarai rabbihoz Jehuda Katzenellenbogen velencei rabbi nevében.

Katzenellenbogen (az előttem máshonnan nem ismeretes) Laudadio Rietit dal Vecchio kívánságára felszólította, hogy a ferrarai Talmud Tórának fizesse meg tartozását. Egyszersmind csendes szemrehányással illeti Vecchiót, hogy miért nem intézte el ő maga ezt az ügyet, hisz Rieti Ferrarában lakott. Katzenellenbogen 40. szám.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

CII. A Carmi testvérekhez.

V. ö. 76. sz. Ezt a levelet Leó bizonyára szintén Katzenellenbogen nevében írta.

CIII. Rabbioklevél Salamon Lugo számára.

Salamon מלוגו nevét máshol nem találtam.

CIV. Sámuel Soncin konstantinápolyi rabbihoz J. Katzenellenbogen nevében.

Katzenellenbogennak Konstantinápolyban velencei ágensjoga (senseria) volt, melyet még életében egyik ivádékára akart átruházni. A fényes portánál levő velencei követség ezt a kívánságot teljesítette. De a konstantinápolyi község fennálló határozatai szerint zsidónak nem volt szabad valamely idegen hatalom közvetítését igénybe venni, hogy Konstantinápolyban valamely jogot megszerezzen. Katzenellenbogenre való tekintettel a zsidó községi előljáróság kivételesen szentesítette az engedélyezett átruházást. Katzenellenbogen megható szavakkal köszöni meg Soncinnek ezt a kedvezményt, de nem fogadja azt el, miután a Konstantinápolyban érvényben levő »tekánóth« füleihez jutottak. »Ha a világ összes ezüstjét és aranyát adnák nekem, sem fogadhatnám el az ilyen jótéteményt.«

CV. A doge [Marino Grimani] üdvözlése a papnöveldében [San Antonio].

Leó Divánja 211. számában azt jegyzi meg, hogy ezt a héber beszédet egy pap kívánságára készítette és a megjelent doge előtt ennek nevében énekelték.

CVI. Ajánlólevél Dávid Amaru szentföldi küldött számára, ki a palesztinai adományokat beszedte.

V. ö. 96. szám.

CVII. József Coen [Velence] József Levihez, Montagnana.

Baráti levél. Velence, 1597.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

CVIII. A Carmi testvérek [Náthán] Ottoleng érdekében.

V. ö. 76. szám. Valószínűleg Katzenellenbogen nevében íródott.

CIX. Borgoba Ábrahám Morteira érdekében.

Figyelmeztetés, hogy az adós, ki nincs megnevezve, fizessen. Velence, 1605. őszén.

CX. Előszó és Rafael Cividalhoz szóló ajánlás Zalman Burdelan kérésére.

A kalendáriumi tartalmú mű és szerzője ismeretlenek. Rafael Cividalról lásd 210. szám 1. jegyzet. Leó hasonló szolgálatot sok szerzőnek tett (v. ö. Libowitz 108 kövv.). Sámuel דיסום az általa korrigált כתר שם טוב-hez (CB 7123, 1) Leó szavait saját nevében nyomatta le (Diván 203 és 280), épp így Samuel Lusitano Leó előszavát (lásd kiadásunk 174. számát).

CXI. Tanítójához. Mózeshez.

Visszaküld egy neki kölcsön adott פנקס-t (jegyzetkönyv?) Mózesről lásd a héber jegyzetet e helyre. Velence 1597, Chesvan 15.

CXII. Elmés purimvers.

Magyarázatra szorúl.

CXIII—CXIV. Egy zsidó érdekében, kit később Montagnanában felakasztottak.

A szerencsétlent Chájim ben Mózesnek hítták (Diván 99) és a rablógyilkosság kisérletével vádolták. Kötél általi halálra ítéltetett, még pedig úgy, hogy az itélet végrehajtása után fején a vörös zsidósapkával a keresztúton az akasztófán lógva maradjon. A montagnanai zsidók az eseményeknek nagy aggodalommal néztek elébe és minden erejüket megfeszítették, hogy ezt a szerencsétlenséget elhárítsák. A velencei hittestvérekhez (113. szám) és a foglyok kiváltásával foglalkozó egyesülethez fordúltak (114. sz.). Fáradozásaik nem vezettek eredményre. A későbbi korok ama szokása, hogy zsidókat

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

sapkában akasztottak fel, a fenti justifikálás módjának maradványa lehet. Midőn a zsidókalapot elfelejtették, megmaradt a zsidónak a kalapja. Foglyok kiváltása 149, 150, 208, 209.

CXIV*. Pinchasz [Horovitz]-hoz, Krakkó.

Egy névtelen, ki a címzett jótéteményeit élvezte, a hála és dicséret kifejezése után felajánlja szolgálatait Velencében. Velence 1600. Horovitzról lásd 206. szám. A levérlíró talán Eliézer Chájim Nizza (135, 3), ki nemsokára ezután mint a római község követe a lengyel községeket, főképp Krakkót, felkereste.

CXV. Menachem Azarja Fanohoz Morteira nevében.

Kérelem, hogy egy közelebbről meg nem határozott pénzadományból őt is részesítse. Fano 6, Morteira 109, 124.

CXVI. Fia Mordechai Mózeshez, atyja sógorához.

Köszönőlevél neki ajándékozott kecskebőrökért [ruha]. Ki fogja az ő szerepét átvenni a komédiában, melynek ideje immár közel van? Ferrara, 1604 őszén.

CXVII—CXVIII. Fia Izsák a nagyatyjához.

Nappal a szabóságot, éjjel tórát tanúl. Egy pár tefillint kér, minthogy Ferrarában drágák. Mordechai még mindig beteg. Ferrara 1604—1605.

CXIX. Leó Szimcha Luzzattohoz, Velence.

Kéri, hogy a nála elzálogosított irataít mutassa meg Jehuda Canaruttinak és másoknak is, de vigyázzon, hogy le ne másolják. Az árból Luzatto ki fog elégíttetni. [Ferrara 1605.] Cf. 124.

CXX. Leó Gerson Coen Coloniához, Krakkó.

Tudósítás viszonyairól Ferrarában. Örűl az üdvözleteknek, melyeket Uziel ben Mózes Coentől hozott. Felajánl neki »Midbar Jehuda« című könyvéből 40—50 példányt, hogy azokat Lengyelországban eladja. Ferrara [1604] kiszlév 14. Gerson 41. szám.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

CXXI. Leó egy tanítóhoz.

A név olvashatatlan. Tanácsolja neki, hogy a közte és a Belgrado család között kitört viszályt békésen intézze el. Velence, 1602 tébéth 3.

CXXII.

A nagy vizijátékokhoz (regatta) belépőjegy váltását kéri. Igaz ugyan, hogy most az elpusztúlt szentély gyásznapjai vannak, de »minden új dolog nagyon kivánatos«. Velence 1607.

CXXIII. Ajánlás Naftáli Askenazi אמרי שפר című könyve számára.

[Velence 1602.]

CXXIV. Leó Szimcha Luzzattohoz, Velence.

El nem küldött levél, melyben Luzzattonak szemrehányásokat tesz azért, mert a nála zálogban levő hat kéziratát két magyar aranyért nem adta oda. Továbbá azért, mert megengedte saját rokonának, József Morteiranak, hogy Leó »Pastorale«-jéből másolatot vegyen. [Ferrara.] Cf. 119. szám.

CXXV. Abtaljon Modena Abtaljon Rovigohoz.

A rovigói rituális fürdő ügyében. Ferrara 1605 tisri 7. Cf. 9. fejezet.

CXXVI—CXXVII.

Egy meg nem nevezett tanítványa számára készitett levelek, melyek arról szólanak, hogy a jó Isten az 1607 tammuz 17-iki bőjtnapra hűvös időjárást adott. A szivárvány már a vizözön előtt is látható volt, de nem szolgált még jelül. Velence 1607.

CXXVIII. A terra fermán lakó zsidókhoz.

A velencei rabbinátus négy megnevezett személy kivánságára a velencei száraz földön lakó összes zsidókat felszólítja, hogy 5368 chesvan 15-én (1607 ősz) Velencében jelenjonek meg egy gyűlésen, melyen közös tanácskozással valamennyinek üdvére szolgáló határozatokat hozhassanak. Ezek a távollevőkre is kötelezők lesznek.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

CXXIX. Egy névtelen barát levele egy másik névtelenhez.

Velence.

CXXX. Ábrahám Osimo fivéréhez.

Modena egyik tanítványának levele.

CXXXI. Leó Menachem Azarja Fanohoz, [Padua].

Ajánlólevél egy Speranza nevű özvegyasszony számára, ki leánya kiházasításához Paduatól, hol azelőtt lakott, segélyt kér.

CXXXII. Leó Sámuel Sanguignehez, [Modena].

A kért héber-olasz elégia (cf. 31. sz.) helyett »Midbar Jehuda« című beszédgyűjteményét küldi meg, hol lenyomatta, mert sokan kérték. Velence 1603, szivan 25.

CXXXIII. A ferrarai községhez Laudadio dei Rossi ügyében, ki később megkeresztelkedett.

A feliratban בעד מלך פולאניא [?] áll. Laudadiót keresztény hitelezője adóssága miatt börtönbe záratta. A velenciek támogatták a szerencsétlent, de még 15—16 arany hiányzott. Ezt az összeget kérjék Sámuel nevű bátyjától. Velence, 1603 chesván 24.

CXXXIV. Dávid del Benehez, [Ferrara].

A levél feladójának neve olvashatatlan, talán Ibn Ree. Megköszöni, hogy egy tanítványt ajánlott neki. Velence, 1602 tammuz 23.

CXXXV. Méir Luzzatto Sámuel Archevolti paduai rabbihoz.

Annak kieszközlését kéri, hogy Eliezer Chajim Nizza a fenálló határozat (parte) ellenére megtartsa lakásjogát akkor is, ha Velencébe költözködik. Szeretné gyermekeit vele tanítatni. Velence, 1603 december 31.

CXXXVI. Leó Sámuel Archevoltihoz, Padua.

Egy asszony Eliezer Nizza feleségétől rossz híreket terjesztett. Archevolti szíveskedjék vizsgálatot indítani és az asszonyt a gyanusítások visszavonására rávenni. Külömben

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

Leó kénytelen volna a gonosz nyelvű asszony megfenyítését a vele barátságban álló világi hatóságnál kieszközölni. [Velence.]

CXXXVII. Leó Izráel Conianhoz.

Felajánlja szolgálatait, mert Velencét elhagyni szándékozik. Kérdéses, vajjon Conian nem a címzett lakóhelyét jelöli-e? (Cf. II, 29. szám, 1. jegyzet.) Velence 1604.

CXXXVIII. A sienai község és feje Laudadio Rietihez.

Chamol Macliach da Viterbo Pacifico דמיליצו-tól [da Sezze?] Castel Vittorióban üzlethelyiséget követel, melyre szerinte joga van. Vegyék rá a címzettek Pacificot, ki ebben a peres ügyben már Rómában kötelezettséget vállalt, hogy Sienában törvény elé álljon. A levelet Leó bizonyára a rabbiság nevében írta.

CXXXIX. Montagnanába.

Élces levél egy harsonáról (sófar), melyet javíttatás végett küldtek be hozzá ifjúkori lakóhelyéről.

CXL. Ajánlólevél a mantuai vértanúk hátramaradt családjai számára.

Mantuában 1602 augusztus havában a kereszténység állítólagos káromlása miatt hét zsidót kivégeztek, a többit pedig száműzték (Carnevali, Il Ghetto di Mantova, Mantova 1884, 18—21. lap). [Velence, 1602 őszén a velencei rabbiság nevében.]

CXLI. Bizonyítvány Dianora nevű asszonynak, kit [a velencei hatóság] mint boszorkányt kiutasított.

Velence 5364 tébéth 18 (1603 végén).

CXLII. Leó tanítójához, Mózeshez.

Ajánlja neki Ibn Adret תורת הבית הארוך című művének kiadóját. Mózesről l. 111. számot.

CXLIII—IV. Az éppen említett mű ajánlásai.

Velencében nyomatott 1608-ban. Leó kiadókkal és nyomdatulajdonosokkal sokféle összeköttetésben állott.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

CXLV. Ibn Ree [?] levantei rokonához.

Atyja szemrehányásokkal illette, mert kivándorolt Konstantinápolyból Velencébe, még pedig búcsúzás nélkül. Atyjának Velencébe érkező levele folytán elesett a házi tanítói állástól, melyet egy gazdag ember felajánlott volt neki. Reméli, hogy atyja megfontolás után lépését helyeselni fogja, mert Velencében kiképezheti magát. V. ö. **134**. szám.

CXLVI. Jekuthiél Carmi számára a milanói pénz ügyében.

II. Fülöp spanyol király **1597**-ben kiűzte a zsidókat milanói tartományából, de kárpótlásukra bizonyos összeget tételményezett le számukra (lásd JE. VII., 8). Carmi, a milanói zsidók feje, megjelent Kalonymos Paziával [Paviával?] és Sámuel Coennel, a két másik előljáróval és azt kívánta (nyilván a velencei rabbiságtól), hogy a fenti összeg tekintetében valamely rendelkezés történjék. Jelesül, hogy segélyre való jogainak érvényesítését a világi hatóságnál saját szakállára senki se kisérelje meg. A mantuai rabbiság előző határozatai eredményre nem vezettek. A velencei rabbiság már most azt rendeli, hogy az ő nevében hirdessék ki minden községben, melyben a száműzöttek letelepedtek, hogy mindenki, ki a kérdéses pénzhez jogot formál, ijjar újholdnapján Viadanában jelenjék meg. A gyűlés majd elhatározza, hogy mily úton szerezzék meg a szóban forgó összeget. Az összegyűltek határozatai a meg nem jelentekre is kötelezők lesznek. Velence, 1604 tammuz 8.

CXLVII. Körlevél a német községekhez a szentföldi szegények érdekében.

A palesztinai zsidók el vannak adósodva. A hajó, mely számukra pénzt és feldolgozásra szánt gyapjút vitt, kalózok kezébe került. A nagy éhség következtében a jesibák megszünnek és tagjaik szétszóródnak. Az adósok börtönébe kerülnek. Segítsenek a községek adományokkal, melyek Velencébe küldendők, hogy a palesztiniaiak ki ne vándoroljanak. 5361 elején (1600 őszén). V. ö. **151**. szám.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

CXLVIII. Joel Belgrado hirdetése az adókivetés tárgyában.

Új becslést követel, melynek ideje immár elérkezett, mert a reá rótt adóteher igazságtalan és elviselhetetlen.

CXLIX. József Pardo a bécsi községhez az ott fogva tartott zsidók ügyében.

Juda Carfathi és társai, keleti zsidók, Bécsben a börtönben sinlődnek. A bécsiek eltartásukat megszüntették. Arra kéri őket, hogy a foglyokat ezentúl is támogassák. A velencei levantinusok és szefardok felszabadításukra jelentékeny összeget adományoztak.

CL. A velencei levantinusok a bécsiekhez ugyanabban az ügyben.

A levantebeliek körülbelül 170, a szefardok 31 aranyat hoztak össze és ezt az összeget Velencében kamatoztatják. Mellékelnek róla egy kereszténynek szóló utalványt, ki az összeget kamatostúl azonnal folyósítani fogja, mihelyt az ügy dűlőre kerül. A foglyok érdekében Prágába is ment két levél (208. és 209. szám).

CLI. Az összes községekhez a szent föld számára adandó félsekel ügyében.

A velencei község elhatározta, hogy az adományképen befolyó palesztinapénzeken kivül fejenként egy félsekelt fizessenek. Ezt a példát követésre ajánlják az összes hittestvéreknek. Cf. 147. sz.

CLII—CLIII. József Pardo Chizkija Finzihez, Ferrara.

Cf. 81. sz.

CLIV. Leó Izsák Uziel főrabbihoz, Amsterdam.

Amsterdami ifjak, úgy látszik, a tóra örömünnepén női ruhákat vettek fel, min Uziel felháborodott. De megjelent egy rabbinikus vélemény, amely ezt megengedhetőnek nyilvánította. Modena és kartársai Szimcha Luzzatto és Ábrahám Lombroso szintén aláírták. Erre Velencében egy pamfletet terjesztettek,

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

mely különösen Leót támadta. Ezért Uzielnek szemrehányásokat tesz és magát kollegáival együtt védelmezi. Érdekes dokumentum.

CLV. Ugyanaz ugyanahhoz.

Uziel azt felelte, hogy a pamflettől távol áll. Leó ezen nagyon örül és kijelenti, hogy a becsületbeli ügy Uziel nyilatkozata után lovagiasan el van intézve. Tényleg hivatkozik a párbaj szabályaira.

CLVI. A hamburgi község előljáróihoz egy ottani eretnek ügyében.

Egy hamburgi ember Velencébe küldött iratában a zsidó hagyomány ellen kifogásokat tett, melyre Velencéből Hamburgba cáfolatok küldettek. [Leó tollából.] Ha az illető, ki nincs megnevezve, eretnekségénél megmarad, kiközösítettnek tekintendő. Lásd a 7. fejezetet.

CLVII. Leó Menáchem Azarja Fanóhoz, Reggio.

Felajánlja szolgálatait. Kéri, hogy közölje vele azokat a bizonyítékokat, melyek alapján megengedhetőnek véli, hogy a tallithot szombaton összehajtsák. Velence 1587. Talán 1607 (lásd II., 146. l., 2. jegyzet). Fanó 6. sz., 1. jegyzet.

CLVIII. Leó Sanguignehez, Modena.

Leó héber stilisztikát szándékozott kiadni. Bizonyára e célra küldött neki Sanguigne néhány levelet (lásd a következő fejezetet). Valószínűleg Phöbus Sanguigne volt (II., 158. sz., 1. jegyzet).

CLIX. Leó Sámuel Archevoltihoz, Padua.

Leó megütközéssál hallotta, midőn Velencében járt, hogy Archevolti is szándékozik héber stilisztikát kiadni. Leó a prioritást magának vindikálja, mivelhogy az eszmét élő szóval és írásban tíz év előtt közölte Archevoltival [Ferrara]. V. ö. előző számmal. A szóbanforgó művet egy sem írta meg.

CLX. Leó Bencion Carfathi rabbihoz, Velence.

Címzett Leót arra kérte, hogy Ferrarában valamely ruhadarabot vegyen számára. A kereskedő 10 aranyat kér. Kérdés a decizorok ellen, kik azt állítják, hogy a tefillint sohasem kell megvizsgálni. Felajánlja további szolgálatait. [Ferrara.]

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

CLXI. Az anconai rabbikhoz.

Semtob Pitigliono [II 151, 1 hibásan Portaleonera emendáltatott] lefoglalta azt az összeget, melylyel Gamliel Kaspi Ábrahám Cividalnak tartozik, mert neki Cividal ellen követelése van. Tiltakozás ezen eljárás ellen. Jöjjön Pitigliono Velencébe és döntesse el előbb Cividallal való perét egy választott bírósággal. A levél kétségen kivül a velencei rabbiság nevében iródott. Velence 1600.

CLXII—CLXIV. Avigdor Cividal [velencei rabbi] Sámuel Archevoltihoz, Padua.

Archevolti és Zalman Luria (lásd róla II 123, 5) paduai előljáró közt heves viszály dúlt, melynek tárgya az iratokból nem tünik ki világosan, minthogy a döntőhely, sajnos, nem olvasható. Természetesen a községben két párt keletkezett, Cividal, ki abban az időben Velencében az első rabbi volt, elődje, Katzenellenbogen, példája után indulva, a békét helyre akarta állítani. És sikerült is neki, mert a paduaiak megjelentek Velencében és irásba foglalt döntését elfogadták. De az eloltott tűz ujra lobbot vetett és az exkommunikáció szokásos eszköze is alkalmaztatott.

CLXV. Hirdetés Eliezer Chajim Nizza rágalmazói ellen.

A rágalom, melynek mivolta el van hallgatva, Paduában, Nizza lakóhelyén terjesztetett. Jó erkölcsi bizonyítvány állíttatik ki számára és ellenfeleit kiközösítéssel fenyegettetnek, »ha ezen tudós becsületét nyiltan vagy titokban, jelekkel vagy irással megsértik«. Bizonyára a velencei rabbiság nevében. Nizzáról 136. szám.

CLXVI. A velencei rabbik a paduai előljárókhoz Archevolti rabbi ügyében.

A viszály nagyon elmérgesedett, úgy hogy ez ügyben készült iratokat nemzsidók kezeibe is eljuttattak. A velencei rabbiság tehát ujra felemeli szavát és végül mindenkit óva int, hogy az ügyet lehetőleg tartsák távol a világi törvényszéktől. Ebből az látszik, hogy a per már a paduai bíróság

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

elé került. Azt gyanítom, hogy a viszály tárgya Eliezer Chajim Nizza volt, ki Paduában mint tanitó működött és kiről rossz hireket terjesztettek. A 165. szám e szerint ebbe az összefüggésbe tartoznék. Nizza feleségét is gyanusították (136. sz.) és az eredmény az volt, hogy Nizza Paduát elhagyta. Megválasztása a római község küldöttjévé a lengyel községekhez, talán kapcsolatban van e kellemetlen ügygyel, melynek következtében Paduában nem volt többé maradása. E sejtés alapján II, 163. szám elején החכם והאדרה és החכם ההוא והאדרכה helyett olvasnék החכם ואח"ד azaz Eliezer Chajim da Nizza és értelme volna: »a Chakham Nizza ügyében«. Velencében kérdezősködtem az Archevolti-Luria viszályról, de eredmény nélkül. A 163. szám kelete 5361 sebat ujholdja, tehát 1601 eleje.

CLXVII. Leó Bencion Carfathi rabbihoz, Velence.

Kéri, hogy adja aláirását egy szegény ember ajánlólevelére. Ferrara, 1604 őszén.

CLXVIII. Leó Náthán Ottolenghez [Velence].

Ajánlólevelet kér ugyanazon férfiú számára. Ferrara 1604 végén.

CLXIX. Leó Leb Sarval rabbihoz, Velence.

Ugyanaz a kérés.

CLXX. Körlevél a községekhez a talmud nyomtatása érdekében.

A levél így kezdődik: »Törökország rabbijaitól, a salonichii községtől.« A talmudot Salonichiben ki akarják nyomatni. A nagy költségeket a vállalat barátai és jótevői adományaiból és kölcsöneiből fogják fedezni. A támogatás háromféle módon történhetik. A kölcsönt az eladandó első talmudpéldányok árából visszafizetik készpénzben, vagy a szent föld szegényeinek adják, vagy a kölcsönadónak kölcsöne erejéig talmudpéldányokat adnak. A jótevők választhatnak a három mód között. A nyomdász könyvet visz magával, melybe az adományok bejegyzendők, a pénz pedig József Pardohoz küldendő Velencébe, ki róla mindenkinek nyugtát fog kiállítani. E levél fon-

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

tosságáról a talmud nyomtatása történetének szempontjából II. 81. szám, 2. jegyzetben szólottunk, hol Pardo életrajzát is adtuk [Velence 1600 körül].

CLXXI. Leó Salamon Algazi rabbihoz, Smyrna.

A »Halikhóth Ólam«-nak József Káro »Kelálé Hatalmud« és a címzett »Jábin Semua« című kommentárokkal való kinyomása ügyében (Velence 1639). A korrektor Leó volt. Velence, 1638 őszén (5399 tisri 5). V. ö. következő fejezetet. A következő darabok egészen 204-ig 5399—5400 évekből származnak. (1638 őszétől 1640 elejéig.)

CLXXII. Költemény Barkhiél Fano számára Barkhiél akrostichonjával.

CLXXIII. Leó Salamon ibn Mózes ben Savválhoz, Tunis.

A címzett, ki Leót versben és prózában dicsőitette, de melyet ő magától udvariasan elutasított, saját munkáját szeretné Velencében kinyomatni. Leó azt feleli, hogy most minden kétszer olyan drága, mint a pestis előtti időben és, hogy támogatásra egyáltalán nem számíthat. Velence 1638 őszén. V. ö. következő fejezetet.

CLXXIV. Előszó Sámuel Lusitáno könyvéhez.

V. ö. következő fejezetet.

CLXXV. Dicsőítő vers Vincenzo Comonymo Raguseo dominikánusra.

V. ö. következő fej.

CLXXVI. Gúnyvers Ábrahám Stella 100 szonettjére szépen síró asszonyról.

V. ö. 4. fej. 19 lap.

CLXXVII. Rabbinikus döntvény erről a kérdésről: Jákobnak három fia volt stb.

Kihagytuk.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

CLXXVIII. Gúnyvers Jákob בשלום Szefardi alkalmi költeményére.

V. ö. 4. fej. 18. lap.

CLXXIX. Dicsőítő vers Plantavitius Thesaurus Synonimicus נפן נטע című szótárára.

V. ö. következő fej.

CLXXX. Leó a Bar [?] családhoz.

V. ö. következő fej.

CLXXXI. Leo Gerson Belgradohoz, ki 4 nyelvet ajándékozott neki. (V. ö. 200.)

Velence 1639.

CLXXXII. Kiváló tanítványainak felsorolása.

Összesen 15, kikről a héber jegyzetekben szólottunk.

CLXXXIII. A velencei rabbik szerződése rabbijogaiknak megvédése céljából.

Lásd 9. fej.

CLXXXIV. Elmés aláírás egy szegény ember gyűjtőívére, kinek kezei levágattak.

CLXXXV. Rabbioklevél Mózes Solima számára.

CLXXXVI—CLXXXVII. Két xénia.

CLXXXVIII. Vélemény a velenceiek jogáról a ferrarai bolthelyiségekre.

V. ö. 9. fej.

CLXXXIX. Leó az olasz zsidókhoz, Száfet.

Értesíti őket, hogy ebben az évben [1838/1839] számukra 40 arany gyűlt össze, melyeket Sámuel Masúd velencei rabbi hozzájuk fog juttatni.

CXC. Talányos vers.

Nem értjük.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

CXCI. Vélemény egy ház részének megvételéről a zsinagóga megnagyobbítására.

A rabbiság kimondja, hogy az előbbi tulajdonos ugyanabban a házban ezután is mindent tehet-vehet.

CXCII. A római Izsák Padovano egyik döntvényének megerősítése.

Arról van szó, hogy kell-e a pénteki napra eső ünnepnap estéjén במה מדליקין-t mondani. Az ellenfelek a szokásra hivatkoztak, miért is Leó a sorok között a szokásokat meglegyinti.

CXCIII. Leó Nethanél Trabotto [rabbihoz, Mantua].

Trabotto érdeklődik Modena גלות יהודה című műve iránt, mely akkor Paduában sajtó alatt volt, v. ö. köv. fej.

CXCIV. Leó a Paduából származó Mózes Sámuel Coen (כ"ץ)-hez, Krakó.

Leó »Béth Jehuda« című művéből, amely Velencében 1635-ben nyomatott, 3 példányt a krakói Méir által Velencében nyomtatott imakönyvekhez csomagolt, de sem árukat, sem magukat a példányokat nem kapta vissza. Ez ügyben szíves közbenjárást kér. Velence, 5400 kiszlév 8. (1639 végén.)

CXCV. Rabbinikus vélemény Pisába.

Hogyan oszthatja meg az apa, kinek két fia van, vagyonát egyenlő részben a kettő között, anélkül hogy az elsőszülöttnek a bibliában előirt kettős részt juttassa.

CXCVI. Leó a kiskorú Jechiél Pormífhez [?] Róma.

Megköszöni a küldött ajándékot és biztosítja, hogyha bejelentése szerint további kiképzés végett hozzá fog jönni, úgy fogadja majd, mint apa a fiát. Velence, 5400 kiszlév 27. (1639 végén.)

CXCVII. Egy olasz levél befejezése.

Két idézet Philóból a lélek lényegéről.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

CXCVIII. Chakham cím Sámuel Jesurun páduai orvos számára József ibn Dana kérelmére.

A személyekről lásd a héber jegyzeteket.

CXCIX. Leó Nethanel Trabottóhoz, [Mantua].

V. ö. 193. sz.

CC. Leó Gerson bar Jóél Belgradohoz.

Megköszöni az ajándékba küldött három nyelvet. (V. ö. 181.) Panaszkodik állapotáról. Leó vitatkozásai szerzetesekkel. (V. ö. 28. és 47. sz.) Velence 1640 nyarán.

CCI. Leó (egyébünnen ismeretlen) Macliach ben Nachmanhoz.

Inti, hogy pörét Salamon nevű fivérével Sinigaglia vagy Pesaro városokban, melyeket fivére alkalmasaknak tart, döntesse el. Semmiesetre se folyamodjék a világi hatósághoz. Hivatkozás egy előbbi levélre, amely a címzettre hatott. Velence 1640 nyarán (tammuz 5).

CCII. Nászköltemény.

A vőlegény Mózes, Azriél dei Cantarini fia, a menyasszony Ráchel, Jákob Calleo leánya. Lásd róluk a héber jegyzeteket.

CCIII. Ajánlólevél egy szegény ember számára.

CCIV. Ugyanaz.

CCV. A lengyelországi községekhez Eliezer da Nizza kérésére.

A lengyel községek a római községnek 1000 rhénust igértek támogatásúl. A római község küldöttje Eliezer Nizza volt, ki az összeg egyik részét valószínűleg már magával hozta volt. A római község kérelmére a velencei rabbiság a jelen ajánlatot adja, melyben Nizza tudósításai szerint a lengyel községek jólétét és nagylelkűségét dicsőítik. Kérik őket, hogy a még hátralevő összeget minél előbb küldjék Rómába, mert felette nagy a nyomor ebben »a nyílaknak célpontúl szolgáló községben«. Nizzáról lásd 166. sz. A levelet 1602 táján küldhették el. Hasonló esetet nem ismerek.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

CCVI. Pinchasz Horovitzhoz, Krakó, az előbbinek kérésére.

Ugyanabban az ügyben. Horovitz nyerje meg a vele sógorságban levő Sául Katzenellenbogen (= Sául Wal) közreműködését, ki egyébkép szintén kapott levelet. Mindkét személyről lásd a héber jegyzeteket e levélhez.

CCVII. A lengyelországi községekhez.

A velencei rabbiságtól ugyanabban az ügyben.

CCVIII. József Pardo a prágai rabbikhoz.

V. ö. 149. sz.

CCIX. Ugyanaz egy névtelenhez, Prága.

Ugyanabban az ügyben.

CCX. Exkommunikáció a tudós Rafael Cividal ügyében [Mantua].

Cividal ellen egy pamfletet terjesztettek és ezért Cividal azt követelte a mantuai rabbiságtól, hogy mondja ki az anathemát mindenki ellen, kinek ilyen pamflet van birtokában és azt elhallgatja. A tudós Entin (a név váltakozik és a személy azonosítása nem sikerült) odanyilatkozott, hogy a mantuai rabbiság erre nem jogosúlt. De midőn megtudta, hogy Cividal ebben az ügyben a velencei rabbikhoz fordúlt (az egyik közülük, Avigdor Cividal, testvére volt) bevallotta, hogy a pamflet birtokában van. A velencei rabbiság már most anathema alatt követeli, hogy azt Cividálnak mutassa meg és, hogy engedje meg neki, hogy azt lemásolja. Sem neki, sem másnak nem szabad ezt az »autentikus iratot« megsemmisíteni, vagy rajta egy betűt is változtatni. Velence 1600.

CCXI—CCXIV. Ugyanabban az ügyben.

Anselmo Grasseto Norlengo nem vetett ügyet az anathemára, amiért a velenceiek megfeddik. Ha makacskodik, kiközösítettnek nyilatkoztatják ki (211. sz.). A pamfletek (Grassetótól?) széttépettek; a mantuai rabbik az ügybe belekevertetnek (212. sz.). A velencei rabbiság védekezik az ez ügyben való illetéktelenség szemrehányása ellen (213. sz.).

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

Ugyanaz a rabbiság a meghurcolt Cividálnak becsületbizonyítványt állít ki és fölhatalmazza a rabbifunkciók további gyakorlására (214. sz.).

VI.

Leó életrajzához.

A zsidó irodalom történetírója rendesen életrajzi adatok nélkül szükölködik és kénytelen auktora élete- és működéséről minden zugból felszedegetett kavicsokból mozaikképet kirakni. Leónál ilyen hiányról nem panaszkodhatik, mert Leó bőven gondoskodott külső és belső életfolyásának, irodalmi és gyakorlati tevékenységének ismeretéről. Már számos műveiben, különösen ezek előszavaiban és számos toldalékaikban jóval több részlettel szolgál tevékenységéről, mint a legtöbb zsidó iró régibb korokban, mert Leó nyitott szemmel nézte az élet jelenségeit és kifejlett érzéke volt aziránt, ami az olvasót érdekli. Divánjában és iratgyűjteményében élete és működése az utókor szemei előtt mintegy föl van tárva; önéletrajzával, melyet, amint finom tapintattal megjegyzi, utódai számára állított össze, kik esetleg életfolyása iránt érdeklődni fognak, megkimélte a kutatót azon fáradságtól, hogy az egyes adatokat összekeresgélje.

Habár ebből az önéletrajzból, amely régibb irodalmunkban e műfajnak egyedüli képviselője és ezen körülménynél fogva teljes kiadást érdemelne, csupán töredékek lettek eddig közzétéve,[1]) ezt a fejezetet nem kellett volna megírnunk, ha nem gazdagíthatnók életrajzát néhány intim vonással, melyek Leó eddigi életrajzaiban[2]) nem találhatók. Egyébiránt azt hisszük, hogy Leó életének főpontjait már azért is össze kell foglalnunk

---

[1]) Reggio, בחינת הקבלה, Görz 1852, VI.—XIII. lap; Geiger, Leon da Modena, Breslau 1856, י"ז—ט"ו. Az a kivonat, melyet Luzatto Rappaport számára készített, Luzatto levelei közt XCVI. szám alatt ki van nyomatva, de csupán az első fele (אגרות שד"ל, Przemysl 1882, 286—293 l.). A legrégibb idézet a חיי יהודה önéletrajzból Nepi Ghirondi תולדות גדולי ישראל-jában 26. lap, 65. számban található.

[2]) Geiger i. m. és legujabban Libowitz, Leon Modena, 2. kiadás, New-York 1901. A többit lásd az irodalom című fejezetben.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

ezen a helyen, hogy levelei és irásai megértését megkönnyítsük, amennyiben ez a héber jegyzetekben még nem történt. Reméljük ezen fölűl, hogy néhány főbb pontra új fényt deríthetünk, mely alkalommal szerzőnk biográfusainak némely tévedéseit is helyre igazíthatjuk.

A Modena család[1]) Franciaországból vándorolt be Olaszországba. Átmenetileg Viterbóban tartózkodott, azután állandóan Modnában telepedett le, amely várostól a kor szokása szerint a nevét vette. A gazdagság és tudományosság által kitünő család egyik kiváló kepviselője Mordekhai volt, ki Bolognában a medikát tanúlta és V. Károlytól Cavalliero dello Sperone d'orová neveztetett ki.[2]) Marco Modena négy fiút hagyott hátra. Ezek között a legfiatalabbik, Abtaljon, volt a legjelentékenyebb (38. sz. j.), kit de Rossi Meór Enajim című művében dicsérőleg említ. Legidősebb fia Izsák 1560-ban, midőn IV. Pius pápa a zsidókat Bolognából kiűzte (JE. III, 298), Ferrarába költözködött. 1571-ben a ferrarai földrengés elől, amely az említett Meór Énájimban le van írva, feleségével és gyermekeivel Velencébe menekűlt. Leó nemsokára ezután ugyanazon év április 23-án (niszan 25-én) született és Menachem Azarja Fano, a híres tudós és kabbalista (6. sz. 1. j.), metélte körül.[3]) Nyolc hónap múlva Izsák visszatért

[1]) Lásd Leó családfáját Zunz, Nachtrag zur Literaturgeschichte der synagogalen Poesie, Berlin 1867, 36. lap. Kiegészítendő ez a családfa Jakob ben Jekuthiéllel (La Mottaból, Velence mellett), ki 1620 elul 6. napján Leó második leányát (Eszter = Sterella) vette nőűl. Jakob 1637-ben Velencéből megszökött és számüzetett (Önéletrajz, Corriere III, 378). Leó első veje, Jákob Levi, Dianát 1613 oktober havában vette el és Izsák nevű fia 1621 május 7-én született (Corr. II, 251 és III, 18. V. ö. még Zunz, Literaturgeschichte 446). A nevezett Izsák 1639-ben Juda מונטי סקודלו leányát vette nőűl (180 sz.). Leó apósát Izsák Szimchának hívták (83. sz.) és Eliezer Nizza Leó rokona volt (136).

[2]) Ezt a címet Libowitz 3. lap נגיד מן גולת הזהב szavakkal fordítja, kétségtelenűl a német »Ritter des goldenen Vliesses« alapján, mivelhogy Vliessest összetévcsztette fliessen-nel.

[3]) Önéletrajz Reggionál, Bechinath ha-Kabbala VII. Leó anyja Izsák második felesége volt. Első házasságából éltek Sámuel és Ábrahám Parenzo (20, 1), nem pedig Chizkija és Sámuel, amint Stern 161. lap jegyzetében írja.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

Ferrarába, honnan 1575-ben Coloniába költözködött. Itt Gerson Coen (41, 1) a fürdőbe beesett Leónak, kivel együtt a misnát tanúlta, az életét mentette meg. 1578-ban Izsák a Velence mellett fekvő Montagnanában telepedett le, hol Leó két év kivételével ifjú éveit töltötte. Ugyanis 1580-ban Ferrarában tanúlt, hol tanítója Chizkija Finzi (81, 1) volt és 1581-ben Paduában, hol Sámuel Archevolti, a kitünő héber grammatikus és stilísta (21, 1) volt mestere. Ebből az időből származnak az atyjához intézett 51—55 és 60 számú levelek, a legrégibbek, melyek fenmaradtak. Ezek elárúlják már a héber nyelv későbbi mesterét. Egyszer gyermekes őszinteséggel azt írja, hogy hallotta, hogy bántalmazója meghalt és ennek örűl.[1]) Rendkívüli rabbinikus ismereteiről tanúskodik a 61. számú halákhai védőirat, melyet saját adata szerint tizedik életévében írt. Ezidőtájt tanúlt énekelni, latinúl írni és beszélni és héber nyelvtant:[2]) táncolni már valószinűleg előbb.[3]) Ez volt abban a korban a gazdagabb szülők gyermekeinek tanulási rendje; először héberűl tanultak, azután olaszúl, számtant és ritkán klasszikus nyelveket.[4]) Visszatért Montagnanába és Mózes Basula della Rocca személyében kitünő tanítót kapott, ki azonban két év múlva kivándorlt a keletre, hol csakhamar

---

[1]) 55. sz.: שמעתי מיתת השקץ אשר הצר לי וישב בעיני, כן יאבדו כל עושי רשעה ואת יראי ה' יושיע.

[2]) Modena, Riti IV, 10 (velencei kiadás 1687, 104. lap) azt mondja, hogy a gyermekek tíz éves korukban tanúlnak »Dich-duch«-ot. De az ő korában ez kivétel volt, mert az egész világon a hébert csupán gyakorlatból tanúlják meg. »Ma in questa età e molto poco in uso trà gli Hebrei in tutte le parti del mondo, e la maggior parte leggono, scriuono e compongono per certa pura pratica, e particolarmente Tedeschi«. A keletiek a héber nyelv tanulását valamivel később kezdték. Dávid Konforte (קורא הדורות ed. Cassel 46b) ezt mondja: בהיותי בן י"א שנים או מעט יותר למדתי חכמת הדקדוק (cf. Cassel, p. I).

[3]) Ez következik a megjelölt levelekből és az Önéletrajzban (Corriere II, 60) szintén említtetik. Paduába 1581 május havában jött.

[4]) Soave, Corriere II, 18. A római Talmud-Tórában a 17. században a tananyag a következő volt: »Grammatica, Logica, Physica, Rhetorica, Sphära, Medicina stb.« (Berliner, Geschichte der Juden in Rom, II, 2, p. 68.) Az olasz zsidók tanúlmánymenetéről lásd még Abrahams, Jew. Life 364 kk.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

meghalt. Halálára költötte Leó azt a nyolcsoros elegiát. amely héberül is, olaszúl is olvasható[1]) és amely ép ezen tulajdonságánál fogva úgy kortársainál, mint az utókornál bámulatot keltett.[2]) Leó a kis helységben rosszúl érezte magát, szelleme táplálékot kivánt (20. sz.) és ezt levelezésben, továbbá nagyobb városok, u. m. Ferrara, Ancona, Velence meglátogatásában kereste (20 s. köv. számok). Az 1589-iki év nyarán néhány gyermeket kezdett tanítani csupán azért, hogy legyen neki valami foglalkozása. Ezt a foglalkozást, mellyel sehogysem tudott megbarátkozni, 1612 julius haváig folytatta.[3]) Egy hónappal ez új foglalkozás megkezdése után Velencében eljegyezte Esztert, anyja nővérének leányát, ki szép és okos leány volt. Nagy fájdalmára egy évre rá meghalt azon a napon, melyre lakodalma ki volt tűzve[4].) Rokonai rábeszélésére két héttel[5]) a

[1]) 31. szám 1. és 2. jegyzet. Ott azt mondja, hogy a költés ezen módja új és azért kissé homályos. Egy másolatot Velencébe küldött, valószínűleg 1590-ben. Először 1602-ben nyomatta le »Midbar Jehuda c. művében (80 b), még pedig úgy, hogy minden héber sort az olasz átirás követi. Stern 162 ezt írja: »Mit dreizehn Jahren verfasste er auf seinen Lehrer Samuel Archevalte (sic) in Padua, von dem er die Versformen erlernt hatte, ein Gedicht, in dem jeder hebräischen Verszeile eine ihr gleichklingende und auf sie sich reimende in italienischer Sprache folgt, was ein Beweis seiner grossen Sprachgewandtheit ist.« Különös és annál különösebb, mert Stern a jegyzetben utal Libowitz munkájának 7. lapjára, hol L. a verset tényleg lenyomatta és fejtegette.

[2]) Bartolocci, Bibliotheca III, 34 kinyomatta.

[3]) Önéletrajz (Luzatto levelei 289. lap és Corr. II, 86): על אפי ועל חמתי כי לא ישרה בעיני. Hogy ez nem múló hangulat kifakadása, mutatják a külömböző időkből származó levelek, melyekben a tanító sorsa fölötti panasz sűrűn ismétlődik (különösen 8, 65, 84, 98 stb. számokban). Jákob Heilpron, ki fiatalabb éveiben néptanító volt, mint közel 70 éves így panaszkodik: כי הנה נשים אצים בעלי חצים מנאצים ומקציפים לאמר כלה מעשיך דבר יום ביומו כי חק מאת פר"עה הפורע פרעונות לבלתי היות נרפים יומם ולילה לא ישבותו ממלאכתם פן יקרא עושה מלאכת ה' רמיה באופן גם באלה לא חפצתי (Előszó נחלת יעקב, Padua 1622). Modena öreg korában, midőn már csak érettebb tanítványokat tanít, hasonlóan panaszkodik ומשא הלימוד אשר על שכמי לא יתנוני השב רוחי ואנשי העיר מאשר נסבו על הבית כקוצים בעיני(181. sz.) Az emberek háza körül ácsorogtak.

[4]) Sírfeliratát, melyet Modena írt, minden megjegyzés nélkűl nyomatta kí Berliner לחות אבנים 83. sz.

[5]) Stern 163 azt mondja, hogy három hónap múlva.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

szomorú eset után, 1590 tammuz 5-én, nőül vette elhúnyt menyasszonya nővérét, Ráchelt, kinek a Diana nevet adta, mert saját anyját is Ráchelnak hívták. Két lakodalmi meghivó, az egyik nagybátyjához, Abtaljonhoz, a másik tanítójához, Archevoltihoz, a 38. és 39. számbam maradt ránk. Ráchel három fiút és két leányt szűlt neki: Mordechait 1591 szeptember 9-én (megh. 1617 októberben); Izsákot 1593 október havában (eltűnt); Zebulon 1601 niszan hó végén (82. sz., megöletett 1622 niszan 14-én); Dianát és Esztert.[1]) Az atya tehetségét a legidősebb fiú örökölte, kiben reményei összpontosúltak. 1612-ben csakugyan az atyja helyére lépett mint gyermektanító. A 84. számú levél, melyet atyja hozzá intézett, még gyermeki tudatlanságában mutatja őt és testvérét, Izsákot, ki nappal szabóskodott és éjjél bibliát és talmudot tanúlt (117. sz.), mint rakoncátlan kölyköt, a későbbi csavargót.[2]) 1591 december 6-án halt meg atyja 72 éves korában és Montagnanában egy pénteki napon lett eltemetve.[3])

1592 végén, miután a »spanyolok« vagyona maradványaitól, több mint 150 aranytól, megfosztották, végleg Velencébe költözködött (42. sz.) és a vigasz szombatján először prédikált a nagy (német) zsinagógában (Corr. II, 20; Midbar Jehuda 1. prédikáció). Az elismerés büszkévé teszi, Gerson Coen barátjának előre jelenti az eseményt és meghívja őt illetékes bírálójául (44). 1597-ben meghal anyja és egyik beszédjénél meg-

---

[1]) Lásd a sírfeliratokat לי״א 51. és 52. sz. és fent p. 52, 1. A גלות יהודה lapszámozatlan olasz nyelvtani bevezetés elején a tulajdonnevekre a következő példákat adja: יהודה מרדכי יצחק זבולון, tehát saját és 3 fiának nevét. Ép így adja felesége és leánya nevét a következő példában: רחל תאמר אסתר תעשה.

[2]) Intim fényben mutatják a családot 81—85 és 116—118. számok. Mordechai egyik héber költeménye található a גלות יהודה elején. Egy házassági ajánlat számára említtetik a 15. számban.

[3]) Sírfölirata, melyet úgylátszik hiába kért Archevolti tanítójától (42. sz.), található לי״א 184. Stern 164. lap Montagnana helyett Mantuát ír. Helyreigazítandók még Sternnél 165. lap: 1638 (olv. 1628); néhány pontatlanság a 170. l. 2. és 3. jegyzetében; 173: Askalon (olv. Alkala); 181 Geloth Jehuda (Galuth Jehuda).

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

jegyzi, hogy azt az anyja halálát követő 30. napon tartotta.[1]) A tanítóság mellett bizonyára az írnoki tisztet viselte Sámuel Jehuda Katzenellenbogen főrabbi mellett (10., 66., 101., 104. sz.). A nevezett főrabbi, ki már Montagnanába írt neki egy ügyben (40), 1597-ben 76 éves korában halt meg.[2]) Hogy családját eltarthassa, mindenféle szolgálatra vállalkozott. Önéletrajzában 26-féle foglalkozást sorol fel, melyek egytől-egyig pénzt hajtottak. Mindezek nem voltak neki kellemetlenek, csupán főfoglalkozását, a gyermekoktatást nem állhatta. Mert, mint sűrűn emlegeti, ő mindig szolgálatkész ember volt. Kiválóan mint korrektor működött, minthogy minden iránt, ami az irodalommal és könyvnyomással összefügg, melegen érdeklődött. 1595 táján a következőt írja Azarja Fanónak: »Tudod uram, hogy mennyire szeretném könyvedet nyomatni, mert éltem minden napján abban fáradoztam, hogy könyveket nyomassak vég nélkül. Reménylem, hogy saját műveimet is kinyomathatom, mert már sokba fogtam bele és mihelyt nyugtom lesz, befejezem őket.«[3]) Mindenről gondoskodott, nyomásról és korrekturáról, nyomdáról és cenzuráról.

Legelső alkotásai közé tartozik e téren Menachem Azarja Fano kabbalista sziddurjának kinyomása, melynek költségeit és eladását a gazdag szerző maga vállalta el (97—100). Az »Imré Sefer« (1601) nyomásában szintén részes volt. Az ebben a műben kinyomtatott dicsérő versén kívül a »babyloniai« számára, ki az eladással foglalkozott, ajánló levelet is írt (123). Midőn a Száfetből származó szerző nemsokára rá meghalt, Modena tartotta fölötte a gyászbeszédet.[4]) A talmud ezidőtájt tervezett új kinyomása érdekében körlevelet készített a községekhez.[5]) Hogy milyen része volt Ibn Adret »Tórath Habájith«

---

[1]) Midbar Jehuda 51 a: שנת השנ"ז היה ביום השלשים לפטירת הכבודה אמי (שבת איכה). Anyja sírfelirata Divan 83 és ל"א 99.

[2]) Életrajzát lásd a 8. fejezetben.

[3]) 98. szám. A לב האריה (Velence 1612) előszavában ezt olvassuk: אני בעניי בינותי בספרים כל ימי היותי וכל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם מלראות במחברי עמנו או זולתם.

[4]) Midbar Jehuda 78.

[5]) 170 sz E körlevél jelentőségéről a talmud nyomtatásának története szempontjából lásd a 81. sz. 2. jegyzetét.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

című művének kiadásában. melyet Mordechai Sául és Sámuel Lurja József ibn Szerúk költségére nyomattak 1608-ban Velencében, nem tudjuk, mert csupán két ajánlatát (143 és 144) ismerjük.

Minthogy az iratokban 30 éves úr tátong, ezekből csupán Modena azon idevágó tevékenységéről értesülünk, melyet az 1639. és 1640. években fejtett ki. Ő korrigálta a »Halikhóth Ólam« című methodologiai művet, melyet Salamon Algazi smyrnai rabbi, József Karo »Kelálé Hatalmud« és saját »Jábin Semua« című kommentárokkal 1639-ben Velencében nyomatott (171). Ugyanebben az évben Salamon ibn Savál tuniszi tudósnak azt a jó tanácsot adja, hogy jőjjön, ha van pénze műve nyomdaköltségeinek fedezésére, ha pedig nincs, »méltóztassék otthon ülni, mert Velencében egy fillérnyi támogatásra sem számíthat«. Azt is közli még vele, hogy most a pestis után Velencében minden kétszer olyan drága, mint azelőtt. Levele elején megjegyzi, hogy megszégyenítette őt a nagy dicséret, mellyel ibn Savál verse őt elhalmozta (173).

A 174. számból az tűnik ki, hogy Sámuel Lusitano »Czofnath Paaneach« (Velence 1656) című művének előszavát Leó írta 16 évvel a megjelenés előtt. Divánjában egyszer megjegyzi, hogy az ő írása a kiadó neve alatt van kinyomatva.[1]) Zalman Burdilan számára előszót és Rafae Cividalnak szánt ajánlást készített egy kalendáriumi tartalmú dolgozathoz. A szerző és műve teljesen ismeretlenek (110). Az 1640 után következő időkből iratgyűjteményünkben egyetlenegy darab sem található, következéskép a fent vázolt tevékenységről sincs többé szó. De ismeretes, hogy ez igen eleven és termékeny volt.[2])

---

[1]) 203. (= 280) szám: בספר כתר שם טוב לבקשת כמ' שמואל דיבום והוא נדפס שם בשמו (szerző Semtob Melammed, Velence 1601).

[2]) V. ö. Libowitz 108 kk. A Diván 60. számában ezt olvassuk: לבקשת כמ' שמואל רובין יצ"ו לכתוב על מנורת המאור, ez bizonyára egy lámpára való föliratot jelent. Libowitz (109 l.) a מנורת המאור szavakat egy munka címének tartja. Ugyanott idézi קול יהודה-t egy kérdőjellel és utal a 97. lapra, hol a נוגה צדק c. műből (Dessau 1818, 13 l.) a következőt idézi: וכדברי הרי יהודה אריה ממודינא בם' קול יהודה. Ehhez is kérdöjelet tesz és azt jegyzi meg, hogy nem tudja, melyik műre

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

Saját irodalmi tevékenységénél szintén kiválóan gyakorlati célokat tartott szem előtt. Csupán olyan műveket írt és adott ki, melyeknél nagy kelendőségre számíthatott. Mi e helyen célunkhoz képest csupán azokat említjük, melyek iratgyűjteményében előfordúlnak. 1604 nyarán tanitványok nélkül volt és emiatt Ferrarába költözködött, hol a gazdag Zelman házában magántanító volt. Ezt a tényt említi önéletrajzában és kifejezést talál a gyűjteményünkben levő, Ferrarában kelt levelekben (116 kk.). Anyagi zavarában hat saját kéziratos munkáját két zecchinóért elzálogosította a jómódú Szimcha Luzzattonál,[1]) ki mint Leó, rabbinikus tudást általános műveltséggel egyesített magában és később a rabbiságban Leó kartársa lett. Megneveztetik a »Pastorale, Ráchel és Jákob«, melyet József Morteira, Luzzatto egyik rokona, a szerző engedélye nélkül lemásolt. Ezt a másolatot Leó Ferrarában látta és emiatt Luzzattót szemrehányásokkal illeti egy levélben, melyet n e m kézbesíttetett neki.[2]) Nevezetes, hogy a Pastorale-ra és a többi meg nem nevezett iratokra vevők jelentkeztek. Leó az 1605. évben Luzzattót arra kéri, hogy nála levő iratait mutassa meg Jehuda Canarutinak vagy másoknak, de ügyeljen arra, hogy titokban le ne másolják (119). Ezidőtájt Leó Velencében megtudta, hogy Sámuel Archevolti egy héber stilisztikát szándékszik írni. Figyelmezteti, hogy az eszmét már tíz év előtt szóval és írásban közölte vele és hogy e tárgyról tőle egy levél van kezei közt. Kellemetlenül volt már meglepve, midőn Archevolti »Arugath Habószem«-jében terve egy részét megvalósítva látta.

---

gondol a szerző, de Modena Divánjában a 210. szám alatt a következőt találta קול יהודה לקול יהודה על קול יהודה. Világos, hogy Jehuda Muscato Kuzari kommentárjáról van szó, melynek neve »Kól Jehuda«, mely Jehuda (Halévi) művére vonatkozik és melyet Jehuda Modena megénekel és amely Velence 1594 nyomatott.

[1]) Lásd róla 8. fej.

[2]) 124. sz. Ezt a költői terméket említi az önéletrajz (Reggio בחינת הקבלה XII), hol ez áll: רחל ויעקב Pastorale, משלי הקדמוני בלשון לעז. A hamis vessző folytán a mondat értelme föl van kavarva, mert בלשון לעז bizonyára a P a s t o r a l e-ra vonatkozik. משלי helyett olvasando משל (Libowitz 110 ellen), mert ez a nyomtatott könyvnek neve, mely nem Modena műve. A Pastorale-ről lásd még Steinschneider, Monatsschrift 43, 316 és megjegyzésünket fent 21. lap.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

Jelenleg művének kétharmada már kész, épp ezért felvilágosítást kér (159). De a kettő közül egy se tette közzé a szóban forgó művet.[1])

Nyomtatott műveiből említi beszédgyűjteményét, a Midbar Jehudát (Velence 1602). Ebből az 1605. évben Ferrarából eladás céljából felajánl 40—50 példányt Gerson Coen ifjúkori barátjának, ki időközben Krakóba vándorolt volt ki (120). A könyvkereskedést abban az időben ily módon űzték. Jehuda Katzenellenbogen, a híres velencei rabbi, megkérdezte Mózes Isserlst, a még híresebb krakói rabbit, ki a רמ"א név alatt ismeretes, vajjon nem tudna-e eladni az Alfásziból 30 példányt? Atyja Méir Katzenellenbogen, páduai rabbi, kiadta Maimuni Misne Tóráját. Ennek kereskedelmi megvédése céljából a krakói rabbiság más példányok ellen ünnepélyes anathémát adott ki. A már említett ajánlólevelek a könyvek eladását oly vállalkozók részéről mutatják, kik házról-házra jártak. Nagystílű vállalkozó volt József Pardo.[2]) Szegény vállalkozó volt József Foa Paduából, ki Modena »Gáluth Jehuda« című héber-olasz szótárát a bibliához, a peszach-haggádá-hoz és, az atyák mondásaihoz második kiadásban eszközölte (Padua-Venezia 1640). Az első kiadás Velencében, 1612-ben került ki a sajtó alól. A második kiadásban mellékelt »Pi Arjé«-t a vokálisok miatt Velencében kellett nyomatni. A könyv ajánlva van »Giovanni Wislingio, Lettor primario d'Anatomia, e de Simplici nello Studio di Padoa« jeles férfiúnak, az első kiadás pedig Ermolao Barbaro tirói érseknek és aquilejai patriarkának volt dedikálva. Leó e tekintetben nagy elődök nyomdokain haladt. Jákob Mantino 1521-ben X. Leónak, 1523-ban Hercules Gonzaga mantuai fejedelemnek, 1532-ben Adr. Griti dogenak dedikált.[3]) A dedikáció a szerző számára nemcsak kitüntetést jelentett — előkelő név ékesítette művét — hanem anyagi eredményt is, amennyiben a megtisztelt férfiú mecenásként

[1]) Ugy látszik, hogy a 158. sz. is erre a műre céloz.

[2]) Lásd II, 79. lap, 4. jegyzet és az ott idézett számokat. Élija Askenázi nem vállalkozott Menachem Azarja Fano sziddurjának kiadására, mert a nyomdaköltségek igen magasra rugtak (98. sz.).

[3]) RÉJ. XXVII, 153, 220 kk. Cf. JE. X, 184: Prefaces and dedications.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

jelentkezett. Leót egyházfejedelmek tényleg megjutalmazták, éppígy zsidók is, kiknek művet ajánlott,[1]) miről önéletrajzában megemlékezik.[2]) A »Gáluth Jehudá«-ban fia Mordekhai és tanítványa Izsák Padovano (182. sz., 8. jegyz.) héber dicsérő versei mellett (lásd a függeléket) egy olasz nyelvűvel is találkozunk »Dell'illistriss. e Reverendiss. Monsig. Quirini All'Autore«. Mindez tisztán prózai célokat szolgált, t. i. a könyv kelendőségét emelte. A keresztény pap ajánlása főképp a klerikusoknak szólt. Ugyanez a cél ebegett a szerzők és kiadók szemei előtt, midőn termékeiket Leóval megénekeltették. Szótárát »Jehuda Exiliumá«-nak nevezte, mert az exiliumban, t. i. tanítói tevékenysége idején Ferrarában (1605—1607) és Firenzében (1609) szerkesztette[3].) Leó eredetileg olasz bibliafordítást tervezett, de az inkvizició

---

[1]) A לב האריה-t (Velence 1612) Salomon Zelman (שלמה המכונה זולמן בן כמהר"ר יוסף זלמן) ajánlotta, ki akkor Reggioban, de előbb Ferrarában lakott, »hol három évig predikátor és tanító voltam«. Leó ugyanis eleinte Zelman házában magántanító volt. Salamon Zelman valószínűleg tanitványa volt.

[2]) József ben Jakob שלי"ט הי"ד Askenázi Paduából az általa kiadott גורן נכון (Riva di Trento 1562) dedikációjában ezt mondja: להקריבו תשורה לאדוני לא לשם ממון כמשפט המיחסים. רק כי בקבל פרס וחלק גבוה בהמצאת דרכים להעיר לב הקונים למען זכות הרבים וכו' בראות כל איש כי שם אדוני נקרא עליו ממנו יראו וכן יעשו. והיה אם לא יצאו בגין המחבר והספר יצאו בגינו.

[3]) Az előszóban azt mondja, hogy a zsidók valemennyien egy nyelvet beszélnének, ha nem lettek volna száműzve: ולא באנו לידי מדה זו לתרגם להבין בתורה יוצאי גלות ספרד בלשון ספרדי ואשר בארץ יון יוני ויושבי אשכנז אשכנזי ודרי גליל איטאליאה איטלקי וכו' והיה תחלת חבורו בפירארה ורובו ככולו בפיורנצה ומהדורתו והדפסתו בויניציאה עודני גולה דר ומשרת בתורה לקהלות הקדושות האלה ישמרם צורם עד כי שמו נאה לו גלות יהודה וכו'. Riti II, 1 konstatálja, hogy igen keves zsidó tud héberül vagy aramul beszélni és azután azt mondja, hogy a zsidók Olaszországban olaszul, Németországban németűl, a Levanteban vagy Berberiában (Barberia) törökül vagy arabul (moresco) és egyéb nyelven beszélnek. Az idegen nyelveket oly gyökeresen sajátitották el, hogy sokan, kik Németországból Lengyel-, Magyar- és Oroszországba kivándoroltak, a német nyelvet utódaikra mint anyanyelvüket örökitették át. Eppigy a Spanyolországból számüzöttek többnyire spanyolul beszélnek. — A sírfelirat לחות אבנים 45. szám bizonyosan a ferrarai Mózes Alatinoé, mert Modena 1605-ben Ferrarában tartózkodott.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

nem engedte meg, miről Richard Simon értesít bennünket.[4]) Erre a körülményre világosan céloz a héber előszóban, midőn azt mondja, hogy »külömböző okokból lehetetlen volt minden verset egészen megmagyarázni«.[2]) E mű iránt érdeklődött Náthánel Trabot mantuai rabbi (193 és 199). Egy példány ára hat velencei lira volt, harminc darabtól felfelé az ár egy fél aranyra mérséklődött, ami valamivel több négy liránál. Az első kiadás eredetileg három lirába került, később az ára tíz lirára emelkedett, mert egészen elfogyott volt.[3])

Egy Meir nevű krakói ember 1637 táján Velencében egy német sziddurt nyomatott, melyhez Leó »Béth Jehuda« című művéből (Velence 1635) három példányt csomagolt. A »Beth Lechem Jehuda« előszavának végén, a mely Velencében 1625-ben nyomatott, ezt a művet már említi s azt mondja, hogy már a szedők kezében van.[4]) Ezt a művet 1753-ban a cenzurrahatóság, midőn a könyveket elszedte, a »javíthatatlanok« közé sorolta.[5]) Ezt a három példányt reklamálja Leó 1640-ben Mózes Sámuel Katz orvoshoz (כ"ץ) intézett levelében. Katz Paduából származott, Krakóban élt és előttem máshonnan nem ismert férfiú. Leó közvetitését kérte és panaszkodik, hogy »háza üres, mint a tudósoké Olaszországban és különösen Velencében« (194).

Leó ifjusága óta sokat közlekedett keresztényekkel, különösen szerzetesekkel. Már 1590-ben gyászdalt költött az

---

[1]) Lettres choisies I, 23. szám, idézi Graetz X, 149. A biblia olasz forditásairól lásd Güdemann kulturtörténetét II, 206, 3 és Steinschneider, Monatsschrift 42, 117. Az egyiket Modenának tulajdonítják, éppigy az אור lustro szójegyzéket is (Steinschneider Monatsschrift 43, 268 és 314.)

[2]) אחרי כי לסבות שונות היה מן הנמנע לפרש כל פסוק שלם.

[3]) Önéletrajz Reggionál XI. lap.

[4]) בית יהודה אשר חברתי והשלמתי ת"ל ובעת הזאת הוא ביד האומנים המדפיסים אותו.

[5]) Berliner, Censur p. 29. Hamis ott a nyomtatási év (1631) és összetéveszteti a בית לחם יהודה-val. Ez utóbbi index az Én Jakobhoz, az előbbi pedig pótlás hozzá a két talmudból. Leó ezt e szavakkal jellemzi: תוספת מאמרים מהגמרא (Reggio XI a חי יהודה-ból), és a 194. sz. levélben והוא אוסף כמה מאמרים לקטתי בשתי מהדורות הש"ם.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

elhúnyt pápára, melyet úgy látszik, egy pap saját elégiájával együtt adott ki (33). Öregebb kortársa, Jehuda Muscato, kinek »Kól Jehuda« című Kuzari-kommentárját Leó megénekelte, már előtte költött egy elégiát Margit savoyai hercegnő halálára (megh. 1574, szeptember 15), melyet Apfelbaum Muscato életetrajzában (57. l.) kiadott. Ugyanazt a hercegnőt Azarja de Rossi is mégsiratta »Meór Énajim«-jában. Leó tehát elődök nyomdokaiban haladt. Ama kor katholikus papsága szerette és tisztelte a héber nyelvet. Midőn a doge Marino Grimani (1595—1605) a San Antonio szemináriumot meglátogatta, a szónok héber beszéddel fogadta és a klerikusok szintén héber szöveget énekeltek. Mindkettőt Leó irta, miről a doge természetesen nem tudott (105). Ezeket az ismeretségeket Leó úgylátszik egy tudományos egyesületben szerezte, hol a zsidó vallást védelmezte.[1]) Saját tudósítása szerint kora ifjusága óta disputált papokkal és ebben nagy ügyességre tett szert. »A tőled említett szerzetesre, ki neked azt mondta, hogy velem vitatkozott, nem emlékszem. De lehetséges, mert több a sáskánál, kikkel szóba állottam. Nagyon jó lesz, ha te is begyakorlod magad, hogy tudjad, mit felelj a támadóknak, mert ez által az Isten neve megszenteltetik« (20). Bizonyára a 28. számban is ily polémiáról van szó. A klérus vitakedve a XVII. században felette gazdag zsidóellenes irodalmat szült Rómában.[2]) Fra Pietro Bel-Occhio művéhez a gyónásnál adandó abszolucióról Leó dicsőitő verset irt.[3]) Kiadásunk 175. száma egy szonett Vincenzo Comonymo Raguseo dominikánusról, kiről jelenleg semmi egyebet nem tudok.

---

[1]) 47. sz. 48. lap: בימים האלה אנכי הולך פעמים רבות אל חברת מלומדים אל דרשותיהם והסיפור הולך ומתגלגל ביניגו הרבה על שאלותיהם ותשובותינו ועל כיוצא בזה כאשר ידעת והנה כתבתי לך שלישים מהמה ידעתי. בי ימתקו לחכך לולי כי ידוע לך כי לא נתנו לכתוב והם דברים שבעל פה 1593 körül. Nem vonatkozik misszionarus prédikációkra, mire nem ok nélkűl lehetne gondolni. Az önéletrajzban emliti, hogy egy izben egy keresztény prédikátor a nép előtt dicsérte őt, mert egy szegény menyasszonynak 500 aranyat ajándékozott és ujjával mutatott reá.

[2]) Berliner, II, 2, 71. lap.

[3]) Divan 404. sz.: לא יכלתי להתאפק לבקשת אח טוב לישראל לעשות לו שיר זה בשבח חבור לאטין שהדפים על דבר הודוי שלהם איזה חטאים יכול למחול

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

Bővebb megbeszélést érdemelnek két kiváló keresztény hebraista művei, kikkel Leó barátságos viszonyban állott.[1])

Az öregebbik »Marco Marino Bresciano Canonico Regolare della Congregazioni di S. Salvadore«. Egy héber grammatikának (Basel 1580) és egy héber szótárnak (1593) a szerzője. XIII. Gergely megbízta a héber művek expurgációjával és évi fizetést adott neki. De a felajánlott püspöki méltóságot nem fogadta el. 1594-ben Bresciában hirtelen halált halt 53 éves korában.[2]) A talmud expurgációja, melyet a baseli 1578—1581-iki kiadás mutat, az ő műve.[3]) 1578-ban a különféle héber művekhez cenzurákat irt, egyes helyek fordítását kapocsolva hozzájuk.[4])

Főműve egy héber-latin szótár, melynek főcíme így hangzik: »תבת נח Arca Noe — Thesaurus Linguae Sanctae Novus. D. Marco Marino Brixiano Can. Reg. D. Salvatoris auctore. Operis contenta legis in prolegomino בי יכתירו צדיקים [Pr. 142,8], Venetiis, 1593. Apud Johannem Digaram«. Nehéz foliókötet, mely 6.100 kgr.-ot nyom. XXIV + 1558 lapból áll, melyhez, függelék járul e címmel: לקט הקציר Collectio Messis-Dictionarium Latino Hebraeum etc. Thesauro decerptum D. Marco

---

להם בל מודה ואיזה מהם צריך ללכת להנמון או אפיפיור ושם האח פרה פיטרו ביל אוקיו. Latin, נוצרי szót használja (v. ö. fent 20, 3),

[1]) Zsidó és keresztény tudósok viszonyáról Olaszországban lásd Abrahams 419 kövv. Elia Menáchem Chalfon Velencében 1592. évben azt irta: מותר ללמוד תורה לגוי ודוקא לשון הקודש ופשטי הכתובים אבל לא סודות התורה (Kaufmann in JQR. IX, 500—508; Weiss, Katalog 156 1). Az egyház ezzel nem értett egyet, mert 1592-ben a római zsidóknak megtiltatott, hogy kereszténveket héberre, énekre, táncra, zenére s egyebekre tanitsanak (Vogelstein-Rieger II, 185 fent). — Leó 1635—36-ban Louis Eselin francia nemest a francia királyi udvarnál olaszra és »egyéb dolgok«-ra tanitotta (Önéletrajz, Corr. III, 247).

[2]) Tiraboschi, Storia della Letteratura Italiana, Roma 1784, tom. VII, parte II, p. 415. Részletes életrajzát megirta (szerzetestársa Gianluigi Mingarelli, melyet Tiraboschi idézi. Ezt az utalást Weikert római tanárnak köszönöm, ki Marini szótáráról és Plantavitiusról is felvilágositással szolgált.

[3]) Steinschneider, Cat. Bodl. n. 1407.

[4]) Steinschneider, Christliche Hebraisten 273. szám (ZfHB. III, 115), hol közelebbi adatok és az irodalom is találhatók.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

Marino etc. וְעֵרוּמִים יַכְתִּירוּ דָּעַת [Prov. 14, 18], Venetiis, 1593, fol. 76 lap, tehát összesen 1658 lap. A nyomás igen finom, de világos. A nagy mű 1581-ben már jó messzire haladhatott, mert az ajánlás Giacomo Boncampagno herceghez az említett évben kelt Rómában. A szerző bizonyára a talmud nyomása idején Baselben, hol, mint említettük, 1580-ban héber nyelvtanát adta ki, a szótáron is dolgozott. Hogy csak 12 év mulva nyomatta ki és nem előbb, a magas nyomdai költségeken mult, melyeknek fedezésére mecenásokat keresett. Az egyik tanítója Sámuel Archevolti volt, ki taniítványa művét egy héber versben dicsőitette. Archevolti volt bizonyára az, ki a Modenával való ismeretséget közvetítette, minthogy Modena szintén tanítványa volt. A szótár iránt érzett bámulatát ő is egy verssel fejezte ki 1586-ban, a mely neki magának nagyon tetszett.[1]) A szerző latin előszava után három héber költemény következik. 1. Sebastiani Taiapetrae, Buranensis. 2. Samuelis Archivolti. 3. Leonis Mutinensis. A korrektor Izráel Zifroni volt.[2])

A nagy Thesaurus Modenánál őszinte csodálatott keltett, mert 54 évvel később Plantavitius más fajta lexikális művéről nem tud nagyobb dicséretet, mint a תבת נח mellé való állítását (179. szám). Már korán találta meg az utat zsidó körökbe és bámulva látjuk, hogy egy rabbinikus döntvény mint tekintélyre hivatkozik reá. Józsua Benveniste[3]) konstantinápolyi bírót (dajjan) megtámadták, mert egy okmányban a בֵּית szót nőneműnek használta. A gúny hullámai igen magasra csaptak és Benveniste szükségesnek tartotta, hogy egy védekező iratot tegyen közzé. Ebben egyebek közt azt mondja, hogy több mint húsz év előtt a mennyiség és minő-

---

[1]) Autobiographia Reggio p. XII: בין הנוצרים בס' תבת נח לדון מרקו מאריני ואני אז בן ט"ו שנה הודפס שיר אחד שלי יפה מאד. Divan sz. 53: שיר בשבח עשה דון מרקו מרין נקרא תב"ת נ"ח ונדפס בו בשמי. בשבח után valami kiesett. עשה valamit megirni jelentésben előfordul még egyszer szerzőnél (l. alább 67. lap).

[2]) Mortara, מזכרת הכמי איטאליא 71, n. 1. A תבת נח-ról lásd még Soave, Corriere Israelitico II (1863), 120. Modena költeményét Weikert másolata szerint II, 166 újból kinyomattuk.

[3]) Lásd róla CB. 6036. Hogy neve Józsua Rafael volt, látjuk most responsumaiból, hol következetesen így írja alá magát.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

ség által egyaránt kitűnő תבת נח című szótárban, melynek szerzője nagy keresztény grammatikus és amely Izsák Karo orvos birtokában volt, azt találta, hogy a bibliában בית kétszer fordúl elő mint nőnemű. Jelenleg nem férhet hozzá, mert mostani tulajdonosa Jákob Roman beteg, de majd alkalmilag utána néz és szidalmazóit erről az oldalról is meg fogja cáfolni.[1]) Vajjon tudta e Benveniste, hogy kinek művét idézi mint tekintélyt?

A második jelentékeny hebraista, kivel Leó közelebbi viszonyban állt, Jean de Plantavit de la Pause volt, ki Plantavitius név alatt ismeretes és Leó tanítványa volt. Firenzében ismerkedtek meg 1609-ben, hol Leó szavai szerint a héber nyelvről társalogtak. De Plantavit csakhamar Rómába ment, Leó pedig visszatért Velencébe. Plantavit 1578-ban született, 1625-ben Lodéve püspöke lett, 1648-ban lemondott és 1651-ben meghalt.[2]) 1639-ben két papot küldött Leóhoz, hogy hogylétéről

---

[1]) שוית שער יהושע ed. Husyatin 1904, 11. sz., p. 36 a: ואחרי עבור ימים ושנים זה לי עשרים שנה ויותר מהמה בהתנוררי בית המנוח הרופא הר' יצחק קארו נ"ע להתבונן בטבעיות מדי יום יום לא ידעתי איזה רוח עבר מאתי לחפש חפוש מחפוש בכל ספריו ושמה ראיתי ספר אחד גדול בכמות ובאיכות מבונה בשם ת י ב ת נ ח לחכם גדול בנוצרים בחכמת הדקדוק נרתק המדקדקים רובם ככולם לכלם בשם יקרא דעתם וסברתם על כל שרש ושרש מהמלות והשמות ופעלים ובחפשי אמתחות דבריו בשרש בית מצאתי כתוב לאמר שהמדקדקים אמרו כי ימצא בית במקרא שנים בלשון נקבה ואני לא מצאתי אלא אחד והוא כי שחה אל מות ביתה (משלי ב' י"ח) והאחד איננו והנכון אצלי שהשני יהיה וקראת שמו עמנואל (ישעיה ז' י"ד) . . . . . זהו תוכן כללות דבריו דרך כלל לא אוכל להטפיסם מלה במלה כי הזמן רב עבר בינינו ולא ראיתיו עד הנה ועל צד הדרישה נודע לי כי כעת הספר ההוא ביד החכם כהר"ר יעקב רוי"מאן י"א. בקומו מערש דוי בעזר האלקי אראה מה אחרית דבריו על נכון ואשיבה חורפי דבר באופן כי גם מזה היה אפשר לנו להסתיע. Az említett Jakob Roman kétségtelenül ugyanaz, kit Józsua Benveniste a מאזני משקל és Buxtorf a Biblia Rabbinica-ban s. v. קונטרים פרק בשיר emlit (lásd CB. 5608 és 6036; Kayserling, REJ. VIII, 74—95; Hartmann, Die Hebräische Verskunst [Berlin 1894] 72—75.) Roman ritka könyvek ismerője és birtokosa volt (Zunz, Zur Geschichte 233). — בית szó neméről, a viszály okozójáról, lásd Zeitschrift für altt. Wissenschaft XXV, 325.

[2]) Bibliographia Universale, vol. XLIII, 134 köv. (anno 1828); Bibliographie Universelle de M. Weiss, Paris 1841. Tom. IV, 516. Steinschneider, Christliche Hebraisten 318. sz. (ZfHB. IV, 85). Kay-

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

tudakozódjanak. Mikor Leó Plantavitius héber synonim szótáráról hallott, a szerzőt a 179. számban lenyomott költeménynyel üdvözölte. Már előbb (1629 körül) Salamon Ezobi Carpentrasból három héber verssel ünnepelte Plantavitius püspököt, ki vele levelezett.[1]) A 17 lapra terjedő Testimonia Eulogicában, melyből kilenc lap héber, új lap kezdődik ezzel a felirattal: »Rabbinorum nonnullorum Orientalium, Italorum et Germanorum aliorumque virorum clarissimorum de Thesauro Synonymico Hebraeo-Chaldaico-Rabbinico, eiusque Auctore Testimonia encomiastica«. Első helyen áll az a dicsérő költemény, melyet lenyomattunk és a következő szavakkal van bevezetve: »Judae Leonis Mutinensis Archi-Synagogi Veneti, Illustrissimi Episcopi Lodovensis quondam praeceptoris in Rabbinicis. Carmen duplex cum duplici Praefatiuncula«. Plantavit műve három kötetből áll, melynek címei a következők: 1. נטע הגפן-Planta vitis seu Thesaurus Synonymicus Hebraeo-Chaldaico-Rabbinicus, Lodovae 1645, fol., XL., 1426. lap. 2. Florilegium Biblicum, Lodovae 1645, fol., VI, 963. és 37. lap. 3. Florilegium Rabbinicum, Lodovae 1645, fol., V, és 652. lap. Weikert megjegyzi, hogy mind a három kötetnél a címlapon az 1645. év áll ugyan, de a Florilegium Rabbinicum végén világosan ki van téve: Typographia Arnoldi Colomerii, Anno MDCXLIIII mense Decembri.[2]) Ebben az utolsó kötetben Plantavit az 588. lapon a következőt írja: »Juda Leon da Modena, ki az élő olasz rabbik között nagy tekintély, 1609-ben Firenzében, azután két éven át Velencében tanított engemet a rabbinikus irodalomra.[3]) Főképp neki köszönöm a Florilegium Rabbinicumot.« Leó unokája Izsák Lévi a »Mágén va-Cherebhez írt előszavában felemlíti, hogy Johannes Seldenus nagy művében nagyatyját dicsérte és szavait a latin eredetiben idézi, ez után hivatkozik »Lodève püspökére«, ki Leó összes műveit

serling cikkében »Les Hebraisants chrétiens au XVII siècle« (REJ. XX, 261 kk.) Plantavitot egyáltalán nem említi.

[1]) Dukas, REJ. XI, 107 és 116; XIV, 159; Gross, Gallia Judaica, Paris 1897, p. 274 és 611; JE. VIII, 147b.

[2]) Soave (Corriere Israelitico III, 380, 1. j.), azt mondja, bár csak mellékesen, hogy a Florilegium Rabbinicum 1639-ben jelent meg.

[3]) Lásd fent 7. l., 1. j.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

felsorolja és égig magasztalja.[1]) A jelen pillanatban nem tudom megállapítani, hogy ez áll-e, de tény mindenesetre, hogy a kitünő püspök Leó tisztelői közé tartozott. Bámulta benne a héber nyelv mindenható mesterét, amely az ő kezében, mint az agyag a fazekas kezében megnyúlt és összehúzódott. Különösen értette Leó azt a művészetet, hogy nem héber neveket értelemmel biró őshéber szavakként használjon; hiszen ő találta ki a kétnyelvű, azaz az egyidejűleg héberül is, olaszúl is olvasható poézist.[2]) Plantavitius III, 588 kinyomtatott egy költeményt, melyet Leó 1601-ben tett közzé, midőn a velencei szenátus XIII. Lajos születésének tiszteletére ünnepélyt rendezett. Ebbe a hódoló versbe az Enrico, Luigi és Delfino nevek héber szavak gyanánt vannak beleszőve.[3]) Conte Alberto Pompeo »az ő ura« könyvéhez, mely Friderico Gonzaga uralkodó fejedelem életét ecseteli, szintén írt egy verset héber és olasz nyelven.[4])

E helyen újból megjegyezhetjük, hogy azon kor általános szokása szerint a himnusokat a gazdag szerzők, az ajánlásokat pedig a nagylelkű mecenások adományokkal honorálták. Leó egy ízben, amint az önéletrajzban beszéli, keresztény jótevőtől is kapott ajándékot.[5]) Az irodalom neki nemcsak szellemi,

---

[1]) Geiger, Leon da Modena, héber rész, p. 11 b. Seldenusból vett latin idézet után következik: וכן בהדפסה שניה דף ק"ה ההגמון די לודווה בספר גדול שעשה מכל הספרים עברים מודפסים מזכיר כל חבוריו ומשבחו ומגדילו עד מרום. Izsák Levi Plantavit müvét nem igen láthatta, különben nem tartotta volna bibliográfiai tartalmúnak. E szavai: וכן בהדפסה שניה דף ק"ה nyilván még Seldenus könyvére vonatkoznak, melyből közvetlenül előbb idézetet adott, és nem a következőre. ק"ה után pontot kell tenni.

[2]) Fent 17. l.

[3]) Leó nászverseket előkelő keresztények számára is költött, kik ezeket elfogadták és kétségtelenűl meg is fizették, mert egynél Leó azt irja, hogy ki van nyomatva héber és olasz nyelven. Divan 313: בנישואי קציני נוצרים בבולונייא והוא נדפם וגם פתרונו נצרי. Fent (21. lap) bebizonyítottuk, hogy נוצרי az olasz nyelvet jelenti.

[4]) Divan 361: בס' עשה אל סי' קונטי אלבירטו פומפיאי יצ"ו נבירי מחיי פידיריקו גוזאגה (אב דוכסי מאנטווהירה [olv. מאנטווה יר"ה] עברי ואיטלקי). נבירי alatt valószínűleg Leó házi ura értendő.

[5]) Zsidó auctorok már régen Leó előtt dedikálták műveiket ke-

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

hanem anyagi kenyéradója is volt. És itt nem a korrektorra és kiadóra gondolunk, mert irodalmi tevékenységének jelentékeny része is erre a számlára irandó. E műveknek felsorolása nem tartozik e fejezet keretébe, csak mellékesen jegyezzük meg, hogy Modena egyik műve, melyet ő maga nevez meg, sehol sincs feljegyezve. Ez a mű »Béth Lechem Jehuda« (Velence 1625) előszavában említett homiletika, melyet »Matte Jehudá«-nak nevez és késznek mond.[1])

Visszatérünk Leó külső életsorsához. A szerencsétlenséget, mely őt fiaival és vejeivel érte, röviden már említettük. Ez annál súlyosabban nehezedett lelkületére, mert nem enyhítette bensőséges élet hitvesével, aki búskomor volt és elméje végre teljesen elborult. Semmi sem volt rajta ép, csupán a nyelve, mondja Leó önéletrajzában. A barátságtalan nyilatkozatok a női nemről, melyek műveiben felbukkannak,[2]) szomorú lélek nyomott hangulatának kifolyásai. E körbe tartozó megjegyzései talmudi helyekhez talán igaz úton járnak, mert a talmud némely tekintélyeinél ily fajta nyilatkozatok bizonyára szintén szorult kebelből fakadtak. Döntvényében a bigámia ellen (71. sz.) első sorban észokokat hoz fel és szóról-szóra a következőket mondja: »Minden asszony, aki a férj előtt nem hajlik meg — és csak nagyon kevés szófogadó — malomkő az ember nyakán,

---

resztényeknek. Pl. Ábrahám de Balmes Dom. Grimani kardinálisnak (REJ. V, 112; VI, 159); David de Pomis Grimani kardinálisnak (Steinschneider, Monatsschrift 43, 32.) Leó, mint már említettük, héber-olasz szótárának első kiadását egy érseknek, a másodikat a paduai egyetem anatómiai tanárának ajánlotta.

[1]) Azt mondja: ואם תחפץ לחבר דרוש ודרוש על אופניו כבר העירותי בספרי מטה יהודה והוא הישרה אשר חברתי לחבר דרש מסודר כי א"א בלי שתחשוב תחלה ענין או נושא כללי אשר בו תדבר. A מטה szó canon szóra emlékeztet, a mely vesszőt és szabályt jelent; הישרה szót zsinórmérték értelemben használja. Ez a könyv sohasem nyomatott ki, de néhány szabály belőle található »Riti« II, 1 (ed. Ven 1687, 39 l.). — Utalunk még Leó egy döntvényére פסקי רקנטי האחרונים 25. szám és egy approbációjára זרע אנשים (Husyatin 1902) p. יג. — Michael (Or ha-Chajim 44. lap) azt mondja, hogy Leó צמח צדיק-ját (Velence 1600) latinból fordította. Helyesen olaszból (Steinschneider, Monatsschrift 1896—97, 324. lap).

[2]) Libowitz 9.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

hátha még többen vannak és különösen ebben a korban, midőn a mindennapi kenyér oly nehezen szerezhető meg.« De azért, azon kevés esetben, melyekben leveleinkben feleségét említi, gyengédség érezhető ki (84, 85, 200). Életrajzírói a dolgot túlságosan tragikusan vették.

Az örökös panasz és állandó rosszkedvűség főoka, amely a neve előtt mindig figuráló »a szomorú« szóban van megörökítve, a szegénység volt. Tevékeny ember volt, kinek sok mindenféle sikerült, de nem volt biztos keresete. Tanítványok hiánya miatt 1604-ben elszegődött magántanítónak Ferrarába, a gazdag József Zelman házába, ki rövid idő múlva meghalt.[1]) Nemsokára megérkezése után Izráel Coniannal tárgyalt.[2]) Csakhamar egyszersmind prédikátor is volt Ferrarában és panaszkodik, hogy sok a dolga.[3]) Két év múlva szerencsésen visszatérhetett Velencébe, de már 1609-ben ismét elhagyja és Firenzébe megy tanítónak és prédikátornak, hol azonban csupán egy évig maradt. Gyűjteményünkben egy darab sincs, a mely Firenzéből van keltezve. 1610-ben visszatért Velencébe, hol élete végéig működött. Főfoglalkozása a tanítás volt, de nem ritkán egy-egy irodalmi vállalkozása is sikerrel járt. Például az 1617—1619-iki négy kötetes bibliakiadásnál 500 aranyat keresett. Egyszersmind rabbi is volt, de ebben a minőségben nem kapott fizetést és 1639-ben tanítványok nélkül, következésképen jövedelem nélkül állott. Mint már említettük, éppen ebből az időből aránylag sok irat, összesen 34 darab (171—204 számok), maradt reánk. Kétségtelen, hogy akkor íratok szerkesztéséve szerezte meg jövedelme jó részét. Gerson Belgrado, egyik volt tanítványa, ez időben ajándékozta meg egyszer négy és másszor három pácolt nyelvvel. Megható válaszában arról panaszkodik, hogy más tanítványok megfeledkeztek róla.[4]) Azt az ajándékot, melyet az időtájt egy fiú küldött neki Rómából, ki tanítványa szándékozott lenni, bizonyára ott tanítói minő-

---

[1]) II, 115. l., 7. jegyz. Lásd a לב האריה dedikációját fent 60. l.
[2]) 89. szám.
[3]) 84 végén.
[4]) 181. és 200. szám.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

ségben működő egykori tanítványa, Izsák Padovano[1]) jóakaratának köszönhette.[2])

A kereset azonban rendesen nem hiányzott, sőt nem ritkán gazdagon folyt. De Leó játékos volt és sűrűn esett meg, hogy keserves keresete a kártyaasztalnál veszett el. Önéletrajzában pontonsan feljegyzi a vesztett összegeket és az időponkat is, melyekben elvesztette. A panasz, a mely a 10. számban megszólal, a mint a héber jegyzetben e helyre kiemeltük, ily kártyaveszteség kifolyása. Szenvedélyét nem tudta fékezni és, mint maga beszéli, 60 éves korában pestis járvány idején az 1630. év tammuz 17. bőjtnapján áldozatául esett. Midőn a velencei zsidó község képviselőtestülete 1628-ban a kártyajáték ellen hat évre kimondotta az anathémát, e határozat ellen síkra szállt egy rabbinikus véleménynyel, mely a Pachad Jicchakba (sub חרם) egész terjedelmében fel van véve. Ezt több községi tag kérelmére tette. Mindenből az tűnik ki, hogy a játékszenvedély a zsidók közt erősen el volt terjedve. Leó argumentációjából az következik, hogy nagy összegekre játszottak, még pedig keresztényekkel is. A játékot keresetágnak tekinti.[3]) Az anathéma hirdetői tulajdonképen ugyanezeket az okokat hozták fel, meg akarták akadályozni a családok pusztulását és meg akarták menteni a község adóalapját. Modena úgy gondolja, hogy az utóbbi argumentum alapján engedjék meg legalább, hogy a zsidók egymás közt

---

[1]) 182. szám.

[2]) 196. szám.

[3]) Az említett döntvényben 54 a, col. b. ez áll: ובאמת גזירה באופן זה ר״ל שלא לשחוק עם עכו״ם ביניציאה היא גזירה שאין רוב הצבור יכולין לעמוד בה הן מצד העם המתאוים לצחוק לא להתענג כי אם לדרויח הרבה ובעיר הזאת אפשר להיות עם העכו״ם שצוחקים אפילו אלפי זהב מכל עיירות איטאליא הן מהעסק משא ומתן שיש לרוב היהודים עם העירונים הצוחקים ופעמים רבות צריכים ללכת לישא וליתן עמהם במקומות שצוחקים שם או בבית ועד הצחוק או בבתי העירונים ממש והם כמעט מכריחים אותם לצחוק. A cremonai rabbiság 1574 szukkóthkor a pestis miatt eltiltja a játékot (ib. col. a). Leó azt mondja, hogy a játékdüh már ötven esztendős (54 b, col. b. lent). A pestis miatt a kereskedelem mélyen hanyatlott (Schiavi, Nuova Antologia, Terza Serie, Vol. XLVII, 514). Ennek hatása még egy évtized mulva is érezhető volt (Leó II, 173. sz.). 1630-ban luxustilalmat is adtak ki (Pachad Jicchak l. c. 55 a és b).

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

játszanak, minthogy ebben az esetben a pénz minden esetre a községben marad. A játéknak a keleti zsidók közt is voltak áldozatai.[1])

Güdemann[2]) már kiemelte, hogy Olaszországban a játék ősidők óta meg volt gyökeresedve és ezt számos adattal bizonyította. Abrahams is összeállított idevágó adatokat.[3]) Feltevése azonban, hogy a velencei átok talán egyenesen Modena ellen irányúlt, az említett tények alapján elutasítandó. A játékszenvedély egész Olaszországban dühöngött, de legerősebben Velencében. A kártyajátékot talán Velencében találták föl. Egész biztos, hogy az első játékkártyagyárat ott alapították és nemsokára reá (1506) a játékot rendelettel tiltották el. A lottó szintén hazát talált Velencében.[4]) Éppen a XVI. században a kártyajáték nemcsak a nemességnél és polgárságnál volt elterjedve, amint Leó fent közölt szavaival értesít bennünket, hanem a munkásoknál is. »A munkások találkozóhelyei a kaszinók és magánszalónok voltak, ahol kártyáztak«.[5]) Az a jellemzés, melyet Molmenti Velence XVIII. századbeli népéről ad, egyéb adatai szerint a XVII. századra is illik, melyben

[1]) שאלה בזנטי [Zante] הסכימו כל הקהל בחרם גמור שלא יוכל שום יחיד לצחוק בקוביא ועתה להיות שיש איזה יחידים אשר אין מעצור לרוחם והן נכשלים בחרם יורינו מורה הצדק אם יכולין להתיר החרם אחרי שהם רואים שקצתם עוברים אותו ואינם יכולים לכבוש את יצרם או לאו (שו"ת יעקב לבית הלוי סי' כ"ו.) Idézi Sámuel di Medina 84. döntvényét, melyben egy saját korabeli rabbi véleményére hivatkozik, mely szerint játéktilalom nem szüntethető meg. Jakob Levi responzumából az tűnik ki, hogy hasonló esetek sűrűn fordultak elő (fol. 59 a és b). Ő a chérem feloldását megtiltja.

[2]) Geschichte der Cultur der Juden in Italien 210 kk.

[3]) Jewish Life in the Middle Ages, London 1896, 392 kövv. Téves Abrahams azon állitása, hogy az anathemát a velencei rabbik mondták ki, mert Leó ép azt kifogásolja, hogy ezek közül egy se volt jelen. Szerinte az átkot kimondották הועד מכל גי קהלות בלי הסכמת שום חכם.

[4]) Molmenti, La vie privée à Venise (Velence 1882), 347. lap s kk. Egy 1592-ben megjelent római rendelet szerint zsidóknak nem szabad keresztényekkel fogadni, vajjon terhes asszonyok fiúkat fognak-e szülni (Vogelstein-Rieger, Geschichte der Juden in Rom, II, 158).

[5]) Molmenti 241. A Velencéhez tartozó Murano gyárváros XVI. századbeli munkásaira vonatkozik.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

Leó élt. A jellemzés így szól: »A nép zajos mulatságokra adta magát, a nemesség és polgárság pedig éjjeleiket kártyázással töltötték és az őseik által gyűjtött zecchinokat a legkülönfélébb játékokban[1]) vesztették el. A játéktermek, a kaszinók, a kávéházak voltak a férfiak és asszonyok legkedveltebb gyülekező helyei. A kevésbbé tehetősek a jómodúakkal versenyeztek és miután utolsó aranyukat elvesztették, eljátszották órájukat, gyűrűiket stb. összes ékszereiket, melyek náluk voltak.«[2]) Leó két mostohafivére, kiknek társaságában töltötte gyermekéveit Montagnanában, szenvedélyes játékosok voltak és ez a körülmény késztette arra, hogy a játék ellen külön könyvet írjon, amely többször lett kinyomatva.[3]) Ha mindezt összevesszük, előttünk áll az a kör, melyben Leó játékszenvedélye felébredt és nagyra nőtt. Nem akarjuk természetesen ezt a gyengéjét igazolni, csupán érthetővé tenni. Nem felel meg a tényeknek Libowitz[4]) előadása, ki Leót martirnak tünteti fel, ki százakat áldozott az előkelő velenceiekkel való játékra, hogy őket ilyen alkalmakkor a zsidókról való jobb véleményre bírja, de Brody[5]) elitélése sincs helyén. Leó korának gyermeke volt és sok mással együtt egy általános szenvedélynek esett áldozatúl, melyet gyermeki lelkében két testvér rossz példája ébresztett föl.

Ez a gyengéje általánosan ismeretes volt. Soave több kézirat között egy önkéntes fogadalom formuláját találta, mely

---

[1]) Leó idézett döntvényében szintén sokfajta kártyajátékot említ.

[2]) Molmenti 513 köv. Velencében már 1586 és 1596-ban voltak játékbankok (u. o. 516).

[3]) סור מרע ed. princeps, Velence 1595 és köv. (CB. 5745, 22—30). A többször említett döntvényben fol. 53 b, col. b Modena ezt mondja: בהיותי בן י"ג שנה שאז חברתי מאמר סור מרע על הצחוק נדפס אח"כ בויניציאה זה ל"ה שנה וחזרו והדפיסוהו פראגה זה י"ג שנים, tehát nem tiszennegyedik életévében, mint ahogyan Steinschneider mondja. A prágai kiadás Zunz szerint (Zur Geschichte 290. l., 159. sz.) 1615-ben, Steinschneider szerint, ki Zunzra hivatkozik, 1614—1615-ben jelent meg. A szerző fenti állítása szerint könyvecskéje Prágában 1616—17-ben nyomódott, mert a szóbanforgó döntvény 5390 adar 7-éről (השי"ז kelet helyett השי"ן olvasandó = 1630) van keltezve.

[4]) Az első kiadásban 25 és 93 lapokon, a második kiadásban némileg mérsékelve 15 kövv.

[5]) Zeitschrift für Hebr. Bibl. I, 133.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

alatt ugyan nincsen aláírás, de nyomós okokkal Modenának tulajdonítja. Ebben 1628 május havában arra kötelezi magát, hogy két évig nem fog kártyázni.[1]) Hasonló fogadalmak nem ritkák és már azelőtt is előfordultak.[2]) Két ilyen eskűforma van boldogult emlékű Kaufmann tanár kéziratai között. Az egyik[3]) Mordekhai Izráel Vigevanó-é, a második[4]) Ábrahám Lattesé. Abban a perben, mely azon kérdés fölött keletkezett, hogy az amsterdami fiatal emberek helyesen cselekedtek-e, midőn a tóra örömünnepén nőiruhába öltözködtek, névtelen pamflet jelent meg. Érthető, hogy ebben Modenát, ki többekkel együtt, kik között kollegái is voltak, helyeslő nyilatkozatot tett, azzal gucsmolta, hogy a kártyához ért, de nem az íráshoz. Leó Izsák Uziel amsterdami főrabbinak, kit a Velencében forgalomba hozott gyalázkodó irat atyjának tartott, a következő humoros szavakkal felelt: »Én, én vagyok a legcsekélyebb és a legszegényebb azok között, kiknek véleményére — úgy mondja ön — semmit sem kell adni, mert én jobban tudok játszani, mint írni. Vajha úgy lett volna, sajnos megfordítva volt, mert a játékban ötvenet vesztettem és tollammal százat kerestem . . . Sokat hibáztam ugyan, de egyetlen bűnöm mégis az, hogy átmenvén az egész biblián, a 365 tilalom között nem találtam azt, hogy »ne játszál«, de találtam másokat . . .«[5])

A játékosok babonásak. Hisz a játék a sorsolás egyenes leszármazottja, melyben régi felfogás szerint az istenség az emberek előtt akaratát nyílvánítja ki! Leó nagy tudása és szelleme dacára szintén többféle babonának hódolt. De ez kora általános nézeteivel függ össze. Az asztrológia még virágzott a XVI. században, csak a XVIII. században ingott meg hitele

---

[1]) Corriere III, 78, hol a héber eredeti fordításával együtt ki van nyomatva. Ez idő letelte után játszott Leó ismét 1630 tammuz 17-től következö juniusig, még pedig nagy veszteséggel. Ezt Leó maga megható szavakkal beszéli el Önéletrajzában (Corr. III, 216).

[2]) Többet említ Abrahams i. m. 392 kövv.

[3]) Kaufmann-kézirat 151. sz., 95. drb. (Weiss, Katalog 37. lap).

[4]) Kaufmann-kézirat 158, 75: טופס שבועת הצחוק (Weiss, 61. lap). A kefelenyomatokból idézek, melyeket Dr. Weiss úr bocsátott rendelkezésemre.

[5]) 154. sz., 143 l.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

úgy, hogy a XIX. században kiveszett. A zsidók között is sok híve volt és irodalmilag is mívelték.[1]) Leó egy ízben fölállíttatta horoskopját[2]) és stílusában a csillagok hatalmában való hit kifejezésre jut.[3]) Az alkimiában is hitt. Ezt Mordekhai fia 1614-ben tanúlmányozta és 1615-ben a Ghetto Vecchioban laboratoriumot rendezett be. Leót Ábrahám Cammeo[4]) vezette félre. Sok jótéteményt várt tőle,[5]) kétségtelenűl az alkimiai szerencse segítségével. Gyermekkorában azt írja atyjának, hogy az ördög nem bújt belé, azaz nem csábította a restségre.[6]) Álmokban és kézjóslásban is hitt.[7])

Nem akarjuk e helyen Leó életrajzát adni, sem nézeteit behatóbban jellemezni, csupán halála napjáról teszünk még egy megjegyzést. Leó önéletrajzát közel haláláig (sebat hó végéig) vezette, miből Reggio halála napját nagyjában megállapítani iparkodott.[8]) Erre gondolhatott Kaufmann, midőn Jomtob Valvasson elegiáját Leó és a vele egy napon elhúnyt Élia Mazaltob Modena halálára kiadta és ehhez azt a megjegyzést fűzte, hogy ezt a költeményt már azért is egészben kell közzétenni, mert az első, amely bennünket Juda de Modena halál-

---

[1]) A XVI. század olasz zsidó asztrologusait fölsorolja Steinschneider, Monatsschrift 49, 80 kövv.

[2]) Önéletrajz, Corr. II, 253.

[3]) V. ö. II, 17 sz. (18. lap, 2. jegyzet) és több helyen. Sámuel ben Izsák Lavolta (מלוולטה) 1535 augusztus 5-én eltűnt. Hiába keresték: גם כי הלכו [הקרובים] אחרי הבעלים שואל אוב וקוסם ומנחש ומכשף ומעונן הוברי שמים החוזים בכוכבים עם כל זה לא נתבררה אצלנו לא בכלו ולא במקצת איך נפל דבר וכו' (Margoliouth, Catal. Brit. Museum II, p. 131 b.)

[4]) 85. sz. Az e korbeli alkimistákról lásd Steinschneider, Monatsschrift 49, 89 és Nuova Antologia 3. sorozat, XLVII, 504.

[5]) 84. szám.

[6]) 54. szám.

[7]) Autobiographia és Riti. Divan 320. szám: חלמתי ליל י״ב טבת השע״ז ליל י״ב טבת קצי חלמתי עם נביא. מודיע לי קיצי. עוד שנים ארבעה. וירחים עוד שבעה. עד כי תמוז שכ״א אגיע אל רבצי. Egy olasz jegyzetet 1595-ből a tenyérjóslásról idéz Steinschneider, Monatsschrift 43, 270. Ábrahám Colorno 1587 előtt kikelt a physiognomica és chiromantia ellen (Monatsschrift 43, 188.) A római zsidók babonájáról lásd Vogelstein-Rieger, Geschichte der Juden in Rom II, 133, 167, 299.

[8]) Bechinat ha-Kabbala XVII.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

napjáról értesít.[1]) De Modena halálnapja régóta ismeretes, mert már 1856-ban írta Geiger[2]): »Leó Izsák Chajimnak Ungerhez intézett levele szerint 1648 adar hó 27-én (február) halt meg.« Ugyanezt a dátumot adta Stern is.[3]) 1648 március 27-én volt.

---

[1]) ZfHB. I. (1896) 145. Az az Élia, aki egy négy tudóst megsíratót elegiában neveztetik és kit Brody מתק שפתים 95. lapon keres, kétségtelenül Élia Mazaltob Modena. Kaufmann ugyanott II, 98 még egy elegiát adott ki Leó és Élia Modena halálára, melyet Izsák Sabbatai Rocca költött.

[2]) Leo da Modena 48. l. A február szót Geiger teszi hozzá, ami természetesen téves.

[3]) Bikkurim I, p. XXXVIII (Libowitz 109.)

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

Függelék.

Mordekhai Modena dicsőitő verse atyjának héber-latin szótárára 1612 évből.

(61. és 67. laphoz a גלות יהודה-ból, Velence 1612, Pádua 1640.)

בן יכבד אב בשיריו והלוליו כיד ה' הטובה עליו. הבחור כמ' מרדכי ממודינא ז"ל בן חמחבר. בראותו את אשר אביו דבר. יוצא לאור לתועלת הכלל. נשא משלו במהלל. וכה אמר:

אם ח — דש האביב ראש השנה.
יראה עובר ושב דשא צומח.
נותן בנעימות רב ריח רוקח.
ישא זמרה רבה עם קול רנה.

כן כל קורא תורה אוהב בינה.
עליו לתת כבוד חן ולשבח.
לרב אבא. חיבר צפנת פענח
בו כל עיני עיברים תפקחנה:

גם עין. כל איש חפץ. בלשון חמדה.
כי פה. מכל מלה זרה פתרון
מקרא פרקי אבות. גם הגדה:

קח נא נפש נדיב מנו דורון
עד לא יהיה ג"לות עוד לי"הודה
יגל לב כל ולשון אלם תרון.

Mordekhai ezen költeményt 20 éves korában szerezte.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

VII.

Leó viszonya a talmudhoz.

A reform egy fél század előtt Modenát pajzsára emelte, mert a »Balga Hangja« című iratában, melyet három évszázados kora mintegy megszentelt és melynek szerzője a régi iskola tisztelt rabbija volt, alkalmas szövetségest látott. Leó ily módon bevonatott a pártok napi tusájába és jellemképe ingadozik a történetben. De a történetet nem vezetheti sem szeretet, sem gyűlölet és mi annál inkább lehetünk tárgyilagosak, mert e helyen a kérdést tisztán történeti és nem theologiai szempontból tárgyaljuk. Az a kérdés, hogy Leónak miben van igaza és miben nincs igaza, bennünket itt egyáltalában nem foglalkoztat, mivelhogy csupán azt az e g y kérdést akarjuk megvilágítani, hogy őt az említett iratból milyen rész illeti meg? Eleve megengedjük, hogy ő öntötte jelen alakjába — ezt Reggio tökéletesen bebizonyította — de tagadjuk, hogy a zsidó hagyomány, tehát a talmud ellen intézett támadásai az ő eredeti eszméi és hogy cáfolata, mely »Oroszlán Ordítása« cím alatt maradt ránk, nem őszinte. Igaz, hogy e cáfolat csupán töredék, de ebből a körülményből nem szabad következtetni, hogy a szerző szándékosan nem fejezte be. Hiszen héber stilisztikáját, melybe húsz évvel előbb fogott bele, szintén nem fejezte be. Oly férfiú volt, ki, amint egyszer Menachem Azarja Fanonak írta (98. sz.), sok művet forgat elméjében és szabad időre vár, hogy eszméit megtestesítse.

E kérdésnél Leó három irata jön tekintetbe, a קול סבל és שאגת אריה, melyek közűl a második az elsőnek cáfolata, és a מגן וצנה.[1]) A »Mágén ve-Cinna« két részből áll, melyek

[1]) Az első kettőt Reggio adta ki először בחינת הקבלה héber, és Examen Traditionis latín cím alatt (Görz 1852). Az iratokat jegyzetekkel kiséri, melyekben a szerző állításait pontról pontra cáfolja. Négy évvel később Geiger Ábrahám a következő iratot tette közzé: Leon da Modena, Rabbiner zu Venedig (1571—1648), und seine Stellung zur Kakbalah, zum Talmud und zum Christentume, Breslau 1856, melyben a מגן וצנה iratot is kinyomatta. Dávid Einhorn a קול סבל-t a Sinai folyóiratban (Baltimore 1856—1857) németre fordította (Libowitz 104). S. Stern úgy látszik ezt nem tudta, mert

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

közűl az első a zsidó hagyomány elleni kifogásokat, a második pedig a cáfolatokat adja elő. Leó a címfeliratban világosan mondja, hogy bölcseinket meg akarja védeni a balga támadásai ellen, ki 1616-ban Hamburgban lakott és kérdéseit ide Velencébe küldte. A szefárd község több előkelő embere megkérte őt, hogy az illetőnek feleljen úgy, ahogy jónak látja és ő a következő feleletet adta.[1]) Ezután következik a hamburgi 11 thesise, melyeket Geiger (25 köv.) lefordít, és a megokolás. Összesen öt lapot tesznek ki. Ezután következik Leó cáfolata, amely 15 lapra terjed.

Geiger úgy vélekedik, hogy a hamburgi tisztára költött személy és »egy pillanatig sem lehet kétséges, hogy a kérdések és feleletek egyaránt Leótól indulnak ki és hogy sajátlagos célja éppen a kérdések voltak . . . A thesisek alakjának ezt a fordulatot csak az adhatta, aki kényszerítve érezte magát, hogy azokat cáfolattal kísérje. A thesisek fölállítója, ki később kérdezővé alakúl át, a cáfolóval és felelővel azonos személy. Továbbá miért nem neveztetnek névleg sem a hamburgi hitetlen sem pedig azok az előkelő szefárdok, kik Leót válaszadásra fölszólították?" A szellemes és beszédes szerző valósággal rábeszéli olvasóit, hogy a hamburgi létezésében ne higyjenek és hogy Leót magát tartsák az eretneknek (27 köv.). Ha a kérdések képezik a fődolgot, a feleletek pedig a mellékdolgot, akkor felette feltünő, hogy a mellékdolognak éppen háromszor akkora tért szentel, mint a fődolognak. De csupán a tényeket beszéltetjük. Azóta ismeretessé lett, hogy az érintett

---

»Der Kampf des Rabbiners gegen den Talmud im XVII. Jahrhundert« c. művében (Breslau 1902) új teljes fordítást ad (191—344 lapokon). Friedlieber disszertációjában: Leo da Modena és viszonya a Talmudhoz (Budapest 1890) szintén beszél a szóban forgó kérdésről. Deutsch (Menorah XVII, 6, 36 l.) azt állítja, hogy a שאגת אריה és a מגן וצנה modern hamisítványok, mert a reform nyelvén beszélnek és stílusuk szintén modern (Libowitz 48).

[1]) Az irat címe a következő: מגן וצנה בעד חוֹיל מאיש שונה ומפתי חכם בעיניו איש כסיל שמו, היה דר אז באמבורג"ו ושלח פה שאלותיו אלה שי' השע"ו, ובקשו ממני נכבדים מן הספרדים להשיב אותו דבר כאשר עם לבבי ולשואל שלא כהונן כך השיבותי כשורה.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

irat olaszra is lefordíttatott.[1]) Ezt Izsák Pacifico visszafordította héberre és אגרת תשובת המינים címet adott neki. A kézirat Halberstam birtokában volt és ő ismertette is.[2]) Azon nézetet vallotta, hogy a hamburgi igazi személy volt, mely nézetet Grätz már előbb képviselte.[3]) Leó legújabb életrajzírója az új adatok ellenére Geigerhez csatlakozott.[4]) Levélgyűjteményünk a vitást kédést végleg eldönti, mert a 156. szám alatt meg van még a levél, melyet az eretnek ügyében Velencéből a hamburgi község előljáróihoz intéztek. Leó ebben a levélben azt mondja: egy községetekhez tartozó férfiút a gonosz szellem félrevezetett, hogy a szóbeli tan ellen föllépjen. Vajjon szadduceus, boethusus vagy karaita-e, nem tudjuk, elég az hozzá, hogy egész eretnek és epikureus, mert arcátlanúl beszél bölcseink szavai ellen. »Ismerjük az ügyet, irásban több kifogást és cáfolalot küldött ide bölcseink szavai ellen, amint éppen eszébe jutott, minden alap és bizonyíték nélkül, melyekre meggyőző feleleteket kapott, mert az igazság a földből sarjadzik ki.« Ha ezeket a jó és helyes feleleteket elfogadja, akkor jó; ha azonban nem fogadja el, akkor anathema alá tesszük és ezt az anathemát hirdessék ki a hamburgi zsinagógában a velenceiek nevében. Ezen a hamburgi előljárókhoz intézett levél elküldői csakis a velencei szefardok lehettek, mert az akkori hamburgi községet kizárólag szefardok alkották. Nem mondják: mi küldtünk cáfolatokat Hamburgba, hanem csak azt, hogy »cáfolatok küldettek.«[5]) Kétségen felül áll, hogy Leó, ki a levelet irta, a cáfolatokat is irta, és azért teszi hozzá a szerény megjegyzést: »az igazság a földből sarjadzik ki«.

Mintha a történet a merész feltevések kovácsolóit ki akarta volna figurázni, még az átkot (chéremet) is fentartotta, melyet a velenceiek a rabbinikus hagyomány megvetői ellen az 1618. év ab hó 23-án

---

[1]) Hebr. Bibliographie VI, 28.
[2]) Beth Talmud III, 208.
[3]) Geschichte X, 151.
[4]) Libowitz 42 köv.
[5]) ועל־הם הושבו תשובות נאמנות כי אמת מארץ תצמח.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

egy keddi napon kihirdettek. Ez található a זרע אנשים című reszponzumgyűjtemény (Husyatin 1902) 29. számában. Elméleti bevezetés után, melyben a talmudból és Maimuni törvénykodexéből kellőleg bizonyítják a rabbik gyalázóinak és szavaik kigúnyolóinak bűnét és büntetését, átmennek a konkrét esetre. Ezt a részletet a jelen fejezet végéhez csatolt függelékben szóról-szóra közöljük, mert oly szavak és fordulatok vannak benne, melyek a »Mágén ve-Cinná«-ra emlékeztetnek és az eredetiben mindenkire azt a benyomást gyakorolják, hogy az egész a hamburgi ügyhöz tartozik. Leó szavai »balga, ki saját szemében bölcs« a hamburgi és hívei azon állítására valaszolnak, mely szerint a rabbinikus hagyomány minden híve »balga, ki mindent hisz«, ők pedig »az egyedüli bölcsek«.[1]) Leó levele feljelentés a hamburgi község fejeihez (parnászim), a szóban forgó körlevél is azt mondja, hogy mindenki köteles lakóhelye parnaszai- és rabbijainak feljelentést tenni, ha talmudellenes beszédet hall. Ebből következik, hogy ezt az írást elküldték a községekhez. Továbbá aposztrofálják benne »az igaz hatalmasokat, a tóra fejedelmeit, a tökéletes tudósokat, kik bárhol laknak, egész Izraéllel egyetemben«. Valamennyit felszólítják, hogy segédkezzenek a kígyóméreg kiégetésénél.

Feltehető, hogy a hamburgi Velencébe jött, mert Modena azt mondja: »akkor Hamburgban lakott« azaz 1616-ban, holott a mi iratunk 1618-ból kelt. De akár helyes ez a feltevés, akár nem helyes, az kétségtelen tény, hogy a hamburginak két évvel később Velencében sok híve akadt, kik ellen már átokkal kénytelenek fellépni. Ezek nagy garral léphettek fel. Ez két tényből következtethető. A tényállás előadása ugyanis e szavakkal kezdődik: »Hallották országunkban és kívüle is ama férfiak . . . zajos hangját« és később így folytatódik: »midőn hallottuk harcosaik riadóját Isten és tórája ellen és láttuk fegyverük tüzét, attol féltünk, hogy a tűz elterjed stb.« A rabbinizmus e megvetői ellen az »Isten szavát« szólítják. A jellegzetes קול szó a kéziratok alapján a nyomásban nagyobb

[1]) Mágén ve-Cinna: ומפתי חכם בעיניו איש כסיל שמו, Zera Anásim: ולמאמין בהם |בדברי רז"ל| יקראו פתי יאמין לכל דבר והם לבדם בעלי חכמה.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

betűk által van kiemelve és az a feltevés merül fel, hogy ez a szó a bagyomány ellenzői röpiratának címében előfordult. Ha már most hozzá vesszük, hogy gyalázzák őket, mert a »bölcseség kizárólagos tulajdonosainak« adják ki magukat, akkor közel esik az a föltevés, hogy röpiratuknak címe קול חכם volt. Eszerint érthető volna, hogy Leó hagyományellenes vitairatának a קול סכל címet adta.

E cím körül sok találgatás folyt. Reggio azt gondolta, hogy Jób 4, 10 verséből vétetett és קול שחל »Oroszlánhang« által Jehuda Arjé (Modena) nevére mint szerzőre céloz. Ábrahám Lattes azt gondolja, hogy számértéke 246, mint יחודה אריה szavaké.[1]) Az egyszerű magyarázat az, hogy סכל műkifejezés, amely általában az eretneket, főképpen a talmud ellenzőjét jelöli. Rövidség okáért a jegyzetben néhány idézetet adunk Modena irataiból.[2]) Mózes Zakuth (meghalt Velence 1693) Leó »Ari Nóhém«-jét szintén »Kól Szákhál«-nak nevezte.[3]) Az ellentéte חכם és azért nevezte Ábrahám Chajim Viterbo, velencei rabbi, 1695-ben szerzett vitairatát, amelyben a hagyomány ellen intézett támadásokat visszautasította, אמונת הכמים-nak.[4])

Tény az, hogy Leó a Mágén ve-Cinnát 1616-ban írta és olasz nyelven is közrebocsátotta. Ha a talmudot nem támadták volna meg, a védelem a kortársakra, kik a tényállást ismerték, különös hatást tett volna annál inkább, mert az ország nyelvén hozatott forgalomba. Minthogy Mágén ve-Cinna a Kól Szákhál-t dióhéjban tartalmazza, nem is lehet kétséges, hogy az utóbbi irat nem lehet tisztára Leó szellemi tulajdona.

Ha már most e történeti tanúkihallgatás után, amely a külső adatokra terjedt ki, a kérdés magvára térünk át, akkor

---

[1]) בחינת הקבלה 80. Cf. ellene Libowitz 48.

[2]) II, 16. szám: אנשים סכלים המלעיגים על המצות; 154. szám: נבדלים מניע גלגלי הוראותיהם באשר יהיה שמה הרוח השחץ והבצע Ben David (טעם זקנים Frankfurt a. M. 1854, p. 61): וכל המשנה ממטבע שנטבע ההמון ידו על התחתונה להקרא או סכל או כופר וכו' לכן אתה בני שמע בקולי; Habóne (Menáchóth 7): דברי תורה יקרים ליודעיה ומכיריה כפי היותם נחשבים לכלום מאת הסכלים.

[3]) Geiger p. 55.

[4]) Kiadva טעם זקנים 19. Ugy látszik, hogy Viterbo a קול סכל-t ismerte (V. ö. קול סכל I, 1—3 az ő iratával).

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

ugyanazt az eredményt fogjuk kapni, t. i. hogy Leó nem rejlik a hagyomány ellen intézett támadások mögött. Szabadon gondolkodó ember volt ugyan, ki irataiban itt-ott a talmud egyes mondásait és némely szokást bírálat alá vett, de egészben a hagyományhoz ragaszkodott. Védelme tehát őszinte. Hogy erős-e vagy gyönge, az más kérdés. A »Kól Szákhál« elején azt mondja, hogy a filozófiáról és vallásról sok könyvet olvasott és máshitű férfiakkal számos eszmecseréje volt.[1]) A támadás tehát könnyebben ment neki, mint a védelem. Úgy járt vele, mint a toszafisták a talmuddal, akiknek kérdései általános felfogás szerint szintén sikerültebbek, mint feleleteik. De akármint van, semmiesetre sem szabad a védelem gyengeségéből ennek őszinteségére káros következtetést vonni.

Az a föltevés, hogy Leó maga az általa előadott támadásoknak szerzője, tetszetős volna, ha hasonló támadások legalább az ő korából nem volnának ismeretesek. De hogy ez nincs így, maga Geiger is jól tudta. A 23. lapon Immánuel Aboab »Nomológiá«-jából idéz egy helyet, melyben a szerző azt mondja, hogy művét a célból írta: »hogy nemzete néhány tagjának nézetét megcáfolja, kikkel Olaszországban ismerkedett meg. Ezek azt az alaptételt állították föl és védték makacsan, hogy az isteni törvényre Izráel bölcsei által adott magyarázatoknak nem szabad hitelt adni, hanem hogy a legtökéletesebb szentírást mindenki magától megérti és tartalmát pontosan teljesítheti.« Aboab művét éppen Velencében írta 1615 és 1625 között, tehát ugyanazon a helyen és ugyanabban az időben, ahol és amikor Leó védőiratát szerkesztette. Aboab Portugáliában született és nevelkedett; a »nemzetének néhány tagja« alatt egész biztosan legközelebbi nemzeti testvéreit, a szefardokat érti, kik számára

[1]) Reggio 6. אחרי היותי בן דעת ואשר עברו לעיני ספרים רבים מדעות ודתות שונות ואחר אשר היה דברי ומצבי עם אנשים שונים מאמונות נפרדות. Ez a bevezetés elárúlja, hogy Modena a szerző, mert ugyanazt mondja, amivel Leó más helyen dicsekedik (lásd Geiger 24). A folytatás, hogy azt képzelte, hogy ő a világ végén nevelkedett oly emberek között, kiknek sem vallásuk, sem törvényük nincsen, ismert fordulat ugyan, de mégis a Riti bevezetésére emlékeztet, hol Leó azt mondja, hogy könyve írásánál egészen elfelejtette azt, hogy ő zsidó.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

csakugyan spanyolul ír. A III. Izsák Aboab, ki 1693-ban, 88 éves korában halt meg, »Philosophia legalis« című munkát írt, melyben a »Nomológiá«-hoz hasonlóan szintén a szóbeli tant védi.[1])

A szóbeli törvény ellenzői főkép a spanyol zsidók köréből kerültek ki. Az oppozició régi örökség volt a karaiták napjaiból, melyet később a keresztény polemia tartott ébren. Hiszen Abner de Burgos (kikeresztelkedése után Alfons de Valladolid) polemikus irata, amely Leó bámulatát fölkeltette, szintén spanyol zsidó munkája volt. Leó tehát nem ok nélkül ruházta a »Kól Szächal« szerzőségét egy régi spanyol emberre. Hogy e pontról mily gazdag polemikus irodalom létezett, az Viterbo velencei rabbi már említett védőiratából látható. V. ugyanis szóról szóra ezt mondja: »Midőn láttam ezt a nemzedéket, amely szorgalmasan olvassa a nem zsidó könyveket, melyek ellenünk örökösen kifogásokkal állnak elő, hogy lerontsák tanítóink szavait és egyetlen céljuk annak bizonyítása, hogy a szóbeli tan nem egyezik meg az írott tannal és, hogy amazt [a rabbik] kényük kedvük szerint találták ki stb.«[2])

Ha már most még meggondoljuk azt, hogy Leó előtt Azarja de Rossi is bírálta a talmudot (Meór Énájim III, 11—16. fej.), kinek művét Leó oly szorgalmasan tanúlmányozta, hogy kézi példányát lapszéljegyzetekkel látta el, akkor egyes talmudhelyek elleni alkalmi nyilatkozataiból nem fogunk messzemenő következtetéseket vonni és nem fogjuk őt a

---

[1]) Mindkét Aboabról lásd Löwenstein, Monatsschrift 48, 667 köv.

[2]) אמונת חכמים El. Aschkenazi זקנים-jában p. 19. ובראותי בדור פרוץ בקריאת ספרים החצונים המקשים תמיד עלינו, להרום ולנתוץ דברי רבותינו וכל מגמתם הוא להורות ולהוכיח כי התורה שבעל פה אינה מסכמת עם התורה שבכתב, וכי היא בדויה מלבם כפי מה שרצו גם בוזים דבריהם היקרים באמרם שבלי דעת נאמרו כמה אגדות ומדרשים והוא מפני שלא הבינו אותן על בוריין ובקרות הבחורים מאנשי אומתינו הספרים האלה מבלי מענה ותשובה, שמה יהיה זה למוקש ואבן מכשול ואפשר שיהפכו את ראשם ספרים חצונים. itt nem héber iratokat jelent. Az אמונת חכמים második értekezése 21.—25. lap egy tudós kitért zsidó irata ellen (1692) irányúl, ki a zsidó hagyományt támadta (חכם שהמיר דתו בעיר פרינצית בשנת ה' אלפים תג"ב). Olaszországban már 1564-ben panaszkodtak, hogy a tudományokkal foglalkoznak és a tórát elhanyagolják (Güdemann, Berliner-Festschrift 167).

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

talmudellenzők első sorába állítani. Azt állíthatjuk, hogy szabad gondolkozása mellett is a rabbinikus hagyomány híve és hogy ennek védelme nála komoly volt, ámbár az ellene intézett támadásokat összeállította és saját formájába öntötte. Azt hisszük, hogy a történelmi tényállás tárgyilagos vizsgálata erre az állitásra följogosit bennünket.

Geiger Leót csak hamis világításba helyezte. Grätz azonban valósággal legyalázta: Geiger szerint a talmudot alamuszi módon támadta, Grätz szerint a zsidóságot nyiltan elárulta. »Eleinte vallását védte; lassanként annak bevallására szoríttatott, hogy a zsidóságban egyik-másik dolog kellemetlen és nevetséges; szégyelte magát, hogy egészen zsidó legyen és hogy összes következményeit igazolja.«[1])

Méltán kérdezzük, hogy ily biztos állitás mire támaszkodik és bámulattal halljuk, hogy a zsidó ritusokról szóló művecskére[2]), mivelhogy ebben sehol sem talalható, hogy Leó a zsidó ritusok miatt szégyenkezik. Grätz, hogy itéletét valamikép megokolja, így folytatja: »Leó eme keresztények által mohón olvasott irattal mint Ham atyja szemérmét felfedte, a zsidók belső szentélyét kiváncsi és gúnyos szemek predájává tette. A be nem avatottak előtt az, a mi a zsidó körön belül a kegyelet és lelkiismeret tárgya, kicsinyes, hülye, balga és a nevetségesség netovábbja volt. Leó Modena keresztény olvasóknak megmagyarázta, hogy a zsidók lakásukban, ruházkodásukban, házi edényeikben, felkeléskor és lefekvéskor, stb. milyen szertartásokat és törvényeket gyakorolnak, úgyszintén a zsinagógákban

---

[1]) Graetz, Geschichte X, 149.

[2]) Historia dei Riti Hebraici. Vita ed observanza de gl'Hebrei di questi tempi, Paris 1637, Leó által javítva Velence 1638. Mi a velencei 1687-iki kiadást használtuk.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

és iskolákban. Öntudatlanúl csatlakozott a szerző a zsidóság megvetőihez, holott azt mint rabbi ő maga gyakorolta és tanította. Tudatosan szólt róla ő maga«: A leirásnál valósággal elfelejtettem, hogy zsidó vagyok, és magamat egyszerű, részrehajlatlan elbeszélőnek tekintettem. De azért nem tagadom, hogy iparkodtam, hogy a sok szertartás miatti gúnyt elkerüljem; de az sem volt szándékom, hogy ezeket megvédelmezzem vagy szépítsem, mert csak közölni akartam, de nem meggyőzni.«

Ha a dolgot alaposan szemügyre vesszük, Leót csupán az a bűn terheli, hogy a zsidó szokásokat ismertette. De a zsidó vallás sohasem volt titkos vallás és hívei sohasem szégyelték törvényeit. A talmud maga 600 évvel Leó előtt arabsra lett fordítva, még pedig egy moszlim fejedelem számára és Maimuni munkáját a 613 parancsolatról szintén arabsul irta. Grätz Leó nyilatkozatát félremagyarázta. Leó tudta, hogy a zsidó ritusokat nemzsidó részről kigúnyolják, ezt ő maga számtalanszor hallotta, de egy szóval sem engedte meg, hogy ezek a ritusok a gúnyt megérdemlik. Hogy a keresztény olvasókban eleve létező bizalmatlanságot a rabbi pártatlansága iránt, midőn zsidó ritusokról van szó, némileg eloszlassa, ügyes fordulattal azt a nyilatkozatot teszi, hogy műve megírásánál egészen elfelejtette, hogy ő zsidó. Nem fog semmit sem szépíteni, sem gúnyolni, hanem mint részhajlatlan tudósító elbeszélni. Hangsúlyozza azt is, hogy nem szándékszik a zsidó vallást védeni vagy igazságáról valakit meggyőzni. Nyilvánvaló, hogy az egyházi cenzurára való tekintet vezette, melynek szemében a zsidó vallás védelme vétek, igazságáról való meggyőzés pedig bűntett volt. Hogy Leó a zsidó vallást nemcsak nem akarta nevetségessé tenni, hanem említett nyilatkozata dacára megvédeni szándékozott, mutatja 1640-ben Nethanél Trabbotto-hoz intézett levele, melyben szóról-szóra ezt mondja: »Művem [a Gáluth Jehuda nyomása] befejezése után kinyitom fülem és hallgatom, mit beszélsz velem a »Riti«-ről, melyek olasz nyelven nyomattak. Célom az volt, hogy megmutassam Izráel törvényeinek alapját, a parancsolatokat és szokásokat megismertessem a népekkel, hogy ők ne gúnyolódjanak többé felettünk, amint hála Istennek eddig is si-

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

került és [az irat] népünk fiainak e közvetett úton fog használni.«[1])

Látjuk tehát, hogy Leó távolról sem cselekedett úgy »mint Ham, hogy atyja szemérmét felfedte«, hanem ellenkezőleg a zsidó ritusokat védelmezte. Mert ezek nem voltak ismeretlenek, hanem inkább félreismertek. Leó előszavában világosan mondja, hogy van elég keresztény tudós, ki a szóbanforgó tárgyról írt és írni tud. Akaratlanúl sem csatlakozott a zsidóság megvetőihez, mert ezek megvetésüket nem a »Riti«-ből merítették. Sőt bátran mondhatjuk, hogy ez a művecske rövidsége és világossága folytán valóságos remekmű.

---

[1]) 193. szám. E szavakat: לא יועילו לבני עמנו אלא על הכונה השנייה a héber jegyzetben adott magyarázatunk szerint fordítottuk. Trabotto minden bizonnyal azt kifogásolta, hogy Leó zsidó szokásokról szóló iratot nemhéber nyelven adott ki. — Ugyanebben a levélben Leó azokról az olasz könyvekről, melyeket Luzzatto olaszúl irt és melyek elküldését Trabotto-nak igéri, ezt mondja: »Nem tudom hogy a cenzor engedélyét az olasz könyvek számára, hogy fogom megkapni.«

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

Függelék.

Velencei hirdetmény a talmud ellenzői ellen 1618. évben.

(88. laphoz זרע אנשים-ból, Husyatin 1902, 29. sz.)

ועתה קול ענות האנשים האלה בנפשותם המלעיבים במלאכי אלקים המה החכמים דורשי רשומות עפ"י הדברים זו תורה שבע"פ נשמע בארצנו וגם חוצה לה שיש קצת אנשים רעים וחטאים לר' המכחישים דברי חכמים וחידותם וישימו לאל מלתם, ולולי לא פשתה המספחת רק במגורם בקרבם כי נגע אל לבם היינו כמחרישים ואומרים תפח רוחם ונשמתם ודי להם עינשם המפורש בעה"ז ובבא. אמנם קול ענות גבורה אנו שומעים מפיהם קולם כנחש ילך בראו משחית לחבל ובחבל נביאים בכנור ונבל יסובבו עיר וירדפו אחר ההבל דבריהם ופחזותם חשבו כי נשאו [?] הם בישראל ובראש כל חוצות ללא אלקי אמת ואמרו אלה אלקיך ישראל, כי הם עושים התורה פלסתר, וחכם יחשב בעיניהם מי שדרז"ל סותר ולמרות עיני כל ישראל פורצים לעיני הכל גדרי התורה כי יחשבו כל דרז"ל לתהו ובהו ולמאמין בהם יקראו פתי יאמין לכל דבר והם לבדם בעלי חכמה ואנחנו בעיניהם נחשבני כבהמה וכל המחזיק בדבריהם נחשב בעיניהם כסום כפרד אין הבין ע"ז ידוו כל הדווים כי נטה קו תוהו על כל הקוים, ולכן אנחנו הבאים על המקום כשמעינו קול תרועת מלחמתם נגד ד' ונגד תורתו וראינו אש נשקה יראנו פן תצא אש ומצאה קוצים איש נפשו ריקה הוא לא ידע ולקה וח"ו תעשה הארץ בוקה ומבולקה כי הדור מתקלקל וכל העם שומעים להקל ולצאת ידי חובה ראוי שנרדפ(י)ם עד חובה ונסור השקוצי' מבין שניהם לבל יתחלל ש"ש על ידיהם ח"ו ולכן אתם אילי הצדק שרי התורה החכמים השלמים וכן רבים די בכל אתר ואתר יחד עם כל ישראל חברים אם טוב הדבר בעיניכם ולא טוב הדבר אשר האנשים האלה עושים מעבירים עם ד' לכן אתם גם אתם לרבות שלוחכם תחזקו בידינו ונשיתה אש בלחמם מרורת פתנים בקרבם. קול ד' בכח ובחרם שהחרים הרשב"א וסיעתו ל"ב חכמים מחוכמים המסכימים עמו אשר העלו בחרמו להחרים ולנדות האנשים הבלתי מאמינים בדרז"ל וז"ל:

בגזרת עירין ובמאמר קדישין אנו מנדין ומחרימין בב"ד של מעלה בב"ד של מטה וירדו מטה עד ישובון בתשובה שלימה ולא ישובו עוד לכסלה ולא ישימו בתורה ובדרז"ל בעלי הגמרא תהלה ואם לא ישובון לאל מרשע הרי הם והמחזיקים בידיהם בנדוי ובחרם עכ"ל.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

ואנחנו הבאים מכחו מחדשים אותו ובכלל הגזרה כל איש אשר ישמע מפי איזה איש דבר נגד רז"ל יהיה מחויב בכח הגזרה הנזכרת לאומרו לפרנסי ולרבני העיר אשר הוא חונה בתוכה והיה זה שלום על ישראל ועל רבנן ואשר ישוב וניחם מן השמים ירוחם, ואל אלקים נשים דברתנו ישמיע במחנה ישראל קול מבשר בשורתא טבא ליהודאי כי שבו מדרכם הרעה עד ד' אלקינו וישוב ירחמנו ויבנה בית קדשינו ותפארתנו אמן. נאם צעירי הצאן החותמים פה ווינציאה יום ג' כ"ג מנחם השע"ח בסדר את הברכה אשר תשמעון את מצות ד' אלקיכם.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

תקונים

צד		שורה		
1	25		שנ"ז	של"ז
4	10	(מלמטה)	מציקינייצו	מציקיני יצ"ו
15	11		חם	חי
16	4		נאום	נאים
23	12		לי	לו
28	5		'מצא	ימצאו
34	הערה	3	ומה מתוק מארי	ומה עז מארי
34	15		כי יעלה בדעתו להשיב אמריו לך	כי יעלה בדעתי להשיב אמרים לך
35	7		מצבי	מצדי
38	14		אשיב	אשוב
40	13		תשמח	תצמח
41	4	מלמטה	שי"ע	שי"ד
47	2		כי לא יאמינו	כי לא יאמנו
73	13		קורבם	קורבה
76	10	מלמטה	הטיב	הטוב
76	7	"	תעזור	תעזוב
77	2		הטיב	הטוב
77	הערה	1	1697	1607
83	9	מלמטה	או לי	אולי
85	2		שלם	שלם
89	6		אבל	אבל מה
90	22		אחינו	אחים
91	13	מלמטה	שלשד	שלשה
93	13		לקיום	לקיים
93	17		ממקום	ממקום קדוש (ראה צד 75 שורה 5)
110	שורה	אחרונה	Montova	Mantova
113	1		שלשום	שלשים
113	12		גיסו	גיסי
114	7		עם חייט במתניו	עם חייט במחטו (נם 6, 94).
114	3	מלמטה	הרב יארי	הרב ירא
116	הערה	1	דק בויניציאה	רק בוויציאה
119	4		בביתי	בביתו
123	10	מלמטה	בכם	בהם
126	16		תלמוד	תלמיד
135	17		ויחון	וידין
136	25		נביות	נביית
152	9		לחלוק	לחלק
161	הערה	3	Gase's	Case's
166	שורה	אחרונה	אלה	האלה
178	7		אזנו	אזני

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

שמות הארצות והמקומות.

אבינון 47.
אזמיר Smyrna 158.
אורבינו Urbino 184.
איטלאני (גלילות) 106, 175.
איטליאה 70, 111, 134, 158, 168, 180.
אמבורגו Hamburg 146, 169.
אמסטרדם 142.
אנקונה 20, 21, 25, 26, 29, 47, 151.
אסטי 62, 64.
אשכנז 134, 137, 158.
ארץ ישראל 71, 81, 104, 134, 135, 137, 140.
בולוניא 40, 47.
בורגו 107.
בריסק (Brest) Brisk 189.
גוריציאה 168.
ויאדנה Viadana 136.
וידו Vido 168.
ווינא Wien 139, 140, 190.
ויניציאה 12, 13, 31, 34, 36, 39, 41, 42, 44, 73, 77, 82, 83, 85, 88, 89, 90, 92, 105, 115, 116, 121, 135, 138, 140, 142, 147, 148, 149, 150, 151, 155, 156, 157, 158, 164, 171, 173, 174, 175, 180, 195.
וירונה 16, 17, 73, 110, 112.
טירה פירמה terra ferma 121.
טרויזו Treviso 128.
טריאיסטי 73.
ליואנטי Levante 134.
ליטא 133, 134.
מאנטווא 38, 39, 71, 73, 109, 110, 131, 136, 191, 194.
מונטאניינה 7, 11, 38, 43, 44, 49, 54, 65, 71, 105, 109, 110, 111, 130.
מילאנה 110, 135.
סיינה Siena 129, 130.
סיניגאלייה Sinigaglia 184.
ספרד 136.
פאדואה 22, 42, 43, 73, 91, 110, 127, 153, 154, 165, 169, 179, 180, 182, 183.
פולוניא 133, 134, 137, 187, 189,
פורטו גרואר Porto gruaro 72.
פיאמונט Piemont 110.
פיטאליאנו Pitigliono 90, 151.
פיסא 170, 171, 180.
פיסארו Pesaro 184.
פיראן 170.
פירארה 41, 73, 74, 89, 92, 99, 109, 115, 119, 120, 125, 141, 147, 173. (סי׳ פ׳ג—צ״ג, קט״ז—ק׳כ, קס״ז—קס״ט, נבתבו בפירארה).
פראגה 66, 77, 190.
פרינציאה Firenze 131, 164 (פיורנצה).
צינטו 190.
צפת 137, 175.
קאזאל (Casale) 75, קאזא״ל מונפירא (Casale Monferrato) 76, 106.
קאסטיל אוטיריאו Castel Vittorio 130.
קוודיסטריא Capo di Istria 19.
קוניאן 33.
קונסטאנטינה 101, 134, 135, 137, 190.
קראקה 78, 112, 115, 134, 179, 180, 188.
קרימונה 110.
רוויגו Rovigo 87, 91.
רומה 5, 47, 59, 89, 93, 95, 130, 169, 177, 181, 187, 188, 189.
רוסיאה 133, 134, 137.
ריגייו Reggio 146.
שאלוניקי 157.
תוגרמה 157.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

שמחה לוצאטו 115, 118, 142, 161₄, 178⁸.
שמואל ארקוולטי 22, 42, 43, 114₃, 127₂, 148. ראה גם אלחנן.
שמואל בק 36.
שמואל ישורון 182²₃.
שמואל דלויקיו 99₁.
שמואל כהן 114₃, 136.
שמואל הכהן דפיסה 161₄.
שמואל מהאדומים 125.
שמואל סאנגויני 124, 148₁.
שמואל קורקום 59.
שמואל יהודה קצינאלבוגין, ראה קצינאלבוגין.
שמואל רובייו 61₂.
שמואל שאול 133₄.
שמואל בר׳ יהושע שונצין 101₃.
שמלן בר נריה כ״ץ 56.
שמעון בן גמליאל מגארגי 90.
שמעון לוריאה 123₄, 154.
שמעון סולם 89₄.
שמשון כהן 39, 77₁.
שמשון משולם 24.
תמרי כהן מתתיה 176.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

פאציפיקו דימליצו 130.
פארדו יוסף 79_3, 127, 139, 190.
פארינצו אברהם 20, 25, 27.
פארינץ יהושע 102_4.
פארינצו מאיר בן יעקב 102_4.
פוויטו חיים 64.
פורלי רפאל הזקיה 169_2.
פינו אפרים 85_1.
פינו יהודה 85_1.
פיטיליאני שם טוב 151.
פייביש סנגויני 148.
פינצי בנימין 79_3.
פינצי דוד 169_1.
פינצי חזקיה בר בנימין 16_7, 79_3, 141.
פינצי יחזקאל 51_2.
פיקיוו עזריה 85_1, 142, 168.
פרווינצל אברהם 63_2, 75, 106.
פשקרול אברהם מקיירי 75_2.

צ ויידאל אביגדור 190_3, 151_3, 113, 112_4.
ציוידאל רפאל 108, 190_3, 191—195.
ציזאנה (אלמנת יעקב) 66
ציזאנה מרדכי 66_1.
ציזאנה נפתלי המכונה הירץ 66.
צירוי יהודה 176_2.
צרפתי בן ציון 90, 149, 155.

ק אלאו"רה משה 78_2.
קאלאורה שלמה 78_2
קאליו יעקב 185_2.
קאלימני אברהם 170.
קאלימני ברוך (בן שמחה) 170_2.
קאמיאו אברהם 83^2_1, 89.
קאנרוטי יהודה 115^2_4
קארמי אלחנן 74_1.
קרמי בני 74^2_1, 92_2 100, 101.
קארמי בנימין יקותיאל 135.
קארמי חנמאל נתן 74_1.
קרמי יקותיאל 135.
קומניטו ראנוסיאו 162.
קוניאן יהודה 33_1.
קוניאן יוסף בר עמנואל 33.
קוניאן יצחק 170.
קוניאן ישראל 33_1, 88, 128.
קורקוס שמואל 59.
קזים 193.
קלונימוס בילגראדו 117_6, 138.
קלונימוס פאזיאה 135.
קלימן אדון דיל מאדיק 183.
קלירלי אשר 34, 39.
קלירלי בנימין 34_1.
קלירלי יהודה 34_1.
קצנאלבויגין יהודה 12_2 ועוד.
קציגאלבויגין 188_2 ראה וואל.
קלמן מלודי 75.
קרישי אפרים 7_2, 8, 10.

ר אובן ירא 193.
רובייו שמואל 61_2.
רווינו יקותיאל בר שלמה 119_3.
רומנין יהודה 121^2_4.
רחמים 5.
ריאטי יצחק 99_3, 129_4.
ריאטי לאודאדיאו 99^2_3.
רמירי [?] 64_3.
רפאל חזקיה פורלי 169_2.
רפאל ציוידאל 108, 190_3, 191—195.

ש אול וואל 188_1.
שאול מורטירה 107_1.
שאול שמואל 133_4.
שואל שלמה ן' משה בן 161.
שונצין שמואל 101.
שלמה אלגזיא 158.
שלמה חיים 131.
שלמה מלונו 100.
שלמה מסעוד 175^2_2.
שלמה חי (בן ר' נחמיה) סארוואל 170, 179_6.
שלמה שמעיה (בן ר' נסים יצחק) ספורנו 36_4, 62.
שלמה סולם 89.
שלמה ציזאנה 66_1.
שלמה קאלאורה 78_2.
שלמה ן' משה בן שואל 161_1.
שם טוב טיליא 113_2.
שם טוב מפיטיליאני 151.
שמחה טרויז 170_4.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

מאיר [קאצינאלבוגין] 188_{1}.
מארין גרימאני 62.
מהאדומים שמואל 125.
מהטוב דוד 126.
מודינא אבטליון 1_{2}, 41, 81.
מודינא מרדכי 16_{1}, 41_{1}, 72, 113, 114.
מונטאניינה מנשה 71.
מונטיקיר ישראל בן יעקב יודא 77_{1}.
מורטירה אברהם 107^{2}_{1}.
מורטירה יוסף 107_{1}, 112.
מורטירה שאול 107_{1}.
מלך פולאניא [?] 125.
מנחם 20.
מנחם מרקריאה 6.
מנחם עובדיה 14_{5}, 168.
מנחם (מאנדולין פורט כהן) 49_{2}.
מנחם בר שמריה 14.
מנחם עזריה מפאנו 5_{1} ועוד.
מנשה ממינטאניינה 71.
מסעוד שלמה 175_{2}.
מצליח בן נחמן 185.
מרדכי באר 167.
מרדכי ממודינה 16_{1}, 41_{1} 113, 114.
מרדכי ציואנה 66_{1}.
מרקריאה דוד 6_{1}, 121.
מרקריאה יעקב 6_{1}.
מרדכי שאול 133, 134.
משה 55^{2}_{3}, 108^{2}_{9}, 133.
משה באסולה 36, 124_{4}.
משה ב"ע כהן 63_{1}.
משה גראסיני 72_{1}.
משה בן מרדכי זכות 168_{6}.
משה בר שמעיה 77_{1}.
משה טריוים 170.
משה בן יחיאל טרדיאל 71.
משה לוצאטו 169_{2}.
משה עוזיאל 142_{1}.
משה שמואל כ"ץ 179.
משה בן לוצאטין 183.
משה הכהן 76.
משה כהן פורטי 4_{1}, 87_{4}.
משה קאלאורה 78^{2}_{2}.
משולם בר יצחק סולם 89_{4}.
משולם שמשון 24.
מתתיה כהן תמרי 176.

נחמיה (בר שמעון) לוצאטו 179_{2}.
ניצה אליעזר חיים 66_{1}, 127_{4}, 128^{2}_{1}, 187.
נפתלי אשכנזי 117.
נפתלי המכונה הירץ [ציזאנה] 66.
נתן מהראדנה 8_{4}.
נתן אוטולינג 74_{1}, 75^{2}_{3}, 89_{1}, 92, 106, 156.
נתן סקארמילה 176.
נתנאל טרבוטו 138_{2}, 178^{2}_{1}, 183.
נתנאל סינרי 178_{1}.

סאנגויני שמואל 124, 148_{1}.
סארוואל ליב 105^{2}_{1}, 157, 170_{3}
סארוואל שלמה חי 170, 179_{6}.
סולאה אברהם 171^{2}_{3}.
סולם משולם בר יצחק 89_{4}.
סולם שלמה 89.
סולם שמעון 89_{4}.
סטילה אוריה 163_{2}.
סינרי נתנאל 178_{1}.
סמינה יוסף 79_{3}.
ספורנו שלמה שמעיה 36_{4}, 62.
ספיראנצה 122.
סקארמילה נתן 176.
סרוק יוסף 133.

עוזיאל (יצחק) ראש באמשטרדאם 142.
עוזיאל בן משה 116.
עזרא אלחדב 168.
עזריה פיקיויו 85_{1}, 142, 168.
ענטין (ענסכן, ענשכן, כסאן) 191_{1}.

פאדואן אליעזר 169_{3}.
פאדוונו יצחק 181_{5} ועוד.
פאז[ו?]יאה קלונימוס 135.
פאנו ברכיאל 160^{2}_{1}.
פאנו יוסף 3.
פאנו מנחם עזריה 5_{1} ועוד.
פאנו סאלטרו יהודה 41_{1}, 42_{1}, 87_{4}, 91_{2}.
פאנרוטו 63^{2}_{1}.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

יוסף בר עמנואל קוניאן 33.
יוסף סמיגה 79_3.
יוסף סרוק 133.
יחזקאל פינצי 51_2.
יחזקיה גאליקו 43_1.
יחיאל פורמיף [?] 181.
יעקב יחזקיה 15.
יעקב כהן 72_1.
יעקב כהן מאיסטי 31.
יעקב כ"ץ 35.
יעקב בר קלונימום הלוי 167_1.
יעקב לומברוזו 143_4.
יעקב מרקריאה 61.
יעקב בשלום ספרדי 163.
יעקב עובדיה 168_6.
יעקב עוזיאל 142_1.
יעקב קאליו 185_2.
יצחק גרשון 91_2.
יצחק מן הלויים 165.
יצחק (בן המחבר) 114.
יצחק ממודינה 44_1
יצחק עוזיאל מפאסי 142_1.
יצחק פאדוונו 181_5 ועוד.
יצחק קוניאן 170.
יצחק ריאטי 99_3, 129_4.
יצחק שמחה 81_6.
יקותיאל דאטולו 65_2.
יקותיאל קונסייו 176^2_5.
יקותיאל קארמי 135.
יקותיאל בר שלמה מרוויגו 119_3.
ירא ראובן 193.
ישועה ב"ר יוסף הלוי 159_3.
ישורון שמואל 182_3.
ישראל זפרוני 95_1, 98_1.
ישראל בן יעקב יודא מונטיקיר 77_1.
ישראל בן פרץ הי"ד 77.
ישראל קוניאן 33_1, 88, 128.

כהן אלכסנדר 63_1.
כהן גרשון מקולוניא 43, 44, 115.
כהן דוד 65.
כהן דפיסה שמואל 161_4.
כהן חמול מצליח מוישרבו 130.
כהן יוסף 105^2_2.
כהן יעקב 72_1.
כהן מאסטי יעקב 31.
כהן משה 76.
כהן פורט מנחם מאנדולין 49_2.
כהן פורטי משה 87_4.
כהן שמואל 114_3, 136.
כהן שמשון 39, 77_1.
כ"ץ יעקב 35.
כ"ץ משה שמואל 179.
כ"ץ שמלן בר נריה 56.
כוכב אברהם 170.
כספי גמליאל 151.

לאודאריאו ריאיטי 99^2_3.
לודי קלמן 75.
לוי זעלמעלין 12^2_1.
לוי זרח 8_1, 49.
לוי יוחנן 176.
לוי יוסף 54^2_1, 65, 105.
לוי יעקב בר קלונימום 167_1.
לוי ישועה בר יוסף 159_3.
לוי ליב 7.
לוליאני אלטרינו 84.
לומברוזו אברהם 61^2, 143_4, 168.
לומברוזו יעקב 143_4.
לוצאטו אברהם 65_2.
לוצאטו ברוך 169, 179_2.
לוצאטו דוד 72_1.
לוצאטו מאיר 127.
לוצאטו משה 169_2.
לוצאטו נחמיה בר שמעון 179_2.
לוצאטו שמחה 115, 118, 142, 161_4, 178_8.
לוריאה דוד חיים 123_4.
לוריאה זלמן 152 (= שמעון).
לוריאה יוסף 134.
לוריאה שמעון 123_4, 154.
ליאון אזולה 114_3, 168_8.
ליב לוי 7.
ליב סרוול 105^2_1, 157, 170_3.
ליב מפראגה 77. (ראה יהודה ליווא).

מאיר בן יעקב פארינצו 102_4.
מאיר לוצאטו 127.
מאיר מיסטו שבּיריטו [?] 176.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

גלחי סימונאריאו 104.
גמליאל כספי 151.
גראסיטו אשר 191_2, 194.
גראסיני משה 72_1.
גרשון אזולה 114_3, 121, 123.
גרשון בר יואל בילגראדו 138_2, 167_3, 183.
גרשון כהן מקולוניא 43, 44, 115.
גרשון פרינץ 102_4.
גרשוני יוסף 124_3.

דאטולי יקותיאל 65_2.
דוד אמרו 93_2.
דוד באר 167_1.
דוד דרוקר 188_2.
דוד הכהן 65.
דוד לוצאטו 72_1.
דוד חיים לוריאה 123_4.
דוד מהטוב 126.
דוד מרקריאה 6_1, 121.
דוד פנצי 169_1.
דיאנה 11_5, 115_4
דיאנורה 132^2_2.
דלויקיו שמואל 99_1.
דנטור קניונטו אינדיצו [?] 183.
דרוקר דוד 188_2.

הורוויץ פנחס 78, 112, 188_1.
הירץ 20.
הירץ [ציואנה] 66_1.
וואל שאול 188_1.

זבולון (בן המחבר) 81_4, 113.
זואני דגארו 95.
זכות משה בן מרדכי 168_6.
זלמן 20.
זלמן בורדלאן 108, 191_3.
זלמן יוסף 115.
זלמן לוריאה 152.
זעלמעלין לוי 12^2_1.
זפרוני ישראל 95, 98_1.
זרח לוי 8_1, 49.

חזקיה בר בנימין פינצי 16_7, 79^8, 141, 173_4.
חיים פויטו 64.
חמול מצליח כהן מויטירבו 130.
חמיץ יוסף 169.
חנמאל נתן קרמי 74_1.
חראבוטו נתנאל 138_2, 178^2, 183.
חרדיאל משה בן יחיאל 71.
חרויז שמחה 170_4.
חריוים משה 170.

יהודה ליווא בר' בצלאל בר חיים מהר"ל מפראג 77_1.
יהודה המכונה ליאו די צירוי 176_2.
יהודה הנקרא ליבלין לוי 10.
יהודה מונטי סקודלו 167.
יהודה סאלטרו מפאנו 41_1, 42_1, 87_4, 91_2.
יהודה סרואל 190_3 (= ליב).
יהודה פיגו 85_1.
יהודה צרפתי 139, 190^2_2.
יהודה קאנרוטי 115^2_4.
יהודה קוניאן 33_1.
יהודה קלירלי 34_1.
יהודה קצנאלבוגין 12_2, ועוד — ראה שמואל יהודה.
יהודה רומנין 121^2_4.
יהושוע חי 193.
יהושע פארינץ 102_4.
יואל בלנראדו 73, 138
יוחנן אלטרינו 84_3.
יוחנן לוי 176.
יוחנן מעיר קראקה 18.
יוסף בן אברהם אבואב 163^2_9.
יוסף באלדוז 176_1.
יוסף גרשני 124^2_3.
יוסף ן' דנה 182_4.
יוסף זלמן 115.
יוסף חמיץ 169.
יוסף כהן 105^2_2.
יוסף לוי 54^2_1, 65, 105.
יוסף לוריאה 134.
יוסף מורטירה 107_1, 112.
יוסף מפאנו 3.
יוסף פארדו 79_3 (ראה פארדו).
יוסף נפתלי בן ישראל קוניאן 33_1.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

שמות האנשים והנשים.

אבואב יוסף בן אברהם 163₆.
אבטליון ממודינא 1₂, 41, 81.
אבטליון מרוינו 119²₃.
אביגדור ציוידאל 112₄, 113₁, 151₃, 152₁, 190₃.
אברהם בילגראדו 148₂, 170.
אברהם דיל ויקיו 99₁.
אברהם ינל 4₇.
אברהם כוכב 170.
אברהם הלוי 38.
אברהם לומברוזו 61², 68, 143₄.
אברהם לוצאטו 65₂.
אברהם מאוסימו 122²₄.
אברהם מורטירה 107²₁.
אברהם סטילה 163.
אברהם סולאה 171²₃.
אברהם פארינצי 20, 25, 27.
אברהם (בן דוד) פרוונצאל 63₂, 76, 106.
אברהם פשקרול מקוירי 75₂.
אברהם קאמיאו 83², 89.
אברהם קלימני 170.
אברהם (בן ישראל שאול רפאל) קרמי 74₁.
אדום רילטו ניקולו [?] 176.
אהרן [סגי נהור] 23.
אוטולינג נתן 74₁, 75²₃, 92, 106, 156.
אויאל (הבחור) 84.
אוסימו אברהם 122²₄.
אוריה סטילה 163₂.
אוריאל חיים 168₆.
אזולה גרשון 114₃, 121, 123.
אזולה ליאון 114₃, 168₈.
אלגזיא שלמה 158.
אלחדב עזרא 168.
אלחנן קרמי 74₁.
אלחנן יעקב ארקוולטי 22₂, 152², 153, 155.
אלטרינו יוחנן 84₃.
אלטרינו לוליאנו 81.
אליהו אשכנזי 95²₄, 96.
אליזק 102.
אליעזר חיים ניצה 66₁, 127₄, 128²₁, 187. אשתו 128
אליעזר פאדוואן 169₃.
אליעזר ריאטי 129₄.
אלכסנדר הכהן 63₁.
א' מז"ט 176.
אמרו דוד 93²₂.
אפרים פינו 85₁,
אפרים קריש 7², 8, 10.
ארלי (שמואל בן מצליח) 193.
ארקוולטי שמואל 22₂, 152², 153, 155.
אשכנזי אליהו 95²₄, 96.
אשכנזי נפתלי 117.
אשר בר זרח 48³.
אשר נראסיטו איש נורלינו 191₂, 194.
אשר קלירלי 34, 39.

באלדוז בנימין 176²₁.
באלדוז יוסף 176₁.
באסולה משה 36, 124₄.
באר דוד 167₁.
בבלי בנימין 170.
בורדילאן זלמן 191₃.
בילגראדו אברהם 148₂, 170.
בילג' גרשון ב"י 138₂, 167, 183.
בילגראדו יואל 73, 138.
בילגראדו קלונימום 117₆, 138.
בניטין באלדוז 176²₁.
בנימין בבלי 170.
בנימין פינצי 79₃.
בנימין יקתיאל קארמי 135.
בנימין קלירלי 34₁.
בן ציון צרפתי 90, 149, 155.
בני קארמי 74²₁, 92₂, 100, 106.
בק שמואל 36.
בקרי [?] 134.
ברוך לוצאטו 169, 179₂.
ברוך (בן שמחה) קאלימני 170₂.
ברכיאל מפאנו 160²₁.

גאליקו יחזקיהו 43₁.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

שמות הספרים המובאים בקצור או בראשי תיבות.

אוצר הספרים = הספר הידוע מאת יצחק אייזיק בן יעקב ווילנא התר"ם.
א"ח = אור החיים מאת חיים ב"ר יוסף מיכל, פראנקפורט א. מ. התרנ"א.
דעת קדושים, מאת ישראל טוביה אייזינשטאט ושמואל ווינער, פטרבורג תרנ"ז—תרנ"ח.
ח"א = חלק א' מספרנו בלשון הגר ובלשון אשכנז והוא המבוא להוצאה זאת.
ח"י = חיי יהודה מן ריא"מ ועד הנה לא נדפסו ממנו רק לקוטים בספר בחינת הקבלה מאת יצחק שמואל ריגיו (גוריציאה התרי"ב) צד XVIII—VI ובספר מאמר מנן וצנה מאת אברהם גיגער (ברעסלוי תרט"ז) צד ט"ו—י"ז וקצור ס' חיי יהודה באגרות שד"ל צד 293—288. החלק שני מקצור זה נאבד.
ל"א = לחות אבנים Hebräische Grabschriften in Italien von A. Berliner, Frankfurt a. M. 1881.
ליבאוויטש = רי"א מודינא מאת נ. ש. ליבאוויטש, מהדורא ב', נויארק תרס"א.
מח"א = מזכרת חכמי איטאליא. Mortara M., Indice etc., Padova 1886
תג"י = תולדות גדולי ישראל וכו' מאת מרדכי שמואל גירונדי וזכר צדיקים לברכה, מאת חנגאל ניפי. Trieste 1853
Berliner, Geschichte der Juden in Rom, = (בערלינר) Berliner Frankfurt a. M. 1893.
Steinschneider M., Catalogus Librorum Hebraeorum = CB in Bibliotheka Bodleiana, Berolini 1852—1860.
Fürst J., Bibliotheca Judaica I—III, Leipzig = (פֿירסט) Fürst 1862—1863.
Grätz, Geschichte der Juden = (גרעטץ) Grätz.
Jewish Quarterly Review = JQR מכתב עתי אנגלי היוצא לאור בלונדון.
The Jewish Encyclopädia I—XII New York = (Jew. E) JE 1901—1905
Monatsschrift (מאנאטסשריפט) = מכתב הדשי היוצא לאור בברעסלוי Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums
Vogelstein und Rieger, Geschichte der = (ריגער) Rieger Juden in Rom, II. Band, Berlin 1895
Revue des Études Juives = REJ או Revue מכתב עתי צרפתי היוצא לאור בפארים
Catalog der Hebraica und Judaica aus der = Rosenthal L. Rosenthal'schen Bibliothek von M. Roest, Amsterdam 1875
Catalogue of the hebrew books in the library = Zedner of the British Museum. 1867.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

שם סימן נ"ט ואף אם התמהמהם חכיתי לשיר שאלתי: צ"ל ואף אם תתמהמה חכיתי לשיג שאלתי [ולי נראה יותר נכון כמו שנדפס. בלוי].
צד 68 סוף סי' ע' מנוח לזה ולזה כצ"ל.
„ 90 סי' צ"ב שורה ג'. מבית הספר: אולי צ"ל מבית הסהר.
„ 99 הערה א' ר' אברהם בר שבתי מהזקנים נמנה רב במנטובה ביום 16. Gennaio 1633 (זכרונות שבידי) על כן צ"ל: שצ"ד (?)
צד 99 הערה ג' חנניה אליקים ויאיטי המכונה Graziadio וגם Laudadio נמנה חבר במנטובה בשנת 1589 ומת שם בן ס"ג ז' ביום כ"ג Agosto שפ"ג (זכרונות הנ"ל).
„ 100 „ ה' שלמה מלוגו: אולי הוא הרב שלמה דוד מהזקנים עיין מח"א 68
„ 110 שורה י' כתריהו: צ"ל כתרוהו, ע"פ אבירי בשן כתרוני.
צד 122 בתוך סי' כ"ל. אשר בשביעות וכו': צ"ל בשבועות וכו'. ע"פ חבקוק ג' ט' ונראה לי שכוונתו לספר שערי שבועות הנדפס עם ספרי הרי"ף.
„ 126 הערה ג' הוא ר"א דוד מהטוב בעל כסאות לבית דוד: צ"ל ר' אליעזר דוד בר יהודה עשהאל מהטוב בעל כסאות לב"ד.
עוד שם החותם אד"ם הוא אליה דניאל מהטוב מעיר צינטו, לפי עדות החכם ח"ן מרי דאתרא בס' תנ"י וכן הובא גם במח"א.
צד 140 שורה ט' כתב מזדרך: אולי צ"ל כ' מודרך (abgesendet).
שם הערה ב' בדפוס של בית הרחם: המחבר לקח הדברים שלא כמשמעם (שבת ס"ד) על כן רשם על מלת הרחם להקריבה לעין יכמרו רחמם.
צד 145 שורה ב' מלמטה, על קושב אהבתי וכו': קטבי הגלגל הם קצות הקו העובר במרכז ובהתנועע הגלגל המה יעמודו, כן אהבתו קיימת, וממרכז אדמת לבו מדריך אליו קוי (Strahlen) חבה. ואפשר שלא יהא בם ערב: ע"פ ערב ערבה לפני רעהו (משלי י"ז י"ח).
„ 151 הערה א' מפיטיליאנו צ"ל פורטליניי וכו': Pitigliano הוא שם מקום מחנה ישראל ועיין למעלה סוף סי' צ"א. ור' שם טוב משער אריה לא נודע לי, על כן נ"ל נכון נוסח הכ"י.
„ 160 הערה ב' אם לא באת היום אל העין בעשתי עשר: לדעתי ר"ל אם לא יצאת היום מדעתך. עשתי עשר הם אחד עשר ככבים של חלום יוסף וריא"ם תרגם המליצה Andar nelle nuvole (Ausser sich geraten) בוא בככבים.
„ 182 „ א' במקום פלאקו יש להגיה פלאטו וכו': הנכון פלאקו נציב מצרים ואלה דבדי ידידיה בסוף מכתבו הנ"ל בתרגום רומי Satius erat in terra quam in mare perire etc.
„ 185 „ ג' נ"ל הנכון תנים לפי החרוז וגם לפי הענין כי השמים הם כמו כתר על הארץ.
„ 191 בסוף ההערה לצד הקודם בסי' 2125 וכו': זה מספר העמוד ועיין שם בסימן 6793.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

הערות והארות מהרב הגדול ר' יוסף חיים יראה בפיראה.

צד 7 הערה א' במקום 23 וכו': 23 הוא מספר העמוד, וכן נכון, כי שם הסימן 123, ומורטארה ז"ל הלך כמנהגו להזכיר רק מספר העמוד במספרים 2937, 1329 דוק ותשכח שם בסימנים 5719, 8437.

„ 8 „ ד' הספר הנקרא ביאורים שחבר ר' נתן וכו': צ"ל המיוחס לר' נתן וכו' עיין .CB עמוד 2048 ויודע ספר צד 42.

שם שורה ד' כי מאחרי: למלאות החסרון אולי צ"ל שחונה (ע"פ ש"ב י"א).

שם סוף סי' י"ד עד עץ קץ: טעות הדפוס וצ"ל עד עת קץ.

22 שורה ז' (מלמטה) הרב יארו: את האלהים אני ירא (וכן צ"ל בסי' ק"ח).

25 סוף סי' כ"נ היסף תעצום: המליצה זאת לוקחה מרשות לנשמת של פסח המתחיל בוקר אעיר אקראך, לר' בנימין בן יואב.

30 שורה ט' אל שדי: נ"ל מיותר, כי דברי התשובה אומרים אני איקו וכו'.

שם „ 20-21 ולנו קרוביו וכו': נ"ל שנהפך הסדר וצריך להקדים „ואן תהי מנוחתו יען היה עם אנשים נאמן ורד עם אל. עם אל" (כך צ"ל בתשובה) ואחר כך תבוא השאלה „ולנו קרוביו" וכו', ובתקון הזה דברי התשובה יסכימו כלם לאמור מה שראה המחבר ז"ל.

צד 31 סי' כ"ז הבאר המנאר: נ"ל לשון מאוס והניחה.

שם הערה ב' נזכר גם בסוף סי' ל': אולי הוא הגאון מוהרי"ך (עיין מ"י דף נ"ט) הנפטר בשנת שנ"ו בערב שבת בשבט שנים עשר יום בו, כמו שכתוב בקינה שחיבר עליו ריא"ם ונחקקה על מצבת קבורתו (שם דף ס"ג). [השערה רחוקה כי להרב הזקן הנ"ל לא היה קורא המחבר בשם כמ' כי אם בשם הגאון. — בלוי].

צד 34 הערה א' עוד היום חיים בני משפחת קלירלי וקבלה בידם שאבותיהם באו לוויניציאה מארצות אנגילטירא (England).

„ 44 . ד' נ"ל שצ"ל פילאסטרו (Pfeiler) כי אין מקימים אלא קובעים הפילאטו.

„ 47 שורה ב' צ"ל כי לא יאמנו (ע"פ ישעיה ז' ט').

„ 49 הערה א' נעור: נראה לי לשון התעוררות כמו הנעור בלילה (פ' אבות).

„ 50 סימן נ' צר ומצוק מצאוני (כן צ"ל).

שם הערה 3 דבר' ר' ב' כ': צ"ל ב' כ"ב.

צד 51 שורה י' הבדיקות הן דיני בדיקה (ואם לא הטעני זכרוני נזכרו למעלה דיני שו"ב בדרך שיר).

שם סימן נ"א שק ויקם לא יעמוד קם: הוא משל איטלקי Sacco vuoto non sta in piedi. (כן העיר גם החכם לוצאטו).

צד 53 סימן נ"ה מרקו מאלויצו: אולי מבני המשפחה מפוארה Malvezzi.

שם הערה ג' באסינה. אולי צ"ל באסיניו ע"י Assegno (Kassen-anweisung).

צד 55 שורה 7 ברורר: ברור.

שם הערה ב' Bis dat qui cito dat ברית חדשה: לא מצאתי.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

צד 161 הערה 4 בראש כפר צפנת פענח נמצאים שני שירים הא' נחתם בשם יא"ק והב' בשם אמ"ט מ"י והם ראשי תבות: יהושוע אברהם קלימני, אני משה טריוים מזרע יעקב ראה המזכיר כרך ט"ז, צד 65 (ל).

„ 162 „ 1 Raguzio צ"ל Raguseo.

„ 168 „ 3 עזרא אלחדב היה סופר של קהל הספרדים (ל).

„ 169 „ 1 ראה גם JE X 467b.

„ 170 סוף הערה 3 על משפחת טריוים ראה גם יוסף כהן צדק, דור ישרים (בערדיטשעף תרנ"ה).

„ 171 הערה 3 אברהם סולימה חתום עם רבני ויניציאה תחת פסק אחד בשו"ת דבר שמואל סי' י"ט.

„ 175 „ 2 ראה הקינה על ד' חכמים שמתו בויניציאה (מתק שפתים 95).

„ 176 „ ו' Scaramela הוא גם היום שם משפחה בויניציאה ופאדובה (ל).

„ 181 „ 2 פורמיף הוא טעות סופר וצ"ל פורמיגיני Formiggini, מח"א דף נ"ד (ל).

„ 182 „ 3 אולי הוא שמואל ישורון הרופא אשר דר בשנת ת"י באמסטרדם (JE VII 160a).

„ 188 „ 1 ראה גם ענף עץ אבות צד 12 סי' 44.

„ 188 „ 2 בני השר שאול וואל נרשמו בספר ענף עץ אבות חלק ענפים צד XVI, סי' קי"ב.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

נוספות.

צד 14 הערה 1 ראה עוד CB 2842 (החכם המפואר לוצאטו מויניציאה).
„ 20 „ השם פרינצא מושאל מן שם העיר Parenzo במדינת Istria (ל).
„ 24 „ 3 יש להוסיף: לראש אייר שנת בצ"ר למשולמי אשר לוי (נפטר בפאדובה) כוכבי יצחק XV 16; כנסת ישראל III 580; תנ"י 36. מרדכי לוי למשפחת המשולמי י"ז כסלו שי"ג (פאדובה) כנסת ישראל שם.
„ 33 „ 1 יש להוסיף מתתיה קוניאן שנפטר בפאדובה ג' אב השס"ג ושמואל קוניאן שנפטר שם ז' חשון השס"ד (כנסת ישראל III 583).
„ 48 „ „ואני אנא אני בא" דרך האווזות ללכת זו אחר זו ואולי רמז גם על זה (ל).
„ 59 „ 3 „ מהר"ש קורקם הוא ר' שמואל קורקם מויניציאה אשר מת בשנת השע"א (לוחות אבנים 14, דיואן 365) ולא ר' שלמה קורקם.
„ 74 „ 1 „ ראה עמק הבכא הוצאת לעטטערים 162 ובמקום שנ"ז יש להגיה שנ"ג (ל). השנה הנ"ל כתובה במקום אשר ציינתי ואין עתה בידי לברר הדבר.
„ 76 שורה 11 מלמטה בקרבכם—אולי צ"ל בקרבם.
„ 90 „ 2 שמעון בן נמליאל מנארני כן צ"ל ולא מנארני, נמליאל הנ"ל נפטר י"ד סיון שנ"ד (ל"א 42) בניט"ו ויקוי"ו בן שבעים שנה, כן נמצא בפנקס של ח"ק בויניציאה (ל).
„ 95 „ 4 „ אולי הוא אליה אשבנזי חתן הרב ש"י קצינאלבוינין (ענף עץ אבות, חלק ענפים צד XVII, סי' קי"נ).
„ 114 שורה 22 הבונאלו, צ"ל הבוניון buguon, מלה ויניציאנית והוראתה מכה בבשר המעכבת ההליכה (ל).
„ 122 „ 11 „ באותה גישה, צ"ל גוידה guida כן נקרא השליח המביא ומוליך הכתבים (ל).
„ 128 „ 7 „ אמה עבריה מבנות סרח, ראה מתק שפתים (הוצאת בראדי) צד 22, סי' 26: שיר בשם סרח (זקנה רשעה), גם שו"ת מהרש"ל ריש סי' ל"ג נקרא אשה כזו שרח בת נחשון, על שרח בת אשר (בראשית מ"ו, י"ז ובמדבר כ"ו, מ"ו) ראה JE XI 201.
„ 139 „ 20 „ המעונה, אולי צ"ל המעולה.
„ 148 „ 5 „ ספור פרי ספרו, אולי צ"ל ספיר פרי ספרו, כי אחרי כן השתמש המחבר במלות פנינים ומרגליות.
„ 154 „ 7 „ הסופפמנסיין, אולי צ"ל הקומפרומיסו.
„ 156 „ 6 „ לנבורים, אולי צ"ל לנבירים, וכן בשורה 20 שם.
„ 158 „ 11 „ שם הש"ם, אולי צ"ל שמהש"ם.
„ 159 „ 14 „ ודברים אולי צ"ל הדברים או והספרים.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

נתעוררנו כי יודע אלקים כי לא לחלק ולהבערה יצאנו[1]) ולא להשתרר ח"ו רק לכבוד ה' ולתורתו ולגלות מטמוני חשך ואפלת המחלוקת להמם ולאבדם, וע"כ לסבות שונות וטעמים כמוסים אצלנו כולם מכוונים לתכלית טוב ראינו לתת ריוח בין הדבקים[2]) וכן אנו מסכימים שנהיה תלוי ועומד החי"ם הנ"ל אשר שלחנו עד בא דברינו שנית אליכם על זאת ובין כך לאלקים לאל חי להשבית שאון ימים וגלי המריבות מכל עמו צאן מרעיתו ישקוט ויפרוש עליכם ועלינו סכת שלום.

ריד.

עוד בעסק הגאון הנ"ל.

סגלות מלכים והמדינות מהוללים בשפתי רננות.

הן כל ראתה עינינו מחדש כאשר בא שנית פה ויניציאה הגאון[3]) כל דברי הפרוצים מ ס ד ו ר ונכון מכל[4]) התלאה אשר מצאתהו מהמדברים עליו תועה ונתננו אל לבבנו להבין בדבר ולהשכיל במראה ואחר כל זאת נחה שקטה ה ש ב ת ת נ ו [?] ואנחנו ח"מ מבארים ואומרים כי ברור הוא כשמש אצלנו בלי שום ספק כי המכתבים הדוברים על הגאון הנז' עתק בגאוה ובוז הנה הנם מזויפים ורהבם עמל ואין מכמה וכמה טעמים נכונים וע"פ הדברים האלה כל אחד ממנו עודנו מחזיק בתמת[ו] כמאז ומקדם בהגאון ציוידאל הולך תמים ופועל צדק כי ידענו את מוצאו ואת מובאו משנים קדמוניות עד היום כאשר כתבנו, ועולה לא נמצא בו כי תורת אל בקרבו ומן המורים בתורה כהלכה וכל אשר החמיר על עצמו ולדון ע"ד זה אך למותר היא ומעתה יסיר מעליו הצער הזה ויורה יורה ידין ידין כדרכו כי זרח בחושך אור לישרים וצדקתו נודע בשערים והמטים עקלקלותם ילפתו אורחותם והוא כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה ולפני שמש שמו ינון.

---

[1]) ע"פ פסחים ה' ע"ב הבערה לחלק יצאת.

[2]) ברכות ט"ו ע"ב שיתן ריוח בין הדבקים.

[3]) כוון אל הגאון ציוידאל.

[4]) מ ס ד ו ר ונכון מ כ ל, אולי צ"ל מסודר ונבין כל.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

המכתבים חנז' עודם מונחים בידך, כי אם באולי אמת נכון הדבר כי קרעת אותם בפעל עחיד אתה ליתן את הדין במילתא דא ביום שידובר בה, וכן' קותה נפשנו כי תשים המעקשים למשור ואם תשא פניך ממום והיית מוצק[1]) מברכות אל עליון עם החיים והש . . .

ויניציאה ד' סיטמ"ר השם"א.

ריג.

בעסק הגאון צוידאל.

עדת לאומים תסבבה מעלת הק"ק אשר במנטווה ובראשם מעל אלופים וחכמים והנבחרים יהי שלום בחילם. את תלונת מעל' אשר המה מלינים עלינו שמענו על אשר כתבנו והטלנו ח"ם בדבר המכתבים והקולות אשר יצאו בגידוף האלוף כמוהר"ר רפאל ציודאל באמור כי יצאנו ממחיצתנו לשלוח דברינו במקום בלתי מתיחם אלינו, ואנחנו עתה לא נשיב אמרים על כל פרט ופרט כי כונתנו שיהא שלום יוצא מידי מריבה, אך את זה נאמר כי מעולם לא נכנסנו בגבול שאינו שלנו ולא נתפלנו בשום עסק קטן או גדול במקום שיש בו ב"ד או גבר חכם בעוז מנהיג ודבר כ"ש בעיר גדולה של חכמים וסופרים כעיר מעל' אלקים יכוננה עד עולם סלה, ובדבר הזה נחנו מה כי תלינו עלינו כי אם מאז מראשית המחלוקת המכתבים האלה היו פני מעכ"ת הולכים בקרב וידכם נטויה ע"ז, העבודה לא זזה ידנו לכתוב אפילו אות אחת והיינו מחשים ועוזבים עליכם המצוה הזאת, אמנם אם אתם עמדתם מנגד ומכח מודעות אשר מסר מהר"ר א ש ר ג ר ס י ש ו[2]) יצ"ו לא יוכלו האלופים לגשת לשאת (לשפת) מים תרעה [תרוה?] אש ובערה ואין מכבה להרבות שלום בעולם, אז לבשנו מעיל צדקה ונהי בעינינו כחייבים לחום על כבוד התורה ולרדוף שלום ונעתרנו לבקשת השואל להטיל החי"ם, כ"ש וכ"ש כי מהר"ר אשר הנ"ל הוא גופיה ע"פ כתבו פרטי אמר כי מעל' בני הישיבה משם פסולים לדין לו מחמת שנאה וכן מבני הועד קטן שיש בו ששה מ ל ו י ם[3]) וגם איזה יחידים ששונאים אותו ועתה קהל עדת ה' עיניכם הרואות כי מה שהיה כבר הוא לש"ש ובאמונה ואיך קמתם להתרעם עלינו ומדוע לא הצ'תם בעת ההיא, ועוד כי גזרתנו לא היתה בקהלכם לבד כי אם גם בקהלנו זה ובכל מקום אשר דברנו יגיע מאשר ימצא שם מבנ"י כדרך כל הח"ם הנעשה לבד להוציא לאור המכוון בו ודבר כזה הרשות ביד כל ב"י לעשותו ע"פ הדין והשורה ואין אדם יכל למחות לפי דעתנו יהי מה בצדק ומשפט

---

[1]) ע"פ איוב י"א ט"ו.

[2]) ג ר ס י ש ו, צ"ל גרסיטו והוא הנזכר בסי' רי"א.

[3]) כנראה היה ר' אשר מלוה מעות בריבית והששה מלוים שונאים בו אומנותם.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

היחשב זה חוזר ממעשיו הרעים לפי סברתך עד שתוכל לקרוע המכתבים ע"פ צווי בעליהם, ואמנם זאת עוד הלא היה לך לחלוק כבוד לאגרתנו אשר יהד כתבנו בח"ס י"ז למנחם הש"ס בהומרא יתירא שלא יוכל שום אדם בעולם לקרוע לאבד או להשחית או אפ למחוק או לשנות אות אחת מהמכתבים שנראו או שיראו נגד האלוף ציוידיאל הנ"ל ועוד בה שלישיה כי באו אחרינו וימלאו את דברינו כמה גבירי רברבי האלפים משם בזמן העשוי תלית הח"ס כמו שהעידו שנים מהם האלוף מהר"ר ראובן יר א[1]) והאלוף מהר"ר יהושוע חי[2]) וגזרו עליך לשמור בשמירה מעולה ושלא לקרוע או להשחית בשום צד המכתבים ההם ולא זה אף לא זו חשבת לדבר ראוי לחשוש לו ותמלא ידך לקרוע כאשר אמרת, אתה עתה הסכלת עשו ואולם זאת נחמתנו בעניניו כי אמרת האלוף כסאן[3]) חותנו אשר אמר כי ראה אותם עדיין קיימים ועומדים בידך ושגם אנשים אחרים ראו אותם שלמים וחבל לא איתי בהון וע"כ הנה אנחנו אומרים שמעתה ומעכשיו חל עליך נדוי כל עוד שתוך זמן יום שלם מעל"ע אחרי שבא לידך כתבנו זה לא תקח כל המכתבים אשר ברשותך מהספרים בגנות האלוף נ"ל או אם נתת אותם ביד אחר לחזור ולקח אותם ותתן אותם ביד שני האלופים ארלי[4]) וקזים[5]) יצ"ו או ביד שני שמשי מהק"ק להביאם אל האלוף צוידאל הנ"ל ויעמדו בידו ולא ע"י אחר כפי הסדר אשר כתבנו באגרתנו לק"ק יצ"ו מיום א' אלול ש"ס דהיינו שאם יהיו המכתבים רבים יהיו מונחים בידו יום אחד שלם, ואולם אם יהיו המכתבים מעטים אז יבואר שלא יהיה לכמהר"ר רפאל הנ"ל זמן להחזיקם בידו רק ארבעה שעות לכל כתב וכתב והארבעה שעות מהכתב השני לא יתחילו אלא אחרי גמר ד' שעות מהכתב הראשון, ואל האנשים אחרים שאולי ימצא בידם מכתבים כנ"ל אין לנו לכתוב דבר כי כבר בא עליהם דברנו בח"ס שלנו אשר הננו בתקפו עם כל פרטיו, ועשינו כל המוטל עלינו והשומע ישמע ועליו תבא ברכות טוב. עד הנה הגיעו דברנו במתיחם אליך כי נכון לבנו בטוח כי

---

[1]) מח"א 30.

[2]) הוא Vivanti Josua Salvador רב במאנטווה משנת שנ"ו עד שפ"ב CB 6290; צעדנער 518; מח"א 69; ראזענטהאל II No 1150; I 773 (לוצאטו).

[3]) ראה סי' ר"י, 2.

[4]) הוא הרב שמואל בן מצליח מארלי Arli (תנ"י 337, סי' ס', מח"א 4).

[5]) במח"א צר 11 נרשמים שני חכמים בשם Cases אשר היו לערך ש"ם (1600) במאנטובא והם משה בן שמואל ושמואל בן משה וכנראה הראשון הוא קאזים שלנו.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

שיעשה מאת יודע דעת כמוך, כי בשמעך את קול הסבמות מעל׳ האלופים משם יצ״ו אשר כראותם כי בושש השליח אשר שלחו מפה ע״ד הח״ס אשר השלנו האריכו זמן תליית הח״ס הנ״ל עד כל יום ש״ק הלזו היינו בעד ק״ק יצ״ו ולא רצו לחטפל ולנגוע במ׳כן לך קמת בקהל עם חברת אנשים ובהרמת קול אמרת ברשות ב״ד של מעלה וברשות ב״ד של מטה מותר לי והפרת ברית גזרתנו פרצת לארץ גזרה התרת את החי״ס לעצמך בכוחך הגדול ובזרועך הנטויה והמוכנים אצלך לזה ענו אחריך אמן, והעזת לעשות כזאת לנהוג אפקירותא כי הא נגד בי דינא דידעי צורתא דשמעתתא כותך. וכעת אשמיעך כזאת כי גוזרים אנחנו עליך שתיקף אחר הגיע כתבנו זה לידך שתלך בשעה שהצבור מתפללים בב״ה אל המקום אשר עמדת שם ביום המעשה הנ״ל ובקול גדול תאמר כי דבריך הראשונים יפלו ובטלים וחשובים לכלום והח״ס הנ״ל מודה אתה כי גם עליך חל ועומד ושאתה מזומן לשמוע לו בפרט וכלל ובטוחים אנחנו שבני החבורה אשר נתחברו אתך יענו אמן, אז יבטלו גם המה האמן שענו בפעם ההוא ויענו אמן על דבריך אלה האחרונים, ואם לא תעשה זאת ותמאן לעשותו דע איפו כי אנחנו מעתה מבארים היותך מנודה ומוחרם ומובדל מכל קהל עדת ישראל ואם שמוע תשמע ברכות רבות בטח והשקט ושלוה תראה ותאכל בטובה באורך ימים ושנות חיים ושלום.

ריב.

בעסק הנ״ל.

רצון אוהביו עושה שלום. עדות נאמנה מאנישים ישרים כשרים ונאמנים הגיעו אליו [אלינו] מגידים ומעידים על פועל פעלת יום ב׳ כ״ח אוגסטו השי״ס הזה עבר ופלא הוא בעינינו וזה כי קמרו [קמת] בקהל ואחרי רוב הדברים אמרת כי מצד הכח הניתן לך ראית [מאת] החתומים במכתבים אשר היו בידך כותבי שטנה נגד החר״ר רפאל ציוידאל אתה קורע אותם ובכן קרעת אותם לפי דבריך לעיני העדה ההיא וקרע זה אינו מתאחה לטיבה ואין אנחנו יכולים להגיע אל סוף רעתך וכונתך על מי בטחת ונשענת לעשות כזאת. כי אפילו אליבא דידך שיהיו ידיהם אמונה . . . . . ההמה לא שמוך אדון ופטרון גמור לעשות בם כרצונך רק אמרו כי אם יראה בעיניך שחזר בו ממעשיו הרעים הרשות נתונה לך לקרוע אותם ושמעשיו יקרביהו ורחקהו ואיך ע״פ הדברים האלה תוכל לקרעם אם אתה חרפת וגדפת אתו ועליו הרימת קול חרפה וכלימה בכל קצוי ארץ בראות המכתבים הנ״ל הנ״ל לכמה וכמה אנשים בטרם בא שום חרם וגזירה ע״ז עוד ידך נטויה ודעתך קימת להחזיקו רשע ואיש תככים והננו בעינך כמתעתע ומוסף על חטאת פשע,

(Nördlingen) מוכתר בכתר הרבנות בשנת שנ״ט 31. Dec. 1598 (מח״א 28), אשר נזכר גם בסי׳ רי״ג.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

ונעלה כמו"ה רפאל ציוידאל וזה דברים כלפי מעלתו והוצאת דבה ולעז עליו ומלין לצד עלאה תמלל ולואת דרוש דרש האלוף הנ"ל מאת מעלת רבני העיר שמה מאנטואה להטיל חרם סתם על כל חנמצא בידו הכתב הנ"ל ואינו מגלה, ואז קם האלוף מהר"ר ענטין[1]) יצ"ו ומסר מודעה כנגד הרבנים ההם כי לא עליהם המלאכה לגמור להיותם בלתי כשרים בדבר זה לסבות אשר אמר שמה אשר ע"כ כשמוע מהר"ר ענשכן הנ"ל, כי בא האלוף ציוידאל לדרוש מאתנו השלת החי"ם הנ"ל אמר כי בידו וברשותו הוא המכתב הנ"ל, ע"כ אנחנו גוזרים בגזרת נדוי חרם ושמתא וכל אלות וקללות הכתובות בס' התורה על מוהר"ר ענ ם כן הנ"ל שתוך זמן כ"ד שעות מעל"ע אחר ידיעתו גזירתנו זאת, ואחרי שידרשנו האלוף ציוידאל הנ"ל יעשה באופן שיראה הכתב או המכתב מהלעז הנזכ' אל האלוף מה"ר ציוידיאל הנ"ל ויחוייב להראותו לו וגם לקחת העתקה ממנו לכל אות נפשו ואחר שיעתיקנו מחוייב תיקף ומיד להחזירו ליד מהר"ר ענטבן וגוזרים אנחנו על הנ"ל ועל כל בר ישראל מי שיהיה שלא יקרעם ולא ישחית אפילו אות אחת בשום אופן גוף הכתב אוטינטיקו ההוא, וכל דברנו אלה יקומו ויעמדו בלבד שלא יהיו נגד רצון רוממת הדוכס יר"ה משם ושופטיו, כי על הדין ועל האמת ועל השלום יכנום [?], ושומע להם יבורך כגבר ירא ה'.

פ' תעשון את הדבר הזה [פ' מט"ת] הש"ם.

ריא.

אל הגראסיטו[2]) שלא שמע לקול הח"ם.

ע"פ הדברים אשר הגיעי אלינו שמענו ונשתומם כשעה חדא פועל פעלת בימים האלה אשה היה בעינינו כחדש ממש ולא עלתה על לבבנו

---

11 Dec. 1573 (מח"א 13); למעלה ס' ק"י נמצא דידיקאציאן אשר הקדיש לו זלמן בורדלאן; ר"י מוסקאטו חבר פרושו על הכוזרי הנקרא קול יהודה לבקשת פרנסי זמנו הגאונים הנוראים האחים כמוהר"ר אבינדור וכמוהר"ר רפאל ציוידאל והגאון מו"ה יהודה ברואל (פתיחת קול יהודה; א"ח 15; אפפעלבוים, תולדות ר"י מוסקאטו 41); נדפס ממנו פסק אחד בויניציאה בשנת ש"ם בעסק אשר היה בין אחים (CB 6793); אוצר הספרים אות פ' 981) אולי הוציאו עליו לעז מפני פסק הנ"ל בנראה מסוף אגרת ריי"ד. יהושע בנו הגיה את השלחן ערוך הנדפס בויניציאה שנ"ד (CB. 8133, בסי' 2125 הנרשם במח"א 13 לא מצאתי כלום). על משפחת ציוידאל ראה ח"א.

[1]) נזכר עוד ג' פעמים באגרתנו ופעם אחת בסי' הבא אבל המעתיק נמנם בקריאה והעתיק להלאה ענשכין, ענסכין וגם ענטן וכולם הם שמות בלתי נודעים לי וגם אחרי חפש מחופש בספרים לא מצאתי שם דומה להם וע"כ לא ידעתי לכוונו.

[2]) הוא אשר (Anselmo) גראסיטו (Grasseto) איש נורלינגו

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

רח.

אל רבני פראגה לבקשת הח' פארדו[1]).

המאירים ומזהירים לארץ ולדרים מעלות האלופים וגאונים חכמים היושבים בראש ק"ק פראגה שלום אורה ליהודים עמהם תורה וגמילת חסדים תכונתם החובה וחבורתם מרובה אלופי ומורי גאוני עיר פראגה שלום.

זאת ועוד אחרת כתבתי אל מעכ"ת על דבר איש יהודי והוא נכבד ושלום היקר כ"מ יהודי צרפתי[2]) הנאסר בבית כלא בעיר ויאנה וחלותי פני כ"ת יהי לו לעזרה בצרות בחסדכם כי רב הוא, ולא זכיתי למענה לשון עד הנה, ע"כ עתה שבתי עליכם להתחנן בעדו להוציא ממסגר אסיר ולשלחו הפשי כי הולך תמים ופועל צדק הוא עוד כל ימי היותו על הארץ שמו אותו בבור וכבר כתבתי לקונסטנטינה ומשם מב[ו] שרא ני יעשו כל יכלתם לטוב לו ועתה כאשר תהיו לו גם אתם מעיר לעזור יתברר האמת אל הקיסר יר"ה כי לא עולתה בו, והן לצדק ימלוך מלך ושרים יישלחוהו לנפשו וצדקה תהיה לכם כמשפט בנ"י איש את רעהו יעזרו כאשר יעשו ג"כ קהלות אחרות אם יבא לידי כך ח"ו מגלילותיכם, ואני עבדכם אברכה שמכם בכל עת תמיד תוהלותיכם בפי ושלום.

רט.

לבקשת הנ"ל אל פרטי מהקהל יצ"ו הנ"ל.

שמוע שמעתי מאגרות היקר כמ"ה יהודה צרפתי חבוש בבית האסור ויאנה מודה ומברך לכ"ת ושבח מעשיך וגבורותיך יגידו כי הטבת חסדך עמו ובאמת ע"ז גם אני אודה להדר כבוד הודך ושכרו אתו ופעולתו מאלקים כי הטיב איש ישראל וראוי לברכה, כי ילד יולד יהודי ועבדיה די אלקא דישמיא ונקי כפים הוא ובכ"ז לא חטא אנכי לה' ולטובתו כתבתי לקוסט' וקותה נפשי ישלחו הצדיקים בעזרתה ידיהם גם לרבני פרגה שלחתי ידי בכתב בקשה ע"ז, ובין כך כל אשר יתמיד כ"ת לעשות עמו יחזיק במעוזו יעשה שלום שלום יעשה לו וגם לי ולכל אוהבי צדקה וחסד ייטב מאיד מלבד כי מאת ה' מן השמים הן צדיק בארץ ישלם חן וכבוד יתן ה' לו ואורך ימים ושנות חיים. שלום.

רי.

ח"ס ראשון בדבר האלוף הר"ר רפאל ציוידאל יצ"ו[3]).

כי שמענו יצא קלא דלא פסיק במגלת ספר כתובה על האלוף נשא

---

[1]) ראה סי' פ"א, 2.

[2]) על ענין זה נכתבו גם שתי האגרות סי' קמ"ט וק"נ ושם נזכר יהודה צרפתי וחבריו.

[3]) רפאל ציוידאל במאנטובה נעטר בעטרת „הרב הגדול" תחלת שנת של"ד

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

יצ"ו מחותנו עם ק"ק בריסק שנשלח נדבת האלף ריניש אשר התנדבו לקהל הנ"ל כאשר כתבנו ג"כ אליהם כי יבוא דברו ויכבדהו ששרשיו וענפיו מרובים יפה נוף משוש רחוקים וקרובים והיתה לו צדקת תמים לישר דרכו המיושרת ועומרת להעלותו על במתי ההשלמות ולהכין כשמש כסאי עם החיים והשלום.

רז.

בני אל חי עם קדוש אנשי הצבא במלחמות ה' ועבודתו ק"ק פלאניה יצ"ו.

ועטרותיהם בראשיהם חכמיהם ופרנסיהם יגדיל ה' שלומם.

הנה נא הואלנו לברר אל מעל' להפקת רצון אחינו הקהל יצ"ו אשר ברוסיא[1]) כאשר עיניכם תחזנה בכתוב הנ"ל ולצרף ולחבר דברינו אלה אל בקשתם ותפלתנו אל תחנותם ע"ד הנדבה אשר בלב שו"א התנדבתם לעזרתם ברוח נדיבה רוח דעת ויראת ד' אשר בכל דרכיכם דרכי נועם סובב הולך הרוח הזה כאשר הגדיל והאדיר לספר לנו בכלל ובפרט הח' כמ"ה אלעזר חיים ציר נאמן לשולחיו פיו יספר צדקתכם כל היום מאשר יקר בעיניכם נכבד לכבוד כאשר עשיתם וגם הוא חכם ויבא טוב והצליח אשר שלחוהו ועתה ייטיב נא בעיניכם לצרף הכח והפועל כפים אל דבר שפתים ולשלוח מהרה הסך אשר פצו שפתיכם כי עיניהם מיחלות בתשוקה ובה וצורך עצום וזה הדבר אשר תעשו ודאי כי אנשי חיל בנדיבות אתם לכן נחדל מלדבר בזה בפרישת כפנו לה' להרבות שלומכם עם שארית ישראל אשר בקרב העמים.

ליד אנשי שם קריאי עדה. זרע קדש כל חמדה. לתורה ולתעודה קהל קדוש.

מינץ" ודור השישי הוא שאול וואל ונרשמים שם כמה מאמרים אשר יצאו לאור על השר הנ"ל גם בשפת רוסית. שנת פטירתו לפי בהמ"ח ס' "גדולת שאול" שע"ז ולפי דעת הפראפעסאר בערשאדסקי ערך שנת שפ"ב ומפני שהיה מויניציאה באו גם רבני עיר הנ"ל להפיל תחנותיהם לפניו ולפני ר' פנחס הורוויץ מחותנו בשביל קהל רומי. ריא"מ כתב בהספד הרב שמואל יודא קצינאלבויגען וז"ל והבנים כי הניח בן אשר לשמע אזן שמענו היותו בעל בעמיו נכבד מאד (מדבר יהודה ס"ח ע"ב) וכן בדבריו אל השר שאול אשר היה בן יחיד לאביו.

[1]) ברוסיא, צ'ל ברומא.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

רו.

לאלוף מהר"ר פנחם בקראקה[1]) יצ"ו לבקשת הנ"ל.

מאור עינים ישמח לב ישראל העומד לנס עמים בתבונתו הרחבה מני ים הגאון האלוף מהר"ר פנחם קראקה יצ"ו דרוש דרש ממנו הקהל אחינו אשר ברומא להיות להם לעזר ולהועיל בדברינו אל מעלות תהלות קהלות שלכם על מוהר ומתן הנדבה הנדיבה אשר נתנדבוהו לשים מאת נדיבי עמים אשר נאספו להם לחום ולרחם ויען כאשר שמענו כי מעכ"ת נזר לראשו בצדק ומשפט כן ראינו אשר ייחדו לו אגרת הקהל גם החכם כמוה"ר אליעזר חיים חכם חרשים ונבון לחש אשר היה שלוחם מספר לכבוד אל תפארת כ"ת למעשה ידיו מגיד כרקיע לטוהר ביום ליום בפה מפיק מרגליות בשבת המדינה ועל כלם לא תשבע לשונו מלהודיע פעמים הלל מעכ"ת בעיין ובמעשה ומשתמעין מליה מצורבא דרבנן תהיינה חוברות אשה אל אחותה אגרתנו זאת עם אגרת הקהל הנה לחלות פני כ"ת לזרז על המצוה הזאת להביא מותר הנדבה הנז' אל המקום אשר עמד דבר הקהל ההוא כי לו הכח והממשלה בדבריו הנעימים ומי אשר לא יחוש אליהם וטובה כפולה ומוכפלת יעשה להשתדל ג"כ ובאמצעות הנשא כמו"ה שאול קצינאלבוגין[2])

---

[1]) מצבת קבורתו כבר הבאתי למעלה בסי' פ' הערה 4 וזה לשון הגאון בעל תוספות יום טוב במגילת איב"ה: שמעתי מפי איש גדול מק"ק קראקא ה"ה נשיא בישראל חכם גרול בתורה ובמילי דעלמא ויושב בראש מנהיגי ארבע ארצות שבמלכות פולין נודע בישראל בשם מו"ה פנחם בן הקצין והראש מו"ה זלמן ישעיה ז"ל סג"ל מפראג ממשפחת הורוויץ עכ"ל. בעל עיר הצדק כתב בטעות (צד 19) שהיה ראש לרבני ד' ארצות (הערות ותקונים לספר עיר הצדק מאת רפאל נטע ראבינאוויטץ, ליק תרל"ה, צד 27, הערה פ"ה). ראה עור בקורת יואל דעמביטצער הנקראת מפלת עיר הצדק צד 12—10 וספר רחובות עיר צד 12 וצד 14; האסיף תרמ"ו 453. ר' פנחם הנ"ל היה גיסו של הרמ"א (לוחות זכרון מאת פריעדבערג צד 57, 51) ומחותנו של השר שאול וואל בי בנו ר' מאיר הרב בבריסק היה התן ר' פנחם הנ"ל (נדולת שאול צד ב"ג ע"ב).

[2]) הוא בן הר"ב שמואל יהודה קצינאלבויגין בויניציאה (צד 12, הערה 2) הנקרא שאול וואל „נשלח מאביו לפולין לישיבת הגאונים, ושם נשא אשה מרת דבורה בת הקצין הנעלה מו"ה דוד דרוקר פרנס ומנהיג בברים ק דליטא, ויגדל האיש הלוך וגדול ובחכמתו עשה לו שם בלאומים, וינחל כבוד משרי עם ורוזני מדינות פולין, וקבלה ביד צאצאיו שנבחר לילה אחת גם למלך עליה" (דעת קדושים 84). קורות חייו מפֹּר בספר מיוחד הרצ"ה חן טוב (Edelman) בספרו „גדולת שאול" (ראה דוד אפרתי, תולדות אנשי שם, וארשויא תרל"ה) בסוף ספר דעת קדושים הנ"ל נמצא „שלשלת היחוס למשפחת

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

מעלת הרב אבי זצוק"ל ואשר הנה לכתי תמיד לפני ה', גם כי האלהים מצא את עון עבדכם מצד אחר, חנינו הנינו אתם גבירי ומאת ה' מן השמים תקבלו חנא וחסדא וחיי אריכי ברכה והצלחה ושלום.

רה.

אל מדינת פולוניאה לבקשת כמהר"ר אליעזר דניצה[1]) יצ"ו.

העדה כלם קדושים ובתוכם חכמיה וראשיה מנהיגיה יחי שלום!

הנה עיניכם רואות שאלת ובקשת ק"ק רומא יצ"ו מאתנו בכתבם דלעיל ובהיות הקהל ההוא ראוי לרחם עליו כי הוא כמטרה לחץ תמיד נצב לריב ה' ועומד לדין עמים ובמשא כבד יכבדו עליו המקרים והצרות ואין ביניהם כדי שיעור המצטרף למגן ולמחסה גם עתה כדבריהם כן הוא בתבנו זה להיות בערם לפה ולמליץ עם מעלות כבודכם אשר שמענו ונדעם משלומי אמוני ישראל והוספנו על השמועה הראשונה ג"כ מפי הח' כמ"ה אליעזר חיים יצ"ו ציר אמונים מכפרא יקר מחכמה ומכבוד משמיע שלום מבשר מגדולתכם ואהבתכם תמיד לא יחשה כאשר יתן בקולו קול עוז דברי אלקים במקהלות עם ודרשות וכאשר ידבר איש לרעהו להלל ולשבח לפאר ולרומם קהלתכם על הכלל ועל הפרט באמרו כי כגן ה' המה פרוח תפרח ותגל המדינה ההיא תורה וגדולה במקום אחד ובאמת בא טיב וקבל טיב מטיב לטוב, ונתגלגל זכות ע"י זכות כי גם הוא טוב תאר מאד בתאר בני המלך מלכי רבנן ובכן עד מקום שיד בקשתנו מנעת נחלה פני מעלותיכם להחיש מותר נדבת האלוף[2]) רייניש ולמהר לשלחם מן הארץ ההיא פה בכתבם ובלשונם של הקהל הנ"ל כי את הלחץ זה הדחק שלהם לא יתנם השב רוחם עד יגיעו לידם והיו להם לעזרה בצרות ונדבות פיכם ירצה נא ה' במחשבה ודבור ומעשה. והיה זה למשיב נפש ג"כ אל החכם השליח הנז' האחוז בחבלי אהבתכם אשר יאמר כי הוא זה הדבר אשר דבר תורת אמת בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו אמנם ידענו כי כל העשוי מעצמכם וכל אריכות דברנו בזה אך למותר ואין מזרזים לזריזים במצות ולכם בריא להם כאולם לצרף יד לפה ע"כ נשים יד לפה ונמעיט במלין ואלקים יענה את שלומי כ"ת שלום תפארתכם עם כל אחינו בני ישראל ומהרה יכנום והיינו לעם אחד מיוחד בעבודתו והיה זה שלום — ליד הקהלות הקדשות אשר לעבודת השם נגשות אשר בכל מדיני פולוניא לכל חפצנו דרושות.

---

[1]) ראה קל"ה, 3.

[2]) האלוף רייניש ציל האלף רייניש והיא הסכום אשר התנדבו קהלות פולוניא לקהל רומי.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

אל הור חתן תמים בלי סיגום [כן כוי"ו]
כלה מאד נאה כשושנה.

גזע בני אהרן והוא משה
בת י' — עקב איש תם והיא רחל
יגמור להלולים אשר יחשה
יזכו לזרע רב וטוב נוחל
יראה לנות יזכור ולא ינשה
האל עדתו זאת בגלות חל
זקן אוהב זקני הזוג ובאהבתם מאז אסיר
ככה דבר ובשמחתם בלתי כרע תחת השיר.

רג.

השמחים לעשות טוב יגילו בחלקם שלל לנפשות אביונים רודפי צדקה ימצאו חיים ברכה וכבוד, וה' צבאות יגן עליהם!

אני עני וכואב אסור בזיקים ובחבלי-עוני מתחנן ומתנפל לפני נדיבותכם לחום ולחמול על מצבי שרוי בצער וציקה וכל מיני גיהנם ולהעניקני אם מעט ואם הרבה מברכותיכם עם אשר אוכל להחיות את נפשי עד עת בא דבר ה' לקחת אותה ממני כי עם היות שאין ייסורין בלא עון ודינא דמלכותא דינא, יש לי זכות אבות צורבא מרבנן, ובהיותי על אדמתי בכל כוחי עבדתי את האלהים וחננתי [?] הלום כפי ערכי וכן עמו אנכי בצרה זו ואהיה בכל לבבי תמיד ואתפלל לו על כל הטוב והמטיב לי ונפש נדיבה תסמכני אלהים יחנהו ויברכהו יאר פניו אתו בחיים טובים ורוב שלום.

רד.

לקדושים אשר בארץ . . לכם כפתחו של אולם לרחם על האמללים כמוני היום יציל ה' אתכם מכל בגעים רעים יהי שלום בחילם שלוה בארמנותיהם השקט ובטח!

תבא לפניכם אנקת אסיר בכבלי ברזל נתון בשלש לנבות[1]) ובקולרין בייסורין שאינם של אהבה, השומר עמו ישמור וינצור כל בן ישראל מהם וכיוצא בהם, ועשו אתי ברכה להיות לי עזרה בצרות אלו להתיר לי פסת ידכם אשר ישים אלהים בלבבכם וזכות אבות מסייעני

---

[1]) בשלש לנבות ובקולרין, צ"ל בשלשלאות ובקולרין ע"פ תנחומא שופטים סי' ט: בקולרין ובשלשלאות.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

ואם יש לך טענה מספקת נגד זה, דבר אתה עמנו ונשמעה כי ער הנה לא רצינו לגזור אומר עליך יותר מזה, כי בצדקתך וביושר לבבך בטחנו תשמע לקולנו גם בפעם הזאת, ובעל השלום יתווך ביניכם האמת והשלום ויברך את עמו בשלום.

ויניציאה פ' זאת הקת התורה ה' תמוז ת'.

ליד שומע לאמרי אל יקר ומעולה כ"מ מצליח יצ"ו בכ"מ נחמן[1]) ז"ל.

רב.

גילת אף רנן בנשואי הזוג המבורך. שבחם לא ידומה ולא יערך. הבחור המפואר כ"מ משה יצ"ו בן הישיש ונעלה כמ"ר עזריאל כה"ץ מהחזנים[2]) יצ"ו וכלתו הנעימה מר' רחל מב"ת, בת הנכבד והמעולה כמ"ר יעקב קאליו יצ"ו. יחיו דשנים ורעננים. עוד רבות בשנים!

מאז —אלהים את — אשר בנה
השלים שמי רום על שפל תגים[3])
יושב מזווג הוא לזווגים
כדבר חכם לבב למטרונה[4]).

היום הכי משען למשענה
הכין בגפן טוב ושריגים

---

[1]) לא נודע מי הוא ומי אחיו שלמה.

[2]) מ ה ח ז נ י ם, באיטלקי dei Cantarini והיא משפחה מפוארה, ילידיה חיים עד היום הזה ואחד מהם כתב ספר מיוחד על תולדותיה, ראה O s i m o M., Narrazione etc. e cenni biografici della famiglia Koen-Cantarini, Casale Monferrata 1875. בספר זה נזכר צד 53 אנגעלא (ה ו ש ר י א ל = ע ז ר י א ל) הנולד בשנת של"ז אשר היו לו ב' בנים ושם השני מ ש ה, בלי ספק הם האב ובנו הנזכרים בשיר הנישואין אשר לפנינו. מורטארה טעה באמרו (מח"א 10 ע[illegible] תג"י 302) שעזריאל נפטר קודם שנת תי"ג, כי התימתו נמצאת תחת [illegible]. אחת אשר נכתבה בפאדווה שנת תי"ד (7. Maggio 1654) לפי הע[illegible]רב שואב (Soave) מפאדווה כתוב בעצם ידו ממש בספר הנזכר אשר [illegible] לפי השערה קרובה חבר ריא"מ שיר הנוכחי בשנת ת' כאשר שהה בפאדו[illegible]שביל הדפסת ספרו גלות יהודה. השיר הזה נמצא גם בדיואן בלי סימן ודק[illegible] שם: לנישואי משה בן הישיש כמ' עזריאל כה"ץ עם מרת רחל בת יעקב קאלוו [צ"ל קאליו] Letterbode III 109, יעקב קאליו (Calleo) לא נודע לי ממקום אחר. בדיואן 121 נזכר בשיר נישואין משנת שם"ז ב ן ב נ י ק ל י י מ א נ ק ו נ ה אולי צ"ל גם פה קליו.

[3]) תגים, אולי צ"ל גאים.

[4]) בראשית רבה פר' ס"ח, ד'.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

— ותחשבני לאוהב לך גם עתה — אשר אחזתי בקולמום במערכי לב לתת מענה לשון לאגרתך מיום כ"ז ניסן עבר, הרי אני כבן שבעים שנה בלא כף נחת והישקט, נעדר הבריאות עם הזקנה זוגתי יושבי גלמוד ועירים, מלאי צרות ויסורים ואין לנו מנחם, ע"כ כל הקל לי לשעבר נעשה לי כמשא כבד, בכל זאת בזאת באתי לשלם תודות לך על תשורתך ש ל ש ל ש ו נ ו ת ב ח ו ר ד ל ט ע ם ט ו ב ה ר צ ו . . .[1]) כן יברכך האלהים ותהי מלתו על לשונך, ועתה ללמד לנערים מוסר ה' בני אל תמאס ואל תקוץ במלאכתו כי סוף דבר מלאכת שמים היא, ומן השמים ירחמו, וכין כך המלמד לאדם דעת למד הוא כאנוש בינה ע"ד אומרם: ומתלמודי[2]) יותר מכלם — האח[3]) אשר נקבת בשם אשר אמר שנתוכח עמי, אין זכרוני מעלהו אך אפשר הוא כי רבו מארבה אשר עמדתי עמהם בשורה על ככה והנה מה טוב אם תחנך עצמך לדעת מה שתשיב וכו' כי נמצא שם שמים מתקדש — ואהבתי לא תסור ממך בכל לבי גם אם כחתי חלושות ונחלשות ובכל יום תמיד הרבה מחברו. חזק בתורה ואמץ בלמודים וה' אלהיך ירצוך ושלום.

ויניציאה למב"י הא' ת' פ' ודרשת היטב[4]) מברכך ברוך יא"מ.

רא.

איש אמונות רב ברכות שלום.

זה ימים כתבנו לכבו' ודברנו על לבך להתרצות לעמוד לפני דייני ישראל על כל דין ודברים אשר בינך עם אחיך כמ"ר שלמה יצ"ו כפי המוטל על כל אנשי עדה לאחינו. וכן הגד הוגד לנו כי אגרתנו עשתה פירות והכינות לבך ועצמך לכך אלא שנתעכב הדבר עד הנה באמרך כי רצונך לדון עמו באורכינו[5]) דוקא והוא אומר כי שמה רוב הקהל קרוביך ויודעיך ומבקש שתלך לפיסארו או לסיניגאלייה מקומות ממוצעים לשניכם ובפרט סיניגאלייה כפי המסופר לנו ושמה כסאות למשפט לכן עתה שבנו אליך בזאת לאמר שאם הדבר כן ואם יש את נפשך בתום לבב לתת קץ וגמר להקטטות שביניכם ולהשבית מדנים בין אחים הואל נא וקח אמריו ותלך לבא באחד משני המקומות הקרובים לשניכם ולזות שפתים הרחק ממך מלכת באורכעות[6]) ויקוב הדין את ההר כי כן נראה לנו הישר והטוב,

---

[1]) ה ר צ ו, אותיות אחדות נמחקו ואולי צ"ל ע"פ הושע י' י"א צוארה.
[2]) ו מ ת ל מ ו ד י, כן כתב בוי"ו.
[3]) ה א ח, באיטלקי Fra (כהן נוצרי).
[4]) פר' שופטים (דברים י"ז ה').
[5]) ב א ו ר כ י נ ו, צ"ל באורבינו היא העיר Urbino.
[6]) ב א ו ר כ ע ו ת, אולי צ"ל ב א ר כ ע ו ת [של גוים] או ל א ו ר ב י נ ו.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

וחבור עמהם להסכים ולגזור אומר על כל אשר בשם ישראל יכונה לקרוא לו לאמר מעלת החכם הרופא המובהק ר' שמואל ישורון ויכבדוהו עם עז בתוך קהל ועדה, גם הוא חכם ויבא טוב מוסיף והולך ואור עד נכון להבין ולהשכיל בדת אלהיו ואין יום שלא תהא לו ברכות בה[1]) מרובה מחברו עד יגיע להורות את בני ישראל כיתר המורים בתורה בהלכה בכל דבר עד עת בא מורה צדק קול מבשר מהרה אמן.

אנו"ש נ"ו יא"מ החונה פה ויניציאה.

ליד ר' משה בכ"ר לוצאטין אבנר[2]). ליד קאלימן אדון דיל מאדיך.

ליד דנטיר קניונטו אינדיציי.

קצט.

המאור הגדול מוהר"ר נתנאל טרבוט[3]).

לאשר שמעתי תשוקת מעכ"ת לדעת השלמת הדפסת ס' ג"י[4]) עם התוספת קראתיו פי אריה אמרתי אעלה ואגידה לו כי הייתי בפאדווה בעצמי השבוע קודם י"ט זה העבר ונתעכבתי שם שמנה ימים לבתחלה אף כי עלי היתה המלאכה וההוצאה ולא רציתי לזוז משם עד ראותי גמר הכל בכל מכל כל, והנה בעל הדבר והספרים ואשר הוציא מכיסו להדפיסם הוא כמ"ר יוסף פואה מפאדווה שמו נראה חקוק בפני הספר וגמר שלא לתתם אחד ואחד בפחות משש ל'[5]) ויניציאני כי באמת היתה לו בהם הוצאה מרובה, היינו הג"י עם פי אריה יחד, ואשר יקח מהם שלשים ומשלשים ומעלה חצי דוקאטין להאחד שהם ד' לט' י"ג[6]) אבל אני יעצתיו לתתם בעד ארבעה ליט", ולא ידעתי אם יאבה לשמוע לי.

מעתה יוכל מעכ"ת לכתוב אם חפץ בם ולסדר לטוב בעיניו שיתן לכסף מוצא פה ובאשר אוכל לסייע במצותו אהיה מוכן ומזומן הן בזאת הן בכל דבר אשר אעצור כח לשרתו. והאלהים יענה את שלומו יאריך ימיו בטיב ואצא בקידה והשתחויה. לשרתו ולברך בשמו נ"ו יא"מ.

ר.

להח"ר גרשון בר יואל בילג'[7]). משכיל ויודע דעת שלומך ישגא. חי האמת כי אם הוגד לך ושמעת מצבי ומעמדי, גם בעיניך יפלא

---

[1]) בה כן כתוב במקום בו.

[2]) לא נודע לי מי הם שלשה האנשים האלה.

[3]) קצ"ג, 1.

[4]) נלות יהודה וכו' נדפס בפאדווה ה' אלפים ת' (קצ"ג, 3).

[5]) ל' (ליטרא = לירא).

[6]) חצי דוקאטי הוא ד' ליטרא ועוד, אבל י"ג לא ידעתי פתרונה.

[7]) קפ"א, 1.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

קצו.

באיטלקי שני מכתבים.

בסוף. זכור מה שכתב לי האגרוף שפילוני בסוף מש"כ נגד פלאקו[1]) אמר: שטוב למות בארץ מאשר למות במים ובים, וזה שהוא הולך אחר דעת האפלטוניצי שהנפש גופניית ואשיית והמים מכבים האש — ובחיי משה כתב שבת פרעה רחמה על משרע"ה בהיותו מושלך ביאור וימות במים. ואמ' היא שבפ' חלק אז"ל דור המבול אין להם חלק לעה"ב שמתו במים ונכרתה נפשם ושלא יחיו בתחיית המתים שנא' ומחיתי את כל היקום. והשבעים פתרו תחייה[2]).

קצח.

תואר חכם להר' שמואל ישורון רופא בפאדוו'[3]) לבקשת הקצין הר' יוסף ן' דנה[4]).

מרחוק השם נראה לי שם משמן טוב האפרסמונא רביא[5]) אפילו מונח בקרן זוית ריחו נודף ממעלת הרופא המובהק המוזכר מעבר לדף[6]) מה גם אשר הכמים יגידו מאריהו דאתריה מעידים על יושרו וטובו ובינתו ואשר ידיו רב לו ידים עסקנייות בחדרי תורה יודע ומבין שומע ומוסיף ונמסרו לו מפתחית החכמות פנימיות וחצוניות אשר ע"כ יצאי ראשונה כתר[ו]הו למנוחה הדריכ[ו]הי ולפני שמש ינון קראו ועל כל פה אשר יקבנו צוו החכם יתקרי בכל אתר ואתר, אמרתי אכבדה אצא והייתי רוח קשר

---

[1]) הארגוף שפילוני בסוף מש"כ נגד פלאקו. המעתיק נמנם בקריאה בין הארגוף ובין הארגואל, אינני יודע מי הוא או מה הוא, אולי צ"ל הגוארדיאן (Guardiano שם ראש אחים נוצרים) או כיוצא בזה, אבל בלי ספק זה הוא האיש אשר כתב הדברים הבאים להמחבר. במקום פלאקו יש להגיה פלאטו וכונת המאמר שהפילוסוף פילוני (Philo = Philone והוא ידידיה האלכסנדרי) אמר בסוף מה שכתב נגד פלאטו וכו'. בהמשך הכתב מזכיר חיי משה והוא הספר הידוע Vita Mosis מפילו הנ"ל.

[2]) לא אדע מאין לו זה כי השבעים (הוא המתרגם היוני) תרגמו את המלה היקום ἀναστεμα.

[3]) לא נודע לי ממקום אחר. יצחק ישורון חי בראגוזו (Ragusa) בשנת שפ"ב (ראה Steinschneider, Die Geschichtsliteratur der Juden Frf. a. M. 1905, § 145).

[4]) אולי הוא יוסף ן' דנן הנזכר בדיואן סי' 344 (אשתו חנה מתה בוניציאה ח' אייר שפ"נ).

[5]) רביא, צ"ל דכיא ע"פ כריתות ה' ע"ב אפרסמא דכיא.

[6]) מעבר לדף היה כתוב כתב רבני פאדווה.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

שיזכה בהם שעה אחת קודם מיתתי ושאר נכסי אני נותן במתנה לבני ראובן שיזכה בהם שעה אחת קודם מיתתי ויקנו העדים ויבואו על החתום. ואם תרצה לתת במתנת ש"מ יכתבו אני נותן במתנות ש"מ חצי נכסי לשמעון בני לאחר מיתתי, ושאר נכסי אני נותן לבני ראובן לאחר מיתתי וכ'. וזכור אל תשכח כי כשר הדבר להקדים תמיד הפשוט להבכור בלשון כל אחת מהמתנות הנ"ל. כי הפשוט זוכה תיכף מידי דהוה כאנוש דעלמא וחבכור זוכה בכל שאר הנכסים ואם יקדים הבכור כשהוא נותן לו החצי אדרבה הוא גורע מחלקו ואינו נותן לו כלום והיינו לישנא דמתניתין וכל הפוסקים ריבה לאחד ומיעט לאחד כי בהקדימו הפשוט הוא מרבה לו וממעט הבכור ואם יקדים הבכור הוי מיעט לאחד וריבה לאחר, זהו הנראה ברור לעניין השאלה ושלום.

קצו.

בוצין דמקטפיה ידיע[1]) לטב שלום!
לכ"ק כמ"ר יחיאל פורמיק[2]) לרומא.

לא מצער היא תחי נפשי ותהללך הכרת אהבה בתורה ולומדיה לפי מעוט השנים ורך בימים כמוך, כי אות היא על זוך הנפש וחשק נמרץ בה אשר לא יסולה וחפץ כזה ה' למען צדקו יגדיל בתורה ויאדיר. ראיתי כי מאלה נדמית נחשבתי בעיניך לקול הקורא עד כי שלחת לי תשורה טבעת שיש עליה חותם[3]) חבתך דמישלפא ומחוייא[4]) לכל ליקר הדרך באגרת אמרי נועם וחסד על לשונך. מחזיקנא לך טיבותא על כל אלה וה' אלהיך ירצוך. והיה כי תבא אלינו לשלום כדברך אם יחנני ה' בחיים אשמחה ואעלצה לראות את פניך וכאב את בן ארצך, בין כך היה לבן חיל ועשה חיל בלמודים, כי יש אתך ת"ל נחל נובע מקור חכמה אהובי ומיודעי מעלות הרב מורה לצדקה מלמדך להועיל[5]) והמעולה איש חיל אביך קנך נצבים עליך לתת לך מהלכים בין העומדים — ואפרוש כפי על ראשך לברך אותך כאשר עתה אני עושה בברכות פי מרחוק ברכות שמים מעל תזכה לתורה וחופה ומ"ט בחיים ושלום.

ויניציאה כ"ז כסליו הא'[לפים] ת'.
כאב את בן ירצה נ"ו יא"ם.

---

[1]) ברכות מ"ח.

[2]) פורמיק, לא מצאתי שם משפחה זו בשום מקום והוא בודאי טעות סופר.

[3]) שבת ס"ב ע"ב פעמים שאדם נותן טבעת לאשתו שיש עליה הותם.

[4]) שבת ס"ב ע"ב שלפה ומחויא (בלומר אשה שולפת ומראה לכל תכשיטיה).

[5]) בלי ספק כון אל הלמידו יצחק פאדוואן אשר נבחר אחרי כן לרב ברומא (ראה קפ"ב, 8; קצ"ב 1).

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

או למהר"ש סרוואל או לקצינים אבוהב[1]) יצ"ו או לאיזה סוחר פה מי שנהיה בטוח להביאו לידי כי זקנתי ושבתי וכמשפט הבעל תורה באיטליה ובוינציאה בפרט בימים רקן ואין משגיח בם, והיה לי למשיב נפש. זה חסדו אשר יעשה עמדי וגדול המעשה מן השמים ישלמו לו ואני מעט הימים אשר לפני אהיה נכון למצותיו ואתפללה אל אל יצלחהו וישמרהו וישים לו שלום מעתיר בשלומו אוהבו נצח נ"ו יא"ם.

ויניציאה ה' כסליו שנת ת'.

אכסדרה דנפיש נהוריה מליא ארעא זיו יקריה
הוא הנבון הרופא המובהק נשא ומאד נעלה

כמהר"ר משה שמואל כ"ץ נר"ו מפאדווה ולמעלתו דוב יצ"ו בקראקה.

קצה.

שאלה: ראובן יש לו שני בנים. חנוך ופלוא הא' בכור והשני פשוט ובחייו כתב איך הוא נותן כל נכסיו שהיו לו לעת מותו במתנה לשני בניו הנז' שיזכו בהם שעה אחת לפני מותו ויחלקו ביניהם שוה בשוה והקנה להם בק"ג אג"ם ואגב ד"א[2]) כדינה. לפיסא.

שאלת יקר ונעלה להודיעך קושט אמרי אמת איך יוכל האב להשוות הפשוט לבכור בנכסיו בלי שיהיה על מעשהו שום ערעור ופקפוק. לפע"ד דבר פשוט הוא בודאי ואין צריך לפנים, כי בלשון ירושה אינו יכול להשוות בשום אופן אבל בלשון מתנה שפיר דמי וכן הסכימו כל הפוסקים. ומהר"י קארו ז"ל ח"מ ס' רפ"א כתב וז"ל ש"מ שיש לו בכור ופשוט וריבה לאחד מן הפשוטים בלשון ירושה בגון שאמר פלוני בני יירש כך וכך לא אמר כלום וכ' עד כל הדברים הללו אמורים אלא כשאמר בלשון ירושה אבל אם אמר בלשון מתנה דבריו קיימין לפיכך המחלק נכסיו על פיו כשהוא ש"מ וריבה לאחד ומיעט לאחד והשוה להם הבכור או שנתן למי שאינו ראוי ליורשו דבריו קיימין ואם אמר בלשון ירושה לא אמר כלום עכ"ל. הרי ברור דבלשון מתנה מהני אף לגבי בכור ופשוט גם דלגבי דידהו אינו מועיל בשום אופן לישנא דירושה. וא"כ לענין שאלתך אם תסדר דבריך בלשון מתנה ולא ירושה יהיו דבריך שריר"ן וקיימין. ואמנם שתים הנה אופני המתנות, או מתנות בריא, או מתנת ש"מ, וההפרש ביניהם כי מתנת בריא לא יכול הנותן לחזור בו עוד, ומתנות ש"מ יכול לחזור בו קודם מותו, ובכן אם רצונך לתת במתנת בריא צריך לכתוב שטר במתנת בריא כהלכתו ולהקנות בקנין ולומר אני נותן במתנה חצי נכסי לשמעון בני

---

[1]) אולי כון אל אברהם אבואב ולבנו יעקב (בינה לעתים מ' ע"ז; תג"י 23; מאנאטסשריפט כרך מ"ח צר 674, 683; למעלה קע"ח, 3).

[2]) ראשי תיבות: בקנין גמור אגב סודר ואגב דבר אחר.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

ניצרי לא ידעתי איך אעשה לרשות החוקר[1]) וכן מספרי האלוף לוצאטי[2]), בין כך ה' אלהיו ירצהו והיו לו החיים והשלום.

נכון למעודי[3]) מצותיו ונאמן באהבתו י"נ יא"מ.

קצד.

לרופא כמוה"ר משה שמואל כ"ץ מפאדווה בקראק[4]).

גבר חכם בעז איש תבונות שלום!

סמוכים לעד לעולם מחשבותי על האהבה וההכרה הקדומה כתבתי זה כמשלוש שנים למעכ"ת לפקח בעדי על שלשה ספרים הבור שלי הנקרא בית יהודה[5]) והוא אוס(י)ף כמה מאמרים לקטתי בשתי מהדורות הש"ם אשר השמיט בעל ע"י ושמתי כדרכי עם פירש"י ותוספות ואיזה חדוש משלי בשלחם אל הגביר כ"מ מאיר תוך כרך א' מהפדורים שהדפים מה שהיה רשום (No. 20) וחליתי פניו להיות עם האיש הנז' לעזר ולהועיל למכרם גם מעלתך בענותו הרחבה השיבני דבר והבטיחני לעשות את בקשתי. ועתה אדוני עבר קציר כלה קיץ ואין קול ואין קשב מהיקר כ"מ מאיר הנ"ל לא [לי] לא להה"ח ר"ש סארוואל[6]) ולא לאחר מה עשה בהם והין צדק האדם נאמן היה להבריח אותו לשלם לבעליו גם אם ירחק המקום אשר הוציא מהם כי הדעת נותנת ודאי שנמכרו זה כמה, בכן אני בא ליקר הדרתך שנית לדבר עם הנכבד הנ"ל ולדעת ממנו מה נהיה מהספרים ההם אם לא נמכרו ימכרו בעד הבא . . . . ואם נמכרו בסף ישיב לבעליו

והם בנדפס ושמם Discorso 1 אשר נדפס בויניציאה שצ"ח Socrate 2 (שם, תי"א) אבל בכתב ידו היו לו עוד ספרים ומאמרים אחרים.

[1]) החוקר הוא הצענזאר הנוצרי, בלי רשותו אסור לשלח ספר אף בכ"י לי־ איש יהיה מי שיהיה.

[2]) כנראה כוון לר' נחמיה בר' שמעון לוצאטו (ראה שו"ת ר' יעקב לבית הלוי סי' קכ"ד) והוא בן הרב שמחה הנקרא לפעמים שמעון שמלא מקום אביו בויניציאה. — בזמן אשר אנו עומדים בו חי בפאדווה ברוך לוצאטו משורר איטלקי (מח"א L. Benedetto 35) ואחרי שריאים מדבר מספרים בלשון נוצרי (איטלקי) אין מן הנמנע שכון לברוך הנ"ל אף שאין לנו ראיה שדר בעת ההיא בויניציאה. ראה קפ"ב, 7.

[3]) נכון למעודי מצותיו, אולי יש למחוק המלה למעודי או צ"ל נכון למועדי מצותיו ע"פ איוב י"ב ה' נכון למועדי רגל ורמז על ספרו על המצות הנזכר בתוך הכתב או צ"ל ליעודי מצותיו.

[4]) לא ידעתי מי הוא.

[5]) נדפס בויניציאה שצ"ה.

[6]) הוא ר' שלמה חי בן ר' נחמיה סרוואל שהיה בזמן מאוחר רב בויניציאה (ראה קפ"ב, 12. מח"א 59).

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

קצג.

למהר"ר נתנאל טראבוטו[1]) נר"ו.

שרגא בטיהרא דמהניא[2]) שלום למר. בזה הפרק נגמר הדין דפום ס ג"י[3]). בפאדווה מקץ שמנה שנים, אמנם עדין לא נגמר בשוליו שני עלים וכל התוספת כי צריכים לנקודות בלתי נמצאים שם ומההכרח להדפיסם פה ויניציאה אשר יהיה בזמן חדש ימים בקרוב בע"ה.

אני איני הוא המדפים כי נדפסו להוצאות איש לא עשיר מדרי פאדווה. אמנם לימי השילום אגלה אזנו ואשמעה מה יוסיף דבר עמי על המצות[4]) כי נדפסו בלשון נוצרי כי היתה הראויה להגיד לעמינו[5]) יסוד החוקה והמצוה והנהוג[6]) החיים לבני ישראל ולא יוסיפו ללעוג עלינו כאשר ב"ה עלה בידי עד הנה ולא יועילו לבני עמנו אלא על הכונה השנייה[7]) אז אשאל נ"כ מהגאון לוצאטו[8]) מספריו הגם כי אלה אשר בלשון

---

[1]) הרב נתנאל בר בנימין בר עזריאל טראבוטו רב במודינא, נתקבל לרב במאנטובה בשנת שצ"ב, ונפטר שם בן שמונים ושש שנים ביום ב' של ר"ה תי"ד (אוצר טוב תרמ"ז, צד 21; REJ. XX 256—58 ראה תג"י 271; מח"א 65; אור החיים 1145 ומשם ריגער 266; פירסט II 437; דעת קדושים בסוף הספר בהמאמר מזברת רבני איטליאה מווינער צד 77, עיין 84; למטה סי' קצ"ט), יש ממנו תשובות בקובץ להרב נתנאל סיגרי (BM II No. 582); ועניינים שונים בכמה קובצים כ"י אשר בעזבון קויפמאנן; חתם בראש על פסק אחד משנת השצ"ד במודינא (זרע אנשים דף כ' ע"ב); דעותיו על הזמר בתפלות נדפסים מהחכם המנוח קויפמאן (מאנאטסשריפט 39, 450). תולדות הרב נתנאל טראבוט הזקן ראה REJ XXX 304 (קרא עצמו צרפתי).

[2]) עפ"י חולין ס' ע"ב שרגא בטיהרא מאי אהני.

[3]) הספר גלות יהודה (פאדווה ה"ת), לפ"ז נכתבה אגרת זו בשנה הנ"ל.

[4]) בון לספרו האיטלקי (Riti) המוסב על חוקי היהודים ומנהגיהם בזמנו ונדפס פעם א' בפארים שצ"ז ופעם ב' בויניציאה שצ"ח ועוד כמה פעמים בימים מאוחרים (שלמה ראבין העתיקו לעברית וקראו שלחן ערוך, ווין תרכ"ז).

[5]) כי היתה הראויה להגיד לעמינו, צ"ל כי היתה הכונה להגיד לעמים.

[6]) והנהוג החיים, אולי צ"ל ומנהג החיים, או צריך ליתן ריוח בין והנהוג ובין החיים ואז „הנהוג" הוא כמו מנהג.

[7]) ר"ל לא הבר הספר הנ"ל להועיל בו לבני ישראל ללמד אותם המצוות והמנהגים כי אם לעמים „בדי שלא ילעגו עלינו" וע"י זה יועיל הספר לבני ישראל בעיני העמים כי זה היתה כוונתו הנסתרת וזו היא „הכונה השנייה".

[8]) הרב שמחה לוצאטו (ראה עליו ח"א) חבר שני ספרים באיטלקית

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

קצב.

רומ"א תחת פסק ר' יצחק פאדואן[1]) ע"ד אמירת במה מדליקין י"ט שחל בערב שבת.

החפץ במהלוקת ורוחות מנגדות לשלום והשקט בתי כנסיות, אשר שם ה' נקרא בם, יחמו ויצעקו על כל השתנות ההווה, ואף אם הוא לטובה ויעטו מעיל הצניעות להראות עצמם אוהבי קיום המנהגים שלא לבא לידי מחלוקת, הא קמן מה שאירע לחכם האלוף כמהר"ר הפוסק נר"ו שעם שעשה הלכה כדין וכדעת הפוסקים על הרוב ומנהג ותיקין, ובכלל זהיר בחכמה ודעת הורה בפסקו אשר לפנינו, קמו נגדו לקרוא עליו תגר לומר מנהג מנהג, והמנהג כמנהג — והם לא ידעו בדברי הרב הכולל ר"פ נר"ו החותם מנגד, כי אחרי הסכמת החכם ופרנסי הקהל על ככה א ב ר כ ה כ י ש ת א ת ו ל א י נ צ ו י י[2]) לכן יישר חיליה במציב הדרבן ע"פ הדין והמנהג, ויסכר פי דוברי עתק, ועוד היה אתי דבור דבור על אופניו לקיים הדתות שכרגע נראה לי בבית דברי הפוסק בחותמיו והמבקש ממני לחתום עליו נחוץ לא חפצתי לשלחו ריקם וכתבתי הנואה לע"ד המחוקק אנוש נעצב וצעיר יא"מ החותם פה ויניציאה.

---

[1]) ראה קפ"ב, 8. שם הבאתי כי נבחר לרב ברומי בשנת ת'י, מן הפסק אשר לפנינו ומה שאמר המחבר למעלה מר' יצחק פאדוואן „בשימושה של תורה" יוצא כי היה כבר עשרה שנים לפני הזמן הנזכר כעין רב ברומא. ראה גם סי קצ"ו, 6.

[2]) ד א ת י ל א י נ צ ו י י נמצא בגיטין נ"ט ע"ב (וגם במגילה כ"ד ע"ב), ואולי הכוונה על ברכת ששת האנשים העולים לתורה אחר הכהן שאין רשות לכהן למחול על כבודו ולתת את אחד מהם לעלות ראשין ובהגהות מיי"מ פי"ב מהל' תפלה הלכה י"ז מובא לשון שיתא סתם במובן ששת הקרואים בשם רב נטרונאי גאון. גם אחר כהן ולוי יש סדר להקרואים (שם סוף העמוד) והמאור הקטן על ר"ף מגילה רמז אלף קל"ט כ' וז"ל: ואתי נמי מההיא דשלחו בני גלילא . . . שאין כל אדם קורא אלא בשבת במקום שביעי אבל ה ש ש ה בולה יש להם מעלה או מכהונה או מלויה או משאר מעלות ע"כ. ולפ"ז תהיה כוונת א ב ר כ ה ב ש ת א א ת ו ל א י נ צ ו י י על ששת הברכות תהיה מחלוקת ולכן תקנו בזה סדר, מלת ש י ת א סתם בלי שם לווי כלל תמורת ש ש ה עליות נמצאת בהרבה מקומות (תלמידי הרב מיכאל גוטמאכן). לפ"ז כונת המחבר כי אחרי הסכמת החכם הפוסק ופרנסי הקהל אין עוד מקום למחלוקת כי הענין מתוקן ומסודר כמו ענין ששת הקרואים. מקור המאמר לא מצאתי עד עתה.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

כצא.

באו לפנינו ח״מ הקצינים כ״מ בנימין באלדוז[1]) וכ״מ יהודה המכונה ליאו די צירוי[2]) וכ״מ מתתיה כהן תמרי[3]) נבחרים מק״ק בה״כ קאנטון[4]) על בנין ותקון בה״כ הנ״ל, ואלו מצד אחד — והיקר כ״מ יקותיאל המכונה קונסייו כהן פורט בכ״מ אברהם ז״ל[5]) לצד שני ושניהם יחד שאלו לפנינו להיות רצונם להאריך מקום בה״כ בקניית חלק בית היה מכ״מ נתן סקארמילה[6]) אם אח״ז כפי הדין יהיה מותר לו ולאשר יבאו לדור שם מכחו, לדור ולהשתמש ולשכב בכל המקומות החם מאחר שיהיו על חלק בה״כ הנ״ל או לא.

ואנחנו אחרי העיון כפי סופרים וספרים ראינו כי אין שום איסור בדבר ומותר גמור הוא לכל אדם לדור ולהשתמש ולשכב ולעשות כרצונו בבית כ״מ קונטייו הנ״ל בלי שום חשש ואסור בעולם ולהפקת רצון השואלים הנ״ל ולזכר עד כתבנו וחתמנו היום יום ו׳ כ״ד אלול שצ״ט פה ויניציאה.

ליד ר׳ מאיר מיסטו שפיריטי — ליד ר׳ יוחנן לוי — ליד ליב אדום רילטו ניקולו. ליד ר״א מז״ט[7]) נ ח ל ת ב ר כ ו ת ו ז ב ח פ ס ח [?].

---

[1]) בדיואן סי׳ 277 (ל״א 111) נמצאה מצבת אשת כמר בנימין בר יוסף באלדוז משנת שע״ז ובל״א 112 מצבת בנימין בר יוסף באלדוז אבל משנת שצ״ז והכתב הנוכחי נכתב שצ״ט, ע״כ נראה לי שבנימין שלנו הוא בנימין בר יהושע באלדוז והוא הנזכר בדיואן סי׳ נ״ט (בנישואי כמר בנימין בר יהושע באלוז) ובמקום באלוז צ״ל באלדוז. בני משפחה זו נזכרים עוד שם 67 (אם יוסף בר יוסף), 243 (יוסף בן בנימין נפטר בן ט״ו שנה ערב שבועות שלו״ם), 347 (אברהם בר יוסף), 357 (צורטלן עלמה בטו״ב שנים אשת כמ׳ מרדכי בר יוסף), 358 (מרדכי בר יהושע י״ט כסלו שפ״ח) ראה ל״א בהמפתח.

[2]) אולי הוא הח״ר יהודה צירווי שנפטר יום ה׳ ט״ז שבט ה״ת (ל״א 62).

[3]) תמרי נקרא באיטלקי Datolo, שנים בשם האחרון נזכרו בל״א 54, 108 (ראה גם למעלה ס״ז, 2), שיר לנישואי „התלמיד היקר כמ׳ יוסף כהן תמרי עם מ׳ ייטלין בת כמהר׳ יעקב לוצאטי ״צ״ו״ נמצא בדיואן 132.

[4]) קאנטון Canton הוא שם בה״כ ישן בויניציאה ורק בית הכנסת הגדול אשר לאשכנזים קדום לו בזמן (Soave, Corr. II 288).

[5]) משפחה מפוארה אבל שם ר׳ יקותיאל המכונה קונסייו (Consiglio) לא מצאתי במקום אחר. ראה המאמר על משפחת ראפופורט בס׳ דעת קדושים צד 181—135. וס׳ ה ע ו ר ב י ם ו ב נ י י ו נ ה מכרמולי (רעדעלהיים התר״א).

[6]) אנשים ונשים ממשפחת סקארמילה Scarmela נזכרים בדיואן בסי׳ 348 (ל״א 182), 356, 372, 391, 409, 411, אבל נתן הנ״ל אין ביניהם.

[7]) לא ידעתי לכונם.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

להם דין ברור שפטורים, ולא יהנו ממה שלא נמצא שום פוסק שנסלקם? מלבד שהסברא נותנת ומנהג כל הקהלות שבישראל כך הוא ואין מחסור ראיות אחרות אלא רציתי אלא להזכיר ולא להחביר במלין.
(שני מכתבים בלשון איטלקי).

קפט.

אנשי מיפת המה שלום. לצפת תוב"ב.

מאשר פעולת הצדק זה שמה לא יקראו לה רק בהתמדה וקניין על משמרתנו נעמוד כל השנה כלה לקבץ יד על יד היותר האפשר להעלות נדבה למעלותיכם מדי שנה בשנה כאשר עשינו עד הנה, וזה הדבר והסך המאוסף שנה זו ארבעים דוקאטי לחש' שניה ב' כל הדוקא'[1]) מטבע ויניציאה, מסרנו אותם ליד האלוף החכם הנעלה כמה"ר ר"ש מסעוד נ"י[2]) ידענו בדרכו דרך צדק לברכה יגיעם לידכם בטח, יהיו לרצון לפניכם כאשר המה ואחרי חלוקתם כראוי כי זה חפצנו יודיענו קבלתם, ותתקבל צלותכון ובעותכון בעד קהלות זה קדם אבונא דבשרויא[3]) להספיק בידנו לעשות כזאת וכזאת עד אשר לא יצטרכו עם ישראל זה לזה כי יאכלו שם מפרי הארץ תבנה ותכונן אמן.
ויניציאה שצ"ט[4]). שנ' „חלק כחלק יאכלו" ליד חשובים וטובים אחינו אנשי שלומינו ק"ק איטאליאני ועליהם גדוליהם חבריהם אשר בצפת תוב"ב.

קצ.

פרה זבת חלב מתבן, תדוש — ראה כל איש וגבי—נתה חבש
אכן היום נראה דבר חדוש — פרה כלה זבת חלב ודבש[5]).

---

[1]) לחש' שניה ב' כל הדוקא', צ"ל לחש[בון] שלטי [או שקודי] ב' כל הדוקא[טו], ר"ל הדוקאטי הנ"ל כל אחד ואחד בערך שנים שקודי.
[2]) הוא ר' שמואל מסעוד מרבני ויניציאה (תנ"י צד 323, סי' י"ב ונזכר גם 203, סי' קצ'ג).
[3]) דבשרויא, צ"ל דבשמיא.
[4]) שנ' חלק כחלק יאכלו היא שנת שס"ג, אמנם יותר קרוב לאמת להגיה פ' ר' והוא פר' שופטים (דברים י"ח ח'). ואולי נרמז בפסוק זה הפרט והפרשה יחד.
[5]) לא מצאתי פתרון החידה.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

בעיר ויהא נדון כאנשי העיר י"ב חודש מלשון הזה נראה ברור שאחד נדון כאנשי העיר ר"ל בכל דבר הן לטוב הן למוטב ולא פלגינן דבורא וכל מה שחלקו הפוסקים ונבנה עליו כרך גדול של ספר מ"מ אינו אלא בהולך לגור או להשתקע ומי הוא המחוייב ממון וכיוצא אבל לא נמצא מי שחולק בין הרוחה נעשית קודם שיבא או אח"כ.

וזה יען כל מה שנשאו ונתנו הפוסקים בפרעון מסים הוא מבין שותפים כי כן המשנה עצמה מתחיל הפרק[1]) השותפין שרצו לעשות מחיצה וכ' עד כופין אותו לבנות בית שער כו' ומשם אמר' כמה יהיה בעיר ויהא נדון וכו' וב"י ס' קע"ח מי שפטרו המלך ממס למדו משותף שבקש ממוכס ע"ש. והרב במ"מ כל ספרו עד"ז בפרט בחלק ב' מוציא הכל מבין שותפין יעו"ש. א"כ בבא זה לדור שם משתתף עמהם עם כל ההכנסות וההוצאות שמוצא אז כבני העיר כלום יעלה על הדעת שכל הבא ועמד יעשה חישבון הקהל עמו פעם בפעם מה הם ההכנסות וההוצאות שקדמו לו כמשפט שנים המשתתפים היום ומטילין כך וכך כל אחד לכים השיתוף? אלא ודאי נדון כאנשי העיר ושותף עמהם כפי מצב הקהל באותה שעה.

גם אלו בשעת פרעים[2]) נשתתפו וזכו גם בתועלת הזה כי נתחייבו לפרוע לבד הסך שמוציא הקהל עתה, ולפי זה היה להם לחלק חילוק זה לעניים בשעת הוצאת המטות [החנות] והעשירו אח"כ ופורעים עתה מכיסן ולא יותר.

ועיין תשובת חרא"ש ז"ל כלל ו' סימן ו' מלבד שהקרן כבר חזר לכים מי שהוציא לפי הנשמע וזה ריוח וירוע שיש בזה הלכה למעשה מק"ק ויניציאה שהוציא אלפים בבגדי משי כסאות למושב השרים הבאים ואינם מנכים מכמה וכמה שבאו לדור אח"כ מאותו השכירות וכן מבתי המטבחיים ומהבארות ושאר דברים שהוציאו הקדמונים לתועלת הכלל.

וגדולה מזו לזכיתם שפסק הריב"ש ס' תע"ז וע"פ תשו' הרשב"א ז"ל סי' תשע"ז שהבא לדור בעיר אינו חייב לפרוע בחוב שקדם לביאתו כי למה יפרע מה שלא לוה וכ' ע"ש.

ולא נמצא מי שיאמר שלא יהנה מתועלת המוכן לפי שלא הוציא בו כי במה שנכנס עתה לפרוע ולשאת בעול עמהם נעשה שותף ביישוב העיר והנאות ותועלות שהכינו למפרע.

ובנד"ד אלו שבאו פרעו להוצאות שערי הקיט"ו[3]) שהוציאו מ' שנה קודם בואם ונמצאו כופין אותן לא לבנות בית שער וחומה אלא למה שכבר בנו מה שלא היו חייבים, וכן שמעתי מהקאשאקומני[4]) שיש

---

[1]) ב"ב פ"א.

[2]) פרעוים, צ"ל פרעון.

[3]) שערי הקיטו, ר"ל הוצאת הקהל בבנין שערים להגיטו (Ghetto).

[4]) קאשאקומני צ"ל קאשא קומני (= Casa Comune) בית הועדה, כנראה כון ליועצי העיר אשר לא מבני ישראל המה.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

קפו.

צרות לבי ואנחותי רבו מש — ערות ראשי
מכבים מצוקותי מחול ים ס — ערות ראשי

כתב הקאנדייחא[1]) שאין אדם יכול לישא משא יותר ממה שהוא שקול חוץ מהנמלה וזש"ה כי עונותי עברו ראשי כמשא כבד יכבדו ממני[2]) ואיני יכול לסבול אותם ואפשר זש"ה: לך אל נמלה עצל[3]), שהעצל אינו רוצה משא אדם קל והיא נושאת יותר מהאפשר.

קפז.

נכזים בכל מכל — נעדרי דעת יחם וכביד זהב ורכוש
אלה שתו בש — מים פיהם ולשונם תהלך ער ארץ כוש.

קפח.

על מה שעלה על דעת ממוני ק"ק פירארה יצ"ו שלא תזכו אתם יחידים שבאתם לדור שם מיניציאה במה שהם מרויחים שנה בשנה מן המטות[4]) שיתנו לשכירים בשכירות ומהם פורעים מסים וצדקות, כיון שאתם לא הייתם שם כשהוציא הקהל בקרן המטות[4]) האלה — כבר אמרתי שאין רצוני לכתוב בזה דרך פסק אלא אברר לך לבד רמז תוכן הדבר לפע"ד למען תוכלו לטעון בבאכם לדין עם הק"ק על זה, אשר האמנתי כי לא ימנעו עצמם מלירד לדין עמכם במשפט קהל עם יחיד כמפורש בס' מ"מ[5]) חלק ז' ויקוב הדין את ההר. כל דיני הבא לעיר אחרת בפרעון המסים והוצאות עמהם, יוצא לנו כנודע מהמשנה דכתובות[6]): כמה יהא

---

[1]) הקאנדייחא צ"ל הקאנדיוטי כנראה הוא יש"ר מקנדיאה.

[2]) תהלים ל"ח ה'.

[3]) משלי ו' ו'.

[4]) המטות, צ"ל החנות. ראה תג"י 103: „ויש בידי פסק כ"י שעשה [ר' חזקיה פינצי הרב בפירארה, ראה סי' ק"א 1] בענין החנות שהיה בפירארה לאסור על הרוצים ליכנס בגבול המוחזקים ורבני ויניציאה ענדוה עטרה לראשם" שם צד 147: והוא [ר' יצחק גרשון] הראשון שבקדושה החתום בגזירה שעשו רבני ויניציאה נגד הבאים להשיג גבול רעיהם בעלי החנויות כמ"ש בשו"ת מהר"ם ריקנאטי האחרון. גם זעליג קאספעל דבר על ענין זה במאמרו הגדול על דברי ימי היהודים באנציקלאפעדיע Ersch und Gruber 27, p. 150, n. 8 והחכם שטיינשניידער בהמזכיר כרך ו' צד 67 מביא מנהג אחד הדומה לענייננו.

[5]) בס' מ"מ, ר"ת ספר מקח וממכר והוא הספר הידוע מרב האי גאון שנדפס בויניציאה שנת שם"ב.

[6]) צ"ל ב"ב פ"א מ"ה.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

והתבונה עצמית ומלא חפנים עמל וראות רוח בינה אדם כי יתמיד באוהל וכאשר לזאת ולזאת יזכה חי חי הוא יודה ויודוהו אחיו ובזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע הלא זה בחור מעם המשכיל ומבין המעולה כמו" משה בן המפואר ונעלה כה"ר אברהם סולאה בשתים יעופף להתרומם ולהתנשא על בני גילו, האחת מגזעו גזע אנשי שם היחס והמעלה אב וזקן קציץ נשגב המרומם כמו" משה סולימה וכל משפחתו נדיבים ושועים יד עני ואביון יחזיקו יראי ה' וחושבי שם עבדיו החכמים ותופשי התורה נודע בשערים שמם ובפתחי שערים, והשנית מבינתו אבר נין פורח עולה נצו בשפתיו ינכר שונ"ה וקורא ברוח דעת וחכמה ויושב באמות של הלכה ואגדה וככל אשר ידעתיו זה כמה שנים ראיתי סימן טוב בלמודו להרבות פרי תבונה ותלמיד המחכים את רבו. והנה נא ערכתי משפט לשם . . . כי טוב להדרו ולפארו ולתת לראשו עטרת פז להיות לאות לרבים מחוץ על רוח נכון אשר בקרבו, ובכן אגזור אומר ויקם לו שמהיום והלאה כל ש"ץ וכל סופר קוראיו אשר יקראוהו באמת בכה יאמרו לו החכם כמה"ר משה סולימה וכל האנשים יתנו לו יקר מאליהן וייקר שמו מאד כי את חכמים נמנה כי המכבד את התורה יהיה מכובד מהבריות, והגם כי אני שפל אנשים וזעיר אנפין עניתי ראשונה יען מימי תורתי שתה כקול הקורא בעלמא, אולי יבאו על החתום לקיים דברי ומני ומנהון יתקלם תפארת גדולת הנזכר וגם הוא חכם ויביא טוב לא ימיש ספר התורה מפיו הפוך בה והפוך בה ויוסף לקח יחכמו חכמינו ובינת נבונים לא נסתר ועל כן תרב גדולתו ויסוב ויורה צדק ומשפט ומישרים עד אשר לא יכנף עוד מורנו[1]) ותגלה ותראה מלכותו עלינו מהרה אמן.

חתימה תחת הנ"ל.

צלוחת של פלייטון בריחו נודף הריחו ביראת ה' וראשית חכמה שמעתי היות הבחור המשכיל הנזכר וראוי לכבוד תפארת אשר נתן לו ומעיד עליו רבו, לזאת אני לכבוד ה' עתה באתי לקיים את דבריו ולתת עליו כהיום ברכה ברכת שמים מעל החכם יתקרי ככל האמור יתחמם לבבו וכליותיו ישתונן בכל יום בהאמין בטח כי יתמיד בלימודים עד אשר יורה דעה ויבין שמועה בישראל ויברך עמו בשלום.

כ"ד מחוקק אנוש נ"ו יא"ם החונה פה ויניציאה.

ואולי הוא אברהם שלנו או קרובו ולמטה נזכרו שני משה סלימה. הראשון הוא אבי אברהם והשני הוא בנו אשר נבתר בכתר החכם אשר לפנינו.

[1]) ע"פ הכתוב ישעיה ז' כ' ולא יכנף עוד מוריך והיו עיניך רואות את מוריך (ועיין ברש"י שם).

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

קפג[1]).

רבת שבעה לה נפשי הלעג הרבנים הבוז לגאונים מאת קהלות עיר ויניציאה הזאת להבזות בעליהם בעיניהם מכמה שנים והנה, והם הדיוטות בשם פרנסים וממונים וכל מגמת פניהם תמיד להשפיל כח התורה ולהסיר מאת החכמים לגדור פרץ בהוראה ואף על אסור ומותר כשר או פסול, לאשר קנאת ה' צבאות ותורתו עוררה אותנו למגדר . . . ובכן אנחנו הבאים על החתום מקבלים עלינו מעתה ומעכשיו בשח"ד ע"ד החכמים והרבנים וכל הנשבעים באמת בלי שום ערמה ושיור שבעולם שמהיום הזה ועד חמשה שנים רצופים תהי האלה בינותינו להיות לאחדים ובאגודה אחת נגד כל מי שיהיה ממונים מעמד או פרנסים מאיזו קהלה שתהיה או מכילן שיקום להסיר ממורי התורה שום כח ורשות להחרים ולנדות או לה . . . וליטול אותו לעצמו או מה שיהיה בבזוי תופשי התורה באופן זה היום ושום עת וזמן ששנים ממנו יסדרו להתועד יחד כלנו יתחייב כל אחד ממנו לשמוע ולבוא למקום המוגבל וכל מה שיוסכם ע"פ הרוב נהיו כלנו מחוייבים לשמור ולעשות בין שיהיה בו קום עשה בין שיהיה בו שב ואל תעשה בשח"ד הנ"ל וכנ"ל בלי שום ערעור ופוקפוק[2]) וה' יהיה עמנו למצוא מאתו משפט וצדקה לכל עמו כי זו היא כונתנו לא לכבוד עצמנו כי אם להקים דגל תורתו לכבודו ויקר תפארת גדולתו.

קפד.

חתמתי תחת קבוץ איש עני וידיו כרותות.

העני הזה ידיו לא רב לו ולכן עזר מצרותיו תהיו תחת קבוץ שהיו לו שש בנות רבות בנות עשו חיל כיולרה לעני הלז וכל העוזרו למצוא להם עזר כנגדן אלהי אברהם יהיה בעזרו בו יאמר: (מכתב איטלקי).

קפה.

פיסא. לבן כמע" אברהם סולאה[3]).

גדולה תורה מן הכהונה ומן המלכות כי אלה כתרים הם אשר מפאת מולידיו יבאו ומזולתו במשך הזרע לכך נוצר, והתורה נקנית בזוך השכל

---

[1]) הסכמה זו נכתבה שנת שע"ו או אחריה כי בדיואן יש שני מכתבים על ענין זה, בסי' 62—61: על נפילת עטרת הרבנים כי רוח העשירים נשבה בה שנת השנ"ד, ובסי' 236: הסרת הרבני ועל השנות הלו' פעמים הדבר הז' שנת השע"ו מה שהיה שנת השנ"ד. והתחלתו: לרבנים בקוץ מונד.

[2]) ו פ ו ק פ ו ק, כתוב בשתי וי"ן.

[3]) א ב ר ה ם ס ו ל א ה, צ"ל סלימה Solima, ולא נודע מזמן ההוא בשם סלימה רק חכם אחד מחכמי איטליאה והוא אברהם סלימה בליוורנו (מח"א 63)

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

תורה. מהר"ר[1]) בנימין בבלי בפיסא. מהח"ר[2]) אברהם קאלימני בפסוק דקדוק ודרש נוצרי. החי"ר[3]) משה טריוים בנערותו. החי"ר[4]) שלמה חי סרוול בי שנים בלימוד הלכה. החי"ר[5]) אברהם כוכב מפיראן נבון ופיאיטה. החי"ר[6]) יצחק קוניאן. החי"ר[7]) אברהם בילגראדו.

[1]) לא מצאתי שמו במקום אחר.

[2]) לא נודע מי הוא, אמנם בזמן ריא"מ חי בויניציאה ברוך בן שמחה קאלימני אשר הוציא לאור ס' מעשי ה' לר' אליעזר אשכנזי (ויניציאה שמ"נ ראה CB 4980, 2) וכתב גם שני הקדמות ב־א"ש ס' תורת משה אלשיך הנדפס שם בשנת שם"א (א"ח 640). לערך בי מאות שנה אחר זמן הנ"ל נפטר בויניציאה שמחה בן אברם קאלימני (תנ"י 345; CB. 2595; מח"א 9) ומבני דורו של ריא"מ היו אברהם שמחה (נפטר שע"ה), קלונימום בר' שמחה (שפ"ד), שמחה בר' קלונימום (שצ"נ) ומנשה בר' שמחה (שע"ח) אשר היו כנראה מכבדיו כי הוא כתב הטורים אשר חקקו בני משפחתם על מצבותיהם (לוחות אבנים 17, 18, 19, 179). בדיואן 249 נמצאה מ"ק נער (אברהם) בכי יהושע שמהה קאלימאני (ח"י חשון קרב"ן ח"י = ש"ע). שמחה בר' קלונימום קאלימני לקח לו לאשה שרה בת ר' אברהם בר שמחה בי אדר שנ"ז (דיואן 126) ואולי היה אברהם שלנו בנו ונקרא בשם אבי אמו.

[3]) מורטארה (מח"א 66) מביאו משו"ת דבר שמואל, אבל מצאתי שמו גם בס' פסקי ריקאנטי האחרונים (ליוורנא תקפ"נ) בשאלה כ"ד וז"ל החותמים שם: בני הישיבה הכללית שבויניציאה החותמים בשם כולם עש"ק כי אלול ה' תל"ד, יעקב בכמ"ר משה הלוי, שלמה חי בן לא"א הגאון כמוהר"ר נחמיה סארוול, משה בן הישיש הח"ר יעקב טרויש. בשנת שם"ה היה לריא"מ בית ספר בבית טריוים (ח"י מובא Corr. II 219). קינה על מות דודי החכם השלם כמהר"ר יעקב טריוים ז"ל באנקונה שנת שנ"ו (דיואן 177). שיר בנשואי מנשה בן הקצין כמ' שמחה טרויז עם אסתר בת כמר נפתלי כ"ץ (שם 133). על משפחת טריוים ראה Brüll, Jahrbücher I 112 ff.

[4]) הוא בן הרב נחמיה בן הרב ליב סארוול (ראה הערה הקודמת) מבני משפחה מפוארה זו נזכרו שלשה בדיואן של המחבר. סי' 118, 213 אברהם סרוואלו; 128 יעקב בכ"מ נחמיה לבית סרוואל יצ"ו מקולונייא; 327 במות הגאון מהר"ר ליב ס' (עברי ואיטלקי). ראה על האחרון חלק א'.

[5]) שם כוכב הוא בלשון איטלקי סטילה Stella אבל לא ידעתי מי הוא אברהם כוכב שלנו, במלות נבון ופואיטה מהללו שהוא מוכתר בחכמות חצוניות ומשורר בלשון איטלקי ואולי הוא החכם אברהם סטילה הנזכר בסי' קע"ו אשר דר בפאדווה אבל מקום מולדתו או מושבו לפנים היה העיר האיטלקית פיראן, כנראה דר לערך שנת ת' בויניציאה וע"כ לא רשם המחבר מקום מושבו.

[6]) על בני קוניאן ראה סי' כ"ט, 1.

[7]) פסק ממנו ומיוסף מילי בכ"י קויפמאנן 51, 158. על משפחת בני בלגראדו, ראה קמ"ח, 1.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

באמבורגו. הרופא[1]) מהר"ר יוסף חמיץ תלמיד מובהק. הכולל[2]) הה' ברוך לוצאטו בפאדווה. מהר"ר[3]) יצחק פאדונאן ברום"א בשימושה של

טובה שבני נשיאי אזולה בדעתם להיות תלמידי ריא"מ ואולי היה ליאון (יהודה) הנ"ל בתוכם (ראה שם הערה 1).

[1]) ראה אודותיו CB 1451; מח"א 12. ספר בן דוד אשר הוציא לאור אליעזר אשכנזי בקובץ טעם זקנים (פראנקפורט א"מ תרט"ו) לא חברו ריא"מ לתלמידו ר' יוסף חמיץ כאשר כתוב שם צד ס"א כי אם לתלמידו ר' דוד פנצי כמו שמראה שם המאמר וכמו שנאמר בפירוש בחיי יהודה (נייגער י"ז ע"א) ונעלם מליבאוויטש 108 שר"י חמיץ הוא ר' יוסף רומי הרופא בעל בליל חמיץ כי בצד 108 מונה וכופר הספרים שנמצאו בהם הסכמות הקדמות ושירים מריא"מ וביניהם מזכיר „בליל חמיץ ר' יוסף רומי הרופא תלמידו" ראה עוד שם 90, וצד 105 (בליל חמיץ עפ"י ישעיה ל' כ"ד) ומלת המיץ רומז לשם המחבר ואין מקום לספק בזה. שטיינשניידער CB. 5898 הרשים את המחבר הנ"ל ואמר שמהדפסת הספר ליל חמץ לא נודע מאומה, גם מורשארה לא הזכיר בלל ספר הנ"ל, אמנם מהדיואן יש להוכיח שנדפס איזה ספר מיוסף חמיץ כי בסי' 364 כתב ריא"מ: בריטראטו התלמיד החשוב כהה"ר יוסף חמיץ הרופא יצ"ו נדפס ע"כ. לפי השערה קרובה נדפס תמונת (ריטראטו) יוסף הנ"ל בחבורו שנדפס, ועוד נמצא בדיואן סי' 405: על מ"ק ילד בן ג' שנים וחצי מהרופא מהרר"י חמיץ יצ"ו נקבר לעומת זקנו בן ק"ד שנה. בסוף כ"י אחד (Ms. Add. 667, 3 Cambridge) נמצאו הדברים האלה: שרי ליה מריה למ' שמחליף תורה בפלוסופיה ואם על אמיתית נאמר על זאת ודאי לא נאמר והמשכיל יבין וה' יצילנו משגיאות אמן כי"ר, אני יוסף חמיץ קניתי זה הספר וכתבתי הדברים אלו מבעם שעלה על לבי לראות דברים כאלו כתובים על ספר ה' יצליח דרכנו (ר"ז שעכטער JQR.). ראה עוד חיי יהודה (בס' בחינת הקבלה מ"ש"ר צד XII; ריגער 267).

[2]) הוא הנרשם במח"א 35 תחת Luzzatto Benedetto ונדפס ממנו שיר איטלקי בס' Porto Astronomico מן ר' עמנואל פורטו (שנת תכ"ט) שם אביו ושם אשתו אנו למדים מדיואן 406—407: לחתן . . . ברוך בן המפואר כה"ר משה לוצאטו עם מ' פיאמיטה בת הנשגב כמ' רפאל חזקיה פורלי, אמו מ' גייאמילה אשת כמ' משה לוצאטו נפטרה י"ח אייר ש"ץ (דיואן 379) ודיאמנטו אם אביו נפטרה שושן פורים שע"ו (שם 274) ראה קצ"ג, 10.

[3]) במקום פאדונאן צ"ל פאדוואן הנקרא בס' גלות יהודה (ראה קל"ב, 4) יצחק פאדוואנו „אשר יצק מים על ידי מעלת הרב המחבר" והוא בלי ספק ר' יצחק בן משה פאדווה אשר נבחר בשנת ת"י לרב ברומא (בערלינר II, 2 p., 55). ראה קצ"ב. בדיואן 354 נמצאה מצבת „בילה אשת כמ' אליעזר פאדוון (מפאדווה) ז"ל".

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

היטבת חסדך עמי מחסד לאברהם עם מלאכי עליון, כי הוא האכילם שלש לשונות ואתה שלחת לי ארבעה מהם. היו לי לחן מלבד התשורה בעצמה בראותי כי זכרתני אתך ואותי לא השלכת אחרי גוך כאשר עשו לי כמה וכמה אחרים אשר חן וכבוד נתתי להם. ועל לשונותיך לשוני תהגה צדקך.

לא שמעתי בלתי היום נסיעתך מע" וידו[1]) ומשכנך בגוריציאה ואחשוב כי העלית בקדש והמקום מקום מקנה תורה והאנשים נכבדי ארץ. אמנם ירא אנכי פן תשכח את הדברים לדבר בם כמשפט איש איטליאה[2]) סוף סוף ארץ מולדתך, לכן אחוז בזה וגם מזה אל תנח, ובעקר בין תבין יסוד הלמודים כי אחדים המה.

המכתב כבד עלי מפני הזקנה ומשא הלימור אשר על שכמי לא יתנוני השב רוחי ואנשי העיר מאשר נסבו על הבית כקוצים בעיני, בכן תקבל רצוני ואם לא אגרותי כי בכל המקום אשר תזכור את שמי בנפשי אבוא אליך וברכתיך בחיים ושלום.

ויניציאה. מנחת מרחשת קרבנך[3]) השצ"ט. כאב את בן ירצה לכ"ת נ"ו יא"ט.

קפב.

אלה הבנים גדלתי ורממתי מתלמודי (בשכבר כך היו לי בכל לימוד חוץ מההלכה).

החכם[4]) ר"ע פיקיו. מהר"ר[5]) אברהם לימברוזו ז"ל. המ"ר[6]) מנחם עובדיה ז"ל. מהח"ר[7]) עזרא אלחדב בקטשתו. הח"ר[8]) ליאון אזולה היום

---

[1]) מע" וידו, מעיר וידו Vido באיטליאה.

[2]) ר"ל שישבח לשון ומדע איטליאה.

[3]) ויקרא (ב' ז').

[4]) ראה סי' פ"ז, 1.

[5]) ראה סי' ס"ד, 1.

[6]) מנחם עובדיה נפטר ד' תמוז שפ"ט בן מ"ט שנים (דיואן 384, ל"א 58), ואחיו יעקב עובדיה נפטר י"ז אלול ש"ץ ג"ל שנותיו (דיואן שם) ובסי' 123 נמצא שיר לנשואי „אוריאל חיים (חיים יוסף) מלרוקה עם רחל מבני עובדיה מסיניגאליה נדפס עם סוניטי נוצרי" אולי היתה רחל ממשפחה זו.

[7]) בקטשתו, אולי צ"ל בנערותו, נזכר בשו"ת מים רבים י"א ובשו"ת דבר שמואל י"ט ום' (מח"א 2 : Alchadav) חותם ביחד עם ש"ח ב' נחמיה ברוואל ועם משה בן מרדכי זכות (כ"י קויפמאנן 46, 159).

[8]) ליאון אזולה הוא כנראה בן ר' גרשון אזולה כ"ץ הנזכר בסי' קל"א על כל פנים הוא קרובו, בסי' קי"ח כתב מרדכי בן ריא"ם לדודו משה "תשובתו מנשיאי אזולה שמענו" ואין בפק שבאותה תשובה משנת שם"ה היתה בשורה

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

יבאיש ידבר איש לשון הקדש עני ואביון הוא ובו מגרעת
קורות ורוב מלות כיום לחודש
כי ה — עשירו הא בראש מגבעת נושא גדול חכמה במדת גודש
מלא והוא מופלא ברוח דעת.
(מכתב באיטלקי).

קפ.

בני באר חפרוה שרים[1]) והמה נדיבי העם שלום רב.

כמה מעלות טובות למקום על אשר החייני וקיימני ולעת זקנה זכני לזווג נכדי בן בתי יקר לי כבן — אשר מאז נפטר החסיד החכם חתני ז"ל בחיקי גדלתי ורממתי אותו — יקר רוח איש תבונה כה"ר יהודה מונטי סקודלו אשר מאז הכרתיהו דבקתי בו לאהבה כי כה משפטי כל הימים אוהב התורה ולומדיה וקויתי לה' כאב את בן ירצה בחתנו והוא יהיה לו לבן יחדו ירננו וישמחו ויעלזו בה'. אמנם טובה כפולה ומכופלת חשבתי העת חננו אותי בחסדם מעלותיכם מאגרתכם היקרה והמסולאה היתה לי כרוב פנינים וכלי יקר כאשר בשפתי דעת הודיעוני דנפיק מיניה קורבה ליקר תפארתכם באמת שמח שמחוני כי שמעתי את שמעם וזצ"ל אביהם מ"כ ואכבדה תמיד כאשר יעשה הבחור נכדי היקר להיות להם עבד ומשרת צעיר להמנות כשאר בשרם. יחי לבבכם לעד וגם לי לבב כמוכם לא נופל אנכי להתאוות לעשות דבר יכשר בעיניהם בכל אשר יהיה שמה הרוח רוח רצון מלפנים עלי ועל פועל ידי יצוני. ואני תפלה לאלהי השמים יצליח ירומם וינשא מצבכם כל ימי עולם לברכה בקרב הארץ.

ויניציאני סדר השרת לשרת בקדש[2]) השצ"ט. יא"מ.

קפא.

להח"ר גרשון ב"י בילג[3]) ששלח לו ד' לשונות.

נבון ההכמות יקנה כבן יקיר שלום.

---

[1]) בני באר חפרוה שרים, אולי רמז לשם משפחה באר, כי בדיואן 410 נמצא שיר „לחתונת כמר שבתי בכמ' דוד באר ז"ל עם מ' דולציטה בת כמ' מרדכי באר". יהודה מונטי סקודלו הנזכר להלאה חמיו של ר' יצחק בר' יעקב נכד ריא"מ לא נודע לי ממקום אחר. חתנו ר' יעקב בר' קלונימום הלוי הנ"ל נפטר ליל ה' ר"ח תמוז שפ"ט (דיואן 375).

[2]) סדר השרת לשרת בקדש, לא נמצא פסוק זה בצורתו רק לשרת בקדש לבד בפר' תצוה (שמות כ"ח מ"נ וכ"ט ל') ואולי צ"ל בנדי השרד לשרת בקדש (שמות ל"ה י"ט) והיא פר' ויקהל.

[3]) בלי ספק הוא ר' גרשון בר יואל בילגראדו הנזכר בסי' ר', ראה סי' קמ"ח, 1. בההעתק אשר לפני כתוב „ששלח לו" לפי נוסחה זו המלות האלה אינן מהמחבר אולם כנראה צ"ל ששלח לי.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

ויהי היום אחר עשרים ותשע שנים ואני כבן שבעים בימי הזקנים הגיע לאזני בקרי, כי מעלתו נשא ענף ועשה פרי, בעיון לשון הקודש למעלה למעלה עד אשר לעשות הפלה, חכור אין ערוך ליופיו, בו אסף ברוב כל כפל ענין במלות שונות עד כי מראה הדר לשון זה בחכמתו, רוב עשרו ויקר תפארת גדולתו. והנה אם לא אשמיע עוד קול שירים ושירות מפני הזקנה, אחרי בלותי היתה לי עדנה. ותהי עלי יד רוח זמרה להללו. וזה אומר לו:

נטוש כבן יתוש ודרדר חוח — היה לכל עמים קצר ידים
מבטא מקום יושב ירושלים — וכמו בני עמו כבל [צ"ל בדל] ישוח
עד בא ולו הרבה גבורת כח — הגמון משוב"ח שר בקריתים
ר ב ח"ן ונ ט"ע ח"י כעץ יעלי המים — בשמו וחותמו בתב"ת נ"ה

המלות רב ח"ן ונט"ע ח"י הם רמזים לשם המחבר ולשם ספרו שהם נטע הגפן, חי רמז לשמו יוחנן ומלת חן רמז לספר תבת נח. — תב"ת נ"ח היא שם ספר גדול (ערך מלין על 1658 דפים) אשר הדפים בשנת שנ"ג בויניציאה Marco Marino ונדפס בו מריא"מ שיר בשבח המחבר הנמצא גם בדיואן סי' 53. גם השיר הזה העתיק בשבילי החכם ווייקערט מן הספר היקר במציאות הנ"ל ואכניסו בהערתי:

חס מן סחר כל מין מעולה מין מדס יכול מסה נדגורו:
גס מס נדגורים לסון עגרים היה לסון קודם למנחרו:
חוזה נספר זה חמה יזה כי הוא נחיר הכל וספורו:
דגור נחוך חגור עלי דגור חגור לכל חגור וגס סרו:
גלות והדלות ורוד ספלות העס ידיד החל ומסגרו:
נלגל ורחם חגל כגיץ נוגל כאגט הלוס מקרח ואת סגרו:
רגיס נני טוגיס ונחסגיס לח ידעו דרכי סדי ניירו:
נסמח נקול החח נגח הלח דון מרק"ו מחרי"ן פחר דורו:
חחר חסר נחר עסות סחר מחיר וגס מפיץ ענן לורו:
גלה יקוד מלה ומפעלה סורם ענף פרי נתוך ספרו:
חנה לכל תגה מחד טונה חל חים וחל חחיו וחל גרו:
נכסף וכל חסף ומן יסף על כל חסר קנר נקינורו:
נח רוץ חגום חרוץ פז רג לכל פסוק נגיחורו:
תרחה נחיג נחה ותסתחה על כי חמת הפליח נחנורו:
לדרום חסר ידרום נסוף וראש (sic!) מדס יכול חסה נדגורו:

בחיי יהודה כתב המחבר שחבר שיר זה בהיותו חמש עשרה שנה היא שנת שמ"ו שש שנים לפני הדפסת הספר כמו בשירו בם' נטע גפן. על שני חכמי לשון הקדש אלה נרחיב מעט הדבור בח"א.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

מרבה המשרה, ויחדו המתקנו סוד ימים אחדים בדקדוק לשון היהודים, דבקה נפשי באהבת עבודתו וע״כ יצאתי לקראתו אז בשיר מזמור וכן דברתי לאמר:

יום בו הדר שכלך וחכמתך . . .
בשירי יהודה דף מ״ב . . .

יוֹם בּוֹ שִׂכְלְךָ וּבִינָתְךָ הִפִּיט שִׁפַּל אֱישִׁים אֲנִי הַגֶּבֶר
וְאֶתְּנָה לִבִּי לְהַסְבִּיר סֵבֶר דַּת הַיְשָׁנָה לְךָ בְּמִצְוָתֶךָ:
הָיָה לְבָבִי אָז בְּחִבָּתֶךָ אָחוּז בְּהַכִּירִי בְּךָ רַב־שֶׂבֶר
רוֹאֶה בָּעַיִן טוֹב לְשׁוֹן בֶּן־עֵבֶר יָחַד בְּכָל־חָכְמָה יְדִיעָתֶךָ:
הַשַּׂר מָפוֹאָר יוֹחָנָן תִּפְאֶרֶת צְרֵפַת וְאִישׁ פַּאוּ״סָה עֲדֵי רוּם עֵישׁ
יִגְדַּל וְיִתְרוֹמֵם יְהִי לָנֶצַח:
הָאֵל תְּנָה יָדִי לַעֵט עוֹפֶרֶת אֶכְתּוֹב בְּמַתְכוֹת וַאֲבָנִי שַׁיִשׁ
זֵכֶר לְדוֹר דּוֹרִים כְּצִיץ עַל מֵצַח:

ויהי היום לחר עסריס ותסע סניס, ולני כגן סגעים ניתי הזקוניס, הגיע לחזני נקרי, כי מעלתו נסח ענף ועסה פרי, נעייון לסון הקודם מעלה מעלה, עד חסר לעסות הפלה, הנוי חין ערך ליופיו גו חסף נרוב ניכוח, כל נעל [כפל] ענין נמלות סוכות, עד מרחה הדר לסון זה נחכמתו, מעסרו [רוב עסרו] ולת יקר תפחרת נדולתי, הגס כי לח חסמיע עוד נקול סיריס וסירות מפני הזקנה, לחרי נלותי לי עדנה, ותהי עלי יר רוח זמרה להללו, זה חומר לו.

נָטוּשׁ כְּבֶן יַתּוּשׁ וְדַרְדַּר חוֹחַ הָיָה לְכָל־עַמִּים קְצַר יָדַיִם
מִבָּטָא מְקוֹם יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלַיִם וּכְמוֹ בְנֵי עַמּוֹ בְּדַל יָשׁוֹחַ:
עַד בָּא וְלוֹ הִרְבָּה נְבוּרַת כֹּחַ הֶגְמוֹן מְשֻׁבַּח שַׂר בְּקִרְיָתַיִם
רַב חֵ״ן וְנָטַ״ע חֵ״י כְּעַל הַמַּיִם כְּשָׁמוֹ וְחוֹתָמוֹ כְּתַ״בַת נ״חַ:
יַבָּאִישׁ, יְדַבֵּר אִישׁ, לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ עָנִי וְאֶבְיוֹן הוּא, וּבוֹ מְגֹרַעַת
קוֹלוֹת וְרוֹב מִלּוֹת כְּיוֹם לַחֹדֶשׁ:
כִּי הֶעֱשִׁירוֹ הָא, בְּרֹאשׁ מְנֻבַּעַת נוֹשֵׁא, גְּדוֹל חָכְמָה בְּמִדַּת גּוֹרֵשׁ
[צ״ל גודש]
מָלֵא וְהוּא מְפָלָא בְּרוּחַ דָּעַת:

ר׳ יצחק מן הלויים נכד ריא״ם כתב בהקדמתו לס׳ מנן וחרב אשר העתיק בשנת ת״ט מתוך עצם כ״י זקנו וז״ל: ספר חבר ההגמון דילה פאוסה וכו׳ חהגמון די לודווה בספר גדול שעשה מכל הספרים עברים מודפסים מזכיר כל חבוריו ומשבחו ומנדילו עד מרום (נייגער, מאמר מנן וצנה להר״ר יהודה אריה ממודינה ברעפלויא תרט״ז, עלה י״א ע״ב).

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

והנע תניחו והנח בכחו תניבו ודגש וחזק ורפה
ואיה נעימות באיכות וכמות לקורא בשירך ברישיה לסיפה
בכל טור ומלה המולה ומחלה ונופל וחלני וצריך לרופא
ומה זה תפרסם כנביא וקוסם נבואות נגינות לעין טיב ויפה
אהה זו למדה לכל איש יהודה כנפח כתופר כמשקה כאופה
המית[1]) ישיבה לך היא חשובה ומשיר שתוק נא ושים יד לפה

קעט[2]).

כי ראיתי בחסד אלהים פנים אל פנים ממעלת יפעת אורות השר המאושר האדון ההגמון המחבר יר"ה בעיר שיורינצה [פיורינצה] ווניציאה

[1]) הֶמַיִת היא כנגד משקל השיר ויש לקרא הַמַּיִת כאשר נמצאה בשיר ישנים.

[2]) בדיואן (Letterb. III 108) נמצא מה שכתוב כאן בשנוי לשון וז"ל שם: הצרפתי מונסו [צ"ל לונסו] דלה פאוסה אשר עשיתי לו השיר הכתוב בספר זה דף מ"ב (סי' 283) שנת הש"ע בפארינצה [בפיורנצה], אחר עשרים ותשע שנה שנת שצ"ט שלח לי שני אחים ריפורמטי [?] לראות העודני חי ישרוני כי זה כמה הוא הגמון גדול בעיר . . . [צריך להשלים: לודיווה = Lodéve] בצרפת ואיך חבר ספר על כינונימי לשון הקדש וחלה פני לעשות לו שיר בשבח הספר ואתרצה להללו וכן אמרתי לו ע"כ. — בסי' 283 הנ"ל כתב וז"ל: אל הצרפתי לונסו (יוחנן) דילה פאווזה. למן היום אשר בעיר פיורנצה המהוללה הכרתיך אדון רב המעולה המתקנו טוב [צ"ל טוד] בעיון לה"ק בימים אחדים . . . ובעוד היה כבודך ברומא הגדולה ואני באתי לוניציאה ע"כ. — ההגמון הנ"ל שמו בלעז Jean de Plantavit de la Pause הנודע לחכמי הלשון בשם Plantavitius ושם ספרו בלה"ק נטע הגפן הוא העתקת שמו Planta Vitis אשר יצא לאור בשנת ת"ה במקום מושבו לודיווה (Lodéve 1645) חמש שנים אחרי שכתב ריא"מ שיר תהלתו. ובל מה שכתוב כאן נדפס בספר הנ"ל ובדי להראות את הקורא השנויים שהם בלי ספק הגהות מיד ריא"מ מזמן מאוחר אדפים הכל מחדש בצורה שנמצאה שם על פי העתק אחד אשר חנני בו בטובו ידידי החכם המפואר Dr. Weikert פראפעסאר ברומא (Collegio S. Anselmo) וז"ל ריא"מ שם:

דִּבְרֵי נָעָצָב וְצָעִיר יְהוּדָה אַרְיֵה מִמּוֹדֵינָה מְדֵרֵי וֵינֵיצִיאָה

כי ראיתי בחסד אלקים פנים אל פנים,
ותאנל נפשי בימי הנחמות זה כמה שנים,
מאשר יפעת אורת הסר המאושר האדון ההגמין המחבר יר"ה בעיר
פיורינצה וויניציאה מרכה המעלה, ויחדיו המתקנו טוב ימים אחדים,
בדקדוק לשון היהודים, דנקה נפשי בחמדת עבודתו, ע"כ יראתי אז לקראתו
בשיר מזמור וכן דברתי לאמר.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

תקום[1]) — עמו כה לו ותשתטח
נפש בני עמו ולו יסביבו
מזמור ובנגינות ולמנצח

קעו.

להח"ר אברהם סטילה[2]) על ק' סוניטי עשה על משה יפה בוכה[3]).
אחר אשר ככבי יפת תאר לך שַׁ – עֲרֵי דמעה, ולא ננעלו
מה טוב — בעת תשיר — לשָׁבֵי חטא לשנות ימין עליון אשר פעלו.

קעז.

שאלה יעקב היו לו ג' בנים.
(נמחקה ועבר עליה בקולמס בתקונים הרבה ע"כ עבר ע"ז לע"ע המעתיק).

קעח.

על שיר עשה ר' יעקב בשלום ספרדי[4]) בלדת בן לר' יוסף ב"מ אברהם אבואב[5]).

מישור יערים שריקות עדרים בהקשיב להדפים מצוה ונופה[וכופה?]
מליצה וישירה סתומה וזרה צריכה לרש"י וקמחי וצופה[6])
בירך להכתיר ואוסר ומתיר עטרה לחכם בשוהם וישפה
לשונך חרוזי לשון אשכנזי לעיל או לרע לא תבקר ותחפה

[1]) רמז לשם קומנימו כדרכו בשיריו (ראה דיואן שלו ומה שנדפס ממנו בלחות אבנים), אמנם כנראה נפלה שניאה בשורה זו.

[2]) סטילה היא Stella באיטלקי, ובלה"ק כוכב. מורטארה הרשים יוסף בן אברם Cochaw (14) אבל מזמן מאוחר ואולי אברם הנ"ל נינו של אברהם שלנו. בדיואן (Letterbode III 109) יש שיר „לנישואי כמ' אוריה סטילה עם מרת סטילה פארינטי", (אולי צ"ל פארינצי), ראה סי' קפ"ב 13.

[3]) משה, צ"ל אשה ואחרי שהגדתי מצאתי כל המאמר בדיואן של המחבר (Letterbode III 108) רק במקום על משה יפה בכה כתוב שם לנכון על דמעות אשה יפה בוכה.

[4]) לא נודע לי ממקום אחר.

[5]) אברהם אבואב (ראה בינה לעתים סי' 77 ותג"י 23), בנו הרביעי הוא ר' יוסף הנזכר כאן (תנ"י 365), Löwenstein, Mschr. 48, p. 674, 680

[6]) אולי צ"ל ויופה וכון אל הסי' מכלל יופי לר' שלמה ן' מלך (קונשטנטינא ש"ט; שאלונוקי שכ"ו) והוא באור המלות והמשך הענין ע"פ פשט על כל ספרי תנ"ך והמחבר משבחו בהקדמתו האיטלקית לס' גלות יהודה והשתמש בו הרבה. — בהקשיב [בהקריב?]

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

ולקרות בכל עת ובכל יום בתורה נביאים וכתובים דברי אלהים חיים והגם כי היתה קריאתי בלשון אשר אנכי שומע לא מנעני את לבי מלעיין בהבנתה עד מקום שיד שכלי מגעת, ובכן כאשר שמעתי אומרים בשם רבותינו ז"ל כי כל אחד מישראל נוטל חלק בפירושה מסיני עלו בדעתי ביאורי איזו כתובים ממנה ובפרט בדברי החכם שלמה בספרו העמוק קהלת ולאשר היו בעיני ראויים להאמר וגם ישרו לנבוני לב אשר הגדתים, בחרתי להודיעם בקרב עדתנו.

והנה לא נעלם ממני כי אין מחשבה ישרה תעלה על לב איש לחדש בביאור תורתנו שתתעלה לא שזפתו עין רואי חכמינו ע"ה קדמונים ואחרונים אף לזאת התחזקתי על דעתי ביותר כי אני לא שמעתים ולא ראיתים, שאזכה לכוין לדעת הגדולים הרי זה ישימני משובח ומפואר ויעלוז לבי בה', ואתם בני אל חי הקוראים תדינוני לכף זכות וידין ה' עמו ועל עבדיו יתנחם להושיעם ולתת עליהם ברכה.

קעה.

בשבח אח דומיניקאני וינצינצו קומנימו ראגוסיאו[1]).

אנה — תהי רוחי זמיר שוחרת
ראוי[2]) להלל בו אנוש יודע
חכם בתוך אחיו עלי כל ריע
דורש לעמו טוב בהוד תפארת
בעל לשון זהב והאדרת
ישלח בבן עולה ואיש פושע
דבר כחץ לשׁ — עֶרָה קולע
לשים בחיק שלוה אני סוערת
מליו לכל נדח הלא ישיבו
הנה כמו לבב כמו מקדח
מכנים תשוקה בם עדי ייטיבו

אמנם מה שנמצאת בקובץ שירי המחבר (דיואן = Letterbode III 109) „בחבור הנעלה כמ' שמואל כהן דפיסא" מוסב על השיר בשבח החיבור אשר נדפס שם בשמו בראש הספר.

[1]) בדיואן Letterbode III 108 נמצא: בשבח אמ דומיניקאנו פרה וינצנטו קומנימו ראגוסיא. במקום אמדימיניקאנו צ"ל אח דומיניקאנו כלומר שהיה מן האחים הדרשנים ושמו בכתב ולשון איטלקי Comonymo Raguzio (אח) Fra ראה עליו ח"א. שיר זה הוא סוניט שיר אהוב מכל בני איטאליא.

[2]) ראוי, נ"א ערב.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

והאומנים וכל דבר יקר בכפלים ממה שהיה פה לפני המגפה בכן אם ישנם באהליך צרור הכסף יקח בידו ויבא בברכת ה' כי ימצא מקום להדפיסו ואם לא יכבד וישב בביתו כי לא ימצא מסייע שיהא בו ממש משת' פרוטות בכל המקום, כי זה דור דור שוא והתורה אצלם כמאוסה דלית לה סבר[1]).

אלה הדברים יוצאים מפי זקן חדש בעיניו הדבר אבן בר לבב ודובר אמת לאמיתו אם בזולת זה ידע ויש בי ת"ל לעשות מצותו יבא דברו ואכבדהו אשגבהו כי ידע שמי הנ"ו יא"מ מוכן לשרת כל נבון וחכם כמוהו הכותב טו"ב חשון השצ"ט בויניציאה.

יאי גברא ואוריתיה לשון הזהב והאדרת
כלול חכמה ובינה בעטרת תפארת

החכם הנעלה כמהר"ר שלמה נ' משה בן שואל[3]) נר"ו מאיר בטונים.

(מכתב איטלקי).

קעד.

בעד ר' שמואל כהן דפיסה[4]).

מצות ה' ברה על כל בני ישראל קטן וגדול מבין עם תלמיד הגות בתורתו התמימה יומם ולילה כל אחד לפי כוחו היא אצלתני לעשות כן

---

[1]) כמאוסה דלית לה סבר, ר"ל כמאוסה שאין לה תקוה (תרגום איוב ז' ו').

[2]) הנ"ו (הנעצב וצעיר).

[3]) לא מצאתי שם המחבר הזה בשום מקום, גם קאזים לא הזכירו בספרו על חכמי טונים (Gasés D, Notes bibliographiques sur la Lité-rature Juive-tunisienne, Tunis 1893), מאגרתנו אנו רואים כי טעה באמרו כי רבני טונים לא היה בדעתם להדפים ספר עד המאה הי"ח למספרם (שם צד 15).

[4]) הוא שמואל לוזיטאנו ודר בויניציאה ויש למחוק סימן השאלה במח"א צד 50, בשנת תט"ז הדפים שם ספרו צפנת פענח (אוצר הספרים אות צ' 186) ולא מצא ספר זה חן בעיני בעל דבר שמואל (תג"י צד 327, סי' כ"א), אמנם רבים מבני דורו הסכימו עם המחבר כאשר אנו רואים מהכתבים הנדפסים בפתח ספרו ואחד מהם יצא מעט הרב הגדול שמחה לוצאטו. ר' שמואל דפיסה (פרנס בויניציאה) היה בדעתו להדפים ספרו כבר בשנת ת' בחיי ריא"מ וההקדמה הנדפסת שם בשם המחבר באמת מעשה ריא"מ היא כי היא אות באות הכתב הזה אשר לפנינו, אמנם במשך השנים הרחיב המחבר ספרו ועשה פרושים גם על פסוקים זרים באיוב וכפי צרכו הכנים בהקדמת ריא"מ אשר לפנינו שורות אחדות על ספר איוב והן מתחילות בההקדמה הנדפסת בשורה שמינית בזה הלשון וקצת מספר איוב וכו'

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

וישמחו ויהיה נחת רוח לפניו שאמר ונעשה רצונו יעתיר א"כ בעדי לה' להחזיק בחולשת זקנתי בריא לבוא עד גמירא בעבודתו ואני אתפלל לו להוסיף כח בגבורת הכמתו להאיר עיני ישראל בהלכה ובכל מדע ולהצליחו בתיספת טובה וחיים ושלום לשרתו ולברך בישמו יא"מ.

קעב.

לר' ברכיאל מפאנו לבקשתו[1]).

ב'ני שמע מוסר אביך אומר
ר'אה פני אדם ואל תבטח בו
כ'תיב אשרי פיו ולשונו שומר
י'הי סודך טמון בתוך קרבו
א'ל תאמין כי אם לאל גומר
ל'א תתאוה למלך במסבו
פ'א'ת עסקיך תהי חושב
נ'וצר זוכר כי כל אדם כוזב.

קעג.

חכם הרזים נאוה בחרוזים שלום למר.

כתבך הראשון עתה ושיריך וחרוזיך באה לי ומליצותיך פשעו בי ותבט עיני בשירי בקמים עלי לשבח לעלה ולקלם אותי, והנה בכח הרבור שכלי באמת אין ערוך אליהם בעה"ז ואין זולתך מלכי בן שורר ומורה חצי המליצה למטרה אמנם מצד הנושא אשר נשאתני ותשליכני מעל לרקיע התשבחות והתארים רחקת מאד אדוני מן הנקודה אם לא באת היום אל הע"ן בעשתי עשר[2]), או נתיסרת על המאמר „מיטב הישיר כזבו", יהי מה הבאתני במצורת אהבתך שמת דבוקה במתני חובת תשלומי כפל וארבעה וחמשה, אבל מה אעשה כי אעבור בס"ח מחשנים זקן אמנם ושבע רוגז המבוכות, ואין מלה בלשוני בשירה ובזמרה, אשיבה ידי להשיב לכ"ת לבד ע"ד הספר אשר היה עם לבבו להדפים ואומר לו בכמות הכלי חמדה[3]) יהיה הוצאת שש או שבע מאית דוקאט לפחות כי עכשיו הנייר

---

[1]) ממשפחה מפוארה אבל ברכיאל מפאנו לא מצאתי בשום מקום, אולי הוא (יצחק) ברכיה (= ברכיאל) מפאנו נכדו, תלמידו וחתנו של הרמ"ע מפאנו וממנו היא תשובה פ"ח בשו"ת הרמ"ע; (ראה גם מח"א 21, הערה 4). שיר כזה נקרא שמינית (ראה למעלה כי' קל"ב, 4) על שמונה שורותיה ואולי שנה המשורר מפני סבה זו שם ברכיה לברכיאל.

[2]) אינני יודע פירושו.

[3]) כלי חמדה (אוצר הספרים אות כ' 128, ויניציאה שנ"ו; לפי החכם שטיינשניידער 1, CB 7051 שנ"ד).

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

אֶל אלהי ישראל יודע, כי סבוני כמים בלהות כאשר מאז יצאתי לאויר העולם לא הרפוני עד בלעי רוקי ורבו כמו רבו משתי שנים והנה עד כי הן הנה היו נסבה אשר החשיתי מטוב להשיב מפני הכבוד אשר נתכבדתי מאגרת ומצות מעכ"ק בראשונה ולשנייה חכיתי לה' עד יעלה בידי ראשית הדפסת ספרו היקר אשר זה לי שמנה חדשים כמה יגיעות יגעתי וכמה טרחות טרחתי להסיר כמה מעיקים ומתנגדים אשר עמדו בפנינו, יארך זכרם. אמרתי אמתין עד אזכה לבשר לו מההתחלה יותר מחצי הנ"ל כאשר אני עושה היום ישתבח ה', אעלה א"כ ואגידה לאדוני כי שבוע שלפני ר"ה עבר היה ראשית מלאכת ההדפסה כ"ה ואחר הטרחות להשיג הרשויות אשר עלי היו כלנה וההשתדלות אשר עשיתי לצמצם ההוצאה היותר שאפשר כאשר יגיד לו הגביר אלמירהאני[1]) הושם יד להדפים ולא אחדל מלומר למעלות כ"ה כי המלאכה קשה עד מאוד להעמיד הדבר על בוריין לצרף שלשה ספרים נפתחים א' א' ולעשות מהם יחיד מיוחד בצלם דמות תבנית אשר צוה לעשות מזה אחד ומזה אחד וה"ע[2]) באמצע ודברים ה"ע וכללי התלמוד מטושטש מאד וההגהה אחרי הצירוף[3]) כבדה הרבה וסוף דבר לולי היותי מגיה ראשון ושני לא ידעתי אם היה החיבור יוצא כאשר קויתי לד' קותה נפשי יעלה ויבא בערך עסק הדפוס אשר סוף סוף לא ימלט משגיאה כנודע ואיזה מלות אשר מפני החקירה[4]) מהשרי' הוצרך לשנות כמו תלמוד לגמרא, גוי לעכו"ם וכדומה. בה' בטחתי וראו עיני מעכ"ת

אשר הגיה ריא"ם הוא הספר הידוע הליכות עולם, חברו ר' ישועה ב"ר יוסף הלוי והדפיסו ר"ש אלגאזי עם כללי התלמוד למהר"י קארו עם ביאור עליהם אשר קראו בשם יבין שמועה (ויניציאה שצ"ט), ורמז עליו ריא"ם באמרו על ר' שלמה שהוא „יורה דעה ו י ב י ן ש מ ו ע ה", בספר הנ"ל דף צ"ז ע"א נמצאים אלה הדברים „אמר הצעיר יהודה ידיע ליהוי למעיין שבדיני ק"ו יש מעט דברים שלא מצאתי אותם בתוך העתק זה הספר אבל מצאתים בספר אחר מכתיבת ידו הרב ז"ל ולפי שנראה דשייכי לדינים אלו הכנסתי כולם". במקום אחר לא נזכר בספר הנ"ל מי היה המגיה.

[1]) הגביר א ל מ י ר ה א נ י, הספר הנ"ל נדפס „על יד פקידו [של השר ויגדראמין] יואני מ ר ט י נ י ל י" וכן יש להגיה.

[2]) ה"ע (הליכות עולם).

[3]) ר"ל ההגהה כבדה מאד אחרי צירוף שלשת הספרים כמו שהוא באמת בספר הנ"ל הליכות עולם באמצע כללי התלמוד מצד אחד ויבין שמועה מצד שני.

[4]) ח ק י ר ה הוא צענזור וחוקר הוא הצענזאר במובנו הראשון האינקויזיטאר (inquisitor) וכן נקראו באמת באותו זמן בויניציאה כמו שאנו רואים מדברי ימי העיר הנ"ל.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

והנה מלאכת ההרפסה מחבור גדול בענקים כזה מרובה ורחבה מאד וצריך לכסף רב אשר לא יחשב, ע"כ תעלה עתירתנו לפני כל רואה ושומע לצאת לעזרת ה' בגבורים בהתנדב עם בעזרתם כי יביאו התלמוד גדול לידי מעשה עט ברזל ועופרת לזכות הרבים וכל כסף אשר הונף ואשר הורם למצוה זו וכל מרים תרומה להביא נדבה או הלואה הכל יעלה ויבא ליד מעל' החכם העני החסיד כמ' יוסף פארדו יצ"ו[1]) והוא אב במצוה פה ויניציאה והוא בכתב ידו יתחייב למביא הכסף לבית גנזיו לעשות מהם ברצונו, ותוכל מצוה זו להיות נקנית בג' דרכים או בכסף כי כאשר ימכרו הש"ס ישלמו אותו תיכף לעניי א"י והיתה צדקת האיש ההוא כפולה ומוכפלת עושה צדקה בכל עת הכותב ספרים ומשאילן לאחרים וגם פרום לרעב להמו — או בשטר אשר יקבל ראיה מהח' הנז' שם הש"ס הראשונים אשר ימכרו, יושב כספו באמתחתו דמים בדמים יגעו. או בביאה אשר יביאו לו כ"כ ספרים מהנדפסים בערך הנדבות ונמצאים אלו מהנים ולא חסרים כלום. ואם המצא תמצא מי שירצה לתת הכל במתנה גמורה ומוחלטת עליו תבוא ברכת טוב — והנה זה בא עליכם קריינא דאיגרתא המדפיס הנז' דאיהו להוי פרונקא[2]) ושלוח בידו פנקס אשר מסרנו לו בו תעלו עולתיכם נדריכם ונדבותיכם אשר תדרו והכסף תשלחו אל החכם החסיד הנ"ל ואם יהיה כפר או עיר קטנה ואנשים בה מעט ישלחו נדבתם ליד אחד מרבני או מנהיגי עיר גדולה קרובה להם אשר ידריכנו להנ"ל ועל השליח הנ"ל תביטו בעין יפה וחמלה לתת לו בכל מקום ומקום צדה לדרך שיוכל להתחזק וללכת לדרכו הלאה והיה מעשה הצדקה שלם, מהרו חושו כי רב הדרך גלילות איטליה ואשכנז אשר הוא סובב והולך והפועלים זריזים במלאכתם ושמרתם את המצות בלי חמוץ, וברבות הטובה אין טוב אלא תורה ובאמצעות עזר זה ירבו אוכלי שלחן גבוה בר ולחם ומזון נפשיי וגופניי וצדקת התומך בה יעמוד לעד לקץ הימין לצדק עולמים בימי חיינו ובחיי כל בני ישראל.

קעא.

כ"ה תשרי השצ"ט ויניציא.

לחכם כמהר"ר שלמה אלגזיא לליסתר"י[3]).

דנהירן ליה שבילי השמים ונהר דעה יורה דעה ויבין שמועה נורא תהלות רב המעלות הארץ האירה מחכמתו שלום למר ולתורתו.

---

[1]) ראה סי' פ"א, 2.

[2]) בב"מ פ"נ ע"ב.

[3]) ללי סתרי, צ"ל לאזמיר (Smyrna) כי שם היה ר"ש אלגזיא רב ודרשן (ראה קורא הדורות הוצאת קאפעל נ"א ע"א ובמפתח שם), הספר

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

קסט.

אל הגאון מהר"ר ליב סרוויאל[1]) יצ"ו. משקה הרים מעליות בינתו בגדולת צדקתו וענותנתו שלום למעלתו!

אין מעצור מהושיע ידו לי לפרוץ גדר מוסר הראוי לבל יעמים הקטן לגדול אבל לא אוכל מלט מלהפקיד אל סבר פני כ"ת מוביל אגרת', כי שלוחו של אדם הוא עני וצנוע כשר והגון לא בא מעולם לידי מדה זו כי אם מפני צרת הבת אשר אין נפטרת בחליצה ומנום אין ממנה ונודע מך אל גבירי יצ"ו והוא צוני להטיבו באמרתי ואני לא ידעתי שמה ויניציאה אל מי לפנות כי אם לקדושים וחלותי הוא מעכ"ת אחרי אשר יפאר כתבת' בח"י אז יועיל לו בהבל פיו הטהור עם פרנסי העיר לעזרתו, כי כל אשר־יעשה עמו צדקה והסד בעל הגמול ישלם בכפלים, ואני תפלה ע"ז, ולמען לא אהיה לו למשא כפילה לא אכביר במילין רק אבקש ממנו להחזיקני בקטני עבדיו הנאמנים כאשר הייתי תמיד ואשק ימין צדקו באמרי הוא אדוניך אשתחוה לו השם"ה.

קעז.

אגרת לקהלות על הדפסת התלמוד[2])

למעלות קהלות. תהלות ישראל גודרי פרצות, בזהב התורה ופז המצוה משובצות, אשר בראש כל חצות, צבי הם לכל הארצות, שמשם ואורם לעד יהי זורח, ע"פ הזמן הבורח, יציצו ויפרחו ממים ריח ברוב שלום עד בלי ירח!

מאת רבני ארץ תונרמה מקהל שאלוניקי יע"א.

זאת באתנו אגרת מבשרת ואומרת את אשר העירה את רוחם לעשות כונים למלאכת שמים תורת הכמינו וקדמונינו אשר הועילו לנו בהשאר אחריהם ברכת התלמוד החמוד עמוד לתורה שבע"פ, ובראותם כי מעט אשר היה ממנו לפניהם בדפוס הסכימו להדפיסו שם ובכמה נמוקים טעמם להועיל לטוב לנו כל הימים מפורסמת וניכרת אצלינו לולי כי לסיבה ידועה לנו החזקנו אותו בידנו[3]) עם אשר ראינו ישר וטוב להודיע מעלותכם הנה במגילות ספר הלז כי אם אמרנו נספרה כמו וכמה עצומה עמה מכל חכמה חכמת הים הגדול רחב ידים הש"ס טהור לבנו אשר באורו לבד נראה אור ובלתו לא ירים איש את ידו בעוין ואם לא הויות דאביי ורבא חזינא הבא אז נתעלמה ממנו הלכה, וכמעט לסכלות תחשב לנו הללנו, כי כמונו כמוכם נפשכם יודעת מאד.

---

[1]) ק"ו, 2, בח"א נאריך עליו.

[2]) ראה פ"א, 2.

[3]) רמז לגזרת האפיפיור שאסור לכל אדם להחזיק בביתו את התלמוד

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

עטרת חכמים יאריך ימים ושלום! בואי היום לבקש אל מעכ"ת בעד שליח נישא כתבי זה יקר היה בעיני בסבה רחוקה[1]) להשתחוות לפניו ולחזות בנועם הדרו ע"י כתב אשר אני בצדק אחזה תמיד, כי דמות דיוקנו חקוקה על לבי הוא, אף כי לא ישרה בעיני כי מהסבה קרובה לתת לו טרדה קטנה או גדולה כי לא יאית לעשות כן, אמנם לא יכולתי להתאפק לגבורים הנצבים עלי לצוותיני לפקוד האיש הזה ויניציאה למען יצליח בשליחתו ההולך אל ארבע כנפות הארץ בעד איש יקר תם וישר ואשר לא רצה לעשות זאת רק מפני הלחץ, אשר במצנפת בת יצניף כדור יצופהו צופה וראוי לרחמים[2]), ע"כ יעש נא כ"ת חסד לכבדו בח"י תחת הכתב אשר הוא עדו וסהדו ומה' תהי משכורתו שלימה ואני עבדו אוסיף לו חובה וחיבה ותמיד איחל לשמוע ממנו בשורת שלום השקט וחיים. נאמן בעבדתו ומתפלל לשלומו.

פ'[ארה] ויאמר העבד הוא ארני[3]) הישם"ה.

קסה.

אל האלוף מהר"ר נתן אוטילינג יצ"ו[4]). חכם ירא ושר שלום.

תמכתי יתידתי בעבותות אהבה מקדם אשר לא בזה ולא שקץ לבוא כיום להטריחו בדבר מצוה מצורף לאשר ידעתי כמה מצות חביבות לפניו, הן האדם היה השלוח מוביל זאת מתוקן לפורעניות צרת הבת כאשר עיניך תחזינה מישרים מכתב הח' אשר בידו, ולולא כבדה מחלתו לאין מרפא לא היה יוצא ממחיצתו, כי מן הצנועים והביישנים הוא ואחרי אשר בחר בזה, הרבה עלי גבורים ורעים לדבר טוב עליו בכמה מקומות אשר יד הכרתי משגת על האמת והיושר ולא יכולתי להתאפק לבקש בעדו גם לפני מעכ"ת אולי יוכל להועיל לו בכתב יושר דבר אמת לפקדו בכ"י ממקום למקום וה' ישלם פעלו וגם אני אוסיף על חובתם חובה כפולה ואצא כצאת העבדים בכריעה לפניו. ויגש אליו יהודה[5]) ויאמר בי אדוני השם"ה.

---

[1]) ר"ל לפני נסעו מויניציאה לפירארה בסוף שם"ד לא בא לבית הגאון להראות לו פנים לא בעצמו ולא ע"י כתב.

[2]) ע"פ הכתובים ובמצנפת בד יצנוף (ויקרא ט"ז ד'), צנוף יצנפך צנפה כדור אל ארץ רחבת ידים (ישעיה כ"ב י"ח) ור"ל שהולך בעד איש תם וישר לקבץ נדבות ועושה זאת מפני שיש לו בת כמו שאמר בכתב הבא ובסי' קס"ט „מפני צרת הבת אשר אין נפטרת בחליצה ומנום אין ממנה".

[3]) חיי שרה (בראשית כ"ד ס"ה).

[4]) ע"ז, 2.

[5]) הפרשה והחתימה בפסוק אחד.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

קסו.

מגאוני ויניציאה לפרנסי ק"ק פדווה בעסק הג' ארקיוולישו[1]).

אלהים לברי לבב שלום!

אגרותכם לא הגיעה אלינו עד אתמול בארבע שעות ע"כ לא נזדמנו לנו שעת כושר מקדם להודיעכם כי מצאנו ראינו נחת רוח לפנינו מאשר יקרה פעולותנו בעיניכם אשר עשינו לשם ה' אבי עד שר שלום בין האלוף מורה צדקכם ובין הנעלה כ"מ שמעון לוריאה יצ"ו וכי הכרזתם אותה כחפצו ולעת כזאת יציב ונכון אצלינו כי לא ימצא עוד בקהלכם פוצה פה ומצפצף על הח"ר וכל מסתעף ממנו תבטל ומבוטל מעיקרו והיה כלא היה ואם באולי ישנו שם מדבר עתק אפילו דבר קל מטוב ועד רע בענין זה, הרשות נתונה לכם מאתנו בכח גמור לגזור בשמנו על כל הבא לחלל כבוד בקטן או גדול, עד יסכר פה דוברי שקרים, וגם היות כי שמענו כי נראו ביד אחרים אשר לא מעמנו הוא מכתבים מאותם אשר סדרנו, שיהיו כולם מובאים, וזאת נכון להכריז בגזרת נחש מצדנו על כל בר ישראל שהוציאם מידו או ידע מקומם איה שמחוייב לעשות כל מאמצי כחו עד מקום שידו מגעת בלי שום ערמה עד יקחם ויביאם לידכם תיכף ואתם תעשו בם כאשר עשיתם לאחרים — ועוד דעו כי כבר הקדמנו לדבר על לב קצת המתנגדים זה לזה בקהלכם בהיותם פה לשום כבוד מנוחתכם וכמעט הבטיחונו לבא לפנינו ולתת קץ לחושך שנותיהם, ועתה עינינו רואות כי בושש רכבם לבוא ודואגים אנחנו פן תהו על הראשונים ויבואו לידי ויכוח ורינן בערכאות והיה למשיסה יעקב וישראל לגדופים לעג השאננים וגיאונים מלבד כמה פרצות אשר לא ימדו ולא יספרו, ע"כ הואלו פנו בנו ותזכו עמנו בגמר המצוה, ובבא דברינו אלה אליכם השמיעו ברב עם מצדנו בגזרת נח"ש שיחייבו ראשי החולקים ומ"ר שמעון לוריאה ורמ"ל יצ"ו וכל הנטפלים והנלוים מצד זה ומצד זה לבא פה ויניציאה לפני ב"ד ישראל אשר בדין או בצדקה או בציע, לא יצאו מזה עד יושם שלום ביניהם, בין כך ימשכו ידיהם בכל האפשר מהעש"ג, אך הרחק לא תרחיקו מהכונה הרצויה ושלום.

קסז.

אל חגאון כמהר"ר בן ציון צרפתי[2]) יצ"ו.

באר מים חיים ונוזלים, הניתן מטר דת למשכלים הגאון האלוף במוה"ר בן ציון נרו דלוק על ראש ויניציאה!

---

[1]) קס"ד, 1. השם ארקוולטי נמצא כתוב באופנים שונים ויש להם על מה שיסמוכו.

[2]) ראה צ"ב, 1.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

כ"ת לעולם חסדו וענותו נצבת לעד בראש הומיות ויתר המעלות המדות כי רבו הנה עליה דירה קא סאיכנא והסכמנו וסדרנו, שמעתה ומעכשיו כל חרם ודברי חרמות ונדויים שנתהוו בין מעכ"ת ובין הנעלה כמר' שמעון לוריאה[1]) יצ"ו והנלוים לזה ולזה מיום אשר הוחל המחלוקת הזה יהיו אלה ואלה תלויים ועומדים על כל חרש טבת הע"ל וסר כחם מעליהם כל משך הזמן הזה, והדברים האלה בצורתן כתבנו וסדרנו גם להם שיכריזו ויפרסמו דברי הסופפמנסיון[2]) הזאת תיכף אחרי הגיע לידם והזמן יעשה דרכו להביא לידי גמר בישל פירות שלא נתבשלו כל צרכן, גם אנחנו נשתדל עד מקום שידנו מגעת למתוח חוט השלום בין החולקים ולהסר כל אבן נגף וצור מכשול של שנאה תעורר מדנים ותמיד באהבת כ"ת נאחז ולא נרפה ונעתיר לה' לתת כל משאלות לבו לטיבה ושלום.

קסה.

על מוצא דיבה על ראי"ח[3]) מניצה.

את להט החרב המתהפכת לישון חרב חדה פי תהפוכות מכמה אנשים אשר לא מבני יושר המה שמענו מפי שומעיהם מרחיבים פיהם להטיה דברים כלפי מעלות איש תם וישר צורבא מרבנן הח' כ"מ אליעזר חיים מניצה שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ פאדוה לאמר עליו דברים שלא היו ולא נבראו אלא למשל היה בפי כסילים אוהבי בלע ומרמה המדברים בכל מקום שהם בפרטן[4]) ולהשיב גמולם בראשם כגמול המזלזלים בכבוד חכמים ואמנם החכם הנ"ל מרוב ענותו הוא חלה פנינו להניח הדבר בשב ואל תעשה כי אמר, אלהים יבקש הנרדף — ואמנם מפני כבוד התורה עדיף, וזה הדבר אשר רצוננו לעשות כי אנחנו הח"מ גוזרים בגזרת נחש על כל מי שמגים דעתו ויעיז מצח לפצות פה ברצח לדבר דבר שיהיה כנגד כבוד הח' הנ"ל לא בסתר ולא בגלוי ולא ברמז ולא במכתב בשום אופן שיוכל הפה לדבר, כי אותו ראינו — אחרי הכרנו אותו וגם שמענו מאנשי אמת קרובים ורחוקים — כי צדיק וישר ואיש אמונים לא כזב הוא, ולכל מי שיעבור הוא על מארה ויהיה בערער והשומע' ישמעו ויתברכו.

---

[1]) קל"א, 5.

[2]) הסופפמנסיון מלה איטלקית ולא ידעתי לבוונה.

[3]) ר' אליעזר חיים מניצה (ראה קל"ו, 1).

[4]) בפרטן, אולי הוראתה כמו בזולתן כלומר על אנשים אחרים.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

וב"ש כי יסדנו חזקנו פסקנו הנ"ל באגרותנו אל פרנסי ק"ק פאדוה יום ג' פ' ויאמרו שלום[1]) השס"א בתובה, באו אלה הדברים, ולעת כזאת יציב ונכון אצלנו כי לא ימצא עוד בקהלכם פיצה פה ומצפצף על החכם ההוא והאדרבה[2]) וכל המסתייע מהם כיון שלא חלו מעקבם [?] ולא באו לעולם כאשר כתבנו בסידרנו ואם באולי ישנו שם מדבר עתק או אפילו בדבור קל מטוב ועד רע בענין זה הרשות נתונה להם מאתנו וכח גמור לחזור להכריז בישמנו בגזירת ברכה על כל הבא למלל קטן או גדול עד יסכר פי דוברי שקר וגם דגינו לשרפה כל מכתבים שנמצאו, ויען כי הכל יצא מאתנו בדעת צלולה וטוב לב מרוב כל כונתנו לישים שלום בעולם, ואולם בעבור זאת מאמינים היינו לשעבר כי מנוחתו כבוד תהיה לבלכם ותשקוט הארץ, ועכשיו ביותר נפלאנו כי שמענו שכמ"ר זלמן הנ"ל מגיד מראשית לאחרית ומקדם אשר נעשו ממעכ"ת שאלות ומכתביו אחרי גמר דין למחלוקת ולערער ולגמגם על אשר סבר וקבל וקיים, יכבר הגדנו לכ"ת ע"ז להוכיח במישור כי מה שנעשה עשוי בצדק, והדין דין אמת כפי המקום והשעה לולי כי שמענו כי הימים לא ימשכו וקרוב לבוא פה ופא"פ נדבר אליו ע"כ חדלנו מזה בימים האלה ובזמן הזה אשר ימשך עד יכשר בעיניו לבוא פה יהיה הדבר לו למנוחה ישב ואל יעשה ולא יחדש בנידון זה לא דבור ולא מעשה ולא מכתב למען לא יוסיף הבל על הבל ויפיצו מעיונותיו היקרות חוצה לבבות את הדליקה ולא ימצא במחתיתו חרש לחתות איש מיקוד כי אם לחישוף מים מגבא מי חסד ואמת כי כן יאות לרודף צדקה וחסד ולבור סיד שאינו מאבד טפה הכם עדיף מנביא כמוהו יהיה כי ילך מעכ"ת אלינו לא ילך ריקם עד אשר נדבר על לבו דברים המתישבים על הלב ויישמע לקול דורשי שלומו וטובתו כל הימים.

ויניציאה יום ה' ר"ח שבט השס"א.

קסד.

להגאון ארקווילטי בעסק הנ"ל. דורש משפט ומהיר צדק ישלום.

דבר כתב מעכ"ת ראתה עינינו ואת קולו שמענו מתוך אש המחלוקת אשר עליו ומאד דאבה לבנו, והנה כאשר באנו להתבונן על הדברים ראינו כי מעוות לא יוכל לתקן תוך יום אחד ולא יומים להיות זה שומר סדר החולי כי יבוא כנהר צו[3]) ויתרפא מפה טפה, ויען לא נעלם ממני כי טוב

---

[1]) ספר ויצא (בראשית כ"ט, ו')

[2]) והאדרבה, למעלה כתוב: בדבר החכם והאדרה, אין להם פתרון.

[3]) ישעיה נ"ט י"ט, המחבר השתמש בלשון זה עוד פעם שנייה (לוחות אבנים סי' י' שורה א'): מן המצר בא נהר צר.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

קסב.

בשם הגאון ציודיאל[1]) להגאון ארקיולטי[2]).

עטרת צבי וצפירת תפארה לשאר עמו . . שלום!

מקולות מים רבים משברי ים המחלוקת אשר שמעתי כן רבה וכן פרץ בקהל ההוא ובין מעכ"ת ויחיד או יחידים משם מתנשאים לעומת שרפים אשר שורף מצה ומריבה, לבי כחלילים יהמה לא ינוח ולא ישקוט כי חסד חפצתי ולא צוחה, ולשלום נפשי תערג בכל עם ה', ואם היות כי לא עלי המלאכה לגמור להעמים על כ"ת לשאול ממנו שאלה כזאת, ענותו תרבני ותגדלני אשר ידעתיה רחבה מני ים, ע"כ הנני בא לבקש מאת מעכ"ת יען שמעתי כי נמצא פה עתה ראש לחלוק המנגד למעכ"ת ייטיב נא בעיניו להגיע עד כה גם הוא מהרה חושה ולהביא עמו אחד או שנים מן הראשים מהמנגדים לחלק מנגדו כי בחסד ה' בטחתי לא ישים להרך פעמיו הלום ריקם כי לא תצאו מזה כי אם בשומי המעקשים למישור וישלום והשקט בין כלכם והכל יהיה לכבוד לכ"ת כי נזר לראשי אענדנו במשפט כל אוהב התורה לכבד חכמים ויועצי ארץ כמוהו. ע"כ אל נא יאחר אדני ושכר הליכה תהיה בידו מן השמים וגם אני בכל המקום אשר יזכיר שמי לצות עלי יאמר ואעשה רצונו ובזה אספיק המצפה לראות נועם פניו ורוב שלום וברכה למעלתו.

ויניציאה יום ג' . . . .

קסג.

להגאון ארקואלטי[3]) יצ"ו.

בוצינא דנהורא שלום! מאז נתננו יד לאהבת האמת והשלום בהפרשות[4]) אשר היה בין מעכ"ת וחמפואר כ"מ זלמן לוריה[5]) יצ"ו בדבר החכם והאדרה אשר כל אחד ואחד היה שלו חשוב בעיניו[6]) והסכמנו ביד ה' הטובה עלינו להסר כל מחלוקת ומוליד בדומה בגזרת אמת של נח"ש כנראה במכתב חתום מיד שנים ממנו יום ו' ד' כסליו שס"א, כבר היה נכון לבנו בנחת ודעת מיושבת לבלתי ישמע עוד קול צוחה וצעקה ברחובותנו ע"ז והחולקים היו בעינינו כגבאים[7]) שקבלו עליהם את הדין

---

[1]) הרב אבינדור ציוידאל (סי' קם"א, 3).

[2]) ראה כ"א, 1.

[3]) כ"א, 1.

[4]) בהפרשות מלשון הפרש או אולי צ"ל הפרדות.

[5]) קל'א, 5.

[6]) ענין המחלוקת אין ברור בעיני.

[7]) כגבאים, צ"ל כזכאים.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

שבמספר עבדיו יחזיקני ואשתחוה מרחוק ואשק ידיו מקטני משרתיו השותים בצמא דברו.

קסא.

לרבני אנקונ"ה. ראשי עם קדוש וכ'.

שמוע שמענו כי האיש כ"מ שם טוב מפיטילייאני[1]) עכב ביד המפואר כ"מ גמליאל כספי[2]) יצ"ו כל הבא בידו באשר הוא חייב אל המעולה כ"מ אברהם בן הגאון המופלא כ"מ אביגדור ציוידאל[3]) ונפלאת הוא בעיני כ"מ אברהם הנ"ל דרך זו הולך כ"מ שם טוב הנ"ל ליפרע ממנו שלא מדעתו ושלא בפניו ובדרך עכובים כאלו בורח הוא ונע ונד בארץ ואחרי כי יש לו ת"ל פה ויניציאה בית קבוע וסחורה ונכסין וקנינין דאית ודלית להן אחריות כדי לפרוע סך תביעותיו הלז דלית שוה כלום אחרי חובות הכספי הנזכר אל כ"מ אברהם המה בכתובים לפרוע לכל מי שיבוא ולהוצאה נתנו ומסירה לאחר עכ"ז ללכת באורח מישור בדרך מעלה חלה פנינו לכתוב למעל' ייטיב בעיניכם לעשות שיסור כ"מ שם טוב הנז' העבובים אשר עשה ביד הכספי הנז' מכל וכל, ואם דין ודברים יש לו עם כ"מ אברהם הנ"ל יבא או ישלח פה מורשה בעדו ויבחרו להם דינים בדרך זבל"א[4]) ולפניהם יערכו דכרי טענותיהם והצדיקו את הצדיק, ואם ירא הוא לרדת פן יארכו ימי עמידתו פה ויהיה נדחה יום יום יבטח בשם ה' וישען בדברנו כי לא יעברו חמשה או ששה ימים אחרי בואו שנעמיד כ"מ אברהם הנז' לדין עמו ויהיה הדין נגמר ונחתך, וכן אנחנו מבקשים ממעל' כי לא תשיבו פנינו ריקם ומבטחוננו נקצור ונאמר ה' אלהי אבותיכם יברך אתכם ינשא וירומם הדרת כבוד תורתכם עם החיים והשלום.

ויניציאה פ' ועל המשפט אשר יאמרו[5]) הש"ס.

---

[1]) מ פ י ט י ל י י א נ י, צ"ל מפורטיליניי (שער אריה Portalcone) ; XX 47, VI 48 שם משפחה מפוארה, ראה מאמר החכם שטיישנייידער בהמזכיר Revue XII 113. בדייאן סי' 131 נמצא שיר לנשואי „הרופא כמ' דוד שער אריה ממנטובה עם אביגיל", ראה מה שכתב על דוד זה מורטארה Revue XX 159.

[2]) לא מצאתי שמו במקום אחר.

[3]) על הרב אביגדור ציוידאל נרחיב הדבור בח"א. פיגלו אשת ר' אברהם ציוידאל נפטרה י"ט אלול שע"ה (דיואן 257) ובנו שמשון ז' תשרי שע"י (שם 260).

[4]) ז ב ל"א (זה בורר לו אחד)

[5]) פר' שופטים (דברים י"ז י"א).

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

מורה ומדריך רבים בתורה ובמצוה הגאון מורנו ורבנו כמ"ה בן ציון צרפתי יצ"ו שכינת עוזו בויניציאה: באר עמוק ומימיו צוננים שלום!

לא לבי הלך ממצות מעכ"ת ע"ד המלבוש של משי, וגם הלום ראיתי אחרי בואי דבר מתוקן ומקובל וטוב כרצונו, ע"כ לא נתתי לנגוע בקולמוס לכתוב לו. ביום אתמול כי עבר זו חזיתי טראוירסה ראוו[1]), שחור טבא היא וטבא להוי. האמנם שאל שאול האיש עשרה זהובים, ולא ידעתי אם רצונו להוציא כזה כי כמדומה לי אמר כ"ת כי על מנת לקלקל היה חפץ בו[2]) יודיעני נא רצונו ואני לא אחשוך מלהשגיח יום יום אם יזדמן דבר פחות ההוצאה.

למען לא יראה פני ריקם ממלי דאורייתא אעלה ואגידה למעכ"ת אשר הוקשה לי בהלכות תפילין שכתבו הפוסקים שאין צריכין בדיקה, שהלל הזקן היה אומר אלו משל אבי אימא, וכן שמאי[3]), ומאי ראיה דאפשר דאתי לאשמעינן דישנים כשרים כל זמן שנבדקו ומצאום כשרים, אבל לעולם אימא לך שהיו בודקו אותם ואולי הוא דבר הלמד ממקומו לרואה אותו בפ' התכלת בתוספות[4]) וביושלמי פ"ג [פ"י] דעירובין אף עד עתה סתים הוא לי ואם במענה זאת יגלה עפר מעיני[5]) אודה לשמו כי טוב, כי עדיין הן ולאו רפיא בידי[6]), אם לישב במקומי או לבוא לשרת את פני האדון[7]) כי הקהל הזה כל העם נצב עלי לעשות לי בהלכות אסורי ביאה[8]) האמנם רוב דעתי נוטה לצאת ולבוא בע"ה, ועודני ג"כ פה בחסדו הגדול לא יחסר מלצוות עלי כי העבודה בעבודה[9]) חפצתי ואשמח בי אראה

המדרש שקבע קלונימום בלגראדו בשנת שנ"א בביתו „שם בעלי תריסין נבנסין ויושב בראש הגאון כמוהר"ר בן ציון צרפתי נר"ו גל של אגוזים ושוחן הרים". אודות חייו ראה ח"א.

[1]) טראוירסה ראוו, טראוירסה (grembiale = traversa בל"א Schürze כן פתר הרב Luzzatto מויניציאה).

[2]) ר"ל למלבוש חול.

[3]) מכלתא פ' בא סוף פ' י"ח ויר' ערובין פ"י ה"א דף כ"ו ע"א.

[4]) בלי ספק כוון אל תוספות מנחות דף מ"ד ע"ב ד"ה תפלין יש להן בדיקה.

[5]) משנה סוטה ה' ב'.

[6]) קידושין ס"ה.

[7]) האדון הוא בן ציון צרפתי.

[8]) אגרת זו נכתבה בפיוארה השם"ז, בגי הקהל לא רצו שיעזב אותם אבל נפשו חשקה בויניציאה ודעתו היתה לשוב שמה וכן עשה באמת.

[9]) בעבודה, אולי צ"ל בעבורו, אי כונתו שחפץ העבודה בעבודה ולא על מנת לקבל שכר.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

בלשה"ק והצעתי לפניו שיחו ועצומו ואיזה דרך יחלק והכל מכל בל, אף שאלתי מאתו קצת מאגרותיו לשומם בתוכו אצל ישרש ופרח[1]) ויראו עמים מלים ממלים שונים ואח"כ יצא ראשונה ספרו הנחמד ערוגת הבושם ובקצת פרקיו בפרט בפ"ח מהם יגע מעט בכוונתי וארא—ובעמדי התחזקתי לתת למחברתי צורה נאותה, והנה הוא היום בשני שלישים בנוי ומשוכלל, ובהיותי בויניציאה זה כשמונה ימים ממהדרי מלי[2]) שמעתי כי גם מעב"ת עושה חבור על לימוד הכתיבה באותו פרק ובאותו עיסה ודרך אשר החילותי ואשר אני עושה. ויחרד לבבי ויראו מאד ויצר לי כי יודע אני כי יעבור כבודו לפני עבדו ביופי והדר ודעת וחכמה ויעבור אדרתי מעלי אשר הייתי מתפאר בו להיות המתחיל אשר לא יושג בדבר הזה ועתה אם אמת הדבר צר לי מאד ע"ז הלא יזכור מעב"ת כי ממני מפי ומעטי יצאו לו הדברים ויש אצלי העתק כתב מכתבי הנ"ל למעב"ת[3]) [כי בארתי היטב הסכמתי ודרכי בחבורי ההוא, ואיך החשיף כרוב יפעתו מעט אירי וישעי?[4]) ואם שוא ודבר כזב הוא אשר הוגד לי, כאשר כן גם לבי אומר לי על מעין המתגבר כמוהו לא יחפוץ להקדים ליאור קטן נרפש, ואשקוט ואשלים מלאכתי ואוציאנה מאפלה לאורה בעז"ה. ואודה לה' ושם מעב"ת כי טוב, הלא לכל הפנים ממני משפטו יצא וכל מחשבותי ילידי ביתו יהיו — יחניני נא אדוני ברוב ענותנותו להשיבני דבר ע"ז וישלח הכתב מכוסה[5]) לויניציאה ליד חמי כמ' יצחק שמחה[6]) יצ"ו בגיטו ויקיו[7]), כי לבי נוקפי ולא אוכל לעשות דבר עד בא דבריו.

וממעמקים אקרא לה' כל היום על שלומו ואורך ימיו וחלוף כחו ועוד יגוב בשיבה ואשתחיה לפניו אפים ארצה ואו"ש. כורע למולו יא"מ.

קס.

ממני להגאון מהר"ר בן ציון צרפתי[8]) יצ"ו. הנשר הגדול ארך הכנפים רב הנוצה.

---

[1]) ישרש ופרח, אצל שרשים ופרחים ר"ל להראות לקוראים איך פ"חים משרש אחד כמה מלות וכל אחת ואחת יש לה הוראה אחרת.

[2]) ברכות נ"א ע"ב.

[3]) ר"ל יש בידו העתק מן הכתב אשר שלח לו לפני עשרה שנים.

[4]) כלומר לקח ממנו המחשבה לחבר ספר כזה.

[5]) מכוסה, כו המנהג היה לשלח הכתבים ביריעות גלויות.

[6]) קי"ו, 1.

[7]) בגיטו ויקיו ghetto vecchio, כן נקרא מושב היהודים בויניציאה עד היום הזה. מדבריו „ובהיותי בויניציאה זה כשמונה ימים" מוכח שאגרת זו נכתבה בפירארה בשנת שם"ו, כ' ערוגת הבושם נדפס בויניציאה שס"ב.

[8]) צ"ב, 1. ריא"מ אמר בהקדמתו לספרו מדבר יהודה דף ד' על בית

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

קנח.

אין חקר לתבונתו המאיר באור תורתו דרך ככב בחכמתו הוא אדוני האלוף הנעלה כמהר"ר סאנגויני[1]) יצ"ו למודינא.

מזקנים אתבונן קדמך חברך בעדשים קדמהו בכשר[2]) ואני אתעצב אל לבי כי במה אקדם כ"ת אשר קדם פני והכרעני לכף חובתי בבשרא שמינא אעתורא[3]) דדהבא אגרותיו ספור פרי ספרו. פניני פני המליצה, מרגליות הרגל כתיבתו, ומדוע מצאתי חן בעיניך להכירני, ואנכי נכרי לא ניכר בחוצות הדעת ורחובות התכונה, הן אמת כי שנים וימים ידברו לי כליותי לחבר ספר מורה נבוכים כתיבה בלשוננו הקדושה[4]) ואך כי צריך אני עוד למורה מי הוא יורה אותי אשר על פיו אצא דרך ראשון ועתה אני עסוק בדם נפש וסביבי סער מאד[5]) (ואולי זכותא דרבים ינחני למחוז חפצי בו ואעבור כל טובי על פני) וגם מהם אקח לכהנים ונשיאים . . . ואין לי אפילו עדשים לתת לתשלומים, יהיו תמורתן מורשי לבבי אשר מעכשיו עם כל כוחתי הנה במתנת בריא לכ"ת. יואל לצרף כבור סוגי תפיליתיו את תחינתי לבוא עד קץ מבוקשי זה, יראו עינינו ועיני ישרים וישמחו ואני אשתחוה ואברעה לפני כ"ת. אנוש . . .

קנט.

להגאון מהר"ר שמואל ארקוולטי[6]) יצ"ו ויניציאה עץ חיים מפרי מעשיו תשבע ארץ מורי ורבי שלום!

זה כעשר שנים פא"פ וגם על פי אגרותי גליתי דעתי לפניך על אודות חבור אשר היה עם לבבי לחבר, להורות לבני עמנו דרך הכתיבה

---

[1]) למעלה סי' קל"ב יש אגרת לר' שמואל סאנגויני ובלוח הרבנים האוסרים בס' מקוה ישראל פ"ה ע"ב נרשם האלוף כמהר"ר פייביש סאנגויני זצ"ל מק"ק מודינא ויש לספק אל מי משניהם נשלח כתבנו, תכנו וסגנונו מראים למקבל נדול ונשוא פנים וזקן ולפ"ז יותר קרוב שסאנגויני של אגרתנו הוא ר' פייביש אבל הדבר לא ברור כלל וכלל.

[2]) אינני יודע כעת מקור המאמר.

[3]) אעתורא דדהבא, צ"ל אפתורא דדהבא (תענית כ"ה ע"א).

[4]) ר"ל כונתו לחבר ספר אשר יורה את הנבוכים דרך הכתיבה בלשון הקדש ומענין זה מדבר גם באגרת הבאה, בלתי ספק שאל הכותב גם מסאנגויני מכתבים לספחם לכפרו אשר היה בדעתו לחבר וכנראה שלח לו אחד מספריו והוא נענה לו ועל זה נותן לו תודה באגרתו הנוכחית. ראה סי' הבא.

[5]) לא ידעתי לפתר אותו.

[6]) ראה כ"א, 1.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

איתקשו עבדים לקרקעות[1]) דכל היכא דאיתנהו ברשותא דמרייהו קיימי, ואני עבד המלך מאז ומה יתרון כי אעמול להגיד לו במקום אשר אני עומד עליו, אם כל הערים והרוחות קולטות ומקציות[2]) אותי למצותיו בשוה, רק למען ידע שבתי וקומי ויאיר אל עבר פני הדר כבוד הוד תורתו ומברכות פיו יברכני, אמרתי אעלה בתאמר[3]) ותגיד את אשר כבר עשהו גלוי אל מעכ"ת ודאי מהדורי מלי[4]) כי נסעתי מעיר פירארה לדור את הארץ ויניציאה מרוב חשקי וחפצי אל ארצי ואל מולדתי, ונתקרר דעתי בארוחת ירק וקורת רוח בו, משור אבום ולב נדבה, והנני פה היום ראשיתי מצער, ואחריתי קויתי לה' ישגא בלי משגה, ואם מעט ואם הרבה אוכל מתוקה תהא שנתי עובד מאהבה בתורת ד' התמימה בעזרתו הרחבה.

ועתה האדון נזר התעודה שימה נא ערבני עמך ואהיה במספר עבדי רום מעכ"ת הצעירים גם פה כאשר שם, הנני הנני להשגיח על נמיכת ערכי באיזה אחת ממצות עשה שהזמן גרמא כי בכן ישמח ויגל לבי, ואם ירחיב ה' עת פנאי לתפארת מעכ"ת יהי לי לחן אם יודיעני ריש מלין מהיתר קיפול הטליתות בשבת אשר יצא מפי צדקה משמיה דמר עם קצת תופשי תורה, ואם כי משלי אמרתי להם דברים של טעם אינם מודים לי אולי יודו אם ישמעו אמרי פיו — ואני תמיד איחל לצדקתו העומדת לעד ויחול לי על כל העיזי לבוא לפניו ותמיד בשורתי יצהיר ויביט בעין יפה. ועין ה' על מעלתו תהא לרומם הדרתו וכסאו מעלה מעלה בנפש פאר עוזו היקרה ורצון הצעיר להיות במשרתיו כורע ומשתחוה לנגדו וכותב לשלום.

אסקופה לדריסתו יא"מ.

לריגייו (Reggio), אבואב כתב בספרו Nomologia שראה את הרמ"ע בריגייו (ראה קאסעל בקורא הדורות לקונפורטי מ"ב ע"ב הערה 1), בלוח שמות הרבנים האוסרים את המקוה ברויגו אשר נמצא בסוף מקוה ישראל נרשם: הרמ"ע מפאנו מק"ק ריגיו (שנת שס"ז). — מסופק אני אם נכון הפרט השם"ז כי מן תוכן האגרת יוצא שנכתבה אחר נסיעת ריא"מ מפירארה וחזרתו לויניציאה, וזאת נהיתה בשנת שס"ז וגם סגנון הכותב ולשונו מוכיח שלא היה בעת ההיא צעיר לימים בחור בן י"ז שנה, ע"כ נראה לי להגיה השם"ז, אמנם אין הדבר ברור.

[1]) שבועות מ"ב.

[2]) ומקציות, פועל יוצא ונגזרה מלשון מוקצה.

[3]) אעלה בתאמר, עשה"כ שיר השירים ז' ט' אמרתי אעלה בתמר, לפי דרך המחבר לתת הוראה אחרת למלות ומאמרים ע"י שנוי אות או תיבה אחת.

[4]) ברכות נ"א ע"ב.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

אדמת לבי — וה' בהיכל קדשו יגזור אומר להגדיל מאורו ויפעת הדרו בתאות נפשו היקרה והחשובה ונפש חפץ בטובו הקטן המחוקק אנוש הצעיר יא"מ הכותב פה ויניציאה.

קנו.

לפרנסי ק"ק אמבורקו יצ"ו ע"ד מין אחד[1]).

שמענו וימס לבבנו כי קמה רוח באיש מקהלתכם רוח רעה מבעתו לדבר תועה נגד תורה שבע"פ ודברי חכז"ל, צדוקי ביתוסי או קראי מה זה דעתו לא ידענו, די בכך כי מין ואפיקורס גמור הוא בהעיזו מצחו נגד דברי רבותנו ז"ל אשר הבית נכון עליהם בית ישראל בכל תפוצותיהם, ואת דבריו שמענו אשר שלח פה בכתב כמה תפישות והשגות נגדם ככל העולה על רוחו מבלי יסוד וראיה אשר עליהם הושבו תשובות נאמנות כי אמת מארץ תצמח. ובכן זה הוא דברנו למעלתכם, כי אם תתישב דעתו עליו וישקוט כבוא אליו תשובות אלו צודקות וטובות, ויודה על האמת הרי טוב, אם עוד יעמוד במרדו ויקשה ערפו הנה אנחנו מעתה ומעכשיו בשם ה' אלקי ישראל וב"ד של מעלה מנדים ומחרימים ומקללים ומארירים אותו וכל מי שהוא נגרר אחריו להאמין ולדבר סרה כמוהו, ובחומר כל האלות והקללות שהושמו מימות מרע"ה ועד עכשיו וגוזרים שיהא ויהיו כל אחד מהם מובדל ומופרש מכל קהל עדת ישראל לכל דבר שבקדושה וגם לא ישאו ויתנו ולא ידברו עמו שום אחד אשר בשם ישראל יכונה עד אשר ישוב מדבר הרעה בפני קהל ועדה וישאל מחילה מהם ומרבותנו נ"ע ויקבל עליו להאמין בכל דבריהם ושלא לפתוח פה מעולם על כל דבר קל אשר יצא מפיהם ומפי כתבם, ואם אחרי שידעו מעלותיכם שבאו לידו התשובות האלה, ועיניכם תראנה כי לא ישוב ויודה לכל דברי תורה שבע"פ ועוד ישמעו שיצא עתק מפיו ככל האמור, אז תפרסמו גזרתנו בבה"כ שלכם ותנהגו בו כלכם מאז מנהג מנודה ומוחרם עד אשר ישוב תשובה שלימה לכל מראה עיני כבודכם — וה' יסור לב האבן מקרבנו וישים בנו אהבתו ויראתו ויברך את מעלי' ואת כל עמו בשלום.

קציני עם, אנשי שם להם נאוה תהלה, פרנסים וממונים היושבים ראשונה בק"ק אמבורגו.

קנז.

להגאון הרמ"ע מפאנו יצ"ו לריגי"נ. ויניציאה טוב לי תורת פיך השמ"ז[2])

תל תלפיות, לו כל עינים צופיות שלום לתורתו וחכמתו.

קרי חבה, אולי צ"ל תנוח דעת כבודך על קשת אהבתי כאשר אדריך אני הצי חבה.

[1]) על ענין זה ארחיב הדבור בח'א.

[2]) אודות הרמ"ע ראה סי' ו', 1. שם המקום לריגיני צריך להגיה

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

רצוני בזה, כי אנכי אנכי לא רציתי לומר כל אשר בלבי על האיש שכנגדו פן יאמרו עלי כל רוחו וגו'.

האמנם על כל יתר דברי מכתבי אשר עליהם חם לבבי בקרבי למעכ"ת. שמע נא אדון דברי בקיצור, הנה את כבודך ואגרתו ושמו הטוב נפשי יודעת מאד כי לא מרוב חכמי דורנו הוא, צבועים והנפים העטופים ללבן ומראים עצמם קשורים ליעקב, והם החמירו על עצמם אפילו רואים טפת דיו כחרדל אשר לא במכסה עורות הש"ס ובילדי נכרים יספיקו כף על ירך עליהם ועל לומדיהן יאמרו אפיקורסים שיהיו[1]) אמרי בינה אשר אנחנו שכחנום וחזרו ויסדום זולתנו, וראוי לנו לקבל האמת ממי שאמר ולעשותם כלים לחפור פירות דברי תורתנו וחכמיה, ובפרט אדוני אשר עשר ידות לו בכל חכמה ומדע, וא"כ ידע תורת האדם בנקודת הכבוד הנקרא אצלם דואיללו[2]) הסובב על כל דבר פשע פרש[3]) אשר יארע בין שרים ופרש[4]) נדיבים וגדולים . . . כי כאשר יקום איש אל רעהו לאמר שלוף חרבך והלחם בי על אשר פערת פיך נגד כבודי ואראך כי נקלה ובזוי אתה, ואם זה ישיב אמריו להד"ם, לא יצא מפי כזאת ואתה אצלי בחזקת איש נכבד וכשר, אז ישיבו חרבם לנדנם ותערם וישארו אוהבים וכל אחד כבודו במקומו מונח. ובכן הנה גם אני אמרתי באגרתי שפה דובר נבלה נגד אותן החכמים בדה מלבו וראוי להכותו כסלונ' וכו' והדוברים עלי עתק בגאוה ובוז. ועודני מחזיק בדברים ההם, ועתה באו כתבי מעכ"ת ובם הוא נשבע וקיים ואומר שממנו ומאתו לא יצאו הדברים לא הן ולא דומיהן וכי לבו שלם עמנו ומבקש אהבתנו, למה זה יקצוף אדוני על קולי לחבל את מעשה ידי לומר שבזיתיו, אם הוא לא צוה לכתבם ולא בטיו[5]) בשפתיו, כל הבזיונות והעלבונות ההם יחולו על ראש הממציא הבודם מלבו וכותבם, ואדוני וכסאו נק', ואנחנו אוהבים לאדוני, גם בשבוע העבר בא אלי איש ובידו רצפה להבעיר אש פסק על דבר תענית ער"ח שחל בשבת שראוי לעשותו ביום ו' ולא ביום ה' וחלה פני לחתום עליו, ומשכתי ידי הימנו כי בכל כוחי אמנע מלהתנגד בדברים אשר אין בהם מועיל ואפשר שלא יהא בם ערב [?], תנוח דעת כבודך על קוטב אהבתי כאשר אדריך אני קרי חבה[6]) היוצאים ממרכז

[1]) שיהיו, אולי צ"ל ע"פ משלי א' ב' להבין או שהבינו.

[2]) דואיללו (duello).

[3]) פרש, יש למחוק או להגיה פרץ.

[4]) פרש, צ"ל פרשי (פרשים) ר"ל כן דרך השרים והפרשים (Ritter, lovag) הנדיבים והגדולים לתבוע מחרפיהם להלחם עמהם.

[5]) בטיו, צ"ל בטם לשון ויבטא בשפתיו (תהלים ק"ו ל"נ)

[6]) תנוח דעת כבודך על קוטב אהבתי כאשר אדריך אני

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

ואם איזה יחיד ומיוחד בכתבו נדון זה כסרבים וסלונים נגד מעכ"ת, אף אתה קוץ ודרדר תצמיח לך נגד אותו פרט, וכבודך מידו תבקש, אבל לא להכות בשבט פיו נגד נקיי הדעת וענוי ארץ אשר דברו בענוה ומוסר. ובאמת נעויתי משמוע שכזאת יצא מלב חכם לא ישכיל פיהו, ונבהלתי מראות הדברים בכתב ולענין הלכה אם שגיתי או לא בחתימתי אם ע"ן רואה בדעת ובהשכל תביט בה, יראה כי מה שאומר מעכ"ת שבאו בה מאמרים סותרים אולי היא סתירה שממנה בנין — ודי בכך כי לא אוכל להעלות על ספר כיום הזה יותר מזה, וגם לא להשיב אמרים על מה שבא בכתבו על שכנגדו, אשר לגבי דידי אין כל חדש תחת השמש וידיעתי מקפת בפרטים הטיב רק עת לחשות כי כל רוחו יוציא רק כסיל, אכן כל הכתוב ונאמר בשמי אדוני חכם וידע מה יעשה, כי אני זעיר זעירייא, ועל דבר אמת אהיה תמיד למשען לבעליו, גם כי משענת קנה רצוץ אני, ולנחיצת ודוחק השעה כי כלה באה ונכנסת[1]) לא אוכל להאריך כלבבי ואשתחוה מול מעכ"ת. ומאת ה' מן השמים ששון ויקר ואורך ימים ושנות חיים.

קנה.

אל הנ"ל. אילנא דכן רב ענפיה שפיר ואנביה שגיא אשר בצלו יקננו לו חכמה ותשויה עצה ובינה שלום.

מי יערך אליך אדוני לספר ומי יערב לבו לגשת להשיב אמרים אל קול אדוני בכח קול אדוני בהדר נעים זמירות ולשון למודים אשר באמת [רחק?] . . . . ומכל חנף ודבר כזב לא ראיתי כהנה ממזרח וממערב זה כמה, ואנכי עיף ויגע ויבש מקור שירי ולשוני מודבק מלקוחי[2]) ורבו סערת ראשי ולבי עזבני, ע"כ אמרתי אל זמירותי, החרש תחרישון טיף טיף[3]) ותהי לכם לחכמה, ואל מליצותי: לך דומיה תהלה ובלעגי שפה אישר מאז היה גם הוא . . . . מציה גם חום האנחות יגזלו מימי שלג ובלשון אחרת השב על העיקר בעשרה מאמרות על תלונת מעכ"ת האומר בכתבו איה איפו פי אשר אמרתי לכתוב בלשון אחרת את דברתי דברים קשים כגידים שבהם בזותיו ביישתיו וחרפתיו לקרותו דובר עתק בגאוה ובוז ונהגתיו בחברת הכסילים המוציאים כל רוחם. — ידע נא מעכ"ת כי כאשר כתבתי בסוף אגרתי ז"ל רק עת לחשות כי כל רוחו יוציא כסיל ח"ו לא על כבודך דברתי, כי הוא חכם בעיני ותמיד באה חכמתו כעטרה לראשי, רק היה

---

[1]) שבת מלכתא.

[2]) תהלים כ"ב ט"ז.

[3]) פסחים ל"ט סוף ע"ב אמר רב פפא והוא דעביד טיף טיף דלהדי טיף טיף (ע"פ גירסת הערוך ערך טף, קאהוט IV 56).

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

דינא לא נחקור כעת עליהם די בזה כי לא פתחתי בגנאי שום אדם ולא בקלון חברי כי אם במוסר ודרך ארץ כראוי לאזוב אשר בקיר מכיר חסרונו ומצבו כמוני היום וכאשר ממלמדי השכלתי, ולא היו ימים מועטים כי בא הלום ברוב ענין קול פסיל ברוב דברים שבכתב משמיה ומפומיה דמר מטיח דברים כלפי מעלת כל החכמים החותמים אותו פסק כי אין לחוש לדבריהם להקל, שאין בם ממש דקטלי קני באגמא אינן[1]), ולא הגיעו לרועי בקר סכלים נבדלים מניע גלגלי הוראותיהם באשר יהיה שמה הרוח השחץ והבצע ועל אגורת כסף ישתחוו לאמר על אסור מותר ועל מותר אסור ולא נתקררה דעתו באשר דבר חרפתו מגיע על הכלל כלו יצא עד שבא לדון כעין הפרט ג"כ והטיל מום בקדשים אחד לאחד כאשר בדה מלבו למצוא חשבון חברותינו בוטה כמדקרות חרב בזילותא דרבנן ישרים ועדה אשר כל השומע הייב לצאת ידו לקראת נשק — ואני אני הפחות והדל שבכלן אומר כי אין לחוש לדברי, כי חכמתי רבה לצחוק מלכתוב, מי יתן והיה כן אלא צר לי כי הדברים בהיפך היו, כי בצחוק הפסדתי לחמשים, ובמכתב חכמתי אני אז יותר כי הרוחתי למאות וידוע להוי לך אדוני במכתבי וחבורי הדפסתי ת"ל, ולכל הדוברים עלי עתק בגאוה ובוז, אם כי נסכלתי ואשגה הרבה, כל יגיעי לא ימצאו לי עון אשר חטא ברוך אלהי ישראל מיום היותי על האדמה כי עם זה אשר חזרתי על כל המקרא ולא מצאתי בשם"ה לאוין, לאו "דלא תצחק" אבל מצאתי לאוין אחרים . . . ולעת הצורך אדע לקום ולהלחם עם כל איש ריבי ופוגם בכבודי אך עכ"ז מהיות כונת המנגד לבזות, והבזיון דבק בנפש חיים אנחנו היום, וכל בעל חי מרגיש, הזה פועל חכם ונבון? ואם עדת חכמים יראו בעיניהם לחוות דעתם על איזה נדון נגד סברתי, וכך הוא דרכה של תורה כל היום בין בעלי תריסין זה אומר כה וזה אומר כה, ותמורת אוהב בסופה[2]), על כל העדה יקצוף ויפער פיו לבלי חק לחרף ולגדף כלל ופרט וכלל, ולא על עצמי בלבד אני מדבר כי זה כמה שמתי חלקי מן הנעלבים תהא כפרת עונותי, אבל גם על שאר החכמים קשישי ואנשים מבינים ונכבדים ובתוכם אלופי ואוהבי ורעי בתורה החכם לוצאטו[3]) ונחל נובע החכם לומברוזו[4]) אשר ראיתי חתימתם לא ירעו ולא ישחיתו בכבוד שום אדם כמוני כמוהם, ולשון תקום אתנו להריעיע ולדבר עלינו תועה,

---

[1]) סנהדרין ל"ג.

[2]) ע"פ מאמרם ז"ל קדושין ל' ע"ב את והב בסופה אוהבין זה את זה בסופה.

[3]) הרב שמחה לוצאטו (ראה קו"ט, 1)

[4]) ר' אברהם לומברוזו (ס"ד, 1) בעת ההיא חי גם ר' יעקב לומברוזו (ראה פירסט II 254 ; ליבאוויטש 98).

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

לא יבצר בעבור זה לקרוא דרור לאשה העגונה חזרתי וכתבתי למעכ"ת וחליתי פניו לראות לפחות שיעשה הבעל שליח להולכה עד פה עם רשות בידו למנות שלוחים אחרים תחתיו ובהגיע הגט יגיע אותו תיכף ע"י איש עתי ליד האשה, ולא יסף עוד מעכ"ת להראות אלי על זה. ואולי לא בא כתבי לידו, ע"כ שלחתי את ידי ואשיב שנית כבוצר על סוללות בזאת לחלות פני מעכ"ת למען ה' ישתדל במצוה זו ויעשה ככל האמור אך ימהר יחישה מעשהו כי עתה יש אתנו ציר נאמן מוכן ומזומן והאניה חשבה להפרד מיום אל יום, ויהיה מעשה צדקה זאת שלם לרחוק, פן תצא מתחת ידינו ההכנה הזאת וירבו הימים ותהיה האשה באלמנות חיות. נא ישמע אדוני לקול החפץ לשרתו וגם עלי ישלח דברו וימצאני אהב טהר לב ובעינים רמות מצפות למלאות שאלתי אשר דברתי לה' לגדל ולרומם הדרת כבודו ועוז ידו תרום לשלום.

אסרו חג של פסח השם"א.

קנד.

אל החכם המובהק כמהר"ר עוזיאל ראש באמסטרדם[1]).

גבר חכם בעוז הוקם על על עמודי שמים לתורה ולתעודה אגור בן יקא שאגר חכמה ומקיאה לאזן שומעת, במהלך שבילי הדעת, באזנינו שמענו שמעו יגיד עליו דעו למעלתו שלום.

היתה עלי יד אדוני באגרת שפה ברורה ודבריו אחר דעתא באותה פרק ובאותה שעתא ממש עודני מדבר על לבי לאחוז בקצה הקולמוס ולכתוב למעכ"ת ופי אמלא תוכחת יען למן היום אשר ידעתיו בשם ושמעתי מהללו בפרט מאת ידידי החכם כמהר"ר עזריה פיגו[2]) יצ"ו נפשי נקשרה לאהבתו והקדשתי עצמי לשם שלמים למזבחו ולכהן בעבודתו כי כה משפטי כל הימים דחיל ומוקר רבנן ומדי דברי בו זכרתיו לשבח והלל בלא דילוג[3]), הגם כי לא נתראינו פנים ואף לא בעברו דרך יום כה ויניציאה, כי הייתי אז על ערש דוי, ועתה זה ימים נתבקשתי מישיבה של מעלה ומטה לחתום על פסק אחרי רבים להטות על דבר בחורים שלבשו בגדי נשים שמה בקהלתכם ביום ש"ת[4]), והיו דברי באותה חתימה מעטים ולענין

---

[1]) הוא ר' יצחק עוזיאל מפאסי אשר היה רב באמסטרדאם משנת ש"ע עד שפ"ב (תנ'י 208, סי' ר"כ; גרעטץ JE I 537 b; IX 524) בדיואן סי' 363 נמצא: בריטיראטו החכם כמה"ר משה עוזיאל ז"ל (רופא) נדפס, ר' יעקב עוזיאל חי בוויניציאה בשנת ש"ם (מאנאטסשריפט כרך 48, צד 694, הערה 3).

[2]) פ"ז, 1.

[3]) כלומר גומר עליו כל ההלל.

[4]) ש"ת, בודאי ר"ת שמחת תורה.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

הזמן הערכים אציע דברי ואשר יגזרו עלי אקיים כי ח"ו אין דעתי לפרוש מן הצבור ולהתרים נגד העדה כלם קדושים — ואם את הדבר הזה לא תעשו אז אלך למקום זרוע הנטויה והיד החזקה ויגזרו על הכתוב שלי בידו לתתו לי להיותו על תנאי אשר הוא בטל מעיקרו, ואשתדל לבקש הצלתי ותועלתי ואל תאשימני עוד כי אני הזהרתי ואת נפשי הצלתי בעיני אלהים ואדם במודעה זו להודיע למעל' כי רצוני לשלום ולשאת במשא הקהל כאחד מצעירי הצאן אשר יש להם שם ויד בקהלכם, ולתשובתכם אצפה על החזרת הכתוב הנ"ל ואם לא, זאת תהיה לי למודעה והתראה רבה. וה' יגמור בעדי וישים לכם שלום.

קמט.

לק"ק ווינא[1]) ע"ד השבויים. בשם החכם פארדו[2]) יצ"ו'

לגבירי ואלופי ומורי ישראל!

לקול דברי מעל' אשר כתבתי אליכם על עסק השבויים אשר נלכדו בגלילות ההמה, קמתי בקהל אשוע דברתי ויקשבו וישמעו ועלה בידי ברוך ה' כי התנדבו קהלות לואנטינו ות"ת של ספרדיים סך הגון אשר יבינו מעל' מתוך הכתב אשר אנחנו שולחים לכם על עסק זה ואחר עד עתה לתת מענה כי לא רציתי לדבר דבר עד אשר לא עשיתי מעשה, והנה כשם שמברכים על הטובה הזאת אשר לכבוד אלהינו אב הרחמים השתדלתי לעורר רחמי הקהלות אלו רחמנים בני רחמנים לרחם על השבויים האלה כמצווים ועושים מאתכם. אחלי ע"ד חסד ורחמים מאתכם לכל תשיבו פני ריקם על אשר שמעתי כי המעונה כמ' יודה צרפתי[3]) וחביריו הנתונים בבית הכלא שמה בעירכם, ברוכים אתם לה' כי עד הנה חמלתם עליהם לתת להם אוכל להשיב נפש וצרכי מחיתם, וזה כמה ימים מנעתם הטוב הזה מהם והנם עומדים ברעה ונפשם בהם תתעטף בצרה ובחוסר כל נוסף על היותם אסורים בזיקים וכן לא יעשה בקהל ישראל בעלי חמלה וחנינה, ע"כ בכל לבי אחלה למעלת כ"ת למען ה' ולמעני לחום ולרחם על האביונים האמללים האלה ולהתמיד ולתת להם די מחסורם ולהשגיח על פרנסתם ועל חפשיותם אם אפשר כי אנשי צדק אתם, ונוסף על אשר יהיה לי לחן רב, גם ה' יתן הטוב והשכר השלם כי הוא כעל גמולות כעל ישלם. ובתקוה ובטחון זה אצא ואו"ש.

---

[1]) ווינא (Wien, Vienna) בענין הנ"ל נשלחו שני כתבים גם לפראג (סי' ר"ח, ר"ט).

[2]) יוסף פארדו ראה פ"א, 2.

[3]) ר' יהודה צרפתי נזכר בתשובות מהר"מ פאדווה סי' ע"א (תג"י 214) אבל בודאי אין זה יודא שלנו.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

בי תמהרו תחישו מעשיכם כי ידענו כי רוח נדיבה היתה עמכם כל ימי עולם וע"כ לא נאריך עוד ואורך ימים ושנות חיים יוסיפו לכם מן השמים.

וכל אשר יאסף מהנדבה ייטיב בעיניכם להדריכו דרך ויניציאה כי היא לחוף ימים תשבון והאניות נוסעות ממנה.

ויניציאה פ' ולא יכרת כל בשר[1]) השם'א.

קמח.

מודעת כמ' יואל בולגרא[2]) לק"ק ויניציאה.

אל האצילים והקצינים שמעו מלכים ורוזנים ראשי ומנהיגי ק"ק ויניציאה!

הנה אנכי יצאתי לבוא אל עיר הזאת כי ידעתי שהגיע עת לעשות ערכים חדשים זה כמה כדי לסדר טענות ודברים לפני המעריכים ע"ד משא המם אשר המם ימם לבבי לבלתי ראוי לי וגם הלום ראיתי אחרי רואי כי הזמן הולך ואבד והדברים ארוכים והסבסוכים מתרבים בקהלתכם, ואין הדבר בא לידי גמר עשות ערכים חדשים כמנהג, ומן השהייה והעכוב הזאת באולי אין איש מאנשי הקהל אשר יסבול ממנו היזק גדול וחסרון לא יוכל להמנות כמוני לסבות רבות אשר אין זה מקומם לספר לכם כמה תכבד העבודה והעול הכבד הזה עלי כי שמור אשמרנו לדבר בו בעת ובזמן הראוי, ואולם בין כך ובין בך להיות דבר בלתי הגון ונאות היותי מוכה על מנת לרפאות ומוציא ונותן ממון שלא כדין, ראיתי לבוא בזאת לפני מעל' למען תהיה לי לעדה כי אני מודיע ומתרה אליכם שבזמן שלשה ימים תצוו ותסדרו שיחוזר לי הכתב מן המם ולא יוכל שום איש לכוף ולנגוש אותי על דבר אשר כמוני ידע לבבכם ג"כ כי אין עלי לשלם ולפרוע והיה בבוא

---

[1]) פר' נח (בראשית ט', י"א.)

[2]) בולגרא, צ"ל בילגראדו, אחד מבני בילגראדו מטיבי ומכבדי המחבר ובראשם ר' קלונימום בילגראדו אשר הזכירו לשבח ולתהלה בהקדמת ספרו מדבר יהודה ובדף נ"ה ע"ב נמצא „דרוש להתחלת המדרש של הקצין כמ"ר קלונימום בלגרדו יצ"ו בביתו". בדף ע"ט ע"ב הזכירו עוד פעם אחת לשבח שהטיל מלאי כיסו בעד החכם נפתלי אשכנזי, נפטר פורים קטן שע"ב ובאותה שנה גם אשתו אילה (דיואן 250, ל"א 135). — יואל בלגראדו נזכר סי' ע"ה וכנראה הוא בן ר' קלונימום הנ"ל ואשתו חנה נפטרה צום אסתר שע"ב (דיואן 256; ל"א 136). — גרשון בן יואל בלגראדו נזכר בסי' קפ"א, קצ"ט, והח"ר אברהם בלגראדו בין תלמידיו בסי' קפ"ב והוא האחרון שבהם לפי הזמן. שמואל יצחק בלגראדו הוא המספר מיתת הרב נתנאל טראבוטו (אוצר טוב משנת תרמ"ז, צד 21. ראה ס' קצ"ג, 1). החכם שטיינשניידער מדבר על משפחת בלגראדו בהמוביר XXI 73.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

ובפרט ויעשו תיקון באופן שיבא הדבר לידי גמר ופסק עם ביאור כי אשר לא יבוא להתועד ליום ר"ח בויאדנה הנ"ל אחרי הספרסם סדורנו זה יחוייב לעשות ולקיים כל מה שיסכימו האחדים שנתועדו והן שנתפשרו יחד בגביית המעות הן בבחירת הדיינים ובכל דבר, גם הם כמוהם יעשו ויהיה פיהם כפיו וכאלו הודה גם הוא בועד הנ'ל.

הן כל זה ראתה עינינו נכון ונאות לשלום ומישור האנשים אשר יש להם חלק ונחלה בכסף הנזכר ולתועלתם וכן אנהנו גוזרים ומסדרים עליהם באמת ובמשפט וצדקה. וה' ישלח את הברכה באסמיכם יהיו דגן ויפרחו כגפן וימצאו הן ושכל טוב בכל המקומות מושבותיהם ויהי שלום בחילם.

קמז.

לקהלות אשכנז בעד עניי א"י.

אל מול פני המנורות הטהורות, קהלות הקדושות, אשר בארץ אשכנז פולניא ורוסיא היושבים ראשונה במלכות, להם העושר והכבוד והתבונה· אנשי השם שארית יעקב מציקי ארץ וראש פנה, קהלת הקדיש אשר בארץ הנה, וכל קוראי המגילה חינא וחיסדא ופדויי ה' ישובון ובאו לציון ברנה!

הציקתנו רוח בטננו כאובות ומכאובות חדשים גם ישנים וצרות רבות ורעות אשר שמענו ונדעם מאחינו הנתונים בצרה די בארעא דישראל ובקרית צפת תוב"ב רישי גלותא ורישי מתיבתה וכל תלמידהון דאינון בעקא ומרעין בישין ברעב וחוסר כל זה כמה עול ברזל על צוארם דור שכולו חייב חובות הרבה ותם לריק כחם לפרוע ומאומה אין בידם רק כליון עינים, ונקיון שנים, ועתה נוסף יגון וצרה כי נתפישה האניה אשר עליה היה כמה צרורות כסף הולכים לעזרתם וכמה גיזי צמר לעשות בכל מלאכה שם עד כי אפילו ביגיע כפיהם לא יוכלו לאכול לחם צר, וצרים אחזוני ומקונסטנטיני הגידו לנו צרותיהן וצרות צרותיהן כי הרעב יכלם והישיבות החשובות מתפזרות והולכות והבחורים והנערים אשר בתלמוד תורה היו לומדים והמורים נפוצים על ההרים כצאן אשר אין להם רועה מאין לחם ואין שמלה והרעב כבד בארץ מלבד הרעב חראשון, וזה רעה חולה כי כמעט משתכחת א"י הקדושה כי צרו צעדיהם מלכת ברחובותיה, לולא כי נדבה רוח הקצינים בק"ק קונסטאנטיני וישיבו את רוחם לפרוע מקצת חובותיהם, נפשם בשבי הלכו לפניהם צר ונוגש, על אלה ובאלה אשכלות מרורות למו אשר שמענו ונכמרו רחמינו ולא עצרנו כח מלהתחנן בעדם לכל קהלות הקדושות והטהורות להישתתף בצערם ולחוס ולרחם עליהם בנדבת לבבם ומתנת ידכם לתמוך בימין העניים והאביונים האלה המבקשים לחם, ועניי עיר קדשנו באמת קודמים לכל דבר שבקדושה לתת עליהם היום ברכה ותרומת כסף כטוב בעיניכם למען לא יפוצו ויתפזרו ויצאו החוצה, בני העברים הביטו לראות בעין השכל גודל המצוה הזאת וכמה מעלות טובות בהבא, ידענו

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

וכמ' שמואל כהן יצ"ו ממונים כנ"ל ובקש מלפנינו להיות לעזר ולהועיל לרבים בעשותנו גדר וסדר בעד יתר הפליטה הנשארת הזאת על המעות המופקדים ועומדים בעד היהודים ההם במילאן נתונים מאת המלך האדיר מספרד למען לא יעלו בתוהו ויאבדו מתוך הקהל ח"ו, ואנחנו בישמענו מפיו דברים של טעם ואמרות נכוחות מכונים ומצורפים ג"כ אל תחינות ובקשות יחידי סגולה מן האינטיריסאדי[1]) אשר יש להם יד וישם וחלק במעות הנ"ל ואישר קצתם עם אגרותיהם וקצת בפיהם מלאו לאמר ולהתחנן לתקן כפי בחנו משפט גאולת הכסף צורף זה פן בעליל לארץ יגרע מאתם, אם היות כי שמענו בשכבר הימים מעלת רבני מאנטוה יצ"ו עשו איזה סייג בדבר הזה מ"מ יען לאיזה סיבה מן הסבות לא באו דבריהם עדיין לכלל קיום כחם הב"ה על ממונם של ישראל גם אנו אמרנו אחרי אלקינו נלך והפכמנו וגמרנו כי ע"ד[2]) לכת בעיש"ג מי שיהיה להם דין או תביעה זה איש או אשה קטן או גדול מובטחים אנחנו כי לא יעשה כן בישראל לחטא לאלהים כי כלם ידעו זאת מקטנם ועד גדולם ולא יעצרו[3]) דין תורת ה', ואם אולי בשגגה היוצאת מאיזה אחד כבר עישה איזה פועל בנידן זה ישוב ויבטל הכל מעקרו תיכף ולא יפול במצודים וחרמים. אכן מעתה סדרנו שמעלת השלש ממוני המעמד הנ"ל בעד כל חדש שבט יודיעו הסכמתנו הזאת וישלחו אותה בכל המקומות אשר נפוצו שמה היחידים אשר ישבו מאז במעמד ההוא בין שנסע מן המדינה קודם הגירוש והן בזמן הגירוש עצמו ויפרסמו בבתי כנסיות העדה שכל אשר יש לו חלק או דין ודברים במעות הנ"ל יבא וימצא בסיאדאנה[4]) ליום ר"ח אייר זמן הנאות לשים כל איש לדרך פעמיו או ישלח מורשה בעדו בהרישאה מספקת, וכן יחוייב כל אחד מהנ"ל הממונים ויחודים אחרים להמצא שם לזמן המוגבל הנ"ל שמה יתועדו יחד וישאו ויתנו ויתפשרו ביניהם כדת מה לעשות לבא לידי גביות המעות הנ"ל, ואם באולי לא תוכל לעלות מביניהם הסכמה לדעת אחת, אז מחוייבים ללכת לב"ד הקרוב לישם אישר ימסרו להם שלישה דינים ולא יוכלו שום אחד מהנועדים שם בגזירת ח"ח[5]) להפרד ולנסוע מהסיאדאנה עד יוסכם ביניהם על עסקם זה ובאשר יגזור ויפסוק מאת הדיינים ההם מחוייבים כלם לאשר ולקיים בכלל

---

[1]) אינטיריסאדי, interesentes הם האנשים אשר יש להם דין ומשפט לקבל חלק מן המעות הנ"ל.

[2]) ע"ד, אולי ראשי תיבות על דבר או על דין.

[3]) יעצרו, אולי צ"ל יעזבו.

[4]) בסיאדנה, למטה בתוב ויאדנה, ובן נכון כי הוא שם מקום Viadana במחוז מנטווה.

[5]) ח"ח (הרם חכמים).

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

אשר יסר ישרני מנסיעתי מקונסטאנטינו, פרידה טובה[1]) היתה בעיני ולא נחמתי כי עשיתיה כי לולא התמהמתי שם אוי מה היה אלי, או מקרי דרדקי דגרס ולא דייק[2]) או הולך תועה אחר הבצע, וכבר בחרתי בטוב וגם מצאתי חן בעיני השר פ' . . . אם לא כי א"א הבאיש את רוחי בעיניו על פשע ולא חטאתי כסוחר יקוה פעלו[3]) והחכמה מאין תמצא, ולא כן אנכי עמדי בתורת אל התחזקתי ולא ארפה, ואם את פיו לא שאלתי לאמר בעצתו ינחני על אלה מסעי לא הסכיקה השעה למשוך הזמן בחכה לצפות ולהמתין כי היה מסע האניה והאנשים ההולכים אצים ובאשר חקה חקקתי גזרה גזרתי[4]) אמרתי אראה יה בארץ החיים לא יחרף לבבי מחמת מכות הארץ ההיא ותחלואיה אשר ידעתי כי רבו ובאו לאזני, אבל למסתפק בהברחי גם גרגר חרדל כנהרי נחלי דבש וחמאה יחשב, וכך היא דרכה של תורה וכו[5]) לכן עם עודנו מתגורר פה ויניציאה אוכל לתמוך בימין א"א יצ"ו בהיותי תנא דמסייע ליה מכולם מאשר נפשי חשקה בתורה בן יכבד אב אהיה לו תמיד ואם לא אעברה ואראה את הארץ הטובה א"י כי כל ישעי והפצי להצמיח צדקה בעוז ותשויה בינה וגבורה, ונכון לבי ובטוח כאשר יפקח מעכ"ת עינו הבדולח בשכלו הזך על רצוני זה ועל חלקי הסוג . . .[?] יורה יורה ויחון כי יפה כח הבן בזאת ויליץ בעדי לא"א והייתי בעיניו כמוצא שלום, ובין כך בכל המקום אשר אהיה שם יאמר העבד אהבתי את אדוני ובשמו יגיל כל היום בכל כחותי וכפי פרושות השמימה תהיינה להגדיל שלומו ולנשאו ולרוממו בתפארה כרצון נפשו הטהורה ושלום.

קמו.

בעד כמ' יקתיאל קרמי בעסק מעות מדינת מילאנה[6]) ויניציאה ח' תמוז השם"ר.

מה' מצעדי גבר כונן ובא אלינו הנשיא והנעלה כמ' בנימין יקתיאל קרמי יצ"ו דורש טוב לעמו ממונה לבני מדינת מילאן אשר ישבו בה ונתגרשו הימנה ובשם אחוזת מרעיו הנשיא האלוף מו"ה קלונימוס פאזיאה[7])

---

[1]) ע"פ בב"ק ל"ח ע"ב פרידות טובות; בב"מ פ"ד ע"ב פרידה אחת יש לי ביניכם.

[2]) ב"כ כ"א ע"ב.

[3]) עשה"כ איוב ד' ב' וכשכיר יקוה פעלו.

[4]) במדבר רבה ריש פי"ט.

[5]) אבות פ"ו ד'.

[6]) בשנת שנ"ז גרש פיליפ השני מלך ספרד כל היהודים ממדינות מילאנה אשר עמדה תחת מלכותו והפקיד לתת להם סך מסויים לתשלומי נזקיהם בדי שלא ימותו ברעב (JE VII 8). מבני קרמי דברנו סי' ע"ו, 1.

[7]) לא מצאתי שם זה בשום מקום, אולי צ"ל פאויאה (Pavia).

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

קמד.

לבקשת הר' מרדכי שאול שהרפים ס' תורת הבית.

אנשי שם קצינים גאונים ורבנים פרנסים וחכמים וכל אשר מבנ"י נפוצים בגלות אריאל אשר בעיירות וכרכים בכל פאה ופאה בגלילת איטליה שלום רב עד בלי ירח!

הובילהו רגליו מרחוק עד העיר הזאת איש אמונה ורב בינה הר"ר מרדכי בר' שמואל שאול יצ"ו ובידו ספר משולש וחיל משולש ועוז משולש הוא ס' תורת הבית לא נראה כזאת בישראל מימים ימימה אשר הוא וישותפי הר' שלמה בן הח' ר' יוסף לוריאה הוציאו ובאו מא"י לקוסטאנטיני ועבר בארץ אשכנז למדינות רוסיא ליטא ופולוניא ומשם הלאה ובידם טיבם חתימת של החכמים והרבנים מהגלילות ההמה מספרים כבוד הבית וקדושתו ונודרים לעזרתו ואת פנינו חלו ובקשו חכמי ק"ק קראקה ג"כ להיות לעזר ולהועיל אל החכמים הנ"ל בעסק הדפסת הספרים הנכבדים האלה ובחסד אל כי רב הוא באו עד תכליתו אמנם רבתה ההוצאה עד מאוד וכמה הרפתקאות דעדו עליה[1]) עד כי באו בידינו שלשים ועד רבעים מהספרים בחיל כבוד ועצום וסך רב. אשר ע"כ הנה הוא יוצא לקראתכם ובידו קצת מהם לתתם למעלתכם, למען יזכה כל איש לחזות בנועם אמריו כי נעמי ולתועלת הנהגת עצמו בהנהגת הבית בכל מדינה ויהיו נא אמרנו לרצון לפני כל חוזה כתבנו זה וישמעו לקולנו לקחת אותם מידו וכסף ישקול ויתן לו בעין יפה ורוח נדיבה כי תחת הנחשת יבוא זהב לביתכם ובחכמה יבנה בית איש בער מאמץ כח הלזה אשר לא עצרהו עמל וטורח צרה ויגון מלזכות את הרבים באבן יקרה הזאת תיקר נפשו בעיניכם והטילו מלאי לכיסו ומרי עברו ויסור שמה נתן תתנו לו צדה לדרך כי חלוש המזג הוא ויצטרך גם סום לרכוב עליו וסער לתמכו ולכם תהיה צדקה ובזכות זה שאר יעקב ישוב אל עירו ואל מקומו. אמן.

קמה.

בער הח' בק ר י "[2]) זצ"ל לשלוח לקרובו לליואנטו.

לאשר המשרה על שכמו שלום. את קולך שמעתי מתוך האש בוער כתנור יעיר כל חמתו על כי לא נתתי מענה לשון למעכ"ת ואנכי נקיתי הפעם מאשמה כי אחור לא נסוגותי מלהשיב ומה אעשה אם לא הגיעה תשובתי לפני כסא כבודך, והלא לבי ובשרי ירננו לך ותמיד דמות דיוקנו חקוקה בקירות לבבי ולצניף מהור ונזר לראשי אענדנו כל הימים — ועל

---

[1]) ר"ה ט"ז ע"א וקדושין ל"ג.

[2]) כנראה הוא החכם הנזכר בסי' קל"ד, ראה שם הערה 1.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

יהיו מן החושדים בכשרים וכל הדן אותה לכף זכות ומאמין לנו הדיין האמת ידין עמו כאחד ומיוחד לטובה ועליו תבוא ברכת טוב.

ויניציאה ח"י טבת השס"ד.

קמב.

למורי ורבי הרב משה[1]) יצ"ו. מגדל עז בתוך העיר מורי ורבי שלום!

האי צורבא מרבנן דטרח באורייתא היא דקא מטרחא ליה[2]) שהדפים כפר דרב גוברי, דנפש חיליה „תורת הבית" הארוך להרשב"א[3]) ז"ל בהשגות ית׳שובות כאשר יראה מעב"ת וישפוט ואחר העמל והיגיעה כי רבה הנה נישא את וגלו לתתם על פני חוצות וצרכיו מרובה, ידענא ביה במר כי מכל אשר דבר ידבר לפניו לתמוך לכל מטפל במצוה ובכ"ז להפקת רצונו נתתי בידו שורות אלו לחלות פני מעב"ת לעזר ולהועיל לו בכל אשר יוכל, ובעל הגמול ישלם לו ולבבי שלם תמיד לבקש מלפניו על שלומו וטובתו וכחול עוד ירבה ימים ואו"ש.

קמג.

לספר תורת הבית הארוך[4])

הבית אשר בנה שלמה המלך בין רבנן ובישראל גדול שמו הרשב"א זלל"ה ובו הבונים העושים במלאכה הרא"ה ז"ל מראה את „בדק הבית" ובא רעהו גבר חכם מחזק כל בדק על משמרתו „משמרת הבית" עד כי בעל הבית מוצא כל הנהגותיו בתוכו ואורח מברך ע"ד הפלפול והחריפות הנמצא למד מבעלי תריסין אלו, ואין גם אחד חושך עצמו מן הדין לטלו בשתי ידים, אם כן כל רואיו ישיגו ולא יפטירו בשפה יניעו כים לקנותו ויתמלא הבית כלו אורה בשעריו ויתברכו בו מכל גוים הרבנים הקצינים נדולי מדינת פולין רוסיאה ולימא[5]) אשר נתנו כח בחתימותיהם להביא הדבר מכח אל הפועל גם ה׳ יתן הטוב לאנשי אמונה וצדק כמו"ה שלמה לוריאה[6]) וכמ׳ מרדכי שאול[7]) בחברת הגביר כמ׳ יוסף סרוק יצ"ו אישר בכספם וזהבם אתם תהלות ה׳ כתרוהו הדפיסוהו הדריכוהו אליכם.

---

[1]) ראה קי"א, 1.

[2]) ע"פ תענית ד׳ ע"ב האי צורבא מרבנן דרתח אוריית׳ דקא מרתחא ליה.

[3]) ראה סימן הבא.

[4]) הספר הזה הדפים בויניציאה שס"ה (ברצונ"ך) ר׳ מרדכי שאול בן ר׳ שמואל שאול בעזר שלמה לוריא על הוצאות יוסף ן׳ סרוק כמו שנכתב לקמן (CB. 6891, 34; Zedner 714; Rosenthal 988, Anh. 2304).

[5]) ולימא, צ"ל וליטא.

[6]) שלמה בן הח׳ ר׳ יוסף לוריאה (סי׳ הבא)

[7]) ראה סי׳ הבא.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

אין מאכל ואין כסות בקרח ולבם הומה בקרבם על נותני לחמם וצידם אשר נטרפו מהם, ע"כ בחרו לשלוח מוביל אגרתנו זאת איש אמונים שמו כמ' . . . גם הוא אח לצרה מ"א מהרומתים[1]) להתנפל ולישא בעדם רנה ותפלה אל נדיבי אחינו לחום על האמללות והאמללים האלה אשר לקחו כפלים לפורעניות בא עליהם שלא כדרך כל הארץ ולהריק עליהם ברכה ולמי תאות צדקה ותצור תום דרך מזאת אשר היא לאלמנות ויתומים האהובים וקרובים לה' וצעקתם ישמע אל מכיל הדלים, ובשים על לב איכה היתה הגזירה על הטרופים ההם ואיך היו נשיהם אלמנות ובניהם יתומים אין לך כלי מחזיק ברכה וראוי להמלה וחנינה מזה. — ולכן יהי נא מושך חסד וחונן ליתומים האלה ולאמותם וכל איש ואיש לבבו יבין וירך וירחם וכפי ערכו יפתח ידו יתן ויחזור ויתן כי לא נעלם מרעת אנוש על אחת כמה וכמה ישולם לאיש מפעלו אל חנון ורחום ורב חסד אלהי הרוחות לכל בשר הוא יצילנו מגזרות קשות ויתן מנוח ומרגיע לעמו עד יביאם אל המנוחה האמתית ואל הנחלה ועיניכם ועינינו רואות אמן.

קמא.

עדות בעד מרת דיאנורה המוחזקת למכשפה[2]).

אל אנשי עדת מי מנה, אשר בכל עיר ומדינה. בעלי עושר וכבוד ותבונה. ולכל קטן וגדול בכל פנה. רואי פני אגרותינו זאת ומעתה אנא יושיע נא אל למושעות בברכה ושלום!

אל כל מקום שתבא האשה הזאת הנצבת עמנו בזה בשכבר ועתה היא הולכת אליכם היום שמה מרת דיאנורה מב"ת אמרנו נבוא להעיר את אזנכם על יושרה וטובה כי זה ימים ושנים רבות הובילוה רגליה מרחוק לגור אתנו ובביתה שכנו רגליה פה בקרב קהלנו זה זמן רב באה ושבה ומתהלכת מבית ומחוץ בין כלנו ומעולם לא נמצא עולתה בה אשר יאמר כי הוא זה דבר דופי וגנות לא הרעה ולא השחיתה בכל קהל קדשנו הלכה בתומה כמשפט בנות ישראל הכשרות בשלום ובמישור, ואם שפת שקר ולשון רמיה הדוברים עתק בבוז הרחיבו כשאול על נפשה ודברו עליה רעה כמה פעמים אין אדם שליט ברוח הפה לכלוא שפתי חי מדבר, האמנם אלם צדק לא נהיה כדבר אשר אמרו עליה, ולמען דעת צדקתה בכל מקום, והרחק לא ירחיקו ממנה כל השומע או שמע דבה רעה הוא מוצאת באולי עליה, הנה באנו בזאת להגיד את אשר אתנו בדברים אמת לאמתם ולא

---

[1]) מ ה ר ו מ ת י ם, צ"ל מהמומתים.

[2]) דיאנורה (Dianora) הוציאו עליה דבה רעה שהיא מכשפה ונתגרשה מן העיר. במאנטווה נהרגה בגזירת המלכות בשנת ש"ם אשה זקנה בת שבעים ושבע שנים משום חשד כשפים (Carnevali l. c. 13).

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

מצמיח קרן להרים למרום קרנכם ביום תרועה, ואתה דע לך כי רוממתני קרנות צדיק אל ר׳ שלמה חיים ואמר לי כי אינו בעל הקרנים ולא היה הוא המתקן אותן, כי היה מקרן מפרם את אלה לשעבר גו׳ תפל אשר קרני ראם קרניו היתה מלאכתו, ועתה נפגם מהעולם לעולל בעפר קרנו באופן כי נגדעה קרן ישראל ואין יהודי עוד פה אשר קרנו תרום בכבוד בצאתי את העיר בקרנות הגוים אלך בפרינציאה[2]) ואבקש אם אמצא מהם מרים קרן לעמו וברצונך תרום קרנינו כאשר כתבת, בין כך בה׳ מגיני וקרן ישעי ואברכך עד ירום קרן משיחו ולך שלום. יא״מ:

קמ.

בעד קרובי הרוגי מלכות מאנטבה[1]).

אנשי חסד נאספים לעשות צדקה עם כל אחיהם ובדבר אביון צרות נפשו ובהתחננו ישמעו ויעזרו לו לעזר ולהועיל בהשפיע עליו מן הטוב אשר הטיב ד׳ להם בני ישראל אחינו שבכל עיר ומקום רואי פני כתבנו זה לכלם שלום רב.

הלא למשמע אוזן דאבה נפשכם כנפשנו ודאי ולבבכם המר ימר בשבר הימים שמעתם את כל התלאה המכה והמבוכה בוקה ומבוקה ומבולקה[2]) אשר מצאה במאנטבה, אל אותן הרוגי מלכות אומללה יולדת השבעה[3]) כי בהצי ימיהם נכרתו ונגזרו מארץ חיים זאת ואתם ידעתם על מה ועל מה ויותר מהמה מהומה רבה נשיהם ובניהם ואהיהם גורשו מהעיר מיד ולא יובלו להתמהמה וגם צרה לאבל ויגון עשו להם לקחת כל רכושם וקנינם המעט אשר היה לפניהם ויפרוץ לרוב פרץ זה על כל פרץ ותבאנה האלמנות והיתומים האלה אל קרבנו וכל רואיהם הוזילו דמעה כנחל וכל השומע צעק יצעק אוי ואבוי על מצוקה רבה ואמרו כלם לחמול ולרחם עליהם וכן נעשה מאת כל הקהלות פה נדבות השמיעו ואספנו להם סך מה, והנה הוא בידם כבר הולך ומתמעט ובא עד קצו וקרבו ויאתיון ימי החורף

אם גוי אחד אשר נקרא Theophil (כן נראה לי לפתר מלות גוי תפל) והגוי הזה מת.

[2]) בפרינציאה, כנראה כוון אל העיר פיורנצה (Firenze). ויניציאה ר״ח השון השס״ג.

[1]) באלול שס״ב דרש בשוק מאנטווה אחד מן חאחים הנוצרים והוציאו לעז על היהודים שחרפו וגדפו את משיחם ודתם ונהרגו בגזירת המלכות שבעה אנשים ושאר היהודים נתגרשו מן העיר (Carnevali, Il Ghetto di Mantova, Mantova 1884, p. 18—21).

[2]) נחום ב׳ י״א.

[3]) רמז לשבעה הרוגי מלכות.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

חמול מצליח כהן מויטירבו[1]) דורש ומבקש מאתנו לכתוב ולצוות אל כמ"ר פאציפיקו דמיליצו[2]) המלוה להוו ה[3]) בקסטיל אוטיריאו[4]) שיעמוד לדין עמו שמה סיינ"ה על עסק חזקת חנות בקסטיל אוטיריאו הנז' אשר לפי דברי מה"ר חמול מצליח דמיליצו[5]) דין ודברים יש לו עליה, מלבד כי תורה צוה לנו משה מורשה היא כי יריבון אנשים עד אלהים יבוא וגו' ואין אֶל אלא דיינים דייני ישראל ושנוי הוא מדברי סופרים באזהרה רבה, עוד זאת שנית ראו עדות נאמנה מיחידי סגולה קהלתכם ומפרנסי חברת ג"ח אשר ברומא שנתרצה ונדר כמ' פאציפיקו הנ"ל לעשותו ושם שם לו חק ומשפט ועבר זמן ולא קיים ואמנם כאשר שמענו כי מקום החזקה הנ"ל קרוב הוא לכם ומתיהם למעמדכם, ראינו כי עליכם המצוה הזאת ולא רצינו לשלוח זה המכתב בגבול ריעים וזאת בחרנו מן הנאות להפקת רצון מו"ה חמול מצליח דנ"ל בקצת לדבר באזני מעלי ייטיב נא בעיניכם לפעול עם כמ' פאציפיקו כפי חכמתכם ובינתכם ולעשות שבזמן קצר כנראה בעיני כ"ת שיקיים נדרו אשר הבטיח וחיובו המוטל עליו מדין תורתנו ויבא שמה סיינה או ישלח או יעשה שם מורשה בעדו עם הרשאה מספקת ויעמוד בדין עם כ' חמול הנ"ל וישמעו הדיינים שניהם יחד וכאשר ישפטו כן יקום, ואתם אוהבי האמת והשלום זאת עשו וחיו לקיים המשפט על מכונו ולהעמידו על כנו, כי גם ה' יראנו היכלו בתקונו. ושלום.

קלט.

קרנים![6]) למונטאנייה. נאחז בסבר בקרניו שלום!

ראיתי והנה קרן עור פני כתבך ממנו קרנותיו לתקנם למשוך בקרן לראש השנה הע"ל, ובא אלי קרובך יצ"ו וקרנים מידו לו וחלה פני משם

---

[1]) בא ראשונה על החתום בפנקס רבני רומא בעשק המקוה שברוינו (משבית מלחמות צד ע"א). מאגרתנו מוכח שכינויו היה מויטרבו (da Viterbo), אבל מורטארה (מח"א 14) הרשימו רק בשם כהן.

[2]) לא ידעתי לכוונו. לפי דעת החכם לוצאטו יש להגיה דימסיצי (da Sezze) והוא שם משפחה מיוחסת, אך גם אם נכונה הגהת ידידי הנ"ל אין לכוון את האיש פאציפ' דמסיצי כי לא נמצא שמו במקום אחר.

[3]) המלוה להווה, בימי הבינים היה המנהג שהמושל נתן רשות לזמן קצוב ליהודי אחד להלוות בריבית ליושבי העיר או הארץ, אולי כון במלות „המלוה להווה" לאיש אשר לו בהווה רשיון כזה.

[4]) קאסטיל איטוריאו שם מקום (Castel Vittorio) קרוב לגינובא.

[5]) כנראה הוא חמול מצליח הנקרא למעלה מויטרבו.

[6]) מטונטניינה נשלחו לו שופרות שנפנמו להתקינם בויניציאה, אמנם ר' שלמה חיים אשר קנו השופרות ממנו לא היה בעצמו אומן במלאכה זו כי

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

אשר היה עם לבבך אדוני לאסוף ולכנום תשב"ר[1]) במקום מושבך עד יעלה השכר הגון להשכיר מלמד טוב ויודע ספר, וגם כי נבער אנכי מרעת מה היה בלב כ"ת עלי מזוהבת[2]) נעורותנו אשר קדמה בינינו ואני השיבותיו כי נסתרה ממני הבחירה אז כי עוד ימים באים אולי אהיה אנכי מוכן להפיק רצונו, וגם כ"ת אמר בין כך ובין כך יניח הדבר לעת הציורך, ועתה אני כמעט נטוי רגלי ליסע מהעיר הזאת כי דחיקא לי שעתא טובא בארץ אוכלת יושביה ואם יש ויש אתי מקום ומקומות, רק הרחק לא הייתי חפץ להרחיק ע"כ אמרתי לכתוב שירות אלה לכ"ת אם מן האפשר אשר יצטרך ללמוד וללמד לשמור ולעשות, לכל אשר ירצה יש בי כח לשרת, אולם זהו עקרו של דבר דלית דין צריך בושש וצריך אני לדעת ולהחליט דבר בעד כל חדש אייר לכן ייטיב נא עמי להודיעני דעתו בזה הן או לא, וגם זה חסדו יעשה עמדי להיות הדבר כמום ונסתר עמו כי לא ייטיב לי אם ישמעו העברים או לשום אחד מהקהל שהיה בדעתי להתפרד מפה, עד עת הנסיעה עצמה, ויקרבו השתחוותי לפני האלוף הותיק חותנו יצ"ו. ואסיים ואו"ש ויניציאה יחי עוד לנצח[3]) למב"י השם"ד.

קלח.

לק"ק סיי"נה.

עדת אבירים, בעלי עמים, אנשים השלמים, הולכי על דרך היושר והתמימות מלאי צדק דעת ושלימות הק'ק אשר בסיינ"ה וחכמיה בראשיהם וראשון הוא למקראי קדש הנשיא החכם כמו"ה יצחק ריאט"י[4]) רוב שלום! הרבה והפציר בתפלה ובקשה לאלהינו ע"מ[5]) כתביו השלוחים מה"ח

---

[1]) תשב"ר (תינוקת של בית רבן).

[2]) מזוהבת, צ"ל מאהבת.

[3]) תהלים ט"ט מ, ויחי וגו'.

[4]) מורטארה הרשים צד 54 יצחק ריאטי (Rieti) אחד על פי לוה הפייטנים מן שד"ל אבל לא ידע לא מקום מושבו ולא זמן חייו, ריגער בלוה יחום משפחת בני ריאטי הרשים יצחק ריאט"י ע"פ Mosé V 231 משנת שנ"ז אליעזר בר' יצחק ריאטי סדר וחבר לוח מאמרי עין ישראל בסדר אלפא ביתא ונדפס בוינציאה שע"ב (אור החיים 435). בדיואן 125 נמצא שיר לנשואי משה ליאון מרוירי (Revere) עם נחמה בת כמה"ר גראציא ציאו (צ"ל דיאו) ריאיטי נדפס (שנת דשנ"ה). מאגרתנו יוצא שדר בסיינה (Siena) והיה עוד בחיים לערך ש"ם. ראה גם סי' ק"א, 3. יוסף ריאטי בסיינה (משבית מלחמות דף צ"ב ע"ב).

[5]) לאלהינו ע"מ, צ"ל לאוהלינו ע"י (על ידי).

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

קלו.

בעד הדניצה[1]). אלוף מגדיאל אלוף עירם[2]) שלום!

נשמעו הדברים את אשר הרחיבה ופערה פיה לבלי חוק שם בעיר באדווה אין חכמה לאשה אשר אין מעציר לרוחה העיזה פניה ותאמר נגד קרובותיה אשר [אשת] האלוף כמו"ה אליעזר דניצה יצ"ו לבושת וגם לחרפה למשפחתה ולבית אביה בין למתים בין להיים דברי חרופים וגדופים כמדקרות חרב מאשר חם לבי בקרבי גם יהר לכל הקרובים ואדוני יודע כמה הבזיון רבק בנפש כלכל לא יוכל רוח איש כי תבא אמה עבריה מבנות סרח[3]) אל הבוזי לחלל שרי קודש ממשפחת רם ולדבר דברים אשר לא כן נגד כבודה של בת איש תם וישר ואשת חבר כחבר, ע"כ אמרתי אבא אני לפני מעכ"ת אשר ידעתי מאז מקדם ומשנים קדמוניות כמה וכמה ידידות אהבתו לבית אבותנו ואנחנו כלנו נושאי דגל[ו] יחן נא אצבעו ביניה וישים ידו לד' לדעת מה זה ועל מה זה, וכאשר ימצא כי שפת שקר ולשון רמיה זו נתנה עליה בקולה בכלימה ובוז נבלה בישראל אשר לא נכון להאמר יתבע עלבון העלובה וענש תענש העולבת כטוב בעיניו אחרי אשר יכריחנה לחזור מדבריה ולרצות ולפיים את אשת האלוף הנ"ל כי מלבד אשר יעשה בזה הטוב והישר בעיני ה' בשבט מישור שבט נשיאתו גם לי גם לכל המשפחה, והיה לי לחן רב וימנע אותי מבוא בתמים שם בעזר וסעד שרים ושופטי ארץ אוהבי ולהשתדל בעש"ג ליסרה אותה שבע על הטאתה, בצדקתו בטחתי שלא יסוג אחור, ע"כ יהיו דברי מועטים ובנשיקת ימינו הנאדרי כעבד הנפטר מאת רבו אצא בכריעה ואו"ש.

קלז.

ממני לכ"מ ישראל קוניאן[4]) יצ"ו.

איש נבון וחכם שלום! לא ידעתי בנפשי אם זוכר כ"ת את אשר דבר לי עת היותנו יחד בטרויזו[5]) בהעשות שדוכי המפואר יוסף יצ"ו

---

[1]) הדניצה היא אשת החכם אליעזר חיים דניצה שאשה אחת הוציא עליה שם רע, ראה סי' קס"ה 1. בשו"ת ר' יעקב לבית לוי סי' קכ"ז יש תשובה מריא"מ על אודות אשה אחת שנחשדה עם פלוני ופסק שאין לכוף את הבעל לגרשה, ולפי השערה קרובה מוסב הפסק הנ"ל על הדניצה.

[2]) הוא ר' שמואל ארקוולטי רב בפאדווה (סי' כ"א, 1).

[3]) מבנות סרח, על שם מעשיה, ואולי יש בלשון זה גם רמז לשם משפחת האשה הנוציאה הלעז.

[4]) קוניאן (Conian) ראה סי' כ"ט 1.

[5]) Treviso.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

שלומי אמוני כ״ת ה ק ר ב ת [י] אל החכם השלום פארדו[1]) נר״ו וכאלה רבות מעמו הוא נותן בעוז ותעצומות למעכ״ת ואני תפלתי לך אדוני עת רצון יהיה לו תמיד להחזיקני במספר אוהביו כאשר לבי ובשרי ירננו לאל חי על כל טובה וברכה אשר יברכהו אלהים ויישים לו שלום נכסף לאהבתו.

ויניציאה כ׳ג תמוז השס״ב.

כלה.

שלום במרומיו בעל בעמיו. למוהר״ר ש״א[2]) בפדוהא לשם כמ׳ מא׳ר לוצאטו[3])

הנני להודות ולהלל למעכ״ת על אשר נעתר לי על אודות האשה אשר כתבתי לו זה ימים גם הלום ראיתי כי הפץ כי יגמלהו ד׳ כצדקו ויען ענותו תרביני והוסיף לי אומץ להעמים עליו פעם בפעם אעיז גם עתה לבוא לפניו על כי שמעתי את דברי האלוף כמו״ה אליעזר דניצה[4]) יצ״ו שדעתו נוטה לבוא לדור פה עמנו ולבו נכסף מאד להסכמתי זאת לתועלת הבנים בניי הילדים אשר חנן ה׳ את עבדך כי ישמעו מפיו תורה וילמדו לקח תחת צל קורתו וזאת לבד היא שעומדת לו לפיקה לעזוב חזקת ביתו אשר שמה בפאדווה כי אמר יש פ א ר ט י[5]) בבני הקהל יצ״ו לבל יוכל שום אדם למכור ולא להשכיר חזקת ביתו בנסעו משם, לכן באתי לשחר פני כבודך למעני יעשה שיבקש מבני הקהל לעשות להחכם הנ״ל חן זה להרשות אותו שיוכל למכור או להשכיר החזקה בביתו למען לא ימנע בעבור זה מביא בתמים לדור פה ואהנה גם אנכי ממנו בגידול הבנים כאמור, ואם אני נכנם לפנים מן השורה לתת משא על משא למעכ״ת ימחול ויסלח לי, וגם הוא עלי ועל פועל ידי יצויני, ואני וביתי נעבוד את אדוני ולבי ובשרי יתחננו לאל להגדיל ולרומם כסאו ולהאריך ימיו ברוב שלום.

ויניציאה ל״א דיצימר השס״ד.

---

[1]) הוא ר׳ יוכף פארדו (ראה פ״א, 2)

[2]) הרב שמואל ארקוולטי (ראה כ״א, 1).

[3]) ראה ס״ז, 2.

[4]) הוא ר׳ אליעזר חיים ניצה בעל דמשק אליעזר (תנ״י 326, סי׳ כ״ט ; סח״א 44), לפי אגרתנו דר׳ אליעזר דניצה סוף 1603 למספרם בפאדווה ובטעות נאמר JE IX 318 b שהיה c. 1600 רב בפאדווה. סי׳ ק״ט, קל״ו, קס״ה, ר״ה, ר״ו, ר״ז, משלשה ימנים האחרונים יוצא שהחכם הנ״ל היה שליח קהלת דומי לקהלות פולוניא ורוסיא לקבץ שם נדבות בעדה.

[5]) פארטי (parte) תקנה.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

שמענו והקשבנו שאף הוא ישיב אמריו לאמר כי לא זאת הפעם בעצם וראשונה ולא שנייה אשר תמך ועזר אותו ושלח ידו לסייעו והוא חלל ברית אחים גם מעכ"ת לא יחרישו מלהשיב ולומר לו כי אע"פ שחטא לו ישראל הוא עוד היום ומבשרו לא יתעלם עד זבילא בתרייתא[1]) אולי ישוב מדרכו הרע ותחשב לו לצדקה, ואם לאיזה סיבה לא ירצה שיתגלה ושיודע היותו מטיל מלאי לכיסו לטוב בעיניו ישלחם מתן בסתר ואיש אל ידע כי אם יודע כל סתר רחום וחנון אשר יוחן את אשר יחון אחרים. מעתה אתם ידעתם את האיש האסור פה גם אחיו הנ"ל יתר ממנו וכתבונתכם תעשו ודי אשר יצא המכוון לאורה להיות כמוכם כמונו זוכים במצוה זו להוציא מבית כלא האיש האסור עכ"פ בלתי ערוב [עכוב?] וד' אלהיכם ירבה את כסא כבודכם יגדיל וירומם הדרתכם בחיים ושלום.

ויניציאה כ"ד חשון שם"ד.

קלד.

בעד הח' ק י ר[2]) להח' ר' דוד מהוטוב[3]) יצ"ו.

זבחי שלמים עלי תשלומי כפל ד' וה' לשלם תודות לאדוני אשר שמע בקולי וישמור וטרח על אשר דרשנו מאתו. ולמצא חן בעינינו הדריך בנעלים תלמוד הגון לפניו אשר בטחנו בו גם אנו יישר חילו אחרי דחזינן גברא רבא דקא מסהיד עליה, הגם כי לא היה לנו עדיין זמן יפה לבדיקה אם ב א[4]) אוזן מילין תבחן מפני מי שטרח בערב שבת והיה כי יהיה חקר לתבונתו נודיע למעכ"ת דבר, ובין כך אל נא יסוג אחור כ"ת להתיצב על מצפה ולפקח עין אולי יקרה ה' לקראתו אחרים אומרים נפשנו חשקה בתורה, כי לא יגרע הצדיק עינו מהם ויושבים לבטח שגבהו בדעת ובינה בע"ה וחלק יהיה לו בתוכם נחלת שכר מאת ה' משמים.

---

[1]) ברכות ח' ע"א.

[2]) ב ע ד ה ח' ק י ר', בסי' קמ"ה נמצא ב ע ד ה ח' ב ק ר י י והמעתיק גמגם בקריאת שניהם, ונ"ל להגיה גם כאן וגם שם ן' ריי (Ibn Re) ואולי הוא החכם יוסף ריי"י אשר נפטר יום שני של פסח השם"ה (לי"א 9), ראה CB 5981.

[3]) מ ה ו ט ו ב, צ"ל מהטוב והוא שם שנעתק מן האיטלקי del Bene ונ"ל שדוד מהטוב הנ"ל הוא ר' אליעזר דוד מהטוב בעל כסאות לבית דוד (באוצר הספרים אות כ' 263 נדפס מה טוב) אשר חי בפיארה ונפטר בשנת שציה (מח"א 7), קורות ימי חייו מספר בקצור בעל א ו ר ה ח י י ם בסימן 421 וקראו נ"כ מ ה ט ו ב וראה תתימתו בכ"י. כמה פעמים חתם שמו א ד ו ם (ראשי תיבות: אליעזר דוד מה טוב).

[4]) ב א, אולי צ"ל הוא או במקום ב א א ו ז ן צ"ל באוזן.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

לשמה[1]) ועובר אנכי בזה חק וגבול להכיא לפניו אשר לא שאל ואולי לא יכשר להתקרב על מזבחו הטהור, אולם גודל תשוקת כל מחבר החושק שחבורו לפני מלכים יתיצב עם היותו בלתי ראוי ובל יתיצב אפילו לפני השובים, יחנני נא להודיעני מקבלתו וירצו[2]) וה' אלקינו ירצהו ושלום.

נכסף לעבודתו ויניציאה כ"ה סיון השם"ג.

קלג.

לק"ק פיזארה בעד מלך פולאניא שהמיר את"כ[3]).

לאיתנים מוסדי ארץ שלום! אסור מצוא חפץ לעשות דרכים בבית הסוהר, זה כמה שנים נמצא פה עומד איש מבני קהלכם שמו כמו"ה לאודאדיאו אחיו של כ"מ שמיאל מהאדומים[4]) יצ"ו מחמת הוב יש לו לגוי אחד מסך כמה . . . . ובני קהלנו יצ"ו אשר ראוהו מוסר עצמו מפני דוחקו לרחמי שמים, עוז התאזרנו וקבצנו לו מן הבא בידנו מנחה, ולא הספיקה ולא השיגה ידו ויגאל כי עדין העקר חסר עם הוצאות ודברים אחרים כמו ט"ו או ט"ז דוקאטו בקרוב.

ולאשר כדת משה וישראל ומנהגם לרחם על דל ואביון ויען שמענו כי אחיו הנ"ל אשר עמכם ברוך הוא לד' ותם וישר הוא, ע"כ נתעוררנו להלות פני מעל' יכנסו במצוה זו להביא אליהם את ר' שמואל הנ"ל וללחוש באזניו ולדבר על לבו עד אשר יתרצה ויתפיים לתת ולמלאות השאר הנצרך להוצ'א ממסגר האסור הנ"ל וחסדו לא יסיר מעמו, וגם כי באשר

---

[1]) נזיר כ"ג ע"ב.

[2]) וירצו, צ"ל לרצון או וירצהו.

[3]) מלך פולאניא, לפי דעתי צ"ל מלך מהאדומים והוא לאודאדיאו מהאדומים הנזכר בתוך הכתב או היה גם פולאניא כנויו.

[4]) צונץ מונה וסופר „ילידי האדומים הנודעים בשמותם" (בתולדות ר' עזריה מן האדומים כרם חמד חלק ה' צד 132 ומורטרה הוסיף עליהם עוד שבעה במ"ע Corriere II 124) אבל שנים הללו אינם נזכרים ביניהם רק בשנת תרנ"ד הוציא החכם קויפמאן ז"ל הרשאה אחת משנת שע"ט מחשיכה אורה שבה נתנו רבני פיזארה רשות לר' שמואל מהאדומים לקרא את הספר מאור עינים מר"ע מן האדומים (הרשאה אחרת Revue XXXIII 78; XXXVIII 218). לאודאדיאו מהאדומים היה אסור בבית הסוהר על שלא פרע חובו לגוי אחד ולהתיר את עצמו מבית האסורים גלה דעתו להמיר דתו שנתיאש להגאל (זה כוונתו בדבריו: מוסר עצמו לרחמי שמים, כי במובן זה אמר על עצמו בחיי יהודה: „נשענתי על רחמי שמים', מובא משואבע במ"ע Corr. II 220) אם לא יתנו לו אחיו בני ישראל סך הנצרך לגאולתו. אולי רמז גם בדבריו: „אסור מצוא חפץ לעשות דרכים" שהאסור רוצה להמיר.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

מסבדה. ואני תמיד איחל לה' ימים על ימי מלך יוסיף בגילה וברכה ושמחה רבה עד העולם.

ויניציאה כ'ו מנחם השם"ד.

ישחק מאזנים נחשב מתלמידיו קטן שבכלם הצעיר יהודה אריה ממודינא.

קלב.

ממני לר' שמואל פאוגויני[1]) יצ"ו צלוחת של פלייטין[2]) שלום!

נשאל ושאלתי מאת הנעלה כמר' יוסף גרשני[3]) לשם מעכ"ת לתת לו תופס שמיעת[4]) אשר חברתי בימי נעורי המתחלת קינה שמור[5]) ואני כבר הרפסתי אותה זה מעט בספרי „מדבר יהודה" והוא חלק ראשין מדרושי, כי רבים היו דורשים אותה ממני, ובראותי כי מעל' למעשה ידי יכסוף אמרתי אקריבה לפניו כל הספר כי לעניותו[6]) לא יהא פרוש מן הציבור ואגב הדא יצפנו לקרות לעתות הפנאי איזה מהדרושים האלה כי לכך נוצר לבוא לידי חכמי לב כמוהו הגם כי עד הנה לא יצאו מן העירה ולא נראה מהם רק ארבעה או חמשה חוץ למדינה זו ואם גדולה עברה

[1]) פאוגויני, צ"ל סאנגויני (Sanguigne, לפי הרב שואבע ז'ל השם הנכון באיטלקי הוא Sanguinetto, ראה Corr. III 47 n. 2) שם עיר או שם שוק ברומא (מח"א 58, הערה 4). ר' שמואל סאנגויני דר במודינא, ראה אודותיו המזכיר XIX 104. ראה סי' קנ"ח, 1. — דיואן 119: ברוך עמינדב מפורלי עם אשת חן מרת חנה בת הנשא והנעלה כמ"ר שמואל סאנגויני; שם 401: למשוש חתן על כלה . . . כמ' עובדיה בכמ' מצליח הלוי ז"ל ומ' נחמה בת כמ' שמעון סאנגוינו.

[2]) משנה כלים ל' ד' ובהרבה מקומות.

[3]) חמשה גרשני (Grassini) נודעים מן המצבות הנדפסות בל"א (מפתח 106) אבל יוסף גרשני אין ביניהם. בדיואן 247 נמצא כמ' יוסף גרשון, אבל גרשיני לחוד וגרשון לחוד. Moisé Grassini (נפטר שנ"ג, ל"א 86) היה אחד מן שלשה האנשים אשר קנו בשנת של"ח שדה אחד לבית הקברות בויניציאה (Nuova Antologia XXVIII 497, ראה סי' ע"ד 1.)

[4]) תופס שמיעת, צ"ל שמינית (Octett) והיא שירה משמונה שורות, בספרו מדבר יהודה פ' ע"ב אמר המחבר: „רצתה נפשי להעלות פה וכו' למנצח על השמינית אשר חברתי בנעורי [בהיותו בן י"ג שנים] וכו' בפטירת ר' משה בסולה מלרוקא ז"ל". בראש הספר גלות יהודה (הוצאה ב' פארווה שנת ת') נמצא שיר מתלמיד המחבר יצחק פאדוואנו (ראה סי' קפ"ב, 8) המתחיל שמינית מזמור לתודה, על יופי חבור גלות יהודה (ראה צד 36, הערה 2).

[5]) היא הקינה הנקראת בין בעברית בין באיטלקית.

[6]) כלומר לעניות הספר.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

מעכ"ת כי שמעה את אשר מצאתי חן בעיניו כאשר יצקתי מים על ידו, ואני לא יכולתי למאן לה מפני העבודה אשר לי אל הקצין גבירה וגבירי יצ"ו בלימוד בניו. והנה שאלתה ובקשתה אחר אשר ישבה ימים רבים שמה פאדווה גם היא גם אחיה, ועתה הגיע עת דודים להכנים לחופה את בתה ש"ת ותשש כוחה כנקבה[1]) באשר היא באלמנות חיות מתרפקת על נדיבי עם לסעדה ולתמכה ובפרט מה"נ[2]) שמה אשר ע"ז כתבו ג"כ זולתי אל יחידי הקהלה מן הראשים ויעלה תחנוניה גם לפני הדר גאון עוז מעכ"ת לסייע במצוה ברוח פיו ותפארת עוזו להשתדל עם הראשים הנ"ל אשר ביניהם לדעתי כהר"ר גרשון אזולה[3]) יצ"ו כ"ץ והנעלה כ' שמעון לוריאה[4]) ואחרים יזרזו לקבץ בעדה היותר שאפשר בכל אופן מועיל למוהר הבתולה הנ"ל, והנה נא ידעתי כי כן נפש מעכ"ת מאליה משתוקקת לכל דבר שבקדושה ומה גם בהצטרף לזה בקשתי אשר עם היותי צעיר ונבזה, אבי"ת אהבה מעכ"ת תסובבני ותחשבני עד כי כבר הבטחתיה כי לא תבוש

---

[1]) ברכות לב.

[2]) מ ה ק " נ, אולי ר"ת מהקופת נדבות.

[3]) קי"ח, 1.

[4]) ר' שמעון המבונה זימלן לוריאה (דיואן 414) היה אחד פרנסי הקהל בפאדווה, כי בשנת שם"ב כאשר גזרה המלכות ליסד גיטו (Ghetto) בעיר הנ"ל באו בשם הקהל בראשונה שבעה ואח"כ שלשה אנשים לשאת ולתת עם המלכות ואחד מהם היה לוריאה (Osimo, Narrazione della strage compito nel 1547 contro gli Ebrei d' Asolo etc., Casale Monferrato 1875, p. 48; Ciscato, gli Ebrei in Padova 1300—1800, Padova 1901, p. 83—86) ופעם אחת נקרא גם Simon Mantovan (בספר הנ"ל 253) על היותו ממנטובה, אבל כבר בשנת של"ט דר בויניציאה כי באותה שנה באו עבדי מושל העיר לחפש בבית סחורתו אחוי בנדי משי וכיוצא באלה אשר המשא ומתן בכם היה אסור ליהודים (שם 114). מבניו נזכר אחד בדיואן המחבר, סי' 341: ברישראטו [צורת] הרופא כהה"ר דוד חיים לוריאה מפאדוואה (בל' א"מ), סי' 399: ביום טובה . . . ולהאלוף הרופא הנעלה כמה"ר דוד חיים לוריא יצ"ו בהולד לו את שמעון בנו יום מילתו ו' אלול שצ"ו (ראה גם תג"י 80, סי' כ"ה), בנו השני היה יחיאל חיים (תג"י 202, סי' קצ"ד). החכם עפשטיין לא הזכיר שמעון הנ'ל בספרו משפחת לוריא (ווין תרס"א) ואולי איננו ממשפחה זאת. לוריא היה לו עסק עם הרב ארקוולטי, אבל תוך הענין איננו ברור (סי' קס"ג, קס"ד, קס"ו). שלמה לוריאה הנזכר סי' קמ"ג וקמ"ד בא מא"י ולא היה איטלקי. שמעון לוריאה נפטר כ"ו אדר שפ"ד (דיואן 414).

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

ונפשי חשקה לדעת זאת ואמרתי אשנה פרק זה ואחלה פניו לזכרני[1]) באחד מדבריו אבני שהם ואבני מלואים למלאות תשוקתי להשמיעני ששון וישמחה באהליכם ובריאות והשקט ואז תגלנה עצמותי ולבבי יבין ושב ורפא לי ואשים מלתי לד׳ להצליחו ולהטיבו ואצא בפקידת שלום לכל ב״ב ולהנקידה בתוך המרכז[2]) אשק ידיו ואו״ש.

ויניציאה פ׳ את והב בסופה[3]) משרתו להוה וחתנו לעתיד.

כל.

אברהם מאוסימו[4]) לאחיו.

האח האח שלום! נקה לא אנקיך משמועתך הזאת השמעתני מלשמור בשביל זה ברית אחים ולכתוב לי כאשר דברת לאמר כי אין הפתח כדי להתיר הנדר איני מותר ואינו מופר יען אם חטאתי ושמרתני, ולאגרותיך לא הייתי בעל תשובה באותו פרק ובאותה ג׳ש ה[5]) אשר הגשת אותן לי, רק הזמן מנעני מבוא בתמים לפקדך לבקרים לרגעים הראוים ועול הלימוד אשר בשביעות מטות אומר סלה [?] יש לנו באלפסי הגדול, ואתה רחום סלח נא ואל תמוש מזה לבשריני תמיד שלומך ושקידתך בלימודים כי לי אין שמחה אלא בבשר לי בשורה כזו ואנכי אמוני ביתנו בעת הזאת אודיעך כי הורינו ואחינו ואחיותנו כלם בריאים ושקטים ישליו אוהלים ועומדת בטוחות בחסדי אל.

כלא.

ממני לחגאון הרמ״ע יצ״ו[6]). המאור הגדול לממשלת היום שלום!

בי אדוני. האשה הנצבת בבית הקצין כמו״ה מנשה שמחה יצ״ו היא מרת ספיראנצה עזובה ועצובה הלתה פני להיות לה למלאך מליץ אל

---

[1]) לזכרני, אולי צ׳ל לזכיני.

[2]) „הנקודה בתוך המרכז״ היא בודאי בת המקבל המאוישה לכותב כי הוא קורא את עצמו „חתנו לעתיד״ וגם „את והב בסופה״ מורה אל אהבה בסופה. כנראה כתב ריא״מ אגרת זו בעד איש אחר ולא בעד עצמו.

[3]) פר׳ חקת (במדבר כ״א י״ד).

[4]) בדיואן 226 נמצא: כתבתי להח״ר אברהם מאוסרבו, ברור בעיני שיש כאן טעות סופר או טעות הדפוס וצ״ל מאוסימו או מויטרבו. ע״פ אגרתנו ההגהה הראשונה יותר קרובה. שם 366 נמצא עוד: על מ״ק החכ׳ מרדכי מאוסימו ועל בנו הבחור יצחק.

[5]) באותה ג׳ש ה, ר״ל לא החזיר התשובה עם אותו שליח אשר הביא את הכתב.

[6]) ראה ו׳ 1. מאגרתנו יוצא שהרמ״ע דר בשנת שכ״ד בפאדיוה.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

קכח.

בני עליון כלכם אנשי אמת היושבים תחת מלכות מעלת הישירה יר"ה אשר בטירה פירמה[1]) שלום וברכה בקרב הארץ!

יחדיו נגשו אז ידברו לפנינו האנשים האלה שואלים הם כמו"ה דוד מרקמאה[2]) כמו ממונה מטירה פירמה ועמו האלוף גרשון אזולה[3]) וכ"מ משה בר בערמן כהן יצ"ו וכ"מ שלמה גדליה בכמ"ר יהודה רומנין[4]) וזולתם רבים וספרו לנו כמה מכוכות ובלבולים שייכים ומתיחסים לדרי טירה פירמה להקבץ עמים יחדיו להבין ולהשכיל לתקן ולעשות סייג לכל צרה שלא תבא ח"ו לכן לבקשתם הראויה וההגונה הנה אנחנו גוזרים על כל בעל הבית מהגרים בכל עיר וכפר מהמלכות הזה יר"ה בטירה פירמה אשר אליהם יבוא כתבנו זה בגזירת עירין ונחש הנושך[5]) לבוא להמצא פה ויניציאה ליום ט"ו חשון שס"ח זה הע"ל לעשות ועד וקבוץ כללי ביניהם על כל הצריך לתועלת כלם, ואשר לא יבא או לא ישלח כנ"ל אם לא לאנס ניכר מלבד אשר יפול ברשת הגזירה הנ"ל, כל אשר יסכימו חבריו עליו אשר ימצאו פה יהא מעושה ויחוייב גם הוא לקיים ולהיות משועבד על כל אשר יגזרו ויסכימו, והנותן כתבנו זה לידי כל אחד מהם יהא נאמן בביתם להעיד כאשר יצטרך על נתינתנו והשומע ישבון לבטח ויטיב לו, וד' ידבר על עמו ואל חסידיו ברכה ושלום.

קכט.

חכם חרשים שלום!

ידי לא שפכו את הדיו הזה לשחר פני מעכ"ת ולשאול בשלומו היום לבד כי גם קודם לכן שמתי שחור על גבי הלבן[6]) זכר לקרבן הראוי להקריב לו בדרישת טובתו, ועשיתי אגרת והפקדתיה בדברים ופרעון לציר נאמן לדעתי, אבל עיני לא ראו מענה סכות בענן לך מעבור מלמעלה ולמטה תשובה[7]) והודעת טוב מצבם כלכם אשר לא שמעתי ממנו ומה אעשה

---

[1]) תחת פ י ר א ה הגהתי בכל מקום פ י ר מ ה כי טירה פירמה היא terra ferma היבשה אשר תחת ממשלת העיר ויניציאה דיתבא בימא.

[2]) מ ר ק מ א ה, צ"ל מרקריאה, ראה ז', 1.

[3]) ראה קי"ח, 1.

[4]) רומנין היה שם משפחה מפוארה, אמנם הנ"ל לא מצאתי בשום מקום. בבית רומנין אחד היה מרדכי בן המחבר מלמד תינוקות בשנת שס"ט, רומנין הנ"ל דר בעיר קטנה הנקראת Vito (ח"י, Corr. II 20).

[5]) ר"ל בגזירת נח"ש (נדוי חרם שמתא).

[6]) ר"ל דיו שחור על גבי נייר לבן.

[7]) כלומר מעבור על הנייר מלמעלה עד למטה לכתוב תשובה.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

מאלה [לא] חפצתי להטפל בכיוצא ומה גם עתה כי זקנתי ושבתי ולא עמד שעתי [טעמי?] בי ורוחי נמר. הן זהב אשר מצאתי בפי הכתבים[1] ישוב אליו טמון בזאת, ומה אעשה ולא אוכל להפיק רצינו אם יחנני ה' בכחי לעשות נחת רוח לפניו בטח לא אחסר כי אהבתי את אדוני יה' יכתוב אותו בספר החיים.

פירארה ז' תשרי שם"ו מעתיר בשלומו אבטליון ממדינאה.

קכו.

?? בחסד עליון בל ימוט עברנו יום אתמול יום התענית בלי יגון ואנחה רבה, כי לא היה חום גדול ועצום רק קורת רוח היום, ואם ככה יהיה אחיו האחר ת"ב הבא לקל"ש[2]) נוכל להתרצות ולהתפיים. ובאמת תמיד הנסיון הוכיח כי ה' מרחם על עמו ישראל ולא יחפוץ במותם ובאבוד גופם כי די לו באשר יזכרו את רעתם אולי ישובו לו ולא יסגפו עצמם יותר מן הראוי כי בניו המה, ועכ אם היות שני הצומות האלה כחום ימי השנה לעולם מקיר עלינו היום ישתבח שמו והוא יבוננך וירחם עלינו ואשק יד כבודך ואו"ש.

ויניציאה פ' ויכפר על בנ"י[3]) השם"ז.

קכז.

?? ביום אתמול כי עבר השמים התקדרו בעבים ויהי גשם שוטף על הארץ ועוד מעט והשמש זרחה ונראתה הקשת בענן ברכנו עליה כדין, ושאלנו את פי מלמדנו אם הוא אות על אשר נשבע ה' מבלתי הביא עוד מבול לשחת. ואם נאמין שהתחיל זה רק אחר המבול לבד ולא נראה קודם, והשיב לנו כי גם טרם המבול היה כי הוא דבר יחייבהו הטבע אבל לקחו ה' מאז לאות על רחמיו וזשה"כ את קשתי נתתי וגו' מה שכבר נתתי מעתה יהיה לאות.

אם נשמע עוד איזה חידוש בבית מדרשנו אז נודיענו, ובכרוע לפניו אצא ואו"ש. ויניציאה פ' כי ברוך הוא[4]) השם"ז.

---

[1]) כן היה המנהג משנים קדמוניות לשלם בעד הפסק.

[2]) ל ק ל " ש, אולי צ"ל לקללה ע"פ דברי חכמינו ז"ל דבאב ריע מזליה דישראל (תענית כ"ט ע"א).

[3]) פר' פנחס (במדבר כ"ה י"ג).

[4]) פר' בלק (במדבר כ"ב י"ב).

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

בבו' כרצינו ואסרתי עליו ההעתק בפרט וכן נדר לי, ולכן אל ישלח ידו בם, ואם העתיק מהם אפילו אות אחת ישרף, ונא לבל ישוה מעכ"ת לשארו במ"ר יוסף מורטירה[1]) אשר עשה כך לפסטוראל שלי[2]), ופה פירארה ראיתיהי כי גזלת העני בביתי ויריין לא יצא נקי מנח"ש זולתי, כי אם לקחני הזמן מעירכם לא לקחני האלהים מעירו, ואולם חי אני וימלא כבוד ה' וכבור תורתך כי תתרצה ותתפיים להשיבני מי היה זה כי חזקה שאין יצא מתחת חבר דבר בלתי מתוקן כמוך אדוני, כי אם לא אראה תשובתו בזה אדע כי מקרה בלתי טהור הוא, לכן הביגינו מלכי ואדעה וימלא פי תהלתך כאשר תמיד לישוני תהגה צדקת גדולתו וחכמתו אלקים יכוננהו וירבהו עד עולם סלה.

קכה.

אל מוהר"ר אבטליון[3]) מרוינו בעד דודי מהר"ר אבטליון יצ"ו.

חכם לבב ואמיץ כח בתבונה שלום! אגרת כ"ת הן רבים[4]) עתה קבלתי ושאלתו באתני, ואני עני וכואב נעצב ונצב על ערש דוי והנה אדוני הלא זה אמר החכם: החולי זוקן מקרי אך הזוקן חולי מבעי[5]) שת'הן ענו בי היום בטבע ומקרה, ולא אוכל בעת כזאת להסתכל אפילו באות קטנה שבספרים רק כאשר ישוב ה' ורפא לי ואתחזק מעט על משענתי אז אעביר עיני עליהם אם יהיה בי כח לראות מה ידברו האמנם לא אבטח למעכ"ת לכתוב בנידון זה כי מימים הראשונים שהיו טובים

---

[1]) קט"ו, 2.

[2]) פסטוראל הוא שיר איטלקי Pastoral רחל ויעקב. במקום שמנה וספר המחבר ספריו הזכיר גם את הפאסטוראל הזה (חיי יהודה שהדפיס י"ש"ר במבוא לס' בחינת הקבלה צד XII). מכאן אנו רואים שהספרים אשר נתן למשכון היו כתבי ידו.

[3]) הוא הרב אבטליון קונסילי אשר הפסיל את המקוה ברווינו (ראה על עסק זה ח"א) ורבים הסכימו עמו והגדול שבכולם היה ר' אבטליון ממודינא ולא "מדינאה" כאשר נמצא בחתימת כתבנו (ל"ח, 1). (ראה תג"י 15; מח"א 16 תחת da Consigli; אור החיים סי' 8). נפטר ערב חג הסכות שע"ז (דיואן סי' 267) וגם שם נקרא אבטליון מרוינו, וכן נזכר שם סי' 78 וסי' 208 (אחיו) יקותיאל בר שלמה מרוינו וסי' 97 מ"ק דולצי אם בני יקותיאל מרוינו וסי' 293 שבתי בכמר וישאלי מרוינה זצ"ל משרת בני חברת ת"ת בק"ק ויניציאה.

[4]) הן רבים, צ"ל והכתבים כן מוכח מסוף האגרת ששם אמר אשר מצאתי בפי הכתבים. פירוש הדבר הוא כי הר"ב קונסילי שלח לר' אבטליון חוץ מאגרתו כתבים רבים שקבל מאחרים בענין המקוה ובתוך הכתבים היה "טמון זהב".

[5]) לא מצאתי מקור מאמר זה.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

המתנדבים בעם ברכו ה' אשר הכין והזמין לכם היום מתנה טובה מתנת בריא ולא כמתנות אחרות, רק ליתן ולקבל ממתנה נחליאל, יען כי זה ימים בא הלום מא"י חכם לב ואמיץ כח בעמלה של תורה סיני ועוקר הרים כמו"ה נפתלי אשכנזי שבע רצון העיון ומלא ברכת ה' בדרש, אך ים זועף ותהום הטרדות ירש ולזכות הרבים [הוציא?] לאור קצת מתעלומות בינתו דרושים חדשים חרושים בדברי קדושים בספר ניתן אמרי שפר זה שמו אשר קראו, ואמנם להיותו מטופל בבנים ושפל ברך וביתו ריקם ומנהג מנהג הצדיק הוא בשגעון ינהג לדכא תחת רגליו כל נתח טוב[1]) ואיש חסיד ונתן הסיבה לשלוח הספר הנ"ל על פני חוץ ע"י הח' הכבלי הלז להוביל בידו אגורת כסף מדמי ממכריו להחיות נפשו נפשות ביתו. ע"כ את המתנדבים בעם אנחנו מבקשים לקנות מהס' הנ"ל אמת קנו ואל יתר ממנו, והיה ערכו כרוחב לב נבון הקונה, וכל המרבה תבוא עליו ברכה כי אתם ידעתם שכר המטיל מלאי בכים של ת"ח וסחורתם נמכרת בראש כש"כ כי טוב סחרו מסחר כסף והיה לכם למשמרת עד אור בוקר אור הגנוז לצדיקים לעתיד לבוא להגדיל שכרכם הרבה מאד עין לא ראתה וכו' ולהחיש ביאת גואלנו במהרה בימינו אמן.

קכד.

למו ה שמחה לוצאטו יצ"ו[2]) — ולא הגיעה לידו.

אלמלא מקרא כתוב אל תצא לריב מהר ואישר חכמים יגידו הוי דן את כל האדם, והאדם דוקא, לכף זכות, כתבי הלז לא היה אפשר לאומרו בלשון זה, אמנם אחרי אשר ידעתי כי כן הגם כי באמת איני יודע איככה אוכל למצוא כף זו של זכות ועל מה ועל מה מנעת טוב מבעליו לבלתי תת העתק אחד מן הששה ספרים אשר לי משכון בידו בעד שנים צקינ'[3]) לאשר רצה לתת ממני ד' אנגארי כי א"כ הוא הלא אצלת ממני ברכה ותצל מפי דבר אמת פרוסת לחם באשר כבר היה בם כדי לקחת את שלו ולהותיר לי ספר וסיפור[4]), ואנכי לא חמאתי לך להיות לי גרמא בנזיקין ואנכי אראה לקבץ השני צקיני ולאשר יובילם בכתב שלי לכ"ה יתנם, אך בין כך יזכור כי אמנה היו דברי שיקרא בם

---

[1]) מורכב מג' פסוקים הללו מלכים ב' ט' כ'; איכה ג' ל"ד; יחזקאל כ"ד ד' ור"ל הקב"ה מדקדק עם הצדיק כחוט השערה ורע לו, אולי מוסב מלת הצדיק על השם ב"ה.

[2]) ראה ח"א וסי' קי"ט.

[3]) צקיני (Zecchini), אנגארי (Unghero והוא דוקאטי הגרי) מטבעות הן.

[4]) ספר וסיפור (לשון נופל על לשון על מה שנמצא בספר יצירה ספר סבר וספור) מטבעות קטנות הן.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

כבודך בקומידיאה אספיק הפעם, ובשלומות לזקנים ולהכבודה דודתי ודודי כמר' יוחנן ולאחי זבולון אשק ידי כבודך ואומר שלום.
פירארה ב' אז ישיר משה[1]) באינטרמידיאה[2]) השם"ה.

קיט.

ממני להרש"ל[3]).

כי יבא אליו כ"מ יהודה קאנריטי[4]) או איש כמוהו לדרוש ולבקש איה אחד מן הספרים ההמה אשר לי בידו, יחונני ויברכני להאיר פניו אתם ולהראותם להם, אמנם לא תזוז ידם מתחת ידו שלא ימושו מביתו להוציאם החוצה, ולא באופן שלא [?] יוכל שום אחד להעתיק מהם דבר ואפילו אות אחת, כי הוא ירע יצרם וטבעם העלולים להזיק בכיוצא בזה, אך למעני יעשה בכל אשר יזדמן להטוריח על עצמו לשהות אצלם עד יבינו ויראו בם על מנת לקנותם וכאשר יסודר אה"כ ממני יבוא ליד מעכ"ת את שלו ולי יותר ספר או סיפור[5]), ולכמ"ר יהודה הנ"ל אל יראה ושלום.

קכ.

ממני לר' גרשון כהן מקולונייא[6]) לקראקה. שורש פורה ראש מר דרור חמש מאות שלום!

מים רבים אשר שטפוני נחלה עבר על נפשי במצוקות עמוקות חזקות ומכות מבוכות מאז נפרדנו איש מרעהו, לא יוכלו לכבות את האהבה מראש מקדם נסוכה ביניני אשר מעולם לא זזה שכונתה מבותלי לבבי, והמוציא מרשות לרשות חייב רשע הזמן הבוגד טלטלני והוציאני מר"ה לרשות היחיד מעבודת קודש קהל ויניציאה לבית יחיד בדורו הכי נכבד בעיר פירארה להרביץ תורה, וזה לי שני חדשים אנכי יושב פה עם האשה והילדים אשר חנן אלהים אותי, שלשה המה הזכרים ושתי בנות, השבר[7])

---

[1]) בשלה (שמות ט"ו א').

[2]) באינטרמידיאה intermedio. ר"ל הפרט השם"ה כתיב בין שני חצאי עגולה ( ), כן פתר הרב לוצאטו מויניציאה.

[3]) הרב שמחה לוצאטו (ראה ח"א). הספרים אשר מדבר מהם הם בספרי המחבר בכתב ידו והיו במשכון בידי הרש"ל (ראה סי' קכ"ד; קנ"ד, 7).

[4]) בדיואן סי' 278 נמצאה מצבת קברתו בזה"ל: כמ' יהודה (בן הרופא הר' ברזילי) קנארוטי אהובי ז"ל (מת י"ח אייר שע"ח) ובסי' 269: מ"ק מרת דיאנה (אשת ר' ברזילי הרופא) קנארוטי.

[5]) ראה סי' קכ"ד, העדה 3.

[6]) ראה מ"א, 1.

[7]) השבר, אולי ר"ל שמקבל מזונותיו (השֶׂכֶר) מן בעל הבית אשר עומד ברשותו, או צ"ל השכר. האיש הנ"ל היה ר' יוסף זלמן. דיואן 184: על

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

קיז.

בני יצחק יצ'ו לזקני חמי[1]). זקני חביבי הנעלה שלום.

נכספה וגם כלתה נפשי להראות את פני כבודך בשתי שירות, עד אשר יזכני ד" לכתוב אלו העשרה מאמרות אשר בם אפקוד אותו לשלום ומי יתן ואוכל להגיד לו מורשי לבבי אשר הם תמיד עמי יומם ולילה לא אחשה לזכרו אותו ואת זקנתי תמ"א וכל בני הבית שויתים לנגדי תמיד ואהבתם בל אשכח לנצח, הלא ידע ושמע כ"ה כי על משמרתי אתיצב עם חייט במתניו ללמוד מלאכת התפירה, ובערב אני בא ללמוד תורה ולכתוב עד שהלילה לי למשמר והיום למלאכתי ואוחז אני בזה וגם בזה, ועתה אני לומד הלכות תפילין כי בא עת לשימם פאר על ראשי, ואמצא חן בעיני כבודך לשלוח לי זוג אחד מהם כי פה הם יקרים מאד, ואדוני אבי ישלם דמי ממכרם ולזכות יהיה לך ג"כ.

אנחנו כלנו בריאים ושקטים ת"ל ואולם אחי מרדכי עריין לא שקט מהשילשול והוא חלש מאד וכמוהו כמוני וכלנו משתחוים לכבודך ולדודי וזכרוננו לא ימיש מאתכם והיו ברכה.

פירארה פ' כי אותו אהב אביהם[2]) השס"ה.

ליד זקן נשוא פנים, ישמרהו שוכן מעונים, כמר' יצחק שמחה זקני יצ"ו.

קיח.

בני מרדכי [יצחק ?] לגיסי משה. דודי הנעלה שלום.

תשובתו מנשיאי אזולה[3]) שמענו ותגל נפשנו בשלומו וטובת מחנכם כן יהיה תמיד וירבה ויגדל, אמרתי בלבי לבשר לאדוני כי כלנו פה החיים והשלום ובריאים ת"ל כלנו יחד גם אחי מרדכי קם והתהלך בחוץ זולת כי הבוגאלו[4]) אשר לו ישימו רגליו חולות לא יוכל לצאת ולבוא כרצונו, שמעתי מהמתנה אשר אמרת לשלוח לי מהם ויש לי רב דודי יהי לך אשר לך, ישלח ה' רפואה למכתנו, ולאפס חדוש ואשר ידעתי טרדות

---

[1]) שם חמיו היה יצחק שמחה. דוד אשתו שמואל לבית שמחה נפטר ראש חדש תמוז שע"א (דיואן 279).

[2]) פר' וישב (בראשית ל"ז ד')

[3]) אזולה שם משפחה di Asolo. גרשון אזולה נזכר בסי' קכ"ח, 3 וקל"א 4, להרב שמואל ארקוולטי קרא מחותני ויש אגרת כ"י מהרב הנ"ל לבנו ר' שמואל כהן (ראה מאמר הרב יארי במ"ע 15 Corriere III). בסי' קפ"ב מזכיר המחבר ליאון אזולה בין תלמידיו.

[4]) בוגאלו, מלה אטלקית, אולי bogia (Bläschen, hólyag).

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

הפעם כי כתבתי למעכ"ת שלשום במועצות ודעת דודי הגאון המופלא מו"ה אביגדור נרו ע"ד החלק המתיחד לי במעות מעמד . . . ושמעתי כי קבלו היהודים כבר יחידים רבים את חלקם, ולי אני עבדך לא בא דבר ממעכ"ת למנוחה להודיעני מה נהיה משפטי אם לטוב אם למוטב עם כי ימים רבים עמדתי מצפה לראות מה ידבר בי ומה ישוב על אגרתי, ועתה כי הקרה ה' לפני המיביל הלז השם לדרך פעמיו לעיר משכן כבודו, אמרתי אשיבה ידי עוד אחת מעט לחלות פני מעכ"ת יחניני להשיבני דבר ע"ז כי ידעתי ריח אלהים בקרבו לעשות צדקה ומשפט לכל עמו ומשגיח בתחתונים, ולמען הגאון דודי הנ"ל יחי'[1]) לחן ולחסד. ואני תמיד איחל לשמוע משלום הודו והוספתי על כל תהלותיו לפרוש כפי לאל להוסיף ימיו בטוב ובנעימים ובנשיקות ימינו הנאדרים בקודש אצא בכריעה ואומר שלום.

קמז.

בני מרדכי יצ"ו לגיסו כמ' משה יצ"ו.

דודי היקר והנעלה! את עורות גדיי העזים אשר שלחת ע"י כ"מ שם טיב טיליא[2]) יצ"ו קבלתי ובמה אקדם אדוני אכף לפניו? אלו פינו מלא שירה ולשוני רנה, הנה כהמון דק בחלותי פני אל יתן לו משאלות לבו ויצליחהו בכל דרכיו עד יוכל ליתן ויחזור ויתן ורוח נדיבה תסמכיהו עוד ימים רבים.

אנכי תהלה לאל התחזקתי כמעט כבראשית ולולא הקור הגדול הישורה ונח עלי הייתי בריא אולם, אולם הצנה רבה היא, ונגדה נראה להלחם באש ועצים ובגדים כפי כתנתי — ידעתי כי קרבו ימי הקומידיאה[3]) שלכם, זכרו אותי לטובה ויודיעני נא כבודך מי מהנערים יכנס במקומי, יכבן אקצר ואעלה בכריעה לפני הזקנים ופקודת שלומים להכבודה דודתי ניתך תמ"א[4]) ולאדוני ולאחי זבולון.

פיראורה פ' לאיש חליפות שמלות[5]) השם"ה.

---

[1]) הרב ציוידאל נפטר י"ח מרחשון השם"ב, לפ"ז נכתבה אגרת זו קודם זמן הנ"ל גם אם נקרא יהי'ה במקום יח'ה מוכח כי הרב הנ"ל היה עוד בחיים בחייתו בעת כתיבת האגרת.

[2]) לא נודע ממקום אחר.

[3]) הקומידיאה (commedia) בעת ההיא חשקה נפש בני ויניציאה יהודים ואינם יהודים בטיאטראות (ראה ח"א).

[4]) תמ"א (תברך מנשים אהל).

[5]) פר' ויגש (בראשית מ"ה כ"ז), רמז למתנת דודו.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

עד עתה[1]) וקותה נפשנו לה' כי יתן בלבו להשלים לטובה ולחציל ממות האיש, ואמנם עשינו הוצאה רבה עד הנה, לא יאומן כי יסופר בשליחות והוצאת מליצים וסופרים, כי בדברים כיוצא באלה מן הצורך לתת הכסף כאבנים, ואנחנו מתי מספר וכלתה הפרוטה מן הכים עד כי תיש כחנו ויראנו פן נצטרך ח"ו להניח העסק ועזבנו את האיש ומת—ע"כ ראינו להפיל תחינתנו לפני מעלתכם אשר ידענו אגודה על ארץ יסדה להשכיל אל דל על הכלל והפרט ולבקש מלפניכם למען ד' ולהשיב נפש משחת ולהשבית בוז וקלון מכל היהודים עוברי דרך לתמוך בידנו מדמי הקודש חברתכם או קהלכם כנראה בעין חמלתכם לעזור להוצאה זו עד אשר נוכל לגמור במצוה זו אשר החילונו ואשר על גם שמכם תהי נקראה, ולא נעמוד על הפרק בעת אשר שברו אוהבי היהודים בעזרת ה' להשיג חפצם, בתקותנו כי לא תשיבו פנינו ריקם כי אין ג"ח ומצוה גדול מזה, ולתשובת פעלכם נצפה, וה' יבטל מכל עמו גזירות קשות וחרפת עמו יסור.

קיד*.

למהר"ר פנחס[2]) לקראקה.

אבני נזר מתנוססת על אדמתו וראשו, עוז ותורה ותפארת במקדשו האלוף גביר אביר דגמיר וסביר שלום.

אמרתי אעלה ואגידה לאדוני כי אנכי בדרך נחני ד' פה ויניציאה בלי פגע ומכשול שקט ושלום לה' ישולם חסד ותהלה לשמו כי נעים, ואמנם בכל פנות שאני פונה ובכל המקום אשר אבוא שמה פתח פתוח מצאתי בלבי תמיד מעורר את האהבה והעמדה הראויה לי נגד מעלתו על כל אשר מצאתי חן בעיניו להכירני כי חנון ורחום הוא וכל הלילה תמיד לו יחישון רעיוני מלתת כבוד לשמו ופי יספר צדקתו קצת שבחו של אדם ולא כלו אפילו שלא בפניו ומה לי עוד צדקה כי אם להקריב עצמי ובשרי וכל כחותי לפני מזבחו להיות לי לרצון לצוות עלי כאשר אוכל עם כי הלא מצער, בקידה והשתחוייה.

ויניציאה פ' אלה מסעי הש"ס.

מקטני משרתיו.

קטו.

להגאון הרמ"ע[3]) לשם כמ"ר יוסף מורטירה[4]) יצ"ו.

מטה עוז מקל תפארה שלום! אל נא יחר בעיני אדוני ואדברה אך

---

[1]) ר"ל השיגו שנתן להם זמן ולא יצא הדין מכח אל הפעל.

[2]) ראה סי' ר"ו, 1.

[3]) ראה סי' ו' 1.

[4]) יוסף מורטירה, הרב אבינדור ציוידאל היה דודו כמו שאמר כאן והרב שמחה לוצאטו היה שארו (קכ"ד, 4). ראה ק"ט, 1.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

אך ההוצאה מרובה, והמוציאים הם מועטים וכשל כחם, כי כבר זה ימים המה מריקים שקיהם בכספם בתת לו מזונות בבית הסוהר וכמה הוצאות עישו גם שם גם פה ובמהלכים מזה ומזה ובדברים כיוצא באלה. ותפלה וצדקה והוצאה מעבירין את רוע הגזירה. וע"ז בא לפניכם האיש היוצא לקראתכם ש מ ו א ח[5]) עצמו ובשרו הוא של התפוש הנ"ל ויאמר: הנני שלחוני ואלכה אל אחב"י באיטליה לדפוק על פתחי נדיבים כי רחמנים הם ומשתתפים בצרות אחיהם אולי יהיה ה" אתנו וישלח עזרה מקדש להציל את אחי ממות אגאלנו ואתם תשכנו לבטח, ונאמר לו לך וד' יהיה אתך ועתה בבואו שעריכם היו נא קרובים לישועתו רחם תזכרו ומפרי ידכם תנו עזר להצלה זו כי מצוה רבה היא ולא לבד כי תחשכו משחת נפש איש יהודי כי גם כל הקהל ההוא וכל חנקרא בשם ישראל תצילו מהיות שחוק לכל העמים נגינתם וחרפתם, ובידו נתנה פנקס בדפים מסומנים עליו תכתבו נדבת ידכם אשר תתנו לו, ובכל המקום אשר יזכור צער זה בואו אליו וברכהו, כי הלא תטיבו שאת מאת ה' אלקינו שכר חלף מתנותיכם כפול ומכופל אחר אלף תשיגו ורבבה כצמח השדה תצמח לכם ארוכה ומרפא לכל מחלה, יוצא ויציץ ציץ לכם ברכה ותהלה וצמח דוד מהר תצמח וקרנו תרום בישועתנו אמן.

קיד.

עוד בעד ק"ק מונטאניינה לחברת פדיון שבויים ע"ד היהודי שנתלה אח"כ.

רופי צדקה וחסד הנועדים אל ד' לרחם על פלטתינו הבורתא קדישתא דפ"ש אשר בויניציאה שלום!

חשבנו למשפט כי לא נעלם מאת מעכ"ת את כל התלאה אשר מצאתנו לנו צעירי הצאן בני ק"ק מונטאניינה ע"ד האיש יהודי תפוש בבית אסורים בעירנו על אשר נתלוה עם גוי אחד נושא סך מעות והכהו והרבה פצעיו ואמרו עליו כי כל זאת עשה לגזול ממנו, וכבר יצא משפט מני מושל העיר לתלותו ולהלין נבלתו על העץ בכובע אדום[1]) על ראשו בפרשת דרכים ללעג ולקלס לנו ולכל היהודים, ואנחנו קמנו ונתעודד לבטל גזירה זו באמצעות מעלות האגיידיר[2]) יר"ה, ומלבד פקוח נפש להסיר מעלינו ומעל כל היהודים חרפה ומשיסה כזאת ולכל זמן ועת לכל חפץ השגנו

---

[5]) שמו אח (שמו אח?).

[1]) בכובע אדום כדי שירעו כל עוברי דרך שהתלוי יהודי הוא.

[2]) האגיידיר, צ"ל האוגדור כאשר נמצא כמה פעמים בתשובת מהר"ם מפאדובה (תשובות הרמ"א סי' נ"א) Avogador באיטלקי. Avogadori di Comune נקראים עורכי הדין, ראה עליהם ח"א.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

בצרה להוציא כל אביון משוע עני וגוע, יושיעכם האל מכל צרה וצוקה יתשתזבון מכל בישא ויפיש חייהון וישגא יומיהון!

שה פזורה ישראל מה השה לקה באחר מאבריה כל גופו מרגיש כן ישראל גוי אחד[1]) יתלכדו ולא יתפרדו בכל צרות אחד מהם גם לאחרים צר, ולכך נוצר, והנה צעקת בני ישראל מק״ק מאנטאנייה כי רבה נשמעת למרחוק ואנחתם כי כבדה מאד, כי נלכד בסביבותיה איש יהודי אשר הגלה עם הגולה מקדומונה[2]) כבואן ממאנטובה לפדואה עם גוי אחד שליח נושא סך מעות, ויהי בדרך בכפר סמוך למאנטאניינה הכה היהודי הכה ופצוע את הגוי ואמרו כי כונתו היתה לשלול שלל ולבוז בז לגזול כספו והם בתריהו [?] הרדיפ[ו]הו עד כי תפשוהו ויביא[ו]הו מונטאניינה בבית הכלא והמושל משם דן אותו למיתה וגזר לתלותו ולהלין נבלתו על העץ במקום אשר ישלח ידו להרוג להיות שם לחורב ביום ולקרח בלילה לעיני כל עובר ושב להרפה ולמשיסה ליעקב ולישראל לגדופים, והנה מלבד הפקד היום נפש אחת מישראל אשר אע״פ שחטא ייסורין נתחייב מיתה לא נתחייב, ומה גם קהל מונטאניינה נפשם מרה להם וכולם נאנחים כי יהיו חרפה לשכניהם לעג וקלס הגוים זה דרכם עם היהודים איש אחד יחטא ועל כל העדה יצא הקצף, ואם ח״ו יתלו אותו כאשר עלה על רוח המושל ומקומו אל ינח ושם יעמוד תהיה קללת אלהים תלוי כי על אם הדרך במסילה הוא יהמשל לשני אחים תאומים כל הרואה אומר וכו׳[3]) ולכל העברים העוברים מכל העברים ג״כ ללכת למנטאניינו [למנטווה] מפיאמונט ממילאן ומוריטי[4]) ומכל צדיה לפאדוה ולויניציאה יבושו ויכלמו וכלן יהיו לבז, ונוסף גם זה להבאיש את את ריחנו הנודף כבר, כמי שאכל שום אל כל העמים אשר אנחנו יושבים בקרבם. ואמנם לא עמדו מנגד אנשי קהל מונטאניינה הנ״ל ובאו הנה להתרעם על גבורת המושל, לפני השרים יר״ה לבקש מלפניהם להשיב אחור משפטו יען חשב להשחית נטה קו הדין מתוח ביותר, וגם היום משתדלים ע״ז וכה מבטחם להשיג רצונם על הדין ועל האמת כי שרי המלכות מלכי חסד הם ועושים משפט וצדקה לכל, ומאזני צדק בידם,

---

[1]) מכלתא יתרו מסכתא דבחדש פ״ב (מאיר איש שלום ס׳ג ע״א) ובילקוט על התורה רמז רע״ו ובהרבה מקומות (מאיר עין שם).

[2]) מ ק ד ו מ ו נ ה, צ״ל מקרימונה, הגירוש הזה היה בשנת שנ״ז המגורשים פנו למנטווה וכו׳ ולפדווה (J E IV 349; VII 8a).

[3]) סנה׳ מ״ז ע״ב: תניא אומר ר׳ מאיר משלו משל למה״ד לשני אחים התאומים בעיר אחת אחד מינוהו מלך ואחד יצא לליסטיות צוה המלך ותלאוהו כל הרואה אותו אומר המלך תלוי צוה המלך והורידוהו (גם תוס׳ שם פ״ט).

[4]) ו מ ו ר י ט י, צ״ל ומירונא. שמות הערים הם: Montagnana, [Montova?], Piemont, Milano, Verona.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

יום יום כמו חודש ימים בפירארה ומנטוה כי כמעט הסכמתי ליסע מן העיר הזאת אני וביתי ללכת לדור בארץ צ י נ ט ו[1]) אלא דהדרי בי מפני רצון אוהבי ורעי וגבירי מפה אשר הפצירו בי לעמוד במקומי, וזה שבתי הבית מעט. וזאת באתני אגרת כמע"ת דורשת הפנקס אשר נתן לידי באהבה, יקבלנו בחבה יתירה ותודות אין קץ לו על אשר גמלתני טוב ומה אני ומה חיי, הנני לעבודתו הטהורה, ד' יחנהו ויגדל כסאו מעל כל וחיים ושלום עד עולם.

קיב.

את זה שלחתי ביום הפורים: הנני מיחל ושולח פת לחם ה כ ל ו ה ב א [?] נייר וקלף תמימות ושלימות שוורים ופרים טובים עם לחם נ"י [?] ושלום.

פ"י על דרך איג"ו ו"י סקורצ"ו טיניר"י לאטוק"י[2]).

קיג.

בעד היהודי אשר נתלה אח"כ במונטאניינה[3]).

נפן אדרת אשר ענפיה ארזי אל, שארית בני ישראל, קהלות יעקב רבים וכן שלימים הנפוצים בין העמים מגישי מנחה טהורה, משגב לעתות שמ"ד (חיי יהודה) כי אם ר' משה הנזכר בסי' נ"ה ובסי' קמ"ב ולא ידעתי לבוניו. יש לשער שחוא ר' משה באסולה אשר דר בויניציאה והלך משם [illegible] ש"ב לארץ ישראל (בן כתב שטיינשניידער, מאנאטשריפט כרך 42, צד 40), לפי השערה יותר קרובה הוא ר' משה נוירה בן מהר"ר קפמן רב בויניציאה שנפטר כ"א אדר שנת שם"ז (ל"א 138). אמנם מסי' קמ"ב יוצא שרבי משה הנ"ל חי עוד בשנת שם"ה בויניציאה וע"כ הדבר מוטל בספק.

[1]) בארץ צינטו Cento הוא שם עיר, בספרו חיי יהודה מספר כי בשנת שנ"ז היה בדעתו ליסד בית ספר בשותפות עם החכם Paciotto da Revere בצינטו אבל בין כך נהרו חברו (Corriere II, 156).

[2]) מאמר איטלקי, Ego vi scorso tenere lattuga אבל לא נתקררה דעתי ואחרי כתבי זאת שאלתי את פי החכם לוצאטו הרב המפואר בויניציאה והשיב לי כי במקום ניי יש להניח ויין ובמקום ושלום יש להניח ושכר ע"פ הכתוב מיכה ב' י"א: אטיק לך ליין ולשכר ועל המלות טיניר לאטיקז כתב כי לפי דעתו הוראתן: un vino grosso (senza aqua) del genere (qualita) leatico, chi e un vino prelibato conosciuto anche nell' antichita ר"ל יין בלתי מזוג ממין ענבים ידועים גם בימים קדמונים, ועוד לא נחה דעתי ואולי ימצא אחד הקוראים פירוש יותר נכון.

[3]) בדיואן 99 נמצאת מצבת קבורת: „חיים בר משה ז"ל נתלה במונטאניי (מבית לוי, יום השבת שם"א)" ואין ספק כי הוא היהודי אשר כתב בעדו שני כתבים הללו.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

קי.

הקדמה ודידיקאציאן לבקשת כ"מ זלמן בורדלן[1]) למו"ה רפאל ציוידאל[2])!

מחשבות אדם ותחבלותיו יסבו בלכתן יעלו שמים ירדו תהומות, גם יצרי מעללי איש עצמו משערות ראשו, ולבי עזבני זה כמה ימים כי דרך אנשים לי ועולם כמנהגו וזה כל אדם עשוק בדם נפש אפפוני חבלי השוא ועבוד אלהים לשקוד על ראשי שערים המצויינים בהליכה אחר הבצע נטשתי אלוף נעורי אתה אדוני־רם ונשא, הר גבוה ותליל לא אשכח לנצח ותורתך בתוך מעי ולבי יחיל בקרבי בתוחלת ממושכה תמיד לעשות אות על התורה ועל העבודה למעכ"ת והן היום הקריבו כליותי ללבי מזמה תשמור עלי לעשות כונים למלאכת השמים ירח למועדים סגיב יודעים יתהלכון למצוא חיש קל רגעי המולד יום השבת ויום החודש יפתח, וכאשר הראתיהו לעיני מאהבי המה רמוני למצדיקי הרבים ואמרו לי כי איננו טעון גניזה ויסיתיני לחוקק אותו בפתוחי חותם הדפוס גלוי לכל העמים, אז השיבותי אהור פעלי עד הסבה הראשונה, ולבי ראה כי הרבה חכמה ודעת אין בי והמלאכה הזאת לא מרובה, אם לא אמצא מגן וצנה להיות בעזרתי ואמצא חן בעיני אדוני רם ונשא, כי היתי מיוצקי מים על ידו מצעירי צאנו ולקחה אזני שמין דעת מנהו ובפרט בהשבון תקופות ומולדות הזה, ואמרתי אני בי טוב להסתיר עמלי זה בסתר כנפיך סלה והיה זה שלום לו ושלום יעשה לי בשתים, אחת היא כי בא האית והמופת כי מה שקנה עבד הוא יורה על רצונו לשרתו ולברך בשמו, והשנית כי יראו כל עמי הארץ. כי שם אדם גדול בענקים נקרא עלי, ויראו מגשת נוגשים אצים לחרף ולגדף מערכות מעלי ידי אלה, ועתה אגילה ואשמחה כאשר אדע אם יגיע ויראה ויצה מאת הדרת כבודו יפרוש כנפיו יקחהו, ולאלהים תכון תפלתי ומשאת כפי להכין בחסד כסאו מהחכמה תעוז לחכם אורך ימים ישביעהו גם בנים לבניך יראהו וחיים ושלום עד העולם.

קיא.

למורי ר' משה[3]) יצ"ו ט"ו חשון השנ"ח.

נר מצוה ותורה אור שלום! הבליני רגלי מרחוק לגור ואהיה שעשועים

---

[1]) שם בורדלן לא נזכר ברשימת מורשארה ולא מצאתיו רק בדיואן ב' 65: לזוג ופו' הבחור הנחמד כמר מאיר בורדילאן, ולא נראה שיהא שם זה Portaleone הידוע ומונח בספק מי הוא המחבר שבקש הקדמה זו ומה שם ספרו, בודאי לא נדפס מעולם כי דרך המחבר להזכיר אם נדפס מעשה עמו בשם אחר.

[2]) אודות ר' רפאל ציוידאל ראה סי' ר"י—ריי"ד ובפרט הערה 1 לסי' ר"י.

[3]) אין ר' משה זה ר' משה בסולה מלרוקא כי זה מת בצפרו בשנת

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

בעזרת ה' בגבורים, להשיב כסף לבעליו והאמת יהיה לו קיום והעמדה, כי אם אהבת עולם אהבנו אתכם הנה המשפט לאלהים הוא אשר לא ישא פנים לאוהבנו יותר, גלוי וידוע לפנינו כי תהיינה אזניכם קשובות הפעם ולא נבא לידי מדה זו כי מישרים יצא יושר ותאות צדיקים יתן ושלום.

קמ.

בער אברהם מורטירה אל בורגו[1]).

הולך תמים ופועל צדק שלום! הנה זה בא לפנינו המעולה כמ"ר אברהם מורטירה יצ"ו מתרעם על כבודך על אשר הארכת למעניתו בפרעון אשר אתה חייב לו כי דחית אותו בקנה והראת את ידך החזקה בכתב אשר בו הבטחת אותו ולא קיימת לשלם שטר חובך לסוף חודש ס'יט'ימ'ר[2]) והנה עבר חודש ויחל עד בוש ואיננו רואה את כל מאומה בידו כי לולא התמהמהת כי עתה לא שב זה פעמים שלש בכל יום ויום עומד עלינו לחלותינו לכתוב אל כבודך ע"ז, ובכן להיות שאלתו הגונה באגרתנו זאת מודיעים אנחנו לך כי תמהר לשלם לידו את אשר הוא נושה בך ובל תאחר עוד, ואם אולי דין ודברים יש לך עמו על חובו זה, הילך זמן עשרים יום מעת הגעת כתבנו לידך לבוא אלינו ולהגיש עצומותיך ודברי טענותיך לפני המבוררים, והיה בעבור כבודך הזמן הנ"ל וצרור הכסף לא יקח בידו ויבוא ליד כ"מ אברהם הנ"ל וגם פניך לא יראו פה כאמור אז יבריחנו הצדק והיושר לצוות עליך בכל כוחנו לעלות תיכף ומיד כל אשר הוא תובע ממך בלי עיכוב. ועתה עשה למען שמך, והראוי לאיש תם ויישר כי כן בטחנו בך עם החיים והשלום.

ויניציאה פ' ומלכים מחלציך יצאו[3]) השס"ו.

---

[1]) ממשפחה מפוארה, הרב שאול מורטירה חי בויניציאה קודם שנבחר לרב באמסטרדם, מדיואן של המחבר מוכח שדר בויניציאה עוד שאול מורטירה אחר כי בסי' 240 נמצאת מצבת קבורת מרת ריצלין אשת כמר שאול מורטירה זצ"ל, והרב שאול מאמסטרדם לא נפטר בחי' ריא"מ כי ריא"מ נפטר ת"ח ומורטירה ת"כ (CB. 7100) ונם אחרים מבני מורטירה חיו בויניצאה בזמן אשר אנחנו עומדים בו כנון יוסף מורטירה (למטה סי' קט"ו, 2), אבל שב אברהם לא מצאתי במקום אחר. — בורגו שם מקום (Borgo) ולא נזכר שב מקבל האגרת.

[2]) ס'יט'ימ'ר הוא חדש settembre.

[3]) פר' וישלח (בראשית ל"ה, י"א).

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

עמך כי היית משגב לנו וברזל בברזל יחד מכוין את שמועתנו[1]), אך טוב וחסד תעשה עמנו אם באורך נראה אור מושכל אור מוחש גם מרחוק. ובכל אשר תעלה במעלות ישמח לבנו ותגל נפשנו הדורשת שלומך תמיד עם כל הנלוים אליך.

ויניציאה יום א' פ' רב לכם בני לוי[2]) השנ"ז.

קח.

בעד האלוף אוטולינג יצ"ו אל בני קארמי[3]) יצ"ו.

שבת אחים יחד אנשי שם המעולים בני קארמי שלום! פעמים באהבה וחיבה יתירה כתבנו למעלתכם זה כמו שנה כמזכירים ומזהירים ומצוים עליכם לצאת ידי חובתכם עם האלוף הותיק וכו' וחלינו פניכם בכל לב אל תתנו דמי לו בתוחלת ממושכה ע[ו]ד כי כן דבר דת ודין הוא נוסף על אזהרות רבות שהזהירכם הגאון פרונציל נר"ו ע"ז ולא הועילו חכמים בדבריהם כלום כי לא שמעתם עד כה לא לו, ולא לנו כי האלוף אוטולינג כתת רגליו עד קזאל מונפירא[4]) [ע]על פי תשובתכם על אשר אמרתם כי שם תהיו נכונים להפיס דעתו בתשלומין, גם כי התמהמה וחכה לו שם כ"ד חדשים ריקם שב ללכת כאשר בא ומאומה לא נשא בעמלו כי לא באתם ולא שלחתם ולא מניה ולא מקצתיה ויצא חנם אין כסף ותהי לו ההוצאה יתירה על השבח עם כל הדברים שהדרך ממעטת, ועתה שב ובא האלוף הנ"ל בבכי ותחנונים ידבר ומבקש למען נקום ונפרסם אתכם באשר יאות בכל הגלילות איטלאני אולי אז יכנע לבבכם לבלתי עבור עוד על מצות התורה שבכתב המה השטרות אשר ברור מללו חומרות חרמות אלה וישבועה ות"כ[5]) — אבל אנחנו קשינו עורף סרנו מרצונו אבל נעתרנו לקולו גם בפעם הזאת כי כבוד ביתכם נאוה בקודש עטרה לראשינו ותמיד אותו הללנו כל היום לחדש דברינו במקדם לפנים משה"ד ועוד ידנו נטויה בכתבנו זה להזהירכם אל תאחרו עוד מלשלם ולפרוע חובתכם להאלוף הנ"ל תוך זמן שלשים יום אחרי בא לידכם אגרתנו זה כי עת לחננו כי בא מועד ומועדים, וזה מפח נפש מכלה פרוטה מן הכים ואלו דברים שאדם אוכל הקרן הקיימת לו. ואם ח"ו לא תשימו לב גם לאותיותינו אלה, הלא תדעו כי לא נוכל להתאפק עוד מלעשות קו הדין על מקומו ונקום ונתעודד

---

[1]) תענית ב' ע"א: ברזל בברזל יחד (משלי כ"ז י"ז) מה ברזל זה אחד מחדד את חבירו אף שני ת"ח מחדדין זה את זה בהלכה.

[2]) פר' קרח (ט"ז ז'), ר"ל רב לכם ר' יוסף הלוי.

[3]) ראה סי' ע"ו, 1; צ"ד, צ"ה, ק"ב, ק"ח. אודות פרוונצאל ראה פ"ה 5

[4]) מקום מושב הגאון פרוונצאל.

[5]) ות"כ (תקיעת כף).

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

ופרט לימים הלפו כמזכירים ומזהירים כי האניות עומדות על הנסיעה, ולכן חלינו פניכם למהר ולשלוח כסף נדבותיכם ליד הה' האלוף כמו"ה ליב סארויל[1]) גזבר וקאסיר ע"ז ויען עד הנה לא ראינו לא הן ולא שכרן הוצרך הח' הנזיר לשים לדרך בעמיו ולכתת רגליו מעיר אל עיר בעצמו ובכבודו לראות ולהשתדל בגבייה זאת, ועתה הנה הוא בא אליכם, ע"כ יבואו בקשותנו עמו לפניכם לתת מיד לכסף מוצא ולשלוח תיכף המעות אל הח' סארויל הנ"ל בטרם יסעו האניות ותחשב לכם ח"ו לחטאת ופישע כי יאמרו לא נראה אלינו צער האביונים האמללים מבקשים לחם ואליכם נושאים את נפשם, ודעו וראו כי קבל עליו הח' הנזכר לבלתי יסע מהעיר או מהארץ הזאת עד אשר ידע כי שלחנו באמת מעות נדבתכם ליד האלוף גזבר הנ"ל. ע"כ אל תאחרו אותו וה' יצליח דרכו, קיימו מה שקבלתם עליכם כבר, ודבר בעתו עת האסף הנדבות ולכת האניות לדרכם צרור הכסף יקהו בידם והעניים יחיו את נפשם וה' הטוב יגמול לכם בחסדו ורב חסד וברכה יהיו בקרב הארץ והייתם לו סגלה ובכל אשר תפנו תשכילו ושלום.

קז.

בתב שלח ר' יוסף כהן יצ"ו[2]) לר' יוסף הלוי למונטאניינה[3]).

צדיק כתמר יפרח שלום! אני פי מלך ישמור מצות אלופי מורי אשר צוה עלי לאמר מה לך נרדם קום קרא לשלום אוהבך אשר כנפשך פן יאמר בלבבו אחי בגדו בי כמו נחל ומיודעי שכחוני ובכן הגא[4]) מפי כבוקר חסדך ואמונתך רבות בדברי פיוסים כי בשמך יגילון כל היום בני מדרישנו לא נסוג אחור לבנו ולשוננו תדבר משפט להגיד כי קשה היתה עלינו פרידתך עם כי ידענו נאמנה מים במשורה תשתה מבור עמוק עמוק, כי אם רבו מי בורות שיחין ומערות מתוקים מעשיהם[5]) פה ויניציאה וגם שם ידך תנחה בתבונה רבה וחכמתך גם בחוץ תרונה מן העיר הזאת, מ"ט על האי שופרא דחבורתא דילך קא בכינא[6]) כי אשרי רעיך הנצבים

---

[1]) ל-ב סארוול מרבני ויניציאה, ראה ח"א וסי' קם"ט, 1.

[2]) בדיואן 275 נמצא: נער (משה) בר' יוסף כהן הרופא (נפטר) י"א תמוז שע"ו, שם 316: על מ"ק הזקנה (פיגלן) אם הכהנים (נפטר) ג' טבת שע"ט) בני הרופא (אשת יוסף הכהן), ואין ספק שיוסף כהן הזה הוא אשר נזכר באגרתנו.

[3]) ראה סי' נ"ז, 1.

[4]) איוב ל"ז ב' והגה מפיו יצא, אולי צריך להשלים יצא.

[5]) מ ע ש י ה ם, אולי צ"ל מעיניהם.

[6]) ע"פ ברכות ה' ע"א: להאי שופרא דבלי בעפרא קא בכינא.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

קה.

בעד גלחי סימינאריאו שאמרו אל רוממת הדוכם יר"ה בלכתו שם[1]).

כאור בוקר שמש צדקה ומרפא בכנפיה בהיר הוא בשחקים יפיץ ענן אורו ונצוציו יגיהו ויגיעו במקום חושך ואפלה שם יופיע ויאיר אז יריעו כל עצי יער וצפרים עפות יפצחו רנה מצפצפים ומהגים כן האיר ממזרח שמש יפעת רום תפארת מעלתך ראש ישיבתנו יגדיל ויאדיר ד' הודה והדרה מלך רם ונשא אשר כסאו מעל כל השרים אשר אתנו ואשר ניתן קרן מלכות בראשו ומעיל צדקה יעטהו אל עבר פני עבדך אשר חשך משחור תארם בבואך אל ביתם נתמלא הבית אורה ושמחה גם חושך לא יחשך ופיהם מלא שירה בים למגדול ועד קטן, כי במה נקדם אדונינו ובמה נכף למעלתך על רב חסד וענוה רבה מי האמין לשמועתנו כי תבא היום מארמנות כבודך והיכלך אל ביתנו ודירתנו ממעון רם ונשא אל שפל עם, מחדרי מלך חור כרפס ותכלת מטות זהב וכסף אל מלונה במקשה חורים וסדקים אחוז בחבלי בוז, וביקר תפארת גדולתך אל נמלים ויתושים קטנים ואיך נשלם די תודות לרוממתך אחד מאלף טובתך אשר הראיתנו לדעת לעבדיך, ובמה יכפר פניך, אם במנחה מתהלכת לפניהם וידיהם ריקם מכל טיב, וגם לאדוננו אלפי אלים רבבות נחלי שמן ואם יתן איש כל הון ביתו בוז יבוזו לו, כי העושר והכבוד לפניך ואתה מושל בכלם, ורק טובתך ואהבתך כאב את בן ירצה כרועה נאמן ירעה בחיבה יתירה נודעת להם עד הלום, אין כחם אלא בפיהם לבקש לד' בעד כבוד מעלתך וכפם פרושות השמים לאל חי לתת לראשך לוית חן עטרת תפארת שיבה אשר בדרך צדקה תמצאם כתר למלכות להצליח בכל אשר תעשה וכסאך יהיה נכון כל הימים והיה לך ד' לאור עולם ועיני עבדיך הכומרים רואות ומשתחוים ומודים אפים ארצה.

קו.

בעד חכם נזיר אמרי[2]) בלכתו בעד נדרי א"י.

על דבר נדריכם ונדבותיכם אשר נדרתם ע"י ציר נאמן לשולחיו החכם הנזיר כ' אמרי לעזרת עניי ירושלים, הלא כתבנו לכם פרט וכלל

---

[1]) דיואן 211 (Letterbode III, 103): אל מעלת הדוכם מרין גרימאני יצ"ו בלכתו לבקר סימינאריאו ס' אנטוניאו (San Antonio) עשיתיהו לבקשת גלח א' מהם אשר שרו אותו לפניו בשמו עם אוראציאון (orazione) ג"כ בלה"ק הנה היא כתובה בין כתבי Marino Grimani. נבחר לדוכם 26 April 1595 ומלך עד 1605 (Romanin, Storia documentata di Venezia VI 419—22) לפ"ז נכתב שבח זה בין שנ"ה—שם"ה. השלטון הזה היה אוהב יהודים כנזכר בס' ב"ד.

[2]) נזכר סי' צ"ו, ראה שם הערה 2.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

האמנם ידוע לפני מעכ"ת כי זה ימים מועטים באתנו ידיעה שיתברר אצלי כי יש בהם כ מ ו ת קהלנו[1]) זה חומרות ותקונים חדשים גם ישנים נחשים ועקרבים על כל אדם קטן וגדול אשר ישתדל להשיג מאת השררה יר"ה באמצעות מלכות אחרת מחוץ דבר פרטי אשר יהיה מתנגד כ י א ם צ ד[2]) אם מעט ואם הרבה אל תועלת הק"ק יצ"ו וזה נעשה בכל תוקף ועוז מכבודך אשר הסכמות אלו ברור אצלי[3]) כי ממקום אחר יגיעו לידם מעל' תחזנה מישרים ועם כי ידעתי אני בודאי גמור כי לא היתה שאלתי זאת בכלל חומר תקנות אלה יען אין בה מגרעת מאומה אל הק"ק יצ"ו עם כ"ז להתרחק מן הכיעור ומן הדומה לו כל החפצים לא ישוו לא אחמול ולא אכסה ואם יתן לי כל כסף וזהב שבעולם לא תתקררה דעתי לקבל חסד כזה, כי חסד הוא ופן אהי' בעיני ד' ועמו כמתעתע, לכן יהי נא לרצון אמרי פי לפני הדרת כבוד מעל' לסגור דלתים בעד השתדלות הדבר הלז, כי אפילו כבר נעשה ויצא דבר מלכות פה ע"ז, אלכה לי אל הגדולים מהסינאטו[4]) יר"ה ואשיבה משפטי כבראשונה ואענה ואומר הטובה הזאת לא חפצתי לקחתה ושקר החן והבל כי עת לכנם ועת להשליך. ואתם אלופים כשם שקבלתם שכר הודאה מאתי על הדרישה תקבלו מם על הפרישה ותחשב לכם לצדקה, ואל תאמינו ברע פן אומר שקילו טיבותיכן ושדיוה אחיזרי[5]) חלילה לי מזה כי כונתי לשמים ואל נוגה מעכ"ת והרוזנים בעם וקצינים הנ"ל לכל האופנים ינשאו לעמתם משבחים ואומרים כבודם לדור דורים לא אשכח לעולמים, רק יגדל נא חסדכם מאחרון מן הראשון נדול כבודך ביתר שאת ויתר עז, ומה לי עוד לעצבים ולהטריח מעכ"ת ברוב דברים ואני עניתי מאוד זקנתי ושבתי אז אומרה לאל סלעי לא שכחתני כאשר מקרה ופגע יקרה לפני לעבוד למע"ת עם כי אין בית המלך חסר כלום, עיני ולבי שם יהיו להיות מהגדול המצווה ועושה ובין כך אפרש כפי אל ד' להנדיל ולהאדיר שלומו יניד עליו דעו וחכמתו תעמוד לו ונפשו אותה ותעש לו שם גדול כהיום חזה וכשמש יאיר לעולם.

על גבי הכתב: החכם עיניו בראשו, לכו עמים לנוגה אשו, אלוף מגדיאל גדול שמו בישראל. כתר תורה והדרה עוטה כשלמה אורה הוא אדוני החכם השלם המובהק ונעלה כמו"ה שמואל שונצין נרו.

---

[1]) כ מ ו ת קהלנו, אולי צ"ל כמו בקהלנו.
[2]) כ י א ם צ ד, צ"ל באיזה צד.
[3]) א צ ל י ואולי צ"ל אצלו או אצלם.
[4]) מ ה ס י נ א ט ו זקני העיר (senato).
[5]) שבת ס"נ:

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

זכרתי ימים מקדם כי זה כ"ד או כ"ה שנים נכספה נפשי לתאוה ואת בני אדם בקשתי וחליתי בכל עז להשתדל עם מי שיהיה מן חפרתמים היושבים ראשונה במלכות מגדולי שער המלך משם יר"ה לדבר באזני מע"כ הבאיאלו[1]) העומד שם לשם מלכות השרורה מפה יר"ה לכתוב יושר דברי רצון אל השרים האלה לתת את שאלתי חן וחסד אשר היא היתה ל ש נ ו ת[2]) ולהעמיד בשמי ובמקומי תחתי בסינסאריאה[3]) אחת אשר נתנה לי כבר עוד בחיים חייתי לאחר מניני או נכדי ויקרא בה שמו למען אניחנה לאדם שיהיה אחרי, כזאת שאלתי מעם יקר תפארתו, ועתה זה כשני חדשים הגד הוגד לי מ"כ יעקב בר משה סארינצו[4]) מפי ספרים אשר קיבל מקרובו כמ"ר יעקב בר קלונימום פרינצו איך צוה עליו לאמר לי כי בקשתי ושאלתי תצא לאור מהם כחפצי כי השרים הודיעוני עם בני אליזאק[5]) יצ"ו שרצונם לעשות רצוני נחת רוח לפני הן אני נשארתי לבדי חושב מחשבות למה זה אמצא חן בעיני מעלתכם ובמה אזכה אורח [אודה] שבח ותודה לישלם לו את הקרן ולא את החומש ואדע נאמנה כי מאת אדוני נהיה הדבר הזה סבה שבשבילנו זכר לנו ולא [ולו] יקרא הלל הגדול ואשרי דאתי בתמניא אפי, ולו יאמר שוע ונדיב על נדיבות יעץ, לו לבדו ולהם לבדם ויחד כלם בקדושה אודה בכל לבב וחייב אני לברך על כונתם הרצויה כל עוד נשמתי בי לא אצא ידי חובתי ולא יזח שמכם תמיד בין כתפי לזכרון והיה אמונת עתי זה חוסן תשבחות והודאות אל מעכ"ת כחול שעל שפת הים כי שם ראשית לו, ממנו טל של דובב שפתי ישנים, גם לאין מספר יביא בשמי אל עטרת הוד הקצינים קרובי הנזכרים לאשר לא מנעו לבוא באגרת מיוחדת, כי לא היו דברים מעולם שבכתב בינינו.

---

[1]) באיאלו (= bailo) כן נקרא באיטלקי השר הויניציאני בשער השלטון בקושטאנטינה בימי הבינים (Gesandter, követ).

[2]) לשנות ר"ל לשנות כתב ההרשאה אשר לו על שם אחד מניניו או מנכדיו (בן אחותו) או ר"ל לשנות כלומר לחדש ההרשאה.

[3]) סינסאריאה (Senseria גם באיטלקית) מלה שגורה בפי העם עד היום הזה. ראה שער יהושע (הוסיאטין תרס"ד) סי' ל"ז.

[4]) סארינצו, צ"ל פארינצו (Parenzo) שם משפחה ידוע. גרשון פרינץ נזכר בדיואן סי' 194 (שנת שס"ט), יהושע פארינץ שם סי' 273 (שנת שע"ז), מאיר בן יעקב פארינצו הרפים שכ"ד את השור אורח חיים תחת השגחת הרב שמואל יהודה קצינאלבוגין (ראה עוד Steinschneider Jüd. Typographie 45, 58, 60). אבל את שם ר' יעקב בר' משה פארינצו לא מצאתי בשום מקום.

[5]) בני אליזאק אינני יודע מי הם.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

ותדבק נפשו בדינה של תורה פרטיה ודקדוקיה עלה מאד בחלוניה בא בארמנותיה עד כי גדל והשיג כל דרך וכל סיג כסף טהור בלי סיג ומפתחות הפנימיות והחצוניות נמסרו לו והריחו ביראת ד' קנה לעצמו יתר שאת ויתר עז כארי יתנשא. ואולם מחמת רום מעלתו מרוח ענוה יתירה דאית ביה היה לו כסות עינים לא ידע אנוש ערכו — לאיש אשר אלה לו קמנו ונתעודד להסיר מכשול מדרך רבים למען ידעו כי נראה אליו ד' ויהיה קדש ה' מכובד להגדיל תורה ולא תהא מונחת בקרן זוית לתת לו שם בגדולים ולהכתירו בכתר תורה ומעתה השבט ניתן לו ואת העם יורה וידין לאסור אסור ובדיני ממונות יפסוק ובין קודש לחול יבדיל ויביאו לו עסק בטיב ניטין וקדושין וחליצות, וכל הבא בידו וככה יעשה לאיש תם וישר ירא אלהים יטפוש ויוכיח לנדות ולהחרים כפי הזמן והשעה וקראו לו שם חדש אדוננו מורנו ורבנו מוהר"ר . . . ולא זה היום החלנו מעשהו ומהיום ראוי למעלה זו כי אם בשכבר הימים היה הגון לברכה זו אלא שהיה בורח מן השררה ו מ ש מ ר[1]) כר' זירא ויתחבא האדם ואת בתו מפני השם אשר לא רצה ליטל[2]), ועתה נעתר לקולנו ולא נסוג אחור לבנו וארוחתו ארוחת תמיד יקח, לחמו נותן מימיו נאמנים אליו עמים ידרושו וישיגו ארחות חיים גם הוא ירעה וירבין שה פזורה ישראל עד בא רועה נאמן אשר לו יקהת עמים ולא יארכו הימים ויהיו עינינו רואות אמן.

קד.

לקונסטאנטינה לה"ח שונצין יצ"ו[3]) מצד הגאון ר"י ז"ל.

בתמר יפרח ארז אשר בלבנון שתול על פלגי מים ששרשיו וענפיו מרובין יצלו צל נאמן, תחתיו ינוחו יגיעי כח מרומם על כל ברכה בהיר הוא בשחקים גוזר ומקים, בהלו נרו נר מצוה ותורה הולך יאיר עד נכון היום לב חכם לימינו בכל פינות שהוא פונה האלקים יענה את שלומו יהי אלהיו עמו ויעל במעלות הרמות והנשאות והנה רק למעלה ירום ונשא וגבה ועשה פרי תבונה וכל אשר יעשה יצליח!

---

[1]) ו מ ש מ ר, צ"ל ומיטמר בנהדרין י"ד ע"א רבי זירא הוה מיטמר למסמכיה.

[2]) מורכב מן הכתוב בראשית ג' ח' ויתחבא האדם ואשתו מפני ה' ומן מאמר רז"ל לא כל הרוצה ליטול את השם יטול (ברכות ט"ז), לפ"ז אולי יש להגיה במקום ו א ת ב ת ו ואת ביתו (ביתו זו אשתו).

[3]) הרב שמואל בר' יהושע שונצין מובא בשו"ת תורת אמת (ויניציאה שפ"ו) להרב אהרון ששון בסי' י"ט תחת עדות אחת משנת שנ"ז ונזכר בקורא הדורות (היצאת קאסעל בערלין תרמ"ו) מ"ג ע"ב ומ"ב ע"א. — הגאון ר"י (ר' יהודה קצינאלבויגין סי' מ', 1).

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

ידבר לכל תכלה יש קץ גם שם לא יונח לו בצאתו ובבואו — והאל יענה את שלומו חן וכבוד יתן לו בברכת שמים מעל ושלום.

קב.

אל בני קארמי יצ"ו[1]).

אתם ידעתם את נפש החכם האדון אביכם ונפש אחיו האלוף צרורים בצרור החיים שהיתה רתוקים וקשורים בנפשי כשלהבת הקשורה בגחלת מרוב אהבה וחיבה ומה גם עתה אתם גם אתם[2]) זרעם אחריהם אהבתי אתכם כבנים הנולדים על ברכי אשר לזה גדולי כבוד הייתם כחותם על יד ימיני ועל לוח לבי חקקתיו, ובאשר לקחה אזני שמץ ממנו מן הדברים אשר יולידו אפילו בפחות משפחה לא אוכל להתאמץ ועציר במלין והנה כאשר שמעתי כן ראיתי מודעה יצאה מאת האחים בני האלוף דודכם ז"ל בדין ודברים אשר ביניכם וידעתי נאמנה אם לא תאבו ושמעתם לקום ולבוא לקץ ותכלית חלוקת נחלת אבותיכם ז"ל כי תצא אש המחלוקת על חוצות ויאכל גדיש ותפארת ביתכם הקמה בקומתה וצביונה[3]) ועכ"פ סוף סוף אי אפשר להשמט ורחה דהיתם אותם לימים רבים מדחי אל דחי ולהג—ועתה בנים שמעו לי הבו לכם אנשים כלבבכם י ר י ב[4]) ויפטרו ביניכם באהבה ואחוה וכבוד של הבית הזה יהיה עליון ובמקומו יהא מונח ולמה תתראו בפרסום בין בד"י [בדיני ישראל] בין נראה שלא כדת ולא יאות ליקר תפארת גדולת המשפחה — ולהיות נכון לבי ובטוח כי קול דברים אתם שומעים בפרט מאוהב טהר לב כמוני היום כאב את בן ירצה השיבותי אחור ימיני מבא בגזירה. שמעו ותחי נפשכם, ועושה שלום במרומים יחזק במעוזכם יעשה שלום ביניכם חיים כלכם היום.

ממני ומאתי יצאו הדברים פי המדבר אליכם, נרצע לאהבתכם.

קג.

סמיכות הרבנות למוהר"ר שלמה מלונו[5]) יצ"ו.

כי עוף השמים יוליך את הקול הולך וחזק הלא חכמה תקרא בראש הומיות עלי דרך כי איש אשר רוח אלחים בו עת ממרום יערה עליו לא יוכל להתאפק מלהריק ברכה לזולתו על כל יודעיו ומכיריו. גם אנחנו באזנינו שמענו טוב שם משמן טוב שמע פב"פ אשר תורת אלהים בקרבו ומאז היותו לאיש לא מש מתוך האהל אוהבי שערי ציון המצוינים בהלכה

---

[1]) אולי נכתב גם אגרת זו בשם הגאון ר"י. בני קרמי סי' ע"ו, 1.

[2]) קדושין מ"א ע"ב.

[3]) ר"ה י"א ע"א.

[4]) י ר י ב, צ"ל ידינו.

[5]) לא נודע לי ממקום אחר. לוגו הוא שם מקום (Lugo).

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

ט״ו סקודי. חלותי היא לפני מעכ״ת לשלוח לכל הקודם מותר שלו ולסדר עלי מה לעשות מהנותרים כי כדבריו כן אעשה ולזאת אעמוד על המצפה בתשוקה רבה. ובנשיקות ימינו הנאדרי, בכריעה והשתחויה אצא ואומר שלום.

קא.

אל הגאון מוהר״ר שמואל דאל ויקיינ׳[1]) פירארה בשם הגאון ר״י זצ׳ל[2]). אור עולם אוצר חיים שלום!

דברים שבכתב כ״ת ראתה עיני ותבן מה שמבקש ממני להגבות מן הבחור בנ׳ לאודאדיא ריאיטי[3]) יצ״ו סך אשר הוא חייב אל קופת ת״ת משם, ובודאי אמירה לגבוה כמסירה להדיוט הנודר אל אלקים אל יאחר לשלמו — האמנם עדיין גר ותושב הוא עמנו וראשו ורבו שם עמכם יוצא ובא לפניכם כל היום ולא ארכו הימים אשר היה שם ולא ידעתי מדוע לא הצלתם בעת ההיא מידו בהיותו לפני בע״ח ובמקום הראוי, ולי איך יאות לישלם בעדו ולקרוא לו ולהיות ב״ד ושלי׳ת[4]) ב״ד להפרע מגלימא דעל כתפא עם כ״ז לא פטרתיהו בלא כלום לתת כבוד לד׳ ולכבוד מעלתכם כי הביאותיו לפני וגם דמו הנה נדרש באזהרות רבות ודברים כדברנית, ואף הוא השיב אמרים לי כי יכתוב ידו לאחיו שם פירארה אשר שלם ישלם את נדרו לכל הקודם ולא יעבור ואמר עם הספר לתתו לי למען יבחנו דבריו — עד כאן בדקתי היות מקום שידי מגעת, ואם היוצא מפיו יעשה ויתן לי הכתב בטרם הרצים יצאו דחופים אשלחנו בתוך אגרתי זאת ואם אמת

---

[1]) דאל ויקיינ׳, צ״ל דאל ויקיו והוא הרב שמואל בן מהללאל dal Vecchio שחבר כמה ספרים (ראה אוצר הספרים אות ה׳ 195, ובפרט מח״א 68). ר׳ אברהם דיל ויקיו ב״ר שבתי מהזקנים רב במאנטווה שעה—תי״ב נזכר בקובץ כ״י במוזעאום האזיאטי בפעטערסבורג (מר״א בם׳ דעת קדושים צד 40, ס׳ 2).

[2]) הגאון ר״י הוא הרב שמואל יהודה קאצנאלבויגען כן החתם בכל תשובותיו (אייזענשטאט, דעת קדושים, פטרבורג תרנ״ז—תרנ״ח, צד 82), אבל ריא״מ שהיה בנראה סופרו לעת זקנתו קראו רק בשם ר׳ יהודה, ראה ס׳ מ׳ 1; ס׳ו 2; ק״א 2; ק״ד 1.

[3]) לאודאדיאו ריאטי ממשפחה ישנה ומפוארה. בלוח יחום הריאטי (Rieti) אשר העמיד ויגער (Geschichte der Juden in Rom II 74) לא מצאתי שם לאודאדיא, אולי נקרא בשמו העברי חנניה או חזקיה שנזברים שם וגם במח״א 54. חזקיה ריאטי הוציא בויניציאה שע״ז ספר משלי שלמה עם העתקה איטלקית (BC. 68 n. 418; פירכט III 158). יצחק ריאטי נזכר בס׳ קל״ח.

[4]) ושלי׳ת, צ״ל ושליח.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

כי יצאתי לקראתו לשחר פניו ואמצאנו ובקשתי ממנו להתחיל במצוה והראני את נוהו ובית הדפוס ריק נבוב לוחות, ואין איש מאנשי הבית שם בבית מהעשים במלאכה, ויחד עם הזפרוני[1]) נשארנו בהסכמה לכל הקודם שיהיה עשרה ימים לתת ראשית לדבר בע"ה — האותיות יהיו מאושרות וטובות מאד שנדפסו בהן מחדש הצ"ד[2]), והכרך הרביעי לא יהיה כי אם ארוך[3]) ועל הכל נשתדל למלאות רצון כ"ת בשוב המדפים לאיתנו הראשון אני בעתה אחישנה אשר יהיה לפי דברי המדפים כאשר אמרתי ברצון ה' י' ימים או ט"ו למותר.

כך יקבל מעכ"ת הנייר אשר שאל ויעבור עליו עינו וישלחנו ואחר יודפס בכתב רש"י קטנה כאשר הודעתי כבר, ולעת המעשה אשמור חקו בכל הן בנייר הן בדיו הן בהוצאם כיד ד' הטובה. — ספר תורת משה לא רצה השליח לשאת אותו — אין עוד מלה בלשוני כ"א לחלות פני כבודו להחזיקני במספר משרתיו הקטנים ויהיה ד' אלקים עמו ויעל במעלות החיים והשלום כעבד האמור[4]).

קי.

להנ"ל. רישא דדהבא, עין הבדולח שלום!

שתים זו כתבתי והודעתי למעכ"ת כי עד הנה עזרנו ד' לבוא עד תכלית חפצנו ותשלם כל המלאכה מס"ע[5]) תפלה לאלהים והוד והדר לבושה בכל מכל לפי ענית דעתי תאוה הוא לעינים ומנוקה משגיאה, ובאשר יוכל הרואה לראות מהדף אשר שלחתי תחלה במלאכה ומסוף המעשה ועתה ארוני בעל הדפוס דוחק אותי בעד השארית הראויה לו מפרעון, ואין סיפק בידי לתתה לו, גם זאת דברתי כבר למעכ"ת כי הוסיף על משכורתה מאשר אמר לי מקודם, ומדבריו למדתי ירצה בין הכל כמו

---

[1]) הזפרוני, כן היה נקרא בקצור ר' ישראל זפרוני הנזכר למעלה בסי' ע"ז 4, בנו אלישמע הזפרוני נפטר בליל הושענא רבא שנת שע"ד (ל"א 147).

[2]) שנדפסו בהן מחדש הצ"ד, אין ספק שכון לספר צמח דוד להרופא דוד ממשפחת התפוחים (De Pomis) שנדפס בויניציאה שמ"ז ע"י המדפים דגארא (di Gara) אוצר הספרים אות צ' No 135 ; CB. 4841.

[3]) אולי ר"ל Folio.

[4]) האמור אולי צ"ל יהאמו"ד (יהודה אריה ממודינא).

[5]) מס"ע ראשי תיבות סדר עבודה והוא חבור הרמ"ע סדר עבודה רבה וזוטא לתמידין ומוספין של כל ימות השנה, נדפס עם סדורי תפלה משנת שמ"ג והלאה וגם לבדו דפוס ויניציאה ש"נ 8⁰ (אוצר הספרים אות ס' 146). באמת בא ריא"מ בשנת שמ"ט לויניציאה וגר שם עד ה' תמוז ש"ן וחזר למונטניינה וישב שם עד כסליו שנ"ג. ראה סי' צ"ח, 1.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

לסוף דעתו לא היה תחלתו במחשבה להוציא רק ארבעה או חמשה דוקטי׳ ואולי אחרי אשר ידע כי לא יבא פחות מי״ב דוקטי יסוג אחור ימינו, לכן אמרתי אני אצפה לתשובתו אחרי ראותו כתבי הראשון, ואם יסכים להכנים בעובי ההוצאה הנני מוכן להתיצב על העבודה וכל אות נפשו החשובה נמלא לא נוסיף ולא נגרע הן בדמות החבור והגהתי, ובכל זאת הנני שולח לו אותו הנייר חמתחיל בפרק לפני עדיהן כמצותו, ועיני תלויות אל אשר יגזור אומר כאשר יראה יגיד.

ספר תורת משה[1]) להח׳ אלשי״ך ז״ל עודנו פה אתנו וערבו א׳ דוקטי בלתי קשור, ואולי אשלחנו ע״י הלזה בא, כי אין מהם אצל המוכר זולת שנים או שלשה, והוא שאול מאד מהחכמים, ובטרם ילך ואיננו אקנה אותו ואשלחנו ע״י האיש הלז, וכמה רצוני בהדפסה הלא ידוע למעכ״ת כי כל ימי הייתי מצטער ומשתוקק להדפים ספרים הרבה אין קץ, ואין איש שם על לב תשוקה זו כמוני, כי קותה נפשי והוחלתי להדפים קמח שטחנתי פני בעצמי ממש, כי ישנם בדעתי סורים וסבוכים רעם מחבורים[2]) . . . . אשר אם יתנני הזמן מעט השב רוחי הייתי נותן קץ ותכלית לאשר החילותי. אמנם רגל המלאכה אשר לפני והילדים אשר חנן אלהים את עבדיך לא יניחני אף שעה קלה לעיין ולהבין ולהורות, לכן עד ישקיף וירא ד׳ משמים להוציא ממסגר זה נפשי אשר עם היותה מלאכת שמים מצאתיה ראיתיה מונע גמור[3]) . . . . אם לא רוח ממרום יערה עלי להוזיל עלי רסיסי טל חסדו ואמתו כאשר דיבר, אם יהיה דבר אשר תשיג ידי טובה ממנו אכיר ולו אודה ואהלל ובתוך קהל ועדה אהללנו הטיבה ה׳ לטובים ולישרים ולעטרת ראשי תהיה הודך. ואורך ימים ושנים.

צט.

להנ״ל.

אחרי כלותי לכתוב היתה לי עדנה קבלת תשובת מעכ״ת וגם באו לידי החמשה דוקטי שלוחים מאתו ולקחתי ג״כ השני שקודי הראשונים — אבן קויתי לשלום ואין טוב כי לעת מרפה ממלאכה הוא עתה להמדפים,

---

[1]) אוצר הספרים אות ת׳ 157.

[2]) אגרת זו נשנה באותו קובץ בעצמו ושם כתוב „סורים סבוכים" במקום סורים וסבוכים רעם מחבורים . . . . המלות הללו אין להן פתרון וגלוי לעין כל שיש להשלים מחבורים שונים ובמקום אותיות רעם יש להגיה רבים במקום „סורים סבוכים" יש להגיה לפי דעתי ספרים וחבורים, לפי ההנהות הללו תהיה הנוסחה האמיתית: כי ישנם בדעתי ספרים וחבורים רבים מחבורים שונים.

[3]) כונתו שאין לו פנאי מפני הילדים אשר מלמד אותם ומוסגר עמהם בבית.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

גדולות כן ירבה וכן יפרוץ כמות הנייר עם ביאור כי אותו תוספות המתחיל בפרק לפני עדיהן יבא בכתיבת רטי[1]) קטנה כי כן משפטה לדעתי, ועל ההגהה אם טוב אני בעיניו אעמוד על המצפה בכל כוחי על צד היותר טוב וההעתקה מופקד בידי.

יבאו נא דברי מעכ"ת וכבדנוהו יגזור אומר ויקם לו כי מאז היותי נכסף נכספתי לזכות לשרת בקודש הדרת מעלתו, ואם כי חזמן השפילני עד ארץ וטרם באתי לכלל איש ה' ענה בי והרע לי חסורי מחסרא והכי קתני בחנתי כאשר המה ישמחי ויעלצו לשרתו ולברך בשמו, וכפי פרושת השמים יכונן כסאו מאז יגדל אלהים חי וישתבח בקרב הארץ תמיד עם החיים והשלום: ויניציאה הרום רגלי מעכ"ת רצויה [?]

צח.

להנ"ל. גושפנקא רזין עילאין שלום!

לו בסדר דברתי את אשר דבר אלי האיש מהר"ר אליהו אשכנזי בדבר סדר העבורה[2]) איך נסוג אחור ממנו והודעתי לו כמות ההוצאה ואיך יבא החבור בדמותו בצלמו הכל כתבתי בארוכה לכ"ת בשבוע העבר והאמנתי כי הגיעה האגרת לידו—עתה ע"י שליחו קבלתי אגרתו זאת השנית ועמה היו שני שליטי[3]) ולא חפצתי לקחתם, כי מהם ירדתי

---

[1]) רטי צ"ל רש"י.

[2]) סדר העבודה כוון אל סדרי עבודה לתמידים ולמוספים . . נדפסו חמישית ויניציאה וישם לפי צעדנער 529 בשנת שנ"ו; לפי שטוינשנייידער CB. 6342, No 6, בשנת ש"ן. אגרתנו נכתבה בכל אופן אחר ש"ן כי המחבר מדבר מאשה וילדים ואלה לא היו לו לפני שנ"ד כי באותה שנה נולד לו יצחק בנו השני, אמנם יש לשער לנכון שאגרתנו נכתבה בשנת שנ"ו כי הספר עשרה מאמרות אשר התעסק ריא"ם בהדפסתו יצא ממכבש הדפום שנ"ז (CB. 6342 No 11; צעדנער 530) בשנת ברכה עד בלי די בבית דנרא הנזכר באגרת הקדומה (ובטעות הגיה Wolf III, 696, Nr. 4 את Bartol. אשר רשם את שנת הדפום לנכון שנ"ז) ואין ספק בדבר כי הדפום לא נמשך יותר משנה שלמה כי דרכם היה למהר להשלים המלאכה בחדשים אחדים.

[3]) שליטי הם מקודי כמו שמפורש בראש אגרת צ"ט. מטבע זה נקרא גם מגן כמו שגראה מדברי ר' יהודה מוסקאטו בספרו נפוצות יהודה דרוש כ"א וז"ל שם: ודעו וראו נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם מגיני ארץ מאד נעלה, רצוני כי כאשר הזהבים הנקראים מגינים הם עולים לגבוה להשלים רצון ה' הוא באמת דבר נעלה מאד ע"כ והעיר על זה אספעלבוים (ספר תולדות הג' ר' יהודה מוסקאטו דראהאביטש תר"ם, צד 32) שהדורש רמז „על המטבע האיטלקית שנקראה בלשונם (Scudo) ע"ש זיון המגן של מושל הטבוע בו".

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

לא יהי עוד כתבנו זה יהב חכמתא לכימין[1]) נקצץ בנתיעות[2]) הדיבור, וה' ישלח עזרכם מקודש לעבדו בלב שלם ונפש חפצה בשלומכם.

ע ל ה כ ת ב

נילות עילות בני עליות גבורי כח עושי דברי ה' באמונה ראש' ומנהיגי ק"ק רומא בצלם אורם כאור החמה לכולם שלום!

צז.

אל הגאון מוהר"ר מנחם עזריה מפאנו[3]) יצ"ו.

המתחיל בבצוה ממרום שבתו על שפל אנשים נכסף דעביד מאהבה עשה [עצה?] לאדם רם ונשא ואם מצער הוא, לו יאתה תהלה כי גדול המצוה ממנו ומאתו גליתי אוזן הר' אליהו[4]) יצ"ו מרצון מעכ"ת ונשמע פתגם המלך והשיב לי כי בראותו המלאכה פשה ורבה וההוצאה יתירה מהעולה על רוחו, ע"כ אין דעתו נוטה להטפל בה, מצורף לזה כי הוא מ ב ו ר ר לשום לדרך פעמיו עתה ולא ישוב אולי עד זמן שני ירחים, והיה אחרי אשר יסכים ה' על ידינו להדפים החיבור אם יחפוץ מעכ"ת לתת לו מאתים או שלש מאות מהם כסף ישקול כאשר ישית עליו בערך קרוב . . . ובכן דברתי עם כבוד זואני דגארו[5]) וכ' ר' ישראל זפרוני[6]) אשר התפארו עלי לעשות מהם אלף בנייר טוב וכאורך היריעה[7]) מסבירות ויפות ולכל חפחות אמרו לי תעלה ההוצאה מ"ב סקודי[8]) כי האותיות

---

[1]) ל כ י מ י ן, צ"ל להכימין ע"פ דניאל ב' כ"א: יהב חכמתא להכימין

[2]) ע"פ הברייתא חגיגה י"ד ע"ב אחר קצין ב נ ט י ע ו ת וכן יש להגיה או ב נ ת י ב ו ת.

[3]) סי' ו' הערה 1. — לפי העתקות אשר לפני עיני נמצאים הארבעה חומנים מצ"ז עד ק' שתי פעמים באותו קובץ בעצמו.

[4]) אליהו אשכנזי הנזכר באגרת הבאה קבל עליו להדפים החבור וכאשר שמע כמות ההוצאה נסוג אחור, ריא"מ מודיע זאת להמחבר ושואל אותו אם רוצה להדפים ספרו על הוצאותיו. אליהו בר' אליעזר אשכנזי הוציא זבחי שלמים פי' על סדר התפילות וקדושה ותקיעות של ר"ה, בדר עבודת יו"כ לר"ט קורדובירו וסדר מלקות במנחג חסידי א"י (לובלין שע"ג, אוצר הספרים אות ז' 39; CB. 3242), אביו הרופא ר' אליעזר בן הרופא ר' א ל י ה ו דר בויניציאה והיה לו ריב ועסק עם הרב שמואל יהודה קצינאילבויגין ועזב מקום מושבו ובלה סוף ימיו בקראקה (פירסט I 62; מח"א 4; אור החיים 418).

[5]) הוא הארון בעל בית הדפוס Giovanni di Gara שהדפים ספרים רבים.

[6]) הוא המגיה בבית הדפוס הנ"ל (ראה צונץ Zur Geschichte 258).

[7]) אורך היריעה = folio.

[8]) סקודי מטבע ויניציאני (Scudi).

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

במלאכה סמוך לחשיכה—ונשמע וישמח לבנו אשרנוה וקיימנוה כדחזי בתשבחות והודאות כי גם פה לא עשינו מאומה מאז מעולם לפנות ערב ובעוד היום גדול עת האסף המקנה והמקח והממכר בכל הקהלות מזה ומזה אשכנזים לועזים וליואנטינים[1]) צוחה ברחובותנו קול קורא ומדבר פנו דרך ימי המעשה להכרית עולל מחוץ ובחורים ממלאכתם ושבתו ולא ימצא מאיש ועד אשה עד יונק אשר לא יקום לקול ההוא ולא יצא חייט במחטו לבלר בקולמסו[2]) כי אל בית התפלה יעלה ויבא כל העם מקצה ספק חשיכה אין מתעסקים בודאי ומדליקין את הנרות וטומנין את החמין בערב השמש לא אץ לבוא ולא זו בלבד כי כל מאכל אשר יאכל אם לא יובא אל התנור שעה אחת קודם הנ"ל לא יכנס עוד בתוכו אם מעט אם הרבה ויכלא העם מהביא — הן בעונותינו נותרה בת ציון כסכה ב ח ר ם[3]) ריקנית מן המצות נתרפינו ביום צרה, לבד זה נשאר לנו מיתר הרפאים מתנה טובה בבית גנזיו ושבת ישמה כבר שמוה נוטרים לגאולתנו אלמלא שמרו ישראל שתי שבתות מיד נגאלין[4]) אשרי שומרי עדותם ויישר כחכם ששמרוהם[5]) פשיעתו תשימו העקוב למישור.

ואולם תחי נפשכם לעד נצטערנו כביר לא מזער כי שמענו את אשר הוביש—מי שהיה—את פנינו והביא סעד וראיה ממנו לדבר עבירה היא אכילת גבינה של גוים, כי אמד עלה נעלה גם אנחנו בזה ולא הורישנו איתה כי אכול נאכל אותם ויש ויש אתנו רבים מקהלתנו לא נזהרו בהם.

אי לזאת נאמר יסכר פי דוברי שקר כי הוציא דבה על קהל ה' הן לא נהייתה כזאת מאז ומימי קדם, ועד היום לא נמצא נוהג קולא בדבר זה וקטן וגדול נזהר ממנה כבכל יתר מאכלות אסורות נבלה וטרפה יבשר פגול אתנו ולחומרא עבדינון מאשר נגלה לנו, לולא אם יסתר איש במסתרים ואנהנו לא נדע מה נעשה, כי אין לדיין אלא מה שעיניו רואות[6]) והנסתרות לה' אלקינו.

אמנם בגלוי המשפט לנו, ומאת מעלתכם תצא תקנתא לחזק את בדק גלותנו זאת מפה ומפה אשר נתמלאה כולה בקיעים, וכאשר החילותם להראות את גודל ידכם החזקה לעבודת אלקים כן תרבו וכן תעשו, ולמען

---

[1]) שלשה קהלות הללו קיימים עד היום הזה בויניציאה. הלועזים הם הנקראים איטלקים.

[2]) משנה שבת א' ג'.

[3]) עשה"כ ישעיה א' ח' לפי דרך המחבר לשנות ע"י אות אחת טעם הכתוב (בחרם=בכרם).

[4]) מתנה טובה וכו' שבת י' ע"ב; אלמלא שמרו וכו' שם קי"ח ע"ב.

[5]) ש ש מ ר ת ם, צ"ל ששברתם. שבת פ"ז ע"א.

[6]) ב"ב קל"ב.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

פשה הנגע מפירוד החבילה הנעשה ביניכם להיותכם משל־כים בכדור זיל הכא קא מדחי לי וזיל הכא קא מדחי ליה והיה לנו יגון וצער גם אנשי המקום אמרו לא היה בזח קדושה ומשפט לכן אלה הדברים הדוברים על צדיק עתק מהחכמים האלה לעילא מכל ברכתא ותשבחתא הם ראויים בודאי ואנחנו מוסיפים כח בגבורה של מעלה ומזכירים ומזהירים אתכם ענפי ארזי אל לעשות ככל אשר שית שתו לפניכם במכתב הלזה ויען שמענו שיש מכם אשר נתחייבו מחדש לפרעון קצת חובות אלו והנישארים הרה נסו ודומה עליהם כאלו פקעה מהם חובות תשלומין אחרי כי לא עליהם היה גשם נדבות לחייב עצמם עתה ורק על המחוייבים מחדש לבר המשא הזאת ודעו וראו כי לא כן הדבר ולא כך הדין כי אתם הדבקים כלכם באגודה אחת בחייוב זה כמו זה עד אשר תחלקו נחלתכם, ולכן על כלכם יעלה ויבא דברנו, והנה אנחנו מצוים וגוזרים עליכם בגזרת נח"ש בכל תוקף להיות נכונים לקיום מה שנאמר לכם פה אל תפילון מכל אשר דברתם וטרם תום זמן העשרה ימים כנ"ל קומו ועלו אל המקום מוכן אל האמת ואל השלום שם היו לאחדים להסדיר ולהגכיל עסקכם ותנו כבוד לתורה צוה לנו משה להיות צדיק חונן ונותן לנושה בו, וקותה נפשיני לה' תשמעו ותחי נפשכם אז יאמרו בגויים ממקום יצאו אלה שהם ראוים לברכה, ומן השמים תתברכו עם החיים והשלום.

צו.

אל ק"ק רומא[1]) בשם הגאון מפה בדבר כבוד שבת ואכילת גבינה של גוים פנות צבאות קדושים רומי שדי תמיד שלום!

מספרים כבוד אל וקדושתו ראו ראינו גלילי זהב אצבעות החכם נזיר אלהים הר' דוד אמרו[2]) יצ"ו רצוף אהבה בכתב מגיד מישרים הטוב והישר אשר הדריך בנעלים וחשובים בני קהלכם הקדוש לעשות סייג וגדר להיות ממכנסי שבת בטיהרא דמהניא לשבות ביניכם כמצות רצון חכמינו ז"ל להוסיף מחול אל הקודש בטרם יבוא השמש וכל מלאכה נמבזה תהיה, ואשר על זה חוברו לה יחדיו חברת אנשים מלומדה לא בציר לעלמא מתלתין ושיתא צדיקים[3]) זריזין מקדימין הרודים בעם העושים

---

[1]) גם אגרת זו נשנה באותו קובץ בעצמו בסי' שלישי הבא לפי הוצאתנו אחר סי' ק"ס.

[2]) שליח מירושלים לקבץ נדרים ונדבות לעניי ארץ ישראל (ראה סי' ק"ו). השלוחים הללו היו בימים ההם גדולי הארץ ועשו לפעמים לא מעט תקנות מועילות בקהילות חוצה לארץ ורבי דוד היה אחד מהגדולים הללו כנראה מאגרתנו.

[3]) סוכה נה.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

צד.

אל מע"כ בני קארמי[1]) יצ"ו זרע קדש מחצבתם שלום!

הן היום הקריב תלונותיו לפנינו האלוף מהר"ר נתן אוטוליג[2]) עליכם אחים המופלגים בני קרמי יצ"ו על אשר הוא נושה בכם סך הגון זה כמה ימים ושנים וכבר כלו כל הקצין ועבר זמן וכל עדן ועדנים אשר האריך לכם לפנים מן השורה כאשר הראני לדעת מתוך שטרות ומכתבים שרירין וקיימין ולא באתם עד עתה לכלל פרעון להזיל זהב מכים ועיניו מכלות אליכם ותקותו מפח נפש. וכעת הפיל תחינתו לפנינו להזמין אתכם לבוא לעמוד בדין עמו פה ויניציאה כי כן הראה אותנו איך קבלתם עליכם בשטרות שנתהוו ביניכם ותנאי התניתם שיובל להביאכם אל המקום אשר תתאוה נפשו עד ויניציאה ועד בכלל לדון עמו גם כי ירחק מכם המקום אם לא תפרעו אותו שם למען יבוא כספו באמתחתו ובאמת עמו אנחנו בצרה ע"ז כי דאבה נפשנו על צערו והן גם למען שמכם הטוב המהולל בגוים ואשר אהבת עולם אהבנו וכל לשון תקום אתכם למשפט תרשיע ומה טוב אם מאז הקשבתם לקולו ולפרוע פרעות כמוטל עליכם וכעת לא השמענו בזאת, מ"מ לא יכולנו לאטום אזנינו מלשמוע לו על הישר והצדק, ולכן נחלה פניכם בכל עוז לתת לכסף מוצא מהרו חושו לשלם חובכם כי זה כל חפץ, ואם אין גוזרים ומצוים אנחנו עליכם בגזירת נח"ש להביא הפרעון אל האלוף הנ"ל. ואם יש מילין להשיבו ולדון עמו בב"ד ע"פ התנאים המבוארים ביניכם על אשר הוא תובע מכם עד כי מושבעים ויעומדים אתם מכח התקיעת כף והחרמות אשר עינינו ראו משטרות אשר קבלתם עליכם חובות תשלומין דבר בעתו. ובהגיע כתב זה לידי הנעלה ב"מ . . . יחשוב כאלו יראה וישמע גם ליתר האחים אשר בעיר שם כי על כבוד הנ"ל במשא הזאת להשמיע תיכף אליהם.

ואם בי חשבנו אל נכון שלא תתמהמהו ולא תבואו לידי מדה זו רק שקול תשקלו הכסף אל האלוף הנ"ל כי מאז ומקדם הנדיבות לכם למנה קדושים אשר בארץ מטעי ד' להתפאר, לכן נשים קץ לדברינו וברכת ה' היא תעשיר ותצליח אתכם והייתם לברכה בקרב הארץ.

צה.

אל בני קארמי הנ"ל בשם הגאונים מפה לקיים כתב רבני פיוארה יצ"ו[3])

בא לידינו פתשגן כתב הלז ממעל" רבני פיוארה ומדבריו למדנו כי

---

[1]) ראה סי' ע"ו, 1.

[2]) שם 2.

[3]) הקיום הזה נשנה באותו קובץ בעצמו בשנויים קלי הערך בסמ' הבא־ לפי ההוצאה הנוכחית אחר סי' ק"ס וגמצא עוד פעם שלישית בקובץ הראשון בהוצאתנו סי' ע"ו (ראה שם הערה 2).

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

בלשוני זולת זה רק להשתחות אפים ארצה לפני כסאו אלהים יכוננהו עד עולם סלה. פירארה כ"ג דיצמ: שם"ו מקטני משרתו הצעיר . . .

צג.

אלוף תימן להחכים ידרים גדול ונשא על המורים שארי הגאון המרומם כמו"ה יהודה סאלטארו מפאנו[1]) יצ"ו. מאסף לכל התבונות שארי ואדוני שלום!

ואני בבואי מפאדווה לגבול רוויגו[2]) עם מעכ"ת זה ימים מעטים צבור יצבור [?] אשר דברנו בהיותנו רוכבים צמודים להקל מעלינו טורח הדרך על אודות ומופתים ומלחמה מ ה מ ק ו ה וגם שם ברוויגו לא הונח לי לילה ויום מאת אשפיזכי להסב הסיפור בזולת זה, וזה שבתי הבית לפני יתיצב ספר תשובותו עד כי אשר מאסתי ח ש ף [?] נסתי עד הנה מ ע ל י י ן אות קטנה בנידון זה לא יכולתי להתאפק עוד ואשים עיני ממחרת השבת עד היום על הדין ועל האמת לא להוציא מפי ולא מתחת ידי כלום ח"ו אלא כעוסק בתורה בכלהו תנאי ובכלהו אמוראי לשמוע שני חלקים מהטענות והנני מעיז לבוא לחלות פני מעכ"ת אם יוכל ישלח שתי שירות לבד מיסוד דרכו אשר הוא הולך בדבר האיסור לא יטריח לכתוב . . . המתנגדים שהכלי נקוב מבטל תורת שאובה וההמשכה תי"א[3]) וראיה הרוצה לנקות המקוה שתקנתו בכלי נקוב או לפחות ע"י איזה יהודי מפה. וישלח נא לי אחד מן המגילות ההן אשר נדפסו כי עמי היתה ושלחתיה ועניתו תרבה לסלוח על המשא.

ברוך ה' כלנו בריאים ואנכי וביתי לעבוד את אדוני, ושלומות כחול הים מזוגתי לנות ביתו וממני לבנו הגדול יצ"ו ואשתחוה בקידה וא"ש.

פירארה אזי מים שטפוני[4]) השם"ו.

---

[1]) ראה אודותיו ח"א.

[2]) כן תקנתי כאן וגם למטה במקום ירונינני כי האגרת הזאת מוסבת על המריבה הגדולה בענין המקוה ברוויגו אשר נרחיב עליה הדבור בח'א. שלשה ספרים נדפסו בענין זה: א) משבית מלחמות הוציאו לאור ר' יצחק גרשון (ויניציאה שם"ו), ב) מקוה ישראל חברו ר' יהודה סאלטרו מפאנו מתושבי ויניציאה (שם שם"ז), ג) פלגי מים (שם"ח) מר' משה כהן פורטו (ראה סי' פ"ח 1). המריבה נמשכה כמה שנים ועוד לפני הדפסת הספרים הנ"ל הוציאו האוסרים והמתיירים מגלות עפות בענין הזה אשר נקראו גם לוחות. לפ"ז מוסבים דבריו „לפני יתיצב ספר תשובתו" על ה ל ו ח אשר הרפים החכם סאלטרו אמנם יותר קרוב לאמת להגיה מלת ת ש ו ב ת ו ולקרות במקומה ה מ ש ב י ת ולהסב הדברים הנ"ל על ספר המשבית ואמר עליו שמאם בו. האותיות ח ש ק לא הבנתי, במקום מעליון אולי צ"ל מ ע ל י י ת ר"ל שלא כתב עד עתה אות אחת בנדון זה.

[3]) תי"א ר"ת תחת יד אדם.

[4]) תהלים קכ"ד ד' (רמז לעסק המקוה).

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

לשוב לדור שם וקבעתי לי מקום בבית שארי הנשיא הצקום[1]) יצ״ו בשכר הגון והק״ק מפה סבוני גם סבבוני לא נתנוני להתאמץ לעלות במרכבה ישובו לאסור אותי פה שנה אחת או שנתים ימים יאריך הסיפור בפרטות איכה נהיה הדבר ומה אעשה והדת נתנה בעבדי ה׳ [?] ולעמול לרוח נגד רצוני. ואתה עתה ברוך ד׳ אשר חננך ה׳ חירות על הלוחות השחרות והבחרות אם נכספה נפשך לעיר ההוא שובה את שבותך אליה. ומה גם כי תעלה רוח המושל עליך עם כלתך הנעימה הממתנת עליך כארץ עיפה למים כי כן היו דברי ימי הפסח אשר הייתי בויניציאה עם קרובך חמיך יצ״ו המתריעם על רוחקך, שמה תרעה ותרבץ בנאות דשא ואת צמח דוד קרובך תצמיה וקרנו תרום בישועתך כי לך מקוה כל היום ולי תהיה קורת רוח אחרי אשר מנעני הזמן לישב בקריה העליזה הזאת ישבו בה אוהבי ורעי ומנגדי יעמדו ועל כלם אתה הוא ידידי, עד אשר ינוח ד׳ גם לי ואשובה למקום מנוחתי.

אשתי והילדים חנן ה׳ לי הנם בריאים ושלמים חוץ ממעט גרב או ילפת אשר על פני גופת הנערים וכלם אליך ישברו ושמך לא ימוש מפיהם. הודיעני אם קבלת כתב בעד חר׳ שמעון בן גמליאל מנארני הדר בפיטאליאנו[2]).

ושא ברכה מאת ה׳ פירארה יום ו׳ ורגלו עלי אהבה[3]) למכ״י השם״ו.

צב.

לגאון מוהר״ר בן ציון צרפתי[4]) יצ״ו. שר צבא קדש לי:

כאשר דמיתי כן היה מהאשכנזי ההוא אשר דבר לי מעכ״ת כי כבר השתדלו ממוני הקהל יצ״ו והיו מוציאים אותו מבית הספר כאשר כאו סיעה של אחינו ואמרו כי בפיו מלא לאמר להתהפך אל נְחָם[5]) והוליכוהו אל בית המומרים באופן כי בבוא עתה הבחור הלז לשאול מאתם סיוע מנעו להוציאו משם ולא רצו שום אחד מבני הקהל להטפל בזה אפילו בריבור קל שוה. פרוטה כי חמירה סכנתא ולא נכון לעשות קטנה או גדולה בעסק כזה וגם כי צעק ושוע שתם תפלתו ועתה חלה פני בכתב הלזה בא להגיד אל מעכ״ת כי מצדו לא נמנע לעשות כל האפשרות, וכן אני . . . כי שם פניו כחלמיש והפציר עד בוש ולא יכול לסבה הנזכרת[6]) — ואין מלה

---

[1]) הצקום, צ״ל סאלטארון יוצא לנו מאנרת צ״נ.

[2]) לא מצאתי שמו במקום אחר.

[3]) שיר השירים ב׳ ד׳.

[4]) ראה אודות חייו חלק א׳ נזבר סי׳ ק״ס, קס״ז.

[5]) נְחָם (או דָּתָם?).

[6]) אם שמעו הכומרים כי יהודי אחד גלה דעתו להמיר דתו הביאוהו בעל כרחו אל בית המומרים כן היה המנהג בכל ארץ איטאליא.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

מוכן בפיארה ובכל המקום אשר יהיה שמה מקומי לאלופי הותיק אדוני האוטנלינג[1]) נר"ו אשר לרגליו[2]) אשתחוה ולמען אחיו יצ"ו או"ש וכן יגיד לאדוני מוהר"ר אליעזר מניצה[3]) יצ"ו בשמי שלום.

פיארה כ"ו יוני השם"ה.

צ.

לה"ר שלמה סולם[4]) יצ"ו ויניציאה. הן צדיק בארץ ישולם שלום!

פקודת שלומים ממעל" קבלתי ויכר יהודה ויאמר צדקת ממני, אבל אעשה ואבי שבשמים גזר עלי להתראות רישיה דקרא בהתחלת פי' כ"ת באורך ימים או מחמת מסודר ובלתי מסודר. האמנם יבטח עלי כי אגרתו זאת תחא לי לקידושין לקבץ אותם על יד בכל הקודם שאוכל ואשלמה בתודית לו, ובין כך יתרצה לקבל ממני תמור זהב ושלום ואהבה.

החפץ ביקרו פיארה י"ז לולי השם"ה.

צא.

לה"ח אברהם קאמיאו[5]) י"צו לרומה.

האיש אשר חפצתי ביקרו שלום. אגרתו מידך נגזרה ולא בא פה המקום והוספתי יגין על יגוני בראותי כבודו מצטער על יציאתו מויניציאה ותשוקתו אליה. ונשאתי ק"ו בעצמי מה אעשה אני הגבר אשר שם נולדתי ושם נתגדלתי ושם ישבתי בסוד משחקים בעפר דק הליכות עולם אל תקרי[6]) ועוד מעט שבוע זו פורים עבר שמתי לדרך פעמי

---

[1]) הוא ר' נתן אוטולינג (ראה סי' ע"ז, 2).

[2]) ב"מ פ"ח ע"ב: וכי בערביים חשדתנו המשתחוים לאבק רגליהם.

[3]) ראה סי' קל"ה, 3.

[4]) ממשפחה מפוארה בויניציאה, שמעון סולם (נפטר שס"ו) היה אבי מרת שרה האשה המהוללה ע"י שירותיה האיטלקיות (גרעטץ X 146; שואבע Corriere II 157, 160, 188—196 ושם 159 על יעקב סולם). ריא"מ מוכירה לשבח בהקדמת חבורו אסתר אשר כתב והעתיק לכבודה (תג"י 330). ונזכר עוד משולם בר יצחק סולם (מח"א 64), אבל שלמה סולם לא מצאתי רק עוד פעם אחת בדיואן של המחבר סי' 284: שיר למעלות לשלמה סלם ביום חתונתו עם מרת ריקה.

[5]) פ"ה 1.

[6]) דבריו אינם ברורים, מורכבים הם ממקרא מדרש ומשנה: לא ישבתי בסוד משחקים ואעלז (ירמיה ט"ו י"ז); תנא דבי אליהו כל השונה הלכות מובטח לו שהוא בן עולם הבא שנאמר הליכות עולם לו אל תקרא הליכות אלא הלכות (מגלה כח:); והוי מתאבק בעפר רגליהם (של ת"ח אבות א' ד'). אולי כוונתו ששם שחק עם התנוקות בעפר ושם למד תורה.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

הבתב אליו ואומר לא ארצֶנּי בישעת כעסו ואמת'ן ער כי אפס קצף והי׳ ביניהם שלום ואשיבה לו שלום.

ואשמע אחרי קול רעש גדול ועמך כמריבי כהן כי ממשה ועד משה מבאן ואילך מוסיף והולך, ובאמת לא היה טוב בעי׳ני ואשתאה אחריש עתה בי מדעתי כבר כלה זעם ושטף ועבר פן יחזיקני כ״ת לשון מדברת גדולות ולב רישעים כמעט מאשר חבה יתירה נודעת היתה מזה לזה . . . ונאמר לקיימה כשנולדה, ואנכי לא אצתי להשיב לגדול ממני בחכמה ובמנין עתה הנה באתי לישאול בשלומו ועוד ימים באים ואשיבה ידי במלי דאורייתא דידהו ונימא ביה מלתא ובכן אספיק הפעם להשתחות לו ואומר שלום נבון למועדי מציתיו. פירארה ח' לוליו השם״ה.

פט.

לכ״מ ישראל קוניאן[1]) יצ״ו. הולך תמים ופועל צדק אוהבי שלום.

הגיעני עד הלום כתב מאת האלופים מויניציאה ע״ד ההסגר[2]) אשר היה ידוע אצלי מקדמת דנא בדברי עם כבודך ע״ז ולאשר כמעט נטוי רגלי לבוא לדור בק' כאשר אדוני יודע, וארא והנה הכתב המשוחד לי דברים בעלמא אין בו בלל העולה לדבר למצוה נגדם וג״כ המגילה עפה בדפים אשר לו בהויתו כי חפץ הייתי תענה ותאמר איזה דרך יחלק אור ומה יעשה בו ומאיזה עיר ומדינה יוקחו הנערים ללמוד ומי בראש על הצבא וההנהגה וכיוצא בו כן היו מתהלכים לבות בני האדם לעזור ולתמוך גם אם ירחק מהם המקום, כי להלל ולשבח מצות ת״ת לא צריכא דכולי עלמא ידעי כי עסק תורתינו יין ישמח לבב אנוש ואיך אמר יאמרו כל אחד אוסר לגפן עירו ומדינתו ויין חומשים ישתה בארצו, ומה לנו ולשירה הזאת לא ידעתי מקום זו אנה הוא אני לומד בטוח בקוני ולמה אמסה בקוני [?], אין בכל זאת מחשבתו הקדומה אל המצוה ולכבוד כאשר האמנתי ברור וידוע לו מכל אשר דברנו יחד בויניציאה כמה פעמים בהיותי דוריש קבוע פה בבה״כ הגדולה בכל יום ות״ל מקשיבים לקולי תמיד כל הק״ק. ואתמול ביום ש״ק הארכתי למענותי בדבר זה והעידותי בהם היום על טוב הכונה והבחר המקום ויושר המעורר וחכמת התורה להאמר בצירוף ד״ת ואמרי רז״ל אשר ישמו בפי מן השמים. ואם ידעתי לו [לא] יועילו דברי קבועים לעתים בתורה או נדבות קבועות מחמת כמה הרפתקים אשר על הק״ק יצ״ו והעדר בהם בעלי בתים, לא נתיאשתי בעת וזמן דברי אשר יצא מפי ישיבו ריקם בכל בל. וראיתי אני להודיע כיום דברי אלה לכבודך על כל סבה שתהיה למען ידע כי אחרי עבודת ה' ואהבתו כאהבתי אני

[1]) ראה סי׳ כ״ט ל׳ וסי׳ קל״ז.

[2]) כפי שכתב בחיי יהודה היה נסגר בכל עת שמכר את עצמו ללמוד עם התלמידים.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

כביצה כמה דיו שפכו במס' יו"ט ונקראת מס' ביצה ובע"ד נ"מ כביצה טוב[ה] קמ"ל וראוי להבין ממה היא טובה, ע"כ הבו לכם דבר בביצה ולמען לא אהיה עוד מקח עצים במדבר[1]) ועל כ"ת למשא, לא אאריך עוד רק לתשובתו אצפה ואחלי לאל לתת משאלות לבך וכל ביצתך[2]) ימלא והיה ברכה אתה וריעך אנשי מופת.

שפופרת של ביצה[3]) כותב בנחיצה אוהבך בלי שמצה.

פח.

למוה"ר משה פורטי כהן לריגו[4]) לב חכם ישכיל שלום!

התמהמהתי ולא חשתי להשיב דבר אל מעכ"ת על אגרתו היקרה מימים רבים עברו כתובה לי כי הכרת פניה ענתה בה מולדתם במזל מאדים בת כעס אף וחימה מקרוב היה נגד[י] האיש ההוא נתתי

---

[1]) מקח עצים במדבר צ"ל מקשש עצים במדבר (במדבר ט"ו ל"ב ול"ג).

[2]) ביצה במובן זרע כמו שנמצא כמה פעמים בדברי חכמינו ז"ל (קאהוט ערך הנ"ל).

[3]) שבת כ"ט ע"ב.

[4]) לריגו, צ"ל לרוינו (Rovigo). הוא ר' משה בן ר' יחיאל פורטי הכהן, אחד מן הפוסלים המקוה ברוינו והיה נקרא גם רפא (משני השמות יחדיו נולד השם רפא— פורטו) אמנם לא הוא הנזכר בס' משבית מלחמות י"ד ע"א שורה 1 בשם הרב רפ"א ז"ל כמו שסבר מורטארה (מח"א 15) כי בשנת שס"ו שבה נדפס ספר הנ"ל היה עוד בחיים ואפשר שבמקום ז"ל צ"ל כ"ץ. בס' מקוה ישראל (ויניציאה שס"ז) ל"ד ע"ב אמר עליו המחבר ר' יהודה סאלטרו וז"ל האלוף משה בן הגאון כמוהר"ר יחיאל כהן פורטו זצ"ל מנוע שועים וקציניים שיש לו עיון דק וסברה נכונה ובקי בדינים הוא בהיותו מרביץ תורה בלאבאדיאה הוה נמי ב"ד קרוב לרוויגו שאסר והסכים לב"ד פדווה ווירונה ועתה שבא ברוויגו ותלמודו בידו ינדל נא כח מר באתריה לאסור כמוהו עכ"ל. בשנת שס"ח הדפים נם הוא ספר בפני עצמו בויניציאה על המקוה ברוויגו בשם פלני מים וחותם א ב ב ש נ י ם ורך בחכמה. נפטר כ"ט תמוז שפ"ד (דיואן 343, ל"א 29). אביו ר' יחיאל נפטר קודם שמ"ב ואמו רחל מרים ט' חשון שנ"ו בויניציאה. בס' צרי לנפש (ויניציאה שע"ט) בא גם הוא בין החותמים (Soave Cor. Jsr. 1876, p. 149). ראה על משפחת רפא מפורטו ספר העורבים ובני יונה מאת אליקים כרמולי (רעדעלהיים התרכ"א) ואת הספר דעת קדושים ובפרט צד 145 וגם הערתנו בסי' ה' 2. אולי רמז ריא"מ באגרת הנוכחית על עשק המקוה ברוויגו שהתעשקו עליה במעט כל חכמי איטליא ורבים ונדולים חוצה לה (ראה ח"א)

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

להכנה[1]) עד כי הורנו גם גם ביצות[2]) ביצי אוצה לפרוע למרניות[3]) בס"פ כיצד מברכין[4]) הביאו בעל מנורת המאור נר ששי פ"ג א"ר ינאי כל שהוא כביצה ביצה טובה הימנו ובר פלוגתא· פירש שרצונו אכילה במנת[5]) כל דבר שיהיה להם או בשר או זולת זה עד שיעור כביצה ביצה טובה הימנה[6]) ולדידי לא ניחא לפ"ז לשון כל שהוא כביצה, ופרשתי כל דבר שהוא מתחלת ברייתו כביצה כמו אגוז וזפוח, דג קטן וכיוצא בו ולמשל מזה, ביצה טובה הימינה ונקרב את קרבן אלהינו ונכביר ביצה במלין[7]) לחכמי הארץ וכלם שחקו למי ביצתן ויאמרו כי לא טובה הביצה באופן אשר דמיתי ואותר אנכי לבדי כביצה כי עדין אשית עצות בנפשי ואיני מתישב לי ואולי גוי אובד כביצות ביצות המה[8]) להגיד לך באתי.

ולכן נא תבקש בסתר[9]) קינה וביצה במקומו בפרק האמור אולי יוכל לקעקע ביצתן[10]) ומחשבתי כביצה תיכון ואומר לי ביצה ותשויה[11]) אני בינה כי הארכתי פרעון הביצות עד בא דבריך, ואמרתי חכו נא מעט עד פירוש ביצות מרחוק אמונה אומן[12]) ואתה אל תאשימנו כי עזבתי נישא אחר והלכתי לנוע על הבצים[13]) כי ללמוד כללי דבריהם ז"ל ואפילו

---

[1]) ע"פ מה שאמר רבה בפירוש המשנה (ביצה ב' ע"ב) משום הכנה.

[2]) ע"פ הגמרא סנהדרין ה' ע"ב תלמיד אחד בא לכאן והורה לנו מביצים אין מכשירין ע"כ ולא פירש כי הוא החלמון שלהם והשומעים סברו כי מי ביצים הם כדכתיב (איוב ח' י"א) היגאה גומא בלא ביצה (ערוך), ואולי צ"ל במקום גם השני מי.

[3]) אולי כונתו שעליו לפרוע לנשים דמי ביצים שקבל.

[4]) ברכות מ"ד:

[5]) במנת, יש להגיה מין או לפרש מלשון מנה כלומר חלק כל דבר.

[6]) הוא פירוש רש"י במקומו. בימים ההם לא היה ש"ס בידם מפני גזרת האפיפיור ע"כ מביא המאמר בשם מנורת המאור ולא ידע שבר פלוגתיה הוא רש"י בעצמו.

[7]) עשה"כ איוב ל"ה י"ו כלומר הרבינו בדברים על ביצה לפני החכמים.

[8]) עשה"כ דברים ל"ב כ"ח כי גוי אבד עצות המה ואין בהם תבונה אולי יש למחוק את המלה כבצות.

[9]) מפני הגזרה הנ"ל הטמינו בויניציאה בחדרי חדרים את התלמור (כתב יד או נדפס) שהיה להם, על זה מוסב מה שאמר תבקש בסתר.

[10]) עיין ערוך השלם ערך ביצה.

[11]) תשויה כן כתב בכל מקום תחת תושיה.

[12]) ע"פ ישעיה כ"ה א' עצות מרחק אמונה אמן.

[13]) ע"פ שופטים ט' ט' והלבתי לנוע על העצים.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

אבקש שלום מכל אדם מעביר ראשון לכבודי לא חששתי, וחשתי ולא בוששתי עדיך לבוא אליך בזאת להודיעך כי לבי שלם עמך ומבקש אהבתך ואם הטאתי להגביה ידי נגדך סלח ומחל וכפר כי אין אדם שליט ברוח קצף העולה על הלב בעדן רתחא, ומהיום והלאה לא תזכרנה הראשונות ורק שלום ואמת יהיה בינינו וה' יפרוס עלינו סכת שלומו ויברך את כל עמו בישלום.

פז.

להחכם עזריה פיקייו[1]) יצ"ו ויניציאה.

ישומע לביצה[2]) חכם שלום! ע צ ה שנולדה בי"ט שבת קדש זה עבר בין אחד מגבירי יצ"ו וביני, על אכילת ביצה ומתוכה כעין המחלוקת באתי להגיד למע"כ אשר באסוף ביצים עזובות כל דברי חכמה אספת, תודיעני ברוח ב י צ ה[3]) וגבורה רוח דעת הדין עם מי ומי משלנו קרוב

[1]) הוא ר' עזריה בן אפרים פיגו בעל בינה לעתים וגדולי תרומה רב בויניציאה תלמיד המחבר (סימן קפ"ב 1) אשר שר שיר בשבח ספר מדבר יהודה (בראש הספר) הנקרא בפי כל עזריה פיגו (Figo או Pigo), אמנם המבטא האמיתי הוא Pichio כמו שמראה כתיבת כנויו פיקייו. נפטר ד' אדר ת"ז ונקבר ברוויגו (ל"א 131. ראה CB 746; מח"א 49) נזכר עוד סי' קנ"ד. בספר זרע אנשים אשר יצא לאור בשנת בסת"ר בהוסיאטין נמצאו ממנו שתי תשובות, בסי' כ"ה השיב על שאלה זו: „על כמה מן האנוסים מזרע ישראל הרוציב רשות לשום את בניהם כומרים וכו' שְׁאֵלָה האנוסים מצווים בכל אחד מישראל לפרוש עצמם ובניהם מעבודתם ומכל האיסורים הנתלים בזה האיך נגרום אנחנו לבשיהי' כומרים או כומרת וכו'" ע"כ. ראה עוד שם דף כ"ד ע"ב. שם בריש תשובה סי' כ"ג כתב וז"ל: דא', רוב טרחא במלאכת הק"ק יע"א מבית ומחוץ ממשא מלך ושרים אשר בעת אנו מוכרח לזאת ולבא בחצריהם ובטירותם לעבודת הקהלה הקדושה והב' מיעוט הספרים הנמצאים אצלי הצריכים לענינים כאלו ובפרט ספרי הגמרא על כן יהי' דברי מעטים ע"כ. ראה גם מזברת רבני אטליאה (בסוף ספר דעת קדושים) סי' 87 וגם סי' 83. אביו הר' אפרים פיגו נפטר בויניציאה בסליו שס"ו (בערלינער יסוד עולם 39, הערה 30; ל"א 130). בס' שער יהושע (הוסיאטין תרס"ד) סי' י' נמצא כתב אחד משנת השצ"ו „להחכם השלם כמהר"ר יהודה פיגו ז"ל".

[2]) ש ו מ ע ל ב י צ ה בדרך ענוה אמר על עצמו שהוא בביצה, כאמרם ז"ל אפרוח שלא נתפתחו עיניו, ורעו השומע לביצה הוא חכם כי „אשר כאסוף ביצים עזובות כל דברי חכמה אספ" ונוסף על זאת לשון זה הוא כמו השומע ל ע צ ה, ויש בו גם רמז לכתב ר' עזריה שבו תבע ממנו דמי ביצים שקבל כמו שנראה מהמשך הענין.

[3]) ע"פ דברי הכמינו ז"ל ביצה ט"ו ע"א מפני שצריך ביצת הגיר זפי' הערוך ערך ב"ץ וז"ל גיר הוא סיד וכו' ועשוי כמו ביצה והוא חזק.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

מרחקים הראני לבנה בחדושה בריאה וטובה באש ובמים וישבת אצלו האבן ועשרה נסיונות נתנסית ועמדה בכולן הוץ מן האחרון, ותצלח לכל מלאכה[1]) מבטיח לתת ממנה לחצי דו"ק המונקים [?] או פחות, אך יצה לדעת אם יוכל למכור ממנה סך רב ואין כל זה הבל ועשן כי אם האמת בעצמו. שמענה ואתה דע לך אם תוכל השיבני או אם לא תאריך ביאתך הלום יחדיו נמתיק סוד.

אשתי מב"ת זה שלשה ימים על ערש דוי הקדחת רב ואין מבלכל לה, והיא יושבת עגונה ובלי תשמיש הראויה, כי אין אצלה לא שכנה ולא קרובה, ואתה צא וחשוב איך לבי בל עמי, אך עיני אל ה' לישלוח לה רפואה מקודש ואתה חזק ואמץ והודיעני מתי נתראה פנים. ורוב ישלום פירארה והיה אור הלבנה כאור החמה[2]) השם"ה.

פו.

לוילאני אלטרינו[3]) יצ"ו!

אני שלום! וכי אדבר אברכה את ה' בכל עת אשר שם את נפשי וטבעי דואג ומצר יותר על פשעי אשר אעשה נגד אלהי מאשר אכעס. כי לולי אני כן בטבע וכמזג כי עתה לא באתי לפניך, ויחר אפי על רוב עלבון אשר יעשה נגדי והנה יען אז היתי לאויב לך אתה ידעת כי על הדין ועל האמת יסדתיו חזקתי שנאתי כי רבו פשעיך ואשמותיך לי אשר גם ממך לא נכחדו כי שמתני למפגע לך על לא חמם ותחת אהבתי שנאתני, ואם סוף הרימותי ידי אליך פיך ענה בך ולשונך כחרב חדה אשר חרפתני וגדפתני והבאותני עד הלום להכות באגרוף רשע מבלתי מרגיש חי אשר יהיה תמיד מעצור לרוחי, בכל זאת למען אביך הנעלה יצ"ו אשר ממנו ומאהבתו הגיענו בלי חסרון וכל להמנות לי הנאות וטובות ואותו אהבתי ולדברי הבחור כ"מ אויאל[4]) יצ"ו [?] אשר דבר על לבי להיות אוהב שלום ורדפו, ומצד מזגי כאמור להיות מן הנעלבים וכו"[5])

---

[1]) לפי דעתי ר"ל שיש לאיש הנ"ל קמיע של אבן וצורתה כלבנה בחדושה ואינה נשרפת באש ואינה נטבעת במים (ובודאי כונתו שנם מועלת כנגד אש ומים) ותצלח לכל מלאכה ומוכן למכור הקמיעות הללו בדמים מועטים והוא דבר סתר מפני הסכנה. בימים ההם כל העולם היה מאמין בדברי הבלים כאלה והמחבר בכל חכמתו נשתקע בהם.

[2]) ישעיה ל' כ"ו.

[3]) שיר לנשואי "כמ"ר לוליאני אלאטרינו בפירארה שנת ה' שי'ן" נמצא בדיואן סי' 129. שם 51: על וידוי שהעתיק הר"ר יוחנן אלטריני ז"ל והוא נדפס.

[4]) לא נודע לי מי הוא.

[5]) יומא כ"ג ע"א (ראה בב"ק צ"ג ע"א)

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

ואתה דע לך איך היום בא אלי איש אמונים והודיעני על נכון א י ך א מ ר ת י להודיעך למען תתיצב על משמרת להודיעני איך יפול דבר יום יום ישמה עמך.

הרעב כבד בארץ הלחם יקטן בכל יום והמעות מכים יעופו כנשרים.

תקבל האגרת הזאת מאחיך יצחק כתובה ב א צ ב ע ח ז י ר י ם ב ט ו ר ח ג ד ו ל כ י א י ן ל ב ב ו פ ו נ ה ר ק ל ר ע כ ל ה י ו ם, ו כ ל ה ע ב י ר ו ת נעשו לו כהיתר ולקולי כחרש לא ישמע ואני עיף ויגע מהמלאכה אשר עלי מהתלמודים והדרשות.—

תן פקודתי לאוהבי השואלים ממני, ואת זבולון אחיך תפקוד לשלום ואתה בני היה לבן חיל ועשה כאשר דברת בקביעות עת לתורה ע"פ סוד ישרים ושמע המדרשות ופקח עיניך בעסק ה ב ו ט י ג ה להועילך לך לבדך והי מתפלל בישלומי ובשלום אמך ואחיך ואחיותיך אשר כלם לך ידברו שלום.

ה' יניאר השם"ז.

פה.

להה"ח אברהם קאמיאו[1]) יצ"ו ויניציאה.

אהוב ונחמד וחביב שלום! הן לא כתבתי לך שלשים במועצות ודעת יען שמעתי כי נחלית ונהיית ואמרתי לא נחית ארעתי לבקרת החולה בדברים שבכתב, אכן את בני יצ"ו צויתי לאמר לכבודך את אשר היה לי לדבר בעת ההיא, ועתה בצר הרחבת לי בראותי מעשה אצבעותיו ושמעי כי קמת ותעורר ואמרתי ברוך נותן ליעף כח והוא יחזיק במעוזך ויעמידך על כנך, ובאמת נצטערתי מאוד על חליו הן מפאת עצמו הן על היותו סיבה לאיחור שיבת בני הביתה, כי לא לרצון הוא לי עמידתו שם בלי עשות ולא כלום, כי הוא יכול ויושב בטל כששים ושמחים לעשות רצון חנם כל ימיהם, ע"כ יהיה לי לחן אם לא תגזור לבוא בית אלהינו להדריכו בדרך ישרה טוב שיבוא לביתי בשלום.

חדשות יש להגיד לכבודך הגם כי חפץ הייתי שלא להעלותו על הנייר אמנם להיותך נמצא בויניציאה העיר רבתי אמרתי אגלה אזנך או לי תחשוב ותדבר ותועיל דעת איפו כי יש ויש פה אתי גבר חכם בא מארץ

---

[1]) נזכר עוד בסי' צ"ג, הרופא אברהם קמיאו (Cammeo) נבחר לרב ברומה שנת שע'ח (ראה Berliner, Geschichte der Juden in Rom II 2, p. 54) ובלי ספק הוא החכם הנ"ל. בחיי יהודה (גייגער ט"ז ע"א) מספר המחבר וז"ל: ימות החורף של שנת שם"ג הייתי בלא תלמידים והלכתי אחר ההבל מלאכת האלקימיאה כי השיאני הרופא הח"ר אברהם דיקמיאו מעיר רומה שהיה אז בחור עם אביו פה. ראה גם Corr. J. II 218 ושם קראו החכם שואבע di Camio.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

ת״ל וכן אני משתוקק לדעת משלום כבודך וב״ב. על משמרתי אעמודה ואתישבה בתורה ומלאכה, וכל תשוקתי בלבי להיות זוכה לראות פניו והזקנה יצ״ו כאשר יהיה רצון מאת ה׳.

בנשיקות ידכם. פירארה כ׳ ליוליו שס״ה.

פד.

לבני מרדכי[1]) יצ״ו לויניציאה. בני יקירי שלום.

כתבך חצי א י ש וחצי ע ז וכלו בהמה קבלתי וכך אקראנו, כי מחציו ולמעלה איש להיותו לשון צח וטוב, מחציו ולמטה עז, לשון מחובר ממך ע ז וגם באו ימי הלביבות, וכלו בהמה כי מלמעלה ולמטה כלו מלא טעיות באותיות שבושים אפילו ח ל ח ב ח י ת[2]) ואין צריך לומר זולת זה.

לבד זאת אשכילך ואורך שבכתב[ך] ו י ס ט י נ ה בתי״ו וכשאתה כותב מלת נוצרית בכתב עברית תמיד צריך לכתוב בט״ת כמו ויסטה, בטיסטה, טאבארו וכיוצא בזה אמרתי לך למען תזכרנו כאשר תכתבו בפנקס הבוטיגה[3]) דבר כמדומה יהי מה, עכ״ז היה לי יקר כתבך ואל תמנע לכתוב לי לפיעמים כך בלשוננו, כי אחר הטעות ילמד אדם דעת וטוב ללמוד בטעות מלטעות בלמוד. האיש אשר דברת לשלוח ע״י הדרשות לא ראיתיו עד הנה ובעת בואו אלינו יסור שמה בבית הגבירים ואשר תתן לו יביא אלי.

צר לי מאוד על כ״מ פלוני[4]) עד הלב, ומה אעשה כי כל הנוטה לאהבתי ולהטיב לי הוא נאסף מן העולם. אמנם בעוד יש בו הנפש תמצא תקוה. ויהיה טוב אם תשתדל ללכת לבקרו ולומר לו מצדי כי אני מתפלל בכל יום על בריאתו. כי יש לי צורך גדול ממנו—ואנחנו בצער ומבוכה רבה מחמת אחותך אסתר השרויה בסכנה רבה וחולי כבד מ ה ו א ר ל[5]) אשר מלבד כי ה׳ היודע אם אצפה לראותה עוד בריאה, הוא רחמנות עצום לראותה בוער כמו באש לוהט ופניה אין לה עוד, לא תאכל ולא תישן יקולה לא ישמע, ופה בין הנוצרים ובק״ק מתים למאות מחולי זה עד כי אני ואמך ואחיך נעצבים ודואגים. ה׳ ירחם עליה ויחזירה לאיתנה. אצפה כי תשיבני דבר על אגרות עברו על פרטיהן ודקדוקיהן על ראשון ראשון

---

[1]) הוא בנו בכורו שנולד לו ב׳ אלול שנ״א (היי יהודה).

[2]) ר״ל שכתב הלך בחי״ת.

[3]) ויסטינה (Anzug, öltöny = vestina) ויסטה (Kleid, ruha =vesta), בטיסטה (battista), טאבארו (Mantel, köpönyeg=tabaro), בוטינה (Werkstätte, Kramladen, mühely, bolt=botega) מלות אטלקיות הן והסגרתי צורתן בכתב הנהוג והוספתי העתקתם בלשון הגר ואשכנז.

[4]) מאגרת פ״ו מוכח שהוא אברהם קאמיאו.

[5]) באיטלקי vaiuolo, בלשון העם varole (Blattern, himlő).

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

בדבר הזה ופנה אל תפלתי לתת את שאלתי, ובמה אקדם פניו כי אם לחלותו גם עלי יעבור כום של תנהומים ממציותו עלי מצוה מאירת עינים וימצאני נכון תמיד לעשות נחת רוח לפניו והקרן קיימת לו לעוה"ב אשר בעל גמולות הוא ישלם לו שכר מצוה זו.

ויניציאה ואהיה תמים עמו השם"א[1]).

פב.

לדודי הח' מהר"ר אבטליון ממודינה יצ"ו[2]).

נר ישראל אשר בו אתפאר שלום.

שות שתו עלי חכמי ק"ק לאנטיני[3]) ליד מעכ"ת האגרת הבסומה הזאת. הנה היא באה מא"י תוב"ב וכיון דאתא לידן נימא ליה מילתא משלומי ושלום כל ב"ב ות"ל אשר בטובו חיינו וידעתי כי חפצת בי. גם אגב גרוא יבושר כי ילד יולד לי יצא זכר לעולם והכנסת בריתו יהיה יום ג' ו' אייר[4]) ה' אלהיו יצהו ויגדלהו לתורתו ועבודתו ואת יראי ה' יכבד זקני משפחתו ועיני אדוני רואות בזקנה ושיבה טובה אשר לכבוד מעל' והכבורה צלעתו. ואקוד ואשתחוה מרחוק ואשק ידיו.

הדום רגליו נכדו[5]) ומשרתו הצעיר. ויניציאה במזל טוב השם"א.

פג.

בני יצחק לזקנו[6]). אדוני אבי זקני. ימים רבים עמדתי מלכתוב אל מעכ"ת כי טרוד הייתי במלאכתי הרבה מאד. ועתה הרוח לי הזמן מעט קמתי ואתעורר לבא לפניו בשתי שורות להודיעהו כי שלום לכלנו בבריאת

(ראבינאוויטץ מאמר על הדפסת התלמוד 62, בדקדוקי סופרים כרך ח') ואם לא נשלם אחר ל"ז שנים לא נשלם מעולם, באמת אם היה נדפס פעם אחת כל הש"ס בסאלוניקי לא היו שותקים ממנו, ראבינאוויטץ הניח הדבר בספק באמרו „ואיני יודע אם נדפס בדפוס הזה כל הש"ס או שנשלם הדפסת הש"ס עם המסכתות שנדפסו בקושט"" (שם 63). — ראה עוד אודות ר"י פארדו תג"י 166 ; CB 4837 ; פירסט III 67 ; מח"א 47; א"ח 732 (טעה במקום לידת בנו דוד). JE I 537 נאמר בטעות שהיה רב באמשטרדם משנת ש נ" ה עד שע"ט שנפטר בה.

[1]) שמואל ב' ב"ב כ"ד ואהיה תמים לו, תהלים י"ח כ"ד ואהי תמים עמו.

[2]) לפיוארה, ראה אודותיו סי' ל"ח 1. גם אגרת זו נמצאת בהעתק ב'

[3]) לאנטיני, צ"ל לוונטיני, אחת משלש הקהלות בויניציאה עד היום הזה

[4]) הוא זבולן בנו השלישי (חיי יהודה).

[5]) נכד, ר"ל בן אחיו (ראה סי' א, 1)

[6]) ליצחק שמחה אבי אמו בויניציאה. בשם"ה היה ריא"מ מלמד תינוקות בבית הקצין זלמן בפיוארה. יצחק היה בנו השני ונקרא על שם אבי ריא"מ.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

ות"ל עלי גמר הכונה ועשינו שליח להולכה כאשר בקשוני ועתה עלינו החובה לשלם תודתינו חנא וחסדא ורחמי למר על כל אשר טרח ומצא

לקוח מן מפרשי התורה הפשטנים עשיתיו אף יצרתיו לבקשת החכם החסיד כמוהר"ר יוסף פארדו זצ"ל שנת השס"א ליצירה פה ויניציאה וכו' והתקדמה מתחלת בדברים הבאים: בהנו"א ברצות ה' דרכי איש ירא ה' חכיד ובעל מעשה החכם השלם כמוהר"ר יוסף פארדו זצ"ל מארץ ליואנטי מרבה בחורה פה ויניציאה ומצליח בדרכיו איזה שנים. שנת השס"א עלה בדעתו למצוא אחד מתופשי התורה יחבר לו חבור ופירוש על התורה לקוח ומלוקט מכל המפרשים אמנם מובא ליהיד ומיוחד דרך אחד לבדו יבואר בו הפסוק בפשוטו לא בדרך סוד ולא ברמז ולא בדרש כי אם בפשט פשוט וכו' ועלי הניח הצדיק את ראשו ושכלו לעשות זאת כי היו לו לחן דרשותי ובאנו בפשרה לעמול במלאכת הקדש זאת ותקעתי לו כפי בשבועה לעיין על כל פסוק ופסוק כל המפרשים על התורה הנמצאים עד היום בדפוס שעלו למספר שבעה ועשרים והוא המציא לי כל הספרים וכו' ויהי אחרי אשר עשיתי ארבעת הפרשיות הנ"ל נתעצלתי איזה ימים מהעסק בכך והיה האיש ההוא תם וישר רצוני החכם פארדו זצ"ל בן מוהיי ומתחדש בדעותיו לא רצה להתמיד עוד בחבור ולקח ממני הספרים ושם קץ וחתך לכל המוסכם. אח"כ חזר עליו גלגל הזמן והפציד בחורותיו והוצרך ללכת מפה ונתיישב באמסטרדם ושם נפטר לעולמו עכ"ל (Neubauer, Revue XXII 82—3; Libovitz 117—18) ספר כנ"ל חבר ר' מנחם ב"ר יעקב הכהן מפורטו כי ספרו מנחה בלולה אשר השלים בעיר קרימונה בשנת השמ"ב הוא „פירוש החומש בלול ממיטב המפרשים ומחלביהן" (כרמולי, העורבים ובני יונה 7). יוסף פארדו עסק הרבה בהוצאת ספרים ונתן ז' מאות פרחים להדפסת בראשית רבה עם פירוש יפה תואר מר' שמואל יפה אשבנזי (Steinschneider, Jüdische Literatur in Ersch und Grubers Encykl. II 28 p. 60 n. 52) בדעתו היה להדפיס את את הספר מאמר יין המשומו על שתיית יינם וגלוח פאת זקן שנדפס אחרי כן בשנת ת"כ ע"י נתן שפירה (בלי מקום הדפוס) כי בסוף ההקדמה נמצאת הסכמה מרבני ויניציאה והם אבינדור ציוידאל, בן ציון צרפתי ויהודה סרואל אשר נתנו לר' יוסף פארדו ובהקדמה נזכר ג"כ ב' פעמים שמו (ד' ע"א וע"ב). בהאגרת לקהלות על הדפסת התלמוד (סי' ק"ע) נאמר „וכל מרים תרומה להביא נדבה או הלואה הכל יעלה ויבא ליד מעל' החכם העני החסיד כמ"ר יוסף פארדו יצ"ו והוא אב במצוה פה ויניציאה". בקצור נזכר ענין זה גם בחיי יהודה (נייגער ט"ז ע"א). אגרת זו לא נכתבה בשום אופן לפני ש"ן בשנה שבא ריא"ם להתיישב בויניציאה ולפי השערה קרובה לא נכתבה לפני ש"ם בשנה שקרבו פארדו ומודינא זה אל זה ולפ"ז למדנו אגב אורחא מן אגרת זו שבאותו זמן עוד לא נשלם התלמוד דפוס סאלוניקי אשר התחילו במלאכתו קודם אלול שכ"ג

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

השמאל ב עש"ג[1]) ובדרכים אחרים להפרע ממנו, והדין דין אמת דין תורתנו ראוי להקדימו על כל, ואם מצוה תבוא לידינו מאת מעל' ונוכל בטח לא נחמצנה ונקיימנה ברצון וחבה. ע"כ שמנו אל המדבר פנינו לדבר לפניכם הדברים האלה לחלות פניכם יעשו וגם יוכלו להחזיר לבעליו לעשות משפט וצדקה בו ימינכם תתמוך כבוד התורה וכסאכם יהיה נכון בתוככם שלום מפחד פתאום וחסד אלוה עליכם להגדיל ממלכתכם למעלה ברוב ימים ושלום.

ויניציאה אהבו טוב והציגו בשער משפט[2]) השס"ה.

פא.

לגאון פינצא[3]) פיוארה, בשם החכם פארדו[4]).

עץ שתול על פלגי מים בתורה לפתח עינים חכמת אדם מאיר פניו לחיים ושלום. זאת באתנו אגרת מע"כ ע"י בעל האשה השתדלנו בגירושיה

---

[1]) בעש"ג (בערבאות של גוים)

[2]) עמום ה' ט"ו.

[3]) ר' חזקיה בר בנימין פינצי רב בפיוארה רבו של ריא"מ והוא התנבא עליו שיהיה דרשן מופלא (חיי יהודה). דיואן 7: לקונן בונגתי קינה היא זאת הגז' על מהר"ר בנימין פינצי זצ"ל אביו של מה"ר חזקיה יצ"ו אשר למדתי ממנו תורה שנה אחת בפיוארה; שם סי' 90: מצבת קבורת אשת כמר בנימין פינצי יצ"ו (רחל, ט"ו אב שס"ד). משפחה ישנה ומפוארה (ראה Jew. Encyclopedia V 389; רשימה מרבני פיוארה שם 372). בקובץ שו"ת ופסקים כת"י באספת פרידלאנד במוזאום האויאטי בפעטערסבורג (ווינער בחלק שלישי מספר דעת קדושים צד 5 הערה *) נמצאה הסכמת הר' "חזקיה פינצי פה פיוארה השם"ח על פסק דין של חכם אחד החתום „אורח נטה ללון" בויניציאה שם"ח (הוא מהר"ם גלאנטי). עם דברי הר' יוסף סמינה (הכל בכת"י של הר"ה פינצי ווינער שם צד 59, סי' 30). ראה עוד תג"י 3—101; מח"א 22; סי' קנ"ב, קנ"ג. גם אגרת זו נשנה ובהעתקה ב' חסר ציון הפרשה.

[4]) ר' יוסף פארדו בא מסאלניקי (תשובות הרשד"ם סי' ל"ב, קורא הדורות הוצאת קאסעל ל"ט א'; שני בניו שם מ"ג ב' ומ"ה ב') לויניציאה והיה שם בעין רב אצל הליואנטינים כי עסק בגיטין (פ"א, קנ"ב, קנ"ג) ובפדיון שבויים (קמ"ט, ר"ח, ר"ט) אשר בודאי היו ליואנטים שנשבו במלחמת אוסטריא עם תורכיה והובאו לוינא, וחתם גם בהסכמת ספרים עם רבני ויניציאה כנון בספר ערוגת הבשם של ארקולטי (ויניציאה שם"ב בהנוספות) ונזכר עוד סי' קל"ד. אמנם לא היה רב ממש כי אם סוחר כאשר כתב ריא"מ בהקדמתו לפרושיו על ארבע פרשיות התורה הנקרא פרשת הכסף (כ"י באקספארד) וז"ל והוא פירוש קצר ומסביר לכל ארבע פרשיות מן התורה והן בראשית, פינחס, מטות, מסעי

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

דיני הצדק את אלה האנשים הנ"ל ולדבר על לבם לפרוע החוב ההוא כי אם לא ישמעו ויחדלו חרי חלה עליהם רשת הנחש והשבועה הכתובה בישטר אשר עברו עליה, וגם אם אח"כ יפנה הר' משה הנ"ל לדרך אחרת לבוא לידי פרעון שלא בטובתם ובנזקים המה יגרמו לעצמם כאלה רבות. וביד מעכ"ת לעשות משפט וגם יכול יוכל עד יוצא לאור הפרעון הנ"ל, כל אשר יפעל בעד כ"מ משה הנ"ל על הצדק והיושר יהיה לנו לחן וכל הימים כפינו פרושות לה' להאריך ימיו בטוב ולהגדיל תפארתו בחיים ושלום.

פ.

לרבני קראקה לבקשת הנ"ל[1], יושבי על מדין החכמים יודעי דת ודין הגדולים אשר בארץ שלום!

לא זו בלבד כי אף פעמים שלש נוספות כתבנו למעכ"ת לבקשת כ"מ משה בר שמעיה סג"ל אשר נתן קולו לפני חילו ולפנינו על אשר הוא נושה באיש כמ' משה קאלאורה[2]) מת"ק דוקאטי ומעלה רובן פרע בעדו בקמביא[3]) וערבות, ושלח לו חשבון צדק מהכל כידוע ג"כ להמאור הגדול כמ' פנחס יצ"ו[4]) וירא כי לא יוכל להביאו לפרעון וימים על ימים עברו ורבו כמו רבו ובקשנו מעל' להביאו לפניהם ולשות עליו לשלם את נשיו כדת וכהלכה שלא לנעול דלת בפני לוין ועל כל אלה לא נעניתי ולא נעשה רצונינו עד היום, ועתה הנה גדלה צעקתו והרבה והפציר בתפלה הגונה לשוב ולדרוש מאתו קץ למהר ולבא הקאלאורה הנ"ל ולהשתדל בחכמתם הרחבה שיתן יד לפרוע את חובו כראוי ונכון פן יראה בעיניו כמר' משה ב"ר שמעיה הנ"ל כי אין מרפא ע"י דיני ישראל ויפנה אל

---

[1]) נשנית באותו קובץ בעצמו עם השנויים האלה: קאלאורה (קאלורה); ולישית (ולהשית); במקום „ועל כל אלה וכו'" (ופורעין בעד אחרים באהבה רבה, ועל כל אלה לא נענה ולא נעשה רצונו עד היום); הגונה (ותחנונים); וניכל (ונוכל ויהיה בנו כח לעשותה).

[2]) הרב דחכם הגדול שר וטפסר הראש ומנהיג מו"ה שלמה קאליהארי היה רופא מומחה בקראקא בזמן הגאונים הרמ"א ובעל שארית יוסף והיו לו ארבעה בנים והשני מהם היה הרב מו"ה משה קאליהארי שנפטר ביום י"ד תמוז שפ"ד (דעמביצער, כלילת יופי ח"א צד כ"ג וכן על כל המשפחה הזאת בכלל) גם החכם עפשטיין מזכיר בספרו משפחת לוריא שלמה קאלהרא הרופא מקראקא צד 45 הערה 4 וצד 35. ראה עוד מפלת עיר הצדק צד 31.

[3]) קאמביא (váltó, Wechsel, cambia).

[4]) פריעדבערג (לוחות זכרון, הוצאה שניה פראנקפורט א. מ. תרסד, צד 51) מביא מצבת הרב פנחס הורוויץ שנפטר בקראקה י"ז טבת שע"ח. ראה להלאה סי' ר"ו.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

לחן רב ואלהים יחונם ויברכם ימלא משאלות לבם ויהי עמהם כי יושב בשמים לא יקפח שכרם וכגמולם הטיב וכסאם ירום ויישא וגבה מאד ברוב חיים ושלום. ויניציאה.

עט.

אל הגאון מו"ה ליב מפראגה[1]). לבקשת כ"מ משה שמעיה יצ"ו בשם רבני ויניציאה הארז אשר בלבנון חכם הרזים שלום! הלא זה האיש היקר כ"מ משה סגאל"ה יצ"ו הרבה והפציר בתפלה להליץ בעדו אל מעכ"ת אוהב צדקה ומשפט אל דבר אמת ומשפט כי זה שנתים ימים בקרב הארץ עבר זמן חייוב כ"מ ישראל בכ"מ יעקב יודא מונטיקיר ושותפו כ"מ ישראל בן ר' פ"ץ הי"ד[2]) ז"ל מסך אלף קע"ח טרוגי י"ב דוקטי ויניציאה[3]) הראוים לפרוע לו כנראה בשטר בשם ג'סו כ"מ שמשון כהן אשר חוא שולח חהעתק ממנו ושאלתו ובקשתו מעת מעכ"ת ייטיב בעיניו להביאו לפני בית

---

[1]) הוא הרב המפורסם ר' יהודה ליווא בר' בצלאל בר' חיים הנודע בשם מהר"ל מפרג ובפי העם האהעד ר' ליב בעל נצח ישראל ותפארת ישראל (פראג שכ"ט) נפטר י"ח אלול שם"ט (אור החיים No. 1017) אבי אביו נקרא אפרים (שטיינשניידער, מאנאטסשריפט 49, צד 195). ראה כרם חמד ה' 62, הערה ו' Stein, Geschichte der Juden in Böhmen, Brünn 1904, 69—70; Jerabek, Der alte Prager Judenfriedhof, Prag 1905, 31—33 (עם צורת מצבת קבורתו) ומגלת יחוסו מר' מאיר פערעליש. בספר יוסף דעת (פ"ה פרא"ג לפ"ק = שם"ט) יש הסכמה בשמו ובשם מחר"ר אפרים ומהר"ר יצחק כ"ץ חתן מהרר"ל. בהמזכיר מספקים וואלף ושטיינשניידער אם Rabi Iude בפראג שנזכר בכתב המלך רודאלף מיום 17 Dec. 1697 הוא מהר"ל הנ"ל אמנם אין שום ספק בדבר כי הוא הוא. אגרת זו נשנית באותו קובץ בעצמו במקום אחר בשנויים האלה: פנאל"ה (מנ"ל); מונטיקור (מונטיקר הלוי) פיץ (פרץ) האנשים האחרים הנזכרים בכתב זה אינם נודעים לי ממקום אחר.

[2]) הי"ד (ר"ת ה' ינקום דמו) נמצא תמיד אחרי שם אנשים שנהרגו על קדושת השם. ראה דיוואן 243: משנה שברון על בני הי"ד (בן המחבר) הוכה בליל ביעור נפטר יום א' ה' שפ"ב; לוחות אבנים 46, 52; צונץ Zur Geschichte 334; בערלינער Aus dem Leben der Juden im Mittelalter², 109. משה שמעיה הנזכר למעלה ובכתב הבא בשם משה ב"ר שמעיה סג"ל וישראל מונטיקיר וישראל בן ר' פרץ (בן צ"ל במקום פ"ץ) וכן שמשון כהן הנזכר למטה לא נודעו לי ממקום אחר.

[3]) ר"ל מטבע ויניציאנית. במקום טרוגי צ"ל טרוני Troni ובלשון יחיד Trona, מטבע אשר נקראה על שם הדוכס Nicolo Tron כי תמונתו עליה, מטבע זאת הופיעה בראשונה בשנת 1472 למספרם (החכם לוצאטו).

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

להתהלך לפני ה' בארצות החיים ארץ הקדושה לקול תתו המון תחנות ובקשות לא עצרנו כח למאן מלדבר בעדו אל מעכ"ת ולחלות פני תפארתו אם כדברו כן הוא להשתדל בכל מאמצי כח להעיר את לב האנשים הנזכרים לפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם נדיבים כמוהם יהיו מעשיהם. ואם לא ישמעו לקול דברים המושכים את הלב ולאשר הם מצווים ועומדים מהר סיני, וה' יחזק ויאמץ כחו לצוות עליהם ולהכריחם לפני ב"ד הצדק עד שיקבלו עליהם את הדין בפועל במסרות הפרעון מבלי העלות עוד ארוכה ומרפה לדבר ונוקי ממונא בחזקת מאריה למען יקום ויתהלך בחוץ ויהי אלקים עמו ויעל אל הר ה', נכון לבנו ובטוח כי לא יבצר מאת מעכ"ת מזמה תשמור עליו, ותכונה ורצון טוב לתת בעד הצדק והיושר ארשת שפתיו ועל המסרבים יצוה עד אשר ישלמו את נשיים וגם המה חכמים ישמעו ויעשו ואנחנו נהיה לאדוני נאמנים בבריתו כאשר מימי עולם ועושי רצוני באהבה, ולה' נשים דברנו מקדימים בתפלה מצעדי גבר יכונן וכסא כבודו יושים תהלה בארץ והיה רק למעלה וירבו ימיו כימי השמים.

עח.

ליד נטורי קרתא. די להון חכמתא וגבורתא. מנהון תסתיים שמעתתא. בראשם כזהר הרקיע תפארת הגאון כמוה"ר אברהם פרוינצלו יצ"ו והחכם מהור"ר משה הכהן יצ"ו בקאזא"ל מונפירא.

מתחת זרועות עולם שלום! הנה זה ימים עברו עבר ונתעכב בגלילות ההמה האלוף מוהר"ר נתן אוטולינג ופעל ועשה בכל מאמצי כחו לגבות מיד החייבים לו את אשר הוא נושה בם, ובפרט מאת המפוארים בני קארמ"י יצ"ו ועם כי בביתו לא ישכנו רגליו ימים רבים והוציא ופזר בהולכה והובאה לא עלתה בידו, וגם לאהר הבטחתם בש"ר ובר"ח לפרוע לזמן המוגבל ולא יעכבו עוד, הנה איננו רואה כל מאומה בידו ע"כ נפשו דאבה מאד על הראשונים הוא מצטער ופן יבאו להוסיף עליהם עוד אורך ימים כיון דדיש דיש לבם בקרבכם לאמר לו לך ושוב ומחר אתן, ומאהבתינו את האלוף הנ"ל אוטולינג ועל היושר והטיב לא נעצור כח מלחלות פני מעכ"ת בכל עוז על שלומו וטובתו היינו כי בבוא לפני בית דינכם הצדק האלוף הכהן הנ"ל לשם גיסו האלוף אוטולינג הנ"ל לבקש מלפניהם עזרם בקדש להוציא מידי החייבים האלה דמי נשיים ימינכם תעזוד ותגן ותושיע לו על דבר אמת לאמתו ורק זה חסדכם תעשו עמו להחיש התכלית ולמהר את הקץ מהדבר הזה במשפט מהיר ונחוץ לצוות ולפעול ע"י חרבנים באותה שעה ותיקף כמוטל עליהם יתנו לכסף מוצא כי אם כדברו כן הוא עת לעשותו, כי כבר בא מועד ומועדים וכלו כל הקצין והקצין אוטולינג הנ"ל אליכם הוא נושא נפשו לעשות בקשתי, ורבות מחשבות בלב איש נבון וחכם כמוהו לטובה על זאת נתפלל ונחלה פני מעלותיכם כי לנו יהיה

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

שנאמר פה לכם לעיל אל תפילו דבר מכל אשר דברנו וטרם כלות זמן העשרה כנ"ל קומו ועלו אל המקום המוכן על האמת והשלום שם היו לאחדים להגביל ולברר עסקיכם ותנו כבוד לתורה ציוה לנו משה להיות צדיק חונן ונותן לנושה בו. ולה' קותה נפשנו כי תשמעו ותחי נפשכם אז יאמרו בגוים[1]) ממקום קדוש יצאו אלה שהם ראוים לברכה ומן השמים תתברכו עם החיים והשלום.

עז.

אל הגאון פרוינצאל[2]) יצ"ו בקאזא"ל לבקשת האלוף אוטולינג[3]) בשם הגאונים מפה.

שמענו את נאקת האלוף ירא אלהים ושר מהר"ר נתן איטולינג יצ"ו על הלוה ואינו משלם מהחייבים לו בגלילות האלו כי דמו מידם יבקש ויראַ כי לא יוכל לו להוציא אותו החוצה זה דוחפו בקנה וזה דוחה אותו בקש יש אומר ויש דברים ואין כלי המעשה גימרים, ועל הכל נתן בקול על הגדולים האלוף מהר"ר קלמן מלודי והמפוארים בני קארמין יצ"ו קריא העדה אנשי שם כי הוא מתהלך בארץ ומכלה פרוטה מן הכים והזמן יקר שבמציאות לאיש כמוהו המתבטל מתורתו אומנתו ומחשבותיו אך למות

---

[1]) גוים, המחבר השתמש במלה זו וכן במלת עמים אף במקום שמדבר מישראלים.

[2]) ראה סי' ס"ה, 5.

[3]) החכם נתן אוטולינג, קראו האלוף, השר ואמר עליו תורתו אומנותו, הרביץ תורה בתלמידים בק"ק קוניאן וכו' ובנה בה"כ בקוניאן, (תנ"י 275). אחד מן האוכרים את המקוה ברוויגו (מקוה ישראל ל"ו ע"ב) ונזכר גם בם' בלגי טים המוקדש לאותו ענין. ריא"מ מזכירו בספרו לב האריה (ויניציאה שע"ב) צד י"ח בההקדמה לתרי"ג וז"ל ובו נמלכתי וכו' והראני דבתר לקוטי אשר נתן לו בחכמה זו כשם בדת איום התרי"ג מצות על פי המדר וכו' ע"כ. והבנים ממנו פרק אחד בספרו כי הסימנים של תרי"ג הם מעשה אוטולינגו. מהאגרות אשר לפנינו אנו רואים שהיה אז זקן ובקש לנסוע לא"י ישראל. בסוף ימיו דר בנראה בלודי (הקדמה לאוהב משפט ואגרתנו). ר' אברהם פשקרול מקיירי (Chieri) כתב א' למנחם הש"נ ליצירה: ויפקדני לשלום למעכ"ת שארי כמ' נתן אוטולינג יצ"ו ובני ביתו (מובא בנחלת יעקב סי' ל"ו וראה שם גם סי' ל"ט). ראה אודותיו עוד פירסט III 14; מח"א 46; הערות אחדות מכרמולי על שני המשפחות אוטולינגו ומרקאריאה בן חנניה VII 32 וכנגדו שטיינשניידער המזכיר VII 113. בדיואן 220 נמצא: למועד אשר ייעד לו לאשה הבחור וכו' נתן בר מנחם אוטולינגו הבחורה לאה בת האלוף כמה"ר שלמה פורלי. אולי היה נתן זה נכד הנ"ל. ראה סי' פ"ט, צ"ד, צ"ה, ק"ח, קס"ח.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

עו.

אל בני קארמי[1]) יצ״ו תחת כתב רבני פירארה שלוח אליהם[2])

עינינו לנוכח הביטו דברים שבכתב הלז ממעלת רבני פירארה ומתוכם למדנו כי פשה נגע התלונה הנושים בכם מפירוד החבילה ביניכם כי ע״כ הם מושלכים בכדור זיל הכא קא מדחי ליה וזיל הכא קא מדחי ליה וע״ז הוה דוה לבנו, וגם אנשי המקום אמרו לא היתה בזה קדושה לכן אלה הדברים הדוברים על צדק החכמים האלה לעילא מן כל ברכתא ותושבחתא ראוים הם בודאי, ואנחנו מוסיפים כח בגבורה של מעלה ומזכירים ומזהירים אתכם ענפי ארזי אל לעשות ככל אשר שות שתו לפניכם במכתב הלזה ויען שמענו יש מכם אשר נתחייבו מחדש לפרעון קצת חיבות האלה והנשארים הרה נסו ודומה עליהם כאלו פקעה מהם חובות תשלומין אחרי כי לא עליהם היה גשם נדבות לחייב עצמם ועל המחוייבים מחדש לבד המשא הזאת, דעו וראו כי לא כן הדבר ולא כך הוא הדין כי אתם הדבקים כלכם באגודה אחת בחיוב כמו זה כמו זה ולכן על כלכם יעלה ויבא דברנו ולמען כל צדיק בארץ ישולם ולא יארכו לו הימים ותרבה היגיעה מהוצאה וטרדת הדרך לבוא ולחזור ולבוא עד מקימותיכם אחרי כי כבר נכתב אליכם בדברי רצוי ופיום ולא אביתם לעלות לתכלית הדבר הוכרחנו עתה לכבודכם ולכבוד בית אבותיכם להכביד ידינו ובענית צדק אנחנו מצוים וגוזרים עליכם בגזרת נח״ש וכל תוקף להיות נכונים לק״ים מה

---

[1]) משפחה מפוארה „הגדולים בני קארמי קריאי העדה אנשי שם״ (סי׳ ע״ז), ענפי ארזי אל (אגרתנו), המערערים על ספר מאורענים מר׳ עזריה מן האדומים שמו פניהם לבני קרמי ובקשו מאתם לעמוד בפרץ (וואידיסלאווסקי, תולדות הרמ״ע מפאנו צר ט״ז). מקום מושבם היה קאזאלי (סי׳ ע״ז), וקרימונא (הקדמה לספר חות יאיר מה׳ אברהם בכמהר״ר יחיאל פורטו ויניצאה שפ״ט; העורבים ובני יונה מכרמולי צד 10; דעת קדושים 145; וואידיסלאווסקי במקום הנ״ל). האלוף ר׳ נתן אוטולינג היה לו תביעת ממון עליהם ולא רצו לעמוד עמו בדין ואזהרות הרבנים ופסקיהם לא הועילו כלום כמו שאנו ריאים מהכתבים הרבים שנכתבו בענין זה. ראה סי׳ ע״ז, ע״ח, צ״ד, צ״ה, ק״ב, ק״ח. — בנימין יקותיאל קרמי ממונה לבני מדינת מילאן אשר ישבו בה ונתגרשו הימנה בשנת שנ״ז (סי׳ קמ״ו). אלחנן קרמי בכמ״ר חנמאל נתן קרמי נזכר בכ״י אחד קאטאלאג British Museum חלק ב׳ סי׳ 469 ואברהם בן ישראל שאול רפאל קרמי במחזור כ״י (IQR VI, 404), שניהם חיו לערך שנת ת׳.

[2]) הקיום הזה נשנה בקובץ ב׳ של הכתבים, פעם ראשון בסי׳ צ״ה ופעם שני אחר סי׳ ק״ס לפי הוצאתנו ביחד עם האגרת הנמצאת בסי׳ צ״ד והנחתיו גם בסי׳ צ״ה ולא הסירותיו כמו שעשיתי עם שאר כתבים הנשנים בשנויים קטנים כדי שיהיה למשל ודבר המלמד על כלם.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

בוסילו[1]) ומעות אשר יאספו מזה ולהרשות למי שיבא להקבר בו ולהעריך לו הפרעון ולגבות ממנו ולעשות כל המתיחס לדבר זה לש"ש ובאמונה נתעוררנו לזה זכרה לנו אלהינו לטיבה ולכל אשר יכנסו עמנו במצוה זו. וה' יחיש פדות לעמו ויישיני אדמת עפר יקיצו ובלע המות לנצח. ולנו ולהם שנות חיים ואורך ימים ושלום יוסיפו אמן וכי"ר.

עה.

כתב לטריאיסטי לבקשת כ"מ יואל בלגראדו[2]) יצ"ו על עסק הפרדה בלקיחת מבוררים.

הקשבנו ושמענו כי דין ודברים ומדנים נפלו בין האחים המפוארים כמ' פ' יצ"ו ועל כולם נחלקו ג"כ במקום המשפט אשר ילכו לברר דינם כי דעת כמ' פ' הוא להעמיד בדין אחיו הנ"ל שמה בקהלכם ומביא סעד לדבריו מהסכמה נעשתה מאתכם על כל דבר הפרש לעמוד שם בדין זבל"א[3]), ולא כן יחפוץ כמ' פ' באמרו אין שמה בכל הקהל אנשים כשרים לדון ביניהם מהיותם רובא דמינכר וכמעט כלכם פסולים זה לזה מחמת קורבם והנותרים שנים או שלשה מי יודע אי גמירי וסברי או לא, לכן הננו אתאנו על האמת להודיעכם כי נראין דברי פ' שאין אדם יכול להכריחו לעמוד שם לדין מפני הסבה הנ"ל וע"ז יבא דברינו עתה לצוות עליכם שלא תכריחו כמ' פ' בשום אופן לעמוד שם לפני דיינים, וגם כי על קו הדין והיושר היה בידנו להכריח אחיו פ' להיות פה אתנו עומד ומברר בירורין לשפוט צדק ביניהם להיות זה בית דין הקרוב, מכל מקום כדי להכנים עמו לפנים מן השורה יותן לכמ' פ' משפט הבחירה ללכת לדון עם אחיו ולברר בירורים או בפאדו"ה או בוירונ"ה או במנטו"ה או בפיראר"ה או כיוצא בהם ואחד מהמקומות האלה הטוב בעיניו יבחר ושמה ילכו להצדיק את הצדיק. אך שמה בטריאיסטי אל תכריחהו בשום צד על זה ואם עד הנה בין כך ובין כך כאולי חזקו עליו דבריכם או כי מוכרח מאתכם ליקח לו בוררין או עשה איזה דבר נגד רצונו בזה, מעתה ומעכשיו אנו מבטלים את כל העישוי והיה כלא היה. ואם לא ירצה כמ' פ' לדון שם הרשות בידו ורק פה ויניציאה או באחד מן המקומות הנ"ל ילכו להוציא לאור משפטם. על דבר אמת וענות צדק יהיו לרצון אמרי פינו אליכם לשמור ולעשות, ומן בורא ניב שפתים יהיה לרחוק ולקרוב שלום. ויניציאה . . .

---

[1]) בוסילו bossolo נקרא קופת הצדקה אשר השתמשו בה לקבץ מעות בשעת הלוית המת (לוצאטו).

[2]) ראה סי' קמ"ח 1.

[3]) זבל"א, זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

אשר בארץ ולזכות בני אל חי במצוה זאת אשר הוא נותן לפניכם לתת עליו היום ברכה לסעדו ולתמכו מנדבת ידכם ממתנות נחלת אל בין רב למעט לרצונכם תזבחו זבח שלמים יבחר בצדקה יכון כי ילבש צדקה כשריון כל פרוטה מצטרפת לחשבון גדול ולמחיה ישלחנו אלהים וברך יברך אתכם ותחת הנחשת יביא זהב. ולצדיקים אומרים מעט והם עושים הרבה ע"כ יהיו דברינו מועטים כי נדיבי עמים הייתם מאז מעולם צדק לפניכם יהלך וגם ה' יתן הטוב בו עולם ונושע תשועת עולמים.

עד.

קניית בתי חיים בפורטו גרואר[1]).

כי החיים יודעים שימותו ובאשר הוא סוף כל האדם ונחלת מקום קבוע אין לנו כי אם ארבע אמות קרקע בכל מקום שהן להשיב העפר אל הארץ כשהיה, ועם ישראל אשר בהם נאמר ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי חובה עליהם להשתדל להיות מובדלים ומופרשים בחיים ובמותם ומן חללים שוכני קבר ואף כי אחרי מותם. את כל זה ראינו ונותן אל לבנו אנחנו ח"מ ראתה עינינו מקום אחוזת קבר בפורטו גרוא"ר אשר היה מאז מקדם קנוי ליהודים ובצוק העתים באו גוים בנחלתנו תקפה ידם והחזיקו בו ויעשו עליו אדונים ואין מידם מציל, ובראותנו הצורך הגדול ורב ועצום ממנו לכל שוכני הגליל ההוא כי אין בכל הסביבות ההמה בית הקברות כי אם רחוק מאוד מאדם והיה לטורח ויגיעה רבה לכל זמן המצטרך ח"ו, קמנו ונתעודד והשתדלנו ונתננו לכסף מוצא והשגנו ת"ל השדה ההיא למקנה גמורה ומוחלטת כנראה בשטרי הקנייה על זה ויחדנו אותו מקום כאשר היה לבית החיים בית הקברות לשבות בו ולנוח בו באהבה בבוא פקודת האדם לשם שמים ובאמונה נתעוררנו לזה, זכרה לנו אלהינו לטובה ועתה לזכות את הרבים עמנו ג"כ הנה אנחנו מבארים ומפרשים לכל איש ישראל אשר ידבנו לבו להמנות במצוה זו יהיה הרשות בידו כל עוד שיפרע לידינו א' צ י ק י ן[2]) ואז יהיה כמונו באחוזה הנזכרת לכל דבר בכל מכל ונבחרה ביניני כלנו אח"כ שני אנשים ע"פ הרוב שיהיו ממונים על דבר זה, ואשר עליהם יהיה המשא לפקוח עין על המקום ההוא ולהחזיק

---

[1]) בפורטו גרוא"ר Porto gruaro שם מקום קטן סמוך לוויניציאה בימים ההם דרו יהודים גם בכפרים המונחים סביב לפאדווה. בשנת של"ח קנו ר' יעקב כהן (רב בוויניציאה) ומשה גראסיני ודוד לוצאטו בשם קהל ויניציאה חלקת שדה להגדיל בית החיים ולשמרו מן האחים הכומרים אשר הנו בהאי לידו (ראה Schiavi, Nuova Antologia LVII 497).

[2]) ציקין היא מטבע זהב (Zecchino).

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

ז"ל. וכ"ש דמקום שלא נהגו במקומות אלו אין אדם רשאי לשום סבה כנ"ל לבטלה. ובכן השומע ישמע ותחי נפשו. זאת ועוד אחרת לא יקח לו. וידע כי שלום אהלו.

עב.

לבקשת ר' משה במהר"ר יחיאל טרדיאל[1]) כתבתי לכ"מ מנשה ממונטאניינה.

גבר חכם בעוז שלום מורך לבב חיקר ר' משה הלזה בא, עד היכן בח מגיע יראה כבודך כי בהתעסקי עמו עול הואלזין אשר הלוה לו כבוד' נפסקה רצועה קטנה הנקראת פיניה והיה כי ירא מפני הנעלים הכריח אותי לכתוב לאדוני כי עלי האשם ואני הוא ששברתי ויפה כחי ששברתי, ואני היודע מה אני בפני כבודך מרוב נדיבתו יכול לשבר כום של זכוכית בביתי אין אני עז פנים וקשה עורף לומר לפניך צדיק אני ולא חטאתי, אבל חטאתי וקטן עוני מנשוא ובו בטחתי כי ימחול לי ויצוה עלי ג"כ לעשות דבר יכשר בעיניו לכפרת פשע ולו רוב שלום. ויניציאה יום שלאחר צ"כ[2]) השנ"ו.

עג.

בשם הגאונים מפה בעד עני אחד אל הק"ק אשר בארץ.

דברי חכמים בעלי אסופות מארץ מאנטווה אשר יעידון ויגידון כלם באחד על הכחור כמהר"פ כי טוב וישר הוא נקי כפים ובר לבב אשר שמש ת"ח וגדולה שמושו ובדרך חטאים לא עמד מעולם כמסמרות נטועים היה לנו כאשר אמרו[3]) הולך בתום ואיש אמונים וראוי להשגיח עליו להאציל לו שפע רבה ברכה ונדבה על צורכו ועל די מחסורו אשר יחסר לו הזמן גרמא בנזיקין, גם אנחנו שמנו עינינו לטובה בקצת ולא ראה פנינו ריקם, אכן יען הקומץ לא השביע[4]) נפש שוקקה ועדין צריך הוא לרחמים ולהתנדב עם ברכו ה' הנה נא הואלנו לדבר ג"כ אליכם הגדולים

---

[1]) בלוח שער הרבנים האוסרים המקוה ברוויגו נמצא גם: חאלוף כמוהר"ר יחיאל טרדיאול נר"ו מק"ק מנטובה (מקוה ישראל פ"ח ע"א) הוא החכם טאירדיוולו הנזכר במשבית מלחמות י"א ע"ב, ר' משה שלנו הוא בנו ולא נודע לי שמו ממקום אחר. יחיאל Tardiol הזכיר גם מורטארה (מח"א 64).

[2]) צ'כ (צום כפור?). ואלזין valigia שק עור לבגדים בדרך, פיניה, צ'ל כורייה correggia רצועה שקושרין בה השק (לוצאטו). לפי פירוש זה יש להגיה עור במקום עול.

[3]) כון אל המדרש (קהלת רבה י"ב י'א; במדבר ר' י"ד ד' וט"ו כ"ב; פס"ר י"א) שכ"ד מסמרות הם כ"ד ספרים ור"ל שהוא תלמיד חכם.

[4]) ע"פ המאמר אין הקומץ משביע את הארי ברכות ג'.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

לקחת אחרת עליה למה ליה למימר ולא קא בעי לאפוקה ולמיסב אחריתי הוה ליה למימר לאפוקה או למיסב אחריתי ועוד תקנת רבינו גרשום גלויה וידועה וגדולה היא אלינו הביאה הכל בו ס' קי"ו ז"ל והחרם ששם ר"ג שלא לישא שתי נשים אין להתירו אלא במאה אנשים משלשה קהלות ושלשה ארצות כגון ארגון לומברדיאה וצרפת וגם המה לא יסכימו עד שיראו טעם מבורר להתיר. וכן כתב המרדכי סוף פ'[1]) נושא אדם כמה נשים וכו' והלכתא כרבה ומיהו בזמן הזה יש חרם של רבינו גרשום שלא ישא אדם ב' נשים והלכך יתן כתובה, ועם שהרשב"א[2]) השיב ע"ז שלא פשטה תקנתו בכל הארצות והמרי"ק כתב שלא החרים אלא עד סוף האלף החמישי[3]), מכל מקום תקנות ר"ג עטרה הם לראשנו ואם לא נעשו ראויים להעשות, והנה הרא"ש ז"ל והוא אחריו כתב בתשובה[4]) שטוב הוא לעשות תקנה בחרמות ונדויים על מי שישא אשה על אשתו וכן פסק הקאר"ו ז"ל שתיכף שהביא בפסקיו דעת הרשב"א והרי"ק[5]) ז"ל על תקנת ר"ג עשה לו סמוכים מדברי הרא"ש ז"ל וכתב דבריו עצמן טיב לעשות תקנה וכו'. וסוף דבר זאת אומרת שלשום סבה אין כה לאדם ליקח שתי נשים במדינת אלו דכתב הנמוקי יוסף בפ' החולץ בשם הרשב"א ז"ל שאמר בשם רבותיו והוא מובא מהקאר"י ז"ל טור א"ה ס' א' דמקום שנהגו שלא לישא אלא אשה אחת אינו רשאי לישא אשה אחרת על אשתו דאומדנא הוא דמוכח דאדעתא דהכי אינסבא ליה דלא לנסיב אחריתי והוא ליה כחמר שאינו רשאי לעשות גמל עכ"ל.

ודאי כל גליל איטליאה מקום שלא נהגו לישא אחרת הוא, ואם יש אחד מעיר שנשא אולי בקושי התירו לו ואין דעת חכמים נוחה הימנו, ולא מקרי נהגו בשביל אחד ולכן כל אשה הנשאת אדעתא דהכי נשאת שלא ישא אחרת לשום סבה ואף גם אם תשהה עמו י' שנים ולא תלד ועל כן יכולה למחות ביד בעלה עד שיגרשנה ויתן לה כתובתה או לא יקח אחרת. וא"כ מכל הטעמים האלה אין לאדם ליקח שתי נשים, ויכולים לעכבו מסברא וקרא וגמרא. ואפילו רבא דהילכתא כותיה לא אמר אלא היכא דאפשר ליה למיקם וכו' ולעת כזאת הוא דבר שלא אפשר כדכתיבנא. וא"כ אפילו שהתה עמו י' שנים יגרש ולא ישא עליה אחרת, יאפילו ת"ל[6]) אפשר לזה. תקנת ר"ג נכונה והרא"ש מאמרו קיים והקאר"י

---

[1]) יש להשלים סוף פרק הבא על יבמתו.

[2]) מובא בב"י אבן העזר סוף סי' א'

[3]) ראה מאמר הרב ראזענטהאל על תקנת רבנו גרשון בס' שי למורה (בערלין תר"נ) צד 38—53.

[4]) כלל מ"ג סי' ז' מובא בב"י שם.

[5]) והרי"ק, צ"ל והריט[ב"א] (ב"י שם).

[6]) ת"ל (תהלה לאל), אולי צ"ל ה"ל (הוי ליה).

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

מפני מחשבות ה' כי עמקו מאד, גם שהתירה תורה מה, אשה לאיש ולא שתי נשים לאיש אחד[1]) ואולי לא דברה אלא כנגד יצר הרע. ועתים מעתים שונים ונאמר על דרך מה שכתב הקארו ז"ל בשם ספר האגודה שאין נכון לעשות כן איבעית אימא סברא ואיבעית אימא קרא. וא"א גמרא. סברא שהרי לכל נברא יש בן זוג ושורת השכל מחייב להיות מותר אדם מן הבהמה לקחת לו עשרה כנגדו, לבד אחת היא יונתו תמתו ומעוף השמים יחכמנו היא היונה ממש. והן כל הנשים אשר לא כרעו לבעל ומועטות הנה הציתנייות רחיים בצוארו של אדם כ"ש כי תרבינה וכי תפרוצנה ובדורות האלו שקשים מזונותיו של אדם: קרא. דכתיב זכר ונקבה בראם ולא זכר ונקבות. דלאו שמם אדם בשלימות. וכן כתוב אם תענה את בנותי ואם תקח נשים על בנותי. והתורה צווחת ואומרת ברוח קדשה כי תהיין לאיש שתי נשים אז האחת אהובה ואחת שנואה צרות זו לזו ומן המצר מי יקרא יה ולא תהיין הן ובעליהן בצער, וכתיב אשתך כגפן פריה וגו': גמרא. דסוף פרק הבא על יבמתו אמר רבא נושא אדם כמה נשים הוא דאפשר ליה למיקם בספוקייהו[2]), ודברי אמת ועצה טובה קמ"ל אמנם בדורותנו האלה מי הוא ואיזה עשיר שבישראל יוכל למלאות את ידו לאמר דאפשר ליה למיקם בסיפוקם מאחר שאין לנו עוד שדות וכרמים וידל ישראל ועושר היהודי איש של קש בטרם יבער יכבה. היום ראש ומחר רש ומעשיהם בכל יום ואיך יקח כמה נשים וירבו בניו למו חרבן ממונו ומאין יוציא ספוקן המן הגורן או מן היקב אלא ודאי כעת יאמר ליעקב ולישראל דלית בר נש מצי למימר אפשר לי למיקם בסיפוק תרי נשי ולכן יעתר אל אלהים וירצהו לזון ולכלכל עצמו עם האחת אשר הוכיח ד' לו וא"כ נפקא לן רבותא מהכא דאפילו שהתה אשתו עמו עשרה שנים ולא ילדה אין לו לישא אחרת עליה אלא יוציא ויתן כתובה, וכן כתב הריב"ש בתשובה סי' צ"א, וכתב שם עוד שמנע בפני קהל לאדם שהיתה לו אשה שלא ילדה לו בכמה שנים שלא ישא אחרת עד שנתחייב בכח נדוי לגרש אשתו הראשונה להתפטר עמה מכתובתה והכי משמע שהיא דעת הרי"ף ז"ל ממה שכתב סוף פ' הבא על יבמתו והיכא דשהתה עמו י' שנים ולא קא בעי לאפוקה ולמיסב אחריתי מפקינין לה מיניה וכו' ואי הוה סבירא ליה שיכול

החוקות שאיש אחד נשא שתי נשים גם בזמן המחבר (ראה Riti IV 2 § 2; בערליגר תולדות היהודים ברומא Abrahams, Jewish Life—;II 2, 200 in the Middle Ages, London 1896, p. 117).

[1]) אולי צ"ל גם שהתירה תורה כמה נשים לאיש ולא רק שתי נשים לאיש אחד.

[2]) יבמות ס"ה ע"ב אמר רבא נושא אדם כמה נשים על אשתו והוא דאית ליה למיזיינינה.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

וכתב בשם אביו כיון דאיכא פלוגתא ראוי להחמיר. והקארו ז"ל בפסקיו כתב שתי הדעות. לכל הפנים מכלם נראה דלא מבעיא שצריך שהחי יתן אל לבו כיון דשהה כנ"ל לגרש ולהוציא, אלא שנם ב"ד כופין או לפחות מדברים לו דברי כבושין עד שיאמר רוצה אני. ולכן אל יאמר אימר דהא חזינן כמה דשהו עם נשותיהן יותר מעשרה שנים ואין ב"ד כופין אותן להוציא ויבא מה שאמר המרדכי סוף פ' הנ"ל דאפשר דהלכה כרב דלא פליגי אלא בא"י ואההיא בריתא סמכינן בזמן הזה בחוץ לארץ ואנו שוהין טפי מי' שנים ואין כופין להוציא דאף הוא כתב שם דנראה פירוש זקנו דכתב דין הוא וכ' אלא שאין גוזרין גזרה שאין רוב הצבור יכולין לעמוד בה וכו' ואולי אפשר דלאו אההיא סמכינן כמו שאמר הוא אלא אמאי דכתב הראש ז"ל דאין כופין כי היכי דלא להוי גט מעושה. ומיהו כלם לא נחלקו אלא באם כופין אבל אין הכי נמי דעל ב"ד שבכל מדינה מוטל אם לא לכפות לפחות לדבר לו כדכתב ר"ה ז"ל כדלעיל ומי יאמר שאין עושין כ"ז גם היום מרנן ורבנן דבכל עיר ועיר. ואצ"ל שהבעל עצמו צריך להקדים ולעשותו. ואולם אמרו יוציא ויתן כתובה שכל זמן שאין אנו מכירים חסרון גלוי בעצמה או סימני עקרות אינו דין שתפסיד מכתובתה כלום ולא אמרינן מזלה גרם ובשלה הסער הגדול הזה כמ"ש הר"ן ז"ל בהדיא שם ואע"פ וכו' הא פרקיה בגמרא דכיון דאיהי לא מענשא ומסתמא בדידה תלינן שנענש וכו' ופשיטא דכתובה הוא מנה ומאתים דכל מה שהביאה מבית אביה שלה הוא לעולם עכ"ל. וכן כתב המרדכי שם ואפילו בא"י חייב ליתן כתובה וגם תנאי כתובה וכ' וכל זה שריר וקיים והדין דין אמת ופשיט משנה שלימה שנינו ובריא עדיף בבריתא וקימו וקבלו כל הפוסקים והאריכות בו אך למותר, ובעת השמיענו כזאת קצורנו זה כי מי האיש אשר שהה עם אשתו עשר שנים ולא ילדה לו מצוה עליו לגרשה ולשלחה מאתו ולחסרון יוכל להמנות לאשר לא יעשה כן ב"ד כופין או מזהירין או מזכירין לו דבר זה. ואך שיתן לה נדונייתה וכתובתה משלם וכל תנאי כתיבה כי אל אלהים הוא יודע תעלומות חכמה ואם אין זווגן עולה יפה האלהים יבקש את נפרד ויתן מנוח לזה וזה ובני ישראל יפרו וירבו ויעצמו לעבודתו וליראתו.

עא.

פסק שלא יקח אדם שתי נשים[1]).

לענין לקיחת אדם ב' נשים אין ספק כי גם שנהיה הדבר בימי אבותנו ומימי קדם אשר לא היה העולם מלא עדין על כל גדותיו, או

---

[1]) פסק זה נמצא גם בזקני יהודה כ"י לפי רשימת תובן הספר הנ"ל אשר נתן ליבאוויטש 111. תקנת רבינו גרשום נתפשטה באיטאליא מ"מ אידע לפעמים

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

תורתנו ואתם פרו ורבו לקוים [לקיום] המין האנושי, וזה לא בלבד לישב בדר בלי אשה עזר נגדו דבר הכתוב בהווה כי גם למי שנשא אשה ולא זכה לבנים הזהרנו רבותינו ז"ל והמה בכתובים נסמכו, לפשפש במעשיו מאד ולהשתדל בכל אופן האפשר להעמיד תולדות או לפחות מצדו יעשה את שלו וה' הטוב בעיניו יעשה. כמו שדרשו ע"פ בבוקר זרע זרעך וגו'[1]) ופסוקים אחרים ובפרט לאיש אשר עבר עליו סך שנים כפי מה שסדרו המה ולא עלה בידו להוליד בזיווג ההוא שות שתו עליו לשלח את האשה ההיא לנפשה בגט שבוקין ולתת לה כתובתה כי היכי דלא להוי זרע ולא חצד[2]) ודבר זה ברור ממה ששנינו במס' יבמות סוף פ' הבא על יבמתו לא יבטל אדם מפ"ו אא"כ יש לו בנים וכו' נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה אינו רשאי ליבטל ויוצא ויתן כתובתה שבא לא זכה ליבנות ממנה וכו'[3]) והביאה הטור א"ה ס' קנ"ב כלשונה ממש וכי' ע"ש[4]) ולא עוד אלא ששם בגמרא בקשו למהר את הקץ ולומר שאף קודם י' שנים הרבה מצוה לגרשה דאמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת לא שנו אלא בדורות הראשונים ששנותיהן ארוכות אבל בדורות האחרונים ששנותיהם מועטות שנים שנים ומחצה נגד שלשה עבורין וכ'[5]) ואע"ג דאדהיא ליה הא דרב יהודה מדאמר רבא בימי דרבי אמעוט שנים וכו' ירדנו לסוף כונתם שדבר מצוה הוא ואין לומר דבעשרה שנים ליכא מאן דפליג איכא מ"ד חסיר וליכא מ"ד יתיר ואמרינן שמא לא זכה ליבנות מבנה דהיכא דליכא לתלות בחולי או דומה לו, ישיבת חוץ לארץ לא הויא מניעה לתלות שכן הביא הטור שם: כתב א"א הרא"ש ז"ל שבחוצה לארץ אין כופין אותו להוציא אחר י' שנים דתלינן בעונש דירתו בח"ל ולא מסתבר להורות כן שיבטל אדם מפ"ו בסברא רעועה דחזינן רובא שפרים ורבים בח"ל וכו'. והאי דקאמרינן יוצא פליגי בה רבוותא היכי משמע אם כופין אותו ב"ד להוציא או לא, דהרי"ף כתב סוף פ' הנז' היכא דשהה עמה י' שנים ולא ילדה ולא קא בעי לאפוקה ולמיכב אחריתא מפקינן לה בעל כורחיה אפי' בשוטין ואפי' אמרה דאירנא בהדיה וכו' ובפרש"י על הפילה תיך י' שנים וכ' כשבאים לכופו להוציא הוא אומר הפילה תוך עשר ועדיין אינו זמנו להוציא דמשמע מדבריו שכופין אותו בעל כרחו אף אם תואנה הוא מבקש ואינו רוצה להוציא. אבל ר"ח ז"ל כתב דאין כופין אלא אומרים לו כבר הייבוך חכמים ואם לא תוציא מותר לקרותך עברייגא וכן הביא הטור

---

[1]) יבמות ס"ב ע"ב ועי' רש"י קהלת י"א ו'.

[2]) מועד קטן ט' ע"ב תזרע ולא תחצד תוליד בנים ולא ימותו.

[3]) משנה יבמות ס"א ע"ב וס"ד ע"א.

[4]) לא היה להם תלמוד ע"כ מביאו מן דטור.

[5]) שם ס"ד ע"ב שתי שנים ומחצה.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

סט.

לרבני ק״ק פראגה לבקשת הציזאנה[1]) מצד הגאונים מפה.

ארכו הימים אשר נמצא שם בקהלכם הקדוש מתגורר ומתנפל כ״מ נפתלי המכונה הירץ על עסקי אחיו הנפטר שם כמ״ר יעקב ז״ל וכפי הנשמע מפי כתביו אל אחיו כמ״ר שלמה יצ״ו אשר פה אתנו עומד לא עלה בידו בזמן חמשה חדשים אשר שקד על דלתותיכם יום יום, לדבר על אזן שומעת בי דינא דמתא טענותיו ודבריו ולגזור עליו אם לחובה אם לזכות, עד כי אחיו הנ״ל הפיל תחנתו לפנינו להליץ בעדו אל יקר תפארת גדולתכם למהר קץ ישועתו. וישיבתו שם אין ישיבה אלא לשון עכבה, ע״כ שומרי משפט ועושי אמונה אתם ידעתם את נפש הגר הנך חוץ לביתו וארץ מולדתו ימים רבים רחוק מאשתו ובניו כי מרה הוא ממעט העסק ומרבה ההוצאה ואורח אשר לא נטה ללון רק על הדין והאמת בא כי חסד הוא להשלים כוונתו ולמהר לשלחו מן הארץ — נא בלשון בקשה ייטיב בעיני מעלתכם להקשיב אליו יפתח שפתיו ופיו יגיד לכם מה יבקש, ואתם עם רואים את הנשמע[2]) אבירי לב אמת ומשפט שלום שפטו רק הרחק לא תרחיקו ללכת אתו בהארכת זמן בחסדכם בטחתי כי תחישו מפלט לו מרוח סועה מסער, ולכן יהיו דבריכם מעטים, וה׳ יגדיל כבודכם ויאדיר למעלה ירום ונשא וגבה עם החיים והשלום.

ע.

פסק שצריך לגרש את האשה ששהתה עמו י׳ שנה ולא ילדה.

לעיני כל ישראל ואיש עברי גלוי וידוע ונפשו יודעת מאד החייוב המוטל עלינו במצות ה׳ ברה לבל יהיה האדם יושב ובטל מפ״ו ואשר צותה

---

[1]) הציזאנה, נ״ל שכן קרא אשת יעקב הנפטר בפראג על שם משפחתו ציזאנה (Cesena), כיוצא בו הוא שם הדניצה היא אשת אליעזר חיים דניצה (סי׳ קל״ו, 1). בדיואן 89 ,88 (ל״א 66 65) נמצאו הטורים שכתב ריא״מ על מצבת קבורת מרדכי ציזאנה ואשתו מרת מלכה ובראש השורות יש שני שמות הללו הירץ שלמד, לפי השערת החכם בערלינר האקראשטיך הוא שם הכותב, אמנם באגרתנו נזכרים נפתלי המכונה הירץ ואחיו שלמה, לפ״ז אין ספק כלל בדבר ששני שמות הנ״ל הם שמות שני האחים הללו אשר הציבו המצבות לכבוד אביהם ואמם שנים רבות אחרי מותם והכותב היה ריא״מ, אנב אורחא למדנו ששם משפחתם של שני האחים היה ציזאנה והציזנה הנ״ל היא אלמנת יעקב ציזאנה אשר נפטר בפראג.

[2]) מכלתא מסכתא דבחדש יתרו ויש פ״ט ר״ע אומר רואין הנשמע ושומעין הנראה (עיין ברש״י שמות כ׳ ט״ו). — ואתם עם עשה״כ איוב י״ב ב׳ כי אתם עם ועמכם תמות חכמה. וסיפא דקרא קדרש.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

סז.

ליוסף לוי[1]) יצ"ו למונטאניי' אברהם לוצאטו[2]). את שאהבה נפשי שלום.

שמחתי באומרים לי ויחר כל בני מדרשנו כי רצה המקום לזכות כבודך להגיע לעבודתו בר מצוה וכי במקהלות עם ברכת אלהים ומלך עולם בזמן תורה לחוד וזמן תפלה לחוד. יישר כוחך ששברת[3]) מוטות יצר הרע ופרקת עולו מעל צוארך כן גם אל יעזרך לנצח לטוב כל הימים. קול צהלה ורנה היה גם בביתי שבוע זאת כי ילד יולד לנו אח רביעי אלי היתה מילתו יום אז בתמוז ונשמחה בו. קבל ברחמים וברצון טורותי אלה המטים עקלקלותם לאות על אהבתנו והוי דן אותם לכף זכות. שלח ידך ואחוז בכנף הקולמוס וכתוב יושר דברי אמת גם לנו. והיה זה שלום לך.

רעך אשר כנפשך א"ם [?].

סח.

כתב ליוסף לוי מונטאניי' מאת דוד כהן[4]).

כרע כאח לי שלום. מאז נסעת מאתנו כי נכסוף נכספת לבית אביך רחקת מעל גבולנו, אכן הרחק לא הרחקנו זכרון אהבתך אשר לא תסור מאתנו כל הימים באהבת קרוב לאח רחוק, ובדין כך, כי אנשים אחים אנחנו יען כי התלמידים קרויים בנים, וא"כ הלומדים מרב אחד נעשו אחים זה לזה והיו לאחדים, בכן תבושר מאתנו על האמת ועל השלום אשר עמנו ת"ל וכן תשמיענו את קולך לשמח לבבנו, הן אנכי יצאתי ראשונה לכתוב לך הפעם, אחר מלא שבוע זאת יקרב אחד ממנו וכן יהיה תמיד עד אשר לא יהיו פניך ריקם מלקבל מאתנו אלומות שלומות, גם אתה תגמול עלינו חסד לכתוב לנו על הכלל והפרט כי כלנו מצפים לשלומיך עם כל אוהבי שמך ובראשם הנעלה אביך יצ"ו.

ויניציאה פ' שמוע בן זכור[5]) השנ"ו.

---

[1]) ראה נ"ז 1.

[2]) דיואן 221: שמח תשמח החתן אברהם בן המפואר כמ' מאיר לוצאטו והבלה מרת בילה (יפה) בת הנכבד כמ"ר יקותיאל דאטולו (שמ"ז ימי דגים תצוה) שם 124: שמואל בן הנעלה יקותיאל דאטולו עם חנה בת הנשגב כמ' מאיר לוצאטו (אדר [ש]ע"ב). ויש עוד אברהם לוצאטו אחר אשר היה רב בפאדווה ונפטר שמ"ג (תג"י 36; מח"א 35). על משפחת לוצאטו בכלל ראה שד"ל אוטאביאגראפיא מתורגם אשכנזית Busch's Kaiender und lahrbuch 1847/48, Wien.

[3]) שבת פ"ז.

[4]) אחד מתלמידי המחבר ולא נודע ממקום אחר.

[5]) פר' שלח (במדבר י"ג ד').

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

סו.

אל הנעלה כה"ר חיים פנייטי[1]) לאסטי בשם הגאון מהררי"ק[2]) בעסק הנ"ל.

איש חמודות שלום. כתר שם טוב עולה על גבי מרומי מדותיו החשובות ותהלתו עומדת לנס עמים, לפנים בישראל לא הוי מלתא טמירתא אלא גלויה ומפורסמת ותקח אזני שמץ מנהו ונוסף על השמועה אמרו לי בקולמוסו דבריו כי נעמו המה יגידו יאמרו כי זך וישר פעלו ולבבו יבין לא יטה מני אורח רודפי צדק מבקשי משפט לא ימטו אשוריו שואל ללמוד על מנת לעשות ועתה אדוני להשיבו אמרים אמת לכבודך ולכל מצפה לתשובתי ע"ד הרופא הנעלה ר מ י[3]) יצ"ו אענה ואומר מגלת סדרים כי האלוף ספורנו יצ"ו עשיתיה לו מגלת סתרים עד הנה לא חפצתי לקחתה ולשים עיני עליה כי לעת כזאת לא אחפוץ באמות האמת לא ארד לעומקה של הלכה לנטות קו על מדת הדין מתוחה אקושטא דמילתא הדין עם מי אם לרחק אם לקרב הרופא הנ"ל ואם מה שנעשה עשוי, כי מה יתן ומה יוסיף כי יבא דברי איך שיהיה כי אם לשמח לב נוצח נצחון הבל ודאגה. כל איש אשר נשא לשוא נפשו ולא יתפש עקמימות שבלב רק אהרי כי רוח נמוכה ונפש שפלה הנמצאת בכם תלמידיו של אברהם אבינו הביאו אתכם עד הלום להטיל בחיקי מה יהיה משפט הדבר ומעשהו ואמרתי האמרתם היום עליכם הלא כה דברי באיש המחלוקת הזה יקח נא מים רבים ויבלו לבבותו והשליכו עליו ולא יבער עוד, בבקשה מכם בקשו ענוה ושלומות כחול ירבון בלב שלם ונפש חפצה איש אל רעהו וזה ראשונות לא תזכרנה, הקדימו בשלום כל אדם כי אוהב פשע איהב מצה יפעם[4]) בחיק חכמים לא ינוח, וכל אחד ואחד יחשוב בעצמו כאלו הוא יצא מבית דינו זכאי או חייב ורק שלום ואמת יהיה וע"ז את פניך אדוני אבקש בפרט ואבצר בתפלה בלשון רכה תשבר גרם המריבה הגירם רעה לעולם ומכ"ת יראו ויעשו כן יתר בני הקהל יצ"ו גם האלוף ספורנו הנ"ל איש שלומי אשר בטחתי בו לא ישם לאל מלתי והיו נכונים לאהבה ולחבה, כי ישראל גי' אחד והאמת והשלום אהבו. קותה נפשי לה' ובענותניתיה דמר קא סמיכנא שישמע לקול חפץ ביקרו. גם אנכי אשימנו בראש אוהבי כל הימים אענדו עטרות לי, זאת עשו וחיו אורך ימים ואתה אדוני לעולם תשב בתוכה בהשקט ושלום.

---

[1]) לא נודע לי ממקום אחר. בודאי צ"ל פוייטו (Poggetto) שם משפחה מפוארה בעת ההיא באסטי ושלשה מהם נרשמים במח"א 50 אבל לא הם ולא אבותיהם נקראו בשם חיים.

[2]) ראה סי' מ'.

[3]) אולי צ"ל רימיני (Rimini).

[4]) יפעם, צ"ל ובכעס ע"ש הכתוב קהלת ב' ט' וכעס בחיק כסילים ינוח:

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

קצרה כי אם אשר נסעתי מבית הפאנרוטו[1]) ודר בגיטו זה כשמנה ימים ואמת כי עדיין הבנים בניו לומדים אצלי, והשאר עולם כמנהגו נוהג בעדי ללמוד ע"מ ללמד שלא ברצוני נֶגַע ולא מוצא ועל הכל אברך ה'. ומהנוגע למע' דע אדוני־רם כי פה נמצא לע"ע הדוכס פ' ועמו הנשיא פ' והוא ארח לחנרה עם הקצין פ' ויום אתמול יצא מתחת יד שניהם טופס כתב ששלח אל מכ"ת הגאון פרוינצל[2]) מקאסאלי על עסק נדוי רופא א' אשר בו בדבר אחר הגאונים ידבר אל תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה ובכונה מכוונת רבים יחכמו לפרסם פתשגן הכתב קורא ופושט לפרסים נשא מתנשא על שאינו ראש (לדעתם) וזה למען יאמר כל הבא ועמד על נדון זה, אגלאי מילתא למפרע דמאידמה להון למעבד עובדא אשר עשו סייג לתורה וכו' וגו' וד"ל אני עבדך - אשר הייתי לדעתי בראש הקורא אותם ונצטרף לי עמי דברים ביוצא בנזכרים ממקום גבוה וכ' — קנאתי לכ"ת קנאה גדולה ולא יכלתי להשיב אמרים אמת לאומרם כי אין משיבים על הדי־רש, להדי־ראש[3]), ולא ידעתי במה אכבד לרצוני ממנו כי אם לכתוב למעכ"ת ולחלות פניו למחר לשלה לי מעשה שהיה איך היה ותשובת מעלתך אל הגאון הנ"ל אם ככה יראה גם בעיני חכמתו, כי לדעתי ודאי לא נאלמת דומיה החשית לתת מענה על כבודך, וזה למען זה לעומת זה יראה וימצא אל העב המתאים לדעת ולדבר מקדימם בתפלה ולחכימא ברמיזא לפעול ולהחריש ולדון כתבי זה בשריפה או בגניזה על כל סרה שלא תבא אל הדבור[4]) ולי מה יהיה למן עם זה לדעת ג"כ שלומו. ולנחיצת המוביל אקצץ בנטיעות הדברים ואשק ידיו לשלום . .

ויניציאה כ"ד יונייו[5]) השנ"ו מצעירי עבדיו . . .

---

[1]) הפאנרוטו שם משפחה. בדיואן נזכרו שלשה אנשים בשם זה והב הבחור משה ב"ע כהן (242), הזקן כמר אלכסנדר כהן (מת ה' ניסן שפ'ב 345), אליקים (374). בבית האחרון דר משנת שפ"ד ושם היה לו בית ספר (חיי יהודה במ"ע Corr. II, 155).

[2]) הגאון פרוונצאל הוא הרב אברהם בן דוד פרוונצאל מקאסאלי (ת"ני 41; מח"א 51. ראה סי' ע"ז, ע"ח, ק"ח). שלמה ספורנו היה לו עסק מה עם רופא אחד שדר בעירו באסטי ונדחו אבל הגאון פרווינצאל רב את ריב הרופא ושלח כתב להרב ספורנו ובו דבר „אחד הגאונים" מתלמיד שלא הגיע להוראה וכון בזה אל הרב הנ"ל זה הוא הכתב אשר יצא מתחת יד שני הקצינים הם הנשיא והקצין הנזכרים אשר באו עם הדוכס הנ'ל לויניציאה וריא"ם היה מן הראשונים אשר קראו הכתב הנ"ל. ראה סי' ע"ז, ע"ח.

[3]) עפ"י המאמר אין משיבין על הדרוש (בהקדמה למורה נבוכים) רש הוא הרב ספורנו וראש הוא הנשיא הנ"ל.

[4]) ע"פ מאמרם ז"ל על כל צרה שלא תבא על הצבור (משנה תענית ג' ט'; ספרי במדבר פיסקא ע"ו; פסחים קי"ז ע"א).

[5]) יהודי איטאליא השתמשו לפעמים בפרט נוצרי כאשר נבאר בח"א.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

דהנעלת ליה מבי אמה שלש מאות דוקט' אכן נכזבה תוחלתו כי אמרו לו היות חמותו בעלת בית והון ונחלה ובלכתו שם לא מצא אוהלים כאשר המה אומרים, כי לא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר את פניך יבקש אם ימצא שמה לו רויח בין הדבקים האלה ביגיע כפיו כי יאכל בשר לעבודה יודיעני כי בא יבא לא יאחר ולו יהיה לצדקה, ועם אברהם טובי העביר כל טובי בהוצאה רבה יותר ממאה דוקט' ולא גבה ממנו כלום[1]) . . . .

בשמחה רבה המליכו פה לדוכס את השר מארין גרימאני בחדות כל העם מקצה. כי רצוי הוא לרוב אחיו ודורש טוב לישראל. אלקים יטה לבו לטובה[2]).

אחשוב כי כבר גלוי וידוע כי דודי כמ' פ' יצ"ו נוסע ללכת קוסטא' דעו איפה איך תשאר הזקנה, אם יהיה אלקים עמו ויעל נא זכרוני לפני כבו' לגלות כמו כן את אזני אם חדש לכם איזה ראש חדשים[3]) לבקרים אצמוד גם אני זמר[4]) בקר בהיכלך. ובין כך שלומים וכן רבים מתגלגלים יבאים לכל ביתך נאוה קודש מצד קרובינו וישמחו בך אוהבי שמך ברצון נפש אדוני הנדיבה והקורא בשלום כפעם בפעם.

סה.

אל מוהר"ר שלמה ספורנו ילאסט[5]).

אדם רועה בדרך השכל שלום! כרגע נראה לי בבית הנער הלז בא אל מקום משכן כבו' וכנפיו פרושות ימהר יחיש מסעה"ו, לא איכל להאריך ולהתנצל על אשר נטמיתי כעצל בין חמה לצל[6]), ימים רבים מלשלוח כתבי להשתחוות כמוהם כעושיהם אל רום מעלי תפארתך, וכעת אשמיעני כזאת כי עצלה לא הפילה תרדמה בזה רק כי רבו המטרידים אשר מנעוני מבא בתמים[7]) לעשות חייובי קצתם אגלה לו בעת אחרת — כאשר יספיק הזמן — ועתה אדוני הנעלה ממני, אין מה להגיד לו בדרך

---

[1]) כנראה הפסיד שמואל רוביו מאה דוקאטי אשר רצה להגבות ע"י אברהם לומברוזו.

[2]) Marin Grimani נבחר לדוכס לשמחת כל העם הויניציאני בשנת ש"ה 26. April 1595 (Romanin, Storia VI, 421) וימלך עשרה שנים.

[3]) כלומר אם חדש ראש אחד איזה חדוש.

[4]) זמר בקר (ע"פ צמד בקר) הוא שיר.

[5]) ילאסט, צ"ל לאסטי (שם מקום Asti). ראה סי' ל"ג, 1.

[6]) ע"פ ת"כ (וירא שבועות פ"א) מובא ברש"י ויקרא י"ג ב' על הפסוק וסראה הנגע עמק וגו' וטמא אתו וז"ל כל מראה לבן עמוק הוא כמראה חמה עמוקה מן הצל ע"כ (עי' בירושלמי שם דף ל"ב ע"ד).

[7]) ע"פ הכתוב שמואל א' כ"ח ל"ג מבא בדמים.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

מאי איכפת לי אם ראובן היו לו שלשה בנים או שלשים רוכבים כל אחד על עיר בן אתונו. ושלום. ויניציאה יומא דקדים לונשיב ביה טבוח והבן השם"ד.

מלא יגון ואנחה נעצב וצ . . . .

סד.

כתב לה"ר אברהם לומב[ר]וזו[1]) המכונה חביב בשם קרובו כמי־ שמ'אל רובייג[2]) יצ"ו.

חביב אדם שנברא בצלם אלהים יחנהו ויברכהו.

מעשה אצבעותיך אשר כוננת ירח וכוכבים חביבים וערבים חשוב'ם מאד לחרם נשבר כמוני היום, ועל השנות יהלום ספיר ספורי אדוני פעמים באהבה בוז יבוזו לי רעיוני והגיוני לפנים לפני לגנאי[3]) אם לא אקח מועד פנאי להשיב אמרים אמת לשולח דברו וירפאני מכל מהלה אשר שמתי עצות בנפשי באיל תערג לרעת את שלום הטתר פני כבו' עם כי עת בא דברו והלא מצער הוא יגון בלבבי יומם ורוחי ונשמתי אשר־ עליך יתרפק. לא יכל להתאפק ודברי אשר שמתי בפי שיר חרש מענה אל, סבותי אחורנית כי בשלומו אשקטה במכוני, ולפום צערא עלי הדרא דכולא דוחקא[4]) והאף אמנם אלד תוחלת ממושכה כי ישיב אלהים לטוב לי כי מי הוא נקי אבד, ואיפה צדיק נעזב, ואשיבה ידי להגיד כי ישר מצבי ת"ל ככה יהיה לאיש אשר חפצתי ביקרו אתה הוא מלכי וקצינ־ וכבר הודעתי לאדוני מפ" האשה אשר הוכיח לו גדא נדוניי א[5])

(אוצר הספרים אות ל' 57) ור"ל הכפר בעצמו אשר יורה ממנו מחירו ה' דוקא'.

[1]) נזכר ברשימת תלמידיו בסי' קפ"ב. בספר מדבר יהודה פ"א ע"א נמצא דרוש לנשואין אשר דרש המחבר „בב"ה של ת"ת כמנהג הספרדים יצ"ו שבת סמוך לנשואי ידידי הנעלה ונבון כהח"ר אברהם לומברוזו", בדיואן 66 יש שיר אשר שר „ביום חתונת המשכיל כמהר' אברהם לומברוזו יצ"ו עם זוגתו הנכבדת מרת דיאנה נמיא"ס וכו'" וגם מצבת קבורתו נמצא שם 373 (ל"א 31), נפטר כ"ט תמוז שפ"ז.

[2]) רובייג, צ"ל רובייו כמו שנמצא ג' פעמים בדיואן. סי' 60: לבקשת כמר שמואל רובייו יצ"ו לכתוב על מנורת המאור. סי' 188: על שם שמואל לבקשת כמר' שמואל רובייו. סי' 204: אל שמואל רובייו אשר רצה לאמר לי כי הוא חבר השיר הלזה אשר עשאו רבו רש"ם. רש"ם הוא בודאי ר' שלמה ספורנו.

[3]) עפ"י לפנים לפני לפני.

[4]) ע"פ ברכות י' ע"ב אגרא דכלה דוחקא.

[5]) כלומר המזל הוביח לו נדוניה גדולה אבל לא מצא בלום.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

יושב בארץ מרחוק, ואנחנו כאשר שמענו דבריו כן ראינו כי מעשה אשר לא יעשה מכל אשר בשם ישראל יכונה הוא זה, ולא ראוי למעלת תהלת יקרך אשר גם אם לא ידענוך פנים בפנים בחזקת כשר אתה, כי יש ויש ע"ז כמה תקנות וגזרות חכמינו ראשונים ואחרונים ובכל עיר ועיר מדינה ומדינה יש הסכמות קהלות וחרמות ונדויים לרוב על הדבר הזה, כי לא כל דאלים גבר, והארץ נתן ה' לבני אדם איש איש כפי גבולו ולא יעבור זר בתוכו, וע"כ אחרי רוב הבקשות אשר ביקש ממנו פ' לכתוב לכבודך דברים קשים ולגזור אומר נגדך, רצינו להקדים לזה דברינו אלה לשון רכה תשבר גרם המעשה אשר עשית. והננו כאוהבי האמת והשלום מזכירים ומזהירים לך לעשות המוטל עליך בדין ולצאת מהמקומות והחזקה הנ"ל תוך זמן ח' ימים מיום בא כתבנו זה אליך. ואם דין ודברים יש לך נגד פ' בא תבא או שלח ביד תשלח אל המקום אשר היא עומד בו ראית דין ואמת[1]) דיין ומבטיחים אנחנו איתך כי בזמן מעת לעת אחרי בואך פה לשלום נעשה שהאלוף פ' יעמוד עמך לדין ולא יענה את הדין והאמת יעשה דרכו. את זה ראינו להזהיר ולבקש מאת כבודך השב נא ידך אל היקך וזכור כי זאת חקת התורה. כי אם את הדבר הזה לא תעשה בזמן הנ"ל לא נוכל לעזוב מלעשות הראוי ומתיחם בעסק זה עד אשר תשיב הבית והחזקה הנ"ל לבעלים בדין כל התקנות וגזרות הנ"ל אך אמנם אמת ואמונה כל זאת קיים בדעתנו כי לא תמאן ולא תסרס כי תבא חכמה בלבבך לעשות הישר והטוב כי טוב אתה וטוב[ה] תבואך מאת ה' מן השמים בטובה ברכה וחיים.

ויציאה פ' והייתם נקיים וגו'[2]) השנ"ט

סג.

השיבותי לפ' ששלח אלי שאלה לראובן היה ג' בנים וכו' ששיב לו בלי שום כתב או אגרת[3]).

דעת מיושבת שלום. — פה ויציאה הקמח שוה כ"ח ליט' הסטארו, [מדה staro או stajo], היין י' ליט' ד' סיקיי'. הבית עלי בשביר מ"ד דוקא' לשנה. ספר לבוש מלכות[4]) עולה ה' דוקא' בלתי קשור.

[1]) צ"ל דאית דין ואית דיין כמו שנמצא בצד 9, ע"פ המאמר לית דין ולית דיין (ויקרא רבה ריש כ"ה ושוח"ט מ"ז ו'), ביומא ע"ב ע"א איתא לא יינא ולא דיינא.

[2]) פר' מטות (במדבר ל"ב כ"ב) וסיפא דקרא: והיתה הארץ הזאת לכם לאחזה לפני ה'.

[3]) השואל בקש את הפסק בחנם ע"כ נתן לו תשובה הבאה וכונתו אם אין קמח אין תורה.

[4]) הוא הספר הידוע הנקרא בקצור לבוש כולל כל דיני השלחן ערוך

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

להשתרר עלי גם השתרר ולהתברך בלבבו ובפיו במקהלות קהל ועדה כי עד אשר יקרא ס"ת לא יעלני לבימה ולא יגמור עמדי מנין העשרה, ואת אשר נתן לי אלקים במתנה ומקובלני מאבותי להיות מזרע אהרן קדושי ה' וכתר כהונה על ראשי, וכל הרוצה ליטול את השם יבוא ויטול את כהונתי? והאם הוא לקח את השם להוכיח את הרבים ולמחות בידי כל עושי רע ולהיות ממצדיקי הרבים? באמת עליו יאמרו המושלים אם יאמר טול קיסם וכו'[1]) כי אם גמול ידיו ישולם לו אפילו אבנט שעליו אינו שלו, אך לא זה דרכי ולא כראי אני להוכיח רק לקיים מה שנ' הוכח תוכיח וגו' לא דרך הוכחה הוא זה הדיוט כמותו לנדות בדרך גמליאל[2]) ולפסול את הכהינה. ולא תצא כזאת מלפני מעלתכם אפי' אם יראה בעיני כ"ת להוציאני חייב מלפניכם אם עונש או תשובה חוייבתי ע"ז הודיעני ע"פ כתב לי ולא לו, וכל הישר בעיני מעל" והדין אעשה, אך חשבתי כי בהגיע מעל' דיני זה בכברה הטיב אצא זכאי מבית דינכם ונקיתי מפשע רב יהיו לרצון אמרי פי וגו'.

סב.

כתבי לרומה בעד מהר"ש קורקים[3]) יצ"ו מצד הגאונים מפה.

הכי נבכד שלום. הולך צעקות ודובר מישרים אתה מרבבות קרש לפנינו מימינו אשדת ועל פי משפטיה ודיניה שואל כענין האלוף הנעלה נושא אלומות תלונותיו על כבודך באמרו כי באת בנחלתו חלקת בית וחזקה יש לו שם אשר הגישה לחלקו בחלוקתו עם אחיו כאשר הראה לנו מתיך שטר ופסק נעשה ביניהם אחים שם רומא ו' יוניא תק"צ למנינם, ע"י ש' אסקא מאציאו סופר מע" הויקאריאו[4]), ואתה ירדת לתוכה שלא ברשותו והחזקת בה ותאמר לא ידעתי את [כעל?] הבית הזה וכאלו אין לו חלק ונחלה בבית אביו להיות כי אין האיש בביתו

עליה שלא ננע בה אותו הרשע עכ"ל ור"ל כאן שמי מעיד שאני נקי וכמ' שמלון רשע.

[1]) ב"ב ט"ו.

[2]) ר"ה כ"ה. (ראה דור דור ודורשיו ח"ב צד 77).

[3]) רבי שלמה בר יצחק קורקום. הנוצרי בארטאלאצצי (III 821) מביא ראיות ששלמה קורקום ובנו המירו דתם בשנת של"נ ור"א בערלינר השיב על זה (ספר היובל להרב הילדעסהיימער 162) כי שלמה קורקם עסק בצרכי צבור עוד בשנה הבאה לאחריה, אמנם מן האגרת אשר לפנינו מוכח כי היה ע"ד יהודי כ"ה שנים אחרי זמן הנ"ל ואין להאמין כלל לדברי בארטאלאצצי. על המשפחה קורקום ראה המזכיר Corriere Isr. 1876, 82; XI, 71; להות אבנים 14; ובערלינר ורינער בספריהם על תולדות היהודים ברומי.

[4]) Signore Asco Mazio Notario di Vicario.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

ה' יכלו ועוד ז"ל: ואי קשיא לך הא קדושה דמיושב יחיד אומרה, לאו קושיא הוא דאינו אלא ספור בעלמא והאומרה אינו אלא מספר וקורא פסוקיה דישעיה.

וכן בירושלמי התחילו בעשרה והלכו להם מקצתן גומר ועליהם נאמ' ועוזב וגו' וזה הביא ספר המצות הגדול וספר הזכרון[1]) ורבנו ירוחם ואחרים.

והטור סימן נ"ה כתב וז"ל כל דבר שבקדושה אין אומרין אותי בפחות מעשרה ומיהו אם התחילו בעשרה ויצא אחד מהם גומר או הקדושה וכו'.

הלא נראה ברור ג"כ מן הפוסקים האלה ואחריהם רבים אשר לא הבאתי פה שיכולים הצבור לגמור תפלתן בכל הנ"ל וכן פסק הקארו ס' נ"ה וז"ל אמנם נראה שאם התחילו בשחרית לומר קדיש וברכו ויוצר והלכו מקצתן וכן בערבית כה"ג אין להתפלל שום שמונה עשרה לפני התיבה ושיאמר ש"ץ קדושה וקדיש אח"כ עכ"ל. ונראה א"כ דעד קדושה וקדיש יכולין לומר בלא עשרה כשיצאו. והיה בעיין המעיין הטיב בדינים הללו יראה כי בדין עשיתי שהתרתי לעצמי — בראותי כי יצא האיש ההוא למען העמידני שם — לצאת בחשבי כי זמן רב היה לצבור להתפלל כאשר הוכחתי ער שוב האיש ההוא אשר יצא בטלית ותפילין ודעתו לשוב כאשר היה באמת כי שב לב"ה בעוד היו אומרים אמת ויציב. ולא נשאר עלי ערעור ופקפוק שריד ופליט כי אם מעט מזעיר על דברי הירושלמי שקרא ע"ז ועוזבי ה' יכלו אשר גם ע"ז אציב התנצלותי הנכון והישר לפני כל יודעי דת ודין. זה המאמר הירושלמי וקרא עליהם ועוזבי וגו' לא על דבר כזה נאמר ולא ראי זה כראי זה כי הם אמרו על שהתחילו בעשרה והלכו להם מקצתן באופן שאין עוד סדר להשיב העשרה יחר בב"ה וצריכים הצבור בהגיעם לקדיש ולקדושה להפסיק שמה ועליהם נאמר ועוזבי וגו' מפני שמסבבים לבזות את השם, וכיוצא בזה אמרו על המניח ס"ת ויוצא מפני שמבזה את התורה כי לא יוכל עוד להשלים סדרם, וגם ע"ז בין גברא לגברא שרי, ואנכי לבדי יצאתי והנחתי הצבור אומרים תחלת ברכת יוצר אור והיו תשעה בב"ה ואחד בטלית ותפילין באופן שמברכת יוצר אור עד קדושת י"ח מוכרח היה לחזור כאשר הוכחתי וכאשר עשה.

א"כ נקי אנכי מה' ומישראל ואין לי עון אשר חטא, וראוי למעלתכם לדוני לאשמה ופשע מי כימכה כ"מ ישמלון בשמיכה[2]) מי העלהו שמים

---

[1]) ס' הזכרון חבר ה"ר ישמעאל הכהן טניני וכולל כל הדינים הנהוגים בזמן הזה כסדר התלמוד, נדפס פירארה שי"ה (אוצר הספרים אות ז' 128).

[2]) עש"ה שופטים ד' י"ח ותכסהו בשמיכה ועפ"י דברי חכמינו ז"ל ויקרא רבה כ"ג, י' וז"ל אמר ר"ל וכו' ומהו שמיכה שמי כה שמי מעיד

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

לגאון, הרמב"ם ספר אהבה הלכת תפלה פרק ו' וז"ל אסור לו לאדם לעבור אחורי ב"ה בשעה שהצבור מתפללין אלא א"כ וכו' עד אומרו ואם יש לו תפילין בראשו מותר לו לעבור שהתפילין מוכיחים עליו שהוא רודף אחר המצות ואינו מבטלי התפלה. הלא נראה מדבריו שההולך חוץ לב"ה בלא תפילין יש לחשוד עליו שאין לו חפץ לבא להתפלל לה' אמנם אמרו כשהתפילין עליו הם לו עדות וראיה שרצונו לילך לב"ה או לאחר ואם לא אז עוד מעט[1]). עאכ"ו הבא לב"ה ועומד שם ואח"כ יוצא ממנו בתפילין וטלית שבודאי רצונו לשוב וקל וחומר בדיננו זה אשר אנחנו בו שהאיש הנ"ל בא לב"ה ועמד שם עד גמר כל הזמירות וקדיש וברכו ויצא בתפילין על ראשו ובזרועו ועושה להכעים בלי היות לו שום עסק שבודאי רצונו לשוב ולכן בראותי את כל הנ"ל יצאתי לדרכי כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו.

ולא היה לי לחשוש שיוצרכו הצבור לפסוק תפלתן כי היה הרשות בידם לגמור תפלת כל היוצר וקדושתו וק"ש וי"ה בלחש ובקול עד הקדושה וזה נראה לכל הגאונים והפוסקים אשר מעט מזעיר אביא פה לראיה.

תחלה לאבודרהם בתשובת שאלה להרמב"ם וז"ל התחילו בעש"ה ברכת היוצר והלכו להם מקצתן משלימים ואומרים הקדושה וכ'.

ובשם תרומת הדשן הביא הקארו[2]) אם התחילו בעשרה בשחרית וכ' רשאין הנשארים לגמור וכו' עד אמרו, כן שמעתי שאחד גדול הורה כך ישאם התחילו התפלה בעשרה רשאים לגמור סדר קדושה וקדיש שאח"כ ישלא בעשרה.

ואמרינן במגילה אין פורסין על שמע ואין עוברין לפני התיבה פחות מי' ואמרינן עלה בירושלמי אם התחילו אין מפסיקין[3]) ועלה פסק הרשב"א בתשובת שאלה ס' צ"ה דאפילו התחילו באבות גו' אפילו קדוש עכ"ל.

והבנימין זאב בדיני ס"ת וב"ה ס' ק"ע על דין פרישת שמע הביא הא דמגילה דאמרינן לעיל ואמר עלה וז"ל: דכיון שהתקינו קדיש וברכו לאומרם על הברכות וכו' ובשביל שיצאו מקצתן הי"תי אומר שצריכין שם כל העשרה בכל הברכות ובלאו הכי לא. לכן בא להשמיענו כי לאחר אמירת קדיש וברכו אם הלכו מקצתן גומר הברכות ועליהם נאמר ועוזבי

---

[1]) כלומר אם לא באותו הגע אחר שהיה קטנה.

[2]) א"ח סי' נ"ה.

[3]) מגלה ד' ד', בירושלמי שם (דף ע"ה ע"א): התחילו בעשרה ויצאו להם מקצתן גומר ועל כולם הוא אומר ועוזבי ה' יכלו ע"כ. זה הביא המחבר לקמן אבל מה שמביא כאן בשם הירושלמי „אם התחילו אין מפסיקין" לא מצאתי שם.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

והנה ימים באים אקריב מהכתיבות מנחה לא"א וגם זכרונו יבא לפניך שכר עמל וביטול הוא ניטל. פעמים שלש הייתי עם פ' למען יקנה לי הכובע ולא יכולתי להביאו ועדיין אני בקלות ראש צמר כשלג אני נותן עלי ומתכסה בבגדים למען יחם לי, וגם היום לא נירא מן הקור כי אש תמיד תוקד בבית מדרשינו וה' אתנו; יעלו ויבאו פקודת שלום לכל אוהבינו וקרובינו ולאמי ולכבודך בנשיקת יד אצא ואו"ש. הבן יקיר לא"א . . .

סא.

אלה הדברים כתבתי בהיותי בן עשרה שנים לבקשת כ"מ ש"ת י"ש בהתנצלותו שיצא מב"ה בתוך התפלה.

מה קול האנשים האלה באזני קול ענות חלושה בדעת קלושה דלית בה מששא המדבר עלי עתק לאמר כי חטאתי עויתי פשעתי לה' אלהי ישראל ולהם והרחיבו עלי פיהם ולשונם תהלך נגדי להוכיחני בתוכחות על לא חמס בכפי כאשר קויתי להראות לפני כל יודעי בינה וראו קרובים אשר עשיתי ידעו רחוקים את חטאתי האם לזה יקרא חטא ועון פלילי כי מעשה שהיה כך היה.

אנכי הנה באתי בהיובי לשחר פני האדון ה' צבאות בתפלתי בבא יחד הקהל גם הם אל הרנה ואל התפלה וכי היה בלבבי להלוך לדרכי לעשות את אשר חשבתי קדמתי להתפלל לבדי טרם התהיל הש"ץ ישתבח והסרתי הטלית והתפילין ובין כך השלים מנין העשרה והלך כמ"ה שמלן כ"ץ להתפלל ובאמרו קדיש וברכו נוסף עוד א' על העשרה ולכן הלכתי עד חצי כ"ח[1]) לצאת משם ולילך לי ועודני שם, כראות שמלן בר נריה כ"ץ[2]) כי רצוני לצאת עוד הטלית על גביו והתפילין בראשו ובזרועו להכעיסני הקדים לצאת לא ידעתי אנה הלך, וגם אני יצאתי והלכתי. האמת כי נמלאתי חמה בראותי שמלן יוצא מב"ה לא לשום תכלית או לעסק אלא במרד ובמעל כאשר התפאר ואמר לאנשים רבים ושלימים שלא יצא כי אם להכעיסני וגם כי הודאת ע"ר[3]) כמאה עדים דמי, ועוד ראיה לדבר כי יצא בטלית על גביו ובתפילין בראשו ועל זרועו, כי ודאי לא מן החסידים הוא להלוך כל היום עמם כאלישע בעל כנפים[4]) וגם אפי' רגע אחד ברשות הרבים בפני הערלים, ומזה גמרתי אומר שבא יבא ולא יאחר לשוב לב"ה כי לא יוכל להלוך אנה ואנה בהיותו מלובש בטלית ומוכתר בתפילין.

ומצאתי סמך למחשבתי בהרבה מקומות ובפרט בטור סי' ל' וגם

---

[1]) כ"ח אולי צ"ל ב"ה (בית הכנסת).

[2]) הוא איש אחר ואיננו שמלן כ"ץ הנזכר קודם.

[3]) ר"ל כל העיר יודה בזה.

[4]) שבת מ"ט.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

נח.

הגבר הוקם על שלום.

הן כל היום יציקוני גבירי ורעי לתת ראשית[1]) אל בית ועד ההוא אשר דברתי אל כבודך, ואני תמיד איחל אל אשר הבטחת לי כי בלעדיו לא אוכל להמנות במספרם, אתה עתה ברוך ה' דע וראה כי שני פעמים יתן הנותן מהרה[2]), לכן אם יחפוץ המוביל הלז לקחתו בחסרך תנהו לו, ואם לא לכל הקודם זכרני אתך, וגם אם לא תוכל או לא תחפוץ, אמור לא חפצתי ושפתיך ברורר ימללו כי אני לעולם אהיה נרצע לאהבתך, השיבני דבר וצוה גם עלי ותעש ולך שלום רב.

נט.

ויקרא אל משה[3]) וידבר שלום.

ידעתי אדוני ידעתי כי אנשי אמת כמוך מלכי אשר יביעו וידברו אותו ישמרו לעשות ואף אם התמהמהם חכיתי לשיר שאלתי מאת כבודך להקהות שנן רשעים האומרים כי אין אתנו יודע עד מה בשירותיהם יבינו ויראו כי לא כדעות הנוצריות העבריות כי ילדי העברים אחזו בזה ובזה ידם בכל, וכי הקרה ה' לפני המוביל הלז אמרתי אחכמה להודיע מקבלתו לכבודך ולשלם תודות לו ואתה אדוני זכרני ופקדני אם יעבור תחת השבט איזה חידוש שיר בשיחתן של ת'ח שלח נא ביד תשלח והשביע בצהצחות נפשי כי נפשי תערוג אליך ועיני ולבי שם אצלך כל הימים, כל הימים אשר בן אישי חי, חי העולמים הוא יכון כסאך לעולם, ולעולם ועד תשבין עם החיים והשלום.

השותה בצמא את דבריך והם לו כאשר יהיה צאן שה כשב אי עז בפי גור אריה יהודה.

ס.

אב את בן ירצה שלום. בגלה ברנה בשמחה רבה ראיתי כתבי א"א ותשואות חן עד אין קץ אשלמה תודות לו על המעות אשר שלח לקנות וכו' ויודע אני כי חל עלי חובות תשלומין להתחזק בכל מאמצי כח ללמוד ולקחת חכמה ומוסר ביום מחר אביאהו הבית והיה כנגן המנגן[4]) והיה עלי רוח אלהים לבקשת המלמד יצ"ו התחיל פ' לשוב ללמדני הכתיבה[5])

---

[1]) לתת ראשית, ר"ל לתת מעות בהקדם.

[2]) מקור המאמר bis dat qui cito dat (ברית חדשה).

[3]) שם המקבל משה ולא נודע לי מי הוא.

[4]) ר"ל למד חכמת המוסיקה.

[5]) מוסב על למוד כתיבה נוצרית.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

דמעה כי גרול כים שברנו אוי מה היה לנו מי זה אמר ותהי רעה הולה כזאת פצע וחבורה ומכה לא תוכל להרפא הנה מה רע ומה מר שבת אחים גם יחד לארץ ידמו חללי חרב יזובו מדוקרים הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו אנשי חיל לא מצאו ידיהם וכראש שבולת ימלו הנה אנחנו מאלמים אלומים יגונות ואנחות יומם ולילה דמעתינו על לחיינו מאין צרי למכתנו חבל על דאבדין ולא משתכחין מן השמים נלחמו להביא עלינו את כל הרעה הזאת אשר לא דמינו ולא חשבנו ולא עלתה על לבנו הנה צרים וחבלים אחזוני כצירי יולדה ולבבי המר והנמהר צרור וקשור בעצבי הדאגה ולא עצרנו כח להאריך רק כמונו כמוכם להתפלל אל ה' אל נקמות יופיע ארץ ארץ ארץ אל תכסי דמם, ונפשותיהם יושיע ושם ינוחו יגיעי כח אחרי אשר על האדמה לא מצאו מנוח ויאמרו די לצרותנו ועל עבדיו יתנחם.

נז.

כתב שכתב יוסף לוי ממונטאניי[1]) לאחיו שני[2]).

חבצלת השרון שלום! אותיות מחכימות מכתב פתוחי חותם מעשה חושב אמרות טהורות כסף צרף והמה מידך נגזרו כלם אהובים כלם ברורים ראתה עיני כשימת עין לטופה[3]) וישמח לבי ויגל כבודי אף בשרי מן הקצה אל הקצה כי. מכלליהן אני שומע לאו כל שעתא ושעתא תפנה אחר ההבל, כי מדות ומושכלות לקך אזנך ונודע כי באו אל קרביך ברוך ה' כתב ומכתב ולוחות מעשה אלהים המה כי זכר שר המחכים את יוסף וילמדהו דעת ואורח תבונות, הן כי שמעתי אומרים כי הניח ה' לכם ותשכנו בטח, הן כי הכרת פניהם ענתה כי אין שכחה לפני כסא כבודך ממני וזכרתני אתך, ובאמת גם לי לבב כמוכם זוכר למזכיריו טובות זכרונית ולא תמיד אוכל כבדך פעם כפעם בכתיבה כי חובה עלי כבוד אב ואם והזקנים באגדות שונות ועולת תמיד העשויה בלמודי, ולפעמים היום קצר למלאכה מרובה מכל מקום לא אמנע את עצמי לפקוד כבודך בכל עת אשר אלהים יחנני וזה החלי לעשות, קח נא את ברכתי ופקדני לשלום להוריך יצ"ו ושקה לי ידי הנעלה מורך יצ"ו ורדוף אחר הלמודים כי תשיגם ואעשה כן גם אני. אחיך שני לקורבה וראשון לאהבה.

---

[1]) יוסף לוי הוא תלמידו ובלי ספק הוא אותו יוסף ב"ר זרח לוי ממונטנייניה אשר חבר לכבודו שיר בנשואיו בח"י אדר שס"ו (דיואן 122). ראה סי' ם"ז ס"ח ק"ז. לחות אבנים סי' 61: מצבת החר' יוסף לוי זצ"ל נפטר יום ה' כ"א סיון השצ"ט.

[2]) אחיו שני הוא בן אחי או אחות אביו או אמו, כן נראה מחתימת האגרת: אחיך שני לקורבה וראשון לאהבה.

[3]) אין לו פתרון.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

כי שלום לי והאיל ובעל קרנים וצפיר העזים[1]) לא נגח בי כי שלחתי את השעיר לעזאזל המדברה שבח לאל ובעזרתו עד הנה. את כפר הזכרונות ומוסר השכל אשר בא בכתב כבודך לא אשכח דבריך ואענדם עטרות לי ולטוטפות בין עיני וגם היום תורתי אומנותי ומחיל אל חיל מבית הכנסת לבית המדרש אעופה ואשכונה ואקח מן הבא בידי ועוד לעתיד לבא אל ירעו בעיניך המעות אשר להוצאה נתנו בעדי, ובין כך אתפללה לאלקים ישלח ברכה והצלחה לביתך במקנך ובשדה. ואל הכבודה אשי מב"ת ולזקני הנעלה ולכל קרובינו באלומות שלומות אצא ואומ"ש.

נה.

א"א כבודי ומגן בעדי שלום.

נוי נאמן מרקו מאלויצו בא לפקדני ולדרוש שלומי גם נתן לי אגרת כבודך מבשרות צבא רב שלומכם וישמח לבי ויגל מאד גם מתנה נמורה נתן לי לקנות איזה דבר באסי'נה[2]) הוצאתים . . . . ותשואות חן לכבודך כי ממך הכל, והוכיחני בשמך ובשמו והזהירני על כל דבר פשע איבוד זמן, שמעה אזני ולא אסור מדרך החיים ימין ושמאל בע"ה, כתבתי ע"י כמ"ר פ' יצ"ו ועתה גם ראיתי להריץ שורותים אלה, כי לא נוכל לכתוב יום א' הבא מפני חג השבועות הע"ל ויה' דברי אלה קרובים לדעת כי בכה' אז כחי עתה חזק ואמיץ בה' ובלמודים שומע ומוסיף. שמעתי מיתת השקץ אשר הצר לי וייטב בעיני, כן יאבדו כל עושי רשעה ואת יראי ה' יושיע. ולכל קרובינו וליוסף ודוד שלומות ירבון ואו"ש.

נו.

מלאכי שלום מר יבכיון[3]).

ארור היום אשר נתבשרה בו השמועה רעה, רק זועה תעה לבבנו פלצות ובבנור יהמה קינה מבעי ליה אף עפעפנו יישירו נגדנו בנהרות

[1]) כוון לשד שיש לו קרנים ומראהו כמראה האיל וצפיר עזים הוא השטן ויתר רעה אשר בא באדם להדיחו מתורת ה'.

[2]) באסי'נה (= musina) ארנקי של צדקה (החכם לוצאטו).

[3]) ראה למעלה מ"ז, 2. הקינה הזאת עומדת בין מכתבים משנת ש"מ או ש"מ"א ומוסבת על נהרגים על קדוש השם אבל לא מצאתי בין הפרעות מאורע רע כזה לשנים הללו רק לשנת שמ"ח בבולוניא (מאנאטסשריפט XX 81—378), ע"כ נראה לי שהמחבר קונן קונה זו בשנת שם"ה על שבר עיר מנטאנוינה שנודל בה ומקום מושב קרוביו ואוהביו (ראה Ciscato, Gli Ebrei di Padova 292). המחבר לא הזכיר שם עיר מפני היראה אולי יפלו כתביו בידי זרים כי „החוקרים" (inquisitores) חקרו ודרשו היטב בימים הדם בבתי העברים אחרי ספרים וכתבים.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

שמחה מאד. פקוד פקדתי את דודי כמר אברהם יצ"ו[1]) הלזה ובא וראני ושמה בלבו והנה הוא שולח לכל אלומות שלומות רבים. השמש יצא על הארץ ואין נסתר מחמתו כי בא עליו כהרף עין השמר לך אדוני בלכתך בדרך כי תרכב על סוסיך יומם השמש לא יככה וה' ישמרך מכל רע ואני לא אמוש מתוך האהל מתחת צל קורת רוח הלימוד רק הבוקר אור ולעת ערב לשוט בארץ, לא ידעתי מה אאריך ואין אתי ידיעת מה חדשות בארץ וגם ממלמדי יצ"ו תשמע אמרים ואל הכבודה הורתי טב"ת אישתחיה ולך מלכי ואומ"ש.

נג.

מבין המצרים לראש צורים שלום!

פקוד פקדת פוקדתי פקודת[2]) שלומך א"א בשמחה רבה ואמרו בלם מחישבותי נודה לך ה' אלהינו על אשר חנחלת לאבותי טובה ורחבה חיים עד העולם יחזק במעוזכם ושלום יהיה לכם, ולא נופל אנכי מכם שלו ושקט ובריא מאד תורת ה' תמימה משיבת נפשי כי היא לוית חן לכל לראש אותיותיה, לא ארפנה עד אשר אבא אל אדוני שיעור[3]) מה מוסף עד מקום שידי מגעת לכן אדוני בטח בה' כי לא יצא זמני אחרי ההבל ורוח קדשך אל תקח ממני מדי שבת בשבתו כאשר גם אני עושה[4]) יקרבו השתחויתי לכל קרובינו ואל הכבודה זקנתי מב"ת יאמר נא כבודך כי לא לבי ממנה פקדתיה אף תמכתיה ואם לא פעם בפעם לפרט נקובי בשמות אחד ואחד ובאמרי לכל ק־ובינו הלא היא בכלל הברכה ולה ולאני מב"ת ולכלכם אקוד ואשתחוה ואו"ש.

נד.

א"א עטרת ראשי שלום!

שמחתני אדוני בפעליך במעשי ידך לא ישקל כסף מחירם להודיעני שלומכם, כארז בלבנון ישגה, וכן עתה גם מעני תמורתו יהיה קודש להודיע

---

[1]) לאביו לא היה אח בשם אברהם (ראה יחום המחבר בספרו של צונץ Nachtrag zur Literaturgeschichte 36) ואולי הוא אחי אמו או אחי חורנו אברהם פארינצו הנזכר סי' כ', 1.

[2]) זכר לדבר שהתעסק בלמוד הדקדוק בבתבו אגרת זאת וכן אמר בספרו האיטלקי Riti אשר העתיק שלמה ראבין ללשון עברי וקראו „שלחן ערוך" (ווין תרכ"ז) שהנערים מתחילים ללמוד „דקדוק לה"ק" בהיותם בן עשרה שנים.

[3]) עש"ה בראשית ל"ג י"ד עד אשר אבא אל אדני שעירה.

[4]) ר"ל אביו יכתוב לו בכל שבוע ושבוע כמו שעושה גם הוא.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

יהי מה ידעתיך לכח אמיץ לכך כלב האריה נגד מקרי הזמן בוגד וגם לי לבב כמו כן נבוך וטרוד, לא אספר לך פרטי דאגותי, כי אתה קנית כליותי, או כל לבבי צועק לשעבר משתאה להווה נבהל לעתיד[1]). ותוחלתי לא נכזבה עוד יתעשת האלקים לנו ולא נאבד, ולהודיעך את כל דרכי וכל הוצאת זמני היות כי הימים האלה קצרים עד מאד ובטרם צאת השמש ידע מבואו ובאור בוקר יזרח, תשת חושך ויהי לילה — מיתר עסקי תבל וטרדותיו נבוכים הם בארץ אסגיר עליהם המדבר, וחזקתי את לבי (לא אשלח לך הבדיקות [?] כי לא שמתי עדיין עיני עליהם לטובה אראם ולא עתה ואשיבם לידך לכל הקודם). בחסדך קרב נא שלומים להגביר כמ"ר . . . באמור אליו כי אצפה על המטלטלים ע"י נושא נאמנה. ועל הזהובים הקלים ועל המטבע הפסול אם השב ישיבם לי אחליפנו ואמיר אותו רע בטוב, כי יד ליד לא ינקה גם הנותנים לי ובבקשת המחילה מכבודך על כל המשא ואתה שלום.

נא.

א"א עזי ומעזי שלום![2])

בבר נאמר „שקריקם לא יעמוד קם"[3]) לכן אלך אחרי הקיצורים היום הזה גם כי לא יחפוץ מעלת מורי יצ"ו ליתנני מתענה ומשלים. מ"מ אתחנך לשעות, וגם הוא עדי אובד כמו אשר יחסר מזג תמורת הנתק. וידע נא כבודך כי מנוחה והשקט באוהלנו ואני חזק כראי קֶצֶק ת'ל. ואם תעשה לי מלבושים כדברך לשבת נחמו, אלה אזכרה כי פה לא ילכו אחרי הצבעים אם דל ואם עשיר לובשים שחורים ועשויים כהוגן, עשה והצלח ואלקים עמך לברך את מעשי ידך ומברכתך יבורך בנך האומר שלום.

נב.

מן המצר[4]) קראתי יה שלום.

את קרבני לחמי לאשי אקריבה לכבודך להגיד כי ישר מצבי כן יהי בשלום סכו ומעונתו תמיד כאשר שמעתי מפי כ"מ יצ"ו הזה ונפשה

---

[1]) לא מצאתי מאמר זה במקום אחר.

[2]) בשנת ש'מ למד שנה אחת בפיראיה אצל ר' חזקיה פינצי (דיואן 7) ובשנת שמ"א למד שנה אחת אצל הרב שמואל ארקוולטי (חיי יהודה), לפ"ז האגרות נ"א עד נ"ה ובודאי גם המכתבים מן סי' נ"ח עד ס' ועד בכלל נכתבו בפיראיה או בפאדווה ואולי הראשונים בפיראיה והאחרונים בפאדווה, במכתב ס"א אומר בפירוש אלה הדברים כתבתי בהיותי בן עשרה שנים. המכתבים האלה הם ראשית פרי עט המחבר וילדותו לא ביישה זקנתו.

[3]) לא מצאתי מאמר זה ור"ל שהוא מתענה וכותב בשבעה עשר בתמוז.

[4]) האגרת נכתבה בין המצרים ש"מ.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

לילה ואפלה. בדרך המלון בעד האשנב והחלון, ויפרצו החומה ובקצה הערמה ועל כפות המנעול. לא הואיל הניעול. בבזה שלחו ידיהם דמים מלאו להם. ויעשו באושים באו בקרשים ובלולאות התרנגולים. שללו ואין מכלים. לא השאירו עוף כל צפור כל כנף. השחיתו התעיבו בהם. גנבו גם שמו בכליהם זה דרכם כסל למו, ואח"כ יאלמו. להטיב משפט גב"ר ומה' מצעדי גבר כוננו חצם. וינחם אל מחוז חפצם. ישתים עשרה תרנגולת כארזי אל למספר בני יישראל. והגב"ר הוקם על דכיון דעל על[1]). נוצתם כססגונא מראיהם כלבנה. טובית מראה ובריאות בשר והיו דורן לכל שר. אוי על מה אבכה תחלה בפרצים, על האפרוחים או על הבצים. כי גם מלאו ביצות. צבי לכל הארצות. אלה אזכרה. ונפשי אשפכה. מערכה לקראת מערכה. עיני עיני ירדה מים ורוב החמה יהיה שבעתים לגב"ר אשר דרכו נסתרה. חרם חרמתים. לראש גב"ר לקחם. ולכל מריעיו צרעת במצחם. תפח אפם נשמת חיים. ורבצו עם ציים ישתו כוס תרעלה. על המחיה ועל הקלקלה. בעצבון יאכלם כל ימי חיים. וכחחים לדגת הים, כעסה לעכברים. וכחץ לעוברים, תצבה בטנם ותפול ירכם, תכהה עינם ותנום לחם. לשלום מר להם מר. לא ימחול להם הכומר. יהיו כאבני גיר מנופצות[2]) יניעם נגעים כמנין הנוצות. כל אחד יבתר כתור וגוזל. על הגזלה אשר גזל. ועל פת לחם יפשע גבר.

פעמים שלש עם גבר. ופעמים אין מספר. קרה לנו כזה לא יאומן כי יסופר. גם אתה ידעת כי כן. בהיותי שמה שוכן. שברו בארמנותינו. ועלו ובאו בביתנו. ובין שתי המזוזות. ויבוזו האוזות והתרנגולים הגלו בראש גילים, לקחו תחתיים שניים, שמנים ממוחיים, באים בלט ויוצאים ביד רמה. תהי לך ידידי צרת רבים חצי נחמה[3]). כי להם בהסתר. עברה זו נעשית בהיתר. יהיו העופות. כופר נפש הגופות. ורשעים כים נגרש, וגם דמם הנה נדרש. על ה' דרכך גול. ובשם אלקינו נדגול. הנה כי כן יבורך גבר.

נ.

אהוב וחביב שלום[4]) !

בכל צרתך לי צר ידיד נחמד. ובראותי ראש דבריך בכתבך צ־ יצוק מצאוהו לבי יחיל בקרבי לא ידעתי מה זה לא בכלל ולא בפרט,

---

[1]) פסחים קי"ב ע"א שבשתא כיון דעל על.

[2]) ישעיה כ"ז ט'.

[3]) דברים רבה ב' כ': כל צרה שהיא של יחיד צרה ושאינה של יחיד אינה צרה. בעל ספר בית ועד לחכמים מביא מאמרנו צד 230 ואמר עליו: הלשון שגור בפי העם. מאמר כזה הוא: Solamen est socios habuisse malorum.

[4]) אולי הוא ר' זרח לוי מן האגרת הקדומה או אברהם לומברוזו המכונה חביב (בי' ס"ר).

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

נער[1]) בימים הבאים ולבי נכון עמך, ובאגרתך הבאה אלי נתבטל בשישים כל כעס וכל רוגז קראתיה פעמים ושלש מרוב חפצי בה למען המקים אשר ממנו חוצבה נחמתני ואנחם, אך לא אנחם בדברי מנחם הוא הכהן הגדול[2]) נר"ו. ויפה דבר באמת על היה לחם רק לא ידעתי וגו'[3]) ועל שאלתו [מדוע?] החרש יוסף מלהודיע לאביו אחר שעלה לגדולה כבר נישאלה ותרצו וכו'[4]) ואשר צער לאביו בלקחו את שמעון והכיאו את בנימין היה רק למען יבא גם הוא אחר בניו כצרימה כאז"ל משל לפרה וכ' משכו את בנה תחלה וכו'[5]) ועודנו על ענין הפרשה לא אמנע להודע לכ"ת כי אתמול יום שבת היינו בדבר הכללים וכ' [?]. — השיר אשר בא בכתבך הראשון הגיעני והמשקל לא ראיתי בתוכו ואיננו טוב כי הוא מחמשה חלקים וכן לא יעשה כי אם מארבעה או ששה או זוג כי לא יבא הנגון לאזני הקורא היטב מה שאין יכול לעבור תחת השבט ובהתמידות תסיר יום כבדות הלשון. שמחתי כי מלא אלהים חסרונך. פירוש השבע חכמות הנו בקצה הירידה אמנם העשר ספירות לא חפצתי לכתבם עד אשאל למשכיל בדבר זה ממני, ואדעה מה אעשה לך, הקפת[6]) שלומותיך לחכם פ' יצ"ו וגם הוא נותן לך תשלומי כפל. לעת עתה לא אוכל לארוך עוד ובלי בטפוט חנופה תצוני[7]) לעת הצורך ולך שלום שלום.

מט.

לר' זרח לוי יצ"ו למונטאני[8]) על גניבת תרנגולים.

אני הגב"ר ראה עוני שמעתי ותרגז בטני קול שאון מעיר ובושש עד ישישעיר. ואשר בשערה ישופנו גם ברך לא אברכנו ולבי חמק ועבר ממצא חפץ ודבר דבר חזות קשה הוגד לנו ונהי כתמ"ה כלנו. מפני חרב היונה אישא על עופפים קינה כי קינה חמת גב"ר: הייתי כגב"ר אין איל. כצבי וכאיל. כי באו לך גנבים אוכלי לחם העצבים. דרך ושעים עושי עולה. באישון

[1]) נ ע ר, אולי צ"ל עוד או מעל.

[2]) הוא מנחם (מאנדולין) פורט כהן שנפטר י' כסליו שם"ב (להית אבנים 3; דיואן 103).

[3]) כלומר יפה דבר מנחם הכהן על הכתוב (ובכל ארץ מצרים) ה י ה ל ח ם (בראשית מ"א נ"ד) באמרו „רק לא ידעתי וגו'" (המחבר משתמש במל' וגו' במקום וכו').

[4]) עיין רמב"ן במקומו.

[5]) בראשית רבה פרשה פ"ו ד"ה ויוסף הורד מצרימה.

[6]) כלומר אמרתי לו שאתה שואל בשלומו.

[7]) כלומר אין זה חנופה ממני אם אומר לך תצוה עלי ואני אעשה.

[8]) ראה צד 8, העי' 1.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

בפנות העיר שבורים ומקורעים ויאמרו כי ידם היתה במעל הזה, ויקומו כל העיר עליהם להרוג ולאבד, לולי כי המכלכל יר"ה איש חכם ונבון בחכמתו הציל את העם מתחת יד מצרים ואנשי דמים[1]).

בימים האלה אנכי הולך פעמים רבות אל חברת מלומדים אל דרשותיהם והסיפור הולך ומתגלגל ביניגו הרבה על שאלתיהם ותשובותינו ועל כיוצא בזה כאשר ידעת, והנה כתבתי לך שלישים מהמה ידעתי כי ימתקו לחכך לולי כי ידוע לך כי לא נתנו לכתוב והם דברים שבעל פה[2]).

ראיתי את השיר בשולי אגרותך עובר לסוחר הוא ואם תרדוף תשיג תחלק ותמצא חן ישכל טוב והמלאכה צריכה בקיאות לא יעשה כי אם בהתמיד עליה — ועודנו מדברים על השירה. תדע כי בנשואי חכם ועשיר נעשו פה, לבקשת חמי יצ"ו חברתי שני טורי שיר על כל מין אוכל אשר בא על השלחן[3]) ואגיד לך זה לבדו עשיתי על הַאֲנִרי: לקול חתן וכו' ולא ידעתי כנוי העופות הנ"ל בלשון הקודש ועשיתי הצחות הנ"ל מפסיק „ואני אנה אני בא מקול צעקתם". וכן עשיתי בכלם אשכילך ואורך אם לא שכחת וכו'. מי יתן ואיכל לדבר לך כמאז פא"פ על דברים כמו אלה כי באו דברי פלא הפלא ופלא תצלנה אזניך ותשתאה. ואם היינו לשרי אלפים שרי חמשים נא בחסדך אל יעצרך דבר להשיבני בדיוק וערוכה על כל הנ"ל מאת ה' מן השמים יהיה לך ששון ושמחה סביב רננים יתהלכון ותתענג על רוב שלום.

מח.

להנ"ל.

מתרצה ברחמים ומתפתה בתחנונים אנכי ונוח לרצות בכ"ז, הן אני קצפתי מעט למען תהיה יראתי על פניך בדבר המכתב לבלתי תחטא

---

[1]) באותה שנה גרש האפיפיור הנ"ל כל היהודים תשע מאות נפש מבולונייא (Jewish Encyclopedia, III, 298).

[2]) מוסב על ויכוחים עם כהנים נוצרים (צד 32 הערה 5).

[3]) השירים האלה נמצאים בדיואן שלו הנקרא שירי יהודה סי' 70—77: על כל מין מאכל בנישואי החכ' אשר בר זרח ז"ל (Letterbode III, 100). אמנם שם לא נמצא הַאֲנִרי ובאמת אין אני יודע מה הוא האנרי ובודאי הוא טעות סופר כי באיטלקי לא נמצא ה' בראש התיבה וע"כ צ"ל אנטרי (Ente = anitra) כמו שנמצא בשיר הנ"ל, העופות האלה אין להם שם בלשון הקדש ועשה להם שם על פי שלש אותיות ראשונות של שמם האיטלקי אני[טרי] מפסוק (כן צ"ל במקום מ פ ס י ק): „ואני אנה אני בא" (בראשית ל"ז ל') ומפני שהעופות האלה כמו אווזות הם השלים הפסוק עם המלות „מקול צעקתם" ורמז בדרך צחוק על „קול התן וקול בלה".

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

פ׳ך. האמנם בדבר חקירת על הטבע צריך היית לעשות חלוקה, כי יש דברים אלהיים אם לא יאמינו כי לא יאמינו ואמונה כל זאת, וגם יש נסתרות לה׳ אלהינו יודעו לנו באמצעות חקירת הטבע נוסף על היות ברור כי פלא סדור הנבראים גלה לנו כח והכרות הבורא כי רבה היא וכל האנשים יתנו יקר לבעליהן וסוף דבר הוא לדעתי חלוקת מעשי בראשית ומעשי מרכבה וכבר דבר בו הנשר הגדול בספר המורה[1]) דוק ותשכח כי די למבין כמוך.

מצדי אחדש לך דבר מה שחדשתי על אז״ל בקש יעקב לגלות את הקץ ונסתמה ממנו[2]) השכינה ובאמת הנה המתרגם אונקלוס פירש דברי יעקב על המשיח ודברים העתידים בקץ, ואיך אמרו בקש ונסתמה וכו׳ ע״כ פרשתי בדרך זה לאמר כונת יעקב בדבריו אשר דבר לגלות הקץ אמנם גילהו בדבריו אבל נסתמה ממנו ר״ל מאתנו סתומים וחתומים הדברים עד כי ותמלא הארץ דעה ביום ההוא אז אולי נדעה לדעת ולהבין אותן הדברים ועוד יותר יתישב ע״ז על הגורמים ונסתם ממנו.

כתבך נתתיו כאשר צוית, חביתי על אשר כתבתי לך בפ׳ ואלה שמות בתשוקה. וזה נראה לי טוב אשר נעשה להיות החדושים אשר נכתוב איש לרעהו שבוע בשבוע מהפרשה בנויים תמיד על הפרשה העתידה לבוא מה שאפשר וגם מהעוברים אל נניח ידינו. עשה והצלח וה׳ אתך ככל אשר אתה עושה.

מז.

להנ״ל. ה׳ ישפות לך שלום!

אני ישן ולבי ער. בתחבולות הזמן סוער. ישנתי אז ולבי חמק עבר. ממצא חפץ ודבר דבר לי אליך השר. ועוד כי שמעתי אומרים כי גם אתה רגלך לא עמדה במישור ותצא יצא ושוב, וכמעט חשבתי הליכתך בלי חזרה לשם, ולבי ער בהגיעני כתב מאתך תהלתי, ואיקץ והנה הלום ראיתי לפרוש כפי במנחת ערב אשיחה ואהמה אשיחה לבשרך משלומי טוב וישר ת״ל, ואהמה מהנשמע מקול המונה של רומי על היהודים לגרשם מכל מדינות מלכותם רק ברומי אנקונה ואוינון ישארו בתנאי היותם למס עובד ואסורים לא יכלו לצאת מן העיר כל ימיהם והנשארים הרה ינוסו[3]). צדיק הוא ה״ כי פיהו מרינו ולשחוק היינו בין העמים זה יניחנו וזה יקחנו. גם בבולונייא אם לא שמעת העלילו על היהודים כי נמצאו שרעה או שמנה צלמים

[1]) כנראה כוון אל פי׳ז מן הראשון.

[2]) בראשית רבה סובא ברש״י ריש ויחי.

[3]) גזרת האפיפיור קלמנס השמיני אדר שנ״ג (כ״ה פֿעבער 1593), ראה Vogelstein-Rieger, Geschichte der Juden in Rom, II, 186,

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

מה.

להנ"ל. שלום שלום לך!

מה אדבר ומה אומר וצבא השמים מתריזים נגדי הוי לי לאויבים ואין לך פסיעה שלי מלמטה שאין מלאך מלמעלה מכה אותה והופכה הפוך בה והפוך בה[1]), הנה המטלטלים אשר שלח לי גבירך יצ"ו ע"י הרץ פגעו הרודפים המבקשים בעד המכס ולקחו לו את הכל, ומה הועילה תקנתי לחלות פניו לבל ישלחם כי אם בטוחים על היותר, כי נתנם לרוץ מבלי הגד לו מה ערכו וממונו, והוא לא נשמר ולקחו את הכל — ואני הלא ידעתיו מאז חכם ונבון וחם על פכים קטנים ורואה את הנולד, אין זאת כי אם חרב חולי הרע אשר בעירו משיב חכמים אחור ודעתם יסכל לתתם שם כרוכים בסמרטוט לא כמזכיר ולא כמזהיר לרץ הנושא כך וכך היה המעשה כי אמר לי אם יש אמונה בגוי, וצריך אני להעמים אוהבי ולהטריחם ומתן בסתר אם יכפה אף בצע שוחד אם יקחו וכל האי ואולי. והיום הזה להוסיף מכאוב על מכאובי ניתן שלג כצמר בפור כאפר לא יוכל אדם לצאת ולבא, ועל הכל ברוך ה' אלהי ישראל.

שמע נא אוהבי איך לבבי פונה היום נופח באש פחם במבוכה הזאת יתשא פני אם לא אאריך בדברים משמחי לב, אלם מצדך אל יחסר המזג ישמועות שמועות כאשר אעשה גם אני לעת רצון, כי פריך מתוק לחכי וגם ה' יתן הטוב כי לא כלו רחמיו וישם לך שלום.

מו.

להנ"ל.

אורך היריעה האחת מידך בחפזה קבלתי, ולא נסתה כף רגלי הצג על הארץ מהתענג ומרוך בקריאתה ומי יתן הארכתה בכפלים ארוכה מארץ מדה, כי אין לך מדה טובה הימנה, הפירושים ישרו בעיני אשר רחקת הקרובים לעשות מן ויגש ויסוג אחור[2]). ועל בני על י[3]) טוב לי תורת

---

[1]) ראה י"ז, 2. רמז למאמר אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין ממונה עליו מלמעלה ושומר אותו ומכה אותו ואומר לו גדל (זהר בהשמטות לח"א ס"א ובב"ר פ"י ו' בל"א מעט, מובא בס' בית ועד לחכמים 17).

[2]) כאשר אנו רואים מהמשך האגרת פירש ר' גרשון הכתובים על דרך חקירה וע"כ אפשר שפירושו ויגש ויסוג אחור מוסב על הפסוק מלכים א' י"ח ל"ו: ויגש אליהו הנביא ויאמר ה' אלהי ישראל וגו' אמנם ע"פ מה שאמר בסוף אגרתו: „להיות ההדושים וכו' מהפרשה בנויים תמיד על הפרשה העתידה" יותר קרוב לשער שכון אל ויגש יהודה כי המחבר כותב בתשובתו חדוש בפ' ויחי ויש לפירוש הנ"ל מקום גם בכתוב בראשית י"ח כ"ג ואברהם עדנו עמד לפני ה' ויגש אברהם ויאמר האף תספה וגו' שאין לו טעם, אם עמד לפני ה' איך נגש? וע"כ יש לפרש ויגש במובן ויסוג אחור.

[3]) שמואל א' סי' א'.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

ואם ככה תעשה, והיה הטוב אשר תיטיב אליו יהיה לי ולא לו וגם אני אודך ואהללה שמך לעולם ואשר דברנו יחד על הכתיבה הכל שריר וקיים נעשה ונשמע בע"ה רק יהי ה' אלהינו עמנו ולך שלום.

מד.

להנ"ל. פלא יועץ שר שלום.

מחשבות אדם כי המה הבל יסבו בלבתן יעלו שמים ירדו תהומית ישכחו ויעבורו יזכרו וישבו[1]) . . . . תהלת המחשבה לשלח גרגרי אמרי אלו ביריעות המכתב להשתחות ולכרוע אל פני הדרת מע"כ לדרוש ולתור שלומו ולכל אשר אתו ימין ושמאל יפרוץ. וירד מים ער ים ברוחב לב נבון עד שמים יגיע לברכה בקרב הארץ וסוף המעשה ידע נא כ"ת כי אחרי כל גל וגל שבא עלי ממבוכות הזמן עצמו, וגם אמנם אחרי מות הצדיק הנני נשבר ונדכה ולמנום לי בחרתי לגור ויניציאה עם בני ביתי וזה לי פה כששה חדשים[2]), ורצה המקום לזכות או לדכא אותי להפיל מנת חלקי במלאכת מלמדי תורה ונאמר כי היא חייך ואורך ימיך, ולחן וכבוד נתנני ה' בעיני רבים מאנשי העיר ישאוני וירוממוני למעלה למעלה מערכי השפל אשר לא ידעתי מה, ומה גם עתה אוהבי ורעי יכלו לי והשיאוני הרהיבוני להשמיע קולי על גפי מרומי מקהלות ברבים והדרשה תדרוש כי יאמרו אלי כי אין מוכן וראוי לזה יותר ממך וד' נתן לך לשון למודים גם בלשון הנוצרי למה תחריש ויהיה לך לטוב ומועיל כי יחלו פניך רבים תעמיד תלמידים הרבה ויודוך כי תיטב לך ולהם וחיית ורבית, ואני אחרי הרחייה פעמים שלש ראיתי להנאתי ולטובתי לנסות דבר ויהי מה, והסכמתי עתה בחג השבועות[3]) זמן מ"ת אשר הנושא רחב ידים והרשות נתונה לדבר בו איש כמסת ידו להחל ולחבר הדרוש כיד ה' הטובה עלי. אתה עתה יושב תהלות ישראל אם תרצה לכבדני להמצא אתנו בתוך העדה הנועדים במקהלות לשמוע לקולי תרב גדולתי ותסוב תנחמיני ושגיאותי תודיעני ללמוד וללמד הסכת ושמע לקול עברך המתפלל לה' להאריך ימיך בטוב ובנעימים ושלום.

---

[1]) בי' תיבות נמחקו.

[2]) כסלו ה' שנ"ג בא לויניציאה שנה אחת אחרי מות אביו הוא „הצדיק" ואחרי אבדת מטונו והונו אשר הזכיר בסי' מ"ב וזאת היא „מבוכות הזמן".

[3]) בחג השבועות אבל שד"ל הביא בקצור „חיי יהודה": בשבת נחמו השנ"ג התחיל לדרוש בבה"כ ברוב עם, ויתן ה' חנו בעיני כל שומעיו, ובזמן כתבו ס' ימי חייו כבר עברו יותר מעשרים שנה שהיה דורש בקביעות תמידי בכל שבת בשלשה וארבעה מקומות. אולי דרש בראשונה בבית המדרש אחר זמן מה התחיל לדרוש בבית הכנסת.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

היכל ביתו רק לאות מעט מזער חותם ברית קודש עבודתו החרות על לוח לבי מאז הייתי עד אהיה כי לא יזנח לעולם ועתה העתקתי דירתי ממונטאניי׳ אחר אשר סבבוני בכחש ומרמה הספרדים ההם התלו בי לרוב וַיָּרוּ און בי בחסרון יותר מק״נ דוק׳ ואבא היום אל ויניציאה קווה אל ה׳ הטוב בעיניו יעשה ויעזרני. וגם פה וגם בכל מקום אשר תדרוך כף רגלי הנני להמנות בעבדי מע״ הקטנים, אם כדאי אני, ולשרתו באהבה, וכי ידעתי ונסיתי דבר אמת ענות צדקו אהבת כ״ת לא לי בלבד כי גם מקדם קדמתה אל הנכבד א״א זצ״ל[1]) אחר אשר התהלך את האלהים ויתמו ימי אבלי חפצתי ביקרו לבנות אצלו ציון על קברו במונטאניי׳ וראיתי כי אם באתי אני להעיד בדברי שיר לחקוק עליו על גזעו וחסידתו חכמתו ומעשיו פסול אנכי, כי כל בן יכבד אב והנה נא הואלתי לחלות פני מע״כ לעת הפנאי לחבר לו קוצר מלין כאשר יראה בעיניו לא אערוך לפניו שיחה כי רוח אלהין קדישין ביה, וכבר ידע את האיש ואת שיחו רק יקצר הדבור, פה ויניציאה ישלחם לי כ״ת לעת הפנאי ולו תהי צדקה וחסד עם המתים ועמדי ותכתב זאת עם יתר חסדיו הרבים נדרש לכל שואל. בין כך אחלי לאלקים לאל חי כסאו לעד יכון ישמרהו ויחייהו במרומיו עושה שלום.

ויניציאה פ׳ הוא המשביר לכל עם האר[2]) השנ״ג.

מג.

לכמ״ר גרשון כהן[3]) יצ״ו מקולוני.

יקר ונעים שלום!

הערל הזה היוצא לקראתך כבר ידעת את האיש הזה ואת שיחו כי הוא בעל מלאכתנו והוא הקים לנו את הפ׳לאטו[4]) אשר ראו עיניך ועליו המלאכה לגמור ככל אשר ספרתי לכבודך, ועתה הוא ואביו באים שמה על עסק כתובה דרמו ביה תיגרא[5]) בסיבת ירושה ומריבה רבה, ויען ידע כי נאמן אתה לי לאהבה ויחד היינו באוכלי שלחנך, חלה פני לבקש ממך להדריכו ולהמציא לו פרקליט ומליץ אחד ישרתיהו היטב ויהיה בעוזריו על מנת לקבל פרס לכל דבר מה יצטרך לו, לכן שמעתי בקולו לכתוב לך

---

[1]) אביו ר׳ יצחק נפטר כ״ה כסלו שנ״ב בן ע״ב שנה, בנראה לא מלא רבו בקשתו כי השורות שנחקקו על מצבת קבורת אביו נמצאו בין שיריו ונדפסו מר״א בערלינר בלחות אבנים 184 ומשם לקחן ליבאוויטש צד 10.

[2]) פר׳ מקץ (בראשית מ״ב ו׳). ר״ל משביר לכל בני ישראל ואולי כוון גם אל עצמו כדרכו דרך ענוה קרא את עצמו עם הארץ והמשביר הוא רבו.

[3]) ראה סי׳ מ״א, 1.

[4]) פילאטו = palata (Pfahlwerk).

[5]) שבת ק׳ל ע״א דליבא כתובה דלא רמי ביה תיגרא.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

כי יצוה האדון אל עבדו כאשר יוכל, וכל עוד נשמתי בי, יהיו כפי פרושות השמים לפונן ולהקים כסא כ״ת בשלום ובמשור, ישתחוו לו לאומים ברוב ימים ושלום.

לפיר בוז משתחוה מרחוק. הצעיר.

מא.

לכ״מ גרשון כהן מקולוניא יצ״ו[1]) למונטאניינה.

השכלת עשה לעזוב מלכתוב בטרם התחיל, על כן קדמת לברוח מהכתיבה למען לא יהיה לי לזרה אם בימים הבאים הכל נשכח דברי הברית והתנאים, ומפלוני אשר לא עלתה על לבי קבלתי כתב ודברי שלום. נפלאת הוא בעיני ויראי אנכי כי הדבר אשר העיר רוח במר פלוני הן הוא היה אשר מנע ממך חפץ הכתיבה והשומע ישמע, ולא טוב הדבר כי הנה יסרת רבים וברכים אמצת כי עתה תגע עדיך ותבהל, אני לא אקום ולא אטור. ועוד ידי נטויה לדרוש שלומך ולהודיעך מבריאות כלנו ת״ל. גם אתמול יום שבת קדש אחד מבני ההכם . . . על אשר הגיע לבר מצוה דרש בב״ה הגדולה באמרי שפר וטוב מאד יארך לספר . . . . ואחר לקיחת רשות הנהוג פסוק האל תמים דרכו וכ׳ עם מאמרים וקושיות לכל חלק וכן בכל הדרש מלא כרמון ובאמת מבטן מי יצא הקרח הנורא אם לא מהגאונים ההם וגם הנער פלפלא חריפא במשפט לא מעל סיו, ושמחתי באומרים לי כי גם אתה החלות להראות ידך החזקה בתורת ה׳ אל בני הקהל שמה לדרוש בכל שבת, ה׳ יסכום על ידך ותעשה חיל ופרי תנובה — מקח טעות ותרעומות יש לי עליך על הככף המובא אתי כי לא היה חוטא נשכר — ועתה ראה אל תעבור עוד על השבועה ושלח ידך והודיעני חדושי מדרשך, ואם לא, אסגיר בעדי דלתות כתבי ולא אוסיף עוד ראות פניך. ובזאת אספיק הפעם עד אשמע לקולך ולך שלום, כאח רחוק מעיר. הצעיר.

מב.

למוהר״ר שמואל ארקוולטי[2]) מורי יצ״ו לפאדואה.

מרום מראשון שלום. תשורה אין להביא לאיש האלקים ראויה למע״כ ולא על דרך זה הנחתי דרך העברה המעט מיני קטנית ההם להנתן אל

---

[1]) בשנת של״ה למדו יחדיו משניות אצל ר׳ חזקיהו גאליקו (ח״י), חברו ואוהבו (מ״ג—מ״ט), בשנת שם״ה כהן פאר בקראקא (ק׳כ), אבל לא מצאתי שמו בם׳ לוחות זכרון מאת פריעדבערג. בדיואן סי׳ 47 נמצא שיר „אל החכם גרשון מקולנייא יצ״ו ברצות ללמד השירים ממני על רגל אחת". ראה סי׳ מ״ג.

[2]) ראה כ״א, 1.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

ראשי עם וקצין תהיה לנו וזאת תהיה לי גם אל הנעלה רב פעלים כמו׳ה יהודה יצ״ו[1]) והכבודה נות צדקו אם רוח מלפניהם יעטוף להיות שם גם ישישו בנו והיה לנו לחסד ולרצון ובקרובי אקדיש.

פניך האר בעבדך בבשורת הין צדקך למען לא אחטא לך בהרבות הספור אוחילה לארוני ובנשיקת ימין צדקו אבוא ואומר שלום חכה ל״ו כי בא יבא לספ׳[2]) הש״ן.

לט.

למהר״ר שמואל ארקוולט׳[3]) מורי יצ״ו פאדוא.

חכה יתירה נודעת לי מאת מע״כ בלמדי משפטי צדקך ואהבת ימי קדם את א׳א יצ״ו נתנוני השב רוחי ואף ידי תכון עמו לגלית איזן כ״ת כי קראנו יום חתונתי להיות וכ׳ ואעמיק שאלה לפני מע״ת כי ימצא שמה בויניציאח על ראש שמחתי כאב את בן ירצה אם אמת תלמידים קרויים בנים, ותורה חופה ומעשים טובים מצרנים הם, הראשון קבלתי ממע״כ תחת צל קורתו ואם מעט היה וכאין בסבתי, לכן נכספה נפשי גם אל השני יהיו עיני רואות את מורי, וסוף השלישי לבוא גמול על עבדך חסד, ואוחילה לבשורת הין צדקך, כסאך נכון אלהים יכוננהו עד עולם עם כל בני ביתו נאוה קודש באורך ימים ושנות חיים ושלום.

פ׳ יאר ה׳ פניו וכ׳ [פ׳ נשא] הש״ן.

מ.

לגאון החכם מהר״ר יהודה קצנאילבוגין[4]) יצ״ו ויניציאה.

מלך במישפט יעמד ארץ שלום. הנה זה עומד אחר כתלינו שליח לכתחילה מאת הדרת כ״ת ומפרי פי אגרתו שמעה אזני אשר אותה נפשו ולי מה יקרו אמריו כי אמרתי השגיח ממכון שבתו לצוות על כלי חרם הנשבר כמוני היום, ואנכי פיו לא מריתי מצווה ועושה תיכף קראתי בשם פלוני יצ״ו ובחגוי הסלע בסדר המדרגה דרשתי ממנו ואבקשה לדעת זאת כל הנמצא כתוב בספר השלוח מאור כ״ת והרביתי לשאול בדיוק להגיד לי קושט דברי אמת על הכל, והוא אחרי עמדו כמעט קט חושב בקרבו ומפשפש במעשיו הודה ולא בוש ואמר כי זה ימים ושנים לא שלח לויניציאה לא מעט ולא הרבה מאיזה מין שיהיה צאן ובקר, ואם משמו דבר מי שיהיה, נחש לו, כזה וכזה דיבר אלי האיש לא רגל על לשונו. אשמחה ואעלזה

---

[1]) הוא יהודה סאלטרו מפאנו חתן הרב אבטליון בעל מקוה ישראל (ויניציאה שם״ז).

[2]) חבקוק ב׳ ג׳ (ל״ו לספירה).

[3]) ראה סי׳ כ״א הערה 1.

[4]) ראה סי׳ ו׳ 9, ס״ו, ק״א, ק״ד.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

לח.

לנשא דודי החכם מהר"ר אבטליון ממודינא יצ"ו[1]) פירארה.

כדרך כל הארץ להשמיע בחוץ קולם קול ששון וקול שמחה אל עצם מעצמיהם ובשר מבשרם שכן קרוב ואח רחוק וקרא זה אל זה על כל כבוד חופה, אני שר צבא ה'[2]) עתה באתי להגיד למע"כ כי קבענו מועד חתונתי להיות יום י"ג סיון הע"ל פ' יברכך ה' וישמרך בסייעתא דשמיא. ולהשתבח בתהלתך הרשיתי בעצמי להעריך שאלה מלפני הדרת כבודך מהיכלך תשמע קולי לבא לכבדני נגד זקני עמי להמציא בויניציאה לעת הנ"ל עם דודתי לשמוח בשמחת חותר מגזע משפחתך ונצר משרשי אחיך כחוק לישראל הוא באורכם נראה אור נגילה ונשמחה כפלים בהתאסף

[1]) אחי אביו הקטן ואמר עליו: „הפליא לעשות בחיבורים ובחכמות הן בתורה והן בתלמוד והן בחיצוניות לא היה ערוך אליו בדורו וכו' מזכירו לשבח כמהר"ר עזריה מן האדומים פעמים רבות בספרו מאור עינים תראנו משם ורוב הספר הדוא קמח שטחן בריחים של דודי הנ"ל וכו' נפטר בפירארה בן שמונים ושתים שנה בשנת השע"א" (חיי יהודה מובא בתולדות גדולי ישראל 26). ראה כרם חמד ה' קנ"ד, מח"א 40, אור החיים No. 7. ודבר פלא נדפס באור החיים שם כי אמר „שנולד בשנת רצ"ט וכו' ובשנת שע"א הלך בשליחות מקהלות איטאליא על דבר בלבול הספרים אל האפיפיור גריגוריו הי"ג וכו' ושב לפיוארא בכבוד גדול ונפטר שם בשנה ההיא בן ע"ב שנה" ויש להניח נולד בשנת רפ"ט ובשנת שמ"א הלך לאפיפיור ונפטר בשנת שע"א בן פ"ב שנים. חתנו ר' יהודה סאלטרו כתב בשנת שס"ז בספרו מקוה ישראל דף ל"ה ע"א וז"ל השר והטפסר הגאון הזה הישיש בן שמונים שנה החכם הכולל בכל החכמות כמוהר"ר אבטליון יצ"ו בן הגאון הרופא השר כמוהר"ר מרדכי ממודינה זצוק"ל שהיה גדול ליהודים בעיר בולוניא ועתה בעיר פירארה הוא אדוני חמי נר"ו עכ"ל. לפ"ז היה בשעת פטירתו בשנת שע"א בן פ"ד שנים. ועוד אמר שם ל"ו ע"ב וז"ל הרב הגדול כמהור"ר אבטליון ממודינה נר"ו גדול הדור שהגאון כמהר"ר שי"ק זצ"ל היה רגיל לומר שמכל חכמי ישראל לא היה מתירא חוץ מכמוהר"ר אבטליון ממודינה יצ"ו שהיה גם הוא תלמיד אביו מהר"ם מפדווה עמו ובישיבתו שמה פדווה לרוב בקיאותו בגמרא ובפוסקים ובכל חכמה רמה. ראה עוד סי' פ"ב משנת שס"א שכתב לו ריא"ם וז"ל ואת יראי ה' יכבד זקני משפחתו ועיני אדוני רואות בזקנה ושיבה טובה עכ"ל. הוא היה אחד מן הפוסלים המקוה ברוויגו (ראה סי' קכ"ה ומקוה ישראל הנ"ל). נשארו ממנו גם פיוטים עשרה במספר בקובץ כ"י המכיל שי"ע פיוטים (ג' פאלק במ"ע הכרמל תרכ"ב נום' 36, ליבאוויטש צד 5).

[2]) ע"פ הכתוב יהושע ו' י"ד. אולי מוסבים הדברים האלה בלשון קריאה על החכם אבטליון או קורא את עצמו כן מפני שהוא חתן.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

להם שיעור רק מלאי כיעור כך עלה במחשבתך רוזני וקציני ואני הנני מניא רצוני לעבדך בלב שלם, ומי יתן ואדע במה אוכל לעבוד לא בהבלי אדם כי אם בעבודות האהבה אחרי כי מאשר יקרת בעיני נכבדת ותצוני להקריב קרבן תמיד במועדו, רצונו של אדם הוא כבודו[1]), לכן כאשר ידאה הנשר יעופו אצבעותי עם קולמסין להודיע כי שלום לי בחסד האל וכזאת גרסה נפשי לתאבה לשמוע משלומך עם כל אוהבי שמך, גם שמעתי לקולך וכמצווה ועושה בשכלי השפל והתפל אפל וחושך עשיתי חלונות ואעש שני טורים שיר לחקוק על מצבת קבורת האח ז"ל[2]) שנים הם ואחר כל מלה ומלה מתנועה אחת ולא יעבור קצר קצרה ידי בהם כי ידעתי זה דרכם למען לא יהיו יתר כנטול על האבן הר"שה, ישים נא כבודו עינו עליהם ואשר יבחר בו יקרב אליו ומה עוד להרבות במילין כי אם את פניך אדוני אבקש אל תשליכני מלפניך ודברות קדשך חנני והבאות להשמיעני וחדושי המדרש להודיעני דברי שלום ואמת מארץ תשמח ואל ברוך גדול דעה יישמרך מכל רעה ויחנך חיים ושלום.

מונטאניינה פ' לאיש אש"ר אלה לו אנכי הרה[3]).

לז.

להנ"ל.

אדברה נא שלום בך אל יחשוב אדוני לי עון אם החרשתי מטוב להקריב ניב שפתי זה ימים לעמת יקרך, כי אין האיש בביתו, הוא א"א יצ"ו הלך בדרך אל עיר בולוניא זה כשני חדשים ועלי לצאת ולבוא לכל דבר ואדם לעמל יולד, אבל רוח אהבתך מרחפת על פני תמיד ואלצתני לבוא בזאת אליך מלכי ואדוני לבשר טוב שלומי ברוך הגוזר, ומרוב תאותי לדעת כיוצא ממך ומכל אוהבי שמך הלא מצער הוא ותחי נפשי לצאת ידי חובת פקודת שלומים, ואם קצר קצרה ידי הפעם, אורך יריעת חשקך לא ימוד ולא יספר, ואתה אדוני עשה עמי אות לטובה להשמיעני הקורות שמה עיר המהוללה ולי יהיה לחן לדעת בפרט מה נעשה בדבר חבורתנו אחרי נסעי, ועוד ימים באים כי ירחב ה' לי ברוב דברים לא אחדל לקדם פניך, בין כך הזק ואמץ וישלוי אוהליך.

מונטאנייני פ' בכל מקום אשר אזכיר[4]) הש"ן.

---

[1]) יר' פאה פ"א (דף ט"ו ע"ג שורה מ"ו): (הואיל והיא) רצונה היא כבודה. המשל הזה שגור גם בפי עמים אחרים.

[2]) ראה סי' ל' הערה 1.

[3]) וישב (בראשית ל"ח כ"ה) אש"ר רמז לשם המקבל.

[4]) יתרו שמות (כ' כ"ד).

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

החתום א"א ואחי יצ"ו ומטובי הקהל למען תדעון כי האמת אתי, והיה אם לא תאבה האשה ללכת אחרי נקי אנכי מה' ומעמו ועליכם המשא הזאת נבירי וקציני לסמכה ולתמכה והיא ובניה תחיה בנותר, כי אותה נפשי להסתופף בחצרות מיודעי וקרובי ובמקום אשר אדע למצא טרף לנפשי, הלא רוח חכמה ובינה עליכם ראשי עם קודש קראו לשממית הזאת ודברו על לבה עד תודה ותשמע לקול מעלותיכם כי אנכי מה אעשה עזר. יערב נא עליכם שיחי ולא אהי עוד למשא ברוב דברים למעלותיכם.

תשיגו ששון ושמחה, בהשקט ובטחה, בלא מצרים נחלה ומנוחה, והביאו לכם מנחה בבא תשבי לנאנחה. כנפש מעכ"ת המשובחה ונפש נבזה וחדל מצעירי עבדכם העורך שיחה אברהם ב"ר יהושע מנחם הלוי ממונטאניינה.

לה.

לכ"מ שמשון כהן יצ"ו למאנטואניה[1]).

אני שלום כי אדבר אודך כי עניתני ותהי לי למשיב נפש אגרת אדוני אוגרת טוב טעם ודעת מסוכסת בסבך משובח עולה ויורדת באמרים ישרים[2]) יפו אף נעמו, האמנם לא אוכל כבדך לספר הודך והדרך כי ברית כרתנו לעזוב דברי ריק לכל איש חנף ומֵרע לא יועילו כי תהו המה, ולעת כזאת יבושר אדוני משלום עבדו וכן ישמיעני האל ממנו ומביתו נאוה קדש אמן.

האמת כן הוא כי בהיות האהבה אהבה בעצם בין ידידים כל עוד אשר יצטרך איש לרעהו ישמח המצוה ויגיל העובד, ואני כי חשבתי אהבתינו על גדר זה לא חפצתי להתאפק מהתחיל במצוה למען יוכל גם כבודך לכל זמן ולכל חפץ לצוות בלב שלם יאמר ויעשה רצונו והנה אחד מחשובי עירנו הפציר בי וכו'[3]) ידעתי כי פרצתי גבול הראוי להעמים על איש כערכו משא כזה אך כפר תכפר ענותך אשר נואלתי ואשר חטאתי.

לו.

לכ"מ אשר קלירלי יצ"ו[4]) ויניציאה. ויאמר שלום!

על כן יאמרו המושלים אוסרי לגפן עירה כאשר רוח האדון יצוה פטור מן התשלומין על זאת אם כסיל שונה באולתו אנכי היום לשוב שנית לשלוח מת"י אגרת אשר עלתה חזזות ברובה[5]) ואלה הדברים שאין

[1]) צ"ל למאנטווא ולא מצאתי שמו במקום אחר.
[2]) בדרך מליצה ע"פ הגמרא חולין י"ז ע"ב (ראה ל"נ, הערה 2).
[3]) קצר הכתב ואיננו אומר מה היתה בקשתו בעד תושב עירו.
[4]) ראה סי' ל'.
[5]) משנה סוכה נ' ו'.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

במתי ההצלחות שובע שמחות על מי מנוחות חמשת אלפים בחדש חליפות ובנשיקת ימינך נאדרי אצא ואומר שלום. פ׳ והטיבך והרבך[1]) הש״ן:

לד.

לראשי ק״ק מאנטווא יצ״ו לבקשת כ״מ אברהם לוי[2]) ממונמאניי.

סלעים מחסה לשפנים גוי צדיק שומר אמונים. קצ׳ני עם פחות וסגנים. ראשים רבנים ממונים על תפארת קהל קדוש ישראל אשר באנטוו׳ הסרנים מאת ה׳ יהי לכם רוח חן ותחנונים, להעמידכם דשנים ורעננים, עד עת כנום אבנים לבנות ירושלים על תלה לקץ השנים.

אני הוא המדבר מצעירי עבדכם זה לי ימים מה מתגורר בעירכם נלחם מלחמות הזמן מסתתר מחמתו משתכר באשר אמצא להחיות נפשי ונפשות ביתי הילדים אשר חנן אלהים לי ואחרי אשר חזיתי נאמנה כי כבד ממני משאו להבל ותהו כחי כליתי יגעתי ולא מצאתי די צרכי וחקי כי קשים מזונותיו של אדם אמרתי אלכה ואשובה אל ארצי ואל מקומי כי טוב לי אז מעתה וברצותי להעתיק דירתי והנה אשתי לקראתי תמאן לבא עמדי כי אמרה פה אשב כי אויתיה לא אשיב אתך אל עמך אני פעמים שלש נשאתי קולי לפני מעלתכם ולא אכתה לעלות ותמרה את פי ונתגלגלו הדברים עד הנה, עתה תשש כוחי להוציא מעבר כסף ולסעד את ביתי שם כי שנת בצורת באה ההוצאה מצואה ונוראה והרוחים דחוקים ורחוקים ואין עוזר ותומך שכן קרוב ואח רחוק אם לא אהי דופק פתחי נדיבים לאמר הלא פרום לרעב לחמך, ולא זה רצוני, כי חפצי להמציא בלחצי וביגיע כפי לחם לפי הטף בחרתי לגור פה ארץ רחבת ידים וטובה ארץ מולדתי אולי יתן ה׳ מנוח לכף רגלי מספיק במעט כי המזון בריוח והנה אתי גם אבי יצ״ו וגם אחי אשר כרחם אב על בנים ואיש את אחיו יעזרוני ויתמכוני משא כפם מנחת ערב ובקר כאשר יוכלון שאת, ואף הק״ק יצ״ו הענק יענקני בעד אשר אטפל בצרכי צבור ב״ה ושח׳טה ובדיקה עד כי לא אשא עיני אל ההרים לאמר מאין יבא עזרי, לכן עם היות כי מחוייבת האשה לחיות עם בעלה ואמרה תורה ואל אישך תשוקתך ועל מנת כן נשאתיה להיות עמי במחיצתי כאן בכרך זה כאשר כבר עמדה בו ימים רבים, ויען לא אשנה כי אם מנוה דחוק אל מקום טוב ממנו מחלה אני פני מעכ״ת והדרתכם לדבר באזני אשתי וללקחה בדברים או להכריחה לבא פה עם הבנים בני, כי אם בא תבא כאשר דברתי בכל כחי אעבוד וה׳ יהי׳ אתי לחיותנו כיום הזה כי הוא נותן לחם לכל בשר בעזרו ועזר אחי וכל בית אבי ושכר הקהל הנ״ל אשר על עדות כל זה יבואו על

[1]) נצבים (דברים ל׳ ה׳).

[2]) לא מצאתי שמו במקום אחר. מאגרתנו יוצא שנולד במנטאניינא ונר זמן מה במאנטווא ושב אחרי כן לעיר מולדתו והיה שם שוחט ושמש.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

במות כליות יועצות[1]) טוב לשבת על פנת גג מלשלוח אגרת אוגרות ומסוכסת עולה ויורדת במגרה[2]) לאב לתורה פה מחתך מה אומר וכי אין תשובה להביא לאיש האלהים כי מלעגי שפה וכבד לשון אנכי הלא אבוש והכלם לא אוכל להתעלם. ובלי המעשה גומרים לבלתי הרם איש את ידו כי אמרו למה יראה בך ערות דבר, טוב לנו עבוד את מצרים ממותנו במדבר, ואני שתין פולסי דנורא[3]) מחיתי לכל קוץ וקוץ מאותיותי אלה עד אשר נתנו לכתוב כי מה לי לעת עתה כי אם להשתחוות אל יפעת מעכ"ת ולהקביל פני רב העלילה גדול תשויה לא אירא מחרפתם וגדופתם בהשיבי אל לבי מה גדלו מעשי ענותך המלאה והרחבה עיני ראוה פעמים אין מספר, וגם אמנה פתח פתוח מצאתי מפני אשר ירד מע"כ בתחלה לדבר אל עבדו ואשיב אותו דבר כאשר עם לבבי בשני כתבים זה אחר זה וממני נעלם אם באו לידו ונכספה נפשי לדעת זאת ואחרי אשר נגליתי נבוב ורק אל מע"כ לא אחסר מלהראותו כמו כן השיר הלזה או קינה מבעי ליה[4]) עשיתי על האפפיור העבר לא ידעתי אם אומר עליו השלום כי רב טוב לבית ישראל היה יהי לאות בדבר המשורר הנוצרי יאין בו חטא גם אם מעט אתן אם כל אשר אוכל אני נותן, ואולי יהי רצון מלפניו להריק שמי תבונתו ולהזיל עלי רסיסי טל או כרביבים עלי עשב איזה חדוש מבית מדרשו יחייני, כי מי יתנני כירחי קדם לא ארחיב היריעה בדברי מהתלות פטפוטי החנופה וגניבת דעת לא אחבר שיר המעלות אשר לשלמה כי קצר רוחי אף ידי לא תכון עמו רק בלב שלם אחלה פני ב"ת להשימני בכלל עבדיו וזכרתני אתך ואז אדע כי אהיה אצלו לרצון בהיותי מצווה ועושה אף אם לא אנכה מזכיותיו וחובותיו אחד מני אלף לכל פעם דייני — ורענן ושלום ישימך אלהים מלכי ואדוני תרכב על

הזכיר במח"א 61 שנ"ב) ונפטר ט' חשון שע"ז בו"ניציאה (דיואן 276, לחות אבנים 26). בדיואן של המחבר נמצא סי' 52: קצור שחטות מהרי"ש ספורנו הבאתי אותם בשיר והוא נדפס. רש"ם נשא מדברותיו בבה"כ איטליאני בשבת אחרי נשואי ריא"ם במעמד שלשה רבני העיר ונתן בשמם עטרת חבר על ראשו כמנהגם, פתר לו חלומו לפני הולדת בתו ואחרי מותו הספידו ריא"ם ועורר לב העם בעד בתו ונתנו לה ה' מאות דוקאטי (חיי יהודה, מנייגער ומשואבע בם"ע Corr. II 118, 156, 252). ראה תולדות גדולי ישראל צד 341, סי' מ"ז, מזכרת חכמי איטאליא 61, אפפֿעלבוים, ספר תולדות הג' ר' יהודה מוסקאטו ז"ל, דראהאביטש תר"ס, צד 43, 71.

[1]) ברכות ס"א.

[2]) חולין י"ז ע"ב: אוגרת פסולה מסוכסכת . . . עולה ויורד וכו' כבין וכו' מגרה.

[3]) הגיגה ט"ו ע"א ב"ט פ"ה ע"ב.

[4]) ברכות ז': קינה לדויד מבעי ליה.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

אמרי אלו חברתי בפטירת ר׳ משה באסולה[1]) ז״ל יען כי היה מלמדי להועיל זה לי שתי שנים בבתינו סמוך על שלחננו ראיתי כי חייב אני בהספדו כי הלומד מחבירו וכו׳ וידע ארוני כי השמינית[2]) הבתובה תחת הקינה יצרתיה אף עשיתיה לא בלבד בסבת הנושא כי אם גם כן לחדוש האופן כי דרך אחד לה שוה היא הן שתקרא בלשון הקודש או בלשון נוצרי וע׳כ באה מעט בלשון עמוק כי עמל היה בעיני וכבד הדבר מאד.

ככוכבי השמים לרוב שלומותי לכבודך והיה ברכות לעד ושלום.

לב.

לכ״מ שמואל ב״ק[3]) יצ״ו ויניציאה.

פילפלא חריפתא וכ׳ שלום. הנה קטן היה כתבך הנעים ברמותי וצלמו אבל גדול הערך באמריו המסולאים בפז באשר צעיר אתה לימים וישיש בתבונה ודעת, שמחתני בפעלך בהודע לי טוב מצבכם יקיימהו האל לנצח ובראותי לשונך תדבר צחות וכי נכסוף נכספת להבין אמרי בינה, וגם כי שירי אשר אותה נפשך טוב אם בחושך שמו יכוסה מאשר יראה לעיני השמש [רק] למען לא אחטא לך הנני שולחו טמון בזאת, ואחרי כי עודני שם נגלה לרבים הרשות נתונה בידך לעשות בו כטוב בעיניך, והעבודה, כי כאשר דנתני כך היה, כי נחיצת הנסיעה ועל כי היה דוה לבי לעזוב את שאהבה נפשי הכוכבים ממסילותם נלחמו ברעיוני ולא נתנוני לקיים אליך מוצא שפתי, יהי מה הנני היה לבן חיל ושלום.

לג.

להחכם מהר״ר שלמה ספורנו[4]) יצ״ו ויניציאה.

המהולל בתשבחות שלום. לב מבין כי ביוב אולתי ישגה להקריב קטרת זרה חלבנה וזפת עטרן ונפט על מזבח אבנים שלמות לנחלי אל

[1]) ר׳ משה באסולה מאלרוקה della Rocca מלמדו שתי שנים והלך אחרי כן לציפרו (Cyprus) ומת שם בשנת שנ״ד ואז היה ריא״ם בן י״נ שנים.

[2]) השמינית (Octet) היא שיר משמונה שורות (קל״ב 4) ובון אל הקינה המתחלת קינה שמור ושוה בהברתה באיטלקית ותובל להקרא בשתי לשונות, ריא״מ היה הראשון שחבר שיר זה כמו שאמר בעצמו באגרתנו „לחדוש האופן״, השיר הזה נדפס בראשונה בספרו מדבר יהודה (ויניציאה סוף שנת היהוד״ה אריה מודינ״א = שס״ב) דף פ׳ ע״ב ועוד כמה פעמים (ליבאוויטש 7).

[3]) ראה צונץ, צור געשיכטע 264 ; שטיינשניידער, קאטאלאג באדלעיאנא 7835—7844, שניהם מונים וסופרים בני משפחת ב״ק המדפיסים בויניציאה ובפראג לערך שתי מאות שנה והחכם שט. העמיד גם לוח יחוסם, אבל שמואל שלנו לא נזכר בשום מקום.

[4]) שלמה שמעיה בן ר׳ נסים יצחק ספורנו, מבאן אנו רואים שדר בשנת ש״ג בויניציאה אבל בשנת שנ״ו היה באסטי (למטה סי׳ ס״ה, ס״ו; מורטארה

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

הוא שירדת בענן כבודך לדבר עם עבדך, ומדוע אחשה גם אני מלהקים ברית כרותה בשפתים עצה לא תופר, ואף אם אגלה את נבלותי הלא הוא לעיני מאהבי, המה לא ירמוני ולא ישטו בי ולמען זאת ידעתי כי יהיה אדוני נושא עון ועובר על פשע הכתב ולא יפסל ולא יגרע כח כתבי זה מהמת חסור או יתור לשון גרר או משטוש או טפת דיו, רק בטחתי בידידתנו שהכל יהא נדרש לתועלת ויפוי כח אהבתנו אשר ייטיב בעיניך מלתי להכין אותה ולסעדה כאשר מצבי חזקתיה במסמרות לא תמוט עוד כל ימי עולם, ואז אדעה כי לא תהיינה דברי אלה לבז אל פני יפעתך כאשר תשקוד על הכתיבה וכמו החלות להראות את עבדך את ידך החזקה הודיעני נא את דרכיך כדוכיה דרכי נועם ה' אלהינו עליך ואיזה חדוש צומח ועולה הן בזה הן במילי דעלמא למען יהיה לנו נושא לתת אות הברית מדי שבת בשבתו בינינו כאשר יזמנו לעשות. אל יהי לאדוני למשא לתת את שלומי אל הנחמד כ"מ יעקב כ"ץ יצ"ו[1]) ולכל שואל מפני השלום להשיב מפני הכבוד, ואשר בא בכתב כבודך יהודה ועוד לקרא[2]) יהי רצון מלפניך לפרש כונתו כי ידעתי בחכמה יכנו אמרי פיך אכן ממני החתימה חתומה, וכיון שהגענו לחתימה, אחתום הכתיבה בחתימה, והכותב וחותם כל יצורי עולם יכתוב ויחתום את אדוני לחיים טובים ושלום כנפשו ונפש הכותב וחותם במונטאניי' ב' תשרי הש"ן אשר דמות כסא כבודך כתובה וחתומה על לבו תמיד.

לא.

להנ"ל.

מבין עפאי דודך הנעימים מורשי לבבי יתנו קול יבאו ויאמרו משלום עבדך ההפץ ומתאוה להתבשר מטוב טעם מצב כבודך כחבצלת יפריח וככל אשר יעשה יצליח, קשה היתה עלי פרידתי מהעיר שרתי במדינות אשר אדוני יושב בקרבה. ובואי ממנה אל כרך קטן ובזוי, כמו על אשר נטשתי שמה פלג גופא ואותר אנכי לבדי, אך על הכל גדול הכאב מאד בעלות לפני זכרון העתים אשר היו לי מהלכים בין העומדים בהיכלי שן החכמות יודעי בינה לכל עתים אחרי כי מאשר יקרתי בעיניהם נכבדתי להעניקני מאמרי פיהם לא ישקל כסף מחירם ובתוכם אדוני יושב על כסא המעלות בקי במושכלות אליו נפשי תשתוחח ולא יזח ציץ נזר חבתך מעל מצחי תמיד, וזאת נחמתי בעניי כי הן דרך יש לפני איש כי ירחק ממנו המקום עיר מושב ידידו לשלוח ספרים בם יודיע וידע שלום הבא והיוצא. אני עתה הנה באתי, ואגב חדא תרתי למען לא יראו פניך ריקם יקבל אדוני

[1]) סי' כ"ז.

[2]) קדושין ו'.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

שיחתן של ת״ח צריכה תלמוד יהי בפי כדבש למתוק מידך הכל ומידך נתנה לך ואישום קץ למילין עד אשמעה מה יוסיף אדוני דבר עמי אחרי התפלה לאל יאריך ימיך וימי כל הנלוים אליך וביתך נאוה קודש כנפשך ואל כלייך לא יתן לעולם ורוב שלום. (בעת תחזה וכו׳. ככתיב בין השירים).

ל.

לכ״מ אשר קלירלי[1]) יצ״ו ויניציאה.

נאמן בבריתו וקיים במאמרו שלום! ברוך אתה אדוני זוכר הברית והחסד לאוהביו ומרבה להטיב יהי שמך העליון מבורך מפי עליון ויחנך עליון על כל גויי הארץ.

אל גנת אגוז דודיך הנעימים במחשבתי ירדתי פעמים רבים לראות הפרחה גפן אהבה, והיום הזה ראיתי כי הבשילו אשכלותיה ענבים אשכול הכופר דודי לי בחזותי היות כבודו משגיח בשפלים מביט משמים ארץ אל רך ומשוח הרפיון מוכה הבטלה כמוני. ומי יתן קולי קול גביני כרוז[2]) או כשופר הולך וחזק אקרא בגרון אל אחשוך אשלם תודות לך, ועתה מה מתוק מדבש אגרתך ומה עז מארי[3]) כי יעלה בדעתו להשיב אמריו[4]) לך ולהקריב לפני מזבחך כתבי זה כל מום בו פגול הוא לא ירצה. צר לי מאד עליך אחי ואדוני כי באת להרויח עמי ולרש אין כל ליתן רווח בין הדבקים[5]) באהבה הפסדת בפרקמטיא שלך כי תחת חטה יצא הוח ותחת ההדם אעלה סרפד כי האמנם לא אוכל בבדיך בהוגן וכשורה כי לא יצא מעפר אבן יקרה, וממני לא תצמח תשורה להביא לאיש הרוח חכם ונבון בתוך אני בער וארע הייתי באמת כאלם לא יפתה פיו ולשון של זהורית הקשורה על גבי טבלת[6]) אגרתך היתה בפי ונעשית משיח אלמים עד כי מלתי זאת השובה היא אם רעה מידך הכל ורוחך דיבר בי הוא מותיב לה והוא מפרק לה[7]) לכן תוראה ותרצה כמולדת בית ולא מולדת חוץ אתה

---

[1]) ראה סי׳ ל״א, ל״ו, ל״ז. בנימין ויהודה קלירלי לחות אבנים 93, 94. לדעת שטיינשניידער (המזכיר XXI, 73) קלירלי אין שם משפחה כי אם שם האם (Klärle) וזה רחוק.

[2]) תמיד ג׳ ה׳ (יומא כ׳ ע״א) מיריחו היו שומעין קול גביני כרוז.

[3]) על פי הכתוב שופטים י״ד י״ח: מה מתוק מדבש ומה מתוק מארי ור׳ל שממנו מארי (יהודה) לא יבא עז כלומר דבר גדול.

[4]) אמריו, אולי צ״ל שיריו.

[5]) ברכות ט״ו ע״ב ולמדתם שיהא למודך תם שיתן ריוח בין הדבקים.

[6]) טבלת מן טבלה (tabula) עליה או בה היתה האגרת (ע״פ הגמרא ביומא).

[7]) שבת קמ״ה.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

כט.

לכמ' יוסף ב"ר עמנואל יצ"ו קוניאן[1].

יהי שלום בחילך, וחילך לאוריתא! הגם הלום ראיתי כי לך דמיה תהלה ולשכלך, יען אשר זכר עשות חפה להשקיף ממעון קדשו לבא בנקרת הצורים, להביא את מי בשורת ברכתך מהברכה העליונה אל מעין נרפס ומקור משחת כמוני היום עד כי עמל הוא בעיני למצוא נושא לזמר לשמך כי נעים ולכל תכלה ראיתי קץ ואין קץ לשיעור שבחיך . . . .[2]) (fol. b) מלא[ה] מים קרים אם תהפך על פיה מחפזם לצאת בעמדם יעמודו, כן אלצוני כליותי מרוב תהלותיך אמרו לי סיימתינהו לכולהו שבחי דמרך[3]) כי כמעט נשתתקתי, ולולא כי יראתי פן תאמר בלבבך „שתיקה כהודאה דמיא"[4]) „והגם לבו בהוראה שוטה"[5]) כבר החרשתי, אכן אמרתי אני גם אויל מחריש כסיל יחשב כי ישמע ויקשב רוח נושב מעשה חושב, ובדד ישב ולא ישב רוחו יזל עסים אהבה עד מקום שידו מגעת ועתה נשיא שמחל על כבודו ומלך שואל בשלומי, וקול דודי דופק וידו על כפות המנעול איש האלהים דבר ואני לא אנבא? זאת היתה לי ואבוא היום אל העין עין הכדולח ואבן השוהם לשאוב בששון ממעיני ישועות של כבודך ולחלות פניך לעשות כאלה לפקדיני כי כל דבור אשכול הכופר, וכל אות צרור המור לי והמתחיל במצוה אומרים לו גמור[6]), ואלה מוסיף על הראשונים להודיעני אגב גררא איזה חדוש יתחדש בלימודכם יום יום, כי ידעתי

---

[1]) לא ידעתי לכונו. קוניאן הוא שם מקום וגם שם משפחה. צונץ (צור נעשיכטע 259) הזכיר יוסף ונפתלי בן ישראל קוניאן, ישראל קוניאן נזכר בסי' פ"ט ובסי' קל"ז וכנראה היה גם המפואר יוסף אשר נזכר באותו סימן מבני משפחת קוניאן, בדיואן סי' 117 יש שיר „בנישואי כמר ישראל מקוניאן יצ"ו ומרת יוסטה זוגתו שנת שמ"ט". יהודה קוניאן נזכר בס' מקוה ישראל ל"ה ע"א. אמנם יוסף שלנו כנראה לא נקרא בשם משפחת קוניאן רק שם היה מקום מושבו.

[2]) תיבה אחת נמחקה וצריך להשלים קע"ה.

[3]) ברכות ל"ג ע"ב.

[4]) יבמות פ"ז: וש"נ.

[5]) אבות ד' ד'.

[6]) בראשית רבה ס' ב': התחלת נמור (מובא גם בילקוט על התורה רמז ק"ז), בראשית רבה פ"ה ג' (דבר' ר' ח' ד' וסדר אליהו זוטא פ"ט): בשם ר' יוחנן כל מי שהוא מתחיל במצוה ואינו גומרה קובר את אשתו ואת בניו (סוטה י"ג:), תנחומא עקב סי' ו': אם התחלת במצוה הוי גומר את כולה, ירי' מנלה סוף פ"ב (פסחים פ"י ה"ו דף ל"ז ע"ד וביצה פ"א דף ס' סוף ע"ב): אמר ר' יוסה מכיון שהתחיל במצוה אומרים לו מרק (פי' נמור), אבל בצורתו ממש לא נמצא המאמר בגמרא ובמדרשים.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

אנכי עמדי אני ראשון ואני אחרון לשאול מפני הכבוד ולהשיב מפני היראה[1]), (fol. 18a) לשמוח בשמחת אוהבי ולדאג בצרתם ואם כי דברי ריקים ופוחזים, רחמנא לבא בעי[2]) ולא יריק הכלי רק מאשר בו.

ואתה אל תעשה כה לעבדיך ועם כל היות כבודו טרוד במלאכת ה', אלי יגנוב שיעור שעה וישעה לעשות נחת רוח לעבדו העובדו בנפש חפצה, כי אם ירחיב ה' לי מכל צרותי אלה. אשר נדרתי אשלמה לשלם וכשלומי שלום בלב שלם, ולאדוני אהיה אח דבק כל הימים.

כח.

מטע מרע. חוטר תבונה שורש פורה ראש ולי־ענה[3]) ישלום!

ברוך אתה בבואך בכתבך הנעים וארורים הרשעים שאין טובתן שלימה הוא הגוי אשר הביאו לי אחר אשר עכבו באמתחתו כעשר ימים. כי לולא התמהמה כי עתה השיבותי זה פעמים, האמנם לכל זמן ועת לכל חפץ לחפץ באהבה, ועתה מה לי עוד לעצבים ודאגות יתיכו הלב וימיסהו, כי על כל פנים המקרה בלתי טהור אשר קרה לא ישוב גם כי אזעק ואשוע ומה שנעשה ככר הוא ומה גם עתה נחמתני שמחתני בפעלך צרות לבבי הרחיבו ממצוקותי הוצאתני, כן תוסיף ותחזיר, כי כוחותי כעלוקה יאמרו הב הב, צמאה נפשי וכמעש ידך ארנן. ואתה היושב על חוג הארץ צבי הוא לכל הארצות חדשות לבקרים כי תבקרני הודיעני ובעוד תעשה כה ברוחך כי אמרת קצר מצע זמנך מהשתרע לכתוב טובה כפולה ומכופלת תהיה לי, כי לפום צערא אגרא[4]). ואל נא תשית עלי אשם אם לא הקשבתי למצותיך לישלוח התשובות ההמה כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקומות הללו ועבדים לעבדים אנחנו בעונותינו פן יושם עלינו עלילות דברים ח"ו, ואתה אל בינתך אם תשען תבין כי אלו הם מפתחות שלא נמסרו ליד שליח בזמן הזה[5]) כי יבוא יומו ופא"פ נתראה אז אתן את הכל לך כי שלי שלך, ומה שקנה עבד קנה רבו, רבה נא צבא דבריך הנעימים וצאה כי זה כל חפצי, וכל אות ודבור קשר אמיץ לקשור נפשי בנפשך בעבותות אהבה, אהבתי כי תשמע את קולי תחנוני חנני כחסדך, והאלהים יחננו ויברכנו ברכת ה' היא תעשרך בכל טוב והשלום.

---

[1]) משנה ברכות ב' א'.

[2]) סנהדרין ק"ו.

[3]) ע"פ דברים כ"ט י"ז: שרש פרה ראש ולענה.

[4]) אבות סוף פ"ה.

[5]) בלי ספק כוון אל תשובות על דת הנוצרים (ראה צד 48, הערה 2).

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

לעשות בהכרח, וגם כי המקרה אשר קרה לא ישיב מפני קול, שאתי עוד משל ואומר: שמים אספו נגם [נגהם] וכו' (ככל הכתוב בהשירים אשר חברתי). אר"י נוהם מתוך קופה של בשר[1]), על מחסורו אשר חסר, עבד החכמים ולמשמעתם סר.

כז.

כתב לכ"מ יעקב כהן יצ"ו מאיסטי[2]) ויניציאה.

שקדתי ואהיה כצפור נלכדה בפח יוקשים, ידמה להפקד מחביריו והמה שכחוהו, לא נכחד עצמי אשר עוסתי שלא כסדר שקעתי בתחתיות ארץ ואין נסתר ממעלתך אשר אפפוני חבלי מות אחי[3]) ע"ה ראש שמחתי וכל מחמד עיני עד כי באו מים עד נפש מי הזמן הרע הזה מי המרים המאוררים מים שאין להם סוף כי הברכה הסרוחה הנהר הנמהר הבאר המנאר [?] ומנער מכל גיל שתיתי את קבעת כום התרעלה טבעתי במצולותיו, וכעת אשר צמאתי למים טהורים מים תורת התנחומין מים המתוקין מדבש לנחמני דברי אוהבי ורעי מנגדי יעמודו ואין פוצה פה עד כי שטפתני שבולת, ואבוא בם עד צוארי לעת כזאת עברו ראשי לא לעזר ולא להועיל כי אם חסדי ה' כי לא תמו המנחם עמו ישראל.

ואתה אדוני אשר מכל אוהבי אתה הוא מַלכם, מכל רעי אתה הוא נסיכם, ומכל דודי אתה ראשם, ומכל חברי לך הקרבתי לבי למנחה, יבש מעיין דבריך הנעימים נקצץ אילון פירות כתביך הנאהבים שמת יד לפה נסתתמו טענותיך, מלבד כי עודני שם תנאי שהתניתי הבטחה על הבטחה, ודבור על דבור וברית כפול ומכופל כרתנו יחד למשלוח ספרים ביד הרצים איש כמתנת ידו, ואף כי אחרי מֹתי, אשר בנה הגלגל עלי[4]) ויקף רו"ש ותלאה החדשה הזאת החבאת התנאים אל הכלים והן כֵּלים מאליהן, ומה יאמרו השומעים כי אם איה נא חבותיהם, אם בראותם זה אל זה פנים אל פנים ידברו עתק לאמר נכתוב ונשלח נעשה ונשמע, וסוף דבר הכל נשמע, בהפרדם תפרד אַחוָתם, בנסעם תסיע חבתם, ובנועם תנוע אהבתם, הן זו היא האהבה שהיא תלויה בדבר דברים „והדברים והנוצות סערה תפיץ אותם" יאמר משל הקדמוני[5]), ומה יקוה האוהב אם בצרותיו לא יהי לו אף עזרת נחמה מאת אוהבו, ובמנוחתו לא יפקד לשלום את רעהו, כי לא כן

---

[1]) ברכות ל"ב ע"א: אין ארי נוהם מתוך קופה של תבן אלא מתוך קופה של בשר.

[2]) נזכר גם בסוף סי' לי"ו ולא מצאתי שמו במקום אחר רק בדיואן סי' 268 נזכר זליקמן כהן מאסטי שנפטר י"ט תמוז שע"ו.

[3]) הוא אברהם פארינצה הנזכר בקינה הקודמת.

[4]) אצטגנינות (ראה למעלה סי' י"ז הערה 2).

[5]) לא מצאתיו. ראה כ"ג, 2.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

ועל כלנה רחל מבכה על בנה. כי גדל כאבה ואבלה אין מנחם לה. על אלה ועל אלה אני בוכה בלב נשבר ונדכה. כי נשארנו כגרגרים בראש אמיר. אתיצב במקום שית ושמיר. נלקטו פירות האילון. כל האי ריחחא רתח רחמנא עלן[1]). עלתה על כלן. הפקד אחי הנהדר. פסידא דלא הדר[2]). שמים וארץ בקשו עלי רחמים. כי איך אקבל תנחומין. אם נגד דעת אנושית, נשתנו סדרי בראשית[3]). ועל שלשה וארבעה איך אנחם ולבי יחם.

השדה וכל אשר בו. עצי יער ואשר בקרבו. והרים ובקעות, ימים וגבעות, אמרו נא השמעתם ואם נהיתה כזאת וזאת ליהודה, אז שמעתי קול קורא יהודה ואומר מי הוא זה אשר קראני. ויען אני אל שדי, מי את המדבר ואדם לא אראה כה. אֵיקו[4]). ומה זה אֵיקו איש או אשה, או שד או שדה או קול[5]). קול. ויהי מה למה הרגזתני לעלות מבביי כי מאנתי להנחם. נחם! ואיך אנחם והשחית מות הרע עלי את חקו. חוקו. חוק לא טוב כי הפרידני מאחי איש תבונות ורואה את הנולד. נולד. ואדם לעמל יולד, ינהגהו עלמות בתמימות. ואחר ימות ומה השלימות. מות. ומה טוב לו אחרי נסעו מקרוביו ומישראל. אל. ואיך ייטיב אל אחרי מות וקדושים אמור[6]) המות קשה מכל שלפניו ורך מכל מה שלאחריו. לעוכריו. לדעתך א"כ המותה לחסידיו טוב. טוב: ואף אם יהיה למת טוב הבאים אחריו לא יספדו לו. לא: ולמה לא יבכו ועוד לא יראוהו. יראוהו[7]): בלכתם לשכון באשר שכן. כן: ובכן מי יאסוף נפש אחי אברם. אברם: ולנו קרוביו מי ינחמנו ויאמר לצרתינו הקשה די. שדי: ואן תהי מנוחתו יען היה עם אנשים נאמן ורד עם אֵל. אֵל: ובחסדך יעמדו המתים לעד. עד: ועד מתי קץ הפלאות אשר מפזורינו בשורה טובה יבא. יבא: מי יבא לפדותנו ומועטי בני עליה. אליה: יתמהמה עד בוש או יהי במהרה. מהרה: ברוכה את להי כי נחמתני כן ינחמך אלהי אמן. אמן: בשמעי עמדתי על עצמי ואשתומם כשעה חדא ובהשיבי יחד על כל דברי התשובה ראיתים אומרים יהודה אני אֵקו קול נחם חוק נולד מות אל לעוכריו טוב לא יראוהו כן אברם עם אֵל שדי עד יבא אליה מהרה אמן. ואזכור דברי פי חכם חן אשר אמר: חכם יעשה ברצון אשר יצטרך

---

[1]) רחה ל"ב ע"ב.
[2]) ב"מ ק"ט ע"ב.
[3]) שבת נ"ג ע"ב.
[4]) (אר)אֵה כה = אֵיקו (Echo) וכן שמע אחר כל מאמר ומאמר קול הברה.
[5]) יבמות קכ"ב.
[6]) שלש פרשיות זו אחר זו.
[7]) תיבה אחת נמחקה.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

תמים אליו תשוקתו, יפריש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו. ורשעים ישכנו ארץ אליהם לא חש. ימותו בעטיו של נחש[1]). אם סחרחר ונעצב לבי. לא לחנם כי יד אלהים נגעה בי. וכל כוחתי סר צלם מעליהם. כי ישבו אחים יחדיו ומת אחד מהם, והיה האיש ההוא תם וישר. ירא אלהים ומרע סר. לו גולות עליות ותחתיות, אהוב לשמים ולבריות. לא ישוב ריק אחד מכל בואיו. ונושא חן בעיני כל רואיו. איך נפלת משמים הילל בן שחר. זיוך כיין חלבון וצמח צחר. מאן אמר (fol. 17 a) לעיני כד אנפך חזינא. על האי שופרא דבלי בארעא קא בכינא[2]) מי נתן פניך הנעימים למשיסה ומשטח כרמים. איה דבריך בין נדיבי עמים. בין השרים והפרתמים. איה אמרותיך הנמרצות בין סוחרים נכבדי ארצות. ומלולך מלא חכמה ומזימה בתורת ה' התמימה. ומי האמין בעסקך בצרכי צבור לש"ש ובאמונה. הנשאך על כתפם בהספד וקינה. ועם היות המות טבעי לכל נוצר, ולא יציל ממנו מעוז ומבצר. קטון וגדול ועבד חפשי. שם יהיו חכם ונשיא. במסתרים תבכה נפשי. כי כבכורה בטרם קיץ הוסר. בשגם הוא בשר. לא מלאו שנותיו. לא הגיע לפרקי אבותיו. לא כהתה עינו ועוד לא נס ליחה. מרוב זקנה כי אם בטוב כחו. בחור בן שלשים שאנן ועלהו עוד רענן. נגנז כשושנה בין החוחים. תנוח על אחד השיחים. יקחוה אוררי יום. תיבוש ולא תמצא פדיום.

מה זה היה לאנקונ"ה מה היה שם, והאדמה איך תשם, כי יצא הקצף מלפני השם. להשמיד להרוג אוהבי ושכני[3]), אחי אחי בניך עוללים ויונקים וגדולים בשכלם, אשר טפחת ורבית מות כלם, ותהי שר"י עקרה אין לה ולד בחילה תסולד[4]), עליהם תזיל דמעה והנה דבתה הרעה, וישב אחור ויקח לה. יולדה אשת חיל עטרת בעלה, עוד זה מדבר וצועק על אשתו. והנה דרך קשתו. אל בנו רב פעלים השליט יוסף ויגוע ויאסף. הן עוד לא שלמו ימי אבלו, עוד לא רוחץ מבכי דמעות נוזלים לו. אכזרי לא ירחם ידו הדה, וירד אליו יהודה. אז צעקו חוצה מר אראלים. מי עור כמשולם. הלנצח תאכל חרב. בבקר תאמר מי יתן ערב. ועת אשר חשב ידך אלהים לי. כי חתן תמים עתה לי[5]). זה ינחמני מעצבון. אז גדול מאר הכאבון. ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך. הן קרבו ימיך למות בא קצך. שריד מעיר האביד, והאחרון הכביד. היו קרוביו יתומים ואשתו אלמנה.

---

[1]) שבת נ"ה ע"ב (ב"ב י"ז ע"א): ארבע מתו בעטיו של נחש.

[2]) ברכות ה':

[3]) בחדשים מעטים מתו כמה קרוביו באנקונה כנראה מהמשך הקינה, ראשונה מתה האשה שרי בשעת לדתה עם בנה, השני היה בנו יוסף, השלישי יהודה, הרביעי אברהם אשר קונן עליו קינה זו, רחל היא אם אברהם והמחבר.

[4]) איוב ו' ו'.

[5]) עפ"י הכתוב שמות ו, כ"ה כי חתן דמים אתה לי.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

במות אחי ז"ל עטרת ספיר ויהלום. ישכב וינוח בשלום. — לחזות בנועם שיח השדה והכרמים לשוט ולהתהלך על זרעיו נטעיו ומחמדיו בפריו עם נרדיו, לשמוע שריקות צפרים המצפצפים והמהגים מתענגים חוגגים על השריגים, לראות איל וצביה ויחמור ואיק"ו ודישון ותאו וזמר עובדי הארץ[1]) לשמוע השמחים אלי ג'יל בחלקם העומדים רחוק מן הישוב ישישו כי ימצא גבר, יען כי בהיותי בביתי כל אשר ראו עיני העירני לזכור ימות עולם וכל אשר שמעתי העירני מהימים הראשונים אשר היו טובים עד כי כמעט גזרתי על המת שלא ישתכח מן הלב — ע"כ חשבתי למצא מרגוע לנפשי באשר אמרתי אעלים לעתות בצרה ולא כל היום מרי שיחי יבבד וידי על אנחתי, ויהי היום יצאתי, וארא שה יפה עינים וטיב רואי רועה באחו שָׁלֵו וישקט לבטח ויאכל וישבע וישא עיניו וירא והנה רחל[2]) באה מן הצאן אם השה היתה, ובראותו אותה כאיל על אפיקי מים מדלג ומקפץ שמח לקראתה, ועודני מתעלם בשמחתו. והנה ראיתי טבח בא ויקח את השה ויישאהו וישחטהו אל הטבח כי יברך הוא את הזבח, ב־ה שעתא כל העדר נשא קול ויבכו, אמנם אמו כמבכירה עלי אבנים תחיל תריד בשיחה ותהים כאלו אֵל אֵל תשוע לרפא שבריה כי מטה מאנה להנחם. ופן תאמר דברך זה לא היה ולא נברא אלא למשל היה[3]), העבודה, כך היה, אז אמרו כליותי זכרנו את הדאגה[4]) אשר מצאתנו כיוצא וכדומה לזה קרה לנו ותחפך לאבל מחשבתי ואלך לי מרחק כמטחוי קשת בין צאלים וענפי יער ובמר רוחי שפכתי שיחי ואומר.

אם אדברה לא יחשך כאבי. כי נחמה אין להביא. ואחדלה מה יהלך משברי. כי רופא אין לי אפס צרי. שבתה רפואה ונפקד רופא. חזק הוא ולא רפה. אוי לי אם אומר אוי לי אם לא אומר[5]) אם מר מר ואתמרמר, כי על הכל מר לי מר. האמנם אני עלוב והזמן עולב. הקולמוס לשון הלב. אלכה נא אאור לי הזמן הרע הזה. אשר משמן בשרי ירזה. שפך כאין אשורי. ואבכה על בחורי. ואם אין פה איש האזינו השמים ואדבר. ותשמע הארץ מילין אחבר. ואם צאן פזורה ונדחה, תרים קול יוצאת וצוחה. בהלקח ישה מן העדר. מה יעשה המות הרע עת יפרוץ גדר. ירחיב רשתו. ידרוך קשתו ויקח מאתו בלי עתו. תפארתו ותוחלתו ורק על הישרים בלבותם שיניו יחרוק. ומיושבי חלד תוכם יאכל קליפתם יזרוק[6]). כי יראה איש צדיק

---

[1]) דברים י"ד ה'. ואיק"ו (במקום אקו שבפסוק) הוא קול הברה אשר נקראת באיטלקית eco וזמר עובדי הארץ הוא שיר האברים.

[2]) רחל היא שם אמו שהיתה גם אם המת.

[3]) ע"פ ב"ב ט"ו: איוב לא היה ולא נברא אלא משל היה.

[4]) מליצה זו גם למעלה סי' ו' (הערה 4).

[5]) ב"ב פ"ט:

[6]) חגיגה ט': תוכו אכל קליפתו זרק (ר"מ).

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

הנה זה עומד אחר כותלי מחשבתי. משמעתי ומשמרתי. זאת תוחלתי. כי אמנם גלוי לפני רעיוני. וגנאי דעתי הקצרה. אין דרך לי ולא שיג השג ישיג מליצה ושירה. אל תופע עלי נהרה. ותהי דעתי עקרה. אין לה ולד כחשכה כאורה. כי אם קול הברה. ואיך לבי יערב לקרב לרב אב בתורה. למרבה המשרה. ארי שבחבורה. לשכל נזר ועטרה. שבט עוז והדר. מקל תפארת נהדר מטה של סנפירינן[1]).

הנה ישכיל עבדך כל זה. ובצדק יחזה. כי יתבזה. ולא נסוג אחור לבו. מבוא לרבו. ובקרבו ארבו. טמון בחובו. וזה טובו, לעשות כמעשה הציד ימשיך לויתן בחכה[2]). כדג קטן עד דכא. וכסוחר יחליף סחורה נמוכה. באבנים טובות ומרגליות ודברי מלוכה. כי מובטח אני עם כל היות אגרתי זאת עוגה בלי הפוכה. לקבל עליה מאתו פרס מלאכה. מענה מיוסד ודברי הלכה. ותחת הנעצוץ יעלה ברוש מליצה ערוכה. ותחת הסרפד יעלה הדס מתוכה. כי כן דרך שולטי הגבורים. הגברים הברים הגבורים. ובוררים אוכל מתוך פסולת למזונם. לא פסקו מעל שלחנם. לא חזרת ולא צנון[3]).

הנה ימים באים. יתנו רוח דשאים דודאים. להחיות לב נדכאים. ריחי פרחי פרחיך. יפרחו פרח פרוח אלי יציצו ציץ. אציץ ואמיץ מיץ. אמץ מאומץ אמצם אמוץ. ואתענג מזיז כבודם. תבוא נפשי בסודם. ואז גם אני לא אהיה נרדם. אקריב — אם יהיו שעירי חטאת — לכפר בעדם. דברים אשר בעפר יסודם. כי כליותי נעשו עבדים. לאדוני בכל מאודם. על קדקדם יעטוהו להם נזר גם רביד. כחבת יהונתן ודויד. לא כתמר ואמנון[4]).

הנה אלהינו. זה קוינו ויושיענו. מניענו ומרגוענו. אנו צאנו והוא רועינו. לו אשא תפלה לכבוד האברך. לברך להדרך ולהאריך ימים כרצונו. ליטע בשלוה ומישור אוהל אפדנו. להצליחו כחפץ ורצון אדוני וכרצון עבדו המתפלל על ששונו ולישראל ישלח גואל וכלנו יצל בפסוח וגנון.

כו.

קינה על מות היקר אחי כמ' אברהם פארינצא ז"ל[5]).

אנכי בדרך נחני רוחי להרויח לי מרוח סועה מסער להפיג עצב מעצמי ומאסר מבשרי אשר שולח בבא חמת המציק אשר כונן להשחית

---

[1]) מכלתא סוף בשלח: המטה של סנפירינון הוא, תנחומא בשלח כ"א: המטה של סמפירינון היה.

[2]) איוב מ' כ"ה.

[3]) עפ"י מאמר רב: אנטונינום ורבי שלא פסק משולחנם לא צנון ולא חזרת ולא קשואין לא ביטות החמה ולא בימות הגשמים (ברכות נ"ז ע"ב).

[4]) עפ"י אבות ה' י"ט.

[5]) ראה למעלה סי' כ': על תמונת הקינה הזאת ארחיב הדיבור בח"א.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

ועל דא כתבית מילין אלין בלשנא הדין, לאו דלא ישמעון מלאכי מרומא[1]), ברם בדיל להשנייה דבגין שינייא טבעא שפיר, יומא דין גזרית לי לבושין חדתין ובסייעתא דשמיא בשבתא דאתיא נתי [?] אנא למיזל למחוי [למחזי] מה יהא בסוף יומיא דירחין ושנין אוף כי עמיק מכתשא עד גרמא, ובאתר דמרי ביתא תלא זיניה כולבא רעיא קולתיה תלא[2]), בכל דא יעביד אלקא [אלהא] רעותיה בין דא לדא סליקי אסדן [?] בשלמא דיליה אזדקפו וסגדו לות אנתתך מב"ת וליעקא פקיחא ברך ינצוריה מאריה ולותך רבוני, אלקא דאבהתנא יפשינך ויסגינך ובריכן יהון בריכין.

כה.

כתב בדרך מליצה שלחתי לחכם א' משורר לואנטינו באנקונ"ה בהיותי שם[3]).

לחכימא בכל רמיזא שלום.

הנה מה טוב ומה נעים. גמלוני רקיעים, נדיבים ושועים, נתנו לי שעשועים. בבואי ממרחקים ממעמקים. מאין שם חוקקים חקקי חקים מעמיקים. בעמקה של תורה בהקמת במקרה את מקרי ביקר רוח איש תבונה. עשר ידות לו בבינה. לו היתה למנה. השירה והמליצה ההגונה. אחרי בלותי תהיה לי עדנה. כי אבטח להיות לי בחכמות משען ומשענה. אבן שלימה מדע נבנה. אבן בחרו הבונים לראש פנה. ההולך קדמת אישור. ברוש תדהר ותאשור. ארז אשר בלבנון!

הנה אנכי בא. באהבה וחבה וקידה רבה. אל הכלים לא תהי נחבא. בתשורות שירות שורות לא ישרות. לפקוד על איש צבא המרום במרום. מרום מרומים ישכון יכון יסכון ולא יסכון. כל רז לא אנם ליה[4]). על כל גדותיו רוח דעת מלא. ואד החכמה ממנו יעלה. והשקה הנכבד והנקלה. ועובדוהי דגברא רבא קמסהידין עליה. דהאי צורבא מרבנן דטרח אוריתא היא דקא מטרחא ליה[5]). ועל זאת אין להפלא. אם יהודה לא יעלה. ולספר כל שבחיו לא יכלה. כי אין כונתי לקרא אחריו מלא במהדורי מילי[6]) רק להשתחוות לו אפים בכרוע על ברכים ולפני שמש שמו ינון.

---

[1]) שבת י"ב: אמר ר' יוחנן וכו' שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי.

[2]) בב"מ פ"ד ע"ב. מאורעות רעות באו עליו אולי היה מוכרח לעזב את ביתו או כיוצא בזה.

[3]) בדיואן 340 נמצא שיר: על ליואנטין א' רצה להתנרות עמי בשירים.

[4]) חולין נ"ט.

[5]) עפ"י המאמר תענית ד' ע"א: האי צורבא מרבנן דרתח אורייתא הוא דקמרתחא ליה.

[6]) ברכות נ"א: ממהדורי מילי ומסמרטוטי כלמי.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

לפני נסעי מאתכם, תיטיב לי כי תודיעני חדשות ובפרט אם בן פלוני נעשה כאמור לפני מותו.

ולכל בני בית אדוני ולעצמו ולכבודו אשתחוה ואומר שלום.

מונטאנייה.

כג.

לאחי כמ׳ אברהם פארינצו[1]) ז״ל אנקונ״ה. (fol. 15b)

דברי פי חכם חן, רוח אפך דברות קדשיך כאשר יאמר משל הקדמוני: היו טובים גם אם כוששו מאשר לא היו עודנה.[2]) הדר הודם וזיו מראיהם העבירו כל כעס מלבי ויבאו כמים בקרבי לכבות כל חרון אף אשר שכן בו עד הנה, כי ראיתי כבודו מודה על האמת ומכיר כי לא עלי תלונותיו ע״כ אמרתי מודה ועוזב ירוהם אף כי כאמרת חכמי דעת ומועצות נוח אני לכעום ונוח לרצות, אבל רואה אני מתוך דברי כבודך, כי משטה היית בי בהעלות על הכתב הודאות ותשבחות להלל ולשבח כתבי אשר באמת עלה כלו קמשונים וחרולים אשר לולי היתה תשוקתי להתנצל מנרפה ידים לא הארכתי כל כך יש מתעשר ואין כל מתרושש והון רב כי לי הגדלת ורוממת ולך נאה לפאר ולרומם כי כל הבא ועמד על כתבך יאמר אין זה מעשה ידי אומן סוחר ומתעסק, כי אם מאיש אשר תורתו אומנותו, וכל המשבח אדם במה שאין בו יחרפנו, אך ממך הכל טוב ויפה ומתוקן ומקובל. הוסף תעצום [?] על עבדך ואשלם לך תשלומי כפל ארבעה וחמשה ולא תוסף לראכה עוד וארברה שלום בך.

כד.

להנ״ל.

רעוא רבא דאית בי, למעבד רעותך, ולמפלח קדם יקרך, בכלא דאיכול, כמה דאית עלוי חובא לא יכילנא השתא לאחזאה בעובדין אחרנין ברם למיטר פקודך דאת פקיד, וכען גלי קדמי דכשר לך למנדע תדירא מותב תלתא כחרא הוינא לשלם אוף דאית לך בכל שבתא דיטגמת כתבא מלות יקירא דאמנא צבי את למחמי אצבען דילי וכל דא כי רחים את לותי מקדמת דנא בגין טיבותך ולא בגין גמולא דילי, אי הכי כדין יהא שרי לך למנדע כי שלמא לכלנא יומא דין יהא שמיה רבא מברך וכדין אוריך למאן דעביד שלמא ברום מותביה, יעביד שלמא לותך רבוני, ולכל מאן דחסין תחות גדפך, ברם אי לא אסגי במילין נפישין ידיע לך דהוא בדיל דלית כלום פתגם חדת באתרא הדין כמא דאמרית ז[מ]נין אוחרנין

[1]) ראה סי׳ כ׳.

[2]) כנראה כוון אל הספר הנקרא משל הקדמוני (ראה סי׳ CB. 5415) אבל לא מצאתי שם מאמר זה. ראה סי׳ כ״ז 4.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

רק בשני טורים טור נופ"ח ספי"ר ויחלו"ם לשקוד על דלתות השיר ואח"כ אמרתי בירא דשתיתי מיניה מייא אשדי ביה קלא[1]) להראותו אליו וכאב את בן ירצה ידין ויודיעני מה שגיתי יבין לי למען אוכל וראיתי בא"ב־ד"ן מולדתי זה ואוסיף כח לרקח כמוהו אם יחניני ה' בחיים, וכבר שביא דמתתנן למריה אתחנן למכ"ת למחול ולשבוק אם העזתי מצח לבא בזאת לראות את פניו, ואם אדעה לבלתי היות לכבודך למשא עוד אוסיפה כהנה בעיר אלקים אשר אליו תכון תפלתי יאריך ימי מעכ"ת ויכתבהו בספר חיים טובים עם כל ישראל אמן.

מונטאניינה פ' יפרוש כנפיו יקחהו[2]) השמ"ו.

כב.

לכמ' שמשון משולם[3]) יצ"ו פירארה.

וזאת תהיה מוצא שפתי לשמור לבא להודיע ולבשר לכבודו הגיעי הבית שלאנן ושלו וזאת הברכה וההודאה לאל חי אשר גמלני ברחמיו עזרני, ויהי עמדי בדרך אשר הלכתי, והיתה הברכה אשר עם כל הדרכים המקולקלים אנכי בדרך נחני לשלום בלי פגע ומכשול ישתבח שמו, אשר ברך אותי וינחני לבטח כן יעשה תמיד וישמיעני טוב ממצבכם ויברך אתכם כאשר ברך משה את ישורון.

צר לי מאד פה אחרי הורגלתי העיר מה יעשה אדם חי ואם יהיה משה איש גדול ונורא בהיותו בלי שכן קרוב איך ישלם הלימוד עד כי בדבר אבינו אבותם איש האלהים ה' אלהים מה תתן לי וכו'. וזאת סבבתני להסב קצת מלימודי הנהוג, וד' ירא לבבי כי פעמים רבות הייתי קורא ושונה אם היה מקום ישיבתי בקרית ספר עם בני שכל ומדע — ואם אין זאת זכרני נא ופקדני באגרותיך כמנהג בני ישראל איש לרעהו עד כי אשר ירחיק הריחוק תקרב הכתיבה כאשר דברנו וישמע ישראל

---

[1]) בב"ק צ"ג: דאמרי אינשי בירא דשתית מיניה לא תשדי ביה קלא, ונמצא בלשון הקדש תנחומא מטות: בור דשתית ממנו אל תזרוק בו אבן.

[2]) פר' האזינו (דברים ל"ב י"א).

[3]) משולם הוא שם משפחה, ר' שמואל בן הארקוולטי הקדיש ספרו מעין גנים (ויניציאה שי"ג) „לכמה"ר אברהם סג"ל יצ"ו בן הנגיד מהולל בתשבחות שר וקצין בישראל כמה"ר אשר סג"ל זלה"ה מנוע יקר מחוטר חורים וסגנים משפחת המשולמים יר"ה' והיה מלמד את בניו בביתו. בהיות יהודה בן שמונה הדשים נחטף בדרך ושמשון משולם הצילו מיד הגזלן (חיי יהודה במ"ע Corr. II 17). בדיואן סי' 233 נמצא שיר „לנישואי מרת מלכה בת הרופא כה"ר דוד ממשפחת התפוחים עם הבחור יצחק בכמ"ר שמשון משולם".

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

כתר תורה עטרת החכמה נזר התשויה[1]) ישלום!
הסתכלתי בשלשה דברים[2]) וכמעט לא באתי לידי העברת שירי זה לפני מעכ"ת. מאין בא? מנבזה וחדל אישים נעור ורק מדרכי השירים אשר לא דרך לו בפסוק שר ואור למלאכה הזאת נערד הנושא ואפס הנשוא, וסוף דבר אהה אדוני לא ידעתי דבר, כי נער אנכי, יוצא מעיר קטנה ואנשים בה מעט לומדי ספר, כלם לדרכם פנו איש מקצהו לחום על הממון. ובאמת מה אתוכח וכי השעה צריכה לכך.
„ולאן הוא הולך". למקום עיר גדולה של חכמים אשר קטנם עבה ממתני, ואם לבבו פתחו של אולם, שלי כמחט סידקית[3]).
ולפני מי הוא עתיד ליתן דין וחשבון, היא עלתה על כלנה לפני מלכי המשוררים אשר בהיות מעלתו ספוג שסופג כל חכמה ובינה גם זאת לא נפקדה להיות לי לשון למודים במלאכת השיר יפלח כחץ כבדו של כל אשר ישול את השם להרים את ידו בשיר וכל בעלי שיר היוצאין בשיר נמשכין בשיר כי קולם חמור נועד, כלבים צועקים תינוק יונק ואשה מספרת[4]) את כל זה ראיתי ונתון אל לבי כי מצח אשה זונה היה לי ואף גם זאת מאנתי הכלם כאשר חשבתי היות כ"ת סיבה ראשונה ומעורר קדמון אשר העיר את רוחי לעשות כונים במלאכה יען כי עת אשר בחרתי הסתופף בחצרות קדשו[5]) מאז נעשה בי רצון לעשות לי שירים ושירות ושם למדתי והבנתי אשר בא אל קרבי, ואם מעט (fol. 15a) הוא וכאין, על כן ראיתי לר' אהרן [סגי נהור] בעל ספר המצנפת[6]) עשה צירים לדלתות השיר אמרתי אנסה גם אני אם אוכל לחזק את בדק הדלת ואוסיף עליו עיר למען הדלת תסוב על שלשה צירים ולא תמוט, ובעמדי משתאה „על תבל מקור הבלייה וההפסד" אשר בטרדותיו העלנו בסערה השמים ובראותי היותי במאזנים לעלות הקל ויורד הכבד, רשע מכתיר את הצדיק, מלאני לבי לדבר על זה לא לירד לעומקו ישל דבר, דמסאנא דרב מכרעי לא בעינא[7])

מיוחדות על קברי הרב שמואל יהודה קצינאלבויגין והרב שמואל ארקוולשי (B. M. שם).

[1]) תשויה, בן כתב בכל מקום תחת תושיה, ראה למשל סי' ל"נ, קמ"ה, קנ"ה.

[2]) ע"פ אבות ג' א'.

[3]) ערובין נ"ג.

[4]) ברכות ג' ע"א, ר"ל הרב ש"א מבקר השירים בלשונות הללו.

[5]) אייר שט"א הלך לפאדובה ולמד שם שנה אחת (שד"ל, קצור חי' יהודה).

[6]) אוצר הספרים אות מ' 2070, א"ח 308, נדפס במנטובה שכ"א.

[7]) קדושין מ"ט:

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

כי לא בשמים היא עם כל היות כבודו טרוד בעסקים לתת לי מעשר מכל אגרותי אשר שלחתי, השב א"כ ידך אל חיקך ואל תהתל בי כי עלי להתרעם ולא הנתבע יעשה תובע, אף כי בכל זאת ישיב אזי אם תנחמני במכתבך, אשליך במצולות ים כל חטאתיך וכאשר הייתי אהיה אח דבק לעולם ועד.

פור התפוררה ארץ ותהום כל העיר הזאת מפני פחד היוצאים הבאים לילה עד שערי הכרך לשלול שלל ולבוז בז והמה בקרואים וראשיהם מאנשי המקום עצמו ומפני איבה הרובצת ביניהם זה כמה שנים המה עושים. ה' באברתו יסך לנו וביניהם יעמד הדבר ואנחנו נקיים.

אל נות צדקך מב"ת ואל הנער הנחמד יצ"ו ולך אחי ואדוני ולכל אוהבי שמך יתן ה' כל טוב ושלום.

מונטאניינה פר' יברכך ה' וישמרך[1]) השמ"ו.

כא.

למוהר"ר שמואל ארקוולטי[2]) מורי יצ"ו עם שיר חברתי לפאדואה.

---

[1]) פר' נשא (במדבר ו' כ"ד).

[2]) הרב שמואל בכמ"ר אלחנן יעקב ארקוולטי נולד באקוי (מחוז פיעמאנט) אב"ד בפאדווה רבו של המחבר היה משורר נפלא וחבר ספר יקר בדקדוק לה"ק ועל מלאכת השיר ושמו ערוגת הבושם נדפס בוויניציאה שם"ב, ובימי בחרותו בהיותו בוויניציאה הדפים שני ספרים שחיבר בהלצה שם האחד דגל אהבה (נדפס שי"א) ושם השני מעין גנים (נדפס שי"ג) והעטיר ס' הערוך הנדפס שם עם מורה מקום בכל מימרות התלמוד והמדרשים שהביא וביונו נתן בספרו (תולדות גדולי ישראל צד 354, סי' ע"ז) ותקן כמה תפלות ותחנות ונדפסו (שם). — ראה סי' ל"ט, מ"ב, קנ"ט, קס"ב—קס"ד. בסי' קל"ה נמצא „למוהר"ר ש"א בפאדוהא" וכוון להרב ש(מואל) א(רקוולטי). בסי' קל"ג נזכר שמואל מהאדומים בפירארה. בשנת שכ"ג העתיק הספר ממגד תבואות שמש (כ"י שענבלום 104) הביאו החכם ששיינ־ שניידער במ"ע מאנאטשריפט כרך מ"ב צד 554, ראה גם JQR. X, 269, נפטר שם"ט כן כתב מורטארה (מח"א 4), אבל בדיואן של ריא"מ סי' 189 (Letterbode III, 102) יש „קינה על פטירת הגאון מורי ורבי כמהור"ר שמואל ארקיולטי" כ"ו אדר שע"ז. הרב יארי ספר קורות ימי חיי ארקוולט במאמר מיוחד אשר הוציא לאור לפני מ"א שנים בט"ע איטלקי (Corriere III, 15—16, 48—50) והזכיר שם צד 15 שבידי הרב אומימו היו י"ח אגרות מארקולטי (ראה קי"ח 1). בכ"י סי' 641 בבריטיש מוזיאום (Mar-goliouth, B. M. II p. 256) נמצא כתוב בזה"ל ועוד תפלה שתקן החכם השלם כמוהר"ר שמואל ארקיולטי זצ"ל לאומרה בכונה כשהולכין על קברות הצדיקים ביום תשעה באב ע"כ ועד היום הזה מתפללים בני פאדובה תפלות

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

לתתם מנחה שלוחה אליך אדוני אם לא בכל שבוע לפחות מדי חדש בחדשו ואת חמסי אשר עליך השלכתי אחרי גוי בל יזכר ובל יפקד העברתי על מדותי ואעביר כעם מלבי לא רציתי למוד במדה שאדם מודד בה מודדין עשיתי לפנים משורת הדין. הן לא עוד שבועים ימים לא מנעתי את עצמי לכתוב אגרת שלומים בטחתי האמנתי לצאת בה ידי חובתי קדשתיה עשיתיה לשמך כי אמרתי היטב איטיב עמך וכל זה איננו שוה לי כי הנה בתוך כתב הורתנו מב"ת הלזה בא, אמרת שקילא טיבתך ושדייה אחיזרי[1]) ותהתל בי לאמר את־יצב גם אני להשיב כאשר עמדת לכתוב, ולמי תעשה זאת ומה הדברים האלה בפיך? (כתר לי זעיר ואחוך כי מלאתי מילין נוכחה יחד למשפט נקרבה יען אשר החזקת באזני כלב ישן ונרדם כי עתה אם יקום לנבוח לא ישיב מפני קול) אם כמוני כמוך הייתי יושב בבית מושב עיר חומה עיר גדולה של חכמים ושל סופרים מקום מחוז דרך אניות בלב ים ואנשים ממרחק יבאו סוחרים סוחרים מהור סחור לה חוג השמועות מארבע פנות תבל וכל החדשות בה ישמעו וכל מעשי שרים ראשים ושרים גלויים וידועים בכל ישעה ובכל רגע הייתי כותב כתבים ומשלחם עד כי ילאו הרצים מנשוא אותם, וכל טוב ביתך תיציא בגבייתם[2]) וכל זמנך ילך בקריאתם עד כי תחלה פני לעצור בהם ותאמר לי הרף ידך כי יבלו שפתותיך לאמר די מרוב מעשה ידי, כי לא מההתרשלות ועצלות סרתי מלכתוב כי לא עמל הוא בעיני ואי חקלאה מלכא להוי וכו'[3]) חזית איש מהיר במלאכתו אך אמנם אם בכפרים אנכי יושב ו המקום מקום מקנה שדות וכרמים, ארץ לא עבר בה איש וחדשות לא ישמעו פה, מה אדבר ומה אגיד לך צפצוף עוף השמים או שאגת שור על בלילו וקול בן בקר על אבסו? או אם עת הקציר הגיע? וא"כ הוא ואמת זאת מה יעשה עברך הפרזי היושב בערי הפרזות? אם כל זה אמת ויציב על מה איסד כתבי על מה אדניהם אטבע בדברי הבלים פטפוטי החנופה שאין בהם ממש בלתי ראויים כי אם בין איש לרעהו לגלות אהבתו ולא בין אנשים אחים מושבעים ועומדים על האהבה ועל החבה, ולו יהיו כל שערות ראשי טופסי כתב' היהיו די לכתוב פעם למשלוש ירחים מבלי התעוררת כתב קודם או חדוש מחודש אשר יצמח בארץ, ועוד אם באגרותי קראתי ואין עונה ואם פעם לצאת העבדים[4]) לא השבת לי דבור א' או אפי' אות אחת, מה אשיב לאדוני, ומי ידבר לאשר פה להם ולא ידברו היעשה כן? הקנה וסוף קמלו שם באנקונ"ה? או יריעות בעיר לא תמצאנה? ואל תאמר לכישאפנה אכתוב

---

[1]) שבת ס"ג.
[2]) ר"ל בשכר הבאת המכתבים.
[3]) מגלה ז':
[4]) ר"ל פעם אחת ביובל.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

וכל אלות וקללות הכתובות בספר התורה ע"ד המקום ב"ה והרבים על כ"מ הירץ וכ"מ מנחם הנ"ל הם ובניהם ובני בניהם שכיניהם ותושביהם והגרים עמם והנלוים בבתיהם להיות זריזים וזהירים לילך כלם בקר וערב פעמים בכל יום ויום לב"ה בשעה הראויה בבית אחר מאיזה שיהיה ולעמוד שם ולהתפלל תפלתם בהזמנים הנ"ל ובעלי בתים הנזכרים יחוייבו להשגיח לזרזם ולצוותם ואחד מהם לא ימנע מלבוא (fol. b) בשום אופן אם לא לאונס חולי ח"ו אם ד"א ניכר ומפורסם, ובחומר החומרא הנ"ל אנחנו גוזרים על כל אנשי העיר הנ"ל שלא יוכל שום אחד להתחיל ולהטפל בשום עסק ומתן הבוקר אור טרם לכתו להתפלל שחרית וכן סמוך למנחה ישתדל כל אחד לפנות מעסקיו ללכת לב"ה, ולא יקדימו ויכניעו הנפסד לקויים [?] והיקר לזולל רק כאשר יהיה ידוע ודאי לאיש אחד כי כבר יש בב"ה מנין עשרה בלתו או שהתחילו להתפלל כבר אז יהיה הרשות בידו להתעכב קצת אם יהיה מטופל באיזה דבר עסק אך יחשוב הפסד מצוה כנגד שכרה וכן יבואר כי כאשר ימצא מנין עשרה בבית אחד מהבע"ת הנז' יוכל להתפלל בב"ה שלו גם אם יהיה החדש המגיע לחברו ולא יחוייב לצאת עם ב"ב אל הב"ה האחר — וסוף דבר כל מעשיהם יהיו לשם שמים להודות לו ולברך בשמו. וכ'ז גזרנו עליהם במעמד שניהם לפנינו דהיינו הנעלה כמו"ה זלמן . . . והישיש אכיו כ"מ הירץ הנ"ל והמעולה כ"מ מנחם הנ"ל בעצמו ונדרו לשמור ולעשות כל המצוה הזאת לישמוע אל הרנה ואל התפלה כי כן יברכו מפי עליון ומפינו מברכות שמים וארץ.

ויניציאה מה טובו אהליך יעקב[1]) למכ"י השנ"ט.

כ.

כתב לאחי כ"מ אברהם פרינצא[2]) ז"ל אנקונה להתנצל על לא כתבי.

להסיר מתוכך מוטה ודבר און למען לא אחטא לך לגרש מלבבך כל שורש וענף עושה פרי פורה ראש נגדי ולסקל מסילות מחשבותיך לשמוע למצותיך השתדלתי כל הימים עמלתי וחשבתי בקרבי הכנסתי עצמי בעובי הקורה יגעתי למצוא איזה נושא יכשר להעלות על ספר ומתחתיות ארץ הוצאתי דבר דבור על אופניו לשים את השחור על הלבן לחבר מילי

---

[1]) פרי בלק (במדבר כ"ד ה').

[2]) הוא היה אחיו הורגו בן אמו (חיי יהודה ט"ו ע"ב, הוצאת ניינער), ראה סי' ב'ג, כ"ד, כ"ז. בימי נעוריו חי במונטאניינה בבית אמו עם ריא"מ ולא הלך בדרך הישר כי בלה ימיו בשחוק הקלפים, אמנם אח"כ נסע לאנקונה ונשא אשה וחזר למוטב, מת בן שלשים שנה ברבר בשנת שם"ח. ליהודה היה לו עוד אח אחר ושמו שמואל בן אביו מאשתו הראשונה וגם הוא היה שחקן (ח"י Corr. II 85).

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

מאתו לשלם לו חובו ולא זו בלבד לא עשה ולא כלום להוזיל זהב מכים ולפרוע לו כראוי, כי גם החרש לא ענה עוד סגרו דלתי תשובתו ולא מצא מענה מכל אגרותיו ועתה מבקש מאתנו להיות לו לפה אל מעכ"ת למצא חן בעיניכם להביאו לידי פרעון מהאיש הלזה ולהיות כמ"ר . . ראוי להשמע וידענו כי מעכ"ת מחפצי צדק ומשפט וענוי ארץ יבאו דברינו לחלות פני מע"כ להביא לפניהם את פ' ולפעול עליו בחכמתכם (fol. b) כי יתן תשובה בתת לו מה שהוא חייב לו אם יצרף יד לכה כדין וכשורה לתת לאיש כדרכיו וכפרי חשבנותיו וכי תעשו הישר והטוב ותמנעו ממנו דרך אחרת אשר אמר לדרוך בה אם לא ישמע האיש לקול האות הזה ולדברי חכמים כי יש לאל ידו להפרע באמצעות שרים ושופטי ארץ, ומה טוב אם אמת ומשפט שלום יד"ה ביניהם ע"י ישראל ובזכות מעכ"ת אנו בטוחים ועל צדקותיכם אנו נשענים לעשות כאשר שאלנו ויהיה לנו לחן ולה' תמיד נפיל תחנתנו להעמיד כסאכם על כנו ולהרבות תפארתכם ונראה בבנין ב"ה ותקונו מהרה אמן.

ויניציאה פר' אנשים חכמים ויודעים[1]) הש"ס.

יט.

(fol. 13a) לקאנ"ו די איסטריא שילכו לב"ה.

לא נפלא היא ולא רחוקה מלבות כל בני ישראל היות העולם מתקיים על העבודה שבלב זו תפלה ומה גם בהיותה בקהל ועדה אין פחות מעשרה כי תפלת צבור אינה חוזרת ריקם וכל מי שיש לו ב"ה בעירו ואינו נכנס להתפלל נקרא שכן רע[2]) וקדוש לא יאמר לו, אשר לזאת הגד הוגד לנו כי בעיר קאנ"ו די איסטריאה יש ויש שתי' בתי כנסיות בנויות כזוייות מחוטבות להתפלל אל ה' אחד בבית הישיש הנעלה כהר' נפתלי יצ"ו ואחת בבית המעולה כמר' מנחם מרקריאה[3]) יצ"ו ופעמים רבות כל איש מאנשי המקום לדרכו פנו לעסקיהם או כי עצלה תפיל תרדמה או למה שיהיה ואינם נמנים יחד להתפלל בעשרה ובטל התמיד ותהי זאת לפוקה ולמכשול ולמזכיר עון. וע"כ בזכרנו את ציון החרבה והשוממה וכי אין לנו כהיום הזה לא זבח ולא מנחה אלא מקרש מעט אלו בתי כנסיות[4]) וכמה גדול עונש המבטל תפלת הרבים ראה ראיתי לחזק את בדק הבית בית תפלה יקרא והנה אנחנו הבאים על החתום לכבוד ה' להועיל לנפשותיהם של האנשים האלה אשר נקבו בשמות והנלוים אליהם גוזרים בגזרת נח"ש

---

[1]) דברים א' י"ג אנשים חכמים ונבונים וידועים, השכיל לשנות הכתוב לפי הענין על פי איוב ל"ד ב' שמעו חכמים מלי וידעים האזינו לי.

[2]) ברכות ח' ע"א.

[3]) פי' ז'.

[4]) מגלה כ"ט ע"א.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

אהובים גבורים לעשות חסד לאיש לא נגר[1]), ואנשי חיל למסוך שכ״ר הרבה מאד מאת ה׳ מן השמים, הוא יחיים מיומים יצו עליהם ברכה ו׳וציאם לרוחה לבשו נא בגדי ישע ומעיל צדקה תעשו לזכות ומישור חסד ורחמים גבר נתעב ונאלח מאת מערכות כוכבי השמים וכסיליהם[2]) בכל פינות שהוא פונה לבא אליכם מרוב צרתו ואנחתו ומכתו הטריה אשר חנון לא חננו הזמן לקול זעקו ולא מצא לו הנינה שמו האלוף החכם ר׳ יוחנן מעיר קראקה[3]) יגע ולא מצא הספקתו למד ולימד תנוקות בסביבות אלו השתדל לעבור בים צרה כלכת לארץ הצבי תוב״ב וכך גזר בהסכמתו ואנחנו שמענו כי יש לו אשה ובנים בארצו וירע בעינינו הדבר מאד כי יעזוב את ביתו ונחלתו נחלת ה׳ בנים וילך לנפשו ודברנו על לבו עד כי פייסנו אותו אם יסכים לעבור את המעבר הלז לקחת עמו אשתו ובניו ולא ישארו כצאן אשר אין להם רועה זן ומפרנס, ואמנם להיות הדרך ממעט את הממון ומגדלת אוכלסין ההוצאה וכלתה לו פרוטה מן הכים ומאומה אין בידו בחוסר כל וערום ראה רעה לא בסתר עוד ויגזור אומר להסתייע ולקבל עזר וסמך מאת נדיבי העם אשר בכל עיר ועיר מדינה ומדינה אשר חננם אלהים עושר, אם מעט אם הרבה, ע״כ בהיותו איש תם וישר ובתורת ה׳ חפצו ובה יהגה אמרנו לתת בידו דברנו זה נכתב ונחתם להודיע לכל רואיו כי כל המרבה לחתחסד עם גבר תמים הלב לתת לו מן הבא בידו מנחה איש כמסת ידו באשר ברכו ד׳ עד יוכל ללכת לדרכיו וגמולו ישלם לו ולאיש הגון יתננו חלקו מיושבי אהלים ויאכל פריה בעוה״ז והקרן קיימת לעוה״ב זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד עושר וכבוד ברכת ד׳ היא תעשיר ואורך ימים ושנות חיים.

יח.

מעייני הישועה מטעי מים דעת ותורה, מוצא דת ודין מאפלה לאורה זמורת ענבים ואשכול יושבי על מדין והולכי דרך ה׳ לעשות צדקה ומשפט שלומהון ישגה!

בלשון בקשה ותחנה כמו״ה פלוני עלה אלינו מתרעם וקובל על א׳ מתושבי קהלכם הקדוש יצ״ו שמו פלוני בן הרופא פלוני באמרו כי יש לו לקבל ממנו סך מעות מאיזה משא ומתן אשר היה ביניהם ואשר היה לו ערב וקבלן נגר כמ״ר . . . ואבד זמן לדון ולריב בעד זה משך זמן רב והנה ימים רבים ועד כמה פעמים כתב ושלח לו חשבונותיהם בדיוק ודרש

---

[1]) לא נגר, אולי רמז למאמרם ז״ל לא נגר ולא בר נגר (ע״ז נ׳:) וכוונתו שהוא איש עני.

[2]) המחבר האמין באסטרולוגיא (ליבאוויטש 13). ראה ל׳ הערה 1; סוף ל״ב, ריש ס״ה.

[3]) לא נודע לי ממקום אחר, האלוף ר״י הנזכר בתשובות מהר״ם מפאדובה סי׳ נ״ט וסי׳ פ״ו (תג״י 146, כי׳ ל״ג) הוא איש אחר.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

אין ענבים בגפן בעדתכם כשרים כמאז וכל ידים תרפינה ממצוה זו, עמכם היתה ותשלחוה אותה למרחק[1]) וזאת לכם לפוקה ולמכשול ח"ו ולחוסים תחת צלכם כי יאמרו בעמים הגדילו אלה לעשות עם ד', אך סרו מהר מן הדרך הטוב עשו להם מסכה ככל האחרים ההולכים בשרירות לבם מבלי השגיח על היין ישמח לבב אנוש או אם יין חמסים ישתו — לכן הציקתנו רוח בטנינו לבא בזאת לחלות פניכם הגדולים עם הקטנים למען ד' ולטוב לכם כל הימים ולנפשותיכם הטהורות לשוב לרוץ אורח מישרים כאור נוגה אשר החלותם להראות את גדלכם מאז להזיר לד' מכל אשר יצא מגפן היין וכל משרת ענבים להיות כשר וכמנהג ב"י הנזהרים בכל מכל כל במשתה היין אם לקדוש ולהבדלה לתקן תקנות באזהרה יתרה[2]) וחכמיכם ופרנסיכם עיניכם אל תחום על כליכם ועל ההוצאה או על צרות הבית, פנו מקום למצוה, כי אין מעצור לד' להושיע ולהרבות ממונכם ולהרחיב את גבולכם בהרבה דרכים אשר לפנינו וכי תהיו אתם ארץ חפץ וראיה רבה לכל הק"ק ויאמרו הק"ק וירונה עתקו וגם גברו חיל לקדש עצמם בדבר הזה, נעשה כן [גם] אנו וזכות הרבים יהי' תלוי' בכם ומשנה משכורתכם הפרטית תהיה שלמה מאת ד' צבאות אלהי ישראל. [וכי יפלא ממנו בלויתיכם [?] דבר למשפט זה למה נדבר על לב אחרים מארץ רחוקה ולא נשתדל להנהיג כן בקהלנו זה ואולי יאמר האומר אלינו התקוששו וקושו[3]) דעו איפו כי לא נמנע להשתדל בכל יכלתנו ועלה בידנו בערך אל הקהל כי רב הוא יוסיף ד' עליהם כי שלמים וכן רבים גדרו עצמם בכל מכל כל וקצת קבלו עליהם לשתות רק יין כשר לקידוש ולהבדלה וגם אלה קוינו לה' כי מעט מעט יבואו מטוב אל טוב כי ההתחלות קשות ומעלין בקודש] את זה ראינו להעיר לבבכם בטרם תבוא שנת הבציר כי ידענו כי תקבלו ברצון ולש"ש דברינו אלה, ואזניכם תהיה קשובה להוסיף על דברי יראת ד' ומצותיו וד' יאריך ימיכם בטוב ובנעימים ויתן לכם עוז ותעצומות[4]).

יז.

אחינו ישראל פנות העזרה בצרות לאביונים אשר כדרך יום כה וכדרך יום כה מפוזרים ומשולחים בקצוי ארץ ותבל כלם ברורים כלם

[1]) ע"פ תענית כ"ג ע"ב בסוף העמוד: אמר להו עמי היתה ושלחתיה.

[2]) בהעתק א' נמצא: ולתקן תקנות ודרכים אם מעט ואם הרבה כאשר תדעון לעשות בעזר ה' וחכמיכם ופרנסיכם.

[3]) בבא מציעא ק"ז ע"ב (וש"נ): התקששו וקשו (צפניה ב' א') ואמר ר"ל קשוט עצמך ואח"כ קשוט אחרים.

[4]) בהעתק א' נמצא עוד: וויניציאה פ' החלצו מאתכם אנשים [במדבר ל"א ב', פרשת מטות] הש"ם.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

זכר אהבת ימי קדם אל עבדו זקן חיבתו החפץ לשרתו ובאמת ובתמים כי לא היה עם לבבי רעיון ומחשבה לעת כזאת לקחת אשה לבני לפי מעוט השנים אשר לו כי נער ורך הוא[1]) ואם יתמהמה ויחכה יוסיף וירבה יגדיל טובה ויאדיר עיני הבריות ואולם להיות כי נאום הדברים היוצאים מפה קדוש וכאיש גבורתו לשמוע אל דבריו וקול מעלתו דופק אשר טוב הוא וטוב יבשר ודאי ומפני האהבה והקורבה אשר מימי עולם ושנים קדמוניות היתה תמיד לכבר לביתנו וגם אני לקחתי מפיו תורה ידעתי על נכון כי לא ישים לנגד עיני רק דבר נאות והגון מאד, נטיתי לבי לתת אזן קשבת לאמריו להקשיב ולשמוע, לכן יבא דבר מעכ"ת על הפרט לדעת מה זה וכמה זה ואענה אף אני הלקי ומן השמים יסכימו אספיק הפעם, ובנשיקות ידיו הטהורות אצא בקידה וכריעה ואומ' שלום.

סז[2]).

אנשי קודש המהוללים בשערים. בתבונתם וטובם תבל מאירים. עדת ד' אשר בוירונה ובראשם הכמיהם אלופיהם ופרנסיהם לכלם שלום!

הלא הוגד מראש אלינו מימים עברו את כל הטובה אשר היטבתם לעשות לעמוד במשעול הכרמים גדר מזה בעשותכם חבורה קדושה ואגודת שלמים בדבר היין הכשר והשתיה כדת והכנה לדבר מצוה עשיתם וכלים מכלים שונים ויין מלכות רב זהירים וזריזים במצוה משם[3]) לכל הארץ. ונשמע וישמח לבבנו ולא קמה עוד רוח בקצת אנשים סכלים המלעיגים על המצות בראותם כו אנשים שבמקרא לשון חשיבות כמוכם נתעוררו להתגדר, ועתה נבהלנו משמוע כי אחרי שנתקבצתם להיות לאחדים בישיבת הגיטו[4]) סימן לקיבוץ גליות ונדחי ישראל לקבץ[5]) ואסוף יאסיפם אמר ד'

רבו של ריא"מ שלמד אצלו בקטנותו שנה אחת (קצור חיי יהודה) כי הוא ר' חזקיה בר בנימין פינצי (ראה פ"ו 1). בדבריו „כל הנמצא כתוב בספר מעכ"ת" לא כוון אל ספר הכותב כי אם לאגרתו על ענין שדוכין, כי אגרת נקראת ג"כ ספר.

[1]) בנו בכורו מרדכי נולד ב' אלול שנ"א, לפי דבריו שבנו עוד רך בשנים לא נכתבה אגרת זו לפני שכ"ו ולא לאחר שכ"ח, כי בן שמונה עשרה לחופה וכן היה המנהג הפשוט בזמנו.

[2]) מכתב זה נמצא בשתי העתקות הראשונה בכ"י א' והשניה בכ"י ב' בשנויים קטנים, אמנם נוסחות השניה יותר ישרות הן, ע"כ הצבתיה כאן ומה שחסר בהעתק ב' ונמצא בהעתק א' הכנסתי בשני חצאי רבע.

[3]) משם, צ"ל משוש ע"פ העתק א'.

[4]) הגיטו = Ghetto.

[5]) בהעתק א' יבנם.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

והקונים משיבין, והם בשומעם רצון הקונה כפי מה שהוא וגורע עליו עד שהקונים שומעים רצונם ונותנים מכל מי שהוא מחריש חשבנו אויל ונחרפנו כי זה דרכם כסל למו ואחרים בפיהם ירצו להוציא ולומר רצונו כי אינם מכירים טבעם ומהותם והוא מכין רשת לפעמיו לך שמע בקולי ולך קח לך כי לא כל היש[1]) אשר נמצא פה אחר [?] ממון כזה מוכרים אותו יותר מערכם כי יודעים את רוחם ומכונים בעבור זה למוכרם הרבה כי אומרים השעה צריכה לכך, ואבל זה הסוחר אם יתן איש על דבר אחד יותר מערכו לא יקחנו אלא מה שהדין טחן [?] ועם זה ידעתי כי שלום בביתך כי לא יאמרו לך קנית ביוקר אל תמכור ופעם אחרת תבוא לחקור נוהו ולא תחטא לכן שים פניך עליו וחכם למצוא אותו ולהביא אליו ועתיו [?] דבר זמן בזמנו כי אז לא תצטרך לבהות[2]) וכל זמן שאתה חם על האדמה תכון אתה בחנותו כי לא נאמר לך לך מעמנו כי זעמת לנו מאד בשאתה גוזר ומקיים ותהא ברכה אל ביתך ורוב שלום עד בלי די[3]).

יד.

יקר רוח שלום. לא ידעתי מהיכא נקט ראית[4]) אשכנזים נוהגין לומר ועל פירותיה ולא שמעתי בלתי היום, וכי תאמר דנוסח סדור ברכה דידן כמנהג האשכנזי אית ביה ועל פירותיה כי[5]) משום הא לא איריא ומאן לימא לן דהמגיה גמיר וסביר וטוב תתי אותו לאיש כבור מעשות שלמים ובן רבים אינם יודעים דינא דזיל קרי בי רב, לכן דבק מאח, אם עד כה ברכת ברוך ועל פירותיה חזור בך עד עץ קץ יבוא לציון גואל ונהיה באי שם ימלא צחוק פינו ולשוננו ונאמי ועל פירותיה[6]) במהרה בימינו אמכי"ר.

טו.

כרע כאח יעקב יחזקיה[7]) תל שהכל פונים בו שלום!

שמעה אזני ותבין לה כל הנמצא כתוב בספר שמעכ"ת שלוחה אלי מאירה ומזהירה מול עבר פני וחנא וחיסדא ורחמי וחיי אריכי למר אשר

---

[1]) היש, אולי צ"ל איש.

[2]) לבהות, אולי צ"ל לבריות.

[3]) תוכן הכתב הזה אין ברור כראוי.

[4]) ראית, צ"ל דאית.

[5]) כי, צ"ל אי.

[6]) נוסח הברכה היא על הארץ ועל הפֵּרות ר"ל על הארץ המוציאה את הפירות (ברכות מ"ד ומ"ט) ואם אכל פירות ארץ ישראל בין בא"י בין בח"ל חותם על הארץ ועל פֵּרוֹתֶיהָ (ראה סדר עבודת ישראל, הוצאת בעער צד 567).

[7]) יעקב יחזקיה אין הוא יעקב בן יצחק לבית לוי אשכנזי פינצי (מח"א 22) בעל דברי אגור (כללי דקדוק לה"ק, נדפס בויניציאה שם"ה), וגם אין הוא

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

יא.

הקדמה לספ׳ המלקות[1]) בעד חברת ש״ל[2]) והיא נדפסת.[3])

יב.

(fol. 10 a) הולך במישרים שלום . . מספרים לכבוד אל קדושתו השלמים פני [בני] חברת הצדקה יצ״ו היות[ך] חייב אליהם . . והחברה שלכם ומעשרה דוקאטי ומעלה, וכי כשלשה שנים לא קבלו מידך כלום לא לתשלום פרעון ולא לחשבון טוב ויהי לך לפוקה ולמכשול כי בגלל הדבר הזה לא יכלו לקבץ הסך המוסכם הצריך להמצא כדי לתת לחלק מעות לעניים וגם החוב הולך וגדל עליך ויהיה לך בכל יום ויום למשא יותר כבד, בכן חלו פנינו להזהיר לכבודך על זה, וע״כ אנו מבקשים מאתך לשלוח להם ע״י הקודם או אתה תבוא וצרת הכסף בידך כלו או רובו כי כך הקדש . . . . (fol. b) הדיוט[4]), ולך תהיה צדקה בטחנו ביושר נפשך החשובה כי לא יצטרכו עוד למעשה ידנו ולהשיב שנית שבט הסופר ע״ז ולכן לא נאריך במלין ואל נא תמנע מהלוך אליהם או לשלוח להם וד׳ אלקיך יעזרך והיה מעשה הצדקה שלום.

יג.

כתב שעשה ר׳ מנחם[5]) בר שמריה ז״ל תלמידי. (fol. 10b)

עם לבבי חשבתי ויחפש רוחי כי אשר נמנעת לבטא בשפתים הסך שאתה רוצה להוציא מהממון ההוא אשר חפצת לקנות הוא בעבור שואלו דרבה ומכונו רע כי הלא ידעת וגם שמעת כי כל התגרים שואלים הרבה

---

[1]) בסוף ספר יפה נוף (ויניציאה בלי שנת הדפוס) נמצא „סדר המלקות כפי מה שנהגו זקני המערב וחסידי ארץ ישראל״ ואמר שם המגיה וז״ל ולפי שכבר דדפסתי בסדור ספרדי קטן סדר המלקות הנהוג בכל העולם בערב יום הכפורים וקצת השלטים וכו׳ יש לוקה כל שני וחמישי ויש לוקה בערבי ראשי חדשים וכאלה רבים (דף ט״א ע״א) ושם בראש הדף נמצא: נוסח המלקות, גם זה ראיתי להדפיסו פה אף כי הדפיסו מגיה אחר יצ״ו בסדורי החדש אינם נמצאים כי אם מעט מזער לכן שמתיו הנה. בכי׳ צ״ז, הערה 1 הבאתי סדור אחד שנמצא בו סדר המלקות, ואולי צ״ל בכתבנו סדר (ולא ספר) המלקות.

[2]) בלי ספק הם ר״ת שומרים לבקר.

[3]) אינני יודע דבר ברור מהדפסת ספר זה, אולי הוא הספר אשר נרשם CB. 3000 או 3003 ליבאוויטש מביא 108: בקשות על המתים בערב ר״ח נדפס וכו׳ בצדוק הדין בשומרים לבקר, ויניצ׳ שפ״ב, שצ״ה.

[4]) אולי צ״ל אמירה להקדש כמסירה להדיוט.

[5]) אולי היה שמו מנחם עובדיה אשר הזכיר בין תלמידיו בכי׳ קפ״ב.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

שתי דעות מהגאונים מויניציאה[1]). ויעיי כ"ת בדברי הטור במ"ש ר"ת וכו' ומה שכתב הקארו. לכן מה שכתב כ"ת שלא היה לי לומר כך לנשים ולהקל והביא ראיה לדבריו ממהא רפ"י ר"א דתולין דשלחו ללוי[2]). במחילה לא דמי . . . . . שהדין כך חתוך וגמור והרא[י]ה מהגאון הכ"י הנ"ל שסמך על דברי ר"ת ומוסכם להרע (fol. b) המגיע מבלתי עשיית צרכיהם בתקנתם בלילה מההליכה תחלה, ועוד שאפילו היה בדבר פנים לכאן ולכאן התם לא גזירה לד"ת דמת ביו"ט אתו לאיסורא והכא אין זו כי אם גזרה לגזירה דגזירה ולכולי האי לא חיישינן לבלתי תת פני ההתר שהרי דבר תורה טובלת אפילו ביום אלא דרבנן גזרו משום סרך בתה וההליכה אם תאסור משום סרך דסרך שתחשוב שהיה בזמנה ותיכף שהלכה טבלה ולאי בשופטני כולי האי עסקינן. זהו מה שראיתי לדבר ביוצא מפי אבל במעשה שהיה המסופר מאת מכ"ת שבא מב"ה ליל שבת שעה אחת קודם לילה ופגע באשה אחת שהיתה באה מבית הטבילה ודאי לא יפה עשתה האשה ההיא ובדין גמגם עליה כ"ת דלכל הפנים אין לה רשות לטבול בעוד יום וכ"ש לבא לביתה קודם חשכה מפני סרך בתה ואין הפרש בין ע"ש לשאר ימים כמ"ש, והדבר נקל ההבנה לא חשבתיהו ראוי להחתים עליו בעלי תריסין[3]) וגם אני דברי אלה פה ברוך משא ומתן בהלכה ולא בהוראה כי כבר הורה בה חכם הוא אדוני כמלאך האלהים, לפני קריאתו מי יעמוד ולדבריו מי ינגד. ועל מה שכתבתי בדבר תפלת האבלים ומה שגיתי יעיין לי ואל יעכב חטא ועון איחור כתבי את אמרי, יבואוני חסדיך אדוני באמרתו הצרופה ואם לא אוכל השבוע ההיא מקוצר הזמן מיום ש"ק אל יום א' לא אעבור שבוע של אחריו וה' יהיה עמו ויתן לו אורך ימים ושנות חיים ושלום.

ויניציאה פ' הבה נתחכמה[4]) השנ"ט.

---

[1]) לא מצאתי זה בב"י רק הכנסת הגדולה מביא דעת המהר"ם מפאדובה בי"ד סי' קצ"ז בגליון.

[2]) צ"ל ממה דא[יתא] בפ' ר"א דתולין דשלחו ללוי וכוון אל מה דאיתא בשבת קל"ט ע"א: שלחו בני בשבר ללוי כילה מהו וכו' מת ביו"ט מהו? שלח להו כילה וכו" ולא מצינו לה צד היתר, ולשלח להו [צד התר בה] כדרמי בר יחזקאל? לפי שאינן בני תורה וכו' מת שלח להו לא יתעסקו ביה לא יהודאים ולא ארמאים ע"כ מכאן הביא ראיה שאסור להורות התר לנשים לטבול ביום מפני שתבאנה לתקלה וע"ז השיב ריא"ם דלא דמי, ונם הביא ראיה ממת ביו"ט.

[3]) דרכם היה לבקש מגדולים הסכמה על פסקיהם ולראיה באו על „התתימה", ראה למשל שו"ת יעקב לבית לוי (ויניציאה שצ"ב).

[4]) פרי שמות (א' י').

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

אמי מורתי שת' כי בזמן נשיאתו של הגאון מהר"ר זילמלין[1]) זצ"ל בק"ק זה של ויניציאה היה מציה לנשים שילכו לבית הטבילה ביום וגוער ומשלח לביתה אחות[ה] אשר היתה הולכת בלילה, ושאחר מנוחתו כבוד בקום הגאון מהר"ר יהודה נר"ו[2]) לא מנע אותן להלוך בלילה ויתמהו האנשים איש אל רעהו. כדברים האלה דברתי כצורתן ממש, ועם שלא אמרה לי אמי שת' טעם הדבר, דברתי אני אם לבבי שאולי היה עושה זה יען מנהג רוב הנשים פה לעשות צרכי טבילתן בבית הטבילה כגון חפיפה ורחיצה וחתיכת צפרנים ונקיות, באמת כתב האגור לא התירו לחוף בלילה אלא בדלא אפשר, ומה שכתב היקאר"ו זצ"ל דאין דבריו נראין לו דבין שהיא רוצה לשכול [לטבול] כלא אפשר דמי[3]) לא סבר כן הגאון מפני ההתמדה וכו' ולכן היה חפץ שתלכנה שם מבעוד יום ויעשו צרכיהן לאיש ובעת קשקוש פעמון הלילה היה מציה שתכרכנה[4]) במקוה, ואולי טעם אחר ג"כ היה לו אך הגאון ר"י נר"ו לא הקפיד מפני בושת הנשים מפני הרואים ואין כ"כ חימרא בהליכה כמו שחשב מע' כי היה האיש ההוא גדול קדם הגאון הנזכר וכדי הוא לחשוב על דבריו ולמצוא להם טעם כי היה ניתוקו עמיה ואך הגאון ר"י נר"ו — והנה אדוני מדברי אלה לא נפיק מיניה חורבא כאשר דמה כ"ת כי ההליכה לבית הטבילה ביום אין בה כ"כ חימרא כאשר בארנו. וראיתי אני הטור שם[5]) וז"ל ר"י היה אומר שאין צריך להחמיר כ"כ ולהמתין עד שתחשך ביום הח' רק שתטבול סמוך לחשיכה ותבא לביתה משתחשך מפני סרך בתה ורשב"ם היה מחמיר וגו' ולישון מחמיר דנקט בתרויהו מורה באצבע שחומרא הוא ולא קו הדין וכ"כ הקארו בשם דכית רוח[6]) ונראה דסמוך לחשכה לאו דוקא דקודם נמי יכולה לטבול ויעיין שם מעכ"ת כי נלאתי נשוא כל הלשון ויראה כי שם

---

[1]) דוא הרב זעלמעלין לוי (שו"ת הרמ"א סי' נ"א, מזכרת חכמי איטאליא 34).

[2]) הרב שמואל יהודה קצינאלבוגין בן מהר"ם מפאדובה, קורות ימי חייהם נפר בקצור ספר דעת קדושים (פטרבורג תרנ"ז—תרנ"ח) צד 82. ראה מזכרת חכמי איטאליא 47 המקורות שהביא שם, א"ח 1022, ענף עין אבות ובספרנו בח"א.

[3]) האגור הלכות טבילה אלף שפ"ד והב"י מביאו טור י"ד סי' קצ"ז ואמר אין דבריהם נראין לו וכו' ומסיים: „אין דבריו נראין דבין שהיא רוצה לטבול אז כלא אפשר דמי".

[4]) שתכרכנה, צ"ל שתטבלנה.

[5]) לא נמצא בטור אלא הב"י מביאו בשם הרא"ש בסי' קצ"ז, במקום ד"י צ"ל ר"ת כן נמצא גם בדפוס ריוו"א דטרינ"ט משנת שכ"א וגם בתשובה זו בעצמה לקמן ב' פעמים.

[6]) דכית רוח, צ"ל בשם רבינו ירוחם וכן נמצא בב"י שם.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

סוף דבר ואחר עד עתה, סלח נא לעון הזה כגודל חסדך, ולא זה בלבד כי גם הנסיון הוכיח כי פעמים אין מספר ביום הראשון למלאכה יום המזומן לכתוב למונטאניי השטן מקטרג בשעת התקנה[1]) ומביא לידי מטרידים וגם עתה הנה באתי אליו להשיבו על דין טובלת ביום היכול אוכל דבר מאומה חדש למעכ"ת או להוסיף על דבריו וכלם נכוחים וישרים למוצאי דעת או מה מידי יקח תוספת חזוק נגד המורים בתורה שלא כהלכה אשר לא שמעו בקול אדוני וישא ידו להם ואמר עם הספר, ואם לקדושים אשר בארץ המה סופרים המדברים עפ"י ספרים כחשו ויאמרו לא המה מה אנכי לכוף אותם עד שיאמרו רוצים אנו ? רק לא אחריש מלהתנצל עכ"פ ממה שכתב מעלי שאמרו בשמי שיכולה אשה לטבול ביום, ויהי כאשר הראה לי כ"ת שאין הדין כך אני אמרתי כי לא כן דברתי אלא שיכולה ללכת לבית הטבילה ביום. וכ"ת השיב לי שאין לומר כן לנשים שדעתן קלה ובעליהן ע"ה ולא להקל וכו' על זה אענה לחלקי כי לא יצא מפי בצדקה מעולם שתוכל אשה לטבול ביום כי מי לא ידע בכל אלה דמראורייתא שלא בזמנה טובלת אף ביום ורבנן גזרו בה משום סרך בתה[2]) וודאי אין חלוק בזה בין ע"ש לשאר ימים כי כשם שאין קבלת שבת מועלת שתוכל אשה בזמנה לטבול ביום מאחר שאם תסרך בתה ותעשה כמוה ותטבול בזמנה ביום אף שקבלו שבת לא עלתה לה טבילה ואתיא לידי כרת, ואין זה כעשיית מלאכה וכדכתב אחמ"י כמו' [?] שכתב כ"ת וגם לומר שמפלג המנחה ולמעלה לילה מיקרי סכלות הוא להעריך זמן שמע לטבילה דשנינו[3]) מאימתי קורין את שמע בערבית משעה שהכהנים נכנסים וכ'. וכל זה עשיתי . . . שאין תקנה לאשה לטבול ביום אפי' אחר זמנה אם לא לאונס ניכר. האמנם מה שאמרתי (fol. 9 a) אני היה ששמעתי מ א ת

הדבר אין לכוון הפרט השנ"ט כי אז כבר נפטר הרב הנ"ל וגם אמו, ע"כ נראה לי שיש למחוק האותיות שת' ונר"ו והפרט השנ"ט נכון. כן נראה גם ממה שהבאתי מהפסדו בהערה 3, לפ"ז נכתבה אגרת ט' לפני לדת בתו דיאנה בין שתי האגרות צריך להיות לפחות שנה אחת ומעיד על זה בעצמו בדבריו „כי פעמים אין מספר" היתה כוונתו לכתוב ביום הראשון למלאכה אבל השטן הטרידו ובין פרשת ויגש ופר' ואלה שמות אין יותר משבוע אחד ואיך שייך לומר „פעמים אין מספר" ? היוצא לנו מכל זה הוא שאגרת ח' מאוחרת לאגרת ט' וי' ואין מוקדם ומאוחר במכתבים האלה וגם אין סדר להם כאשר הוכחתי באריכות בח"א.

[1]) ע"פ יר' שבת פ"ב (5b): אין השטן מקטרג אלא בשעת הסכנה.
[2]) יורה דעה סי' קצ"ז סעיף ו' ועיין שם בש"כ.
[3]) משנה ברכות א' א'.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

המרדות לא שלחתיו עד הנה כ"ת[1]) אשתחוה אפים ארצה ואצא ואומר שלום.

פ' ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדוני. עד כאן כתב אפרים קרישי בג' ימים.

משתחוה מרחוק לעומת כבודו. מכלכל ע"מ לתקן. אסף רוח חכמה ובינה כקן. לתורתו איים ייחלו. להללו קנה וסוף קמלו. הוא אדוני הנעלה האלוף כמוה"ר יהודה הנקרא ליבלין לוי.

אל הנ"ל[2]).

הכיר יהודה ויאמר צדקה ממני מעלתך להתרעם עלי אשר הבטחתיו ולא קיימתי להשיב אמרו אמת לאגרתו מקץ שמונת ימים. ואולם חי אני לא במרד ולא במעל, כי רבים אשר אתי המונעים. כל עמי ישן כאן ורואה חלום באספמיא[3]) כאשר כבר ראה מעל' אשר הכינותי סדר העבודה ויהי השער לסגור מפחתיו מחוץ, אין זה כי אם רוע לב יודע מרת נפשו בטוב לא תלין ממזונותיו של אדם[4]) . . . (fol. b) פחים ואחר ילדה בת אשתי מב"ת ואם בת הי"א וחיה צריכה שימור ופזור והוצאה[5])

תפלת בשיר מריא"מ (ליבאוויטש 108), אולי כנה הספר הזה. בשם עבודת ישראל בירושלים.

[1]) כ"ת צ"ל לכ"ת (לכבוד תורתו).

[2]) תשובה זו נמצאת גם בספרו זקני יהודה כתב יד כמו שנראה מן לוח הפסקים של חבור זה אשר נתן ליבאוויטש צד 111.

[3]) נדה ל'.

[4]) תיבה אחת נמחקה ואולי צ"ל צנים, המחבר מתרעם על גורלו גורל המלמד ועל עניותו ואין זה פלא כי בחנוכה ה' שנ"ה הפסיד בצחוק קרוב למאה דוקאטי ומחנוכה השנ"ט עד שבועות הבא הפסיד יותר משלש מאות דוקאטי (קצור חיי יהודה באגרות שד"ל צד 289).

[5]) שתי בנות נולדו לו, הראשונה בר"ח טבת השנ"ז ומתה מקץ י"ז ימים והשניה דיאנה בניסן השנ"ח (חיי יהודה שם), בכתבו תשובה זו היתה אמו עוד בחיים כי ב' פעמים אומר עליה אמי מורתי שתי' וגם הגאון שמואל יהודה קצינאלינבוגין היה עוד בחיים כי ב' פעמים כתב אחר שמו נר"ו אמו מתה ארבע תמוז השנ"ז (לחות אבנים No. 99; חיי יהודה שם) והרב שי"ק „נפטר יום שש ניסן" השנ"ז (מדבר יהודה ע' ע"ב), לפ"ז כתב תשובה זו לפני ניסן השנ"ז וכוון אל בתו הראשונה אשר נולדה לו בטבת של שנה זו, אמנם מדבריו ואם בת היא וחיה נראה שכוון לבתו השניה שנשארה בחיים אשר נולדה לו בניסן השנ"ח ולא אל הראשונה שמתה אחרי ימים מועטים, ואיך שיהיה

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

תמכתיה בימין צדקי והנה באמתחתי ככלי אשר חפץ בו פי צדיק יטב[1]) חכמה. ואולם אלופי ומיודעי למה שמתני למפגע לך לרומם לשבח ולפאר ישעי וכבודי אשר לאפס ותוהו נחשב בור רק אין מים בו הרוזבים[2]), צעיר לימים וזעיר אפין ונפשי בסכלות היתיה פתיות ובל ידעה מה, ולולי ידעתי היות כבוד׳ . . . אדם ענו ושאל [?] חמר מחמיר על עצמו מאוד מאוד שפל רוח[3]) ורוב ענותנותו הביאהו להשפיל עצמו לשפל ממני, היתי אומר משטה הוא ודאי בא אלי האדון העברי לצחק fol. 8 a בי, אבל אף אמנם אלד מחשבה אחרת, ואפריון נמטייה למר[4]) רצה ממקומו לזכות אותי ולפיכך הרבה לי תורה בכתבו דביה אית דין ואית דיין[5]), אך לדבר הזה יסלח אדוני לעבדו כי לא אוכל לתת לו מענה על זה בשבוע הזאת, יען יום אתמול בבא השמש קבלתי כתבו והיום ר״ח וחנוכה וברית מילה לאיש אהוב לי ולא עת האסף הדר בחדר להחבא בעינן דבעידן חדוה חדוה[6]) לכן לפי שעה אקריב לו דברי אלה מעטים לאות כי תפארתנו [תפארתו] על לבי לזכרון, והיה ביום השמיני בעזר הצור אהיה בעל תשובה, ואשיבה ידי אליו בתשובה וטכילה[7]) וצדקה תהיה לי תמיד לראות מעשה ידיו להתפאר. -קבל ברחמים וברצון סדר העבודה בירושלים[8]) אשר מרוב

---

[1]) יטב, צ״ל יהגה ע״פ תהלים ל״ז ל׳ פי צדיק יהגה חכמה. או צ״ל ינוב.

[2]) אולי צ״ל הרוזנים או הבוזבים.

[3]) אבות ד׳ ד׳.

[4]) ב״מ קו״ט.

[5]) ע״פ מאמרם ז״ל לית דין ולית דיין (ראה סי׳ ס״ב 3).

[6]) בראשית רבה פ׳ כ״ז (גם בראש סי׳ א׳).

[7]) כוונתו שישיב לו על הדין אם אשה טובלת ביום אשר מפלפל בו באגרת הסמוכה.

[8]) ריא״מ הדפים בויניציאה בשנת ת״ב „תפלות ישרים לכל יום מז׳ ימי השבוע וכו׳ והטבת חלום יפה וטובה״ וכתב שם בהקדמה וז״ל זה יותר מעשרים שנה חברתי ושלחתי על פני הוצות בדפוס שיח סוד אלו התפלות שבעה שבעה כל אחת מיוחדת לכל א׳ מימי השבוע וכו׳ ויען נדפסו אז בכרך קטן דלא שלטא בו עינא [כלומר באותיות קטנות מאד] אירדי דזוטר אירכם [ב״ב י״ד ע״א] ולא נתפשטו מהן ארבעה בכל גבול ישראל וכו׳ עכ״ל (ליבאוויטש 122). וג״ל שסדר העבודה הנ״ל הוא חלק אחד מהתפלות הנ״ל והיא היא הטבת חלום שהזכיר ויש קצת ראיה להשערה זו מדבריו בראש האגרת הבאה: כל עמי ישן כאן ורואה חלום באספמיא באשר כבר ראה מעלתו מאשר הבינותי סדר העבודה עכ״ל. ויש לי עוד השערה אחרת, יש ספר הנקרא יחום הצדיקים (אוצר הספרים אות י׳ 193; א״ה 676) והוא ציון קבורת הצדיקים בא״י והתפלות שאומרים על קבריהם ונדפס בויניציאה שנ״ט [אותה השנה שאנו עומדים בה] עם שתי

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

לספור הקורות המוצאות אותי, ועתה כאשר זרח עלי אור כמ"ר זרח[1]) הלזה בא ושב לביתו אמרתי אשתחוה . . . . ויהיו דברי אלה ראשית חכמה לעשות את אשר לא נעשה או אם נעשה לא הותמר[2]) עד הנה כי מאחרי . . . מעכ"ת על פני השדה אשר ברכו ה' וירוח לו יותר ממני לא יכבד עליו משא הכתיבה כמוני ויהיה ראשית מצער לא אטריחנו בדבור הנז' במס' חולין אשר אנחנו בה סוף פ' כל הבשר בענין אפשר לסוחטו וכו' כי תכבד העבודה, רק לחלות פניו ירא אדוני וישפוט דבור רש"י קטן הכמות בפ' ואלה הדברים בפסוק הבו לכם אנשים חכמים וגו"[3]) . . . כי בכל יום ה' אנחנו לומדים רש"י בישיבה שלנו באופן נאות ולא שמעתי אומרים ע"ז דבר מתקבל עלי כי מלבד ביאור[4]) . . . אם היא מלשון ביישונים או נחמדי' מי יתן ואדע מה הוקשה לו על מלת חכמים ומה תירץ בזה וההכרח ידעתי ידו בכל ובפרט בדברי רש"י ז"ל שמעתי עליו לאמר ישמע הלום לפתור אותו[5]) בכל חקותיו ובכל משפטיו יבא דברו וכבדנוהו בזה ואח"כ אכתוב לו דעתי החלושה ג"כ ועוד ימים באים בזאת ובזאת נעשה עם נוכל בעו"ה רק בחסדו יהיה ותרן עמי ואף אם על א' מכתבי יכתב מעלתו שנים, משלו אל יקפיד. וירחם על העומד אסור ברהטים (ואין בידי מיסורי הצדיקים שאין בהם ביטול תורה)[6]) יהי אלהינו עמו ויפרוס עליו סוכת שלומו.

ויניציאה פ' . . . השנ"ט.

ט.

חכם לבב ואמיץ. אפרים קרישי יצ"ו.

אורה ושמחה וששון ויקר הביאה לי אגרת מעכ"ת אמצתיה אף

---

[1]) הוא ר' זרח לוי הנז' סי' מ"ט. דיואן 241 : על ריטרא' [= צורת] במ' זרח לוי יצ"ו; אמו מלכה נפטרה כ"א שבט ש"ע (שם 257). שירים „על בל מין מאכל בנישואי החר' אשר בר זרח ז"ל" (שם 77—70).

[2]) לא הותמר, אולי צ"ל לא הונמר או לא הובפל.

[3]) שפירש רש"י חכמים בסופים. רש"י לקח פירושו מן הספרי (דברים פיסקא י"ג) אבל שם נמצא פירוש זה על מלת אנשים ולא על מלת חכמים.

[4]) בלי ספק יש להשלים באור מהר"ן וכוון אל הספר הנקרא ביאורים שחבר ר' נתן מהראדנה הגדולה ונדפס בויניציאה שנת שמח"ה לפ"ק (בסוף הספר כתוב בטעות: ונשלם ב"ה ר"ח אדר שני שנת שמ"ג לפ"ק) שש שנים לפני כתיבת האגרת אשר לפנינו ז"ל המבאר שם צד קנ"ד ע"א: חכמים פי' רש"י כסופים פי' שהם מתביישין לעשות עבירה: פי' אחר לשון נכסוף נכספת רוצה לומר הבל מחמדים להם ומחבבים אותם.

[5]) ע"פ הכתוב בראשית מ"א ט"ו.

[6]) ברכות ה' ע"א אלו הם יסורין של אהבה כל שאין בהם בטול תורה.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

לחלק האחר לבוא, תבואו שניכם פה בית דין הקרוב להגביל ולתת קץ ותכלית את כל הפרשותיכם ולא תמנעו בשום אופן בחיוב הגזירה הנ"ל אם לא שיהיה לאונס ניכר ונודע ח"ו ובין כך בימים האלה אשר מהיום והלאה בצדק צדק תרדופו ותכונו חשבונותיכם יחד ולא תמשכו ידיכם וכל הדבר הקשה אמתי או שגגה אשר יפול ביניכם בעשיית החשבונות . . . ותשימו מן הצר בכתב זכרון יהיה ביום בואכם פה . . . . . דבר שניכם יצדיקו את הצדיק והכל ישפטו הם. ואתה איש אמונים (fol. 7 a) הנ"ל נתון תתן בין כך ובין כך בזמן הזה אל היתומים הנ"ל את כל אשר ישאלו ממך די ספוקם לזון ולפרנס עצמם ולהוציא לצרכם ואל ירע לבבך בתתך להם משלהם להשבונם וכתוב בספר. נפשנו יודעת מאד כי לא יפול דבר אחד מכל דברנו ארצה כי את הכל תעשה גם תוכל מאהבתך האמת והיושר כי אוהב צדקה ומשפט ידעניך מאז ועל כן יצאנו לקראתך לשחר פניך באהבה רבה על זה בדברים שאלמלא לא נכתבו ראויים הם להכתב והיית נקי מה' ומישראל ותצליה את דרכיך בכל אשר תפנה יגדל שמך והיה ברכה ושלום.

ויניציאה פר' . . .

ח.

אל הח' ר' ליב לוי מלמד במונטאניינה[1]) אפרים קריש[2]) יצ"ו.

יושב בסתר עליון בצל שדי יתלונן וישכון רעיוני תמיד עם מעכ"ת ולבי אומר לי לעורר את האהבה באגרות שקלי וטרי אליבה דהילכתא באיזה דבר תורה לשאול ממנו כי ללמוד אני צריך באשר נדברנו שנינו לעשות ולקיים ואמנם צרות לבבי אשר לא הרחיבו ומצוקותי הוציאני[3]) מדעתי, בכל יום מחיצה של ברזל חוצצת ביני ובין תשוקותי, שלש תשוקות הן נפש חכמה וגוף ונוסף יגון וצרה פטירת הצדקת היקרה תנצב"ה[4]) ובנוהג שבעולם פה אנכי אסור ברחטים כלוא לא אצא, כל היום חורש בבקרים ולא רועה צאן כי צאני צאן מרעיתי אדם אינם[5]) עד כי חדל מאד

---

[1]) לא נודע לי ממקום אחר, כי יהודה בן יצחק לוי אשכנזי הנרשם ע"י מורטארה (מח"א 33. במקום C. B. 23 צ"ל 123, בשני סמנים האחרים הנרשמים שם לא מצאתי בלום) אין ר' לוי שלנו.

[2]) בדיואן 333 נמצאת מ"ק „כמר אפרים קריש בקונסטנטינה (כ' כסליו שפ"ג). מסוף סי' ט' אנו רואים שהוא העתיק האגרות הללו אבל לא נכתבו בשבילו מן המחבר כדרכו לחבר כתבים לאחרים.

[3]) תהלים כ"ה י"ז צרות לבבי הרחיבו ממצוקותי הוציאני.

[4]) אולי כוון אל אמו שמתה ד' תמוז שנ"ז (חיי יהודה ולחות אבנים No. 99).

[5]) ר"ל שהוא מלמד תנוקות ומתעסק עמהם כל היום כולו.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

תחזינה מישרים, ע"כ בבואו לראות את פני הארון כי יחנן קולו יאמין בו ולקול תתו המון בקשותיו אל מעכ"ת להישיר לפניו דרכו יהי כבוד מעלתו אליו מעיר לעזור ולא יאחר אותו למען יצליח מעשהו ונפש שולחיו ישיב כי יאסוף להם ומצא להם כסף נדבת אשר יתנו אחינו ועשה יעשה לו טובה וברכה כי אוהב צדק הוא ושמו נקרא על עיר ה' ועל עמו ותפארת מעכ"ת יגדל ויאדיר כנפשו החשובה ועל יובל ההצלחה ישלח שרשיו באורך חיים ושלום.

ז.

אל כבוד מנחם מרקריאה קוודיסטריא[1]).

יקר ונעלה שלום!

הנה זה בא לפנינו בחור פלוני כמו אפוטרפוס מהיתומים בני המנוח . . . מתרעם וקובל עליך כי ברצותו לפקח על עסקי היתומים הנ"ל ולבא לידי חשבון עמך מאשר נתהווה ביניהם ובינך תמשיך הדברים באריכות רב אך למותר מיום ליום ומרחי אל דחי והזמן כלה ואובר והוא לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשב מצדקת תמים כמוך היום, וכאשר שמעתי דבריו אלה כן ראינו בעין השכל היות מן הראוי למהר את הקץ על כל דבר דין וחשבון שבין אדם לחבירו ויותר מהמה בנוגע אל יתומים ואין אב אשר אבינו שבשמים חם על ממונם ביותר, ולמען ייטב לך ג"כ תצא מידי המקום והבריות, ובכן לא חפצנו להעמים עליך לצאת מביתך ולבא לדין עמו עתה להיות הימים האלה ימי בקורי ענוים[2]) את ה' לבקר בהיכלו בתפלה ותשובה ומועדים רבים באים לקראתנו לשלום הן כן השיבונו אל לבבנו כי עתה עת האסיף תנובת השדה באוסף את מעשיך וגביית חובתיך ותכבד עליך יציאה כביאה. ואמנם למען עשות האמת והצדק הנה אנחנו מצוים וגוזרים על שניכם בגזירת נחש[3]) ובכל תוקף להיות נכונים תיכף אחרי חג הסוכות הע"ל ובזמן ג' ימים אחרי אשר אחד מכם יודיע ויזמין

---

[1]) קוודיסטריא = Capo di Istria, מנחם מרקריאה נזכר גם בסי' י"ט ודוד מרקריאה בסי' קכ"ח 2. יעקב מרקריאה הרופא כתב הקדמה לס' נורן נכון (ריווא דטרינטו שנת כב"ש לפ"ק) והדפים שם שכ"א את סדר עברונות, בסוף כ"י אחד בבריטיש מוזעאום Margoliouth B. M. II. No. 378 נמצאת חתימה זאת: אני יעקב בכמ"ר דוד מרקריאה ז"ל כתבתי זה הספר נ י ס י ם לעצמי . . . והשלמתי היום יום א' כ"ח אב של"נ לפ"ק פה ויניציאה שנת גזרת הגרוש בעו"ה ה' יהפוך לששון ולשמחה אמן. ונודעים עוד אחרים מבני משפחה זו (ראה צעדנעד צד 299, 440).

[2]) ימי בקורי ענוים ע"פ הכתוב במדבר י"ג כ' ימי בכורי ענבים.

[3]) נח"ש נדוי חרם שמתא.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

1.

אל האלהי הרמ"ע מפאנו[1]) יצ"ו בשם הגאונים יצ"ו.

לאיש האלהים נורא מאד שלום!

אמת מארץ תצמח ותרא[ה] ותגלה לפועל צדק ודובר אמת הוא כן הנשגב[2]) ירבה ויפרוץ שלומו כימי השמים. כי על אמת הנה באנו להעיד נאמנה על האיש הלזה היוצא לקראת מעכ"ת בחסד וברחמים שמו ר' רחמים יצ"ו הבא מארץ ישראל תוב"ב משלוחי מצוה להשתדל בעד העניים האומללים גרי הארץ החיא כי ישר ונאמן הוא הולך צדקות ודובר מישרים נקי כפים ובר לבב בוצין מקטפי ידיע[3]), כי קצת ממנו הכרנו אותו בארץ מולדתו בעיר רומה וזכרנו את הדאגה[4]) אשר עברה עליו לא יום אחד ולא יומים כי אם אורך ימים השביעהו נסיונות בחנוהו גם ראו פעלו כי קדש שם שמים לעיני השמש נתנסה ועמד בכלם להודיע חִבָּתו לה' אלהי ישראל אשר שם בלבו לעבור ארחות ימים וללכת לארץ הצבי שם זן ופרנס עצמו ונפשות ביתו תמיד מיגיע כפיו אכל בצדק עד היום אשר למען עשות צדקה ומשפט נבחר לה' ונתרצה לבא מארץ מרחק עד הגלילות האלה על הוצאותיו וטרחו לבקש טרף לאביוני אדמת הקדש אשר באולי[5]) זכותם עזרה בצרות נמצא מאד לנו כל היום, ולא נמצא פסול באומר שלו כי יבאו ויגידו צדקתו ויושרו אגרות וכתבי החכמים השלמים מא"י יצ"ו הצרורות בשמלתו. רבים אשר אתו מספרים תהלותיו עונים ואומרים היותו אצלם בחזקת שליה עושה שליחתו באמונה אשר עיני ראו ועיני מעכ"ת

---

[1]) הוא היה המל בשר ערלתו (חיי יהודה מגיינער ט"ו ע"ב) וגם רבו, ראה צ"ז—ק', קי"ה, קל"א, קנ"ז. שמו הנקרא עליו בהכנסו בבריתו של אברהם אבינו היה ע מ נ ו א ל כאשר נוכיח בח"א. המדפים יצחק בר מרדכי איש פולניא כתב בהקדמתו לס' תשובות מ"ע (ויניציאה בלי שנת הדפוס): מרנא ורבנא מנחם עזריה נר"ו והוא מן המשפחות המיוחסות בישראל הם השרים והסגנים בני פאנו צור ישראל יברכם ארזים לא עממוהו כל עצי עדן אשר בגן אלהים לא דמו אליו ביפיו שמו הולך למרחקים לשם ולתהלה. ספרו הלכות אלפסי זוטא נדפס מ' סיגעט תרנ"ח (נעלם מעיני הכותב ימי חייו Jew. E. V, 342 b). ראה אודותיו CB. 6342; מאנאטסשריפט 34, 43; וואידיסלאווסקי, תולדות רבינו מנחם עזריה מפאנו, פעטרקוב תרס"ד; מח"א 21; Revue XXXII 108—111 XXXIX 113—118; XXXV 84—87 נפטר ש"פ במאנטווה. ראה עוד קנ"ז, 1.

[2]) במקום הוא כן הנשגב צ"ל ה' אל' ישראל.

[3]) ברכות מ"ח ע"א.

[4]) ע"פ הכתוב במדבר י"א ה' זכרנו את הדגה, נמצא גם באגרת כ"ו.

[5]) באולי זכותם צ"ל בגודל זכותם.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

כי הנעלה כמ״ר . . . יצ״ו[1]) שלח אלי אגודת מכתבים ספורים וראיות בנדון הגלוי וידוע לכבודך, וכתב לי לשום עיני עליהם וקבל עליו כי כל אשר אגזור יַאשַׁר ויקיים כל זמן שיהיה אחרי ראיית המכתבים הנז׳. ואני בלבי צפנתי אמרתו ואחשבה לרעת כי כל עוד אשר יפרה וירבה דבר שפתים אך למותר יהיה בעסק הזה, ולבב אנוש יסער במהלוקת, ולכן לא נתתי לבי לדרוש ולתור במכתבים ההמה כלל, ויהיו לי דבר׳ סתומים מן העין, רק במענה רך השיבותיהו מלין להשיב חֵמה וכתבתי לו כתב אשר בו קורא אני עליהם יעמדו יחד לאהבה ואחוה ,שלום וריעות אשר אם יספיק הזמן אל הסופר הכותב יעתיק שני הכתבים הנ״ל הבא והיוצא, ויחד אשלחם לכבודך כי זה חפצי להשקיט המון גלי המריבות אשר לא יועילו ולא יצילו, וכל אחד ואחד מהחלקים יחשוב בעצמו כאלו שניהם זכים או שניהם חייבים. האמנם להיות דבר נאה ומתקבל כי כמו זה כמו זה יעורר את האהבה וקרב זה אל זה עד היותם לאחדים, ואמרתי אחכמה לבקש מאת הדרת כבודך לכתוב אגרת אל המרומם הרופא מחותנו יצ״ו לדבר על לבו באופן מועיל ומספיק, יַתֵּר ידו ויבצע על שנאה ותחרות יקצץ בנטיעות ההפרדה ויהא מקדים בשלום כל אדם, יבקש שלום וירפהו, כי לא לאדם דרכו להתקשות יותר מדי, וכל הקודם זכה לשם ענוה ויראת ה׳, וכיוצא בזה כתבתי ג״כ אל הפורטי הנ״ל, ושבח אני אם יכתוב ידו אל איזה אחד מן המקום ההוא או אל אחד החכמים אם נמצא ישם, להיות אמצעי בדבר וסרסורא בהעברת כעס בדברי פיוסין בין החולקים עד ישלימו ביניהם ויחדו יהיו תמים. זאת בקשתי מאת יפעת כמע״ת, ואם יש בי כח אצוה עליו לזכות עמי במצוה זו למען לכבות את הדליקה ושלמא וחסדא להוי ביניהון. לאוזן שומעת אשר קרב חכמים תלין והחכמה בה תמצא אורך היריעה אך למותר לכן יהיו דברי מעשים כי ידעתי לא ימנע ממני מברכות שמים מעל ומברכת פי אברכנו ואפרוש עליו סוכת שלום.

יוסף כהן מציקינייצו" ובסי׳ 286 „בחבור מעלת הרופא דפוטים אל הנשיא כמ״ר יוסף מפאנו עשיתי לבקשתו". החבור הנ״ל נקרא צמח דוד (ויניציאה שמ״ז). בספר ארח חיים לאברהם ינל יש בשמו שיר בשבח המחבר, אברהם יגל הקדיש לו ספרו לקח טוב (ויניציאה ש״ב, שמ״ז, שנ״ח) ראה פירסט II 10. יוסף מפאנו היה חשוב ונחמד בחצר וינצנזו גונזאגא (J. E. VII, 5 b). וואידיסלאווסקי לא הזכיר בספרו תולדות רבינו מנחם עזריה מפאנו (פעטרקוב התרס״ד) את השר יוסף מפאנו בין בני משפחתו של הרמ״ע.

[1]) השם נמחק אבל בנראה היה כתוב הפורטי [= Porto] לפי שנמצא באגרת זו בעצמה למטה: כתבתי ג״כ אל הפורטי הנ״ל. אולי הוא ר׳ משה כהן פורטי הנזכר בסי׳ פ״ח (ראה שם הערה 1).

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

אשה[1]) ואל מי מקדושים אפנה בכל לב ובכל נפש מקרובינו ויודעי שמנו לבא לכבדנו נגד זקני עמנו, ממך אדוני אשר עלית על כלנה והן גביר שמתיך בראש כלם והבחור נטע שעשועים הבן יקיר לך, ע"כ יחדו יהיה תמים ואני עבדך לשחר פניך בכל עוז ותעצומות לכבדני ליום הנועד הנ"ל אתה ובנך יצ"ו לראות בשמחת לבנו והייתם לנו אורה ושמחה וששון ויקר אל יעכב שום דבר את תפלתנו מלהתקבל ברחמים ורצון, כי בכמו אלה אמרו לא ישרת האדם רק בעמל מעט[2]) וכל עסק ישבות וינפש עד בואכם אל המקום הזה. וגם אנו נתפלל לה' לתת לכם שארית בארץ ולהחיות לכם לאורך ימים ושנות חיים ושלום.

ויניציאה יום ו' פר' ועברתם את הירדן[3]) השנ"ז.

ד.

אשה יראת ד' היא תתהלל שלום!

קול אומר קרא יוצא מבינותינו לקרוא כלם בשם ה' הקרובים והמיודעים הצאצאים והצפיעות[4]) על יום משתה ורנה ושמחה כי קבענו יום חופתי עם האשה אשר נתנה לי עזר כנגדי ליום ו' ח' לחודש אלול הע"ל שיהיה למז"ט ברצון שכני סנה[5]) ובו ביום יחדו יהיו תמים נשואי נכדתי עב"נ[6]) ע"כ מצד שנינו שאלתנו יכונו לפני מע"כ לבא אצלינו להיות עמנו ביום הנזכר להגדיל שמחתנו בזהר פניך ולהנות מן חטוב אשר ייטיב ה' לנו כמשפט בני המשפחה ואל תמנעי מהלוך אלינו מסבת מה שיהיה כי ביום טובה נהיה בטוב וייטיב ה' לטובים . . . . .

עוד מכתבים כאלה קוראים לשמחה זו עד סימן כ' fol. 5 b.

ה.

להשר כמ"ר יוסף מפאנו[7]).

שר וגדול בישראל שלום!

צדקת תמים תישר דרכי לבא כיום לגלות אזן יקר תפארת גדולתי,

---

[1]) דברים כ"ד א'.

[2]) מרגלא בפומיה דאינשי בימי המחבר. אולי צ"ל לא י ש מ ח האדם רק בעמל מעט.

[3]) פר' ראה (דברים י"ב י').

[4]) ישעיה כ"ב כ"ד.

[5]) דברים ל"ג ט"ז.

[6]) ע ב " ג ר"ת עם בן גילה כמו באגרת א'.

[7]) בדיואן של המחבר הוא קובץ שיריו אשר קראו ש י ר י י ה ו ד ה סימן 192 נמצאת קינה על אשת השר כמר יוסף מפאנו יצ"ו לבקשת כמ"ר

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

כי יקח איש אשה[1]) במזל טוב צומח ועולה אתן היום ההוא הוקבע אל שנינו לששון וגיל, ואני והוא הושיעה נא ומחלים פניו בא יבא ברנה לשמוח עמנו ואצלת מהודך עלינו, וכבוד והדר תעטרנו, עינינו מיחלות מצפות ליום בואו, ולמה לנו רוב דברים בקדה והשתחויה נצא מלפניו ויהי ה' משגב לו למלאות משאלות לבו הטוב ברוב שלום.

ויניציאה פ' כי יברכך ה' אלהיך בכל אשר תעשה[2]) השנ"ז.

ב.

קרובי אשר בו אתפאר שלום.

להיות כל איש נכסף להתכבד בחברת אוהביו ובפרט בהיות האהבה והקורבה נצמדים יחד, כאשר המה בינותינו מאז מקדם, אבא בגבורות התחנות והבקשות אליך אדוני נפשי אשא לשים לדרך פעמיך להיות פה ליום הנועד לחבר את אהלי עם האשה אשר הוכיח ה' לי שיהיה במז"ט ליום ח' אלול הע"ל דהיינו יום ו' פרשת ולקחת לך לאשה[3]) קול ששון ושמחה קול קורא לאדוני בא יבא ברנה לשמח בשמחת גילי וחדות לבי טובה בפולה בהיותו נצב על ראש הקרואים. ובחסדו בטחתי אל יבישני מסברי.

ג.

יקר מחכמה ומכבוד שלום!

גבול שמנו בל יעבורון בעז"ה הנשואין שלי יחד עם חופת נכדתי מב"ת[4]) עם הבחור י"ט יצ"ו יום הששי ח' לירח אלול הע"ל פ' כי יקח איש

ולמחר ביום שבת בא בבית הכנסת מליואנטינו וכו'. כן היה המנהג משנים קדמוניות בקהלות שו"ם (Rothschild, Die Judengemeinden zu Mainz, Speyer und Worms von 1349—1438, Berlin 1904) ובאמת באו יהודים אשכנזים במספר גדול לארץ איטאליא אחרי גרוש מנגצא בשנת רכ"ד ובכלל במאה השלישית לאלף הששי, הרמ"א סדר קדושין „באישון לילה בליל שבת בשעה ומחצה בלילה" ומספר המעשה והסבה אשר הכריחוהו לזה ואמר על הבתולה הנ"ל וז"ל: גם כיסו אותה ביום ו' בהינומה כדרך הבתולות (שו"ת הרמ'א סי' קכ"ה). על מצבת קבורת יהודה לוצאטו כתב ריא"מ: אשר עלה אל האלקים יום ו' בהכנסת כלה ו' כסלו השם"ה (בערלינר, לחות אבנים סי' 8) וכוונתו כידוע להכנסת שבת מלכתא, ואולי נמצא בלשון זה גם רמז למנהג הנ"ל להכנים הכלות ביום ו'. ראה עוד סוף סי' קנ"ד.

[1]) פרשת כי תצא (דברים כ"ד א').

[2]) פרשת ראה. אמנם לא נמצא פסוק זה שם בצורה זו (ראה י"ד כ"ד וי"ו ט"ו), ע"כ נ"ל שצ"ל וברכך ה' אל' וגו' (י"ה י"ח).

[3]) פי' כי תצא (דברים כ"א י"א).

[4]) מב"ת, ר"ת מנשים באהל תברך (שופטים ה' כ"ד).

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

א.

מכובד המכבד שלום.

(fol. 1 a) האהבה תמיד תוכר ותמיד תוקד ולא תכבה ואולם ביותר רשומה ניכר בעדן חדוה חדוה[1]) תובלנה בשמחות וגיל הקריאות קול קורא מבשר טוב ע"כ יצאתי לקראתך אדוני לשחר פניך הנעימים תכין לך הדרך מרכבותיך ישועה לבא אצלנו להיות עמנו ליום אשר הגבלנו ליום חתונתי ושמחת לבי אשר בו יחובר ג"כ אהל נכדתי[2]) שת" עם בן גילה הבחור כמ"ר יום טוב כהן[3]) יצ"ו ישיהיה יום הששי[4]) שמונה לירח אלול הע"ל פרשת

---

[1]) בראשית רבה פ' כ"ו. השתמש בלשון זה גם בסי' ט' (הערה 4).

[2]) נ כ ד ת י ר"ל בת אחותו או בת אחיו ולא בת בנו או בת בתו, ונעתקה מלה זו מן איטלקית nipote, שיש לה ג"כ שתי ההוראות האלה, במובן זה נמצאת המלה נכד באגרת פ"ב שחתם שם בכתבו לאחי אביו „נ כ ד ו" ובאגרת ק"ד אמר בכתב הגאון ר"י „לאחד מניני או נ כ ד י", ומפורש אמר בעל שו"ת יעקב לבית הלוי ריש סי' כ"ג: נ כ ד ו ב ן א ח י ו, ועד היום הזה משתמשים בני איטאליא במלה זו בהוראה זו כגון רמש"ג שקרא לריא"מ נכד הרב אבטליון ממודינא (תולדות גדולי ישראל אות א' סי' ב"ה, כמו שקרא את עצמו ריא"מ בסי' פ"ב הנ"ל) ור"ל שהוא בן אחיו. ליבאוויטש מביא בספרו „רבי יהודה אריה מודינא" (הוצאה שניה נויארק תרס"א) צד 5 דברי רמש"ג הנ"ל ועושה סימן שאלה אחר מלת נכד ואני עושה שאלה על שאלתו. ליבאוויטש שגה גם בשם הרב אשר הקדיש לו ספרו, כי מעולם לא קרא ריא"מ שמו בלה"ק מודינא כי אם ממודינא כגון בספרו מ ד ב ר י ה ו ד ה. בספרו גלות יהודה ובספר פ' אריה הנספח אליו חותם בעברי י' א' ממודינא ובנוצרי (השתמש במלה זו במקום לעז שלנו) Leon Modena Rabi Hebreo da Venetia וכן חתם גם בספרו האיטלקי Riti, ובפירוש אמר בחיי יהודה: אני חותם עצמי בנוצרי ליאון מודינא דא ויניציאה ולא דא מודינא (גרעטץ X, 141. n. 1.)

[3]) יום טוב כ"ץ הוציא לאור ספר עולת שבת בויניציא בשנת שנ"ו (אוצר הספרים אות ע' 152, תנ"י 162, סי' ס"ג) ואולי הוא הכהן הנזכר כאן.

[4]) המנהג הפשוט היה לעשות נשואי בתולה ביום ד' או ביום ו' (מודינא, ריטי וכו', הוצאה ב', צד 89), ובשו"ת יעקב לבית הלוי (ויניציאה שצ"ב) נמצא בסי' פ"ב שהאשכנזים עשו הנשואין גם באלמנה ביום ו' וז"ל מעשה שאירע [בויניציאה] שבחור אחד נשא אלמנה ועשה הנישואין ביום ו' כפי מנהגם

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

הספרים אשר הבאתי שמותיהם בקצור או בראשי תיבות נרשמים יחד על סדר אלפא ביתא בלוח הספרים אשר בסוף הספר. אעיר עוד את הקוראים שמספר ההערה מוסב תמיד על הסימן ולא על הצד כי ההערות עשיתי בראשונה לפי הסימנים ולא היה בידי לשנותן בדפוס כאשר נסדרו מחדש לפי סדר הדפים והוכרחתי להניחן כאשר היו.

ועתה אסיים בשבח שני חכמי איטאליא הרבנים המפורסמים ר' יהודה אריה לוצאטו בויניציאה ור' יוסף ירא בפירארה אשר שמחוני בהערותיהם היקרות וספחתי אותן אל ספרי בשם אומריהן.

יהודה המכונה **ליב בלוי.**

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

פתח דבר.

הכתבים האלה אשר אנכי נותן לפניכם היום היו עד הנה בכתובים והם מונחים בין גנזי אוצר הספרים הגדול אשר בבריטיש מוזאום בלונדון בשני קבצים המסומנים שם Ms. Or. 5395—5396. הראשון הוא הקבץ הקטן נכתב מתחלתו עד סופו מיד המחבר בשתי שנים השצ"ט והש"ת ומכיל שלשים וארבעה סימנים הם הנמצאים בהוצאתי מסימן קע"א עד סימן ר"ד, השני הוא הקבץ הגדול רק מקצתו כתב יד המחבר ורובו כ"י אחרים ומכיל ק"פ סימנים הם הנמצאים בהוצאתי מסימן א' עד סימן ק"ע ומס' ר"ה עד סי' ריי"ד. כתבי היד בעצמם לא ראיתי והוצאתי אותם על פי שתי העתקות אשר עשה בשבילי סופר מהיר בדוק ומנוסה למלאכה זאת שמו יצחק לאסט אשר הוציא בקרוב לאור עולם ספרי הכספי.

על כל דברים הנוגעים אל הכ"י ועל תכן המכתבים הרחבתי הדבור במבוא מספיק אשר כתבתי בשתי לשונות בלשון הגר ובלשון אשכנז וקראתיו בהערותי חלק א', יראם הקורא משם כי אחת דברתי ולא אשנה ולא אכפיל העניינים בלשונות שונות, רק בכלל אזכיר פה כי מצבם רע מאד מאד והאותיות כבר אספו נגהם, הגהתי אותם כיד ה' הטובה עלי גם פרשתי אותם לפי הצורך עד מקום שידי מגעת, הכל בדרך קצרה ובלשון פשוט. נוסף לזה שמתי עיני על שמות האנשים הנזכרים במספר גדול ורבים מהם לא היו ידועים עד הנה, חפשתי אחריהם בחפיש מחופש בספרים המוכנים למלאכה כזאת אולם לא מצאתי כולם והנחתי מקום להתגדר, יבאו החוקרים וימלאו חסרונותי, כדי להקל את המלאכה הזאת עשיתי רשימה מכל שמות האנשים והמקומות ושמתיה בסוף הספר, אבל אם שני אנשים יש להם שם אחד לא נרשמו רק פעם אחת בלי הפרש וגם לא ציינתי כל המחברים אשר הבאתי שמותיהם או ספריהם בהערותי כי אין בזה תועלת.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

כתבי

הרב יהודה אריה ממודינא

הוצאתים לאור בפעם הראשונה

על פי כתב יד בריטיש מוזאום

עם הערות בלשון הקדש ועם מבוא גדול בלשון הגר

אני

יהודה דר. בלוי

מורה בבית מדרש הרבנים אשר בעיר בודאפעשט.

בודאפעשט, תרס"ו.

נדפס בדפוס של אברהם אלקאלאי ובנו, פרעסבורג.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

28.

A BUDAPESTI ORSZÁGOS

RABBIKÉPZŐ-INTÉZET

ÉRTESITŐJE

AZ 1904/1905. TANÉVRŐL.

BUDAPEST.
1905.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

Nyomatott Alkalay Adolf és fiánál, Pozsonyban.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

Az 1904-iki szeptember 1-én tartott értekezleten a tanári kar Bloch Mózes tanárt elnöknek, dr. Bloch Henrik tanárt jegyzőnek, Bloch Mózes tanárt templomi elnöknek választotta. A vezérlő bizottságban való képviselettel Bloch Mózes és Bein Károly tanárok bizattak meg.

Az 1904-iki év február hó 20., 21. és 22. napjain voltak a szóbeli rabbiképesítő vizsgálatok, melyekre a következő végzett hallgatók bocsátattak, házi dolgozataik és a február 12. és 13-án tartott zárthelyi, irásbeli vizsgálat alapján: dr. Katz Márton, dr. Kohn Lajos és dr. Urbach Henrik. A vizsgáló bizottság dr. Kohn Sámuel, pesti rabbi és dr. Kayserling Májer pesti rabbi, kiküldött vezérlő bizottsági tagokból, továbbá dr. Bacher Vilmos, dr. Blau Lajos, Bloch Mózes és dr. Goldziher Ignácz vizsgáló tanárokból állott. A vizsgáló bizottság elnöke dr. Kohn Sámuel rabbi úr volt. A február 23-án végbement felavató ünnepélyen a vizsgáló bizottság nevében dr. Kohn Sámuel rabbi úr beszédet intézett az elbocsátandókhoz; az utóbbiak nevében dr. Kohn Lajos mondott hála- és búcsubeszédet. Erre a tanári kar elnöke héber beszéd kiséretében átadta a jelölteknek a rabbiképesítő okleveleket.

A lefolyt tanévben rabbikká felavatott hallgatók közül dr. Kohn Lajos rabbivá választatott Csurgón és dr. Urbach Henrik Dolna-Tuzlán.

Régibb növendékeink közül dr. Löwinger Sámuel választatott rabbivá Nagy-Atádon és dr. Frank József (előbb Mura-Szombaton) Fiumében.

A pesti izr. hitközség előljárósága a lefolyt tanévben ís megbizott több felsőtanfolyambeli hallgatót nép- és középiskolákban való hittanítással.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

A pesti izr. hitközség és több más hazai hitközség fölkérésére egyes hallgatókat templomi és alkalmi hitszónoklatok tartására küldtünk ki.

Az intézet templomában Bloch Mózes tanár az engesztelő napot és a pészach-ünnepet megelőző szombatokon hitszónoklatokat tartott. Ugyanott az ünnepnapokon és több szombaton a felsőtanfolyam érettebb hallgatói szónokoltak.

A nagyméltóságú miniszterium és hazai hatóságok a lefolyt tanévben is vallási kérdésekkel a tanári karhoz fordultak véleményezés végett. Valamennyi esetben az elnök felelt a beérkezett kérdésekre.

Az alsótanfolyam V. osztályának tanulói május 15-én a héber irásbeli érettségi vizsgálatot, május 18-án pedig a theológiai tantárgyakból a szóbeli érettségi vizsgálatot tették le. Május 21., 22., 23., 24. és 25. napjain voltak az irásbeli érettségi vizsgálatok a gymnáziumi tantárgyakból. A szóbeli érettségi vizsgálatokat junius 6-án és 7-én tartottuk meg dr. Bánóczi József úr, az országos tanitóképezde igazgatójának elnöklete alatt, kit a nagyméltóságú m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr a tankerületi főigazgató úr helyettesítésével bizott meg.

Junius 15-én az alap- illetőleg elővizsgálatot tették le a felső tanfolyam I. és III. éves hallgatói.

A felső tanfolyam theológiai egylete, valamint az alsó tanfolyam önképző- és segélyzőegylete a lefolyt tanévben is folytatták működésüket.

Folyó évi január 27-én Bloch Mózes, a tanári kar elnöke ünnepelte családi körben születésének 90-ik évfordulóját. Ez alkalommal Dr. Berzeviczy Albert úr Ő Nagyméltósága üdvözlő levelet intézett az agg tanárhoz. A tanári kar testületileg tisztelgett a jubilánsnál, kit dr. Bacher Vilmos tanár úr beszéddel üdvözölt. A vezérlőbizottság küldöttségét dr. Kohn Sámuel rabbi úr vezette, ki a jubilánshoz a vezérlőbizottság nevében üdvözlő beszédet intézett. A pesti izr. hitközség előljáróságának üdvözlő szónoka volt Kohner Zsigmond úr, udvari tanácsos és hitközségi elnök. Az intézetünkben végzett rabbik küldöttségének vezére

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

dr. Krausz Sámuel tanár úr volt, ki az ünnepelt tanárnak üdvözlő beszéd kiséretében átnyújtotta a volt növendékek által kiadott tudományos »emlékkönyvet«. A felső tanfolyam hallgatóinak szónoka dr. Schönfeld Áron volt, az alsó tanfolyam tanulóinak nevében Berger Salamon tartotta az ünnepi beszédet. Az országos izraelita tanítóképezde tanári kara dr. Bánóczi József igazgató úr vezetése alatt jelent meg a jubilánsnál, kit dr. Bánóczi József úr a vezetése alatt álló intézet nevében üdvözölt. Még számos testület küldöttségei is tisztelegtek az ünnepelt elnöknél, azonkivül feliratokban, sürgönyökben és levelekben számos hazai és külföldi tanintézet, hitközség, rabbi és magánember üdvözölte. Szombaton, január 28-án, Lazarus Adolf főkántor úr közreműködésével ünnepélyes istentiszteletet tartottunk az intézeti templomban. Az ünnepi beszédet dr. Neumann Ede úr, nagykanizsai főrabbi tartotta.

A boroszlói rabbiszeminárium tanári karát táviratilag üdvözöltük ez intézet alapításának 50. évfordulója alkalmából. Dr. Bacher Vilmos tanár pedig személyesen is kifejezte a tanári kar szerencsekivánatait.

Weisz J. H. urat, a bécsi beth-ha-midrás nagynevű lektorát sürgönyileg üdvözöltük születésének 90. évfordulója alkalmából, valamint dr. Klein Mór nagybecskereki főrabbit és vezérlőbizottságunk tagját rabbiságának 40 éves jubileumakor.

Nagy fájdalommal emlékezzünk meg e helyen is arról a nagy veszteségről, mely nemcsak intézetünket, hanem az egész zsidóságot és a zsidó tudományt néhai dr. Kayserling Májer úrnak, pesti rabbi és vezérlőbizottsági tag elhunyta által érte. A tanári kar testületileg vett részt a nagy tudós temetésén, részvétlevelet intézett az elhalt rabbi özvegyéhez és gyászistentiszteletet tartott dr. Kayserling emlékére. Az emlékbeszédet dr. Richtmann Mór felsőtanfolyambeli hallgató tartotta.

E helyen fájdalommal emlékezünk meg Grosz Dávid első osztálybeli tanuló korai elhalálozásáról.

Nagyságos Hatvany-Deutsch József úr, vezérlőbizottságunk tagja a lefolyt tanévben is 2000 koronát

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

bocsátott a tanári kar rendelkezésére, hogy reggelivel és ebéddel lássuk el szegénysorsú növendékeinket. Intézetünk nemesszivű és igaz barátjának e helyen is őszinte hálát mondunk nagylelkű adományáért.

Az izraelita magyar közalap bizottsága az intézetünk szegénysorsú növendékeinek támogatására engedélyezett összeget (1000 kor.) 1500 koronára emelte; szintúgy felemelte a pesti Chevra-kadisa előljárósága az eddig engedélyezett összeget (400 kor.) 800 koronára. Fogadják e testületek nemeslelkű vezetői e helyen is hálás köszönetünket.

Az izraelita magyar irodalmi társulat mint a megelőző években, a lefolyt tanévben is kiadványainak több példányát juttatta nekünk, hogy érdemes növendékeink közt kioszszuk.

Az intézetben végzett rabbik a »Bloch Mózes emlékkönyv« 200 példányát az »Éc-Chájim«-nak ajándékozták, hogy az abból évente befolyó összeget egy arra érdemes felsőtanfolyambeli hallgatónak ösztöndíjul adjuk.

A hallgatók és tanulók számát, nevét és születési helyét az A) alatti jegyzék tünteti föl.

Az Éc z-C h á j i m-segélyzőegylet működéséről, valamint az intézett javára tett adományokról és ösztöndíjakról a B) alatti melléklet számol be.

Az intézeti könyvtár gyarapodását a C) és D) mellékletek mutatják.

Az 1903—1904-iki tanév végével a báró S c h e y Fülöpféle alapítványból kiirt pályakérdésre:

»A talmudi tantétel שלוחו של אדם כמותו (vagyis: a cselekedetet, melyet véghez visz a megbizott, úgy tekintjük, mintha maga a megbizó vitte volna véghez) mindenütt teljesen érvényes-e akár vallásos kötelességek teljesitésénél, akár a házasságkötésnél és elválásnál, akár végre polgári és büntetőjogi esetekben, vagy pedig vannak-e kivételek és melyek azok a kivételek? továbbá a törvény szerint kicsoda van feljogosítva valakit שליח-chá tenni, és kicsoda lehet שליח?« egy dolgozat érkezett be, melyről a következő itélet hozatott:

A שלוחו של אדם כמותו című pályakérdésre a וזה לך האות כי אנכי שלחתיך jelige alatt beérkezett pályamunka nagy szorgalom-

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

ról és szaktudásról tesz tanuságot. Szerzője törekedett a nagy terjedelmű anyag helyes beosztása és a régibb, valamint a későbbi talmudikus tekintélyek nézeteinek találó alkalmazása által számos ellenmondást és felmerülő kérdést megoldani. Az egész dolgozat világosan bizonyítja, hogy szerzője a tárgyat helyesen fogta fel és az anyagot alaposan ismeri. Kifogásolnom kell, hogy szerző nem nézte jól át a másolatot, melybe sok helyesirási hiba csúszott bele. Az abbreviaturák fölötte nagy mértékben vannak használva, még pedig nem szokásosok is.

A munka szerzője teljesen érdemes arra, hogy neki a pályadíjat kiadják. Bloch Mózes.

A pályanyertes munka szerzője: Dr. Weisz Sámuel, felső tanfolyambeli hallgató.

A Steinfeld Antal-féle alapítványból kiirt pályakérdésre: »Lévi Ibn Chabib élete és működése kiválóbb kortársaira való tekintettel« egy dolgozat érkezett be, melyről a következő itélet hozatott:

A »Lévi Ibn Chabib élete és működése kiválóbb kortársaira való tekintettel« című pályakérdésre egy dolgozat érkezett be e jeligével: שאלו שלום ירושלם (Zsolt. 122, 6). Lelkes, de a tárgygyal csak lazán összefüggő bevezetés után szerző egy-egy fejezetet szentel Lévi élete és jellemzésének, kiválóbb kortársaihoz való viszonyának, külön Jakob Bérabhoz való viszonyának és végül az ordináció fejlesztése körül Lévi és Bérab közt lefolyt heves vita ecsetelésének. Hiányzik a Lévi döntvénygyüjteményében található kulturtörténeti anyag pontos összeállítása és az ugyanott előforduló személy- és helynevek lajstroma, a mely a szóban forgó művet a történeti kutatás számára könnyebben hozzáférhetővé tette volna. Apróbb hibák is felbukkannak és az előadás helylyel-közzel kifogásolható. Mindamellett a pályamű egészben véve sikerültnek mondható, mert szorgalomról és irodalmi tájékozottságról tanuskodik. Ennek alapján a pályadíj szerzőnek odaitélendő.

Blau Lajos.

A pályanyertes munka szerzője: Dr. Schönfeld Áron, felsőtanfolyambeli hallgató.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

A néhai dr. Kaufmann Dávid tanár emlékére alapított alapítványból kiirt pályakérdésre : »Az aszketizmus állása a zsidó vallásirodalomban Maimuni-ig« egy dolgozat érkezett be, melyről az itélet a következő :

A "לא עליך המלאכה לגמור ואין אתה בן חורין להבטל ממנה"-jeligével ellátott pályamunka szerzője túlságosan nagy feneket kerítvén dolgozatának, az anyag éppen azon részét tárgyalta a legszükebben, melyet a kérdésnek a philosophia kapcsolatában történt kitüzésével előkelő sorban hittünk tekintetbe veendőnek : az aszkezis állását a philosophiai irodalomban. Nem volt szükséges, hogy a szerző oly bőven terjeszkedjék azokra az általános kérdésekre, melyek munkájának első 21 lapját töltik ki és melyekre nem is várunk tőle oly alapos készültséget, a minőt e fejezetek megirása feltételez. E fejezetekhez aztán (22—23. lap) egy kitérést kapcsol, mely »A zsidóság életfelfogása« címen a zsidóság antiaszketikus irányának apologiáját adja ; melylyel azonban e helyen nem végez ; túlsággal gyakran ismét és ismét rákezd az apologetikus hangra, valahányszor valamely ellentétes vélemény megemlítése alkalmat ad rá. Ez apologia nem volt belefoglalva a tisztán historiai szempontból kitüzött kérdésbe.

A 34. lapon (»Az aszketizmus a Szentirában«) kezdi meg a kitüzött pályakérdés tulajdonképeni tanulmányozását. A bibliai irodalom helyzetét szemben az aszketizmussal nem látom e fejezetben eredményesen tárgyalva. Nem birtam szerző előadásából a bibliai irodalomtörténet dolgában oly egységes és módszeres álláspontot felismerni, melyből a viszonyok és tények történeti lefolyását méltathatta volna. Közben némely vad állítást is kockáztat. A názirságot a kanaáni szellem ellen támadt reakciónak tartja. A szerző nagy dicséretet érdemlő, szorgalommal és iparkodással állítja egybe és vezeti vissza általános szempontokra az aszketizmust pártoló és ellenző nagyszámú és sokoldalú nyilatkozatokat ; kimutatja kapcsolatukat a zsidóságban a talmudi és midrás irodalom keletkezése táján uralkodó szellemi áramlatokkal és közviszonyokkal. A vallásos életet vezető körök lelkületéről tanuskodó adatokat az apokryphok irodalmával is megvilágítja, melyet e célra

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

nagy szorgalommal forgatott. Megkülömbözteti az egész vonalon a pusztán e g y é n i hajlamot és hangulatot az általános érvényre igényt tartó t a n-tól, melynek történeti kialakulását a politikai és társadalmi helyzet és ezzel kapcsolatban, a vallásgyakorlat céljainak változásával hozza kapcsolatba. Ily alapon jellemzi az ismert vallásos körök és pártok viszonyát az aszketizmus kérdéséhez. De ennek során nem nyujt tiszta képet — bár nagy tért szentelt neki — a f a r i z e i s m u s állásáról. Majd az aszketizmus előkészítésében előkelő helyet tulajdonít neki, majd pedig az aszketizmus-ellenes irányt alapítja reá. Az utóbbi oldalról nagy idézetkincset hord össze ; de éppen a legjellemzőbb adatról feledkezik meg, arról az irásmagyarázó mondásról, mely a názirt egyenesen bűnösnek bélyegzi, a miért fogadalmával a bor élvezetétől eltiltotta önönmagát. Pedzi ugyan, de nem fejti ki szabatosan azt a külömbséget, mely a zsidó theologiai szemléletre nézve a törvényszabta tartózkodások meg az aszketizmus közt fennáll. Pedig ez volna a bökkenő. — Kellő tájékozottsággal nyujtja a hellenista zsidóság irodalmából is az aszketizmus kérdését illető tanulságot (92—120. l.) ; magától értetik, hogy itt előkelő helye jut Philónak. A pályázó szorgalmasan böngészett a Philóról szóló legujabb irodalomból és kielégítő módon helyez előtérbe néhány döntő nyilatkozatot, mely az alexandriai vallásos gondolkodó tanítását az aszketikus életmódról jellemzi. A »De vita contemplativa« című iratot valódi philói iratnak tartja és ennélfogva a therapeuták szövetségének jellemzése a korabeli aszketizmus érvényesülésére nézve fontos históriai adatokat szolgáltat neki.

Nagyon helyes az a fejezete (149—160. l.), melyben az uralkodó aszkézis szempontjából a rabbinizmussal szembeállítja a karaita zsidóságot és megadja az utóbbiban túlnyomó aszketa hajlandóság okát. Közben még »az iszlám aszketizmusá«-nak is szentel egy külön fejezetet (142—148. l.), melynek e kapcsolatban annál kevésbé birom helyét látni, minthogy — a mit e pályamunka keretében nem is kivánhatunk — a szerzőnek e kérdésről nincsenek elegendő előtanulmányai. Azt hiszem, hogy e fejezet mintegy bevezetőül akar szolgálni a

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

végső részhez, melyben (161—207. l.) végre rátérhet »az aszketizmusra a középkori zsidó vallásbölcsészeknél«. E fejezetben azt a hibát követi el, hogy az egyes philosophusokkal, kik különféle, sőt ellentétes iskolákhoz tartoznak, chronologiai rendben bánik el Sza'adjá-tól végig, mintha fejlődéstörténeti kapcsolatban állnának egymáshoz. Helyesen iskolák szerint kellett volna őket csoportosítania. Igy jobban megtalálta volna a vezető fonalat, mely nélkül egységesen összefüggő előadás nem képzelhető. A szerzőnek a részletekre vonatkozó némely tévedésére magán a munka kéziratán hivtam fel a figyelmét. Összehasonlítva az előbbi fejezetekben érvényesülő bőséggel, a munka e fontos része nem eléggé kimerítő. Különben is t o r s ó maradt. Maimonidesbe alig fog bele, máris leteszi a tollat és a hiány pótlását a jövőre halasztja. Nem tekinthetem ennélfogva a dolgozatot a kitüzött kérdés kerekded megoldásának.

Kifogásaimmal nem hunyok szemet a munka értékes oldalai előtt. Ha nem is felel meg teljességgel a kérdéssel kitüzött célnak, a szerző szorgalmáról és buzgó iparkodásáról tesz tanuságot. Ez a szorgalom minden esetre elismerésre érdemes és ezért a jelen munka szerzőjének a munkából kivilágló lelkiismeretes szorgalma elismeréséül szorgalmidíj szavazandó meg.

G o l d z i h e r I g n á c z.

A pályamunka szerzője jelentkezvén, felbontatott a jeligés levél, melyből kitünt, hogy a pályamunkát D r e c h s l e r M i k s a, felsőtanfolyambeli hallgató írta. Szorgalmidíjképen megszavaztatott neki 160 korona.

Az 1905—1906-iki iskolaévre a következő pályatételek tüzetnek ki:

1) A báró Schey Fülöp-féle alapítványból: »Kimchi Dávid szótára, különösön viszonya Abulvalid Mervan Ibn Ganâh szótárához.«

A pályadíj: 185 K. 32 f.

2) A Steinfeld Antal-féle alapítványból: »Figo (Pichio) Azarja ben Efrájim élete és iratai.«

A pályadíj 135 K. 80 f.

3) A néhai dr. Kaufmann Dávid tanár emlékére alapított alapítványból: »Geiger Ábrahám vallásphilosophiai szempontjai«.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

A pályadíj 240 K.

A pályamunkák lapszámozva, idegen kéztől irva és jeligével ellátva, mely a szerző nevét tartalmazó bepecsételt boritékra is irandó, a tanári kar jegyzőjénél nyújtandók be még pedig 1906. május 1-ig.

Az 1905—1906-iki tanév f. évi szeptember 1-én veszi kezdetét. A beiratások, fölvételi- és javító-vizsgálatok határideje: szeptember 1. és 3-ika d. e. 8—12.

Az országos rabbiképző-intézet felső tanfolyamában az elmult tanévben a következő előadások tartattak:

1. **Bevezetés** a szentirásba, (folytatás). Az első félévben. 2 óra hetenkint. Tanár: *Bacher.*
2. **Szentirásmagyarázat.** Jechezkél könyve. 2 óra hetenkint. *Ugyanaz.*
3. **Exegetikus irodalom:** Targum és szemelvények Ibn Ezra és Nachmáni kommentárjaiból Mózes harmadik könyvéhez. 1 óra hetenkint. *Ugyanaz.*
4. **Talmud, statarie.** Gittin, (folytatás) 15-től Hasóléach szakaszig. 6 óra hetenkint. Tanár: *Bloch M.*
5. **Talmud cursorie:** Chullin, (folytatás) 33—49. 3 óra hetenkint. *Ugyanaz.*
6. **Sulchán Árukh:** Jóre Deá, 93—111. 3 óra ketenkint. *Ugyanaz.*
7. **Héber gyakorlatok.** 1 óra hetenkint. Tanár: *Bacher.*
8. **A midrás irodalma.** A második félévben. 1 óra hetenkint. *Ugyanaz.*
9. **Midrás.** Peszikta di Rab Kahana. 1 óra hetenkint. *Ugyanaz.*
10. **Zsidók története.** A talmud lezárásától 1100-ig. 2 óra hetenkint Tanár: *Blau.*
11. **Serira gáon** levelének olvasása és magyarázata. 1 óra hetenkint. *Ugyanaz.*

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

12. **Vallásbölcsészet:** Tájékozás a vallástudomány körében. 1 óra hetenkint.
    1. félév: A vallástudomány feladata; történetének átnézete a legújabb időkig.
    2. félév: A vallás fogalma és definitiója.
    Tanár: *Goldziher.*
13. II. **Zsidó vallásbölcsészeti irodalom**: Mindkét félévben: Sza'adjah Emûnôth III. és VI. könyvének magyarázása a héber fordítás alapján az arab szöveg tekintetbevétele mellett. 2 óra hetenkint. *Ugyanaz.*
14. **Homiletikai gyakorlatok**: 1 óra hetenkint.
    Tanár: *Dr. Kohn.*

A theológiai oktatás átnézete

az alsó tanfolyamban.

1. Szentirás: A) Mózes I. k. 26—47 fej. 2 óra hetenkint. Tanár: *Blau.*
   B) Mózes V. k. 1—24. 2 óra ketenkint. *Ugyanaz.*
2. Szentirás: A) A zsoltárok könyve 1—60. 3 óra hetenkint. Józsua könyve. 1 óra hetenkint. Tanár: *Bacher.*
   B) A tizenkét kis próféta könyve. 2 óra hetenkint. A királyok könyve. 1 óra hetenkint. *Ugyanaz.*
3. Talmud, statarie: Baba Mecia, 108—119. 5 óra hetenkint. Tanár: *Blau.*
4. Talmud, cursorie: Ros Hasána egészen. 4 óra hetenkint. *Ugyanaz.*
5. A) Héber nyelvtan. Alaktan. 1 óra hetenkint. *Ugyanaz.*
6. B) Aram nyelvtan. 1 óra hetenkint. *Ugyanaz.*
7. Zsidók története: A 12. század közepétől a 18. századig. 1 óra hetenkint. Tanár: *Bacher.*

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

A bibliatanításban az alsó tanfolyam tanulói 2 csoportban (A és B) vettek részt. Az A) csoporthoz tartozik az I. és II. oszt., a B) csoporthoz a III., IV. és V. osztály. A zsidók történetét a II—V. osztályok együtt hallgatják. A talmudra nézve megjegyzendő, hogy a mely tanulóknak e téren haladottabb ismereteik voltak, a felső tanfolyam talmudelőadásában vettek részt.

A gymnasiumi oktatás átnézete.

Az alsó tanfolyamban.

I. Osztály.

Magyar nyelv és irodalom: Arany Toldi Estéjének részletes olvasása és fejtegetése; az első éneket betanulták; Petőfi válogatott költeményeinek elemzése és betanulása. — Az olvasmány alapján tárgyalták az epikai költészet sajátságait. — Segédkönyvek: Arany: Toldi és Toldi estéje, 3 óra hetenkint. Tanár: *Balogh.*

Latin nyelv: Cicero, in Catilinam, I—IV. 5 óra hetenkint. Tanár: *Schill.*

Görög nyelv: Alaktan, a szenvedő aoristosig. Megfelelő fordítási gyakorlatok. Segédkönyvek: Hintner-Schill, görög nyelvtan és olvasókönyv. 3 óra hetenkint. Tanár: *Bloch H.*

Német nyelv: Válogatott olvasmányok Szemák német olvasókönyvéből. Költemények betanulása. Iskolai- és házifeladatok. 2 óra hetenkint. Tanár: *Bacher.*

Történet: Az ó-kor története a római császárság keletkezéséig. Segédkönyv: Mangold, Világtörténelem. I. kötet. 3 óra hetenkint. Tanár: *Bloch H.*

Mennyiségtan: Az alapműveletek algebrai kifejezésekkel. A legkisebb közös többes és a legnagyobb közös mérték. A hatványozás és a gyökfejtés. — Házi- és iskolai dolgozatok. 2 óra hetenkint. Tanár: *Bein.*

Természetrajz: Botanika: Az általános rész behatóbb tárgyalása. — A részletes növénytan kiváló osztályai. 1 óra hetenkint. *Ugyanaz.*

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

II. osztály.

Magyar nyelv és irodalom: A költői műfajok tárgyalása: Arany balladáinak fejtegetése és betanulása. Arany »Széchenyi emlékezete« fejtegetése és betanulása. — Poetika. — Segédkönyvek; Riedl, Poetika. 3 óra hetenkint.

Tanár: *Balogh.*

Latin nyelv: Sallustius, Coniuratio Catilinae. — Ovidius, Fasti I. II. — Irásbeli dolgozatok. 5 óra hetenkint. Tanár: *Schill.*

Görög nyelv: Alaktan a μι-végű igéktől végig a megfelelő gyakorlatokkal. Szemelvények Xerophonból. Segédkönyvek: Hintner-Schill, nyelvtan és gyakorlókönyv. 3 óra hetenkint. Tanár: *Bloch H.*

Német nyelv: Közösen a III. osztálylyal. 2 óra hetenkint. *Ugyanaz.*

Történet: A római császárság története. A középkor története a keresztes hadjáratok koráig. Tankönyv: Mangold, Világtörténelem II. kötet. 2 óra hetenkint. Tanár: *Balogh.*

Mennyiségtan: Algebra: Arányok és aránylatok. — Első- és másodfoku egyenletek egy és több ismeretlennel. Mértan: A síkmértan elemei. Házi- és iskolai dolgozatok. 3 óra hetenkint. Tanár: *Bein.*

Természetrajz: Zoologia: Általános rész. — Az anthropologia részletes tárgyalása. 1 óra hetenkint. *Ugyanaz.*

III. osztály.

Magyar nyelv és irodalom: Stilisztika és rhetorika. Olvasták és elemezték: Katona Bánk-bánját, Shakespeare Julius Caesarját. Tankönyvek: Gobi, Stilisztika; Riedl, Rhetorika. 3 óra hetenkint. Tanár: *Balogh.*

Latin nyelv: Livius, XXI. — Vergilius, Aeneis III. IV. — Kéthetenkint egy irásbeli dolgozat. 5 óra hetenkint. Tanár: *Schill.*

Görög nyelv: Hintner-Schill, görög olvasókönyv. Homeros, Odysseia, I. VI. IX. 3 óra hetenkint.

Ugyanaz.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

Német nyelv: Schiller: Die Jungfrau von Orleans; Wilhelm Tell; Die Braut von Messina. Háromhetenkint egy irásbeli házi dolgozat. 2 óra hetenkint. Tanár: *Bloch H.*

Történet: A középkor története az interregnumtól végig. — Az ujkor története kezdettől fogva 1507-ig. Tankönyv: Mangold, Világtörténelem II. és III. kötet. 2 óra hetenkint. Tanár: *Balogh.*

Mennyiségtan: Algebra: Határozatlan egyenletek különös tekintettel a diophantesi egyenletekre. A logarithmus és annak alkalmazása. 3 óra hetenkint. Tanár: *Bein.*

Physika: A mechanika alapfogalmai. A fontosabb statikai és kinematikai problemák tárgyalása. 2 óra hetenkint. *Ugyanaz.*

Természetrajz: Kémia: A vegyülés általános törvényei. A szervetlen rész, különös tekintettel a fontosabb vegyületekre. 1 óra hetenkint. *Ugyanaz.*

IV. osztály.

Magyar nyelv és irodalom: Együtt az V. osztálylyal. 3 óra hetenkint. Tanár: *Balogh.*

Latin nyelv: Közösen a III. osztálylyal. 5 óra hetenkint. Tanár: *Schill.*

Görög nyelv: Homeros, Ilias I., V., VI. Plato. Apologia, Phaedon. 3 óra hetenkint. Tanár: *Bloch H.*

Német nyelv: Lessing, Laokoon. Háromhetenkint egy irásbeli házi feladat. 2 óra hetenkint. *Ugyanaz.*

Történet: Az uj-kor története 1867-ig. Tankönyv: Mangold, Világtörténelem. III. k. 2 óra hetenkint. *Ugyanaz.*

Politikai földrajz: Európa államai. 1 óra hetenkint. *Ugyanaz.*

Mennyiségtan: Algebra: Kamatoskamat-számítás. — Mértan: Sztereometria. — Házi- és iskolai dolgozatok. 3 óra hetenkint. Tanár: *Bein.*

Physika: Általános rezgéstan. — Hangtan. — A hőtan és a gázok elmélete. 2 óra hetenkint. *Ugyanaz.*

Philosophia: Logika; Descartes, Értekezésének olvasása és fejtegetése. 2 óra hetenkint. Tanár: *Balogh.*

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

V. osztály.

Magyar nyelv és irodalom: A magyar irodalom története; szemelvények olvasása. — Segédkönyv: Beöthy, Irodalomtörténet. I. és II. köt. 3 óra hetenkint. Tanár: *Balogh.*

Latin nyelv: Tacitus, Annales, I. — Horatius ódák II. könyve és de arte poetica. Kéthetenkint egy irásbeli dolgozat. 5 óra hetenkint. Tanár: *Schill.*

Görög nyelv: Demosthenes, a koszoruról. — Sophokles, Antigone. 3 óra hetenkint. Tanár: *Bloch H.*

Német nyelv: Goethe, Iphigenie auf Tauris: Torquato Tasso. A német irodalom története. Segédkönyv: Kluge Leitfaden. Háromhetenkint egy irásbeli gyakorlat. 2 óra hetenkint. *Ugyanaz.*

Történet: Magyarország története 1867-ig különös tekintettel alkotmányos intézményeink fejlődésére. — Tankönyv: Mangold, Magyarország oknyomozó története. 3 óra hetenkint. Tanár: *Balogh.*

Mennyiségtan: Permutatiók és kombinatiók. — A Newton-féle hatványsor. — Analytika. — A mathematikai tananyag átismétlése. Házi- és iskolai dolgozatok. 3 óra hetenkint. Tanár: *Bein.*

Physika: Fénytan. — Az elektromosság és mágnesség. 2 óra hetenkint. *Ugyanaz.*

Philosophia. Közösen a IV. osztálylyal. 2 óra hetenkint. Tanár: *Balogh.*

* * *

Az éneket az alsó tanfolyam valamennyi osztályában *Lazarus Adolf*, énektanár tanította.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

A.

A hallgatók és tanulók névjegyzéke.

Azon tanulók, kiknek neve csillaggal van jelölve, az iskolaév közben elmaradtak.

A felső tanfolyam hallgatói :

Név :	Évfolyam :	Születéshely :	Megye :
Bánde Zoltán	III.	Ráczkeve	Pest
Dr. Borsodi József	V.	Sajó Szt. Péter	Borsód
Drechsler Miksa	II.	Tabajd	Fehér
Gerstl Ignác	I.	Berzevicze	Sáros
Goldberger Andor	II.	Kecskemét	Pest
Dr. Groszmann Zsigmond	V.	Budapest	
Dr. Horowitz József	IV.	Nyirághó	Bars
Junger Mór	I.	Pelejte	Zemplén
Dr. Richtmann Mór	V.	Homonna	Zemplén
Dr. Schönfeld Áron	V.	Felső-Falu	Szatmár
Schwarz Benjamin	II.	Ér-Ottomány	Bihar
Spiegel Ármin	I.	Korneuburg	Ausztria
*Szőllősi Sámuel	I.	Nagy-Szőllős	Ugocsa
Dr. Weisz Sámuel	V.	Nyirbátor	Szabolcs

Az alsó tanfolyam tanulói :

I. osztály.

Név :	Születéshely :	Megye :
*Friedmann Bertalan	Tolcsva	Zemplén
Friedmann Mór	Galanta	Pozsony
*Goldberger Farkas	Krakova	Románia
*Grosz Dávid	Mezőcsát	Borsod
Kiss Chájim	Veresmart	Ugocsa
Klein József	Győr	Győr
Klein Miksa	Tolcsva	Zemplén
Kudelka József	Dindolf	Ausztria
Mann Lajos	Vizsoly	Abauj

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

	Név:	Születéshely:	Megye:
10	*Milkó József	Törökbecse	Torontál
	Mühlrad Jakab	Kozlov	Gácsország
	Morgenstern Ernő	Budapest	Pest
	*Neumann Mór	Kapronca	Sáros
	Péner Miklós	Szatmár-Németi	Szatmár
15	*Richter Gyula	Nyitra	Nyitra
	Rosenzweig Mór	Abony	Pest
	Rosner Ignácz	Kekényes	Ugocsa
	*Smelczer Izsák	Petrovoszelló	Bács-Bodrogh
	*Schwarcz Hermann	Püspökladány	Hajdu
20	Schwarz Lázár	Sárospatak	Zemplén
	Schwarz Mór	Huszt	Máramaros
	Schreiber Jenő	Sárospatak	Zemplén
	Silberstein Dezső	Tamási	Tolna
	Steiner Sándor	Nagyod	Bars
25	Sonnenfeld Jakab	Nagyszombat	Pozsony
	*Szax Izrael	Mármaros-Sziget	Máramaros
	Stöszl Ármin	Zenta	Bács-Bodrogh
	Weinstein Pinkász	Török-Szt-Miklós	I. K. Szolnok
	Weisz Miksa	Jablonic	Nyitra
30	Weiszfeld Salamon	Tiszaujlak	Ugocsa

II. osztály.

	Név:	Születéshely:	Megye:
	Blech Lajos	New-York	Amerika
	Eidelhoch Pál	Kövesd	Bereg
	Gutmann Simon	Péterréve	Bács
	Grünwald Illés	Miava	Nyitra
5	Kún Lajos	Tisza-Igar	Heves
	Márk Lipót	Nyitra	Nyitra
	Reichmann Ármin	Abádszalók	J. K. Solnok
	Weisz Jakab	Jablonic	Nyitra
	Weitzner Leo	Bolechow	Gácsország
10	Wiener Antal	Mindszent	Csongrád

III. osztály.

	Név:	Születéshely:	Megye:
	*Brandstätter Lipót	Sárvár	Vas
	Diamant Gyula	Nagy-Tapolcsány	Nyitra
	Goldmann Benő	Kis-Cell	Vas
	Krausz Ignác	Szirák	Nógrád
5	Lézmann Jenő	Nagy-Szőllős	Ugocsa

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

	Név :	Születéshely :	Megye :
	Lichtblau Fáti	Nyiregyháza	Szabolcs
	Robicsek Sándor	Budapest	
	Rosenberg Zsigmond	Budapest	
	Salamon Kálmán	Ó-Dávidháza	Bereg
10	Schlesinger Sámuel	Ipolyság	Hont
	Silbermann Adolf	Piszkorócz	Zemplén
	Stern Ignác	Putnok	Gömör
	Wassermann Ödön	Tisza-Ujlak	Ugocsa
	Weisz Elemér	Budapest	
15	Weisz Miksa	Bogylas-Alja	Nógrád
	Winkler Miksa	Velepolye	Zemplén

IV. osztály.

	Név :	Születéshely :	Megye :
	Adler Zalman Léb	Hosszúrév	Szolnok-Doboka
	Alt Jenő	Parabuty	Bács-Bodrogh
	Berkovics Náthán	Andrásóc	Ung
	Diamant Béla	Spáca	Pozsony
5	Freireich Simon	Szepes-Ófalú	Szepes
	Friedmann Sámuel	B.-Rákos	Bereg
	Grünstein Jakab	Szaniszló	Szatmár
	Grünwald Henrik	S.-A.-Ujhely	Zemplén
	Klein Bernát B.	Kurima	Sáros
10	Rosengarten Vilmos	Feredő-Gyógy	Hunyad
	Zipser Dávid	Richvald	Szepes

V. osztály.

	Név :	Születéshely :	Megye :
	Berger Salamon	Kemecse	Szabolcs
	Enten Manó	Berzevice	Sáros
	Farkas Miklós	Budapest	
	Hamvai Sándor	Levelek	Szabolcs
5	Kandel Samu	Nagy-Rippény	Nyitra
	Lebovics Sándor	Balassa-Gyarmat	Nógrád
	Schönfeld Ferenc	Péterfalva	Ugocsa
	Steiner Vilmos	Vác	Pest
	Szilcer József	Mártonfa	Baranya
10	Thoman Simon	Szobránc	Ung
	Weisz Emanuel	Szatmár	Szatmár
	Weiszberger H. Lebi	Tolcsva	Zemplén

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

B.

Az „Écz-Chájim“ segélyző-egylet kimutatása az 1904—5-iki tanévről.

Az »Écz-Chájim« segélyző-egylet elnöksége hálás köszönettel sorolja fel az 1904—5-iki tanévben befolyt adakozásokat. A választmány tagjai a tanári karon kivül a következők: A d l e r Gyula, E i s l e r Samu, G o l d m a n n Mihály, H a n d l e r Jónás, H e r z m a n n Bertalan, Dr. K a y s e r l i n g M., Dr. K o h n Sámuel, R o s e n b e r g Mór, S c h w e i g e r Márton, Dr. S i m o n József, W e i s z J. M. urak.

I. Bevételek.

A) *Tagsági dijak.*

	Korona		Korona
Abraham Emil úr	10.—	Bein Károly úr, tanár, »	10.—
Adler Gyula úr, Budapest .	40.—	Berger Mór úr, »	10.—
Adler Lajos úr, »	20.—	Berger Jakab úr, Ráckeve .	10.—
Dr. Ardó Alfred úr, »	10.—	Dr. Bernstein Béla úr, rabbi,	
Asriel és Farchi urak, »	10.—	Szombathely	10. -
Auer Dávid és Fia » . .	10.—	Besztercebányai izr. hitk. .	10. —
Dr. Bacher Vilmos úr, tanár,		Bettelheim Miksa úr, Bdp.	10. —
Budapest	10.—	Bettelheim M. és Ta., Bdp.	10. -
Bacher Emil úr, igazgató, Bdp.	10.—	Birnbaum Imre úr, Bdp. .	10.—
Back Fülöp úr, »	10. —	Birnbaum Jakab úr, Bdp. .	10.—
Balogh Ármin úr, tanár, »	10. -	Dr. Blau L. úr, tanár . . .	10. —
Dr. Bánóczi József úr, igazgató,		Blau Adolf úr, Bdp. . . .	10 —
Budapest	10.—	Bloch Arthur úr, » . . .	10 —
Barber Izidor és Ta., Bpest.	10. -	Bloch Mózes úr, tanár, Bdp.	10.—
Felsőványi Baruch Jenő úr,		Dr. Bloch H. úr, tanár, »	10 —
Budapest	10.—	Boschan Jakab úr, Bpest .	10.—
Beifeld József úr, Budapest	10.—	Budai izr. hitközség . . .	20.—
Baumgarten Leó úr, Bpest.	20.—	Breitner Test., Budapest . .	10.—
Baumgarten Lajos úr, »	20.—	Braun és Politzer urak, Bpest.	10 --
Beer és Rosenberg urak, »	10.—	Brust Dávid úr, Budapest .	10.--
Beimel Jakab úr, »	10.—	Bramer Henrik úr, » .	10.—

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

	Korona
Brüll Henrik és Fiai, Bpest	50.—
Dr. Büchler A. úr, tanár, Wien	10.—
Csurgói izr. hitközség . .	10.—
Demjén Ignác úr, Budapest	20.—
Deutsch Gyula úr, »	10.—
Deutsch S. és Jakab urak, Bdp.	30.—
Deutsch Miklós az 1904 és 1905-re	20.—
Devecsics Gyula úr utóda, Budapest	10.—
Dr. Diamant Gyula úr, rabbi, Vukovár	10.—
Diamant Sám. úr, Budapest	10.—
Drucker Mór úr, »	10.—
Dr. Eisler M. úr, rabbi, Kolozsvár	10.—
Ehrenstein Bernát úr, Bpest.	10.—
Eisler és Reinitz urak, »	10.—
Entermont és Tsa., »	10.—
Engl Hugó úr, »	10.—
Eppinger Lázár és Fiai, »	20.—
Dr. Fényes M. úr, tanár, »	10.—
Feivel Lipót úr, »	10.—
Fischer Simon úr, »	10.—
Fleischl Sándor úr, »	10.—
Freudenberg Ráfáel úr, »	10.—
Dr. Frisch Árm. úr, tanár, »	10.—
Fröhlich Miksa úr, »	10.—
Dr. Fuchs Dávid úr, »	10.—
Fuchs Vilmos úr, »	20.—
Fürst Jakab és Fiai, »	30.—
Gardé Henrik úr, »	10.—
Geist Lajos úr, Szombathely	10.—
Goldberger S. F. és Fiai, Budapest	50.—
Goldberger J. M. úr, Szegszárd	10.—
Goldmann Mihály úr, Bpest	10.—
Dr. Goldziher Ignác úr, tanár, Budapest . .	10.—
Gomperz Miksa úr, Budapest	10.—
Gomperz Testvérek, »	20.—
Grosz Zsigmond úr, »	10.—
Grünfeld Miksa úr, »	10.—

	Korona
Gutmann Miksa úr, »	10.—
Guttmann Ádám úr, »	10.—
Györgyei Illés úr, »	20.—
Győri izr. hitközség . . .	20.—
Győri Chevra Kadisa . . .	30.—
Ifj. Hay Ignác úr, Budapest	12.—
Dr Haas Simon úr, Szucsány	10.—
Handler Jónás úr, Budapest	10.—
Hartmann Mór úr, »	20.—
Hatvany-Deutsch József úr, Budapest	100.—
özv. ifj. Heidelberg Mórné, Budapest	10.—
Heidelberg L. V. úr, Bpest	30.—
Heiszler Ignác úr, »	10.—
Dr. Heller Bernát úr, tanár Budapest	10.—
Heller Gyula úr, Budapest	10.—
Herzka Gusztáv és Fiai, »	10.—
Herzmann Bertalan úr, Bpest	10.—
Herzfeld Zsigmond úr, »	10.—
Herzfeld Frigyes úr, »	10.—
Dr. Herzog Manó úr, rabbi, Kaposvár	10.—
Hirsch Jakab úr, Budapest	30.—
Horvát Zsigmond úr, »	10.—
Joel Adolf és Fiai, »	10.—
Kalmár és Engl, »	10.—
Kann Jakab úr, »	10.—
Kanitz Ignác Fiai, »	20.—
Dr. Kayserling M. úr, rabbi, Budapest	10.—
Dr. Kecskeméti Lipót úr, rabbi, Nagy-Várad	10.—
Keszthelyi Cedáka . . .	10.—
Keszthelyi Chevra Kadisa .	10.—
Klein Jakab H. úr, Budapest	10.—
Dr. Klein J. úr, rabbi, Kassa	10.—
Klein J. D. úr, Budapest .	10.—
Dr. Kohn Sám. úr, rabbi, Bdp.	10.—
Kobrak M. úr, Budapest .	10.—
Kohn Arnold úr, » .	10.—
Kohn Lajos úr, » .	10.—

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

	Korona
Kohner Ad. és Fiai, Bdp .	60.—
Dr. Krämer Lip. úr, N.-Szőllős	10.—
Kornfeld Zsigmond úr, főrendi-házi tag, Budapest .	20.—
Krausz Adolf úr, » .	10.—
megyeri Krausz L. úr, Bdp.	12.50
megyeri Krausz J. úr dr., Budapest	12.50
Kriegler D. úr, Budapest .	10.—
Dr. Kriszhaber Béla úr, rabbi, Soroksár	10.—
Kronberger Lipót úr, igazgató, Budapest	10.—
Küszler Henrik úr, Bpest .	10.—
Latzkó és Popper urak, Bdp.	20.—
Latzkó Sándor úr, Budapest	20.—
Lazarus Ad. úr, főkántor, Budapest	10.—
Leipziger Vilmos úr, Bdp. .	20.—
Leitersdorfer Dávid úr, » .	10.—
Dr. Links Ármin úr, » .	10.—
Lederer Róbert úr, » .	10.—
Lindenbaum Mór úr, » .	20.—
Liptó-Szt.-Miklósi izr. hitk.	20.—
Lövenstein Henr. úr, Szombathely	10.—
Löwy Ad. úr, Weiss S. és Tsa. cég beltagja, Budapest	10.—
Löwy Salamon úr, igazg., »	10.—
özv. Löwy Bernátné, »	10.—
Mandl Bernát úr »	10.—
Markus és Szendrei urak, Bdp.	10.—
Mautner és Vilcsek urak, »	10.—
Mehringer Lipót úr, »	20.—
Mohácsi izr. hitközség . .	20.—
Modern és Breitner urak, Bdp.	30.—
Müller Vilmos úr, »	20.—
Müller Mór úr, »	10.—
Munk Mór és Tsa., »	20.—
Musitzky Ignác úr, »	10.—
Ifj. Nagler Testvérek, »	10.—
Nagel Ignác úr, »	10.

	Korona
Dr. Neumann Ede úr, rabbi, Nagy-Kanizsa . . .	10.—
Dr. Neumann Árm. úr, udvari tanácsos, Budapest .	10.—
Neuschloss Károly Fiai, Bdp.	20.—
Nord és Zerkowitz urak, »	10.—
Oesterreicher Miksa úr, igazg. Budapest	10.—
Dr. Ostern Lipót úr, Bpest	10.—
Orosházai izr. hitközség .	10.—
Paunc Sándor úr, Budapest	10.—
Dr. Pillitz B. úr, Veszprém	10.—
Pinkasz Zsigm. és Testvére, Budapest	10.—
Pollak Károly és Tsa., Bdp.	10.—
Pollak József úr, Budapest .	10.—
Dr. Pollak M. úr, rabbi, Sopron	20.—
Popper Károly úr, Budapest	20.—
Porges B. úr, »	10.—
Pozsonyi izr. hitközség . .	30.—
Dr. Rappaport Béla úr, tanár, Budapest	10.—
Rechtnitz H. és M. urak, Bdp.	10.—
Riesz Testvérek, »	20.—
Roth Miksa úr, »	10.—
ruszti Ruszt József úr, »	20.—
Sándor Ármin úr, »	10.—
Schlesinger Alajos úr, »	10.—
Schlesinger M. Bertalan úr, Budapest	20.—
Schlesinger és Pollakovics urak, Budapest	20.—
Schlesinger és Engelsmann urak, Budapest	10.—
Schmiedl Albert úr, Bdpest	10.—
Schön Ign. úr, »	10.—
Dr. Schreyer Jak. úr, »	10.—
Dr. Schreyer Sam. úr, »	10.—
Schwarz Lajos úr, »	10.—
Id. Schulz József úr, »	10.—
Semmler J. úr, »	20.—
Simon Miksa úr, »	10.—
Dr. Simon József úr, »	10.—

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

	Korona
Schnitzer Henrik úr, »	10.—
Simon Jakab úr, »	10.—
Dr. Singer B. úr, rabbi, Szabadka	10.—
özv. Spitzer Lipótné . . .	10.—
Spitzer G. és Tsa. Budapest	20.—
Dr. Stamberger Fer. úr, »	20.—
Steiner Bertalan úr, »	10.—
Steiner Ármin és Ferenc urak, Budapest	10.—
özv. Stern Frigyesné, Bpest	10.—
Stern Károly úr, »	10.—
Sternthal Adolf úr, »	50.—
Strasser Róbert úr, »	10.—
Strausz Emil úr, »	20.—
Sváb Károly úr, főrendiházi tag, Budapest . . .	100.—
Szegszárdi izr. hitközség .	40.—
Dr. Unger Bernát úr, Bpest	10.—
Dr. Venetianer L. úr, rabbi, Ujpest	10.—
Veszprémi izr. hitközség .	20.—
Weisz Adolf úr, Budapest .	10.—
Weisz Gyula úr, » .	10.—
Dr. Weisz Miksa úr, tan., Bdp.	10.—
Dr. Weisz Mór úr, »	10.—
csepeli Weisz Manfréd úr, »	50.—
Dr. Weiszburg J. úr, rabbi, Budapest	10.—
Weisz J. M. úr, Budapest .	10.—
Weishut Alaj. úr, igazg., Wien	20.—
Weishut Károly, úr, Budapest	10.—
Dr. Wellesz Gyula úr, rabbi, Nagy-Bittse	10.—
Welwart és Werber urak, Bdp.	10.—
Wertheimer és Frankl urak, Budapest	10.—
Winter Sándor úr, Pöstyén	10. -
Dr. Wolf Vilmos úr, Bdpest	10.—
Wolfner Lajos úr, »	10.—
Wollak Samu úr, »	10.—
Wottitz Baruch és Fiai, Bdp.	10. -
Zinsenheim Simon úr, »	10.—
Dr. Ziegler Ign. úr, rabbi, Karlsbad	10.—
Zwack József és Tsa., Bdp.	20.—
Összeg	3167.—

B) *Hagyatékok.*

	Korona
Néhai özvegy Hatvany-Deutsch Bernátné hagyatékából	1000.—
Néhai Weinhändler Jakab, mádi lakós hagyatéka	1000.—
Néhai megyeri Krausz Lajos hagyatéka az illetéki adónak egyelőre történt levonása után . . .	1800.—
Összesen	3800.—

C) *Alapitási dij.*

	Korona
Montag Lipót úr: második részlet	100.—
Báró Guttmann Vilmos úr	200.—
Összesen	300.—

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

D) *Templomi adakozások.*

I) A dohány-utcai templomban.

	Korona
Adler Gyula úr	50.—
Ágoston Lajos úr	25.—
Engel Hugó úr	25.—
Eppinger Lázár úr	10.—
Herzmann Bertalan úr	75.—
Kalmár Jakab úr	10.—
Kohner Zsigmond úr, udvari tanácsos	100.—
Schmidl Albert úr	10.—
Szabolcsi Miksa úr	5.—
Schwarz Ignác úr	100.—
Weiss I. M. úr	50.—

II) Az intézeti templomban.

Dr. Ágoston Gyula úr	10.—
Dr. Bacher Vilmos úr	8.—
Bacher Ernő úr	2.—
Dr. Blau Lajos úr	8.—
Bloch Mózes úr	40.—
Dr. Bloch Henrik úr	5.—
Bloch Róbert úr	5.—
Blatt Henrik úr	6.—
Buchbinder Márk úr	5.—
Bárd úr	30.—
Deutsch úr	1.—
Dr. Drobinsky Jakab úr	20.—
Dr. Fleischmann László úr	2.—
Friedler Károly úr	5.—
Fodor Károly úr	10.—
Friedmann Lipót	2.—
Goldscheider M. úr	9.—
Goldschmied Károly úr	4.—
Guth Ede úr	4.—
Grünfeld József úr	2.—
Hartmann Ábr. úr	6.—
Hersch Samu úr	6.—
Hecht Mór úr	5.—
Hersch Mór úr	2.—
Dr. Herzog Manó úr	10.—
Horovitz József úr	2.—
Halász Kálmán úr	20.—
Dr. Kecskeméti Lipót úr	10.—
Kemény S. úr	2.—
Kovács Viktor úr	10.—
Dr. Krausz Sám. úr	6.—
Kohn Mór úr	2.—
Kohn Dávid úr	1.—
Márki Ábrahám	1.—
Mangold úr	4.—
Markovics úr	3.—
Dr. Neuwirth Dezső úr	4.—
Perl Ede úr	4.—
Dr. Richtmann Mór úr	1.—
Schneider Dávid úr	5.—
Dr. Schönfeld Áron úr	1.—
Dr. Singer Bernát úr	5.—
Stern Samu úr	2.—
Schaumburg úr	1.—
Szatmári Mór úr	30.—
Taub Károly úr	5.—
Tausk Antal úr	1.—
Telegdy Ármin úr	3.—
Vajda Lajos úr	2.—
Velvart Jakab úr	20.—
Weisz Izsák úr	2.—
Dr. Weisz Miksa úr	4.—
Walter Adolf úr	2.—
Weisz Fülöp úr	2.—
Weiszberger úr	2.—
Összege	824 K.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

E) *Szelvények es kamatok.*

	Korona
Az egyleti vagyon kamatjai a Reich Gábor és Sarolta, a Horowitz Betti, az özv. dr. Kaufmann Dávidné és gelsei Guttmann-féle alapitványok kamatjaival együtt	6898.11

F) *Rendkivüli adakozások.*

	Korona
A salgó-tarjáni kőszénbánya-részvénytársaság . . .	198.96
A »Pester Lloyd« útján: Wolfner Lajos úrtól . . .	20.—
Rosenberg Mór úr (koszorumegváltás: Ehrensteinné) .	10.—
Schweiger Márton úr (koszorumegváltás: Schweiger Árminné)	75.—
Back Fülöp (koszorumegváltás: Dr. Kayserling M.) . .	20.—
özv. Leitersdorfer Lipótné (koszorumegv.: Dr. Kayserserling M.)	25.—
Zwack J. és Tsa (koszorumegváltás: Dr. Kayserling M.)	25.—
Schwarz Ignác úr (koszorumegváltás Dr. Kayserling M.)	50.—
König Lajos úr és neje (koszorumegváltás: özv. Dr. Kaufmann Dávidné)	25.—
A pesti izr. hitközség előljárósága útján:	
Hatvany-Deutsch Sándor főrendiházi tag úrtól . . .	200.—
Sauer Ármin úrtól	5.—
Ullmann Sándor úrtól	5.—
Horowitz úr	5.—
Összesen . . .	663.96

G) *Kisorsolt értékpapirokért*	2000
Kisorsolt $4^1/_2{}^0/_0$-os záloglevelek külömbözete	415
Összeg . . .	2415

H) *Más adakozások az intézet és a segélyző-egylet javára.*

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr Ő Nagyméltósága méltóztatott intézetünk szegénysorsu növendékeinek támogatására az izr. iskolaalapból 2000 koronát engedélyezni.

Az izr. közalap bizottsága ugyan arra a czélra 1500

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

koronát engedélyezett. E helyen is hálás köszönetet mondunk segélyző munkánk ezen előmozditásáért.

A pesti izr. hitközség előljárósága főt. dr. Kohn Sámuel rabbi úr javaslatára egy a tanári kar által ajánlott hallgatónak megszavazta a Kohn S.-féle ösztöndijat (200 kor.) és két hallgatónak a hitközségi ösztöndijakat (à 200 kor.)

A pesti izr. hitközség előljárósága megszavazta egy a tanári kar által ajánlott hallgatónak a Reich Gábor és Sarolta-féle ösztöndijat. (400 kor.)

A pesti Chevra Kadisa előljárósága engedélyezett a tanulók segélyezésére 800 koronát. Ezt az összeget, a melyért e helyen is hálás köszönetet mondunk, a jelzett célra forditottuk.

Az izr. orsz. ösztöndijegylet bizottsága megszavazott 5 hallgatónak 200—200 koronai és 4 hallgatónak 100—100 koronai ösztöndijat.

Az ómorovicai izr. hitközség a tanári kar javaslatára egy bács-bodrogh megyei illetőségű hallgatónak megszavazta a néhai Ungar Benjamin és neje-féle ösztöndijat (400 kor).

Kornfeld Zsigmond úr főrendiházi tag (Budapest), szegénysorsu tanulók közt való felosztásra 100 koronát, szintúgy csepeli Weiss Manfréd úr 100 koronát; Halász Kálmán úr 10 kor. és egy névtelen jótevő 10 koronát bocsátott rendelkezésünkre. Jóakaratukat a tanulók irányában tanusitották: Eisler Samu, Feivel Lipót, Weiss J. M. urak továbbá Gomperz Zsigmondné, Kornfeld Zsigmondné, Horn Dávidné, Keleti Jenny, Leitersdorfer Dávidné, Verő Henrikné úrhölgyek.

A bevételek összege.	Korona
Tagsági dijak	3167.—
Hagyatékok	3800.—
Templomi adakozások	824.—
Szelvények és kamatok	6898.11
Rendkivüli adakozások	663.96
Alapitási dij	300.—
Kisorsolt értékpapirokért	2000.—
Különbözet a kisorsolt értékpapirokért	415.—
Összeg	18068.07

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

II. Kiadások.

A nagyméltóságu m. kir. vallás- és közoktatásügyi ministerium által engedélyezett 2000 koronán, továbbá az izr. közalap bizottsága által megszavazott 1500 koronán, a pesti Chevra-Kadisa elöljársága által engedélyezet 800 koronán, valamint a Hatvany-Deutsch József úr által adományozott 2000 koronán kivül fordítottunk az »Ecz-Chájim« péntárából segélyezésre, ösztöndijakra és más kiadások fedezésére 15179·13 koronát még pedig:

	Korona
Havi segélyezés, ellátás és ruházásra	10710.—
Az egyleti behajtónak	142.35
Behajtási dij a templomadakozások után	26.70
A Goldzieher Izsák-féle ösztöndij kifizetése . . .	80.—
A Horowitz-féle alapitvány kifizetése	36.—
Dij a banknál	7.52
10% tőkekamatadó	19.25
Bélyegilleték	11.30
A Kaufmann-féle alapitványból kiirt pályamunkára	160.—
Értékpapirokra	3986.01
Összeg . .	15179.13

Kimutatás a Hatvany-Deutsch József úr által adományozott 2000 koronáról és a tavalról maradt 408 korona 10 fillérről.

	K f
Ebédjegyekre	620.—
Reggelire	1769.66
Összeg . . .	2389.66

A fenmaradt 18 kor. 44 fill. a jövő tanévben ugyanarra a célra lesz forditva.

Kimutatás az „Ecz-Chajim“ vagyonáról az 1904. decz. 31-én.

Bevételek:	Korona
Készpénz 1903. deczember 31-én	3571.52
Templomi adakozások	683.—

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

Tagsági dijak	3197.—
Rendkivüli adakozások	729.16
Kamatok	6959.12
Kisorsolt értékpapirok	12000.—
Alapitványok	1300.—
Különbözet a becserélt $4^1/_2\%$-os záloglevelekért	531.—
Összesen	28970.80

Kiadások:	K f
Havi segélyre, ellátásra és ruházásra	10768.40
Behajtási dij	131.85
Kezelési illeték	5.98
10% tőkekamatadó	16.17
Értékpapirok	12819.67
Összesen	23742.07
Bevételek	28970.80
Kiadások	23742.07
Marad	5228.73
A pesti kereskedelmi banknál letétben levő értékpapirok névértéke	152500.—[1])
Készpénz	5228.73

Az értékpapirok jegyzéke.

	K f.
300 frt. januári járadék	600.—
400 » májusi járadék	800.—
150 » áprilisi járadék	300.—
56400 kor. $4^1/_2\%$ magy. kereskedelmi bank záloglevelei	56400.—
74200 kor. 4% magy. kereskedelmi bank záloglevelei	74200.—
12400 » 4% » földhitelintézet záloglevelei	12400.—
600 » 4% » » »	600.—
2500 frt. 4% » földtehermentesitő kötvény	5000.—

[1]) Ebből az összegből 2900 kor. kihasitandó, még pedig a dr. Kaufmann Dávidné-féle alapitvány (2000 kor.), melynek kamatjai egy pályamunka dijazására forditandók, továbbá a Horowitz Betti-féle alapitvány (900 kor.), melynek kamatjai az intézeti templom örök lámpájának fentartására forditandók.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

	K	f.
2 drb. 4% magy. jelzálogbank nyeremény kötvénye	400.	—
1 » 3% » » » »	200.	—
1000 frt. 4½% egyesült fővárosi takarékpénztár záloglevelei	2000.	—
Összeg[1])	15290	0.—

Budapest, 1904. március hó 30-án.

Megviszgáltuk és rendben találtuk:

Weiss I. M.
számvizsgáló.

Sternthal Adolf
számvizsgáló.

Schweiger Márton
pénztáros.

Dr. Simon József
ellenőr.

---

[1]) A pesti izr. hitközség kezelése alatt levő Reich Gábor és Sarolta alapítványának tőkéjét (16000 kor.) nem vettük itten fel.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

C.

Az ajándékozott könyvek lajstroma.

Alliance Israél. Universelle Paris.

Eberlin E. et Delahache G., Juifs russes, Paris (1904).

Leroy-Beaulieu. Les immigrants juifs et le judaïsme aux États-Unis. Paris 1905.

Lévy L. G., La famille dans l'antiquitè israélite. Paris 1905.

— Metaphysique de Maïmonide. Dijon 1905.

סדר עולם עם באורים והגהות von J. M. Leisen. Warschau 1905.

Sammelband etc. ed. Dobhebhe Sifthe Jeschenim. Husiatyn:

Schaar Josua
Sera Anoschim
Chiddusche R. Aron Halevy
Dibhre Ribhoth
Saadja, Koheleth
} Husiatyn 1902/1903.

Kahana A., Tora Neb. Keth., II. Zitomir 1904.

Dîwân d. Jehuda Halevi ed. Brody, II 3, Berlin 1903.

Posnanski A., Schiloh I, Lpzg. 1904.

Leket Joscher I. Berlin 1903.

Friedländer M., Griech. Philosophie im A. T. Berlin 1904.

Sammelband kleiner Beiträge, Berlin 1903.

Dr. Bacher Vilmos tanár, Budapest bold. atyja Bacher Simon hagyatékából 97 kötet folyóiratok.

Allgemeine Zeitung des Judentums, I—X, XVII—XIX, XXI—XXVII, XXX—XXXV, XXXVII—XLII. 31 kötet.

Ben Chananja, 1861—1867. 1 kötet.

Diverse Zeitschriften. 2 kötet.

Israel. Schulzeitung (von Mor Block), 1841. 1 kötet.

Der Israelit (Lehmann), XIV—XIX. 6 kötet.

Der Israelit des neunzehnten Jahrhunderts, VIII. (1847). 1 kötet.

Der Jude (von Gabr. Riesser), I, II. 1 kötet.

Der Orient, III—VI. 4 kötet.

Sabbathblatt, IV. 1 kötet.

Das traditionelle Judenthum II, (1874). 1 kötet.

Der treue Zionswächter, II (1846). Sabbathblatt, V. 1 kötet.

Wiener Mitteilungen (Letteris) Der Orient, VIII. 2 kötet.

Isr. Wochenschrift. Jüdisches Literaturblatt. 1872—1876. 4 kötet.

היהודי III—V. 1 kötet.

חבצלת II—XXI. 11 kötet.

המגיד V—XXXIII. 18 kötet.

העברי (עברי אנכי), XII—XXVI. 4 kötet.

Central Conference of American Rabbis Baltimore,

saját: Year Book 1904. Views on the Synod, Baltimore 1905.

Deutsch-Israel. Gemeindebund Berlin, saját: Mitteilungen Nr. 63.

Director of British Museum London. Catalogue of Hebrew and Sama-

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

ritan Manuscripts in the British Museum, by G. Margoliouth, Part II. London 1905.

Dr. Eschelbacher József rabbi Berlin, saját: Das Judentum und das Wesen d. Christentums. Berl. 1905.

Dr. Eisler Mátyás főrabbi Kolozsvár, saját: Az igaznak emlékezete áldás. Beszéd Dr. Szilasi Móricz egyetemi ny. r. tanár, a m. tud. akadémia tagja ravatalánál. Kolozsvár 1905.

Dr. Friedländer J. tanár New-York, saját: Moses Maimonides. New-York 1905.

Dr. Ginzberg L., tanár New-York, saját: J. H. Weiss, Baltimore 1905. The Talmud Student, Baltimore 1905.

Grossherz. Universität Heidelberg, saját: Programm 1903.

Dr. Grünhut L. igazgató Jeruzsálem, saját: Sefer Halikkutim VI., Jeruzsálem 1904.

Hebrew Union College, Cincinnati, saját: Annual 1904.

Dr. Hevesi (Handler) Simon rabbi Lugos, Jubiláris Emlékmű Handler Márk tatai rabbi 40 éves hivatali jubileuma alkalmából. Lugos 1904.

Hirsch Jakabné néhai Ellenberger Henrik hagyatékából. Összesen 185 füzet és 79 kötet, melyek közül az itt fel nem soroltak adományozó kívánsága szerint a hallgatók közt kiosztattak.

Adler B., Die Bedeutung des Essäerbundes. Cassel 1880.

Adolf August, Istóczy und die Juden. Budapest 1876.

Allgemeine Zeitung des Judentums. Leipzig 1882.

Bak I. W., Statistisches Jahrbuch. Budapest 1879.

Spre memoria Dr. Jul. Barasch. Bucuresci 1863.

Bloch Ph., Prof. Rohling's Falschmünzerei auf talmudischem Gebiet. Posen 1876.

Die Blutbeschuldigung gegen die Juden. Wien 1883.

Breier E., Katechismus für's Volk. Wien 1868.

Breier E., Wiener Hexen. Wien 1864.

Constitution allgemeiner Statuten und Regeln des Maurer-Ordens in Frankreich. Paris 1870.

David I., Religionsdisputationen im Mittelalter. Wien 1874.

Delhez C, Licht des Jenseits. Wien 1866.

Donner F., Das Judentum in den Vereinigten Staaten von Nordamerika. Wien 1881.

Duschak M., Die Moral der Evangelien und des Talmud. Brünn 1877.

Ehrenteil M., Die freiherrliche Familie Rothschild. Budapest 1881.

Emiliane G. v., List und Trug der Priester und Mönche. Leipzig 1849.

Feuerbach F., Die Religion der Zukunft. Bern 1846.

Freiligrath F., Ein Glaubensbekenntnis. Mainz 1844.

Der Friede von Berlin. Leipzig 1878.

Ghillany F. W., Das Judentum und die Kritik. Nürnberg 1844.

Glück J., Ein Wort an den Herrn Professor Heinrich von Treitschke. Oedenburg 1880.

Gmib H., Orthodox und Reform oder Khille und Gemeinde. Wien 1865.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

Goldberg B., Chronologische Tafeln zur immerwährenden Berechnung des jüdischen Kalenders. Königsberg in Pr. 1842.

Goldenthal J., Grundzüge und Beiträge etc. Wien 1849.

Groussiliers H. de, Nathan der Weise und die Antisemiten-Liga. Berlin 1880.

Die Haus- und Geschäfts-Ordnung des auf den 10. Dezember 1868 in Pest zusammenberufenen israelitischen Kongresses. Pest 1868.

H. E., Die Leiden und Verfolgungen der Juden. Budapest 1882.

Herzberg-Fränkel L., Polnische Juden Wien 1867.

Herman O., Judenverfolgung und Psychiatrie. Budapest 1879.

Herzberg W., Der freie Wille. Lpzg. 1875.

Hochmuth A., Leopold Löw als Theologe, Historiker und Publizist. Leipzig 1871.

Holzamer J., Ueber die wahren Ursachen der Judenverfolgungen im Mittelalter. Frankfurt a. M 1882.

Hugo K., Das gemassregelte Genie Berlin 1862.

Jellinek A., Im Vaterhause Lord Beaconsfield's. Wien 1881.

— Zur Geschichte der Kreuzzüge. Leipzig 1854.

— Franzosen über Juden. Wien 1880.

Illustriertes Israelitisches Jahrbuch. Pest (1859—1860).

Joël M., Verhältnis Albert des Grossen zu Moses Maimonides. Breslau 1863.

Die Juden, wie sie waren und wie sie jetzt sind. Constance 1840.

Kahn L., Sechs Briefe über die Mischehe. Cöln 1877.

Karpeles G., Heinrich Heine und das Judentum. Breslau 1868.

Kayserling M., Die rituale Schlachtfrage. Aarau 1867.

Landau L. R., Autobiographische Skizze. Wien 1880.

Lichtenberg, Spiele des Witzes und der Laune. Pest 1816.

Marr W., Der Sieg des Judentums über das Germanentum. Bern 1879.

Müller Fr, Stöcker's angeblich ethisch-soziale Judenfrage. Würzburg 1880.

Die Neuzeit (Wochenschrift). Wien 1882.

Niveus A, Das Concordat der drei grossen Stifter Moses, Christus, Mahomet. Budapest 1877.

Nolly S., Aus dem Notizbuch des Onkel Jonas. Berlin 1878.

Ujassy F., תולדות ישו הנוצרי Das Leben Jesu. Pressburg 1875.

— Geschichte der Juden während des zweiten Tempels. Budapest 1877.

La Persécution des Israelites en Russie. Paris 1882.

Planek K. Ch, Die Genesis des Judentums. Ulm 1843.

Rabbinowicz J. M., Essai sur le Judaïsme. Paris 1877.

— La religion nationale des anciens Hébreux. Paris 1873.

Rahmer M., Die biblische Erdbeben-Theorie. Magdeburg 1881.

Renan E., Le Judaïsme comme race et comme religion. Paris 1883.

Richter C. K., Historisch-kritischer Versuch über die Arsaciden und Sassaniden-Dynastie etc. Leipzig 1804.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

Rohan K. J., Eine Ansicht über die Ursachen der Judenfrage. Leipzig 1882.

Rothschild Clementine v., Briefe an eine christliche Freundin. Frankfurt a. M. 1867.

Saggitarius, Franz Liszt über die Juden.

Saphir M. G., Fliegendes Album. Leipzig 1863.

Schlesinger A., Biographische Skizze des Rabbi Nehemjas Trebitsch. Prag 1842.

Schück S., Christen über Juden. Karczag 1882.

Schwabacher S. L. von, Drei Gespenster. Stuttgart 1883.

Treitschke H. von, Ein Wort über unser Judentum. Berlin 1880.

Ungarisch-jüdische Wochenschrift. 1 kötet. Budapest 1871/2.

Varnhagen von Ense, Biographische Portraits. Leipzig 1871.

Vorherr J. M. E. G., Geist der Lehre Immanuel Schwedenborg's. München 1832.

Weisungen über die mosaische Schöpfungsgeschichte. Wien 1855.

Dessauer J., ברית עולם. Budapest 1879.

ספר ויכוחא רבה. Munkács 1894.

Ungar H., ראשית חכמה. Pest 1867.

Johlson, שירי ישורון Isr. Gesangbuch. Frankfurt a. M. 1840.

Schlesinger W., תפלת בנות ישרון. Sulzbach 1843.

Dr. Jaraczewsky kerül. rabbi Mühringen.

Dick P. van, Krit. Kommentar zu den vier Evangelien. Lpzg. 1902.

Verus S. C., Vergl. Uebersicht d. vier Evangelien. Lpzg. 1897.

Naundorf C. v., Dreyfus. Dresden (s. a.)

Jahresbericht d. Leipziger etc. d. Gustav Adolf-Stiftung 1848. Lpzg. 1848.

Fechner H. A., Gerechtigkeitsbegriff d. Aristoteles. Lpzg. 1855.

Rülf, Meine Reise nach Kowno, Memel (s. a.)

Wolf G., Jüd. Friedhöfe u. Chewra Kadischa in Wien. Wien 1879.

Isr. theol. Lehranstalt, Wien, saját: Értesitőjét 1903/4 tudom. melléklettel: Friedmann M., Pseudo-Seder Eliahu zuta.

Jüdisch-theolog. Seminar, Breslau, saját: Geschichte d. jüdisch-theolog. Seminars. Festschrift z. 50-jähr. Jubiläum. Von Dr. M. Brann. Breslau 1904.

— saját: Jahresbericht 1905.

Dr. Kayserling M. rabbi Budapest. Jew. Colon. Association Rapport 1902. Paris 1903.

Dr. Krausz Sámuel tanár Budapest. Bloch emlékkönyv, Budapest 1905. saját: ס' ישעיה ed. Kahana, Zitomir 1905. Midras Haftaroth (Stern G. másolata) Parma 1846.

Lambert Mayer tanár Paris. Lambert et Brandin, Glossaire Hébreu Français du XIII-e siécle, Paris 1905.

Lehranstalt für die Wissenschaft des Judenthums, Berlin, saját: Értesítőjét tudományos melléklettel: Banet E., Der Mischnatraktat Abot mit Maimunis arabischem Kommentar. Berlin 1905.

A Muzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsa Budapest, saját: III. Jelentése 1903—1904. Temesvár szab. kir. város közművelődési intézményei. Temesvár 1904.

Pesti izr. hitközség elnöksége Budapest. Zeitschrift für Demographie u. Stat. d. Juden. Ig. 1905.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

Dr. Pillitz Benő főorvos Veszprém.
Biblia sacra vulgatae editionis. Augspurg. Anno 1737.
Buckle Th., Geschichte der Zivilisation in England. 2 kötet. Leipzig et Heidelberg. 1870.
Dante Alighieri, Göttliche Komödie. 3 kötet. Leipzig 1871.
Friedländer M., Der vorchristliche jüdische Gnostizismus. Göttingen 1898.
Geiger A., Das Judentum und seine Geschichte. Breslau 1865.
Gesenius W., Hebräisches und aramäisches Handwörterbuch. Leipzig 1899.
Ginsburg D., Biblia Hebraica עשרים וארבעה ספרי הקדש. London 1894.
Graetz, Geschichte der Juden. Leipzig 1874. 11 kötet.
Horschetzky M., Erstes Buch der jüdischen Antiquitäten des Flavius Josephus. Gr. Kanischa 1851.
Joel M., Blicke in die Religionsgeschichte. Breslau 1880.
Levy J., Neuhebräisches und chaldäisches Wörterbuch. Leipzig 1883. 4 kötet.
Renan E., Histoire du peuple d' Israel. 5 kötet. Paris 1893.
— Der Antichrist. Leipzig-Paris. 1873.
Richard van der Alm, Die Urteile heidnischer und jüdischer Schriftsteller der vier ersten christlichen Jahrhunderte über Jesus und die ersten Christen. Leipzig 1864.
Weber G., Geschichte des Volkes Israel. 2 kötet. Leipzig 1867.
Wogue L., Histoire de la Bible. Paris 1881.
— Le Pentateuque. 5 kötet. Paris 1869.

Realschule d. isr. Gemeinde (Philantropin) Frankfurt a. M. Saját: Festschrift zur Jahrhundertfeier. Frankfurt a. M. 1904.

Dr. Ritter B. főrabbi Rotterdam. 5 beszéd (Geiger, Stein, Hess, Cohn, Wiener).

Dr. Rosenzweig Adolf, rabbi Berlin, saját beszédjét: D. Gotteshauses Bedeutung und Berechtigung. Berlin 1904.

Dr. Salfeld S. rabbi Mainz, saját iratát: Die Judenpolitik Philipps des Grossmütigen. Frankfurt a. M. 1904.

Dr. Salvendi A. rabbi, Dürkheim a. H.
Becker A., Pseudo-Quintilianae, Ludwigshafen a. Rh. 1904.
Braune W., Einigung d. deutsch. Aussprache. Akad. Rede. Heidelberg 1904.
Bulletin de l'Alliance J. U. II. Nr. 29. Anné 1904. Paris.
Cohen H., Ethik u. Religionsphilosophie. Berlin 1904.
Gastfreund J., אנשי שם (Rapoport, Munk) Lyck 1879.
Zweiter Geschäftsbericht d. Hilfsvereins d. deutschen Juden. Berlin 1904.
— Ugyanaz 1905.
Hoffmann A., Rational theol. Traktat, I. Prophetie. Strassburg 1902.
Jahresbericht d. hebr. Unterrichtsanstalt zu Breslau 1886—1888. Breslau 1888.
Jerusalem V.
Litter. Palästina Almanach X.
ממשה עד משה Stammbuch d. Familie Schick. Munkács 1903.
Neustadt P., Vierter Jahresbericht der hebräischen Unterrichtsanstalt zu Breslau über die Schuljahre 1886—87, 1887—88. Breslau 1888.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

Scholl C., Antisemitismus. Bamberg s. a.

Statistisches Jahrbuch d. D. J. Gemeindebundes 1903.

Verfolgung d. Juden in Russland. Berlin 1901.

רב שלום על התורה Munkács 1902.

כסף צרוף מאת סעדיא בן יוסף ס׳ בראשית Jerusalem 1896.

הלכות ארץ ישראל London 1900.

Dr. Singer Jakab rabbi Temesvár, saját: Adatok a bánáti zsidók történetéhez a 17. században. Budapest 1905.

Stadtbibliothek, Frankfurt a. M., saját: Bekanntmachung Nr. 52.

Orsz. izr. Tanitóképző-intézet Budapest, saját Értesitőjét 1901/2—1903/4. Budapest 1904.

Vadász Ede Budapest Asiras Israel. Wien 1864.

Csobánczi Mészöly S., Küzdelmes ifjuság. Budapest 1905.

Pollák Illés, Erősek és gyengék. Budapest 1902.

Dr. Vajda Béla rabbi, Losoncz, saját iratát: Jókai és a zsidóság. Losoncz 1904.

M. kir. vallás és közoktatásügyi ministerium. Magyarország Közoktatásügye az 1903. évben. Budapest 1904.

Dr. Venetianer Lajos rabbi, Ujpest, saját művét: A zsidóság eszméi és tanai. Budapest 1904.

Dr. Weisz Miksa hittanár Budapest, saját: Seder Troyes. Frankfurt a. M. 1905.

Dr. Welles J. rabbi, Nagy-Bittse, saját: Isaak ben Mose Or Sarua. Pozsony 1905.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

D.

A vásárolt könyvek lajstroma.

Achad, Ha-am, Am Scheidewege. Berlin 1905.

Anteil der Juden am Unterrichtswesen in Preussen. Berlin 1905.

Bäck L., Wesen d. Judentums. Berlin 1905.

Baedeker, Palästina und Syrien. 6. Aufl. Leipzig 1904.

Baron S., Saadja Psalmenübersetzung. (50—72) Berlin 1900.

Barzilai G., Lettere dell' Alfabeto Fenicio etc. Trieste 1876. Beemoth, Trieste 1870. Cantico dei Cantici, Trieste 1865. Renne, Trieste 1870. Rafel mai amech zabi abun. Trieste 1872.

Barzilai Gius, Ideographia semitica e transformazione della radice Ebraica nelle lingue Jndo-Europee. Trieste 1885.

Baumann E., Aufbau d. Amosreden. Giessen 1903.

Baumann J., Über Religionen u. Religion. Langensalza 1905.

Beiträge zur Weiterentwicklung d. Religion. München 1905.

Berliner A., Altfranzös. Ausdrücke im Pent.-Comm. Raschis. Frankfurt a. M. 1905.

Bewan E., Jerusalem under the High-Priests. London 1904.

Biblia Hebraica ed. Kittel I. Lipsiae 1905.

Bischoff E., Thalmud. Leipzig 1904 — Koran. Leipzig 1904.

Bleichrode J., Maimonides Sanhedr. Berlin 1904.

Bouché-Leclercg A., Histoire des Lagides I. II. Paris 1903—4.

Castelli D., Storia degl' Israelitici, 2 köt. Milano. 1887—1888.

Cohn H., Ethik. Berlin 1904.

Console B., J Treni etc. Firenze 1875.

Davidsohn A. B., Theology of the OT. Edinburgh 1904.

Delitzsch Fr., Babel u. Bibel, dritter Vortrag. Stuttg. 1905.

Derenbourg J., Gloses d' Ben Bilam Sur Isaïe. Paris 1892.

Eckstein A., Kampf d. Juden um ihre Emanzipation in Bayern. Fürth i. B. 1905.

Ehrlich A. B., Psalmen. Berlin 1905.

Eucken R., Ges. Aufsätze. Lpzg. 1903.

Euseblus, Onomastikon. Leipzig. 1904.

Frankl O, Der Jude in d. deutsch. Dichtungen d. 15—17. Jahrhdrts. Ostrau-Leipzig 1905.

— Schiller in seinen Beziehungen zu den Juden. Lpzg. 1905.

Fromer J., Das Wesen d. Judentums. Berlin 1905.

Gallner S., Saadja Psalmenübersetzung (73—89). Berlin 1900.

Gerecke A., Die Verdienste der Juden. Zürich 1893.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

Giesebrecht F., Isr. Religionsgeschichte. Lpzg-Berlin 1904.
Goethe-Zelter, Briefwechsel. Leipzig 1904.
Goldschmidt J., Israels Gebete. 2. Aufl. Mainz 1902.
Goldziher J., Abhandlungen z. arabischen Philologie I.—II., Leiden. 1896–1899.
Grimme H., Mohammed. München 1904.
Grunwald M., Hamburgs deutsche Juden. Hamburg 1904.
Hahn S., Th. Bradwardinus u. d. Lehre von d. menschl. Willensfreiheit. Münster 1905.
Hauviller E., F. X. Kraus. Colmar i. E. 1904.
Hastings-Selbie, Dictioanary of the Bible. Extra Volume. Edinburgh 1904.
Hertz F., Antisemitismus u. Wissenschaft. Wien 1904.
Herzl Th., Altneuland. Leipzig 1903.
— Das neue Ghetto. Wien 1903.
Heyse-Lyon, Fremdwörterbuch, 18. Ausg. Hannover-Leipzig 1903.
Hilgers J., Der Index d. verbotenen Bücher. Freiburg i. B. 1904.
Hilprecht H. V., Ausgrabungen in Assyrien und Babylonien. Leipzig 1904.
Hirsch S. R., Ges. Schriften II., Frankf. a. M. 1904.
Hoffmann D., Das Buch Leviticus, I. Berlin 1905.
— Mar Samuel. Leipzig 1873.
Hommel F., Geographie und Geschichte d. Alten Orients. München 1904.
Honthelm J., Job, Freiburg i. B. 1904.
Horovitz J., Spuren griech. Mimen im Orient. Berlin 1905.
Jahrbuch d. jüd.-liter. Gesellschaft II. Frankfurt a. M. 1904.
Jastrow, M., Religion Babyloniens.
Jerâbek L., Der alte Prager Judenfriedhof. Prag 1905.
Jewish Encyclopedia VII, VIII.
J. M. J. T. Évkönyv 1905.
jüdischer Almanach. 2. Aufl. Berlin 1905.
Kaulen F., Sprachl., Handb. z. Vulgata. 2. Aufl. Freiburg i. B. 1904.
Köberle J., Sünde u. Gnade. München 1905.
König E., Altorientalische Weltanschauung und A. T., Gr. Lichterfelde. Berlin (1905).
— Babel-Bibel-Frage. Gr. Lichterfelde. Berlin 1904.
Kurtz R., Psychologie d. vorexilischen Propheten. Porzsneck i. Th. (1904). 8°.
Lauth F. J., Moses der Ebraeer. München 1868.
Lagrange, M. J., Religion des Perses. Paris 1904.
Lehmann, C. F., Babyloniens Kulturmission. Lpzg. 1905.
— **S.**, Saadja Psalmenübersetzung (21–41). Berlin 1901.
Lerner M., Gutachten etc. über Exhumierung und Aschenurnenbeisetzung. Berlin 1905.
— Anlage und Quellen des Ber. Rabba. Berlin 1882.
Levi-Seligmann, Parabeln etc. aus Talmud u. Midrasch. 3. Auflage. Lpzg.
Lewin, L., Geschichte d. Juden in Lissa. Pinne 1904.
Mangold W., Voltaires Rechtsstreit mit Hirschel. Berlin 1905.
Margel M., Deutsch-hebr. Wb.
Maurer F., Völkerkunde etc. I. Leipzig 1905.
Mead G. R. S., Did Jeus live 100 B. C. London.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

Meyer, Commentar zum N. T. Göttingen 1896—1901. 15 kötet.
Michaelis H., Dizionario pratico, Lipsia 1901.
Mitteilungen zur jüdischen Volkskunde. Neue Reihe I. 1.
Moulin A., Les Problémes de la civilisation. Paris 1904.
Nathan N. M., Anonym. Wörterbuch z. Misna. Berlin 1905.
J. Nordau, David Deutsch. Myslowitz 1902.
Nöldeke Th., Beitr. z. Sprachwissenschaft. Strassburg 1904.
Ochser Sch., Judentum u. Assyrologie. Berlin 1904.
Perthes, Atlas antiquus.
— Geschichts-Atlas.
— Taschen-Atlas.
Pooler L. A., Studies. London 1904.
Posnanski A., Schiloh I. Lpzg. 1904.
Prot. Realencyclopedie³ XV.
Reuss' Briefwechsel mit Graf. Herausg. von Budde und Holzmann. Giessen 1904.
Rosenfeld Morris, Cesammelte Lieder. New-York. 1904.
Rosenzweig A., Kleidung u. Schmuck im biblischen u. talm. Schrifttum. Berlin 1905.
Ruppin, A., Juden d. Gegenwart. Berlin 1904.
Saadja's Kitâb al-Amanât ed. Landauer. Leiden 1881.
Sacre Books of th. O. T. I—IV.
Sarasowsky A., Ethisch-religiöse Bedeutung d. at. Namen nach Talmud, Targ. u. Midr. Kirchhain N. L. 1904.
Schechter S., Die Chassidim. Berlin 1904.
Schiaparelli G., L'astronomia nell' A. T. Milano 1903.
Schmidt C., Koptisch-gnostische Schriften I. Lpzg. 1905.
Schottenfeld B. von, Talmud. Berlin 1904.
Schreier B., Saadja Al-Fajjumi's arab. Psalmenübersetzung und Comm. (Ps. 125—150). Berlin 1904.
Schwab M., Inscriptions Hebraiques de la France. Paris 1905. (Nouvelles Archives d. Missions scient. etc. XII. 3).
Seligmann C., Judentum u. moderne Weltanschauung. Frankf. a. M. 1905.
Smith G., Entdeckungen in Assyrien. Lpzg. 1904.
Spiegelberg W., Aegyptologische Randglossen zum A. T., Strassburg i. E. 1904.
Spinoza, Ethik von Baentsch. Leipzig 1904.
Stade B., Bibl. Theologie I. Tübingen 1905.
Stade-Schwally, The Books of Kings Lpzg 1904.
Steglich E. A., Schrift- und Bücherwesen der Hebräer. Leipzig 1876.
Stein A., Zeitrechnung etc. 2. Aufl. Wien. Budapest 1904.
— Geschichte d. Jud. in Böhmen. Brünn 1904.
Steinschneider M., D. europäischen Übersetzungen aus dem Arabischen. Wien 1904.
Sten. Protokoll d. VI. Zionisten-Kongresses. Wien 1903.
Strack-Zöckler, Kommentar zum A. und N. Testament. Nördlingen 1887—1899. 14 kötet.
Stumme H., Maltesische Märchen. Leipzig 1904.
Sulzbach A., Dichterklänge. Frkf. a. M. 1903.
Theol., Jahresbericht XXIII.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

Wittmann M.. Z. Stell. Avicebron's im Entw. d. arab. Philosophie. Münster 1905.

Yahuda A. A., Prolegomena zu kitab al-Hidâja von Bachja. Frankf. a. M. 1904. 6 pld.

אהבת ציון וירושלים III. Ratner B., Wilna 1904.

אחיאסף תרס"ה Warschau 1904.

האשכול (תרס"ה) V.

אשכל הכפר Eupatoria 1836.

בית ועד לחכמים London 1902.

דור ישרים Harkavy E. New-York 1903.

דור רבניו וסופריו Warschau 1895–1902.

הנהות IV. Dünner J. Frankf. a. M תרס"ה.

ויכוחא רבה Munkács 1894.

זמיר עריצים Deinard E. Corney 1904. 8°.

חדושי מהרי"ק Munkács 1899.

חכמי ישראל באמריקא New-York 1900.

חרב חדה Deinard E. Corney 1904. 8°.

יבין שבועה Krakau 1904.

כתבים Perez J. L. Warschau 1899–1901.

כתבים גבחרים Sokolow N. Var. 1904.

מבחר ישרים Eupatoria 1836.

מופת הדור Kameelhaar Munkács 1903.

מכלול יופי Podgorze 1902.

המעמר Lunz M. A. Jerusalem 1905.

משלי הקדמונים J. Weissberg. Nyezsin 1900.

משנה כסף מר' יוסף אבן כספי ed. Last. Pozsony 1905.

עיון תפלה A. Krochmal. Lemberg 1885.

עקב ענוה Wien 1904.

קרית ספר I. New-York 1904.

שו"ת יעקב בירב Venezia 1663.

שיר השירים אשר לשלמה Ed. Brody. בן יהודה אבן גבירל. Berl. 1900.

שרש הלצות לר' יוסף זבארה ed. Davidsohn. New-York 1904.

תורת בר נש Paks 1904.

תנ"ך ed. Kahana. Zitomir 1904.

תקוני הזהר עם פי' באר לחי ראי Munkács 1903.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára